ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВОМ

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ТРИДЕСЕТ ЧЕТВРТА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кн. Михаилова ул. 1.
1928.

ANALI PFB | anali.rs

ГОД XVIII ДРУГО КОЛО

ANALI PFB | anali.rs

САДРЖАЈ

1.-6. бр. књ. XVII (XXXIV) другог кола.

страна:

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Јавне касе и приватни повериоци (§ 471 т. 4а Грађ. суд. пост.), од Јеленка Петровића 41, 178

2) Општи део Грађанског права Совјетске Русије, од д-ра Арсена М. Чубинског 87, 198

3) О позакоњењу деце конвалидацијом брака, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 249

4) О вакуфима и о уређењу вакуфских добара у Босни и Херцеговини, од д-ра Људевита Фаркаша 271, 352

5) Пољско грађанско право (Идеје пројекта општег дела), од д-ра Милана Бартоша 284

6) Пореска глава по § 471 тач. 4а Грађ. суд. пост., од Јеленка Петровића 337, 442

7) Стварно право Совјетске Русије, од д-ра Арсена М. Чубинског 472

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Преглед новијих мера против одуговлачења кривичног поступка правним лековима, од д-ра Метода Доленца 161

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Дискрециона власт у немачко-аустриској литератури, од д-ра Ђорђа Тасића 1, 178

2) О нашем парламентаризму, од д-ра Ђорђа Тасића 425

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО.

1) Поштанско-телеграфски регал, од Живојина М. Пауновића 369

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

1) Мађарски оптанти и румунска аграрна реформа, од Илије А. Пржића 52

МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО

1) Повреда страног закона као основ за касирање (Расматрање са гледишта територијалне концепције Међународног Приватног Права), од д-ра Милана Ф. Бартоша 71

НАРОДНА ЕКОНОМИЈА И ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА

1) Проблем привредне историје, од д-ра Јована Б. Јовановића 16

ЦРКВЕНО ПРАВО

1) Трулски Сабор о крвном сродству, од Сергија Троицког ... 251

СТАРО СРПСКО ПРАВО

1) Себровзбор, од д-ра Александра Соловјева 170

ANALI PFB | anali.rs

страна

ПРАВНА ПОЛИТИКА

1) Поводом предлога зак. о личним именима, од д-ра Отмара Пиркмајера ... 98
2) Примедбе на „Пројект основног зак. о верама и међуверским односима", од Љубе Влачића ... 108, 217
3) Међународна конференција за заштиту ауторског права, одржана у Риму од 7. маја до 2. јуна 1928., од д-ра Јанка Шумана 213
4) Положај председника окружних судова по новом судиском закону, од д-ра Мате Гргићевића ... 300
5) 35. Конгрес International Law Association у Варшави, од д-ра Богумила Вошњака ... 387
6) Примедбе на закон. предлог о извршењу и обезбеђењу, од д-ра Иве Милића ... 468

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

1) Спор око имања „Беље", од д-ра Драгољуба Аранђеловића ... 307
2) Спор поводом „Лотуса", од Илије А. Пржића ... 477

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

1) Први и други потпредседник Скупштине, од д-ра Лазе М. Костића ... 224

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Поводом измене у зак. о Нар. Банци, од д-ра Александра Јовановића ... 119
2) Шести конгрес привредника, од д-ра Александра Јовановића ... 226
3) Новчана политика и привреда, од д-ра Александра Јовановића ... 313
4) Проблеми новчане инфлације, од д-ра Александра Јовановића ... 393
5) Механизам дефлације новца, од д-ра Александра Јовановића 482

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Разрешење државних службеника од дужности по престанку службе, од д-ра Михаила Илића ... 126
2) Једна пресуда Држ. Савета по спору због неправилне лицитације, од Љуб. Радовановића ... 399

СУДСКА ХРОНИКА

1) О задрузи између оца и сина, од Милосава Б. Смиљанића ... 132
2) Колико су обавезне примедбе опште седнице Касационог Суда како за ниже судове тако и за сам Касациони Суд, од д-ра Видана О. Благојевића ... 230
3) Отварање стечаја трговцима, од А. Давинића ... 316
4) Како Касац. Суд тумачи §§ 21., 22. и 23. Стец. зак.?, од Ненада Поповића ... 318
5) Једно спорно питање из чл. 29 Уредбе о убрзању рада код судских и иследних и власти, од Раденка С. Лазовића ... 403
6) О одговорности јавно-правних тела за штету, нанету радњама њихових органа, од Драгана Н. Димитријевића ... 486

ИЗ СТРАНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

1) Борба за реформу администрације у Сједињеним Америчким Државама, од д-ра Ђорђа Тасића ... 320

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) Неки нови прилози за историју словенских права — IX. Сењериални режим у историји руског и српског права, од д-ра Теодора Тарановског ... 138

ANALI PFB | anali.rs

страна

2.)-.-X. Из историје аграрног уређења у Русији, од д-р Теодора Тарановског 323
3.)-.-XI. Нове студије из историје Југословенског судства, од д-ра Тодора Тарановског 415
4) Bibliothèque de l'Institut de Droit comparé de Lyon, од Живојина М. Перића 411, 488

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Dr Leonid Pitamic, Država (Ljubljana, 1927), од Слободана Јовановића 142
2) Ausländischen Anleihen an deutschen Börsen (Herausgegeben Deutsche Bank, 1927), од д-ра Јована Ловчевића 151
3) Д-р Чед. Марјановић, Аграрни удар и задужбинска, црквена и манастирска имања (Београд, 1927), од Сергија Троицког ... 236
4) Georges Cornil, Le Droit privé. Essai de sociologie juridique simplifiée, од д-ра Евгенија Спекторског 328
5) Одговор Г. Кушеја на приказ Г. Троицког 419
6) Henri Lévy-Ullmann, Eléments d'introduction générale à l'étude des sciences juridiques, од д-ра Евгенија Спекторског 493
7) Dr Friedrich Darmstaedter, Das Wirtschaftsrecht in seiner soziologischen Struktur, од д-ра Ђорђа Тасића 499

НЕКРОЛОЗИ

1) † Јован Авакумовић, од Илије А. Пржића 153
3) † Антуан Ружије, од д-ра Ивана В. Суботића... 154
3) † Карел Кадлец, од д-ра Теодора Тарановског 503
4) † Алфонс Олар, од д-ра Милана Ј. Жујовића 503

БЕЛЕШКЕ

1) Демонологија у старом судском поступку, од д-ра Теодора Тарановског 155
2) Д-р Лаза М. Костић, Закон о местима; -- Из чиновничког права, од д-ра Ђорђа Тасића 156
3) Душан М. Јеремић, О проблему емиграције и имиграције и о међународним споразумима за његово уређење, од А. Ј. 157
4) Правна настава у Совјетској Русији, од И. П. 158
5) А. В. Соловјев, Повеље цара Уроша у Хилендарском Архиву, од Радмиле С. Петровић 160
6) Исправка 160
7) Конгрес правника 160
8) Једна нова књига о руској револуцији, од д-ра Теодора Тарановског 239
9) Georg Tassitsch, Ein jugoslavisches Werk über den Staat, од д-ра Стевана Сагадина 240
10) Арман Жилен, Основи опште и примењене статистике, од А. Ј. 241
11) Завршетак енглеске новчане реформе, од А. Ј. 241
12) Измене Уредбе Правног Факултета Универзитета у Београду 243
13) Конгрес руских научника у Београду, од И. П. 244
14) Д-р Чедомиљ Митровић, О законодавним границама између цркве и државе, од д-ра Милана Бартоша 244
15) Branko Miljouche, Le fondement du Droit international, од д-ра Милана Бартоша 245
16) Збирка закона, министарских наредаба и збирка одлука виших судова, од д-ра Милана Бартоша 245
17) Судска пракса у 1927 години, уредио Србислав М. Ковачевић, од д-ра Милана Бартоша 246

Arhiv za pravne i društvene nauke

18) Некролози, од Живојина М. Перића 332
19) Dr N. Reichesberg, од Живојина М. Перића 332
20) Фашистички синдикализам, од д-ра Данила Ј. Данића ... 333
21) Société des Nations — Memorandum sur les Finances Publiques, од Ј. Лов 334
22) Esperanto und Rechts-Beiträge, од Драгана Н. Димитријевића 336
23) Исправке чланка „Себров збор", од д-ра Александра В. Соловјева 336
24) † Милорад Д. Микић, од Бор. С. Петровића 420
25) Prof. Mario Ricca—Barberis, Sul diritto della guerra e dopo guerra, од Ж. М. Перића 420
26) Michele Cianciulli, Il pensiero pedagogico di Guido Della Valle, од Ж. М. Перића, ... 420
27) Sava M. Šarčanin, Die passive Wechselfähigkeit des Bauern nach geltendem Rechte des Königreichs der Serben, Kroaten und Slovenen, insbesondere nach den in Serbien geltenden Vorschriften und de lege ferenda, од д-ра Д. А. 420
28) Упутство за српску дипломатику, од д-ра Т. Тарановског ... 421
29) Prof. Dr. Srečko Zuglia, Građanski parnični postupak u Hrvatskoj i Slavoniji, од д-ра Чед. Марковића 422
30) Проф. Петко Стаинов, Административни Акт, од д-ра Дан. Данића 422
31) А. В. Соловјев, Значај византиског права на Балкану, од Радмиле С. Петровић 423
32) † Огист Арноне, од д-ра Мил. Ј. Ж. 505
33) 40-годишњица научног рада проф. Мих. Јасинског, од А. В. С. 505
34) Информација о стању историске науке у Источној Европи, од Т. Тарановског 506
35) Правне студије у Италији, од Ђ. Т. 507
36) Италијанска парламентарна реформа од д-ра Данила Ј. Данића 508
37) André Maurois, La vie de Disraeli, од д-ра Мл. Ј. Ж. 510
38) Сидни Ло, Енглески парламентаризам, од И. П. 510
39) Љуб. Радовановић и Божидар Протић, Из управно-судског поступка, од И. П. 511
40) Juridički kalendar Srba, Hrvata i Slovenaca za 1929 god., од И. П. 511
42) Напомена уз чланак Г. проф. Тасића 512
41) Д-р Јанко Шуман, Бернска конвенција за заштиту књижевних и уметничких дела и њене ревизије, од И. П. 512
43) Конкурс за наставнике на Загребачком Правничком Факултету 512
44) Исправке 512

НОВЕ КЊИГЕ 160, 248, 424

ANALI PFB | anali.rs

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Аранђеловић, д-р Драгољуб 249, 307, 420
Бартош, д-р Милан Ф. 71, 244, 245, 246, 284,
Благојевић, д-р Видан О. 230
Влачић, Љубо 108, 217
Вошњак, д-р Богумил 387
Гргићевић, д-р Мато 300
Давинић, Александар 316
Данић, д-р Данило Ј. 333, 422, 508
Димитријевић, Драган Н 336, 486
Доленц, д-р Метод 161
Жујовић, д-р Милан Ј. 503, 505
Жујовић, д-р Младен Ј. 510
Илић, д-р Михаило 126
Јовановић, д-р Александар 119, 157, 226, 241, 313, 393 482
Јовановић, д-р Јован Б. 16
Јовановић, Слободан 142
Костић, д-р Лазо М. 224
Лазовић, Раденко С. 403
Ловчевић, д-р Јован 151
Марковић, д-р Чедомир 422
Милић, д-р Иво 468
Перић, Живојин М. 332, 411, 420, 488
Петровић, Бор. Д. 420
Петровић, Јеленко 41, 178, 337, 442
Петровић, Радмила С. 160, 423
Пиркмајер, д-р Отмар 98
Поповић, Ненад 314
Пржић, Илија А. 52, 152, 158, 244, 477, 510, 511, 512
Радовановић, Љуб. 399
Сагадин, д-р Стеван 240
Смиљаниh, Милосав 132
Соловјев, д-р Александар В. 170, 505
Спекторски, д-р Евгеније 328
Суботић, д-р Иван В. 154
Тарановски, д-р Теодор 138, 155, 239, 323, 415, 421, 503, 506
Тасић, д-р Ђорђе 1, 156, 178, 320, 425, 499, 570
Троицки, Сергије 236, 251
Фаркаш, д-р Људевит 271, 352
Шуман, д-р Јанко 213
Чубински, д-р Арсен М. 87, 198, 462

ANALI PFB | anali.rs

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVIII ДРУГО КОЛО Јули — Август 1928. КЊИГА XVII (XXXIV) Бр. 1-2

ДИСКРЕЦИОНА ВЛАСТ У НЕМАЧКО-АУСТРИСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ.

Бернацик, *Тецнер*, *Лаун*, *В. Јелинек*, *Билер* чине литературу аустронемачку, преко које се не може прећи, кад хоће да се студира ово питање. Идејно, на једној страни стоје Бернацик и Лаун — овај последњи наставља теорију Бернацикову у једном правцу. Они се пре могу назвати субјективисти него ли консерватисти, јер и они су за контролу али контролу која базира на субјективним елементима. На другој страни су Тецнер и В. Јелинек, објективисте, наклоњени што већем ограничењу дискреционе власти, ослањајући се врло много на јуриспруденцију. Ту можда нарочито место заузима *Билер*, који претставља неку реакцију на сувише велико проширење контроле над дискреционом власти, али само у извесном правцу, и који се труди да ограничења сведе на законе, пребацујући другима, нарочито В. Јелинеку и Лауну да их налазе у правичности место у законима. Њима ћемо додати *Лајбхолца*, који је као филозоф правник умео да осети језгро питања о ограничености дискреционе власти, и *А. Меркла*, који је израз једне друкчије ориентације у расправљању тога питања, у смислу чисто теориских разматрања, у вези с појмом права, с његовом ступњевитом и динамичном природом — као претставник нормативне теорије. Задржаћемо се, говорећи о Лауну, још и на Хернриту који покушава да пружи једну синтезу свих научних резултата, најближи ипак Лауну.

Историја питања о дискреционој власти у аутрисконемачкој науци почиње са F. Mayer-ом (Grundzüge des deutschen Verwaltungsrechtes). Наставља се са *Гнајстом*, за кога је борба против самовоље управе главни циљ административносудске контроле, према томе за кога тако рећи није ни постојао проблем (јер он није хтео ни да чује о ограничењу административних судова само на правну контролу у ужем смислу). Rosin, ослањајући се на Гнајста, пре свега истиче борбу против самовоље у смислу партијске употребе административних закона борбу

против субјективних погрешака администрације. Он узима, стога, иако само опрезно и само за екстремне случајеве, да се једна уредба или наредба могу огласити за неважеће пред административним и кривичним судијом за то што не би почивали на полицијским мотивима; дакле оцењивање објективне вредности питања за њега не чини никакав основ за административносудску контролу. Неке одлуке баварског административног суда изазвале су дискусију од стране Menzingera против Dyrof-a, који је противник контроле над дискреционом власти, али ту је реч пре свега о баварским законима.

1. *Бернацик* сматра да има постепеног прелаза од везаних аката ка дискреционој власти.

По Бернацику ми употребљујемо нетачан израз, ако кажемо да одлука лежи у „слободном" мерењу. Закључак је о једној датој чињеници, као примена правне норме, увек правно везан. Законски није везан само умни процес, помоћу кога се закључује о постојању извесних у закону постављених категорија, као на пр. „подесност", „корисност", „опасност". Пресуда у толико више прелази у област слободног мерења, у колико су ланци комплицираније, на којима почива примена законских појмова и у толико више се стога њихова тачност измиче општој контроли. — Преко извесне границе има нешто много пута, што постаје ствар укуса. Може се на пр. одредити на један објективан начин да је сто округао, или да је небо плаво или црвено; али не може се објективно одредити је ли музика пријатна или досадна, је ли мелодија банална или лепа. „У колико се више суд о стварним моментима опште контроле измиче, у толико више се ступа у област техничког мерења. Има у свима областима духовне делатности једна граница, пре које трећа лица не могу закључивати о тачности или нетачности извучених закључака".

По Бернациковом мишљењу, дискрециону власт чине појмови, који се не дају контролисати, чије се испуњење и остварење „измиче општој контроли", јер, како то он ближе прецизира, мишљење и протумишљење се сукобљавају, без могућности да се утврди које је од њих тачно. На тај начин се оставља да одреде садржину и смисао тих појмова лица надлежна за то према своме личном убеђењу. Такви су нарочито појмови „корисност", „опасност", „јавни интерес", „повреда хигијене" и т. д.

Како се административносудска контрола има да односи

ANALI PFB | anali.rs

само на законитост, то се она не може простирати на ове „неодређене" (vage) појмове. У противном случају судска контрола претворила би се у активну администрацију тако да би било дупле администрације (Doppelverwaltung).

Има ту (при тим појмовима) само једно сигурно, а то је, наиме, да орган има дужности да ради у општем интересу, онако како он сматра за најбоље у општем интересу — шта је то по његовом мишљењу. Отуда ће се моћи да утврди да се он огрешио о дискреционарну власт, ако се огрешио о заповест: „Ради како сматраш за најбоље!" Контрола административног суда неће се, дакле, простирати над објективним нетачностима, већ над кривицом органа. Ова повреда не може се састојати ни у чем другом него у томе да одлука административних органа стоји у таквој противности са погледима друштва, да се добија уверење о рђавој намери или грубој немарљивости. Т. ј. кривица може бити само дисциплинска или кривична.

Бернацик дакле из повреде једне дужности (једне службене наредбе) изводи закључак такође да сам акт не важи[1]. Тако се поклапа повреда дисциплинска и повреда објективна, што ће рећи да се ове две вредности, две количине, увек поклапају. Бернацик је покушао да избегне овакву последицу што је узео да то поклапање наступа само кад постоји очевидна супротност акта и општег мњења, очевидна повреда општег добра по јавном мњењу. Али то значи: да би се сматрало да је орган учинио деликт, потребан је један објективан критериум, који се односи на вредност самог акта. То ће рећи да сам акт не важи, а друго је кривица самог органа. Његово тврђење да се увек може констатовати кривица на основу грубог и великог отступања од општег гледишта — значи признање да се у извесној мери може констатовати вредност самог акта.

По нашем мишљењу права заслуга Бернацикова се састоји у томе да је поставио савршено правилно проблем како нико ни пре ни после њега. Цело питање је у томе да се утврди шта је то што се измиче контроли друштва и остаје ствар индивидуална. Али његова формула може да води како једном напредном тако и једном конзервативном гледишту (како проширењу контроле тако и њеном ограничењу). Сматрајући појмове

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *Тецнер* тврди да је он доцније, у полемици с њим, признао да једна одлука има увек да се правда одговарајућим чињеницама, пошто иначе административни судија не би био у стању да испита да ли нису границе дискреционе власти прекорачене, али и онда само због неодређене природе појма у толико да ли није таква одлука очевидно нетачна.

„опасан" и сличне, напред набројане, као дискрециону власт, а при томе не дајући да судови врше контролу, он је могао изазвати дискусију са *Тецнером* и заостати иза развоја саме јуриспруденције. Његова теорија се практично појављује као теорија „неодређених" појмова, и као таква врло опасна, јер сви су појмови неодређени.

Само у овом смислу, са овог гледишта и са горњом оградом о заслузи Бернациковој можемо примити критику Тецнерову, која се дâ овако резимирати.

Критика против таквог једног гледишта састоји се у томе: (1) да би ова теорија доследно отргла од судске контроле, Бог те пита, које све појмове, пошто су сви појмови више или мање неодређени — што би очевидно поткопало темеље правне државе; (2) да је апсолутно нетачно да органи одговарају дисциплински и кривично, јер су тако радили по свом убеђењу; (3) да је пракса суда — не само пруског врховног административног суда већ и аустриског што се тиче појма општег интереса као правног супротна са овом теоријом — јер она је одредила овај појам на један објективан начин; (4) да је противна законима који траже *објективну* повреду закона и (5) да је противречна, не искоришћујући као логички могуће са гледишта de lege ferenda супротно гледиште о контроли. —

2. *Тецнерово* гледиште се карактерише једном одлучношћу да се административни органи ставе под контролу суда. За њега управни судови су установљени да се боре против површности, својевољности власти, бирократског апсолутизма. И даје овако једно обележје дискреционарне власти. „Никада се не сме слободна оцена вршити својевољно или противправно. Она се мора вршити разумно. Она не сме бити заснована на правно недопуштеним или сваке стварне основе лишеним оцењивањима. Она мора бити вршена безпрекорно и слободно од сваких погрешних оцењивања". Права дискрециона власт не значи да се ту нешто декретира већ да се „расуђује, мери и оцењује" (ermessen, gemessen und erwogen). Органи имају дужности да чине оно што је „објективно најбоље". Она није ништа друго него примена природних или природноправних правних начела „или начела правичности". Она је оно како ју је у принципу схватио пруски врховни административни суд, који је Тецнеру послужио као углед.

Тецнер особито убедљиво доказује да је граница дискреционарне власти правичност (§ 6). Тако на пр. он тврди да би

се противило свима начелима правичности, ако би се хтело да једном лицу одузму његови најбољи делови земљишта, кад се циљ еспроприсања може задовољити и са мање вредним деловима. Колику улогу игра правичност по њему, види се из њене дефиниције. Она је схваћена као отклањање безцињних грубости, обзирање на интересе појединаца, идеалне или привредне, који заслужују да буду поштеђени при вршењу правичног мерења у поједином случају, дакле као „детаљно индивидуализирање мерења" а према „природним општим принципима, који се подразумевају и одговарају природи ствари". Највећу своју важност, привлачност постиже, кад се морају жртвовати формални недостаци у интересу правне сигурности, и заштите јавног поверења у саобраћају.

Тецнер нас потсећа на опасности какве би настале, кад те контроле не би било, наводећи нам конкретне примере. „Слободно мерење би требало да значи немогући бастион ауторитарног апсолутизма у уставном државном праву". Ако би власти биле осигуране од сваког накнадног испитивања, позивајући се да се ту ради о јавном интересу, о државној опасности, о одбрани јавне сигурности, о безбедности јавног мира и реда, административно судство би било умртвљено, како је то, по цитату Тецнеровом, особито оштро формулисано од Лабанда.

Своје гледиште, Тецнер је обележио као гледиште које заступа идеју правне државе, идеју слободне законитости, и у поређењу, које чини са Бернациковим гледиштем, оно добија овакво обележје. Бернацик је, са својом теоријом о „неодређеним" појмовима ставио на место ограниченог поданичког разума у полицијској држави ограничени административно-судски разум. Тецнер се напротив трудио да отвори пут тежњама, из којих је произашло установљавање административних судова, или да обавести административног судију о томе, како ће он моћи да утиче на највећу могућу стварност и истинитост администрације, а да је не смета у њеној дужности стварања и унапређивања државе и друштва, и подвргава моралним оценама, које су с једне стране неопходне за осигурање стварног рада, с друге које могу да падну са поузданошћу у административно-судском поступку.

Ма шта се мислило о овом поређењу, у њему је сигурно тачно то да између Бернациковог и Тецнеровог гледишта постоји супротност једног ауторитативног начела. начела јерархије и начела законитости.

ANALI PFB | anali.rs

Овакво једно гледиште о дискреционарној власти добија ослонца у његовој опасци или мисли да има само *постепености* у слободи органа, одн. у њиховој везаности. „Данас је опште место, оно што сам ја пре 35 год. поставио на челу мојега испитивања да нема ниједног слободног мерења без правне границе, и да ниједна правна граница није тако узано повучена, да не би остао још никакав простор за слободу, да стриктне и широке норме нису квалитативно различите". Ако се хоће да аргументише са субјективношћу појмова као што су то „корисност", „опасност", „јавни интерес" т. д., онда се мора рачунати са субјективношћу правних појмова у опште. „Јер ништа није сигурније него да се о остварењу *сваког* појма, о смислу и значењу *сваке* речи у посебном случају отпочне један спор, који није никако згодан за закључак, и настане дакле несигурност и сумња. — Тако је обим субјективизма при примени закона независан од тога дали су појмови „одређени" или широки".

И тако се доспева до тврђења, напред наведеног, да дискреционарна власт постаје бастион апсолутизма у уставној држави.

Тецнер напротив наглашава *објективност* појмова и могућност да се утврди смисао појмова, барем донекле, до извесне границе. Том тенденцијом је прожето цело његово дело, и то би био његов „бастион законитости" у оквиру уставне државе. Но при томе он нарочито обраћа пажњу на *искуство*. И то чини нарочиту карактеристику његовог дела. Напредак искуства, по њему, и позније развиће ствари може да нам открије у чему смо раније грешили. Полако, али сигурно образује се један смисао једног „неодређеног" појма, и покаже се оправданост да се и у овој или оној тачки врши контрола над актима дискреционарне власти. Тако се код Тецнера прећутно садржи идеја да контрола над дискреционарном власти иде, докле се објективно да утврдити садржина једног појма — али то никако он није унапред и догматски формулисао, већ је оставио да то живот емпириски утврди старајући се да сачува што је више могуће законитост.

На тај начин је код њега отворен пут за изобиље и разноврсност облика и ситуација, у којима се појављује дискреционарна власт, а сам појам иде врло далеко и врло широко. Што се тиче саме контроле, административносудске, Тецнер нарочито наглашава важност поступка при доношењу одлука дискреционарне власти. Ако је орган слободан при раду, није слободан у погледу начина рада.

ANALI PFB Lanci.rs

Концепција Тецнерова је објективистичка. Он врло јасно увиђа важност објективних граница при дискреционарној власти и да се субјективна кривица органа може узимати у обзир, кад се пресудно утврди да је акт дискреционарне власти противправан у објективном смислу. Он вели да у свима случајевима ове врсте повреда (détournement de pouvoir путем фраудолозних аката) има повреде „тачно схваћеног материалног права, појмова од њега употребљених, и да се ефект касације због détournement de pouvoir постиже без икаквог указивања на какво „извртање", унутрашње недопуштене мотиве, на злоупотребу законских пуномоћија, на подвале и книфове, — на тај начин што ће се сви атаци на законитост поништити на основу погрешне примене закона, јер је у овом циљу са свим равнодушно „да ли објављено погрешно схватање одговара убеђењу органа или је он хтео да постигне друге циљеве на противправан начин."

Нарочито је пак интересантна и врло здрава мисао о солидарности свију ресора, свију административних грана (јер то нису никакве правне личности, одвојене једна од друге, и чинећи свака свој сопствени циљ), идеја која треба и код нас да се чује и подвуче. Она је у толико интересантнија, што изгледа савршено у складу и чак природна последица, са идејом о јавној служби (service public), која води у крајњој линији да се држава схвати као систем јавних служби, одн. општег интереса у разним облицима.

И ако је у Тецнеровом гледишту истакнута ступњевитост појмова слободног мерења и наглашена могућност објективног утврђивања смисла дискреционе власти, ипак нису избрисане разлике између оног језгра дискреционе власти, које не подлежи никаквој контроли, и онога што подлежи контроли. Тако на пр. он повлачи разлику слично ономе, како то чини В. Јелинек између нужности и целисходности с једне стране и с друге оправданости (разумности, Rätlichkeit), правичности, спроводљивости једне одлуке. Нужност и целисходност се дају одредити „на основу опште приступачних искустава или с помоћу стручњака". Напротив оправданост, правичност и спроводљивост једне одлуке су ствар *опортунитета*, *политике* или такта. По мишљењу Тецнеровом некадашњи царевински суд, Reichsgericht је ову разлику лепо преставио формулом дасе одлука власти о полициским претпоставкама да се забрани једно друштво из разлога државне опасности може испитивати. Међутим суд не може улазити у питање

ANALI PFBU analis

да ли власт не би могла апстрахирати од издавања законски допуштене забране, а на своју сопствену одговорност, у пркос томе што су дате законске претпоставке, а наиме за то, што ће таква забрана значити налити уље на ватру политичке борбе. Тецнер примећује да до данас фали једно научно (систематско) испитивање у области административног права докле се простире легалитет, а одакле почиње опортунитет.

Што се тиче техничког мерења, за њега је тај појам contradictio in adjecto. Техничког *мерења* нема, јер ту нема никаквог бирања, пошто има да се одреди шта има да се ради по природним и логичким законима. У другим случајевима, то је јуриста који одлучује дефинитивно, што ће рећи да се појмови одређују и са других видика стручности. То доказује развој појма зграде, прозора, болести, заната, земљорадње и т. д.

3. Лаунова књига, посвећена проблему дискреционе власти, нашла је пуно одјека у литератури. На њену унутрашњу вредност, с обзиром на појам дискреционе власти, може се имати овако или онако гледиште; као сигурно ће остати то да она претставља најсистематичније излагање једног старијег гледишта и праксе о томе; да даје леп преглед законодавства и праксе у разним земљама; да нарочито опширно и темељно излаже спор l'excès de pouvoir у Француској осветљавајући нарочито појам du détornement de pouvoir, и дајући историски преглед литературе, са једним критичким погледом.

Лаун прави *принципиелну разлику* између дискреционарне власти и везане власти, без обзира да ли је ова „стриктно" везана или не. Он признаје, на име, да има прелаза између дискреционе власти и законске везаности; али из тога се по њему не сме и не може закључити да нема принципиелне разлике. Као што се из факта, јер има бескрајно малог броја, бескрајно малих количина, не сме закључити да нема већих и мањих количина, тако ни овде да нема дискреционарне власти као једне количине за себе. У овом другом случају орган се налази у таквој ситуацији да он, ма колико била комплицирана начела са којима има посла, има да изврши само оно што би законодавац наредио, када би он у конкретном случају имао да донесе на место апстрактне норме конкретну (тј. конкретну одлуку). Орган примењујући закон на овај начин не обзире се никако на то шта он сам сматра за умесно или правично. У овој области има само разлике у ступњевима: органи који примењују законе имају већу или мању слободу — у ствари увек везани вољом законодавчевом.

ANALELE | arhivi.ro

Дискреционарна власт је, напротив, нешто савршено различито од тога. Ту оцена и одлука зависе искључиво од воље и гледишта органа о томе, шта је то што захтева општи интерес. „Категорија општег интереса стоји дакле у принципиелној супротности са свима осталима од закона употребљеним категоријама. Све остале значе везаност „а ова слободу извршне власти" од дужности према законодавцу. То је случај „бланко-овлашћења", „бланконорме". Он везује, дакле, појам дискреционарне власти за појам општег интереса. Овакав један појам претставља супротност према целисходности, тј. ту је реч о одабирању самог циља, али не средства за циљ. Слобода, коју има управна власт, мања је него законодавчева, у колико законодавац одлучује о највишим циљевима, о самој егзистенцији државе, докле управна власт о нижим и мање важним. Но у области ових циљева, он је исто тако *потпуно* слободан, као и законодавац.

Други пут, у једном чланку којим одговара противницима, он наглашава слободу избора између правно једнаковредећих алтернатива; ипак та слобода по њему треба да буде таква, да се не односи „само на спољне понашање него и на циљеве овог понашања". Таква слобода добија израза у дисјунктивним нормама. „Тешкоће тумачења нас често остављају у нејасности да ли је правни поредак хтео да загарантује слободни избор или везаност за један означени и јединствено (на један начин) одређени циљ. Тако се објашњава до сада владајућа и још од неких критичара моје теорије упорно гледиште да нема никакве одсечне границе између законске везаности и тзв. слободног мерења".

Лаун одбацује свако разликовање у појму општег интереса како по ступњу (интензитету) у колико је ангажован општи интерес, као што је случај са разликовањем „корисног" и „нужног" које је играло велику и важну улогу при експроприацији — тако по врстама и облицима, у којима се он јавља. Правне конструкције, које праве оваква разликовања, претпостављају да се претходно утврди, материално, тачно појам општег интереса, који лежи у основи свију специалних облика општег интереса.

Код Лауна игра велику улогу појам „природе ствари" и „природни принципи". Из „природе" ствари и „природних принципа" следује да се контрола не може вршити над дискреционарном власти. Ипак такво какво је, слободно мерење није никако равно својевољности. Јавни интерес није само оно,

ANALI PFB | anali.rs

што орган воли, већ оно што он сматра (познаје) и хоће као најподесније и најбоље. По њему, на име, из природе ствари следује и то да се контрола има да врши над унутрашњом страном дискреционарне власти. То је тзв. „унутрашња" контрола, за разлику од спољашње која се односи на форме, поступак, и друге законом одређене „спољне" моменте. Унутрашња контрола је двојака: субјективна и објективна.(1) Ако је законодавац оставио власти да бира између два или више начина држања, она никако није овлашћена да ради ма из каквих то било мотива, него само у јавном интересу, и ако према свом убеђењу како ће се он најбоље задовољити. По мишљењу Лауновом само dolus и грубе погрешке (нехатне) у послу (јер, што се тиче ових других, орган мора не само поштено радити већ и имати извесног знања) могу бити такве, да се више не могу урачунавати држави. Органи ће пак бити узети на одговор, ако не постоји која друга одредба, што су радили намерно против јавног интереса (2) У своме раду орган је и објективно ограничен, и то на тај начин, што ће и он бити дужан да ради у циљу који је одређен законом. Објективне границе ће бити на име одређене делом позитивно, ако закон одређује које циљеве чиновник може остваривати, делом негативно, ако одређује које циљеве не може. Ове границе може орган прекорачити или због правне заблуде (Rechtsirrtum) или што ће мислити да ће општем интересу послужити боље, ако остварује циљ који није у сагласности са законом. То је „повреда дискреције" (Diskretionverletzung), (3) Најзад може да се деси да чиновник субјективно хоће својим актом један допуштен циљ, али акт је такав да даје као резултат нешто што је објективно забрањено. То је „заблуда при мерењу" (Ermessensverirrung).

Ова друга контрола, објективна, у оба своја два облика (Diskretionsverletzung und Ermessensverirrung), није у суштини ништа друго него повреда саме законитости, и ту нема никакве повреде дискреционе власти. Последња се иначе обично обележава као проста повреда закона. Кад он сам ту повреду оглашава као повреду циља, онда то значи да се ту ради о повреди закона. Јер циљ, био то циљ заједнички свима актима, општи интерес, или један специалан циљ — он вреди и обавезује само ако је и у колико је на закону заснован. Ако је *Лаун* урачунао то у унутрашње објективне границе дискреционарне власти, онда он то чини просто из разлога, што он мисли да се дискреционарна власт има да схвати као нешто апсолутно. Ако дакле *Тецнер*

ANALI PFB | analiz

налази у томе контрадикцију код Лауна, онда он грдно греши: код Лауна у крајњој линији и нема никаквих граница у самој дискреционарној власти, већ само законских граница.

Што се пак тиче субјективних граница дискреционе власти, Лаун је сигурно инспирисан француском праксом détournement de pouvoir. Али исто тако она потсећа на француску теорију која разликује две врсте незаконитих аката: аката који се уписују држави и аката који се уписују самом органу. Али он је учинио ту једну погрешну примену. Овде остављамо на страну дискусију, која се води у француској теорији како се има ближе да одреди ова граница.[2]) Примимо као тачну ону која налази да се органу уписује акт, у колико је он учинио један незаконит акт из велике нехатности или зле воље. Ако је личан акт обележен на овај, субјективистички начин, то долази отуда, што је одговорност државе проширена до крајњих могућих граница, т. ј. држава одговара за сваки незаконити акт онако како је то по нашем Уставу сада, а чиновник одговара само ако је крив. Тако формулише овај принцип проф. *Жез*, настављајући теорију Лаферијерову у овом погледу, и *Лаун* изгледа има у виду ову формулу. Но ту су при одговорности, формулисаној на овај начин, јасно одвојени објективни принципи одговорности и субјективни: по једном одговара држава, а по другом орган. Овде међутим *Лаун* хоће да примени само субјективни критеријум на један објективан факт, на важност једног акта. Овде има да се поништи акт заради тога, јер је орган учинио кривицу (специалне врсте).

Субјективне границе имају вредности само под условом, ако постоји претходно каква објективна граница. Како ја могу да судим једном лицу дисциплински, грађански или кривично, ако претходно не утврдим да је он учинио једно противправно дело у објективном смислу? То је врло добро запазио Тецнер, критикујући Лауна.

Према томе, Лаун у ствари није нашао никакву стварну границу дискреционарној власти — осим границе у законским прописима. Дискреционарна власт је остала апсолутна и неограничена у сагласности с тим да он не налази могућности да се траже конкретни облици јавног интереса или разлике у интензитету. Али то нам баш показује како је Лаун ухваћен у илу-

ANALELE | anali.ro

2) В. моју расправу члан 18. Устава, Економист, 1927, бр. 9.

зије једне формалистичке логике и схоластичног резоновања. Јер, по чему да се не може на пр. да разликује између онога што је само *нужно* и онога што је још и *корисно*. Ако се то порекне, онда се пориче да се не може у опште утврдити да ли неко ради у општем или приватном интересу, и, као крајња последица, јавља се да дискрециона власт, изједначена са јавним интересом, значи један „бастион апсолутизма" како је то лепо рекао *Тецнер*.

На то у истини и излази његово гледиште. — Ту *Лаун* резонује, као што се то резонује у дискусији о злоупотреби права, доказујући да је једно право неограничено или није то. Као да се не ради ту о томе да је једно право онолико „неограничено" *у колико* је то закон одредио. У истини, код доследних мислиоца, противника дискреционе власти избија на површину њихов *индивидуалистички* назор, њихова идеја о „суверености" индивидуе — као у овом случају о суверености административних органа. Но људи, имајући потребе да своме субјективном гледишту, било оно индивидуалистичко или не, хоће да даду обележје објективности, и зато падају у замку појма неограничености субјективног права, одн. индивидуалног, слободног оцењивања општег интереса. Стварно пак ту су са свим могуће границе у већој или мањој мери, у погледу начина рада (на пр. кад се тражи доследност и тачност чињеница), у погледу конкретних облика понекад у односу на јавно мњење, најзад према стварном искуству у току времена, које се развија стално.

Овакав начин резоновања се код Лауна види најбоље у његовој дискусији са гледиштем *Ото Мајера*, значајног немачког писца у административном праву. На њој се ваља задржати, и по њеној унутрашњој вредности, и не само по вредности личној претставника мишљења које Лаун спори.

Ото Мајер мисли да административни судија нема да испитује да ли је акт добар и целисходан, већ има да испитује стварне претпоставке да ли је једно одређено средство *ваљано*.

По Ото Мајеру испитују да ли су околности такве да могу изазвати акт и да ли су изабрана подесна средства да би се хотено остварило. Прва тачка потпуно подлежи контроли; суд испитује акт потпуно у погледу претпоставки акта. Друга напротив само да ли је један нормалан административни чиновник могао бити покренут да донесе једну такву одлуку; следствено

ANALI PFB | anali.rs

контрола се простире и над оцењивањима која је чинио чиновник. Лаун пита: какав циљ има, ако судија испитује стварне премисе једног закључка о целисходности, кад је за њега сâм закључак noli me tangere. Изгледа, међутим, да је мисао Ото Мајера сасвим логична, јер зашто се одиста не би могло утврдити да ли је један акт уопште могућ, не улазећи даље преко тога у испитивање његове унутрашње вредности. Његова идеја овако схваћена сусрешће се код В. Јелинека у једном постулату, који је истакао, и ако у другој форми. Лауну ту изгледа да испитивање да ли се један акт у опште може донети од једног нормалног чиновника не казује ништа: јер му се чини да или ће се контрола прострти у потпуности или је неће бити у опште, тј. не може је бити. Ако нешто испитује претпоставке, онда мора и закључак. Као да претпоставка не годи истовремено ка више разних могућих закључака (а, з, с, и т. д.) и као да се испитивање не може ограничити само на то да се утврди да ли је одлука коју је донео административни орган, један од могућих (а в, или с или који други *могући*)! Контрола и слободно мерење, и овде су за њега апсолутне количине које се искључују. Он је у тој мери под импресијом таквог једног појма, да он чак материално другаче разуме Ото Мајера него што нама изгледа да треба да га разуме, мешајући формално са материалним.

Лаун оперише много са „природом ствари" и „природним начелима" и изазвао је у том погледу критику, која му пребацује да су такве идеје у суштини природно-правне. Лаун ту у ствари правилно резонује, само чини погрешку у томе, што недовољно фондира, или бар подвлачи, претпоставку на основу које извлачи закључке. Та претпоставка се, на име, састоји у томе, да је у правној држави судовима дато да испитују законитост докле се она да објективно утврдити — ако то није друкчије регулисано. Ако се дакле не простире на дискреционарну власт, то је за то јер је дискреционарна власт један релативан појам по својој природи.

Једни од критичара (Bühler) су му замерили да се решење може донети само за једно одређено позитивно право и да се не може говорити *у опште*. У таквој примедби има та истина да се горње решење може донети под претпоставком, ако се у једној држави може узети да суд има права да оцењује сам докле је то могуће „по природи ствари", осим ако се не пронађу неке друге намере законодавне на овај или онај начин (претпо-

ANALI PFB | arali.rs

ставивши да је тај метод добар). Но та претпоставка је у истини и остварена у правној држави, и то у свакој правној држави. Јер како је он сам лепо рекао, реч је ту о „неопходном". — Насупрот другим критичарима, који му замерају да он из разума дедуцира (Verdross), он истиче да људи имају сви исту „природну обдареност... и све се црпе из разума". Он има право, јер опасан је позитивизам који тражи да све буде написано.

Биће од интереса и корисно да се задржимо мало на томе како Лаун разуме погрешке чиновника. У осталом ту његова теорија како се чини добија једну не безначајну модификацију. По његовом мишљењу *не може бити речи о нехату* (већ само о умишљају). Орган решава питање „дневне политике, опортунитета" и т. д. Он има до душе корисних знања из разних грана; али науке не дају стриктног знања какво имају у једном моменту да донесу решење. Ту може бити грубе погрешке. Он може, до душе, у грубом непознавању научних резултата, на пр. националне економије, да ради. „Али пошто је оправдано да изабере такође као бољи пут у јавном интересу и пут који отступа од науке, погрешка не постаје правно релевантна. У овом правцу слободна оцена мора бити неиспитљива. Кад би судија био позван да је контролише, то би он морао први главни став да црпе само из свога сопственог политичког убеђења. Он не би изрицао правду, већ би терао политику, када би он слободни административни акт касирао због грубе погрешке у познавању посла". То је могуће само код везаних аката и спољашњих граница дискреционе власти (због повреда правила компетенције, поступка, материалноправних претпостављака и т. д.). Али овде, код слободне оцене, то није могуће. „Ми питамо само, каква субјективна кривица може учинити *иначе коректан* слободан административан акт ништавним? Таква кривица не може бити немарност, па ма колико била груба. Јер докле власт *мисли* да ради у општем интересу, извршује она, и ако можда још невешто, налог који јој је додељен од закона".

Овакво резоновање не изгледа нам никако логично. Оно није тачно чак ни у том случају, кад би се нехат искључиво састојао у незнању и непознавању ствари државних органа — што нам никако не изгледа тачно —, јер и у том случају може се констатовати у многим ситуацијама како орган не зна ово или оно што се даје констатовати објективно и што је претпоставка за решење главног питања. Ако се пође од тога да је главни

разлог овде, при нехату, тај што се не може чинити никаква објективна констатација, онда је то разлог такође и у погледу самог умишљаја, и онда би сâм умишљај исто тако био немогућ као узрок да се акт не урачунава држави. Ствар је цела у томе, што је нехат теже утврдити него умишљај и што се при њему морају узети у помоћ много више објективне чињенице него код умишљаја.[3])

Бернацик у својим тврђењима у овом погледу није ишао тако далеко као Лаун, који наставља његову теорију у овом погледу. Он мисли на име да се може утврдити и нехат; главно је да је акт дошао у такву супротност са назорима целине „да се добија уверење о рђавој намери или грубој немарљивости."

Лаун има најзад веома интересантних и правнополитичких разматрања. Он заступа гледиште да законодавац има да остави административној власти слободу онде, где се општи интерес не може унапред оценити и да је ваља везати само у колико се нешто дâ са сигурношћу предвидети, и да је погрешно мислити да администрацију ваља везати ради што веће сигурности. Овакво гледиште не одговара природи администрације, која се мора прилагођавати променљивим односима. Али онде где се дâ дискрециона власт, треба да буде дата сасвим јасно и на један несумњив начин, као и с друге стране на исти такав начин законска везаност. И то се по њему постиже помоћу израза „моћи" или „смети" одн. „не моћи" и „не смети" или „морати"; или ће се директно рећи да власт има „слободног мерења", и слично. Он је против стварања типова дискреционе власти које предлаже Stier-Somlo, јер дискрециона власт је само *једна*, и све друго комплицира ствар.

По његовом мишљењу мотивација не сме бити правило, како се то у Француској мисли и како је то мање више свуда

---

3) Могућност објективног констатовања да ли орган ради у државном интересу и у законском циљу у опште потврђује и сâм Лаун кад говори о Diskretionsverletzung. Ту орган својим актом не даје оне резултате, и против своје најбоље воље, које је очекивао законодавац; то је један прави aberratio ictus. „Једна акт ће дакле бити ништаван, завршава *Лаун* своје излагање о том предмету, када чиновник не иде за недопуштеним циљевима, али када он стварно тако ради да ће остварити недопуштене циљеве". Ту не вреди ништа изјава чиновника о добрим намерама, јер би то мисао „о објективним границама слободне оцене учинило илузорном". Овде, где сâм Лаун признаје могућност објективне констатације, крије се нехат — јер ће сигурно најчешће или бар по некад чиновник радити нехатно — па ипак, што се тиче умишљаја, ту је по њему довољан само субјективан критериум, као да то може имати утицаја на саму вредност акта!

у пракси, већ само изузетак, који је стављен под строге формуле. А ево зашто? Зато, јер ту стоји приватни интерес иза јавног интереса чувања службене тајне (а не као у приватном праву, где приватни интерес стоји на првом месту). У толико мање се сме то тражити, што је круг интереса, баш при *слободним* актима, често веома широк. Власт ће често доћи у положај да мора да изнесе разлоге, које би имала из важних разлога да прећути или ће бити принуђена да даје лажне. Мотивисати се могу по правилу само везана акта; слободна акта само по изузетку.

Неки од ових његових захтева су у смислу његове концепције о дискреционој власти, и за то се не могу спорити сами за себе. Ако тражи да се дискрециона власт мора прецизно одвојити — у чему има у начелу права, то је зато, јер је дискрециона власт квалитативно различита. Ако се мотивација допушта по изузетку, то је опет зато, јер је дискрециона власт у принципу схваћена као слобода. Али пракса га у том погледу демантује. И заиста, ту се пре може потврдити обрнуто, а на име да је била код дискреционе власти потребна мотивација. Што се тиче захтева да се администрацији остави слобода, где то општи интерес захтева — то је лако теориски формулисати, али тешко практично спроводљиво и зависно од пуно обзира који се у једној апстрактној формули не могу обухватити. То је зависно дакле од конкретне консталације уставоправних и административних установа.

(Наставиће се)

Д-р Ђорђе Тасић

ПРОБЛЕМИ ПРИВРЕДНЕ ИСТОРИЈЕ

Привредна историја постала је засебном граном Опште историје отприлике пре педесет година, управо онда, када је изишла Немачка Привредна Историја од Инама-Штернега.[1]) Готово у исти мах појавио се велики број радова из Привредне историје, јер се у то доба интересовање историчара почело ширити на

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Inama von Sternegg, Deutsche Wirtschaftsgeschichte, 1879. То је прво дело са називом Привредна историја; пре њега је овај термин употребљен 1853 г. као наслов једног предавања на хајделбершком универзитету.

опште социјалне појаве.[2]) Она је поникла из две засебне науке: из Историје Права и Народне Економије, и дуго је времена сматрана — а и данас је сматрају — за саставни део ових наука. У најновије време јавља се чак тежња да постане потпуно засебна наука, еманципована и од Права и од Економије и од Историје, Само се овој тежњи противе и сами економисти. Тако халски професор Т. Зомералд сматра, да она није област ни националних економа и ако је битна подлога за Народну Економију, већ једино и искључиво историчара, ма да опет многи економисти мисле, да у рукама историчара она нема ни мало значаја за садашњост и проблеме садашњице.[3]) Несумњиво је, да су историчари Привреде у Народној Економији (Густав Шмолер, Август Онкен, Лујо Брентано, Ф. Стида) највише заслужни за њено стварање и за њену еманципацију у засебну научну групу, али је ипак за обрађивање Привредне Историје позванији историчар, јер је он наоружан принципима и методама своје науке, док већина економиста не само што нема довољно историског школовања (што се нарочито видело при издавању извора за Привредну Историју), него посматра привредне појаве изоловано, а не у вези са општим историским развитком. То је велики недостатак, који је теже попунити, док је историчару лакше да се упозна са питањима и приликама Народне Економије. Пошто се економисти искључиво баве најновијим временом — 19. и 20. век су право поље њихова рада — то је њима теже да с успехом обрађују раније епохе, нарочито Привредну Историју Старога Века. Зато по мишљењу већине економиста, излази, да су историчари позванији за обрађивање Привредне Историје.

И ако је Привредна историја као засебна научна грана производ најновијег времена, ипак се њени почеци налазе у 18. веку, у вези са почецима Културне Историје. Проблеми Народне Економије били су центар интересовања у 18. веку у Францус-

2) Међу радовима ове врсте ваља нарочито истаћи: K. Lamprecht, Beiträge zur Geschichte des französischen Wirtschaftslebens im 12 Jahrhundert; K. Zeumer, Die deutschen Stadtssteuern in 12. и 13. Jahrhundert; K. Pöhlmann, Wirtschaftspolitik der Florentiner Renaissance, све године 1878. E. Gothein, Politische und religiöse Volkserscheinungen vor der Reformation; W. Arnold, Deutsche Urzeit; Janssen, Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters; Dietrich Schäfer, Die Hansastaedte und König Waldemar v. Dänemark, 1879 и 1880.

3) Theo Sommerlad, Ueber Wesen und Aufgaben der Wirtschaftsgeschichte 1901, Wirtschaftsgeschichte und Gegenwart, 1911.

кој и Енглеској, па је природно, што се је тражила веза између економских појава и културног развитка. У исто доба француски Рационализам је дао подстицај, да се прошири интресовање за појаве привредног живота. Монтескије је на челу оних писаца, који су заступали гледиште о важности и утицају економског живота. Волтер, указујући на нов правац у историографији, истакао је своје погледе и на Привредну Историју: „Нова историја интересује се исто толико за кретање становништва као год и за морално стање једнога народа, за питање његове владавине над морима, као и за економске изворе његовог богатства. Ко хоће да чита историју као грађанин и филозоф, тај хоће да зна како су се појавиле уметности и манифактура."

Само је карактеристично да сви писци који су у 18. веку заступали гледиште о важности економског живота заступају материјалистичко схватање, које ће у половини 19 века наћи у Марксу свога највећег поборника и систематичара и постати засебан поглед на свет. У своме Духу Закона (1748) унео је Монтескије економски моменат у Историју. „Закони стоје у врло важном односу, према начину на који разни народи стварају своја средства за живот. Народу, који се ода трговини и морепловству потребан је далекосежнији законик него народу, који се задовољава земљорадњом; овај, пак, има потребе за већим бројем закона од народа који живи од сточарства, а нарочито од народа који се ловом храни". — „Два народа која међу собом тргују стоје у узајамној зависности: ако један има користи од продаје, то други има од куповине и све везе заснивају на узајамној потреби". — „Трговина лечи злокобне предрасуде, и готово је опште правило да су свуда нарави питоме где је трговина, а тамо где се она појави постају питоме". По Монтескију, дакле, закони и обичаји једнога народа зависе од његове привреде. Опат Рејнал у делу „Историја европске трговине у обема Индијама",[4]) је одмах у почетку прве књиге изложио своје гледиште: „За људски род у опште, а за народе Европе напосе, није било догађаја од сличнога значаја него што је проналазак Новога Света и новога поморскога пута за Индију преко гребена Добре Наде. Тек је тада отпочела промена у трговини, националној моћи, у моралу и владавини код свију народа. Почевши од овога момента, стали су се међусобно приближавати људи

4) G. Raynal, Histoire philosophique et politique des etablissements et du commerce des Européens dans les Indes, 1780.

ANALI PFB Lanalis

најудаљенијих предела, људи са новим односима и са новим потребама. Услед тога су људи сви стали мењати између себе своје законе, обичаје и навике, своје болести и лекарије, своје врлине и потребе." Последица ових проналазака била је промена у верским погледима, духовни се хоризонат ширио, а економски су фактори постали јачи. „Када су индустрија и богатство почели хватати корена у народу, владаоци су са тиме рачунали. Када је богатство народа могло користити краљевима у њиховој борби противу барона, тада су закони побољшали положај народа. Здрава политика, коју трговина увек собом доводи, а не дух хришћанске религије, побудила је краљеве да ослободе робове својих васала, јер су они тиме одмах, место робова, постали поданици. Крсташки ратови нису вођени из верских, већ из економских разлога. После крсташких ратова нов је елеменат изменио друштво: дошла је индустрија до господарства и данас је она душа сваке политичке творевине".

У Енглеској је био први Јум, који је у обим политичке историје унео разматрања о култури и привреди: његова Историја Енглеске[5]) је прво дело у коме су поред политике обимно представљени закони, институције и обичаји једнога народа, јер по његовом мишљењу историја је неразумљива, ако се нема појма о приликама, влади, обичајима, финансијама, трговини и образованости једнога народа. Само Јум не даје надмоћност материјалним факторима, већ сматра да је интелигенција главни фактор историје, а да је основа Државе јавно мишљење а не сила.

У Немачкој је био јак утицај Монтескија, Волтера и француског Рационализма. Овај се утицај нарочито види на двојици немачких историчара, који важе за претходнике новога економског правца у историографији, на Мезеру и Шлецеру. Мезер је писац локалне, али врло значајне Историје Оснабрика[6]): он сматра за битан задатак Историје излагање социјалних појава и политичких установа. Прост сопственик земље, сељак, треба да буде центар историског интересовања, јер од њега зависи здравље народног организма. Шлецер[7]) је још више истакао

5) Hume, History of England, 1754.

6) Justus Möser, Osnabrückische Geschichte, 1780.

7) v. Schlözer, Briefwechsel (1776—82). Ова његова преписка, политичкога и историског садржаја, имала је силнога утицаја. Од њега је и дело: Versuch allgemeiner Geschichte des Handels und der Schiffahrt, прво 1758 на шведском, а по том на немачком.

ANALI PFB | anali.rs

важност привредног фактора у историји. У једном своме писму он каже: „Историја дувана била би за Општу историју бар толико исто интересантан предмет као што је историја Великог Тамерлана или историја старог Асирског царства", а затим: „Без сумње је проналазак ракије, долазак дувана, шећера, каве и чаја у Европу извео исто тако велике и још веће револуције у нашем делу света као што су пораз Непобедиве Армаде и Рат за наслеђе Шпанског престола, Париски мир"[8]). Поред свега тога што истиче да клима, земљиште, начин исхране, „вајају" народе, утичу на тело и на дух, опет Шлецер сматра да је други творачки фактор ипак човек, овај моћни „полубог", који прави језера и канале, спаја и дели делове земље, одводи реке у пустиње, једном речи, утиче са своје стране на природу. — Сем ове двојице историчара и један је филолог, Аделунг, указао на важност природних чинилаца.[9]) По њему је развој људске историје последица растења или опадања становништва у обиму нације. Право и религија су зависни од економског живота, а са променом економских односа и они се мењају.

Главна карактеристика свих ових историчара са привредним и материјалистичким тенденцијама јесте у томе што су истакли *масу* као важнијег фактора од појединаца и за поглавити предмет историског истраживања сматрали *типску* активност људи. Ови су проблеми постали у току 19. века најважнији проблеми историске науке и око њих је вођена велика борба, која и данас донекле тиња, ма да се у главноме завршила победом индивидуалистичког схватања.

Почетком 19. века питањима из Историје Привреде бавили су се поред историчара Права и многи политички историчари. На првоме месту ваља споменути Нибура, оснивача критичке методе у новијој историографији. Он је довео у везу политичку историју са привредном и многа је питања најстарије римске историје решио објашњењем помоћу привредних појава у садашњости. После њега су се нарочито истакли А. Бек и К. Хилман, који је заслужан за историју привреде Средњега Века. И велики политички историчари као што су Огистен Тјери, Миње, Гизо, Х. Лео, Момзен поклањали су пажњу привредним питањима, највећи међу њима, Леополд Ранке, нагла-

[8]) Цитат по Зулцбаху. Sulzbach, Die Anfänge der materialistischen Geschichtsschreibung, 1911. стр. 13.

[9]) Adelung, Versuch einer Geschichte der Kultur des menschlichen Geschlechtes, 1782.

ANALI PFB | anali.rs

сио је важност „материјалних снага“, трговине и технике, ма да се није упуштао у њихова излагања. Али се привредном историјом нарочито бавили немачки локални историчари, међу којима је најзнатнији Раумер, кога професор Бело сматра једним од оснивача материјалистичког схватања историје, претходником Маркса и Енгелса. Раумер сматра да су „политичке промене у последњој основи последице и то нужне последице измењених социјалних и економских прилика становништва, које постепено не мењају само обичаје већ и међусобан положај класа у друштву“. Професор Бело у Фрајбургу, сада највећи историчар Привреде, сматра да је Раумер дубље схватио односе и правилније их свео на њихове узроке него што су то учинили Маркс и Енгелс.[10]) Код Маркса је, каже Бело, остао нејасан појам односа производње, тако, да је један од његових тумача (Кауцки) под тим разумео техничке проналаске и њих учинио правим агенсом друштвеног развитка, док је Раумер истакао најважнију моторну снагу „увећавање становништва и тежњу за повећаном производњом.“ Зато је и Зомбарт[11]) разумео Марксово схватање историје: „у истини не као економско већ као технолошко“.

Половином 19. века тежиште истраживања привредних проблема преноси се на Народну Економију, управо на њену историску школу. Тада су изишла дела која су засновала историску школу Н. Економије: Рошеров „Нацрт за предавања о државној привреди по историској методи“, Хилдебрандова „Нар. Економија садашњости и будућности“, Книсова „Политичка Економија са гледишта историске методе.[12]) Али је од најепохалнијег значаја Марксова економска теорија или материјалистичко схватање историје изложено у Комунистичком Манифесту 1848 године.

У науци је доказано да Марксово схватање није потпуно ново и да је имао претходнике, који су још у 18. веку заступали

---

[10]) G. v. Below, Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen 1922. стр. 163. Приоритет Раумеровог схватања доказао је Бело цитатима из радова које је Раумер објавио пре Комунистичког Манифеста (1848).

[11]) Sombart, Technik und Kultur, Archiv für Sozialwissenschaft, Bd. 33.

[12]) W. Roscher, Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswissenschaft nach geschichtlicher Methode 1843. — Hildebrand, Nationaloekonomie der Gegenwart und Zukunft, 1854. — Knies, Politische Oekonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode 1853.

ANALI PFB Tanalis

принцип историског материјализма.[13]) Али је Марксово учење имало огромнога утицаја као политичка теорија и ту је његова снага. Материјалистичко схватање није однело победу у науци, као што сам раније у овом часопису изложио (свеска за април 1926), међутим ни противници Марксови не споре, да је његово учење унапредило науку. Професор Бело, најистакнутији међу овим противницима, каже: „Цео Марксов систем будућности, укидање капитализма самим собом, данас је фактима оборен, али се може сматрати као напредак у науци употреба речи „класа", пошто стари термин „сталеж" није довољан да означи разноврсна груписања становништва у најновије доба, а није довољан ни да карактерише сва групирања старијих времена. Мора се признати као заслуга Марксу, што је унео у живљи саобраћај појам „класа". Међутим, не може се одржати његово схватање које је везано са класом, схватање „о непрекидној борби класа, која се увек свршава са револуционарним преображајем целога друштва или заједничком пропашћу ратујућих класа".[14]) У осталом, данас се у науци води спор око тога шта је "класа" сама по себи, разни је писци употребљавају различито.[15]) — Један од најпознатијих савремених економиста, Зомбарт, не спори вредност Марксистичког схватања, али не сматра да је оно за свагда решило све проблеме. Оно нема права што хоће по сваку цену и без изузетка да објасни историски животни процес човечанства у последњој инстанцији из начина којим се развија производња. Не може се спорити, да је и она понекад имала утицаја на историски процес, али се мора одлучно спорити, да су односи производње једине потребе историског развитка. Економска стања и политичке установе постају из људске активности, а активност почива на људским осећањима, на мишљењу и хотењу. Не може бити говора о механичком развитку привредних институција. Мотори су економског развитка људи, личности — то је мишљење не само политичких већ и привредних историчара и националних еко-

13) Hammacher, Das philosophisch-ockonomische System des Marxismus, 1909, брани Маркса од овог прекора, тврдећи, да нико није пре Маркса изрекао мисао материјалистичког схватања историје. Исто тако Friedrich Muckle, Henry de Saint-Simon, 1908, побија Марксову зависност од Сен-Симона.

ANALI PFB | anali.rs

14) Belav, Deutsche Geschichtsschreibung, стр. 193.

15) P. Mombert, Hauptprobleme der Soziologie II, у глави Zum Wesen der sozialen Klasse, стр. 239.

нома.[16]) Зомбарт сматра да је Марксистичко схватање завршило своју улогу, не што само по себи не вреди, већ што му је жица пресушила.

Са развитком социјалног покрета, који је Марксово учење узео за догму, почела је политичка историја да се интензивније бави друштвеним и привредним питањима него ли раније. Међу првима је Момзен опширно обрадио сељачки сталеж и анализовао прве класне борбе у староме Риму. Зибел је, опет, међу првима уочио суштину раденичких и сељачких борби и њихов значај за развијање француске револуције: „Од неколико година на овамо изоштрио се поглед за ове ствари.“[17]) Али од свију политичких историчара половином 19. века највише се бавио питањима Привредне историје К. В. Нич,[18]) коме су били узор Мезер и Нибур. Његове су специјалне области биле римска република и немачки Средњи Век, и он је насупрот класицизму и романтизму трезвено и реалистички као Нибур и Момзен, посматрао све историске епохе, па је за то ипак више допринео да се цени историја Грка и Римљана, него што су то учинили њени одушевљени обожаваоци.

Али су од одлучног утицаја на стварање Привредне Историје били, као што је поменуто, историчари Права и Нар. Економије. Прву Привредну историју написао је Инама-Штернег, правник и економист, вештак у статистичкој техници. Он је своје дело написао без намере да ствара засебну науку, чак је указао на то, како Привредна Историја нема завршен круг извора као нпр. правна историја, па је због тога препоручивао систематско истраживање извора за Привредну Историју. Што је Привредна историја постала саставни део Опште Историје заслуга је Карла Лампрехта. Он је то постигао својим делом „Немачки привредни живот у Средњем веку.“[19]) У ствари, то

16) То нарочито истиче Th. Sommerlad, Wirtschaftsgeschichte und Gegenwart стр. 30. „Предмет је Привредне Историје развитак људске привредне културе и тиме се може довести у склад са личношћу“.

17) H. Sybel, Geschichte der franz. Revolution I, стр. 211.

18) K. W. Nitzsch, Die Gracchen und ihre nächsten Vorgänger, 1847, Vorarbeiten zur Geschichte der Staüfer 1859 и т. д. Велика његова дела објављена су тек после његове смрти: Geschichte des deutschen Volkes bis zum Augsburger Religionsfrieden 1883—85, Geschichte der römischen Republik, 1884—5.

19) Karl Lamprecht, Das deutsche wirtschaftliche Leben im Mittelalter, 1882. — Овом приликом да напоменем да су привредни термини новијега датума. Наш термин Привреда одговара изразу Економија, који је из

је била аграрна историја једне немачке области (мозелске), али је дело било довољно да споји Приведну историју са Општом.

У другом свом делу „Немачка историја" (о коме сам у чланку „Проблем културне историје" говорио у овом часопису) Лампрехт је учинио покушај да све историске догађаје једне епохе сведе на „заједничку психичку основу" и да тако створи психолошки правац у историјографији. По његовом схватању, свака епоха има своје сопствено и једино „целокупно душевно стање" и у њој се развој привреде поклапа са развитком душевних појава. „Прави централни предмет Привредне Историје не сачињава развитак привредних установа већ развитак привредног смисла," и на тој основи покушао је Лампрехт да конструише сукцесивне економске ступњеве, полазећи од „привредног нагона" као и духовне клице ових ступњева и „економском потребом" њиховим завршетком. Као знак распознавања узима он „духовну напрегнутост" између нагона потребе и задовољавања потребе, „психолошко-интелектуалну дистанцију" између пожуде (осећања потребе) и уживања. Са развитком културе расте и ова психолошка напрегнутост, а са њоме, у исто доба расту „економско памћење и економско предвиђање."

Лампрехт је све историске појаве поделио у шест ступњева или културних епоха, а то су: анимизам, симболизам, типизам, конвенционализам, индивидуализам и субјективизам. Овим епохама потпуно одговарају и са њима се поклапају ступњеви економска развитка: колективно-окупаторска, индивидуално-окупаторска, колективна натурална, индивидуално (поседничка) натурална, задружна новчана (гилде и еснафи) и индивидуална новчана привреда. У Немачкој историји симболизам се познаје по томе, што су Германи себе доводили од праоца Мана; типизам (доба Каролинга и Отона) што се јавља назив t e u t i s c i за народ; конвенционализам је ритерско доба, индивидуализам су 16., 17. и 18. век, субјективизам је 19. век. У пракси Лампрехт није могао изићи на крај са овом поделом: и ако је њу ставио као етикету над појединим одељцима своје историје, ипак је његова Немачка Историја у основи као и све њене претходнице, — материјал је обрађен по великим спољним догађајима, по политичкој историји (борбе Германа с Римља-

грчкога ушао у све европске језике. Међутим грчка реч oikonomia у ствари означава само једну страну привредног живота — кућевну привреду, која је обухватала домаћу производњу и потрошњу. У Немачкој, а одатле и код нас, Економија је доведена у везу са пољском привредом.

ANALI PFB | anali.rs

нима, Сеоба Народа, Каролинзи, оснивање царевине, обнова царевине и даље по појединим царевима, чије је личности детаљно анализовао).

У ствари Лампрехтова психолошка теорија није потпуно оригинална. Његова подела на ступњеве одговара начину на који су пре њега Фридрих Лист и Бруно Хилдебранд класификовали привредне ступњеве; он је ту поделу спојио са теоријом Карла Бихера, који је за мерило поделе узео дужину пута којим привредна добра прелазе од произвођача до потрошача. Бихер је у своме чувеном делу „Постанак Народне Привреде,[20]) наслоном на Родбертуса, узео, да се линија економског развитка непосредно развија на више, почевши од првобитних друштвених прилика до економског стања наших дана. Ток је овог привредног развитка ишао овим ступњевима: По изласку из примитивног стања владао је кроз цео Стари Век и прву половину Средњег Века економски систем „затворене домаће привреде" (die geschlossene Hauswirtschaft) у коме — сем по изузетку — није било ни промене добара, ни трговачког саобраћаја са спољним привредама, већ чиста сопствена производња, у којој су добра трошена у истој привреди, која их је произвела. У краткој скици изнео је Бихер слику античке привреде: у центру стоји једино и искључиво οἶκος, аутаркија појединих домаћих привреда, раширена само робовима и клијентима, и она обимном поделом рада међу својим члановима задовољава своје сопствене потребе.[21]) Тек доцније, при крају Средњег века, са појавом градова настао је саобраћај. Тада је постала Градска привреда (Stadtwirtschaft), период директне размене, у којој добра непосредно од произвођача прелазе у привреду потрошача. Ова је привреда ипак локалног карактера; то је епоха „производње за муштерије", није још Народна Привреда у правоме смислу. Ова се развила тек у Новоме Веку, у добу између 15. и 16. столећа, са стварањем народних привредних области, као израз територијалне (на супрот градској) државе. Сад тек може бити говора о правом народу, а са њиме и о Народној привреди у опште. Увођењем нарочитога стручног сталежа за интересе саобраћаја т. ј. трговаца, произишла је она компликована орга-

[20]) К. Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft, 1893.

[21]) На супрот томе, јасно је доказао Макс Вебер у чланку Römische Agrargeschichte (Handbuch der Staatswissenschaften, I) да је oikos и његова аутаркија тек продукат доба царства. Уосталом, израз аутаркија потиче од Аристотела и односи се само на polis.

ANALI PFB | analiza

низација, коју показује наш сувремени привредни живот. Из овога је Бихер извео важан закључак, да је Народна Привреда производ дугог историског развитка и да није старија од модерне државе; да је човечанство пре постанка Народне Привреде кроз дуге векове живело без размене добара или само у облицима размене између производа и рада, што се не може назвати Народном Привредом.[22])

Поводом ове Бихерове теорије настала је била прво борба о приоритет између њега и Шмолера. Шмолер је тврдио, како је он још 1884 изнео у суштини исте мисли. Доцније је Шмолер у своме „Нацрту Нар. Економије" поновио своје погледе и дао овако систематизоване: На најнижем ступњу стоји „Домаћа племенска или сеоска привреда" (Haus-Stammes oder Dorfwirtschaft). Из ње се доцније развија Градска Привреда, а из ове постаје са модерном државом оно, што називамо Народна Привреда. На послетку, врхунац представља Светска привреда (коју Бихер не одваја засебно, већ се садржи у Нар. привреди): она представља „суму појединих народних привреда, које се међу собом додирују и стоје у узајамној зависности."

Противу овог схватања устао је оштро прво Едуард Мајер са гледишта историје Старога Века. Он устаје противу произвољне конструкције економског развитка у Старом Веку, јер она не одговара стварноме стању ствари. Едуард Мајер је у расправи „Привредни Развитак Старога Века"[23]) прокритиковао теорије и Родбертуса и Бихера. У своме једном чланку[24]) Родбертус је означио као Домаћу Привреду (Oikenwirtschaft), то јест, као аутономну, привреду појединих кућа, које саме задовољавају своју потребу. Ово схватање античкога живота у потпуној је противности са свим оним што знамо о приликама Старога света, па зато није могло наћи одобравања ни код једнега испитивача Старог Века; оно је само наишло на одобравање економиста, одакле га је узео Карл Бихер и стао речито заступати гледиште, како народна привреда није старија од модерне државе.

Едуард Мајер је изложио, како се из најстаријих докуме-

22) Bücher, op. cit. 3 издање 1901. стр. 107.

23) Eduard Mayer, Die wirtschaftliche Entwickelung des Altertums, предавање на скупштини немачких историчара 20. августа 1895 у Франкфурту, а за тим поновa прештампано у његовим Vermischte Schriften.

24) Rodbertus, Zur Geschichte der römischen Tributsteuern seit Augustus. Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik, IV, 1865.

ArhivAli Pred Jahrbuch

ната види, да је на староме Истоку постојала високо развијена индустрија, да је био општи трговачки саобраћај и да су племенити метали служили као средство за размену. У другој половини треће хиљаде пре Христа било је у Вавилону развијено рачунање са јединицама за тежину у злату и сребру, које се одатле раширило по целом културном свету. Велики градови Сирије и Финичанске били су главна седишта трговине и индустрије, па су услед тога дошли и до великог политичког значаја. Феничани су своје везе ширили све више и више док нису обухватили цело Средоземно Море. Бедуински каравани ишли су кроз пустињу као и данас. — Трговина преко пустиње играла је велику улогу у историји Старога Истока, и њој се има захвалити за најдрагоценије природне продукте као и што су злато и миришљава уља. У најстаријој епоси грчке историје — микенском периоду — био је јак утицај Истока: трговина је била посредник и подстрекач грчке културе. Само у епоси, коју Е. Мајер назива грчки Средњи Век, владала је аутономна привреда појединих кућа. Али у 8. веку пре Хр. са развитком морепловства настаје полет грчке трговине, па Грци постепено улазе у старе центре источњачке трговине и успешно конкуришу Сирцима и Финичанима у њиховој земљи. У кратко, цео привредни развитак Старог Века има исте појаве као и наше доба. Е. Мајер сматра да је погрешно сматрати Стари Векао нижи ступањ испод Средњег Века. Ова распрострањена заблуда потиче из поделе Историје на три дела: стару, средњу и нову. „Пошто се у Средњем Веку налазе потпуно примитивне прилике, то се веровало, да се за Стари Век могу постулирати још примитивније. У ствари овде су две самосталне епохе развитка, са сопственим почетком и опадањем. Стари је Век пропао услед старачке изнемоглости, на име, потпуним распадањем са свим развијене, по своме бићу скроз модерне, културе, која се је преживела." Пропашћу Старога Века почиње нов развитак и то прво, враћањем у примитивне прилике преко којих се једном прешло. Стари Век има свој сопствени Средњи Век и своје Ново доба. По томе је почео кружити ток изнова.[25]

За Привредну историју Рима, поред скице Е. Мајера имамо

ANALI PFB | anali.rs

25) На ово је Бихер, у додатку 3. издања, одговорио, како није хтео дати потпуну слику привредних прилика у Старом Веку већ је хтео само да истакне „нормално". Његова књига нема за предмет историју већ теорију Привреде.

два велика дела из најновијег времена: једно је чувеног руског историчара Ростовцева (који је последњих двадесет година провео као професор оксфордског универзитета и писао на енглеском) „Социјална и Привредна историја римскога царства" оригинално и научно дело епохалнога значаја,[26] а друго америчког историчара Т. Франка „Економска Историја Рима."[27] По Ростовцеву социјални и економски развитак под царством довео је у III. веку до победе сеоског пролетаријата (из кога се рекрутовала војска) над градском буржоазијом која је сачињавала снагу Рима у доба Августа и Антонина. Франк је изложио како је у Лацијуму због плодности земљишта и насељености никла пољска привреда и тек је победа над Етрурцима довела Рим у везу са грчким културом, индустријом и трговином. Напредовање Рима изазвало је ковање новца, а у исто време појаву великих провинцијских домена и полет индустрије и трговине. Реформом Тиберија и Каја Граха капиталистичка класа постаје први пут моћ у држави, Италија се затвара за колонизацију, а мере у корист сиромашних грађана дискредитују индустрију у престоници. У погледу политике у провинцијама Рим је наследио Картагену, Аталу и Хијерона: успешно је управљао и експлоатисао Африку, Сирију и Азију. После оснивања царства настале су промене у економском погледу. Август је завео ред и мир, а нарочиту је пажњу поклонио Египту. Под Хадријаном римски свет достиже највећу висину материјалнога благостања, али се већ у II. веку опажају знаци замора и исцрпљености. У II веку унутрашње револуције и варварске инвазије изазвале су опадање; настаје дискредитовање новца и вра-

---

26) M. Rostovtzeff, The social and economical history of the Roman Empire 1926.

27) Tenney Frank, An economic history of Rome 1927. Франк је доба царства обрадио наслањајући се на Ростовцева, а доба републике само стално. Опширно, јасно и живим бојама описао је финансиску организацију државе, развијање пољопривреде, трговине, индустрије, рударства, улогу пристаништа, положај радних класа. — Још треба поменути ова дела у којима је заступљена Привредна историја: O. Neurath, Antike Wirtschaftsgeschichte (кратак преглед), 2 издање 1918. — J. Hatschek, Britisches und römisches Weltreich, eine sozialwissenschaftliche Paralelle, 1921. — H. St. Jones, The roman empire, 1908. — O. Seek, Geschichte des Unterganges der antiken Welt, 1898. — R. Poehlmann, Römische Kaiserzeit und Untergang der antiken Welt (одељак у Weltgeschichte, herausgegeben v. Pflugk-Hartung 1909). — L. M. Hartmann, Der Untergang der antiken Welt, 2. издање 1910.

ћање натуралној привреди. Провинције нису биле ни мало начете, али је пад царевине изазвало опадање Рима, неспособног да управља и немоћног да се брани.

Као што је прво Е. Мајер за Стари Век, тако је професор Бело устао противу Бихерове теорије за Средњи Век. Бело признаје, како Бихерова теорија има изврсне стране: „фину примену етнолошких факата, укусно ковање јасних појмова и стручних термина који исказују суштину ствари," али јој спори вредност како за Стари тако и за Средњи Век.[28] Привредна Историја Средњега Века пружа необично разноврсне проблеме, који су од општег културног значаја и у вези са модерном теоријом о привредном развитку.

Први је проблем однос Германа према Римљанима у почетку Средњега века. На томе су се питању научници поделили били у две групе: по једнима, германски варвари, као некултуран елеменат, срушили су стари друштвени и економски поредак и већину античких културних добара. Тај нечувени чин у Историји Света схваћен је као дело релативно краткога периода времена — Сеобе Народа. У најбољем случају представљен је овај прелаз из романизма у германизам тако, као да је поред високе античке културе стајало непосредно варварско Германство, које је после постепено примало поједине културне елементе преко римске цркве. То је гледиште од новијих историчара заступао Лампрехт: „Земља је тако задржала двоструки изглед. Поред префињенога укуса римског официра и великог трговца стајала је непосредно бедна неукултурност домаћих варвара; далеко је било од хармониске мешавине" (Немачка Историја I, стр. 225). И Дитрих Шефер[29] је заступао гледиште, да са оснивањем германских држава у 5. веку „почиње развитак на новој основи, на место грчко римског света ступа други."

---

28) Критички преглед целе контроверзе и литературе даје v. Below, Ueber die Theorien der wirtschaftlichen Entwickelung der Völker, Hist. Zeitschift. 86. — После Бихера дао је Зомбарт нову теорију економских ступњева: индивидуална, прелазна, друштвена привреда. Сваки од ова три ступња има неколико својих „привредних система". Много је применљивија Хилденбрандова подела на натуралну, новчану и кредитну привреду. Дуго је била омиљена теорија са ступњевима: ловачки, пастирски, земљораднички. Борхерс сматра да је много боља подела на: дивљаштво, варварство, цивилизација.

29) Dietrich Schäffer, Deutsche Geschichte, I Mittelalter, 4. издање 1914.

Ово схватање, како каже бечки професор Допш потекло је из доба Ренесанса и Хуманизма: у колико се више упознавала и ценила Антика, у толико се већма њена пропаст ценила као национална несрећа. Прелаз из античког доба у германску владавину схваћен је у облику катастрофе, а тако су га доцније схватили Монтескије, Волтер, Гизо.[30])

Поред ове „теорије катастрофе", која је битно романског порекла, развило се друго, супротно схватање о континуитету развитка. Ово је схватање потекло од Мезера, који је био правник и у административној служби стекао практичне погледе. Посматрајући прилике у својој ужој домовини, Вестфалији, он је тражио аналогију између старих прилика и савременога живота, па, имајући практичног искуства, био је у стању да самостално критикује старе изворе. Он је одбацио Цезарево сликање аграрног уређења старих Германа, пошто он не одговара вестфалским приликама и тако ставио индуктивно посматрање природе на супрот историској традицији. Због тога је његова „Историја Оснабрика" постала чувена,а његове основне погледе стали су узимати за полазну тачку у доцнијим истраживањима. Нарочито су историчари права и институција, почевши од Ајхорна до Вајца и Фистел де Куланжа, популаризовали његову основну мисао: да су слободни сељаци на сопственим имањима представљали у неку руку ћелице из којих се развила држава.

У другој половини 19. века ухватио је био корена неко време нов правац у схватању Правне и Привредне историје, који се тада сам назвао „правничком Археологијом" а који се данас може назвати социолошким. Основу овоме правцу дао је оксфордски професор Сумер Мен.[31]) Он полази од упоредног проматрања: не ограничава се само на германске народе, већ узима у обзир словенске и азиске. Пошто је, као висок чиновник, дуго живео у Индији, Сумер Мен је своја посматрања раширио на азиске народе, тражећи аналогије и истичући сличност социјалног развитка. Био је под утицајем Дарвинове теорије у вези са социјализмом. Омиљена идеја тадањег снажног социјалног покрета била је да се примитивно доба, младост

30) Alfons Dopsch, Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Entwickelung der Zeit von Caesar bis auf Karl dem Grossen. Друго издање, 1923.

31) Summer Maines, Ancient Law, 1860; Village comunitates in the Eaest and West, 1872; Lectures on the early history of institutions, 1875.

народа представи као златно доба човечанства. Зато је важило као аксиома, да је првобитни облик сопствености био заједнички посед. Слобода и једнакост свих насељеника на поседу била је друга карактеристика тога доба. Сумерово учење распростро је у Француској Белгијанац Е.Лавле, а у Немачкој је Лавлеа прерадио Бихер.[32]) Све је ове погледе, пак, довео у канонски систем Американац Морган,[33]) кога с правом рачунају у „литерарне оце новије социјалдемократије". После Лавлеја дуго је владало мишљење, да је комунизам првобитни облик сопствености свих народа. Усвојили су га били чак најобазривији и најоштроумнији испитивачи као Брунер и Шредер, али са највише симпатије социолози и социјалисте, који су га учинили популарним. При томе су играли велику улогу руски „Мир" и јужнословенска задруга.

Противу овога схватања устали су прво Инама- Штернег, за тим Динман Рос и на послетку професор Бело.[34]) Упоредном методом покушало се доказати да је првобитни облик сопствености био комунизам имања, али баш када је ово схватање било у јеку, устало се противу њега. Неколико руских научника доказало је како „Мир" није оригиналан и да је новијег порекла: постао је у 16. веку под теретом „крепосног ропства" и порезе на главу. Ова је заједница успостављена само због тога, да би цела општина служила као јамац. Сада међу научницима нема ни мало сумње о том питању и опште је уверење да је „Мир" нова установа.[35]) Потом се доказало да су и неки примери из Азије новијег датума. Ова нова опажања изнео је Мајцен (Handbuch der Staatswissenschaften, 1892), сматрајући да је врло мали број комунизма као првобитне народне институције, и да у тај мали број долазе Авганци, Срби и стари Немци. Али је истраживање и то мало примера умањило. Пајскер[36]) је доказао да српска задруга није прасловенска установа, већ је постала увођењем византиског пореског система, који је задржан и за

32) E. Laveley, Les formes primitives de la proprieté (Revue de Deux Mondes, 1872). Karl Bücher, Das Ureigentum, 1879.

33) Morgan, Ancient Society, 1877.

34) Denmann Ross, The early History of Landhiling ampoing the German, 1883. — G. v. Below, Probleme der Wirtschaftsgeschichte.

35) Simkowitsch, Die Feldgemeinschaft in Russland, 1898.

36) Peisker, Zeitschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte, VII, 1900. Није успео покушај да се ослаби Пајскерово тврђење, Archiv für Slavische Philologie, 1901.

ANALECTA Lariana

турско време и ишао у корист што дужег заједничког живота деце у родитељској кући. И К. Јиричек[37]) је разложио, да задруга није ни мало специфично словенска форма и да се налази и на другоме месту. Она није неопходно везана за посед: у средњевековним српским општинама постојао је комунизам шума и ливада.

Код старих Германа није било приватне својине у земљишту пошто је земља била слабо насељена;[38]) државе није било већ се становништво делило на племена, која су живела од ратовања и више од сточарства и лова него ли од земљорадње. Ариовист се хвалио, како његови људи стоје 14 година под оружјем иза све то време нису имали крова над главом. Германи нису били номади у правоме смислу, али су пред непријатељском инвазијом лако напуштали своја седишта и повлачили се дубље у шуме. Са престанком сељења и тешњим додиром с Римљанима мењају се прилике: ствара се сразмерно исти посед и настају мале сталешке разлике између племства и народа. Тек кад су ушли у римске области, Германи су примили римске привредне установе: њихови су краљеви наследили или конфиско-

---

37) К. Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien, 1912

38) Шмолер је узео, да је у обиму тадање Немачке (1901. год.). живело пре Сеобе Народа два до три милијона становника. Делбрик узима три до четири становника на квадратни километар: Delbrück, Geschichte der Kriegskunst, 1901. II, стр. 25 и даље. Галија је у то доба имала осам до десет становника на кв. километар.

Овом приликом згодно ми је да нагласим, како се још у најстарија времена схватало да је државни и привредни живот једне земље зависан од броја становника. Пописивања становника у старом веку потицало је поглавито из војничких и финансијских разлога. Професор Белох је први покушао да систематски израчуна становништво Старога века (Beloch, Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt, 1886). После њега је то учинио Едуард Мајер (Wörterbuch der Staatswissenschaften, II, стр. 892—912). Египат је у Старом веку био најнасељенија земља, изузимајући најнасељеније крајеве Кине и Индије. По Белоху, Египат је имао три милијона, по Е. Мајеру, у доба фараона седам, а у Нероново доба, изузимајући Александрију, седамнаест и по милијона становника. Белох цени Грчку са Критом, Епиром и Македонијом у почетку Пелопонеског рата на 2.250.000, међу којима 850.000 робова, а Е. Мајер на три милијона, одакле милијон одпада на робове. Римска царевина у доба Августово имала је и по Белоху 70—80 милијона а у доба Каракале чак сто милијона: просечно по тридесет становника на кв. километар. Сама варош Рим достигла је највећу висину са 700.000 становника. Кавењак цени, да је у епоси Христовог рођења целокупно становништво познатог света износило нешто мање од 300 милијона Cavaignac, Histoire générale, Prolegomène, 1925. str. 295.

вали пространа државна добра, која су куд и камо надмашавала највеће имање, које је појединац могао имати у прастаро доба. Тај велики посед дао је могућности краљевима да награђују своје верне: ратници, чиновници, политички људи и манастири добивали су од краља велике комплексе земљишта. Тако су постале велике сталешке и економске супротности и компликовани односи: владалац је био највећи поседник, за тим црква, па остала световна господа и напослетку је долазио мали сеоски посед.[39]) Услед ових односа настала је зависност поседа и зависност лица. Многи слободни људи ступали су у зависан однос да би дошли до економских користи. Нетачно је мишљење да су у Средњем веку била само „господа" и „слуге" — било је независног поседа, док су многи пак зависни поседници на туђем добру припадали лично сталежу слободних људи. Тако је постало у Средњем Веку феудално државно уређење у главном засновано на натуралној привреди. Градови опадају, а села преовлађују, тако да већи део Средњег Века носи аграрно обележје. Ма колико да је привреда била основа за друштвено уређење ипак она није била од претежног утицаја за организовање институција.

Вароши су се у Средњем Веку задржале у крајевима где их није збрисала олуја Сеобе Народа, и то поглавито у близини морских обала у јужној Француској и Шпанији, а за тим нарочито у Тоскани и Ломбардији. У Немачкој је било само места варошког облика дуж Рајне и Дунава. На истоку Европе, где никада није допирала римска владавина није било ни једне праве вароши и то је један од основних факата без кога се не могу разумети привредне прилике у томе времену. Постанак нових вароши пада у 11. и 12 век, а јачи развитак у главном на почетак 13. века. Проблем постанка вароши и њиховог уређења долази у најспорнија питања средњевековне историје. Једно је мишљење гледало у варошима директне наследнике римских курија, док су се по другоме мишљењу оне развиле из трговачких удружења (гилда), занатских корпорација и верских братстава. О постанку нових вароши у Немачкој такође је владао спор у науци: по старијем мишљењу, оне су биле у

39) Противу општег схватања да се маса старих Германа састојала из слободних сељака устала су крајем 19. века (1896) три научника, Витих. Кнап и Р. Хилдебранд са тврђењем: да маса Германа у опште није била слободна, да Германи нису били слободни у колико су живели као сељаци. G. v. Below, Der deutsche Staat des Mittelalters, 1918. стр. 72.

ANALI PEP | anali.rs

зависности од феудалних господара; придавао се значај трговима и тржишном праву и напослетку је истакнута важност утврђивања (због чега је и код нас постао израз град, док је варош мађарског порекла; град се у сувременом језику употребљава код нас да означи тврђаву). Бело устаје одлучно против ове теорије и доводи уређење вароши из сеоских општина, истичући како је још у самом почетку постојала слобода варошког становништва.[40]) Постанком градова настала је промена у аграрним односима, а у вези с тиме подела рада и напредовање професионалних заната, јер су вароши пружале уточиште људима, који се нису могли на селу довољно исхранити или се у опште нису осећали добро. — Бело у својим „Проблемима" признаје Бихеру што је, после других историчара вароши, са своје стране додао лепа опажања о средњевековној варошкој привреди, а нарочито истиче за његову личну заслугу што је јасно формулисао и до краја извео мисао, да се Средњи Век разликује од Новога множином малих центара. Само је Бихерова теорија нетачна што се тиче трговине: по њему није био довољан саобраћај робе, пошто је владала искључиво производња за муштерије. Међутим, Бело доказује да је трговина играла много већу улогу, него што Бихерова теорија хоће да призна. Бихер је именовао само пет предмета велике трговине: зачине и јужно воће, суву и сољену рибу, крзна, фине чоје и напослетку вино за северне немачке вароши. Бело додаје, да је за многе вароши место вина со била предмет велике трговине, а сем ње још ове рубрике: дрво, поташа, катран, восак, жито.

Трговина је у Средњем Веку била у почетку поглавито развијена у областима Средоземнога мора и водили су је романски градови, али када је после Карла Великог западни басен Средоземнога Мора постао сараценско језеро онда је она прешла у руке Арабљана. Персијанци и Арабљани одржавали су трговачке везе између Истока и Византије и Цариград је постао главно стовариште за источњачке производе. Само је чудновато, што Грци нису сами извозили робу за Запад, него су допустили

40) О теоријама Ричела, Јоакима, Зелигера, Допша, видети Schreder, Lehrbuch der Rechtsgeschichte § 51. Старија дела о градовима: K. Hegel, Geschichte der Stadtverfassung in Italien, I, 1847; Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter, 1891; — A. Luchaire, Les communes françaises, 1890. Кратак преглед даје G. Seeliger, Die Stadtverfassung (Reallexikon der german. Altertümer IV, стр. 244). Најновије дело Pirenne Les villes du Moyen-âge. Essai d'histoire économique et sociale, 1927.

ANALI PRB Lanalis

да тај посао врше неколике италијанске вароши: Амалфи, Венеција, а доцније и Ђенова и Пиза.[41]) И ако Крсташки ратови нису потекли из трговачких интереса ипак је њихов утицај био необично јак на развитак трговине романских народа око Средоземнога Мора.[42]) Италијански градови у другој половини Средњега Века постају не само трговачки већ и политички фактори и у њима се јављају прве клице економског и политичког развитка који одликује Нови Век од раних векова.

Обично се сматра да су градови и трговина довели до стварања капитализма.[43]) Истина је, да се прве манифестације капитализма налазе у средњевековним италијанским варошима. Трговина је у Флоренцији у самом почетку добила капиталистички карактер и флорентински банкари су проширили поље свога рада на целу Италију, а италијански банкари на целу Европу.[44]) Познати минхенски економист Лујо Брентано означио је трговину као првога покретача капиталистичке привреде; међутим појам „капитализам" није истоветан са појмом „новчана привреда" или тежњом за добитком. Тежња за добити је прастара, модерни капитализам је сасвим нешто друго него богатство у новцу ранијих векова. Капитализам се не састоји у тежњи за стицањем новца, већ је његово обележје у ономе што се назива „дух капитализма". Било под капитализмом подразумева правац који тежи употреби великих средстава за привредну активност, док је правац друге једне епохе ишао баш да је спречи. У Средњем Веку створена је била канонска привредна теорија, која није била расположена према посредничкој трговини, тежећи да доведе у непосредну везу потрошача и произвођача. Она није одбацивала капитал, али је тежила, по могућству, да спречи зависност рада од капитала, па је чак захтевала давање новца на зајам без интереса.

41) W. Heyd, Geschichte des Levantenhandels im Mittelalter, 1879.

42) Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker, 1906. (Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, III Abteilung). — G. Yver, Le commerce et les marchands dans l'Italie méridionale aux XIII et XIV siecles. 1903.

43) Реч *капитал* у садањем значењу је од 18. века. У Француској се место ње раније употребљава реч principal или још interet, а корист (интерес у данашњем значењу) је означавала реч benefice. У Енглеској је прво постојао термин Stock, а за тим capital stock. Видети H. See, L'evolution du sens des mots des interet et capital (Revue d'histoire économique 1924).

44) A. Doren, Die Florentiner Wollentuchindustrie von 14. bis 16. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte des modernen Kapitalismus. 1901

Бело узима да модерни капитализам води порекло из више извора: из увећања градске непокретности и земљишне ренте градског патрицијата. Белгијски историчар Пирен[45]) мисли, да је улога патрицијата била мање активна, већ да је капитализам постао трговином новца преко нових богаташа (nouveaux riches); потомци оних који су створили велика богатства повлачили су од послова, куповали велике поседе или живели од ренте, и за то су у свакој генерацији све нови људи стварали богатства.

Зомбарт је видео разне узроке постанку и развијању капитализма, само држи, да је средњевековна трговина сама по себи била неспособна да би могла створити капитализам.[46]) Један је од узрока капитализма нагомилавање ренте на земљиште, а по том варош, која је постала резиденција и живела од двора, чиновништва, војске. За тим је развитку капитализма допринело давање новца под интерес како су га практиковали Ломбарђани и Јевреји. Он сматра да се премештање економског тежишта у 16. веку има приписати сељењу Јевреја, протераних из Шпаније. Као споредне разлоге утицаја Јевреја на економски развитак сматра он њихову растуреност по свету и што су били искључени из осталих позива, а као главни, њихов менталитет и њихов однос према Богу. Јеврејски је менталитет рационалан и интелектуалан са тежњама ка апстракцији. Формација јеврејског духа не потиче од расе већ од религије, која је такође рационална, једина која нема мистерија. Јевреји је, као и Пуританац, у директном контакту са својим Богом и према њему води „истинско књиговодство". Што јеврејску веру везује са капитализмом то су „могао бих рећи трговачка правила — ако се овој речи одузме световни смисао — у односима између Јехове и његовог изабраног народа" (Јевреји и Прив. Живот, стр. 271). — И луксуз је један од узрока капитализма, али је један од најглавнијих, рат. При крају Средњег Века су Италија и Шпанија војнички логори; Енглеска и Француска су у 14. и 15. веку водиле Стогодишњи рат. У 16. веку

45) Pirenne, Les periodes de 'l'histoire sociale du capitalisme (Bulletin de l'Academie de Belgique, 1914).

46) W. Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben 1911; Der Bourgeois, Zur Geistesgeschichte des modernen Wirtschaftsmenschen 1912, Luxus und Kapitalismus; Krieg und Kapitalismus, 1913. Главно му је дело Der moderne Kapitalismus: I Die Genesis des Kapitalismus, II Die Theorie des kapitalistichen Entwickelung. Прво издање 1902, четврто 1922.

ANALECTA Vatiana

је у Европи само 15, а у 17. веку само 21 година без рата — дакле за две стотине година 154 године рата. Холандија, једна од првих капиталистичких земаља имала је од 1568—1648 осамдесет, а од 1652—1713 тридесет шест година ратовања, дакле за 145 година 116 година рата. Очигледно је, дакле, да постоји веза између рата и капитализма. Средњевековне војске биле су мале: највећа, код Булоња бројала је 32000 људи. Војска је постала државном тек крајем 17. и почетком 18. века. Најзначајнија је особина модерне војске њена унутрашња тежња за експанзијом за коју мале феудалне и градске војске нити су знале нити су могле знати. Модерна војска је можда прво место, где се манифестовала динамична тежња друштва за ширењем и променом, која је довела до целокупне промене културе из средњевековног стања у модерно. Тежње за увећањем, које се највише развијају у капитализму, појавиле су се прво у модерним војскама.[47]) Повећавање војске и акумулација капитала су две сасвим сличне појаве: нагомилавање квантитета, ма да није потребно баш успоставити везу између обе ове појаве. Могуће је, да обе самостално корачају једна поред друге или да су обе потекле из заједничког корена.

Макс Вебер први устаје противу Брентана, који је истакао специфичност „капиталистичке„ (у супротности према феудалној) привреде тежњу за новцем (место за земљом) и сваку даљу поделу одбио. Исто тако није Зимел у „Философији новца" правио велику разлику између „новчане привреде" и „капитализма". По Веберу, нагон за зарадом, „тежња за добитком", за добитком новца, за што већим добитком новца, нема ничега заједничкога са капитализмом. „Ова тежња налазила се и налази код келнера, лекара, кочијаша, уметника, кокота, подмитљивих чиновника, војника, разбојника, крсташких ритера, посетилаца коцкарница, просјака: може се рећи код all sorts and condition of man, у свима епохама свију земаља на свету, где год је за то пружена објективна могућност. Безгранична

47) У Француској Карло VII имао је 4500 коњаника и 8000 пешака; Франсоа I 50.000 пешадије и 15.000 коњаника, Хенрик IV преко 50.000. У Тристогодишњем рату имала је Француска у почетку 100.000, а после 142000 пешака и 22.000 коњаника. Војске Луја XIV пењале су се постепено до 400.000 Још је импозантнији био развитак пруске војске. У другој половини 18. века имале су: Француска 182.000, Пруска 190.000, Аустрија 297.000, Русија 244.000, Шпанија 85.000, Велика Британија 21.000, Данска и Норвешка 74.000, Пољска 18.000 и т. д..

ANALI PFB | anali.rs

страст за зарадом није ни мало истоветна са капитализмом, још мање да је иста с његовим „духом". Капитализам може пре бити идентичан са *укрочавањем*, у најмању руку са рационалним темпирањем овог ирационалног нагона. Свакојако, да је капитализам идентичан са тежњом за добити у доследној, рационалној капиталистичкој продукцији: у непрестаном *обнављању* добити у рентабилитету". У обичном смислу, капитализма је било у Индији, Кини, Вавилону, Египту, античком добу, Средњем и Новом Веку. Али му је Запад дао толики значај и произвео је врсте, облике и правце капитализма, који никада на другоме месту нису постојали. Само Запад познаје у Новом Веку (поред старих облика), једну сасвим друкчију врсту капитализма, која нигде више на земљи није развијена: рационално-капиталистичку организацију у (формално) слободном раду.

У чланку „Етика протестантизма" Вебер је изложио постанак „економског уверења", „етос" једног привредног облика услед извесних верских уверења, на име, везу модерног привредног „етоса" са рационалном Етиком аскетског протестантизма. На основу статистичких података он је извео да се у Немачкој протестантска младеж одаје у већој мери реалним наукама него ли католичка. Овде није она појава по којој се народне и верске мањине, услед потчињености, искључене из политичких и утицајних положаја, одају на зараду (као што је био случај са Јеврејима пре еманципације или са Хугенотима у Француској), већ услед тога што је код протестаната развијен до виртуозности капиталистички смисао за послове, скопчан са врло интензивним облицима побожности, која прожима и регулише цео живот. То нису само усамљене појаве, већ је то ознака за читаве групе најважнијих протестантских држава и секата. Специјално ову комбинацију показује Калвинизам где год се појави (и, наравно, где је дата могућност капиталистичког развитка). Још за време Хугенота ова је појава постала типска и Шпанци су знали да „јерес" (т. ј. Калвинизам у Холандији) унапређује трговачки дух. Готхајн је с правом означио калвинистичку диаспору као „расадницу капиталистичке привреде".

ANALI PFB | anali.rs

Дух капитализма је означен у (Франклиновој) изреци да је време новац. Франклин је истакао читав програм: да је кредит новац, да новац има творачку снагу и да је плодан („новац ствара новац и једни изданци терају друге, и тако не-

престано"); добар платиша је, по старој изреци, господар свачије кесе; поред вредноће, умереност и тачност помажу човеку да успе у свету. Ово „Вјерују" Јенкија је оно, што се може назвати „духом капитазизма". Било је капитализма у свима вековима и свима земљама; страст за добити, страст за новцем и имањем (нарочито кинеског мандарина, старог римског аристократе и модерног аграрца) auri sacra fames, стари су колико и свет, али је модерни дух капитализма појава у маси, производ протестантске Етике. Ма колико да је industria била на цени код католичких аскета, ипак је карактеристично уверење протестантских аскета да је спас душе (certitudo salutatis) везано за позив. Сама реч позив (Beruf) има код протестаната религиску боју. Корист, коју религиозност очекује од радиности са свим је друкчија код протестаната него код католика, пошто католицизам има друга средства за спас душе.

Из најкарактеристичније догме Калвинизма „избора милости" потиче социјалан рад Калвиниста: овај карактер носи и „позив", који стоји у служби не појединаца већ целине. Код Калвиниста позив значи испуњавање задатака, који потиче из lex naturae, при чему позив узима специјални, стварно безлични карактер — службу у рационалном формирању друштвеног космоса, који нас окружује. Чудна и целисходна форма и организација овог космоса је удешена да се служи „користи" човечјег рода и према томе Рад у служби ове безличне друштвене користи служи у славу Бога и испуњава вољу Божју. Ова религиозност ни мало не распитује о смислу света и живота, није ни мало мистична. Она има још једну црту: код ње не постоји супротност између појединаца и Етике. Ту је извор утилитаристичком карактеру калвинистичке Етике, и одатле су потекле најважније особине калвинистичког схватања позива. Треба радити, и то радити добра дела; Бог помаже оном, који се сам помаже, и у позиву свом ићи за аскетским идеалима („покушај да извршиш свој дужност и одмах ћеш показати ко си"). И у световним пословима треба сачувати веру. Богатство је велика опасност, његова искушања непрестана и за то са моралног гледишта потпуно је за осуду и као први и најтежи грех одмарање на добити, уживање богатства са његовом првом последицом расипањем времена. Живот је кратак и драгоцен, па га не треба проводити у одмарању, луксузу, друштвима и забавама. Зато је рад, духовни и телесни опробано аскетско средство и превенитив против искушења. Сексуална умереност,

ANALIPEB | anali.rs

чист, умерен, побожан живот и штедња, то су прописи калвинистичког морала. Тај је дух довео до штедње, а тиме и до стварања капитала; то је Дух модерног капитализма.

Веберовом схватању придружио се и чувени историчар Цркве и философ Трелч,[48]) а економисти признају, да је оно „снажна научна конструкција". Слично схватање заступа и О' Бирен,[49]) који пуританској теорији придаје велики утицај на образовање и развитак капитализма. Само је његова концепција изложена са мање чврстине и философске дубине од Веберове. Он каже, да од религиског индивидуализма потиче и економски и политички индивидуализам. —

Напослетку, један је од важних проблема привредне историје распоред прихода. О овоме је питању расправљао прошле године Јан Рутовски, на конгресу пољских историчара.[50]) Он је изложио да економска активност друштва има за циљ распоред прихода. Из анализе начина на који су распоређени приходи и фактора, који претходе разним системима ове расподеле, може се доказати да су елементи сваког економског система у непосредним односима са распоредом прихода. То важи за аграрни систем, индустрију и рударство, с тим је у вези економска организација и образовање класа. Он сматра да је изучавање расподеле прихода основно питање при изучавању Привредне Историје. Нарочито место међу делима ове врсте заузима велико дело виконта д'Авенела.[51]) Рутовски сматра да је проблем распореда прихода међу разним народима често узрок дипломатским акцијама, политичким борбама и ратовима.[52])

Д-р Јован Бл. Јовановић.

---

48) E. Troeltsch, Die sozialen Lehren der christlichen Kirchen und Gruppen, 1912. Сјајан експозе Веберових идеја даје Maurice Halbwachs, Les origines puritaines du capitalisme (Revue d'histoire et de philosophie religieuse de l'Université de Strassbourg, mars—avril 1925).

49) George O'Biren, An essey on the economic efects of the Reformation, London 1923.

50) Jean Rotowsky, Un probleme d'histoire économique (Revue de synthèse historique, juin 1927).

51) Vicomte d'Avenel, Histoire économique de la propiété, des salaires, des denrées et de touts les prix en général, depuis l'an 1200 jisque'en l'an 1800. Седам књига. Paris 1894—1926.

52) Пошто се Привредна Историја у току овога века потпуно развила у самосталну научну грану, то су стручњаци прешли са појединачног истраживања на систематско излагање историје или појединих грана привреде или појединих епоха, или појединих нација. Најсистематскије обрађена

ARHIV PFB | anali.rs

ЈАВНЕ КАСЕ И ПРИВАТНИ ПОВЕРИОЦИ —
(§ 471. тач. 4а грађ. суд поступка). —

I. — У ОПШТЕ.

Да би задовољио и обезбедио циљ закона о окућју да земљорадник не остане без минимума земље, законодавац је у IV одељку закона о Грађанском Судском Поступку прописао да земљорадник заштићени му минимум земље не може ни сâм продати или ма којим начином отуђити. Од тога правила направио је он, у V одељку, само изузетак: да земљорадник ако би се налазио у нужди због каквог елементарног случаја, може од минимума задржати 3 дана земље, али само код јавних каса.

Ову привилегију јавних каса и разлику између њих и приватних поверилаца Правило је узело да објасни у тач. 12. У томе Правило није успело, те је примена законских прописа о отуђењу и задужењу заштићене земље земљораднику дуго била неједнака, нарочито према приватним повериоцима. Тек 1909 године дошла су правилна објашњења задужења земљорадника код приватних поверилаца: начелном одлуком Касационог Суда од 20 априла 1909 Бр. 5445 објашњено је да се оцена о остатку земље треба да врши по моменту пописа, а општом одлуком од 14 новембра исте године Бр. 11289, да се заштићено имање може задужити, пошто право залоге нема ту последицу да земљорадника лишава својине и неограниченог уживања заштићене имовине.

Ради објашњења задужења код јавних каса Министар

од најпозванијих представника Привредне Историје јесте збирка, коју издаје и уређује лајпцишки професор Бродниц — Handbuch der Wirtschafts-Geschichte, herausgegeben von Prof. Dr. Georg Brodnitz. 1924. У овој су збирци досад изашла ова дела:,

Baasch (Freiburg), Holländische Wirtschaftsgeschichte — H. Bachtold (Basel) Schweizeriche Wg. — G. Brodnitz, Englische Wg. I. — E. Bull (Christiania) Norwegische Wg. — A. Doren (Leipzig), Italienische Wg. (Mittelalter und Renaissance). — E. F. Gras (Minneapolis), Wirtschafts-Geschichte der Vereinigten Staaten. — K. Kaser (Graz); Oesterreichische Wg. — R. Kötzschke (Leipzig), Allgemeine Wg. des Mittelalters. — I. Kulischer (Петроград), Russische Wg. — Fr. Oertel (Graz), Wirtschaftsgeschishte des Altertums. — E. Verhees (Berlin), Belgische Wg. — Fr. Wolters (Kiel), Französische Wg.

Још ваља истаћи ова дела: Cl. Janet, Les grands époques de l'histoire économique jusqu a la fin du XVI siècle, 1896. — Max Kovalewsky, Die oeconomische Entwickelung Europas bis zum Beginn der kapitalistischen Wirtschaftsform I—VII. (превод с руског) 1901—1914. — N. Cunningham, An essey on western civilization in its economic aspect, 1908—9. — G. Luzato, Lezioni di storia del comercio, 1921. — H. Sieveking, Wirtschaftsgeschichte, vom Ausgang der Antike bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts, 1921. — Max Weber, Wirtschaftsgeschichte. Aus den nachgelassenen Vorlesungen, heausgegeben v. Hellmann und Palyi, 1923.

ANALI PFB | anali.rs

Правде издао је распис првостепеним судовима 13 маја 1902 Бр. 5616 (Збор. 57, стр. 298), који гласи:

Господин Министар Народне Привреде, писмом својим од 8. јануара ов год. Т. Бр. 107, доставио ми је како код Управе Фондова има више случајева, да су се поједини дужници, који су, у време задужења Управи имали довољно имања по закону осем онога које залажу, што се утврђивало и проценом имања на основу које је зајам учињен, доцније, после продаје за наплату овога дуга жалили противу продаје и бранили тиме, како им је продано и оно што им штити тач. 4. а. § 471. грађ. суд. пост. подносећи и пуноважне доказе да заиста тада, у време продаје, немају ништа више од земље осем онога што је Управа као своју залогу за дуг продала, а да, шта више, судови махом због тога и поништавају исте продаје, излажући Управу, а тиме и касу државну, грдној штети, јер противу тих неумесних одлука Управа нема могућности да се жали вишем суду, пошто су решења првост. судова, донесена о продајама извршеним од стране Управе Фондова, одмах извршна.

На захтев мој, господин Министар Народне Привреде именовао ми је три таква случаја: два код смедеревског, један код пожаревачког првост. суда.

Услед тога, нашао сам за потребно, да од свих првост. судова, сем београдског трговачког, затражим о томе извештаје; из којих сам видео, да сви судови, изузимајући смедеревски и пожаревачки, јављају, да оваквих поништаја јавних продаја није било, а неки од њих, сасвим коректно, помињу, да је у том погледу, кад је у питању задужење код Управе Фондова, од важности *само време задужења*, а не време продаје, и, уз то, шабачки суд наводи, како је имао на расправи један такав случај где је полиц. власт извршила продају непокретности за рачун Управе Фондова, па да је решењем својим од 3. новембра 1900. год. Бр. 43676., које је одобрио и Касациони Суд, одбио жалиоца од тражења поништаја продаје, а да је овај, као дужник, поднетим уверењем суда и одбора општинског, тврдио, да му, осем продате земље, не остаје онолико колико закон штити земљораднику, јер је суд нашао, да је закона претпоставка, да је он у време задужења морао имати довољно земље по закону.

Једино пожаревачки и смедеревски првост. суд стали су на супротно гледиште, па, не водећи рачуна о времену задужења ни да ли је оно према Управи Фондова или приватноме лицу, уништавају јавне продаје у сваком случају, чим жалилац докаже, да му, као земљораднику, после те продаје не остаје довољно земље по закону, налазећи да закон не прави никакву разлику у том погледу између Управе Фондова и приватних лица заложног повериоца.

У намери да судовима предочим околности које треба имати у виду за правилно схватање овог законског питања, налазим за потребно обратити пажњу првостеп. судовима на ово што иде.

У циљу да се, по могућству, стане на пут лакомисленом задуживању, услед кога земљорадник остаје без земље, дошла је позната измена тач. 4. § 471. грађ. суд. пост. То задуживање, као што је познато, било је код приватних лица, која, користећи се не само тиме, што прост сељачки свет врло често не може у напред да зна како му може бити тешко вратити узети новац, него и нуждом, која често неминовно гони земљорадника да прибегне зајму, задужују сељака по скуп интерес или за већу суму од оне коју фактички дају. Зато закон остављајући приватним повериоцима да сами гледају коме ће земљораднику дати новац и на које имање, ставља у дужност власти само старање да се, при вршењу наплате продајом, мора оставити земљораднику пет дана орања и кућа са плацем.

Што се тиче јавних каса, ту не само што не стоји разлог који је изазвао поменуту законску одредбу, него баш на против, сузбијајући њоме задуживање земљорадника код приватних повериоца, морало им се створити више могућности за потребно задужење код таквих каса, на име код Управе Фондова. Зато се, одвајајући ова задужења од осталих, у закону налази нарочита одредба за њих, у којој се каже, да код тих каса, у случају нужде

земљорадник може задужити и више имања свога, т. ј. све до два дана и куће с плацем. Доследно тој тежњи и како су ове јавне касе државне установе, које се не руководе никаквом приватном спекулацијом него једино обзирима јавнога добра, правилима од 4. фебруара 1874. год. бр. 354 (Збор. XXVI, стр. 14), прописаним за вршење тога закона, а на име тач. *б.* и *в.* под 11. у вези са последњим ставом тач. 12., стављено је у дужност и суду, да се показаним начином увери, да земљораднику, који се тој каси задужује, сем хипотекованога добра, остаје још два дана орања и кућа са плацем у случајевима задужења из тамо означене нужде. Ова пак дужност, тим правилима суду прописана, потиче из § 16. закона о давању новаца под интерес из касе Управе Фондова (збор. XV, стр. 136.),по којој законској одредби могло се хипотековати за рачун Управе само оно имање земљорадниково, које је изложено у нарочитој процени полицијском влашћу потврђеној и тапијом поткрепљеној, и у којој процени власт мора тврдити, *да се у њој налази имање које се може продати.* По тој аналогији радило се и онда кад се земљорадник задуживао Управи Фондова из иначе какве потребе, без оне превелике нужде, у ком случају се проценом утврђивало, да је земљораднику остало још пет дана орања и кућа са плацем.

Уз оваке законске гарантије за хипотековање имања за рачун Управе Фондова, има се сматрати да је хипотековано добро већ у самом тренутку хипотековања управо отуђено, продано, наравно условно, ако се дуг не плаћа, те по томе апсолутно не може бити ни законска основа и какве оправдане потребе о правној важности тог акта судити по неком стању, које је много доцније потом наступило. Интабулација приватнога повериоца на имању, које земљорадник не може продати, сматра се као да је на имању кога и нема, јер је хипотековање за приватни рачун посао самог приватног повериоца без икаквих гарантија власти за умесност тога, и онда по томе већ интабулација Управе Фондова, уз оне законске гарантије за постанак њен, мора се сматрати, тим самим већ што стоји, без икаква даља испитивања, да постоји на имању које се може продати, иначе не би ни постојала.

Зато се у поменутим правилима, други став тач. 12., и каже: *задужење о коме се овде говори* (а то је задужење према Управи Фондова) *равнозначеће је са отуђењем, јер кад се једно добро заложи за такав дуг, онда се повериотељ* (*Управа Фондова*) *из тога добра наплаћује, ако му дужник дуг не плати.* Према томе, не може имати никаква смисла после продаје оваке залоге уважавати нека уверења како дужнику не остаје довољно земље, кад заложено имање управо и није продато тада, него још онда кад је задужено и кад је дужник имао довољно земље.

Гледиште, по коме би Управа Фондова у том питању била што и сваки приватни поверилац, нема ослонца у закону, нити би се онда дало разумети и могло чиме правдати на што су она нарочита истраживања суда и тврђење власти у процени приликом задужења да дужнику остаје још довољно земље по закону.

Тако ствар стоји што се тиче задужења, учињених по поменутом старом закону о давању новаца под интерес из касе Управе Фондова од 24. августа 1862. год., а то су сва задужења до садањег закона о уређењу Управе Фондова од 8. јула 1898. г., о којима се мора судити по законима под којима су учињена, пошто за познија задужења постоје и друге законске одредбе у садањем закону.

Саопштавајући суду, напред наведено, препоручујем му, да ове назоре има у виду при појављеном случају и управља се по оцени коју би из тога извео.

Предњи распис пошао је од случаја када се земљораднику прода заложено имање за рачун Управе Фондова, а он доказује уверењем да сем њега у време продаје нема више имања. Међутим, распис је требао испитати, а није испитао, како се то могло дешавати кад је како према § 16 Закона о давању новца под интерес из касе Управе Фондова од 24 августа 1862, тако

и према тач. 12 у вези тач. 11 а. и б., морао постојати уредан доказ о остатку земље, на основу чега се задужење и могло извршити.

Онакви случаји могли су наступати из ова три узрока: 1) када је остало имање земљорадника држава продала за порез или за кривичне осуде, 2) када је незаложено имање дужник сам отуђио, и 3) када дужник у времену задужења и није имао више имања од заложеног. Пошто је земљорадник у случају првога узрока могао изгубити све имање, то нема основанога разлога да се даје окућни карактер преосталом имању које је он раније био задужио с последицом отуђења. Таквим земљорадницима законодавац и није хтео да се оставља минимум кад стоји да се минимум, према последњој алинеји закона, може продати сав за наплату кривичних осуда и јавних дажбина. Случаји другог узрока могли су се дешавати што је Правилописац био пропустио да у тач. 11 изриком нареди да су судови, при преносу имања дужни уверити се да ли имање које земљораднику остаје није задужено. Да то поправи дошао је распис Министра Правде од 6. јануара 1903 Бр. 294, који речену дужност судовима прописује. Дотле је земљорадник слободно имање отуђивао било што је на то био нуждом принуђен, било у намери да изигра повериоце. За први случај меродавно је мишљење шабачког првостепеног суда наведено у распису; за други случај земљорадник има још мање правног основа да заложено имање задржава као окућно. Ради окућног права држава не може трпети и помагати несавесност и превару, а и Грађански Законик (§ 537) прописује да превара и лаж ником не помаже. Сем тога, у таквом случају има места примени § 303 а у вези § 16 Грађ. Зак.

А случај трећега узрока могао је наступити што је земљорадник набављао лажно уверење да му остаје још довољно земље премда је он само оно које залаже имао или другога имао недовољно. Пошто из лажног уверења нико не може извести никаква право, то ни земљорадник из таквог уверења не може извести право благодејања, а то тим пре што је он лажно уверење извадио (§§ 537 и 16 Грађ. Зак. у вези § 147 Казн. Зак.).

Према томе, правни случај од кога је распис пошао не може довести у питање наплату стеченог права у опште, нити по томе тај случај пружа какву основу за разликовање јавних каса од приватних поверилаца у праву наплате према окућном праву.

Јавне касе биле су: некадање окружне штедионице и Управа Фондова, која је 30-3 1922 преуређена под именом Државна Хипотекарна Банка. Других јавних каса у кредитном смислу није било и сем Државне Хипотекарне Банке ни данас нема. Старе земљорадничке задруге ни њихов Главни Савез нису јавне касе, јер нису државне ни кредитне ни новчане установе у опште. Исто тако и са истог разлога нису јавне касе ни задруге за

пољопривредни кредит ни Дирекција за исти кредит по Закону од 12-6 1925 (Службене Новине од 17-6 1925 Бр. 133).[1])

II. — ОКРУЖНЕ ШТЕДИОНИЦЕ.

Окружне штедионице установљене су 1871 године (Збор. 24) са задатком да се потребитим грађанима а нарочито тежацима да могућност да лакше и корисније набављају нужне им капитале (чл. 1). Оне су давале новац у зајам по 7%, и то на најкраћи рок од 6 месеци а најдужи од 3 године (чл. 13). Најмањи зајам могао је бити 5 дуката а највећи 500 дуката (чл. 14). Првенствено право на зајам имали су: „тежаци, којима је нуждан зајам ради изране због неродне године, или поплаве, или да начине кућу, или друге нуждне зграде за пољску привреду; или да набаве волове за орање, плугове, семе и томе подобном а тако исто и они, који су несрећом у опасност дошли, да ће им се за подмиривање приватних дугова добра распродати или радње упропастити–. Овакве потребе зајмотражиоци су имали доказати уверењем своје општине (чл. 15). Штедионице су

1) На питање једне општине да ли се и општинске касе убрајају у јавне касе према § 471 Грађ. Суд. Пост. или не, Калајџић је у Полицијском Гласнику дао одвај одговор:

„У височајшој уредби од 22. јула 1855. године ВБр. 801 о издавању општинског новца под интерес, поред осталог, вели се: „нашавши да се не могу *јавни* следовательно ни општински новци, без довољне безбедности у зајам издавати".

„У височајшој уредби од 16 априла 1860. год. ВБр. 1085. вели се: „који по невољи по 200 до 500 гроша из касе општинске узимати морају, и да не би сиромашнија класа људи, почем немамо других фондова и штедионица, изложена била нечовештву зеленаша" и т. д.

Као што се из прве уредбе види, тамо се издавање општинског новца под интерес изједначује са јавним, односно државним касама. Како се пак из друге уредбе види, тамо се такође претпоставља невољно стање појединаца, које их је на зајам определило. Према томе несумњиво би било, да су и општинске касе изједначене са јавним касама, и да § 471. Грађ. Суд. Поступка обухвата и њих. Само наравно, то може бити једино у оним случајевима, где се из саме обавезе о дугу види, да је зајам направљен из невоље и под условима и повластицама које § 471. поменутог закона чини јавним касама. Где таквих доказа нема у самој обвези или актима, која су задужењу и обавези претходила, ту се општина јавља као и свако приватно-правно лице. — „Поуке", стр. 63—4.

Цркве не спадају у јавне касе. — Поуке, стр. 78.

У вези с овим што је Калајџић напред рекао сматрамо да се и самоуправне касе могу узети као јавне касе у смислу § 471 ако би оне имале законских овлашћења и могућности, да редовно или повремено чине зајмове земљорадницима под условима за јавне касе у поменутом пропису.

2) Важне одредбе поменутог закона јесу:

Члан 39. „Имање, справе, стока, семе и др. предмети набављени позајмицом задруге односно Дирекције за пољопривредни кредит, не могу се узимати у попис за дуг дотле, док их сопственик њихов сасвим не исплати задрузи односно Дирекцији".

Члан 40: „Сва земља и у опште сва привредна добра, која се набаве из зајмова добијених по овоме закону, имају се уводити у нарочите задружне регистре и судске књиге и на њих се не може простирати заштита из § 471. грађ. суд. пост. Краљевине Србије, док се зајмови добијени за дотичне куповине коначно не исплате".

Digital PFB | anali.rs

давале зајмове: 1) на јемство непокретних добара до две трећине процењене им вредности; 2) општинама, срезовима и округима и на лично њихово јемство; 3) у случајима чл. 15 и приватним лицима на лично јемство њихове општине (чл. 17). Зајам на јемство непокретног добра морао се интабулисати код надлежног суда на прво место (чл. 19). Оверавајући процену, надзорна власт имала је изриком поменути да јој је тапија од истог имања показана.

Смер закона о штедионицама био је да оне послуже за мање зајмове какви код Управе Фондова нису били могући. Тај смер је остао без успеха. Док се Скупштина сетила да исправи погрешку што је највећа сума зајма могла ићи до 500 дуката, утврђујући ту суму на 100 дуката (Збор. XXV), новац из штедионица били су већ изузели шпекуланти. Најзад су ове штедионице биле укинуте 1894 године, а било их је установљено свега у пет округа, и њихову ликвидацију предузела је Управа Фондова.

Из судске праксе по зајмовима окружних штедионица имамо ове одлуке од значаја:

1) О. о. од 17-3 1905 Бр. 1198: — „Пре свега, не стоји навод суда, да, пре а уверењу о акту, на основу кога је извршна власт дала свој извештај: да се дуг не може од главног дужника да наплати, Управа Фондова и а права, да се продајом три плуга земље намири у свом потраживању, — кад је у времену издања тога Уверења дужник имао пет плугова земље са једним шестим плугом земље окућнице, и кад је он, по истом уверењу, тада и ао са собом у задрузи пунолетног сина, те се, према овоме и тач. 4. § 471. грађ. суд. пост., Управа Фондова није могла из имања главнога дужника да наплаћује. — Исто тако, погрешно суд узима, да Управа Фондова не а права да тражи наплату дуга од јемца, за то што је по уверењу у акту главни дужник, после издања првога уверења, прибавио још имања, — јер по тач. I Закона од 28 Нове бра 1859 В № 5273, — на који се закон суд позива, поверилац не може тражити наплату дуга од јемца донде, докле од главног дужника код суда наплату није тражио, па се намирити није могао, а то је Управа Фондова, *осудним* решењем и решењем начелника среског овде доказала. То што је главни дужник, после извештаја полициске власти, у овом решењу, да се дуг од њега није могао наплатити, прибавио још имања, не може, с погледом на наведену, јасну одредбу законску, бити разлог, да се Управа Фондова одбија од тражења које је предмет овога спора, већ то може бити само у томе погледу, што Управа Фондова, иако тражи осуду јемца може, поред наплате из имовине јемчеве ако би овај био на плаћање осуђен, тражити независно на основу већ извршеног осудног решења, наплату и из ново-стечене имовине главнога дужника; и што би је ац — општина — могао тражити обезбеђење на имовину главног дужника у смислу § 839 грађ. зак." — Усвојивши ове примедбе Касационог Суда, Апелациони Суд је донео нову пресуду од 26 арта 1905 Бр. 1433 у смислу примедаба да тужена страна плати Управи Фондова остатак јемственог дуга.

2) Одлука опште седнице од 14-6 1911 Бр. 8343: — а) Разлог првостепеног суда: — Нетачан је приговор тужене општине да се спорно потраживање застарелошћу угасило. Њена обвеза јесте споредна у погледу обвезе главног дужника, те она дели судбину главне обвеве (§ 837 грађ. зак.). Обвеза главног дужника није застарела, јер је извршна власт за наплату спорног потражиања продавала и ање дужника, те је на тај начин застарелост која је почела тећи прекинута (§ 945 грађ. зак.). Из несамосталне природе јемства излази да ни обвеза тужене општине, као споредна, није застарела, јер је прекид главне обвезе у исто време и прекид споредне

обвезе. А уместан је навод тужене општине да се Управа Фондова није законим путем обратила за наплату свога потраживања. По природи јемства је ачка обвеза настаје онда кад се докаже немогућност наплате од стране главног дужника. Пре но што затражи од јемца да му дуг плати, поверилац је дужан доказати да му је немогуће потраживање наплатити од главног дужника — § 829 Грађ. Зак. Поднето уверење општине да наследник дужников има свега 2.42 ха није доказ и о томе да се спорни дуг не може наплатити од наследника дужникова, јер се за доказ о немогућности наплате изискује да је извршна власт покушавала да наплату изврши, па да је није могла извршити, а о томе Управа Фондова не подноси доказе". — б) О. о. од 15-4 1911 Бр. 4216: — „Кад се из поднетога уверења општине... види, да је дати зајам учињен дужнику... на лично јемство општине... а не на подлогу стварне какве залоге, онда се могућност наплате дуга има ценити према времену када се иста буде захтевала, а не према времену задужења. Према томе када се уверењем... општине тврди да дужник... који је наследник главног дужника... има свега 2.42 ектара земље, онда је суд требао ово уверење да цени с обзиром на такву констатацију у вези § 471 грађ. суд. пост. по коме се земљоделцу штити од продаје 3.42 хектара земље, па према томе донесе одлуку о томе да ли је обавеза плаћања је ачке општине наступила и без тога што наплата од главног дужника која би пре а овоме илузорна била, није ни покушавала, па по оцени целокупног стања ствари донесе своју пресуду". — в) Противразлози Првостепеног Суда: — „Главин дужник... задужио је се, на јемство тужене општине каси окружне штедионице и зајам му је, као земљоделцу дат за то, што је био у нужди — чл. 15 и 17 закона о окружним штедионицама од 24. октобра 1871 године. Зајам је дакле учињен код јавне касе и у моменту нужде. — Кад овакво стање ствари стоји, онда дужнику... § 471. грађ. суд. поступка не штити од продаје за наплату дуга пет дана земље са кућом и окућницом... већ му закон од продаје штити само два дана земље и кућу с плацем, што се види из трећег одељка тач. 4 § 471 грађ. суд. поступка, и то без обзира на то да ли је зајам дат на подлогу стварне залоге или на јемство општине. — Да закон земљоделцу као дужнику код јавне касе, којој је се задужио штити само два дана ораће земље и кућу с плацем, то се јасно види и из тачке 12 правила... Према свему овоме, кад се уверењем суда општине... тврди да дужник... има два хектара и 42 ара земље, дакле више од два дана са кућом и плацем, онда је Управа Фондова, као поверилац, била дужна да се обрати прво за наплату од главног дужника из вишка имања преко два дана земље са кућом и плацем, и тек за суму за коју се из вишка не би могла наплатити, да се обрати против је ачке општине — § 829. Грађ. Закона". — г) У својој општој седници од 14-6 1911 Бр. 8343, Касациони Суд је већином од 9 противу 5 гласова нашао: да су противразлози и пресуда суда од 8-9 1910; Бр. 29483 на закону основани а да примедбе одељака Касационог Суда не стоје.

III. — УПРАВА ФОНДОВА (ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА).

Када је око половине прошлога века презаduженост сељака код приватних поверилаца била узела велике и опасне размере за привредну слободу његову, као лек томе злу, установљена је, 12 августа 1862, Управа Фондова, као државни кредитни завод са капиталима јавних фондова (школског, чиновничких удовица и сирочади, црквеног, манастирског и болничког) и са пупилним и депозитним новцима којима су дотле судови руковали (Збор. XV стр. 128). Сем тога и општине су могле своје новце предати на руковање Управи Фондова, а и приватна лица имала су права у сумама од 500 до 500.000 гроша пор., предавати јој своје новце ради давања под интерес (Збор XV, § 1).

Главни прописи закона о давању новаца под интерес из

касе Управе Фондова од 24 августа 1862 (Збор. XV, стр. 136) били су: — Новци ће се давати под годишњи интерес 6%, који ће се по пола сваких шест месеци плаћати (§ 1). Најмања сума зајма биће 1000 гр. пор. (§ 4). Зајмови до 50.000 гр. пор. издају се редом, а преко те суме даће се зајам само онда ако не би било потраживања за мање суме. Пре свију имају право на зајам они који су несрећом у опасност дошли, а има изгледа да ће помоћу зајма своје стање побољшати и дуг уредно отплаћивати (§ 5). Зајам се даје само на јемство непокретних добара, до половине процењене им вредности (6). Задругари, а и удовице и друга лица која имају право на уживање на заложеним добрима треба да даду одобрење за задужење (8). Сваки зајам мора се интабулисати на првом месту (10). Проценноци морају бити људи часни, вешти и доброг стања (13). Процена добра треба да буде од стране надлежне полициске власти потврђена и тапијом поткрепљена. Процени ће свагда присуствовати полициски чиновник, с правом на подвоз и дијурну ако је изван места. У процени се мора навести и циљ зајма, и да ли је у њој „и оно имање које се по постојећем закону задужити и продати не може" (§ 16). Међутим по том закону (од 13-3 1861, Збор. 14) сам земљорадник могао је продати заштићена му два плуга земље. Циљеви зајма јесу: „обдржање и распространење непокретних имања и ратарске радње, израна у оскудној години; прављење куће и нужних зграда; наоружање законом одређено; и у опште све оно, чим би се доказала код зајмодавне касе велика потреба тог зајма. За ово мора потражитељ подети управи уверење од полицијске власти" (§ 17).

Закон о Уређењу Управе Фондова од 8 јуна 1898 (збор 53 стр. 123) разликује се од предњег закона тиме што у њему нема оне сентименталне тенденције о помагању кредитом оних који се налазе у нужди и које је снашла несрећа; што се по њему не дају зајмови и на лично јемство такво какво је могло бити код укинутих окружних штедионица, него само на залогу непокретних добара (чл. 7), и што се оцена заложних имања има вршити преко нарочитих повереника и органа саме Управе (чл. 10). Зајмови на лично јемство узроковали су заплетене и несигурне парнице за Управу, а извештаји и процене приватних поверилаца уз несигурну сарадњу полиције, били су често нетачни и неистинити. По рђавом искуству у том погледу, новим законом хтело се да се Управа Фондова учини реалном хипотекарном установом. На заложена непокретна добра она је давала зајмове највише до половине њихове вредности, по интабулацији на прво место са интересом највише до 6% (чл. 9 и 12). Зајам не може бити мањи од 1000 дин. (чл. 14). По чл. 16, молилац за зајам морао је уз молбу, поред података и других докумената који се траже, приложити оригиналну тапију о својини имања. Земљорадници који се пријаве за зајам Управи, морају поднети потпун доказ о томе, да им је, поред имања које нуде у залогу Управи, остало још онолико

имања, колико им се по пропису § 471. тач. 4 грађанско-судског поступка изузима од извршења и продаје. На ово имање Управа неће давати зајам, али ће и на њега ставити интабулацију". По чл. 17, задругари морају пред првостепеним судом дати пристанак за зајам на задружно добро. Исто тако морају одобрење за задужење заложног имања дати и удовица и друга лица која имају право уживања имања. Ове одредбе нису измењене доцнијим изменама закона па ни последњим његовим изменама од 30-3 1922. Овим изменама Управа Фондова претворена је у Државну Хипотекарну Банку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца са проширеним делокругом рада и у банкарском смислу (чл. 5). У колико је Управа Фондова реформирана, она се све више удаљавала од свог главног првобитног задатка да јефтиним кредитом послужи сељаку и све је више кредитовала вароши, нарочито Београд. То ће за Србију важити и после уједињења, због тога што Србија још нема кадастра и баштинских књига, услед чега су трошкови за задужење земљорадничке земље нарочито велики и неподношљиви.

IV. ЗАДУЖЕЊЕ У НУЖДИ КОД ЈАВНИХ КАСА.

Од правила изреченог у четвртом одељку закона о окућју да заштићену земљу „не може ни сам земљоделац продати или ма којим начином отуђити" законодавац је у петом одељку направио овај изузетак:

„Но ако би се земљоделац у нужди налазио због каквог елементарног случаја, као што су: поплава, пожар или неродица, или ако би му стока угинула, или би му потребовало новаца да семе за усев купи и т. д., он се може задужити али само код јавних каса, но и у овом случају не може задужити два дана земље и кућу с плацем".

Случаји нужде које је законодавац навео за изузетно задужење минимума по себи су довољно јасни, и зато објашњење њихово у тач. 12 Правила није ништа важније дало што вреди у том погледу поменути. Од важности је овде истаћи само то да је у истој тачки Правило изриком објаснило да је ово задужење у случају нужде код јавних каса равнозначеће са отуђењем, те да оне исто имање могу продати ако се дуг не плати.

У судској пракси решавано је и питање да ли се отуђење овог дела минимума отуђивог у случају задужења у нужди може извршити и у случају кад је дужник исто имање задужено у нужди код јавних каса продао другоме по уговору да он дуг плати јавној каси па је овај то и учинио. О томе имамо ове одлуке Касационог Суда:

1) О. о. од 22-10 1902 Бр. 8078. — „По V одељку тач. 4. а. § 471. грађ. суд. пост. земљоделац може се задужити под условом да му остане само два дана земље и кућа с плацем, али такво задужење може бити само код јавних каса. — Према томе, а кад се из акта овог спора види да се признаје задужење спорног имања код Управе Фондова, а тако исто види се, да је ово имање за дуг Управе Фондова требало бити и продато... када је тужилац закључивши уговор о продаји и куповини истог и ања са туженим исплатио дуг Управин, — онда је суд према распису Г. М. Правде од 1-12 1886 № 5258... по званичној дужности био позван, да тражи уверење

о количини продавчеве земље у смислу наведеног V одељка, па тек по томе и о ени свију доказа да донесе своју пресуду". — Полициски Гласник, 1904, стр. 204.

2) О. о. од 25-2 1904 Бр. 59: — „Неосновано је Апелациони Суд, одобравајући пресуду првостепеног суда, узео да туженога у овом случају не штити одредба V одељка тач. 4. § 471. грађ. суд. пост., кад се, према овој одредби законској и тачки 12 правила... имање земљоделца задужено изузетно у нужди Управе Фондова може продати само за дуг Управе, и чим је тужилац дуг Управи за туженог платио, престао је законски разлог за отуђење спорног имања, те по томе нити је тужени — дужник — властан да спорно имање прода тужиоцу, нити овај опет може заснивати своју тражбину на томе, што је у уговору куповине и продаје исплатио дуг Управи Фондова, већ је тужилац овлашћен само да, поред осталог, тражи од противне стране да му ова накнади оно, што је он за њу Управи платио (§§ 630 и 892 грађ. законика)".

Сматрамо да је ова друга одлука правилна. Законска је претпоставка да се задуживи део минимума код јавних каса може дужнику отуђити само по тражењу поверилачке јавне касе, Управе Фондова којој је законодавац повластицу задужења у нужди с последицом отуђења имања једино и дао. Иначе би се закон могао и изигравати било кад купац исплати дуг Управи Фондова одмах по задужењу било по року плаћања и неиспуњења уговора.

Даље су од значаја и ове одлуке Касационог Суда:

3) О. о. од 25-9 1908 Бр. 9975: — „Погрешан је навод тога суда, да је за оцену питања: да ли је продајом повређен пропис § 471 грађ. суд. поступка од важности време, кад је поверилац своју тражбину обезбедио и да се дан обезбеђења равна дану отуђења. — По тач. 4. § 471. Грађ. Суд. поступка и тачке 12 правила... задужење имања равна се отуђењу само тада, ако је извршено код јавних каса и у случајима нужде који су у тим наређењима побројани, а код спорне продаје тај случај не стоји".

4) О. о. од 10-10 1910 Бр. 11472: — „Кад се по овом предмету не спори, да је продато имање било интабулисана залога Управе Фондова, онда суд погрешно, само на основу уверења општинског Суда налази, да је Управа Фондова слабија у праву, јер питање да ли су тужиоци имали довољно земље или не, имало би се расправити тек у спору у коме би тужиоци по овом предмету имали, према § 178 у в. § 471 грађ. суд. поступка да докажу своје наводе: да у време задужења нису имали довољно земље колико им је штитило наређење тачке 4. § 471. реченог закона, који је важио у време задужења, пошто терет доказивања овога факта лежи не на Управи Фондова, као што суд погрешно узима, већ на тужиоцу, а ово с обзирона дух и смисао закона о давању новаца под интерес из касе Управе Фомдова од 24- августа 1862... по коме је законска претпоставка да пре нено је узет зајам, а пошто је уз молбу за зајам поднета процена добара испго њено и све оно остало што се тражи да заложено имање буде права и уа закону довољна гаранција за узети дуг — §§ 8, 10, 11, 12 реченог закопа те се према овоме Управа Фондова има сматрати као јача у праву наспрнм тужиоца".

Питање је, међутим, зашто је законодавац направио ову разлику између повериоца, допустивши задужење једног дела минимума само код јавних каса а не и код приватних повериоца. — Законодавац је налазио да кредит Управе Фондова није опасан за одржавање минимума. Према циљу Управе Фондова да јефтиним кредитом помогне земљорадничком сталежу, према јавном карактеру Управе Фондова, која није имала пред очима ону добит коју имају за циљ приватни пове-

риоци, законодавац је сматрао да ће земљорадник средње каквоће моћи отплатити свој дуг Управи Фондова и задужени део минимума ослободити терета. Тако се и даје разумети што је Правило у тач. 12 у случај нужде урачунало „и случај, кад би се ко код јавних каса задужити желео да исплати своје *досадашње* (до 1.ог Јануара 1874. год.) приватне повериоце, те да се избаве од претераних интереса".

На жалост, одредба да се земљорадници у нужди помогну јефтиним кредитом код Управе Фондова могла је имати врло ретку и готово никакву примену због великих трошкова који се морају учинити да се испуне све оне формалности које се траже за одобрење зајма код Управе Фондова, а који су толико исто велики и при најмањим зајмовима који се могу добити на 3 задужива дана земље од минимума. Ти трошкови износе, нарочито кад се нема готова и исправна тапија, близу онолико колико би се добило свега зајма на 3 дана земље средње каквоће. Што је важно, и кад се сељак не налази у нужди, он нема толико готовог новца колико износе они трошкови, а још мање кад је запао у неприлику и нужду због каквог елементарног случаја. Отуда су се одредбом за задужење у нужди могли користити само они ретки сељаци-шпекуланти и више варошлије који су имали или могли доћи до потребнога новца за задужење, а који су за довољну залогу имали скупа имања близу вароши или у самој вароши. Изгледа да је ова одредба имала нешто мало примене само у прво време, за време важења закона о окружним штедионицама, када су се зајмови у нужди добијали и на лично јемство општине. У колико је после и било ретких случаја примене ове одредбе, мислимо да су то били готово једино случаји изигравања закона, како се то и наслућује по напред наведеним одлукама под 1) и 2). П о обавештењу у Државној Хипотекарној Банци, и пре прошлих ратова (1912—18) нико се од земљорадника није јављао, па се ни сада не јавља за задужење једног дела минимума у нужди. Према томе, ова одредба има за сада још само платонски значај.

Међутим, пропис о задужењу једнога дела минимума могао би и сада имати примене када би се IV и V одељак закона могли тако протумачити, да мали земљорадник, који има до 12 дана земље, кад га задеси какав елементарни случај; може, ради могућности остварења задужења у нужди код Држ. Х. Банке, задужити заједно са претеком земље и задужити део минимума по V одељку. Ако је са 3 задужива дана земље од минимума зајам код Држ. Х. Банке нерентабилан и неостварљив, зајам је код ње остварљив на подлогу 10 дана земље заједно са задужљивим делом минимума. Али такво тумачење закона било би произвољно и с тога и недопуштено. Док земљорадник има ма и најмањи претек земље, он не може ни у нужди због елементарног случаја задужити и један део минимума. Иначе би земљорадник који има 100 и више хектара земље, у случају нужде, могао задужити и један део минимума.

Архив Србије

Тако је јасно да ће одредба о изузетном допуштењу да земљорадник у нужди због каквог елементарног случаја може задужити 3 дана земље остати мртво слово на хартији све дотле док се не смање трошкови за испуњење формалности за одобрење зајма код Управе Фондова, односно, сада, Државне Хипотекарне Банке. То би наступило кад ми будемо добили уредне баштинске књиге по кадастарском премеру, када ће земљорадник моћи добити брзо, лако и за мали издатак доказ о величини и врсти, вредности и остатку земље.

(Наставиће се)

Јеленко Петровић

МАЂАРСКИ ОПТАНТИ И РУМУНСКА АГРАРНА РЕФОРМА

С пуним правом можемо рећи да ни један међународноправни спор после рата није изазвао толику дискусију, као спор који се последње две године води поводом жалбе мађарских оптаната из Трансилваније против одредаба румунске аграрне реформе. Нема часописа који се бави правним или политичким питањима, да ово питање није претресао, тако да већ постоји читава замашна литература о њему. Две тезе, румунска и мађарска, јасно су оцртане, и већи број објављених студија сакупљен је у три књиге, од којих две заступају румунску а једна мађарску тезу.[1]) Сем тога велики број студија остао је

[1]) Румунска теза изложена је у две књиге под насловом La réforme Agraire en Roumanie et les Optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations I, Paris 1927, p. 634; II (suite), Paris 1928 p. 389. Ово су писци, чији су чланци, поред званичних докумената, објављени у горњим књигама: Алехандро Алварез, Жан Аплетон, Етијен Бартен, Жил Бадван, Анри Бертелеми, Ц. Л. Брајерли, Рене Касен, Ђулио Диена, Леон Дигуи, А. Pearce Higgins, Едуард Хис, Гастон Жез, Луј ле Фир, Ј. Лимбург, Шарл Лион-Кан, Ј. Е. Г. де Монморанси, Пол Пик, Морис Пикар, Николас Политис, Андре-Придом, Робер Редслоб, барон Алберик Ролен, Валтер Шикинг, Марсел Сибер, Антоан Сотиле, Карл Струп, Донедие де Вабр, Шарл де Вишер, Албер Вал, Ив де ла Бриер, Анри Капитан, Ариго Кавањери, Барон Дескамп, Просперо Федоци, Анри Ла Фонтен, Сципионе Ђема, Андре Ленар, Барбоза де Магалхаес, Теодор Нимајер, Антонио Саландра, Квинтилиано Салдања, Габриеле Салвиоли, барон М. де Таубе, Луј Тротаба и Хозе де Јангуас. Као што се види, имена 45 најугледнијих правника француских, немачких, енглеских, талијанских, шпанских, португалских, швајцарских, белгиских и холандских.

Мађарска теза изложена је у књизи La Réforme Agraire Roumaine en Transylvanie devant la Justice Internationale et le Conseil de la Société des Nations. Paris 1928. p. 517. У њој су чланци ових писаца: А. де

растурен по угледним часописима. Код нас, и ако ово питање дубоко засеца у наше интересе, пошто је мађарска исти такав спор повела пред мађарско-југословенским мешовитим изборним судом, те ће кроз кратко време доћи на дневни ред, веома је мало било интересовање правника и правних писаца. Сем дневних листова, објављена су два добра чланка Г. д-ра Драгољуба Аранђеловића и Г. д-ра Федора Никића.[2]) С обзиром на значај овог питања и по нашу државу, и на многа важна принципиелна питања из међународнога права, ми ћемо покушати да овде изложимо историју спора, правна питања која су се поставила и гледишта правника, ограничавајући се само на правну страну питања, ма да оно поред чисто правне има и једну врло значајну политичку страну.

I. ПРЕДМЕТ И РАЗВОЈ СПОРА.

Још пре Светскога Рата, а нарочито после њега, у Румунији се јавила потреба за ревизијом поделе непокретне имовине путем провођења аграрне реформе. У Румунији, која је првенствено земљорадничка земља, подела непокретних поседа била је ненормална. Половина земље за обрађивање припадала је малом броју од око 4.000 великопоседника, према становништву од око осам милиона. Земљу су обрађивали надничари сељаци. Таква ситуација била је опасна по социални поредак, јер је стално претила буна пауперизованих сељака. Сељачке побуне од 1907 год. већ су биле знак да се у овом правцу мора нешто учинити. У мају 1914. у Румунији је бирана Уставотворна Скупштина, са задатком да донесе измене Устава. Између осталог, у Устав је требало унети одредбу која би дозволила аграрну реформу. Кратко време после тога избио је рат, и 1916 Румунија је ступила у рат. 1917 дешава се револуција у Русији и социалне и политичке идеје комуниста угрожавају још више социални поредак у Румунији, где због рђаве расподеле земље

Лапрадел, Ch. Dupuis, Hugh H. L. Bellot, E. L. Vaughgan Williams и Friederick Pollock, A. Pillet, Joseph Kunz, Рене Брине, Жозеф Бартелеми, Жорж Сцел, E. M. Borchard, A. Hopkinson, Leslie Scott, John A. Simon и Ralph Sutton, Џемс Валотон и Жорж Рипер. Девет енглеских, седам француских и један аустриски правник.

ANALI PFB | anali.rs

2) *Dr. Drag. Aranđelović*, Spor madžarskih optanata sa Rumunijom, Бранич бр. 5, стр. 81 и бр. 6-7, стр. 108 за 1928 год., — ***Д-р Федор Никић***, Мађарско-румунски спор у питању мађарских оптаната из Ердеља. Летопис Матице Српске, св. за јули 1928, стр. 113.

није било тешко створити незадовољство код широких маса. Аграрна реформа јавља се као социална потреба, јер ће се највећа класа становништва, сељак, придобити за индивидуалну својину, кад му се дâ својина над земљом. Уставом од 1917 експроприсани су велики поседи и, подељени на мала добра, уступљени су у својину земљорадницима. Сопственици имања добили су накнаду у облику ренте која је имала да се исплати за 50 година а доносила је 5% интереса.

После Светског Рата ове уставне одредбе проширене су и на крајеве који су присаједињени Румунији, у нашем случају на Трансилванију. И у Трансилванији подела поседа није била праведнија. Око 850.000 малих сопственика имало је свега 34% од целокупне земље, док је 41% земље држало око 8000 велепоседника. Аграрна реформа представљала је правичнију поделу поседа и борбу против комунистичке пропаганде, која је доводила државу у опасност.

Указима од децембра 1918 и септембра 1919 спроведена је аграрна реформа, а законом од 23 јуна 1921, та је реформа проширена и на поседе у присаједињеним крајевима Трансилваније. Под реформу су потпала сва великопоседничка имања, „без обзира на народност и веру, без обзира на личност, без обзира на држављанску и поданичку припадност, био сопственик странац или Румун". Тим законом погођена су и имања оних становника Трансилваније, који су, према уговору о миру, оптирали мађарско држављанство. И њихова су имања експроприсана под истим условима отштете и на исти начин као и сва остала имања, без изузетка. Износ накнаде за имања био је утврђен још 1919, када је румунски новац био доста чврст. Ускоро за тим настао је пад вредности леја, и досуђена сума отштете није више одговарала вредности у злату. Ипак су сви сопственици морали да поднесу и ову жртву, као у осталом у свима земљама, које су доживеле пад валуте. Мађарски оптанти, који се у прво време нису жалили, почели су да тврде да је експропријација њихових имања незаконита, и противна члану 250 Тријанског Уговора, који изрично наређује да су имања мађарских оптаната изузета од узапћења (saisie) и ликвидиције (liquidation). Овај члан 250 Тријанонског Уговора о миру, од 4 јуна 1920 год. гласи:

ARHIV PEB | anali.rs

„Без обзира на одредбе члана 232. и Додатка Одељку IV, добра, права и интереси Угарских припадника или друштава под њиховим надзором, који леже на територијама некадашње аустроугарске

монархије неће се моћи узаптити или ликвидирати саобразно тим одредбама.

Та добра, права и интереси, вратиће се заинтересованим, ослобођени од сваке такве мере или од сваке друге мере располагања, принудне администрације или секвестра, предузете од 3 новембра 1918 до ступања у важност овог Уговора. Они ће се вратити у стању у коме су били пре примене мера о којима је реч.

Потраживања, која би на основу овога члана могли упутити угарски припадници, поднеће се Мешовитом Изборном Суду предвиђеном у члану 239.

16 августа 1922 мађарска влада упутила је, у име мађарских оптаната из Трансилваније, претставку Конференцији Амбасадора против Румуније, са захтевом да Конференција оспори румунском закону о аграрној реформи сваки међународноправни основ и законитост, и да се нареди Румунији да сва експроприсана добра поврати мађарским оптантима. Размотривши ову претставку мађарске владе, Конференција Амбасадора решила је да се претставка одбије, пошто не спада у надлежност Конференције Амбасадора, већ у надлежност Савета Друштва Народа, који је једино надлежан за спорове што произилазе из испуњења одредаба Тријанонског Уговора о миру, а односе се на права народних мањина.

15 марта 1923 мађарска влада обратила се Савету Друштва Народа са истим захтевом. Саслушавши обе стране, Савет је позвао обе владе да нађу споразумно решење овог питања, У исто време овластио је свога члана, јапанског делегата амбасадора Адачи, да покуша измирење странака и споразум по непосредним преговорима између Мађарске и Румуније. Ти преговори вођени су у Бриселу, и довели су до споразума, у протоколу потписаном 26 маја 1923 год. Мађарски делегати признали су тезу да су румунски аграрни закони сагласни са одредбама Тријанонског Уговора о Миру: „усвојено је, и мађарски делегати не поричу, да се Тријански Уговор не противи експропријацији добара оптаната из разлога јавне користи, подразумевајући ту социалне потребе једне аграрне реформе". Овај споразум потписали су делегати обе државе. Али, неочекивано, мађарска влада није пристала на овај споразум, „сматрајући да преставља потпуну негацију мађарске тезе", те је стога дала једну изјаву којом је дезавуисала свога пуномоћника, графа Чаки. Делегат Савета Друштва Народа Адачи, протествовао је против овог дезавуисања, противног свима међународним обичајима. И после живе дебате пред Саветом 5 јула 1923, Савет

ANALI RFB | anali.ro

је једногласно усвојио извештај Адачиев и споразум Бриселски. Мађарски делегат уздржао се од гласања овом приликом. Тако се завршила ова фаза спора.[3])

И ако су сами оптанти признали важност румунским аграрним законима, и на основу тих закона подносили представке, водили спорове о ревизији појединих пресуда, и често добијали те спорове, мађарска влада спровела је децембра 1923 године Мешовитом Арбитралном Суду румунско-мађарском, на основу чл. 239 Трианонског Уговора читав низ жалби мађарских оптаната, са тужбом против Румунске државе и захтевом да суд донесе одлуку, да све предузете мере извршене применом румунских аграрних закона стоје у супротности са чл. 250 Трианонског Уговора, те да се с тога Румунија осуди на враћање експроприсаних имања.

Мешовити Арбитрални Суд румунско-мађарски, чији су чланови г. Седеркранц (председник), Секач мађарски и Антонијад румунски судија, састао се у Паризу 15 децембра 1926 год., да решава о 29 преставака мађарских оптаната који су тражили од суда пресуду: 1) да су све мере ограничавања својине примењене на непокретности тужилаца од румунске државе противне одредбама члана 250 Трианонског Уговора; 2) да се осуди румунска држава да поврати тужиоцима њихова добра слободна од свију терета и таква каква су била пре примене поменутих мера, и да то проведе кроз баштинске књиге; 3) да се осуди румунска држава да плати тужиоцима накнаду штете причињене им услед извлашћења са поседа и спречења уживања, као и да им накнади све трошкове произашле применом мера на које је изјављена жалба; 4) да се осуди румунска држава да плати тужиоцима вредност добара, ако се утврди немогућност да им добра врати; 5) да се израчуна износ поменутих накнада ex aequo et bono; 6) да се осуди тужена страна на плаћање свију трошкова и 7) да се позове румунска држава да одложи извршење свију мера ограничења права својине и мера које би могле да оштете непокретности о којима је реч. 16 јуна 1925 Румунија је поднела преставку, којом је покренула питање о ненадлежности суда. У томе смислу пледирали су пред судом браниоци Румуније А. Милран париски адвокат, бив. председник француске републике, Н. Политис, почасни професор пари-

[3]) Journal officiel de la Société des Nations, за месец август 1923, Annexe 533a, p. 1011.

ANALI PFB | anali.rs

ског правног факултета, Розентал, адвокат из Букурешта и Попеско-Пион представник румунске владе.[4]) Насупрот њима мађарску тезу да је суд надлежан по овом спору, заступали су браниоци Мађарске, париски професори Жидел и Бартелеми, Рене Брине професор правног факултета из Кана и Лакатош и д'Егри адвокати из Будимпеште. 10 јануара 1927 год. Суд је донео пресуду којом се огласио за надлежног у овом спору на основу члана 250 ал. 3 и позвао тужену страну (Румунију) да поднесе одговор по самој суштини спора у року од два месеца. Ту пресуду потписали су само Седеркранц и Секач, а румунски судија одбио је да потпише и поднео одвојено мишљење у коме је стао на гледиште да Мешовити Арбитрални Суд није надлежан по овом питању.

24 фебруара 1927 Румунија је саопштила суду своје мишљење да је суд прекорачио границе своје надлежности, предвиђене у чл. 250 Тријанонског Уговора, те да услед тога његове одлуке немају пуноважност и правно дејство, као у сваком случају excès de pouvoir. С тога Румунија не може да подноси одговор по суштини самога спора и опозива свога судију, који неће више заседавати у споровима подигнутим од мађарских поданика по аграрним питањима. У исто време Румунија је упутила Савету Друштва Народа претставку, у којој је изложила сав дотадањи развој спора и молила Савет, да на основу чл. 11. тачке 2 Пакта Друштва Народа, (који гласи: „Сваки члан Друштва Народа има право да, пријатељски, скрене пажњу Скупштине или Савета на сваку околност која је такве природе да може пореметити међународне везе и која даље прети да помути мир или добар споразум између народа, од кога мир зависи") изложи пред Саветом своје гледиште, изјављујући да њу не везује решење Мешовитог Арбитралног Суда. С друге стране и мађарска влада обратила се Савету Друштва Народа стојећи на своме ранијем гледишту и пресуди Мешовитог Арбитралног Суда, и затражила је да Савет Д. Н. одбије захтев Румуније и поступи по чл. 239 Тријанонског Уговора, т. ј. изабере једног судију заменика на место опозваног румунског судије, те тако оспособи суд за рад.[5])

---

4) Tribunal Arbitral Mixte Roumano-hongrois. Réclamations des Optants hongrois de Transylvanie contre la Réforme Agraire en Roumanie. Débats sur compétence (15—23 décembre 1926). — Bucarest 1927. p. 192.

5) Члан 239 Тријанонског Уговора каже: „Образоваће се Мешовити Изборни Суд између сваке од сила савезничких и удружених с једне и

У мартовском заседању Савета Друштва Народа, 1927 год., пред Саветом су се појавиле јасно две тезе. Румунија је тврдила да је Мешовити Арбитрални Суд ненадлежан у овом случају, пошто се спор не може подвести под одредбе чл. 250 Тријанонског Уговора, и како то више није правно питање, већ чисто политичко, надлежан је по њему једино Савет Д. Н., у смислу члана 11. т. 2. Пакта Друштва Народа. Мађарска пак, тврдила је да овде не постоји политичко питање, већ чисто питање процесно правно. Мешовити Арбитрални Суд решавао је о својој надлежности и решио да је он надлежан у овом спору. Румунски судија је опозван, и сада Савет Д. Н. има само, на основу члана 239 Тријанонског Уговора да изабере другог судију на његово место. С тога је мађарски делегат предложио овакву резолуцију: „Савет Д. Н., констатујући да је Румунија одлучила и пристала да се овај спор изнесе пред Мешовити Арбитрални Суд, сагласно својој пракси и одредбама Уговора, прелази на дневни ред". Овај предлог Савет није усвојио. Не могући да дође до решења које би задовољило обе стране, при овако крајње супротним тезама, Савет је изабрао један Одбор Тројице, стављајући му у задатак да испита цео спор и поднесе извештај у септембарском заседању. У Одбор су ушли сер Остен Чемберлен, представник Јапана и представник Чили.

Одбор Тројице од маја до септембра покушавао је да постигне споразум између парничних странака. Но сви ти покушаји нису успели. Мађарски делегат предлагао је да се спор упути Сталном Суду Међународне Правде да овај донесе одлуку о надлежности Мешовитог Арбитралног Суда. На тај захтев није пристајао делегат Румуније. Најзад Одбор Тројице, с нарочитим обзиром да се Савету Друштва Народа најпре обратила Румунија, на основу чл. 11. т. 2. Пакта Друштва Народа, па тек онда Мађарска са захтевом да Савет поступи по чл. 239

Угарске с друге стране. Сваки од тих судова биће састављен од три члана. Свака заинтересована влада назначиће једног од тих чланова. Председник ће се изабрати након споразума између двеју заинтересованих влада. У случају да се тај споразум не би могао постићи, председника Суда и два друга лица, оба способна у случају потребе да га замене, изабраће Савет Друштва Народа... У случају да је место упражњено, тог ће члана изабрати противна влада између напред поменута два лица". А члан 1 Додатка члану 239 гласи: „У случају смрти или оставке једног члана суда, или ако један члан суда из ког било разлога буде у немогућности да испуњава своје дужности, исти поступак који је употребљен за његово именовање, употребиће се да му се нађе заменик".

Трианонског уговора, и да према томе спор има и важну политичку, а не само чисто правничку страну, нашао је да је Мешовити Арбитрални Суд надлежан само по споровима у примени чл. 250 Трианонског Уговора, а не и по споровима поводом провођења аграрне реформе. С тога је Одбор предложио Савету три начела, која би се предложила парничким странкама као основ за споразум.

(1) „Одредбе којима је регулисан мир, после рата 1914—1918, никако не искључују примену једног општег плана аграрне реформе на мађарске поданике (подразумевајући ту и оне који су оптирали мађарско држављанство.)

(2) Никаква неједнакост не може постојати између Мађара и Румуна, било у самим изразима аграрног закона, било у начину којим се он примењује.

(3) Речи „узапћење и ликвидација" (saisie et liquidation), поменуте у члану 250, које се односе само на области уступљене од стране Мађарске, примењују се једино на мере предузете против власништва једног мађара у поменутим областима и у колико је овај власник мађарски поданик".[6])

Из овог предлога излази да „Румунија, по праву свога државног суверенитета, на својој територији може доносити законе који носе карактер опште обавезе, и да не постоји никакво правило међународнога права које би изузимало мађарске оптанте од једног општег плана аграрне реформе". Само у случају кад би неке мере узапћења биле предузете против једног мађара *као таквог*, у случају дакле неједнакости у поступању према мађарима и немађарима, то би била повреда члана 250 и дала би повода да се умеша Мешовити Арбитрални Суд. Овај би суд био надлежан и у случају неједнаке примене аграрног закона. Решење које се налази у овом предлогу Одбора Тројице је компромисно решење, и приближава се много више румунској тези но мађарској.

При свршетку свога извештаја Одбор Тројице је предложио, у случају да Мађарска не усвоји ова начела, да Савет не приступа избору заменика румунског судије; ако пак Румунија не усвоји предлог Савета да се приступи наименовању два заменика судије, на основу чл. 239 Трианонског Уговора; најзад,

ANALI PFB | anali.rs

6) Rapport de Sir Austin Chamberlain au Conseil de la Société des Nations, y La Réforme Agraire en Roumanie et les Optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations. Paris 1927. p. 26—33.

ако обе странке не усвоје предлог Одбор сматра да је Савет исцрпео улогу додељену му чланом 11. Пакта Друштва Народа.

Усвојивши ова три начела, Савет Друштва Народа позвао је обе странке да се сагласе са њима и да Румунија врати свог судију при Мешовитом Арбитралном Суду. Румунски представник одмах је усвојио ова три начела, али мађарски је у име своје владе одбио да их прими. Мађарска је влада тврдила да Савет, као политичко тело, није правно надлежан да доноси одлуке материалне природе и тиме прејудицира или ограничава самосталну и независну одлуку суда. И поред свег напора Савета Друштва Народа, у септембарском заседању није се могло доћи до споразума, и одлука је одложена за децембарско заседање. У децембру, Румунија је била спречена да учествује услед болести свога представника у Савету, г. Титулеска, те је ово питање опет одложено. У међувремену вођена је велика полемика у круговима правника и политичара. Највећи део правника бранио је румунску тезу, али многи енглески правници и политичари критиковали су држање званичне Енглеске и сер О. Чемберлена, како преко чланака, тако и у Парламенту. Све до марта месеца Савет је покушавао да нађе једно компромисно решење, које би измирило румунску и мађарску тезу. Савет је покушао да не примени чл. 250 и 239 Трианонског Уговора, а с друге стране да не донесе једну коначну и обавезну одлуку, већ да предложи странкама извесне основе на којима би, по жељи Савета, могао да се постигне споразум. Међутим сви ови покушаји Савета, којима је тежио и да се сачува мир у Централној Европи и да се не окрњи ауторитет међународног судства, нису успели. Обадве странке остале су на својим гледиштима.

8 и 9 марта 1928 водила се у Савету Друштва Народа дуга дискусија поводом овога спора. Г. Титулеско и Г. Апоњи изложили су обе супротне тезе, а сер Остен Чемберлен све напоре Савета да се дође до споразума. Како Мађарска није пристајала да прими извештај Одбора Тројице, усвојен резолуцијом Савета од 19 септембра 1927, сер Остен Чемберлен предложио је 9 марта 1928, и Савет је опет једногласно усвојио нову резолуцију, по којој „Савет ће наименовати два лица, која припадају силама што су остале неутралне за време рата, с тим да се ова лица придодају Мешовитом Арбитралном Суду какав је образован на основу чл. 239 Трианонског Уговора, то јест подразумевајући ту и румунског судију који би био повраћен од своје владе, и да се

ANALI PFB Lahajr.rs

овом арбитралном суду од пет лица поднесу тужбе, подигнуте на основу члана 250 Трианонског Уговора, од мађарских поданика извлашћених услед примене аграрне реформе на областима бивше аустроугарске монархије које су уступљене Румунији".[7])

Ову одлуку Савета Мађарски је представник прихватио одмах без резерве. Румунски представник изјавио је да усваја одлуку са том резервом да тако образован Мешовити Арбитрални Суд узме за основу свога рада начела што их је Савет усвојио у јуну и септембру 1927 год. Мађарски представник није пристао на ту допуну. Најзад Савет је једногласно усвојио горњи предлог а Г. Титулеско се уздржао гласања изјавивши да остаје при свима примедбама које је у току дискусије учинио. Румунија је сматрала да је ова резолуција неповољна по њу, јер док је у септембарској резолуцији Савет донео извесне материалне основе по којима се спор има решити, сада је поново упућен спор Мешовитом Арбитралном Суду, а материални основ за његово решење прећутно је избегнут. Новина је била у томе што се суд имао образовати од пет лица а не од три, како предвиђа члан 239 Трианонског Уговора. И румунска влада и румунски парламенат одобрили су потпуно држање Г. Титулеска, сматрајући да би се одлука Савета, без резерви које садржи резолуција од 19 септембра 1927, косила са сувереношћу Румуније, због чега је ни влада ни парламенат не би могли примити. Од своје стране Г. Титулеско је изјавио представницима стране штампе да се одлука Савета Друштва Народа има сматрати као обична препорука, јер Друштво Народа није нека наддржава, која би могла своју вољу наметати једној слободној држави без њеног пристанка. „Држање Румуније не преставља никакав револт против Друштва Народа, већ само једно чврсто и доследно поштовање двеју ранијих једнодушних одлука Савета Друштва Народа. Оно што Румунија не може и неће допустити то је: да се ограничава право њеног државног суверенитета; ту не може бити компромиса."[8]) Овакво држање Румуније која је јасно показивала да се неће задовољити одлуком која не би водила рачуна о њеним примедбама, довело је спор у критичну фазу. Услед тога очекивало се да ће коначна одлука по овом спору бити донесена у јунском за-

7) La Réforme Agraire en Roumanie et les Optants hongrois en Transylvanie devant la Société des Nations. — Extrait des proces-verbaux de la quarante-neuvième session du Conseil de la Société des Nations — séances des 8 et 9 mars 1928, p. 20—21, p. 34.

8) Наведено код *Никића*, op. cit. стр. 121.

ANALI PFB | anali.rs

седању Савета. Но ни овог пута Савет није донео једну коначну одлуку, и ако је сам председник Савета, представник Кубе Агверо изјавио да се овај спор скида с дневног реда Савета.

Спор је расправљан на седници 8. јула 1928. Пошто су Граф Апоњи и Г. Титулеско изјавили да остају при својим ранијим гледиштима, известилац Сер Остен Чемберлен одржао је један дуг говор у коме је изнео цео развој овог „политичко-грађанског спора" у коме је у питању сума од преко триста милиона златних франака, и подвукао све напоре Савета да се нађе база за мирно решење спора. Међутим Мађарска није пристала да прими одлуку Савета предложену септембра 1927, а Румунија није пристала да усвоји одлуку донесену марта 1928. Према томе Савет не може да предузме санкције ни према једној страни. Закључујући своје излагање, известилац је предложио ову резолуцију:

„Савет, дубоко жалећи што странке нису могле до сада да дођу до споразума на основи препорука Савета, — не желећи да искључи никакав други пријатељски споразум, остаје при мишљењу, да се овај спор треба решити од странака на основи солуција које је Савет препоручио да усвоје, задржавајући своје резолуције од 19 септембра 1927 и од 9 марта 1928, — и тражи неодложно од мађарске и румунске владе да приведу крају овај дуги спор, путем узајамних концесија".[9])

Савет дакле, констатујући да није могао да измири парничне стране, позива их да ступе у непосредне преговоре и спор окончају међусобним концесијама. Румунски представник изјавио је одмах да пристаје на резолуцију. Мађарски представник граф Апоњи изложио је неке „сумње и примедбе" које га спречавају да усвоји резолуцију. Те сумње и примедбе односе се на улогу Савета у овом спору, на смисао и значај предлога Савета од 19 септембра 1927, на тешкоће непосредног споразумевања између две странке. По њему, одлука Савета није довољна, јер не може да доведе до циља — измирења — ,и неправедна је, јер је Савет био дужан да се не упушта у разматрање и претресање спора, већ само да назначи два лица, од којих би једно ушло у Мешовити Арбитрални Суд, на место румунског судије, и тиме омогућило рад Суда. Сер Остен Чемберлен одговорио је да Мешовити Арбитрални Суд није сам себи сврха, већ само једно средство, које се према приликама може заменити којим другим или погоднијим

ANALI PFB Lanali.rs

9) Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations, 15 Juillet 1928., Vol. VIII. № 6., p. 194.

средствима. Г. Титулеско, пошто је изјавио да сматра како је Савет овим завршио своју улогу и ствар остављена доброј вољи странака, прочитао је предлог који румунска влада намерава да поднесе мађарској влади. По томе предлогу, чим мађарска влада пристане, обе владе замолиће Савет Друштва Народа да одреди једног од својих чланова који су се нарочито бавили овим питањем. Тај члан Савета имао би да проучи, на бази препорука Савета од 5 јула 1923, 17 септембра 1927 и 9 марта 1928 да ли у опсегу румунског аграрног закона за Трансилванију постоје ликвидације забрањене чланом 250 Трианонског Уговора. Тај би члан имао да одреди ex aequo et bono износ накнаде оним оптантима, чије би се жалбе, по горњем основу, примиле као основане. Те оштете својим поданицима исплатила би Мађарска влада, и то би се одбило од сума које Румунија има да прими од Мађарске на име репарација. Граф Апоњи изјавио је да му се чини овај предлог неумесан и немогућ, и ако оставља својој влади одговор по њему. У случају да се не може доћи до споразума по непосредним преговорима, он задржава право да од Савета тражи наименовање неутралних личности између којих би се изабрао судија заменик у Међународном Арбитралном Суду. Председник Савета Друштва Народа Агверо закључио је дебату изјавивши да после усвојене резолуције Савет сматра ову ствар као потпуно завршену (étant close). Мађарски претставник граф Апоњи упутио је кратко време после тога писмо Председнику Савета у коме каже: „Савет Друштва Народа може сматрати мађарско румунски спор решен само онда ако између обе стране дође или до пријатељског споразума или ако се наименује делегат за Арбитрални Суд. Изјављујем у име своје владе, да ће се Савет Друштва Народа морати повратити на именовање судија у случају ако би непосредни преговори између обе државе остали без резултата.“

Ова одлука Савета Друштва Народа није још окончала спор. Он ће се и даље развијати својим током, и није искључено да се Савет још који пут позабави њим. После ове одлуке Савета, око 20 јула т. г. мађарска влада упутила је румунској влади ноту, којом је позива да ступи у непосредне преговоре за решење спора, односно за „приближење интереса правих странака овога спора, то јест румунске државе и мађарских оптаната“. Мађарска влада пристала је и на румунски предлог да преговори буду потпомогнути посредовањем једног члана Савета Друштва Народа, претставника једне неутралне државе, који би био корисан

ANALI PFB | anali.rs

помагач и у финансиским питањима. На крају ноте мађарска влада предлаже да се унапред утврди рок до кога овај поступак путем непосредних преговора треба да постигне циљ, да би после тога обе странке имале одрешене руке.

У овом се стању налази спор у тренутку кад се ови редови предају у штампу. Нема сумње да ће он још дуго да занима јавност и правничке кругове, а нарочито кругове политичара. Јер баш последња одлука Савета Друштва Народа, искључујући надлежност Мешовитог Арбитралног Суда, показује да је Савет стао на гледиште, да је ово питање више политичко или „политичко-грађанско" како се изразио Г. Чемберлен, да оно „више задире у питање одржања мира него у решавање једног чисто правног спора, да је у питању члан 11 тачка 2 Пакта Друштва Народа, а не члан 250 Трианонског Уговора".[10])

II. ПРАВНА ПИТАЊА У СПОРУ.

Мађарско-румунски спор може да се посматра, како са гледишта правничког тако и са политичког. Мађарска теза тврди да је спор искључиво правничке природе, и да се има једино као такав схватити и претресати. Румуни сматрају да је спор више политички и да мађари само истичу процесно-правна питања, како би тиме покушали да дођу до успеха. По њима, мађари су покренули овај спор, као и многа друга питања, како би доказали неправичност одредаба Трианонског Уговора и тиме отворили питање ревизије уговора. Како је циљ мађара чисто политички, а само маскиран правном страном спора, и Румуни се имају ставити на политички терен и ту сузбијати захтеве мађарске. С тога су се и обратили Савету Друштва Народа по праву које им даје члан 11 тачка 2 Пакта Друштва Народа, чиме су огласили спор као политички. Изгледа да је и Савет стао на гледиште да је овај спор првенствено политичке природе, и третирао га као такав. Покушао је да доведе до споразума обе странке, на тај начин што би оне примиле једно компромисно решење. У сваком случају Савет је био ближи румунској тези но мађарској. И ми сматрамо да је цео спор много више политичке но искључиво правне природе, да ће као такав бити и даље посматран и решаван. Несумњиво да има важних правних питања чије ће решење допринети решењу спора, али ће ипак политички моменат бити од пресудне

ANALI PFB i anali.rs

10) *Никић*, op. cit. стр. 124.

важности. У опште код међународних спорова скоро никада не може се рећи да је један спор чисто политичке или чисто правне природе. Обично су оба елемента, правнички и политички, тако измешани да их је немогуће раставити. И у овом случају оба су елемента измешана. Румунска аграрна реформа изведена је на основу сувереног права румунске владе да доноси законе у својој земљи. Реформу је изазвала једна политичко-социална потреба, а проведена је унутрашњим законодавством. Ово је чисто политички елеменат. Да ли се та аграрна реформа има да примени и на поседе странаца? По начелу територијалности закона, по lex rei sitae, по начелу суверености државе, по дипломатским документима са Париске Конференције Мира 1919 и 1920 према којима је проглашено једнако поступање са мађарским оптантима као и са румунским држављанима, под аграрну реформу потпадају сва добра, без обзира на народност сопственика. По мађарској тези, од реформе су изузета добра мађарских поданика, који имају привилегисан положај. То би било питање како политичко тако и правно. Кад се све сведе може се рећи да је румунско-мађарски спор политичко-правне природе, у коме је политички елеменат претежнији од правног.

Независно од овога, неколика чисто правна питања, покренута у току спора, заслужују да буду детаљније изложена. То је на првом месту питање је ли румунска аграрна реформа у противности са међународним обавезама Румуније, а специјално са одредбом члана 250 Тријанонског Уговора. Од решења овог питања зависи и решење питања да ли је Мешовити Арбитрални Суд, образован према члану 239 Тријанонског Уговора, надлежан у споровима изазваним услед провођења аграрне реформе у Румунији. Даље је занимљиво било питање о надлежности Савета Друштва Народа по члану 11 тачка 2 Пакта у вези са чланом 239 Тријанонског Уговора, и да ли је Савет Друштва Народа, у овом случају био дужан да тражи мишљење Сталног Суда Међународне Правде, као што су у једној фази спора претпостављали представници мађарске владе и њихови браниоци у научним круговима.

(1) Румунија је извела аграрну реформу као једну социалну потребу. То смо у досадањем излагању довољно показали. Под удар аграрне реформе потпали су *сви* велики поседи, без обзира на народност њихових власника. Мађарска влада истакла је тезу да под удар румунске аграрне реформе не потпадају поседи мађарских оптаната, јер су, према члану 250 Тријанон-

ANALI PES | anali.rs

ског Уговора, изузети од свију мера „узапћења или ликвидације". Узапћење у овом случају не постоји. Остаје нам да видимо да ли је овде случај „ликвидације". Као и узапћење и конфисковање, ликвидација је једна искључиво ратна мера. „Ликвидацијом држава сама плаћа ратне штете које је поднела, ликвидацији су подложна само добра непријатељских поданика као таквих, износ ликвидације ставља се на терет побеђене државе, на њен дуг репарација".[11]) Уговори о миру 1919 и 1920 дали су право савезничким и удруженим силама на ликвидацију добара непријатељских поданика. Али провођење аграрне реформе не може се узети као ликвидација, но само као експроприација поседа. Експроприација није ратна мера, већ једно изузетно право државе над приватном непокретном својином. „Експроприација је право државе да одузме појединцу право непокретне својине, да би се задовољиле потребе општег интереса, али само плативши за то накнаду". Разлика између ове две мере је у томе што ликвидација не претпоставља никакву накнаду, док експроприација може бити само уз накнаду. У случају индивидуалне експроприације накнада мора бити потпуна, у случају колективне експроприације накнада *не мора бити* потпуна. Тако на пример члан 153 немачког Устава допушта експроприацију уз непотпуну накнаду.

Видели смо да члан 250 Тријанонског Уговора забрањује свако узапћење и ликвидацију добара мађарских оптаната. Но румунском аграрном реформом њихова добра нису ни узапћена ни ликвидирана, већ су само њихови поседи експроприсани. Члан 2 аграрног закона предвидео је да се поседи преко извесне величине експропришу уз извесну накнаду, која је једнака како за румунске тако и за стране поданике. Експроприсана добра су процењена и одређена накнада. Падом румунског леја та се накнада знатно смањила, то је истина. Али нас овде интересује само једно, чисто правно питање: да ли овде постоји ликвидација или експроприација. И мислимо да је јасно да ликвидације, у смислу члана 250 Тријанонског Уговора, нема. Мађари су изјављивали да услед претерано мале накнаде коју примају за своја одузета имања, овде је у ствари једна *прикри-*

11) Antoine Sotille, La limite de la compétence du Conseil de la Société des Nations au terme de l'art. 11 du pacte de la S. D. N. et le conflit roumano-hongrois au sujet des optants hongrois. Revue de Droit International, de Sciences Diplomatiques et Politiques, Genève, No. de décembre 1927. p. 280

ANALI PFB | anali.rs

вена ликвидација. Међутим они мешају *правну* ситуацију са *фактичком* ситуацијом. Правно овде постоји случај експроприације, а не чега другог. Да не постоји прикривена ликвидација, доказ је што су исте мере примењене на све поседнике, без разлике, па и на румуне. А ликвидација може бити само са добрима непријатељских поданика. Граф Апоњи је јасно изразио да мађари претендују на привилегисан положај. Но ми би могли да се упитамо на основу чега? Овај аргуменат не би могао да издржи критику.

Закључак овог било би да мађари мешају појам експропријације и ликвидације, као што мешају правну ситуацију са фактичком. Њихова теза да мађарски оптанти треба да имају привилегисан положај, не може да се одржи, као што теза по којој је експроприација само прикривена ликвидација, нема правног основа. Из тога излази да румунска аграрна реформа није у противности са међународним обавезама Румуније, које проистичу из члана 250 Тријанонског Уговора.

(2) Видели смо да је по питању је ли Мешовити Арбитрални Суд надлежан за спорове које мађарски оптанти подижу против Румуније на основу члана 250 Тријанонског Уговора, сам суд стао на гледиште да је надлежан. Румунски судија одвојио је мишљење, и заступао тезу да суд по овим споровима није надлежан. Правни писци се такође не слажу у овом питању. Док једни, присталице мађарске тезе,[12]) заступају гледиште Суда, присталице румунске тезе су сложни у томе да Мешовити Арбитрални Суд није надлежан у овом случају.

Према браниоцима мађарског гледишта, још од спора Betsey (24 фебруара 1804) између Сједињених Америчких Држава и Велике Британије, почело се утврђивати начело да су арбитрални судови „сами позвани да испитују да ли једно питање спада у њихову надлежност," разуме се ако друкчије није пред-

12) Сем чланака и мишљења изложених у поменутој књизи La Reforme Agraire Roumaine en Transylvanie devant la Justice Internationale et le Conseil de la Société des Nations, помињемо два чланка у којима је заступана теза о надлежности Мешовитог Арбитралног Суда. То су: Georges Scelle, L'arrêt du 10 janvier 1927 du T. A. M. Roumano-hongrois, у Revue générale de Droit International Public, 1927., №4, p. 433-482; и A. de Lapradelle, L'excès de pouvoir de l'arbitre, у Revue de Droit International, 1928, No. 1. p. 5-64. Цео овај спор пред Мешовитим Арбитралним Судом изложен је у књизи de Lapradelle et Politis, Recueil de la jurisprudence des Tribunaux mixtes. IV Competence. Paris 1927.

виђено у уговору, којим је предвиђено установљење и надлежност тих судова. Но од тада није могла да се створи одредба у колико су странке везане таквом одлуком суда. Од старијих писаца, према Гроцијусу и Пуфендорфу одлука суда је у сваком случају обавезна. Вател пак заступа гледиште да парничне стране нису обавезне примити одлуку „ако судије прекораче своју власт и одлуче о ономе што им у истини није било поверено да одлучују". Многи други писци о међународном праву заступали су гледиште о узроцима ништавости судске одлуке, међу њима и о узроку ништавости због прекорачења власти (l'excès de pouvoir), који је, међу осталим, признао и Институт за Међународно Право.[13]) На првој Хашкој Конференцији, 1899 руска делегација предложила је да се постави начело да одлука суда не подлежи даљем испитивању, „пошто је главна сврха арбитралног суда да спор дефинитивно расправи." Као изузетак од овога члан 26 пројекта предвиђао је три узрока ништавости: због ништавости споразума о арбитралном суду, због прекорачења надлежности и због доказане подмитљивости изабраног судије. Члан 37 конвенције о мирном решавању међународних спорова одређује да пристанак на арбитрални суд „обухвата и обавезу савесног подвргавања одлуци суда". По члану 73 „суд је овлашћен да утврђује своју надлежност тумачећи споразум о арбитралном суду, као и друге уговоре који се односе на дотични случај, примењујући правна начела". Најзад, по члану 81 „одлука арбитралног суда правоваљано проглашена и достављена заступницима странака у спору одлучује спор дефинитивно и без апелате". Из овога браниоци мађарског гледишта изводе да се побијање због ништавости надлежно проглашене одлуке има искључити. Јер, по њима, „боље је, у интересу правне сигурности, да се све одлуке прогласе просто обавезним него да се самој осуђеној држави остави да цени ништавост одлуке". Ипак, Verdross додаје резерву, позивајући се на чл. 73 хашког споразума, да „одлука једног арбитралног суда о својој надлежности није увек за парничне странке обавезна, него само онда кад се она приказује као тумачење уговора којим је арбитрални суд установљен". Отуда би сваки међу-

13) *Д-р Драгољуб Аранђеловић*, op. cit. стр. 82. По овоме видети и Dr. Alfred Verdross, Die Verbindlichkeit der Entscheidungen internationaler Schiedsgerichte über ihre Zuständigkeit. Zeitschrift für öffentliches Recht, VII, 3. Wien 1928, S. 439.

ANALI PFB | anali.rs

народни арбитрални суд, — сем у случају нарочитог споразума између странака, — у сваком спору имао најпре да одлучи о својој надлежности, па тек онда да се упусти у претресање главне ствари.

По румунском гледишту Мешовити Арбитрални Суд није надлежан у овом спору. Није надлежан с тога што се аграрна реформа не може подвести под члан 250 Тријанонског Уговора. С тога одлука којом се суд огласио за надлежан преставља присвајање власти коју суд нема. Из тог разлога Румунија повлачи свог судију и неће ни да се упушта у расправу главне ствари пред овим судом. Она се пред судом појавила само из обзира пажње према суду, што је њен заступник Милран у неколико махова нагласио, и стално је истицала ту ненадлежност суда у овоме спору. Према томе Румунија је слободна да тврди да је ова одлука суда о надлежности непостојећи правни акт. Проглашавајући себе за надлежног, суд се упустио у оцену главне ствари, стао је на гледиште да су румунски закони, израз државне суверености њене, у ствари „мере ликвидације" из члана 250 Тријанонског Уговора. У томе је узурпација власти од стране суда, те је услед тога ова одлука суда не само ништавна него непостојећа. А кад један акт правно не постоји онда се не може ни говорити о његовој ништавости. Кад ће се један акт сматрати да не постоји? Онда кад недостаје један од конститутивних елемената правнога акта. На пр. кад нема воље. Кад један чиновник, орган једне власти, донесе акт који није стављен у његову надлежност, каже Леон Дигуи, али спада у надлежност власти чији је он орган, онда је такав акт ништаван. Али ако чиновник изда акт који је изван области надлежности власти, којој он припада, онда такав акт правно не постоји. На пр. кад административни чиновник изда акт судске надлежности. Из истог разлога одлука румунско-мађарског мешовитог арбитралног суда није ништава, већ *непостојећа*. Прогласивши се за надлежан да одлучује о жалбама мађарских поданика, суд је изашао из строго одређене и тачно постављене Тријанонским Уговором области; његова одлука због тога нема никакве вредности.[14]) У истом смислу говори и Алварез, пот-

14) Leon Duguit; Le différend roumano-hongrois et le Conseil de la Société des Nations, Revue de Droit International et de Legislation comparée (Bruxelles), 1927. No. 4—5, p. 469—496.

ANALI PFB | anali.rs

председник Института за Међународно Право,[15]) а Анри Ла Фонтен, белгиски сенатор и писац познатих књига о арбитражи, додаје: „повређена странка може или да одбије извршење пресуде, јер нико не може бити принуђен да се поклони пред оним што по закону не постоји, или да, као што је учинила Румунија, одбије учествовање у поступку, који правно не доводи ни до чега."[16])

(3) Пошто је повукла свог судију из Мешовитог Арбитралног Суда, Румунија се обратила Савету Друштва Народа, на основу права које јој даје члан 11 тачка 2 Пакта Друштва Народа. И Мађарска се обратила Савету, на основу члана 239 Тријанонског Уговора, са захтевом да наименује лице које би заменило румунског судију и тиме оспособило рад суда. Савет се нашао у тешком положају. У ствари имао је да одлучи је ли овај спор чисто правне природе, у коме би случају имао да наименује судију на место румунског, и тиме преда даљи поступак суду, или је спор првенствено политичке природе, као што су наглашавали румуни. Савет је, после дугог колебања, стао на стварно гледиште, да он није судско тело, које би представљало апелациони или касациони суд према Мешовитом Арбитралном Суду. Он је пре свега врховни политички орган, и као такав има да се, према приликама и околностима, упушта у оцењивање сваког појединог случаја, имајући на уму једино старање за одржање мира. Отуда је Савету Друштва Народа остављено да цени како ће држање да заузме у даном случају. „Он може, али не мора да изврши један посао за који је овлашћен уговорима о миру".[17]) Отуда се одредба члана 239 Тријанонског Уговора не може протумачити као апсолутна обавеза по Савет, да по њој поступи. Чим се Савет приближио гледишту да је спор више политичке природе, он је имао да примени сва средства која му се чине потребна и погодна да се постигне политички циљ: одржање мира, путем компромисног решења које би задовољило обе странке. Отуда је Савет могао да тражи интервен-

15) A. Alvarez, La réforme agraire: le littige hungaro-roumain devant le Conseil de la Société des Nations. — Europe Nouvelle No. 507, од 29 октобра 1927, p. 1450.

16) Henri la Fontaine, Avis Consultatif. — La Réforme Agraire en Roumanie. Paris 1928, p. 144.

17) Antonio Salandra, Sulla controversia fra l' Ungheria e la Romania in ordine all'applicazione della Riforma Agraria di Romania agli optanti ungheresi di Transilvania. La Reforme Agraire en Roumanie 1928, p. 287.

ANALIPFB | anali.rs

цију Сталног Суда Међународне Правде, али то није морао да учини. Ваља признати да је Савет покушавао да приближи обе парничне странке, и отуда и једно очевидно лутање у резолуцијама Савета. Што у својим покушајима није успео, најмање је кривица до Савета, коме није оскудевала добра воља. Сама природа спора је таква да се до решења не може лако доћи, и извесно је да ће спор пролазити још кроз многе фазе до свога коначног расправљања.

Илија А. Пржић.

ПОВРЕДА СТРАНОГ ЗАКОНА КАО ОСНОВ ЗА КАСИРАЊЕ.

— Расматрање са гледишта териториалне концепције Међународног Приватног Права.

I *Териториална концепција Међународног Приватног Права.* — За битност постојања Међународнога Приватнога Права треба да постоји сукоб, односно могућност сукоба између више суверенитета, тако да се над правима т. ј. правним системима појединих држава (као носиоца териториалног суверенитета, суверенитета који је, на жалост, једино познат) показује појам Међународног Права као виши појам од тих посебних (локалних, т. з. националних) права.

Битност тог вишег појма садржи се упоредо и једновремено у два одељена елемента: у *јачој правној снази* и у *међународном карактеру* тога права у односу према националном праву, које је према њему и правно слабије и — разуме се само по себи — без међународног карактера.

Елеменат *јаче правне снаге* тог вишег права од појединачних (локалних, т. ј. националних) права, — то је нужност због саме намене овога права. Само се тако да објаснити и појмити чињеница, да се једно правно правило, које је иначе у редовном случају признато као право, занемарује у употреби, због постојања другог једног правила, које је — можда — издао други какав суверенитет а не онај на чијој се територији, или још боље пред чијим се судом, ствар расправља.

Други елеменат, *међународни карактер* правног правила у питању, логички требало би објаснити *националном неутралношћу* тога правила. То би се само по себи разумело, јер логички не би требало моћи замислити овлашћење једне државе да

одређује правила за решавање сукоба закона те државе са законима, које је издао какав други, дакле страни, суверенитет. Такво овлашћење значило би међународно уздизање једне државе, над свима осталим државама. То би била повреда принципа једнакости суверенитета, бар правне (јер политичка једнакост држава у међународној заједници и не постоји). То би значило увођење законодавне хијерархије међу државама у међународним односима. Отуда се овај други елеменат, елеменат *међународни карактер правила* у питању, мора истицати изнад свих других. Мора се истицати, ако се хоће да одржи логичност у спровођењу идеје о Међународном Праву у ужем смислу. Међутим овај други карактер Међународног Приватног Права у многоме изгубио је свој значај. Логички код човека при помисли о Међународном Приватном Праву[1]) јавља се идеја да је М. П. П. у објективном смислу скуп правних правила међународног ауторитета, једнаких код свих држава, правила, којима се регулишу сукоби настали у одређивању закона појединих држава, које треба употребити при решавању приватно-правних односа код правних послова или правних чињеница, где је дошло у сукоб више појединачних закона. Та логичка дефиниција није још добила и своју практичну вредност у М. П. П. То је једна теориска истина, боље рећи теориска тежња код доктринара ове дисциплине. Али је и данас, увек далеко — чак врло далеко од стварности. *Унифомно* М. П. П. је крајњи циљ, коме се тежи — то је идеја водиља, која ће се (надајмо се) једнога дана сигурно остварити, али која је данас још увек само теориска концепција, чије се остварење тек израђује. На супрот томе унифомном т. ј. М. П. П. међународног карактера, изданом од међународног ауторитета, обавезном за све државе, које су чланови међународне заједнице — данас се у стварности осећа у нашој дисциплини свемоћ једне друге идеје — *идеје територијалности у М. П. П.*. Систем територијалности је данас фаза, кроз коју још увек пролази М. П. П.. Тај се систем у најкраћим потезима обележава: свака држава, сваки суверенитет, одређује како се има М. П. П. да примењује на њеној територији, нарочито код њених судова.

Територијални систем по себи не негира ни у колико логичку концепцију о униформном М. П. П. међународног карактера. На против. Он је потврђује. Али ипак зато — локални суверенитет, не признавајући аутентичност правних извора (у

[1]) Даље М. П.П.

смислу *творца*, а не облика, права), задржава за себе право да их контролише, проглашава, нарочито да их оглашава за обвезне по своје органе — то се зна да се том приликом (а то је битно) у ту територијалну кодификацију уносе и територијална, боље локална, схватања о међународним правним правилима, то што баш и доводи до неједнакости М. П. П. у свету.

Територијална концепција,[2]) као главно обележје територијалног система, је главни узрок чињеници да су данас елементи *јача правна сила* и *међународни карактер* М. П. П. деформисани и деградирани са свога правога, првобитнога, логичког значења, које смо напред излагали.

Данас се код Т. К. М. П. П. елемената *јача правна сила* колизионе норме (у односу на материална правила унутрашњег права) своди на то да елемената *иностраности* у извесном приватноправном односу ствара ненормалну (боље изузетну) ситуацију. То је ситуација због које се одступа од редовних правила Приватног Права применом колизионе норме. Само колизиона норма овде се јавља као домаћи специални закон, којим се - можда - одбацује примена редовнога приватно-правног домаћег правила. Тако се у Т. К. М. П. П. елемената *јача правна сила* свео на примену начела lex generalis derogat speciali. Тако се због елемента *иностраности* тај приватно-правни однос одузима од власти општих прописа, да би се подвео под посебне одредбе. А то су оне одредбе, чији предмет долази у област М. П. П.. Тако данас *јача правна сила* не долази од међународног ауторитета извора (у смислу творца права) правног правила у питању, ауторитета јачег од домаћег законодавца, — већ због изузетног свог карактера у домаћем законодавству.

Други елемената *међународни карактер*, дакле национална неутралност норме у питању, данас је врло много занемарен. Издата, или бар рецептирана, од стране домаћег законодавства, колизиона норма (која је по своме предмету и циљу део М. П. П.) по своме извору (у смислу у коме га ми, у материалном смислу узимамо) је стварно саставни део територијалног правног система државе која ју је издала, односно рецептирала. Тако ту се мора водити рачуна не само о њеном првобитном (т. ј. оригинарном) значењу, значењу које та норма има као међународно-правно правило, — већ *нарочито* (подвлачимо то нарочито) о схватању, о придавању специалног значења, о специфичном њеном тумаче-

ANALI PFB Tanali.rs

2) Даље Т. К.

њу од стране домаћег законодавца,[3]) значењу које врло често бива изречно напоменуто у облику рецепције и измени редакције рецептираних норми, а не увек као просто присвајање правила, које се већ примењује у међународно-приватном саобраћају.[4])

Тако се тај елеменат о *међународном карактеру*, који треба да осигура националну неутралност М. П. П., губи и све више се међународни карактер правила М. П. П. своди не на њихово међународно важење, већ стварно на елеменат *тежње националне неутралности, коју показује домаћи законодавац*, жртвујући примену свога сопственога правнога система да би колико -толико осигурао међународно-приватно-правни саобраћај неопходан у међународној заједници.

Овај увод истакли смо као резиме модерног схватања М. П. П., схватања које имамо и кога ћемо се држати у даљем своме излагању, — схватања, које представља садашњост а не наш идеал у крајњој фази М. П. П., јер ту смо присталице интернационалистичке концепције (т. зв. униформног М. П. П.), само тај наш идеал, то је — на жалост — још преурањено схватање.

II *Међународни утицај на територијално Међународно Приватно Право.* — Али из ове модерне концепције М. П. П. може се врло често запасти у једну заблуду. Може се проглашавати свемоћ територијалног законодавца у области М. П. П.. Та је заблуда неминовна код свих т. з. доследних логичара. Ако се прокламује начело да је М. П. П. у примени једне земље — зато што га је усвојио и домаћи законодавац, онда би се логички отуда морало извести да се сви сукоби суверенитета код судова те државе могу решавати само тамо где их је признао и како их је признао домаћи законодавац, по своме нахођењу.

Да, то је територијално схватање М. П. П., али ипак оно, критички, не значи свемоћ домаћег законодавца у тој области. На против. То значи да је домаћи законодавац обвезан да осигура поштовање и примену М. П. П. на својој територији, боље рећи код својих судова.

Сукоб закона, издатих од стране различитих суверенитета, су свакодневна појава и судије у тим случајевима су у недоумици да знају који закон ваља применити, да би се отклонио сукоб. При овоме судија је свестан да примена страног закона значи при-

ANALI PFB | anali.rs

3) Види наше објашњење типа правила о правном положају странаца у Србији — Архив, јули—август 1927 г.

4) Види наш чланак о теорији највеће вредности обвезе у Српском Међународном Меничном Праву — у Архиву за јануар 1928 г.

мену наредбе, коју је издала каква друга суверена власт а не она, у чије име дотични судија дели правду. Судија зна, да та примена туђег закона логички значи — да се територијални суверенитет повлачи пред једним другим, пред страним суверенитетом.

Такво стање ствари, налазимо, најбоље показује оправдање двеју, на око противуречних, старих теорија о основу М. П. П., — двеју теорија, које су не само објашњење основа М. П. П., већ и срж свих модерних теорија о основу М. П. П..

Ту је, с једне стране, стара холандска теорија о comitas gentium. Ту је, опет, с друге стране, француска теорија рационалисте D'Argentré-a (XVIII в.), која учи да је примена страних статута (закона) једна правна, међународно-правна, обвеза по локални суверенитет. Све је то на први поглед, неанализирано, у крајној противуречности.

Теорија о comitas gentium своди се, у ствари, само на ову идеју: локални суверен у циљу међународне куртоазије одобрава примену правног правила, које је издао један други суверен, и то увек кад-год нађе да је то правило безопасно по част и опстанак његове суверене власти. Суверен дакле усваја примену правних правила, које је издао један страни суверенитет, али ипак само под условом да то, по његовом схватању, не шкоди његовој сувереној власти. Другим речима по овој теорији међународне куртоазије, домаћи суверенитет ће у начелу признати могућност постојања сукоба закона. И сад, кад се то у начелу призна, онда долази друго правило: тај исти суверенитет налази да се решење сукоба мора оставити њему т ј. умности суверена, чији су судови позвани да суде. Само он, тај локални суверен, може бити надлежан да одреди случајеве у којима се примена закона, који је издао страни законодавац, може (или не може) одобрити. А то ће, наравно, тај законодавац да уреди с обзиром на политичке прилике у којима се буде налазила држава, чије је правосуђе позвано да реши спор.

С друге стране теорија D'Argentré-a не мења ситуацију, ако се посматра у суштини. Примена правног правила, које је издао страни суверенитет, по овој теорији не сматра се као *могућност* за локални (територијални, боље судијин[5]) суверенитет. На против — то је *међународна обвеза*. Локални суверен је обвезан да га примени и то не само онда кад то тражи његов добро схваћени интерес с обзиром на односе у међународној заједници,

[5]) Због система капитулација.

— већ, на против, у свима случајевима, где то налажу међународно правна правила. Само ипак и ту има резерве. Примена страног законодавства одбиће се, *по праву*, чак и у случајевима где то, у нормалном случају, налажу међународно-правна правила, ако би се њиховом применом сужавала или вређала власт, част или опстанак домаћег суверенитета. То је слаба страна ове теорије. Та се слаба страна још јаче потенцира одговором на питање: Добро, а ко је надлежан да одреди те случајеве повреде, односно опасности, по домаћи суверенитет? То ће, по овој теорији,[6]) имати увек да реши суверенитет оне државе, чије је правосуђе позвано да реши спор, који је изазвао сукоб закона. Другим речима у односу према међународној заједници суверен је обвезан да прими, по међународним правилима (обичајима), примену правних правила, која је издао какав други суверенитет, али само под условом да то не вређа њега, као суверену власт. А има ли тога услова, — то он сам решава.

У таквом стању ствари, ако пажљиво испитамо ситуацију, не налазимо никакву снажну међународно-правну обвезу ни у овој другој теорији, теорији, коју можемо и данас сматрати као најекстремнију у погледу на међународни карактер М. П. П.. Правна обавеза, где дужник има сам да одреди суверено границе своје обвезе, није права обвеза у правноме смислу те речи. То је нешто што се ближи ономе, што срећемо у унутрашњем Грађанском Праву под именом *моралне обвезе*. То је обвеза чије извршење није осигурано никаквом тужбом ни повериоца за извршење, ни дужника за повраћај онога што је дато у извршењу — то је нешто, што нема свој еквиваленат у М. П.

Ова констатација биће увек и свуда довољна да лиши ту обвезу суверенитета њеног обележја правне обвезе. Тако у ове две, крајње екстремне,[7]) теорије закључак је по обе заједнички: увек ће сам суверенитет оне државе, чије је правосуђе позвато да реши спор, бити тај који има да одреди сам правне односе чије се решење по страноме закону сме да прими.

Тако се та велика идеја у М. П. П. односно решења сукоба закона, своди на то да је примена страних приватно-правних закона, у извесним случајевима, који су одређени међународно-прав-

6) Као и по модерном схватању израженом у фамозној теорији ordre public international, коју данас паметније називају ordre public interne en droit international privé сообразно територијалној концепцији.

7) Све друге теорије о основу М. П. П. долазе у оквир између ове две теорије.

ним правилима, дужност националних суверенитета према међународној заједници. С друге стране опет, та дужност иде до мере, како то схвата сам национални суверен. Како у ствари ту дужност има да оствари правосуђе суверенитета у питању, правосуђе судија који нису овлашћени да улазе у непосредно сазнавање мере те дужности локалног суверенитета према међународној заједници — то ће судије имати да обим те дужности сазнају само посредством инструкција, које ће им дати њихови национални закони, као израз суверене власти на њиховој територији.

Отуда ми смо, по примеру најмодернијих тежњи,[8]) мишљења да би требало све доктрине које се тичу решења сукоба закона свести на две пропозиције:

1. *Обвеза за суверенитет да примењује стране законе.* М. П. П. је једна од двеју великих грана М. П.[9]) — М. П., као такво, то је део правних правила, чија се примена намеће у односима оних држава, које сачињавају међународну заједницу народа са заједничком цивилизацијом. То је идеја о међузависности[10]) цивилизованих држава, идеја која представља правну обавезу за све те државе да примењују у својим међусобним односима доктрине међународно усвојене за решење сукоба закона, закона издатих од стране различних суверенитета у циљу регулисања приватно-правних односа. Дакле није тај основ некакав comitas gentium, никаква међународна куртоазија се не поставља као основ доктрина, које се тичу решења сукоба закона. Ту је у начелу основ примени у међународној дужности, која, као што смо видели, није никаква перфектна, правно санкционисана, обвеза. Санкција се мора тражити индиректно, а то је у поремећености односа у међународној заједници. Тако се за суверенитет (а не за личност у питању) појављује *као право* захтев да се његова изјава воље у области Приватног Права поштује од стране других суверенитета свагда кад нас тупе случајеви, да се та изјава има нормално да примени као закон за расправу спорног питања по међународно-признатим доктринама за решење сукоба закона. Право весуренитета да захтева поштовање своје воље (свога закона) у области П. П. је с друге стране обвеза за ону другу државу у

8) Само у једном степену даље, јер излазимо из круга досадањих уобичајених анализа.

9) Теорија Манчинија, приступно предавање његово, држано у Турину, 1851.

10) На супрот старе идеје, која је хтела међународну заједницу да гради на темељу међусобне *независности* држава.

ANALI PFB | anali.rs

питању — само обвеза под резервом, коју смо изнели. Као и у М. Јавном Праву тако и у М. П. П. суверенитет се увек сматра као титулар права[11]) и обвеза. Само ће се тако у М. П. П. моћи доћи до концепције Међународне Правде,[12]) која се данас у М. П. П. у начелу признаје, да би се она, опет, од стране локалних суверенитета ограничила — по њиховом нахођењу — у одбрану њихове части, ауторитета и одржања[13].

2. *Обвеза за судију да не води рачуна о сукобу закона изузев случајева кад му то суверенитет, чији је он орган, нарочито — изрично или прећутно нареди.* У односу према међународној заједници судије нису позвани да сами мере докле иде међународна дужност њихове државе. То је посао законодавца — стара концепција о сувереној власти. Судија није позван да прими у своме делокругу примену туђих, страних закона и у начелу треба и мора да се држи при решавању спорова само земаљских закона. Овако схватање је супротно теорији о узајамној међузависности народа;[14]) то схватање, засновано је на старијој теорији о међународној независности држава — чланица међународне заједнице, теорији која у овом случају значи враћање старој доктрини comitas gentium, али која је — на жалост — стварност у М. П. П.. Судија се држи само домаћег закона, а на законодавцу је да одлучи примену страних закона, по ономе: „обзири међусобних интереса наводе цивилизоване народе да допусте или да нареде, у извесним границама, примену закона туђих земаља од стране својих судова." Судија зна да његов законодавац има и правну дуж-

11) Ма да нове тенденције (налазимо преурањено) већ увелико покушавају да у М. П. поставе *човека као личност* за директног правног субјекта, без обзира на државу којој припада.

12) Само овде је нужно једно објашњење. У М. Ј. П. интересант ће у редовном случају увек моћи да нађе непосредну заштиту посредством државе са којом је у држављанској вези (ако није heimatslos). У М. П. П. врло често примену туђег закона, докле извршење међународне дужности једне државе према међународној заједници, тражи од једне државе баш њен сопствени поданик, тако да се овде (а то су најчешћи случајеви у М. П. П.) одбацује систем права заштите и интервенције страних сила, чиме се и остварење међународне дужности (примене туђег закона) своди на питање унутрашњег права, јер међународна заједница чак ни посредно не интервенише у остварењу једног права, ма оно било из области М. П., које човек има према својој националној држави.

13) Теорија о ordre public.

14) Aubry et Rau, Droit Civil, I, § 31 — Faelix et Demangeant, Traité du Droit International Privé, IV ed. I, § 9—18.

ANALI PFB | anali.rs

ност према међународној заједници да то учини — али није на судији ни да доноси законе, ни да контролише законодавца;— судија има да примењује законе. Судије, и поред те своје свести о међународној дужности, у начелу не треба да се обзиру при суђењу на друга правила до на законе своје земље. То може изгледати contradictio in adiectum — али то није тачно. То је само потврда принципа израженог у првој нашој пропозицији, потврда принципа да треба примењивати М. П. П. по територијалној концепцији.[15]) Јер док прва пропозиција значи начело о примени М. П. П., датле ова друга — то је консекрација начела поделе власти у примени М. П. П.. Оба начела су од необичне важности и по по теориску концепцију М. П. П. као таквог, и по његову практичну примену. Прва пропозиција значи обвезу за суверенитет да примењује међународна правила М. П. П.. Друга, то је нормална обавеза судова да остану под законима и да се судија не меша у послове законодавца. Истина законодавац може се омашити о своје дужности према међународној заједници. Шта судија да ради? Он има и онда да остане под законом, и ако закон значи повреду М. П.. Отуда се може рећи да прва пропозиција пада применом друге. То је нетачна констатација — јер *прва* представља однос *спољне политике* државе у питању, а *друга* — то је *унутрашње уређење* органа власти у земљи. — Тако у првој пропозицији несумњиво је да се судова не тиче вођење спољних државних послова, и за то судови ту не могу исправљати оно што, ма и погрешно, учине у спољној политици позвани за то органи, а ту важи и дан-данас старо схватање да је у спољној државној политици *суверен*[16]) једини носилац права и обвеза у М. П. у име своје државе. — А друга пропозиција значи да су судови под законом, пропозиција у толико овде разумљивија у колико примена М. П. П. у ствари значи одступање од општег П. П. (В. разматрања у I делу ове расправе, у колико се то тиче елемента *јача правна снага*).

Као закључак овога дела има се извести да се законодавац као такав, у своме делању стварања М. П. П. мора да ослања на тенденцију међународног *униформног* М. П. П., али да се М. П. П. за судове, дакле за праксу, јавља само као *територијално* М. П.

15) Т. К.

16) Данас смисао *шеф државне* (шеф извршне) власти, који то — по уставним прописима — често може да ради тек по одобрењу законодавног тела.

ANALI PFB | anali.rs

П.,[17]) што је од необичне важности по мериторно решење питања о власти Касационог Суда.

III *Територијална концепција Међународног Приватног Права и правни карактер одредаба страног законодавства.* — Ми смо, као и све присталице, територијалне концепције М. П. П. убеђени у потребу разликовања позитивних[18]) норми М. П. П. и националних норми у примени М. П. П. — Само за нас норме М. П. П. нису међународнога карактера. И то су национална т. ј. територијална правна правила, која своју правну снагу црпе из свога извора (у смислу творца права). А тај извор овде није никакав међународни ауторитет. То је домаћи законодавац. То су т. з. *колизионе* норме правног система, а оне су норме М. П. П. јер је њихов предмет само решење сукоба закона као такво. Из њих извире само једно — а то је: решење проблема који од закона у питању ваља применити при расправи извесне правне ситуације. То су *примарне* норме у М. П. П.. — С друге стране има ту и *секундарних*, изведених норми. То су т. з. националне норме у примени М. П. П.. Њихов предмет није решење сукоба закона. На против, те су норме саме по себи један од закона у сукобу. Тако, ако је у Српском Законодавству, н. пр., примарна норма М. П. П. као колизиона норма, одредба да се Немац менично обвезује по теорији највеће вредности обвезе, — онда се примена Немачког Законодавства у циљу повећања његове правнопословне способности (дакле правне одговорности) у Србији јавља као *секундарна* норма, јер се њена примена појављује као нужна правна последица колизионе т. ј. примарне норме. Те секундарне норме М. П. П. то су у ствари т. з. *материјалне*[19]) норме, што је

[17]) Од овог *територијалног* М. П. П. које треба назвати *аутономно* М. П. П., јер га *правно* свака држава сама себи одређује, неки писци мишљења су да треба двојити т. з. *уговорно* М. П. П. садржано у међународним уговорима и да је то негација Т. К. М. П. П. — Ми смо н. пр. убеђени да је данас још, у недостатку међународног законодавца, услов ратификације уговора од стране територијалне суверене власти, довољно јасна чињеница која поткрепљује наше мишљење да се уговорно М. П. П. по своме извору, и релевантном за судове, не разликује од аутономног и да је оно још једна потврда, због ратификације, Т. К. М. П. П.

[18]) Т. ј. консакрираних норми за решење међународно-правних сукоба закона од стране домаћег законодавства за разлику тих *позитивних* од оних других *доктриналних*, који у ствари представљају међународне правне обичаје, често традицијом освештане.

[19]) Опште усвојен али врло рђав израз, јер секундарна норма може бити не само из материалног већ и из формалног т. ј. процесуалног права.

у суштини туђи закон примењен од стране домаћих судија. — Тако по уобичајеном правилу ми имамо ситуацију да судија у примени М. П. П. има везе са две врсте норми, са т. з. *колизионим* нормама, а то су правна правила домаћег законодавца и са т. з. *материалним*[20]) нормама, које представљају страно законодавство.

У погледу на примену ове две врсте норми, које се јављају у М. П. П.[21]) на први поглед судија има да оперише са домаћим и са страним правним правилима, дакле са — по своме извору — две врсте правних правила у питању, тако да се то мора осетно разликовати приликом примене.

Прво место заузимају те т. з. примарне т. ј. колизионе норме. То су, за нас, норме *домаћег* суверенитета, без обзира на то да ли су то доктрине *изречно* консакриране домаћим правним правилима или да домаћи законодавац на њих *прећутно* упућује (као на доктрине универсално примењене у виду међународних обичаја). За нас не постоји разлика између ове две групе;— интенција законодавца, то је за Т. К. М. П. П. једини релевантан појам. Дали је та интенција више или мање јасна — то је питање интерпретације законодавчеве воље. Али под предпоставком да норма постоји, нас не интересује, теориски, питање о разликовању изречног или прећутног упућивања на колизионе доктрине. По требно је испитати какве су то колизионе норме, на које законодавац упућује. Чим се ту дође до позитивног резултата, онда је питање правног карактера тих одредаба ван дискусије. За судију то су *законски прописи домаћега правног система*, и он је обвезан (у границама њихове императивности[22]) да их примењује као и све друге законе из тог правног система.

20) види горњу резерву односно овога израза.

21) у ствари постоји и трећа врста. То је т. з. *уговорно* право, које овде разликујемо, у неким случајевима, од аутономног М. П. П., не дирајући тиме у нашу Т. К. М. П. П. Ми овде разликујемо одредбе тога уговорног права од аутономног са разлога што се ту, у уговорном М. П. П. некад, не само принципиелне гарантије за начин решења колизионих питања, већ се чак и мериторно решава спор, тако да се у неким међународним приватно-правним питањима спорови не решавају по овоме или ономе националном закону у питању, већ по материалним међународно-правним правилима, која се садрже у самом уговору. Такве су н. пр. нарочито *међународне саобраћајне конвенције*, које до детаља предвиђају правила за уговор о преносу путника и робе. Само ратификацијом су и та правила признања наше Т. К. М. П. П. — Види примедбу 17.

22) за нас и норма т. з. диспозитивног карактера добија императивни карактер од тренутка кад је заинтересовани својом изречном или прећутном

За питање, које третирамо, важнији је проблем о правном карактеру одредаба секундарних норми. То су норме из туђег законодавства, на чију се примену судија упућује[23]) по оним примарним нормама. На први поглед оне не припадају домаћем правном систему. То су *туђе*, подвучено туђе, законске норме, чија се примена овде врши просто из разлога међународне политике. Али то није тачно. Примена се овде не врши из разлога међународне политике. На против. Та примена налази своје оправдање у схватању правде домаћег законодавца. Он, по сопственом нахођењу о својој међународној дужности, под извесним резервама,[24]) уступа — драговољно — надлежност норми свога правног система правним правилима из једног другог правног система. То је у ствари враћање на нашу концепцију о деформираном појму елемента *јаче правне снаге* у битности М. П. П.[25]) Овде се стране норме у место *материалних*[26]) норми из домаћег правног система за правну ситуацију у питању, — употребљују као lex specialis, на који упућује домаћи законодавац.[27]) Тако се овде страни закон уноси као позајмица домаћем правном систему из једног другог туђег, страног. То је као нека врста *рецепције* страног законодавства од стране домаћег суверенитета и то рецепције учињене за ту правну сигуацију и ad hoc, тако да се рецептирају само оне стране правне норме које би се у томе страноме законодавству употребиле за расправу ситуације у питању.[28])

То је резултат Т. К. М. П. П. у погледу одређивања правног карактера одредаба страног законодавства с обзиром на начин примене. Страно се законодавство примењује код домаћих судова зато што га, за дани случај, домаћи законодавац сматра, или овлашћује странке код примене теорије аутономије воље да сматра-

---

вољом огласе за њихов уговорни закон. Таква норма у односу према судији представља закон императивног карактера и његов императивни карактер намеће се и судији и странкама за цело време док се странке новим уговором или поравнањем, не буду користиле правом да униште његову императивност.

23 То се зна у границама које не грозе домаћем јавном поретку, који се — као што рекосмо - погрешно обележава у науци као међународни јавни поредак.

24) обично у примени теорије о т. з. међународном јавном поредку.

25) Види део I ове расправе.

26) термин за нужду — види горе.

27) у духу уобичајених резерви.

28) и то под уобичајеним резервама.

ANALI PFB | anali.rs

ју,[29]) за најправичније решење правне ситуације у питању. Зато се за тај случај дотична одредба има применити као изузетни закон домаћег законодавца. Резултат, који ће, као што ћемо видети, бити од необичне важности за мериторно решење питања о томе да ли се и када повреда страног закона појављује као основ за касирање, пошто територијална концепција М. П. П. даје страноме закону карактер изузетне норме домаћег закона и као такав примењује га баш као правно правило.[30])

IV. — *Осигурање примене М. П. П. код његове територијалне концепције.* М. П. П.[31]), као такво, нема, по концепцији чији смо убеђени присталица, никакве међународно-правне[32]) гарантије да ће га народи појединих држава — чланова међународне заједнице — и примењивати. И зато (доследно својој Т. К. М. П. П.) нужно је да то осигурање тражимо у територијалној санкцији осигурања примене права од стране судова.

Расправљајући овај проблем ми смо га, као што се то види из претходних одељака, расправили не само као претходно, већ као основно питање „да ли примени страних закона ваља тражити разлог у праву или не", јер оно овде није само теориско разматрање основа М. П. П. (што је у ствари главно), већ представља, као што то лепо каже наш учитељ, уважени професор г. Живојин М. Перић,[33]) „и своју практичну страну". Ми у овоме питању идемо и даље за својим учитељом тврдећи да:

„Ако се узме да разлог тој примени лежи у праву, онаквом истом у каквом леже и разлог за примену домаћег закона, онда се мора, логички, извести овај закључак: да су судови обавезни применити туђе законе као и своје, и у случају да неки нижи суд погрешно страни закон примени, касациона власт (Касациони Суд) била би дужна такву одлуку поништити".

Али у закључку, због супротности наших основних концепција, ми смо дошли до мишљења које не дели наш уважени

29) или овлашћује странке да сматрају — код примене теорије аутономије воље.

30) За модерну јуриспруденцију то је свеједно да ли га сматра за домаћи закон или за уговор странака, консакриран домаћим законом, јер правни афоризам Уговор је закон странака, данас се потпуно буквално примењује и сваки се законити уговор изједначује са диспозитивним законским прописом, како у погледу на строгост тако и у погледу на методе њихове интерпретације (практично: тумачење уговора представља т. з. *правно питање* у које улази и Касац. Суд, и ако се то код нас још јасно не оцртава).

31) т. ј. и колизионе норме и норме страног права, на које колизионе норме упућују.

32) за разлику од међународне политике (срдачност односа).

33) О сукобу закона у М. П. П., II изд., стр. 98.

учитељ. За г. проф. Ж. М. Перића то стање изгледа овако:

„Ако се пак, сматра да странац има само *теориско право* на примену својих закона, онда Касациони Суд, установљен да мотри над вршењем *закона само своје земље*, не би био дужан уништити одлуку нижег суда, који би рђаво применио закон. Ми мислимо да је ова последња солуција тачнија. Изузимамо случај да је законодавац нарочитим прописима зајамчио странцу примену његових закона, или да ту гарантију садржи какав међународни уговор; у тим случајевима власти су дужне применити стране законе, јер кад то не би учиниле, оне би погазиле једно позитивно право своје државе или међународни уговор".[34])

За нас се овај проблем не поставља овако. Ми, у суштини, не разликујемо две хипотезе, које је навео наш учитељ. Такво разликовање било би у супротности са нашом Т. К. М. П. П. — Само ваља бити врло обазрив. Та је обазривост нужна за разумевање на коју се хипотезу своди наше схватање. Ми налазимо, начелно, да је основ примени М. П. П. у праву. То наше схватање може, оне који нису у танчинама наше концепције, одвести у заблуду. Ми не налазимо основ примени М. П. П. у праву, онако како то мисле интернационалисти и како је то мислио г. проф. Жив. М. Перић у својој првој хипотези. Ту и јесте тежиште Т. К. М. П. П. По концепцији, коју сматрамо за тачну, — основ примени М. П. П. лежи у праву, али не у праву по коме се у свакој држави М. П. П. има да примењује скуп међународно-правних правила — интернационалистичка концепција[35]) — већ у територијалном праву државе, где се М. П. П. примењује. Зато код нас изузетак у другој, негативној, хипотези г. Перића, то је схватање о правном основу примене М. П. П. Другим речима М. П. П. примењује се зато што је то домаћи законодавац изречно или прећутно хтео. Тако се г. Перићев изузетак за нас појављује као правило, те ми можемо остати на терену даљих разматрања нашег учитеља. Тако за нас, под претпоставком да је примена страног закона[36]) наређена од стране домаћег законодавца[37]), код сваке повреде страног закона:

---

34) а ми овде не правимо, у погледу на унутрашњу примену, разлику између уговорног и аутономног М. П. П. — Види примедбе бр. 17. и 21.

35) чији основ ваља тражити у теорији рационалисте D'Argentré-a.

36) т. ј. само тих т. з. материалних норми, јер се никада за колизионе норме, које и иначе издаје домаћи законодавац, то питање у опште и не поставља, јер су то домаћи закони, чија се примена мора саобразити у свему осталим домаћим правним правилима.

37) или допуштена, н. пр. код теорије аутономије воље, и то нарочито због правила, „уговор је закон странака."

„Касациони Суд имао би тада дужност да уништи одлуке првостепених и апелационих судова, ако би ови погрешно или не би никако применили страни закон."

Док се на против, за нас и не поставља питање:

„...Ако домаћи закони не налажу примену закона као ни међународне конвенције, онда се не може казати да је суд, који би неправилно протумачио један такав закон или би сасвим пропустио применити га, погазио какав позитивни закон."

Тада то страно право не би могло наћи никакав правни основ за своју примену од стране домаћих судова, у колико се по општим правилима домаћег права и интенцији странака у питању, ти страни закони — не би могли узети као уговорне одредбе уговора странака. Јер ако је ту, чак и независно од примене теорије аутономије воље,[38]) слободно[39]) уговарати било на бази страних закона било по садржини њиховој, уносећи ту садржину као уговорне клаузуле, онда за нас та правила лишена елемента суверености, представљају правна правила уговорног карактера, која, као закон за странке, поново налазе правну заштиту.

Са тих разлога, зато што страно право остаје увек правило[40]) — закон за странке, (то се зна под предпоставком да његову примену изречно или прећутно одобрава домаћи правни систем), нетачна је у основи својој теорија, да, сем изричног упућивања домаћег законодавца на извесни одређени страни закон, „за Касациони Суд, погрешно разумевање или примена страног закона били би само једно фактичко питање (questio facti, question de fait) у које он не би, по својој надлежности, могао улазити".[41]) Никада се питање не може тако поставити. Страни закон, за нас, у земљи се не примењује непосредно ни због прописа М. П. ни због међународне куртоазије, његова примена предпоставља вољу или одобрење домаћег суверенитета.[42]) И једном, кад домаћи суверенитет, нареди да се страни закон примени од стране домаћих судова или странкама одобри да ту примену уговоре — онда се страни закон јавља било као

38) теорије чија примена претпоставља изречно или опште одобрење домаћег законодавца.

39) јер се то не противи систему домаћег права.

40) макар и уговоног карактера — лишено елемента суверености.

41) Ж. Перић, Loc. cit.

42) у вршењу своје дужности према међународној заједници, дужности ирелевантне за судове — види другу пропозицију у II делу ове расправе.

ANALIFB | anali.ro

ad hoc, за тај случај рецептирано страно правно правило у домаћи правни систем било као уговорно правно правило странака. Страни закон јесте и остаје правно правило, и зато његова непримена или погрешна примена,[43]) значе не задовољавање права, а свака констатација, је ли право правилно примењено претпоставља редовну и правилну примену права т. ј. задовољење права. Је ли право задовољено или није — то је питање је ли право примењено, а то свуда представља, оно што се правничком терминологијом назива, *правно питање*.

Зато, пошто по правилу, свака неправилна примена правних прописа даје основ за касирање, то се и повреда страног закона, у случајевима кад његову примену нареди или одобри домаћи законодавац, има сматрати за повреду домаћег закона, закона који је наредио или одобрио његову примену.

Зато код нас:

„Главни је задатак Касационог Суда, да мотри, да се у земљи како формални, тако и материални закони и прописи у предметима грађанским, спорним и неспорним као и кривичним, *употребљавају у оном смислу, у ком они гласе* и једнобразно" (Закон од 26. фебруара 1865. г. о устројству Касационог Суда, § 6). —

онда одуда мора се закључити да је свако пропуштање или погрешно примењивање страног закона у случајевима где је домаћи законодавац наредио или одобрио примену страног закона, *повреда домаћег закона*, јер се у томе случају изопачава домаћи законски пропис и не употребљује у оном смислу у коме гласи.

То је једино решење, које Т. К. М. П. П. може да прими и зато сматрамо да је досадања пракса и код нас и на страни (н. пр. у Француској, где се повреда страног закона сматра за фактично

43) Инсистирамо на погрешној примени, јер неки интернационалисти, међу њима и славни Andre Weiss, стоје на становишту да је правно питање само питање примене (јер то хоће домаћи законодавац) а не и питање погрешне примене страног закона (јер то представља тумачење онога што је већ ван воље домаћег законодавца). Међутим, за нас, то је апсурд, пошто, ако домаћи законодавац хоће примену једног страног правног правила, онда он хоће његову *правилну*, и само правилну, примену — примену у оном смислу у коме би то правило било у својој земљи правилно примењено. Јер само таква правилна примена оправдава апеловање на туђ правни систем. На против свака погрешна примена значи изопачавање правног правила у питању. А изопачено правно правило није једнако правилу, које је изопачено и тако се неправилном применом у ствари не поштује воља домаћег законовавца, јер се не може идентификовати воља да се нешто примени са применом нечега што треба да буде то, али што је — у суштини — другојаче.

питање, дакле за питање ван круга надлежности Касационог Суда) погрешна зато што није заснована на правилној концепцији. Та досадања пракса заснивана је на интернационалистичкој концепцији униформног М. П. П., које у тој концепцији — због одсуства међународног ауторитета надлежног за кодификацију — представља једну масу несигурних и колебљивих правила.[44]) Т. К. М. П. П., на против, оставља домаћем законодавству да у складу са интересима своје државе одреди границе примене М. П. П. код својих судова и ту, у тим сигурно одређеним границама, домаћи судови су у стању да примењују стране законе безопасно по своју државу, и зато — лишена политичких опасности — држава је у стању да осигура и санкцију примени страног законодавства.

Зато Т. К. М. П. П. представља један корак напред у осигурању примене М. П. П., стављајући примену страног права — за случајеве рецепције ad hoc — под контролу Касационог Суда, као и сва правила која улазе у састав домаћег правног система.

Д-р Милан Бартош

ОПШТИ ДЕО ГРАЂАНСКОГ ПРАВА СОВЈЕТСКЕ РУСИЈЕ[1])

I. УВОД

— После преврата од 7. новембра 1917. год., када је у Русији завладао бољшевички режим, нова влада је одлучно и отсечно раскрстила са прошлошћу Русије и са свима култур-

---

44) често опасних по државу.

45) Са тих разлога занемарујемо све друге проблеме везане за основни проблем — за питање о правном карактеру правила М. П. П. То занемарено питање, то је низ хипотеза о диференцирању ситуације правних правила, низ другоразредних питања која не расправљају основни проблем, него испитују да ли је правило у питању (нарочито међународно-правни обичај) консакрирано од домаћег законодавца односно да ли је оно применљиво по Т. К. М. П. П. државе којој припада суд. Ми занемарујемо овај проблем истраживања права и овај метод интерпретације примарних норми, па стављајући се на позитивну предпоставку — претпостављајући да је њихова примена заснована на принципима домаће Т. К. М. П. П. — сматрајући их као правила, која треба применити, расматрамо само санкцију њихове евентуалне повреде приликом примене.

1) Основица наше расправе лежи на изванредном заједничком делу руских професора у Прагу штампаном 1925. год. под насловом „Право Со-

ним тековинама т. зв. „буржоаских" земаља. Совјетска влада желела је да живот организује на чисто комунистичким начелима и пошла је у остварењу овог задатка путем ништења постојећег, не водећи довољно рачуна о томе, да место порушене прошлости треба дизати нову садашњост и спремати будућност. — Нестало је заједно са целокупном њеном културом и њено приватно-правно уређење. Али, комунизам морао је да попусти под притиском животних потреба, те да се лагано повуче са својих испочетка непомирљивих позиција. Декретом од 22. маја 1922. год. ВЦИК (уобичајени скраћени назив Всеросијског Централног Извршног Комитета) признао је грађанима Совјетске Русије извесна приватна права. Као последица тога, већ 31. октобра 1922. год. ВЦИК је примио Грађански Кодекс (законик, који ћемо даље скраћено називати: ГК), који је 1. јануара 1923. год. ступио на снагу.

У Совјетској Русији није спроведена подела између Законодавне, Извршне и Судске Власти, већ се све оне концентришу у рукама ВЦИК-а и СОВНАРКОМ-а (Совјет Народних Комесара). Шта више ту нема никакве нарочите процедуре за доношење оних прописа, који би се по својој важности могли сматрати као закон. Легислативна делатност у Совјетској Русији има веома много облика: то су поглавито декрети, уредбе, закони и, на послетку, кодекси. — Сви се они издају *са истом обавезом снагом* и немају никакве предности једни испред других. Тако долазимо до веома важне констатације, да се ГК — основица новог Совјетског Грађанског Права — по систему Совјетске организације, може у сваком моменту укинути једним обичним декретом.

Затим, веома је оригинално и совјетско схватање обавезне снаге свију закона у опште, па према томе и ГК. По једном од декрета, којим су се давала упуства народним судијама односно примене закона, народни је судија дужан да закон примењује само у толико, у колико се то не противи његовој „револуционарној савести". Колико се тиме широм отварају врата самовољи у практичној примени закона и сувише је очигледно.

Даље, совјетски се правници неуморно труде да докажу,

вјетске Русије" (приказ овог дела види: Проф. Мих. Чубински: „Закон и стварност у Совјетској Русији", стр. 8.). У низу чланака овде се износи у светлости објективне научне критике целокупно болшевичко законодавство. За овај наш рад искористили смо из тога дела поглавито чланке проф. Завадског и Ганфмана (цитираће се: „Завадски" и „Ганфман").

како су нови приватно-правни односи нешто чега раније нигде није било и да су ти односи јавно-правне природе[2]), односно да је у ГК спроведено социалистичко схватање односа. Али, као што ћемо показати у даљем излагању, многи прописи су у ГК, и поред предњег тврђења, директно преписани из буржоаских законика. Даље совјетска судска пракса често пута стоји далеко од социалистичког схватања новог приватног права.[3])

На разликовању приватног и јавног права почива у крајњој анализи садање т. зв. буржоаско уређење друштва. Приватно право нити је противстављање индивидуалних интереса интересима заједнице, нити начин за угњетавање слабих од стране јаких. Грађанско друштво тиме се одликује од државе, што је држава једна целина изнад појединаца и са тежњом ка јединству воље, док друштво није целина, већ систем, комбинација лица стојећих једно поред другога, где се воље укрштавају. Свако лице улази у државу по принципу субординације и у друштво по принципу координације. Претапање државе у друштво је кулминација чистог анархизма. Промена друштва у држави је крајња граница социализма. И једно и друго, као крајност, је потпуна утопија. Не може се порицати, да приватно-правна слобода доноси и злоупотребе. Али борба са тим злоупотребама путем уништавања слободе изгледа нешто налик на то, као кад би се главобоља лечила гилотином.[4]) Према томе, кад је ВЦИК примио ГК, он је капитулирао под притиском приватно-правних односа и признао да је бољшевички покушај негације приватног права потпуно пропао. Приликом издавања ГК хтело се да се ограниче приватна права грађана и то искључиво на имовинске односе. То се није могло стриктно спровести, ма да је то ипак веома осетно утицало на обим ГК. Тако ни одредбе породичног права, ни уговор о најму нису унете у ГК. Те су одредбе остале у специалним законима о статусу лица и о раду. Али, пошто су односи послодавца и радника сачували своју приватно-правну природу, ми ћемо их у нашем раду обухватити.

ГК пропраћен је и једним уводним законом, који има неколико интересантних одредаба. — Тако по чл. 1.—4. ГК ступа

2) Вид. Гојхбарг: „Хозјајственноје Право РСФРС", књ. I. стр. 5.; Dr. H. Freund: „Das Zivilrecht Sovietrusslands", стр. 24., и т. д.

3) Упор. Проф. Мих. Чубински: „Закон и стварност у Совјетској Русији", стр. 9.

4) Вид. Завадски: стр. 10.—11.

на снагу од 1. I. 1923. год. и има да се примењује само на односе, који су постали *после* овог датума. Односи, пак, који су пре овога постали, подељени су у две групе. Односи постали пре 7. XI. 1917. год. (бољшевички преврат) просто се бришу. Чл. 2. забрањује ма какво суђење по тим односима. С друге стране односи из времена од 7. XI. 1917. г. па до 1. I. 1923. год. (до ступања на снагу ГК) регулишу се на основу декрета из тога времена, — а по ГК само у толико, у колико нису предвиђени у тим декретима.

Ова су правила очигледно инспирисана жељом да дотуку т. зв. „буржује" у корист пролетаријата. Све што потиче из времена пре Болшевичке Револуције једноставно се уништава. Али и овде су болшевици промашили свој циљ. Нису баш сви односи засновани пре револуције били корисни за буржоазију и штетни за пролетаријат. Веома велики број тих односа представљају баш тражбине пролетера према представницима буржоазије или приватним установама. На основу одредбе чл. 2. Уводн. Зак. такав пролетер неће добити признање својих права ни можда, оправдану заштиту. Дакле, овде неправедност совјетских законодаваца погађа и оне у чију су они корист желели да буду праведни. Даље, у чл. 5. и 6. Уводн. Зак. садрже се интересантна правила односно тумачења ГК. Непосредно о тумачењу закона и о аналогији Ув. Зак. ништа не говори, што само за себе узето није недостатак — јер су потребна правила пружена од стране правне науке, али овде се постављају два ограничења:

Прво: Екстензивно тумачење само је онда дозвољено, када су у питању интереси радничко-сељачке државе и радних маса. Према томе су и рестриктивно тумачење и аналогија допуштени у корист свију. И да не говоримо о томе, да су привилегије у приватном праву најнесносније. Привилегија, онаква каква је декретирана, не постиже свој циљ, — јер би за то било природније дозволити аналогију у корист државе и радничких маса а забранити је противу њих. На против овако то је само једна декларација. Карактеристично је, пак, да је овде рђава идеја (привилегија) практички уништена на корист приватног права још горим спровођењем.

Друго: Забрањено је тумачење на основу старих закона и судске праксе из времена пре револуције. Ова је забрана апсолутно непојмљива с обзиром на садржину ГК и практички се своди на то, да савестан совјетски судија мора да се кришом,

ANALI PFB | anali.rs

кријумчарски служи, оним материалом, без кога би примена ГК била знатно отежана, ако не чак и немогућа.

Према изложеном, да резимирамо овај мали увод, види се: да се приватно право у Русији ипак сачувало, па чак да је и признато издавањем ГК од стране болшевика; да је уводни закон брисањем свих односа пре болшевичке владавине погодио не само буржоазију, што му је био циљ, већ и пролетере; да је у исти мах признао све пљачке и насиља из времена до ступања на снагу ГК, пошто је легализовао затечено приватно-правно стање; и, напослетку, да он, чак и с обзиром на његов циљ, не може издржати критику.

2. Општи део. — У почетку ГК налази се општи део, који има пет одељака: опште одредбе, субјекти права (лица), објекти права (ствари), правне радње и застарелост, што већ само за себе у погледу на систем излагања представља позајмицу из предратног пројекта руског грађанског законика (1902. год.).[5]) Садржина, пак, општег дела ГК је следећа:

Опште одредбе: у овом одељку има свега три параграфа; други и трећи немају ничега интересантног већ само наглашавају да се приватно-правни спорови решавају на суду и да се нико не може унапред одрећи права да се тужбом суду обрати — дакле ничега новога, док је чл. 1. доиста интересантан. Овде се прописује, да су приватна права законом заштићена, „сем ако се искоришћавају противно њиховој социално-привредној намени". Из ове се одредбе види, да ГК замишља, да приватна права имају једну обавезну и довољно одређену социално-привредну намену у сагласности са којом и морају да се остварују. Ово је већ нешто више од раније познате забране злоупотребе права (т. зв. шикане), јер ова последња брани појединца од безочне употребе права од стране другога, док се оваквим прописом, изгледа, натура сваком субјекту права једна одређена употреба истога. Тако свата ову одредбу и совјетски професор Гојхбарг — јер мисли да држава има права да се активно умеша и да чак дотичну ствар од сопственика одузме и другом преда, ако је он никако не употребљава или пак то чини противно њеној социално-привредној намени.[6]) Али овај се пропис у овом обиму не даје применити. ГК не прецизира: ни социално-привредну намену појединих права, ни који су органи надлежни

[5]) Вид. Завадски: стр. 15.

[6]) Вид. Гојхбарг: „Хозјајственное Право РСФРС", стр. 21.

за одузимање ствари, ни коме ове има да се предаду и т. д. Практично, дакле, апстрахујући по овом пропису могуће случајеве злонамерне самовоље органа власти, чл. 1. ГК даје суду само могућност да се бори са шиканом, тачније да одбија тужиоца од принудног остварења права сваки пут, када би такво остварење било противно социално-привредној намени самога права (наравно у колико се та намена даје логички определити). Замисао, пак, ГК била је онаква, какву је приказује Гојхбарг, само што она није у ГК нашла пута и начина да се потпуно оствари. Дакле у чл. 1. ГК прокламовано начело потчињености приватних права (и ствари) социално-привредним циљевима, те с једне стране омогућава органима совјетске власти самовољу, а с друге, опет, савесном судији не даје ништа друго до-већ и раније познате — забране шикане.

Субјекти права — лица. По ГК лица у праву деле се на физичка и правна. Бити лице у праву значи имати правну способност с једне и (под извесним условима) способност за правне радње с друге стране. И једно и друго налазимо и у ГК под уобичајеним дефиницијама. Сва физичка лица призната су (без разлике пола, вероисповести и т. д.) као подједнако правно способна (чл. 4.). Странци су такође (по чл. 8. Уводн. Зак.) потпуно правно способни у колико нема у том погледу нарочитих ограничења у уговорима закљученим са дотичним државама. — Правна се способност стиче од стране физичких лица у моменту рођења, а код странаца у моменту уласка на територију Совјетске Русије. — Правна способност свршава се смрћу, али овде треба нагласити, да је по чл. 12. ГК широко допуштено оглашавање за умрлог. За то довољно је да прође пет година од дана огласа о нестанку. Ако се, пак, оглашени за умрлог јави доцније, он ће, наравно, бити опет потпуно правно способан, па чак шта више, ако суд нађе да се његово отсуство може извинити, онда ће му се (по чл. 26. декрета од 17. јуна 1918. год.) вратити и сва његова имовина, која се буде нашла. Само Г.К. не прецизира под којим условима суд је овлашћен изрећи да је одсуство неизвињавно; али овде се осећа претња против емиграната. — Способност за правне радње настаје са пунолетством, само што се ово по чл. 7. Г.К. стиче у 18 година. — Ма да Г.К. то изрично не предвиђа, непунолетна лица у погледу њихове способности за правне радње могу се поделити у две категорије (позајмљено из предратног Руског Грађанског Законика): 1) лица испод 14 година немају те способности никако

ANALI PER Lanali.rs

и све правне радње морају за њих обављати њихови законски заступници; 2) лица, стара преко 14 година по чл. 9. Г.К. потребују за правне радње само пристанак законског заступника, а самостално располажу са надницом и уопште са својом зарадом и одговорна су за штету причињену трећим лицима. — Пунолетна лица такође могу бити лишена способности за правне радње због душевне болести, умне неразвијености или распикућства с тим да се душевно болесна и умна неразвијена лица изједначују са непунолетним испод 14 година старости, а распикуће са непунолетним изнад 14 година.

Правна се лица по Г. К. деле на три групе: удружења, установе и организације — али одлике ових група нису прецизиране. Разлика се између њих фактички не прави. Остаје веровање да се ова подела има разумевати по логичком значају назива група. Правна способност правних лица ограничена је по чл. 13. Г.К. на стицање имовинских права и на ступање у обавезе. Ипак ово се логички има допунити и неопходним неимовинским правима, као што је на пр. право на име. — Као одлика Г.К. јавља се то, да су државна предузећа приватноправне природе (на пр. фабрике и т. д.) свако за себе потпуно издвојена правна лица т. ј. за своје обавезе одговарају само и искључиво својом самосталном имовином, док је раније (до револуције) држава у свима својим приватно-правним односима била сматрана као једно једино правно лице. — Правна лица су (чл. 16. Г.К.) такође и потпуно способна за правне радње; органи тих лица и њихови функционери не сматрају се као представници, већ њихове радње узимају се за радње самога правног лица. Г.К. познаје према томе само вољно заступање (по пуномоћју) правних лица, док му је законско заступање (преко органа и функционера) непознато (ова је новина позајмљена из Немачког Грађанског Законика).[7]) — Напослетку Г.К. предвиђа само један случај престанка правних лица: по наредби власти (чл. 18. Г.К.). Ово не значи да не постоје и остали начини престанка, као што су драговољна ликвидација, презадуженост, истек предвиђеног рока, трајање и остварење постављеног циља. Само треба подвући, да по сили истог чл. 18. Г.К. власт има право да правно лице ликвидира не само због делања изван делокруга дате дозволе, или неке недопуштене радње, већ и онда, ако арбитрарно нађе да делатност тога правног лица, чак и ако је у границама права, „има тежњу противну интересима државе."

ANALI PFB Lanali.rs

7) Упор.: Завадски, стр. 22.

Према изложеном види се, да и овај одељак Г.К. није ни потпун, ни нов, ни оригиналан и да и он има специфичне совјетске мане, као што су на пр. прерано пунолетство или могућност произвољног уништења правног лица, чија је акција потпуно легална.

Ствари у приватном праву. Овај одсек је такође веома оскудан у одредбама. Поглавито, он је посвећен стварима extra commercio и садржи кратке прописе о припатцима. Г.К. пропушта да пружи уобичајено разликовање између разних врста ствари, које би логички требало да буде изложено у овом одсеку. Подела ствари на покретне и непокретне избачена је из Г.К. — пошто су Совјети укинули својину на земљиштима. Не разликују се ствари генеричне и индивидуалне, дељиве и недељиве, потрошне и непотрошне и т. д. Али трагове ових уобичајених подела ипак налазимо у кодексу, што ћемо видети у једном нашем доцнијем чланку где ћемо излагати совјетско облигационо право. Овде напомињемо само то ,да ми те трагове видимо у томе, што је за правне послове са зградама (које могу бити у приватној својини) предвиђена нотариална форма, што питање дељивости ствари игра и овде своју стару улогу приликом деобе и делимичног испуњења обвезе и т. д.

По Г.К. изузети су из правног промета (чл. 22. и 23. са прим.) железнице, војна спрема, авиони, телеграфски и телефонски прибор, алкохолна пића изнад извесног степена јачине, јаки отрови, земљишта, муниципализована и национализована предузећа и зграде, национализовани бродови, оружје, муниција, златна и сребрна монета и страна валута (чл. 21.—24.). Али у суштини само железнице за општу употребу и анулиране хартије од вредности доиста су у потпуности изузете из обрта. Земљишта (чл. 21.) могу бити у приватној употреби. Предузећа и зграде могу се издавати под најам (чл. 22.). Оружје и муниција могу се набављати за лов (чл. 23. и прим.) Забрана промета монетом и валутама доцније је укинута (декрет од 15. II. 1923. г.). Железнице т. зв. приватне употребе, на пр. фабрични колосек, могу бити у приватној својини. Војна спрема, авиони, телеграфски и телефонски прибор, ако се израђују од стране приватног предузимача и од његовог материјала, прелазе у својину државе тек после извршене предаје. И, најзад, отрове и алкохол могу набављати апотеке, а по лекарским рецептима и приватна лица за сопствену употребу.

Свршава се овај одељак дефиницијом припатка: чл. 25.

ANALI PIB.ac.rs

као припадак сматра „ствар потчињену главној ствари и везану за њу заједничком привредном наменом." Ова је одредба доста нејасна и непрецизна; тако, из ње се не види, да ли Г. К. разликује припадак од дела ствари; ако не, онда се књига у библиотеци као и машина у фабрици и т. д. имају сматрати као припадак.

Правни послови. Правним пословима уопште посвећени су чл. 26.—43. Г.К., који нису ништа друго у својој суштини него једна веома збијена компилација поглавито из пројекта Руског Грађ. Законика од 1903. год., а делимично и из Грађ. Зак. за Немачку Царевину. — Г. К. познаје само две врсте правних послова: једностране правне послове и уговоре. — Што се форме правних послова тиче, то и Г.К. усваја модерни принцип, да се у колико закон у конкретном случају друкчије не наређује, никаква нарочита форма не тражи. — По чл. 27. Г.К. правни послови могу имати две форме: усмену и писмену — што није сасвим тачно, јер се правни посао може закључити путем т. зв. facta concludencia. — За писмене правне послове Г.К. предвиђа три врсте форми: обичну писмену, оверену и нотариалну, а фактички постоји и једна четврта врста писмене форме правних послова: нотариална са регистрацијом код власти (то су правни послови који се односе на зграде и на употребу земљишта). Г. К. тражи за писмену форму потпис издаваоца писмена, а допушта да издаваоца потпише и друго лице.

Као основе непуноважности правних послова Г. К. наводи: недостатак форме ако се форма тражи под претњом ништавности посла; противзаконост циља и штетност за државу; потпуну неспособност сауговарача за правне радње, као и такво стање сауговарача, у коме није могао разумевати значај својега поступка; чл. 32. — превару, претње, насиље, злонамеран споразум заступника једне стране са другом и битну заблуду; чл. 33. — очигледну штетност правног посла у вези са закључењем овога услед крајње беде; измишљеност и фиктивност правног посла. — У свему овом нема ничега новог, само треба приметити да је „штетност за државу" као основ ништења правних послова опет једно врло опасно оружје у рукама совјетских властодржаца. Такође, боље би било место „претње" и „насиља" задржати стари термин „принуде." Оба су та појма садржана у појму принуде, а овако, на пр. хипнотичка сугестија, која улази у појам принуде, неће се обухватити ни претњом ни насиљем. — Г.К. употребљава само један термин „непуноважност," те

ANALI PFB Lanali.rs

би се могло мислити, да он не прави разлике између ништавних и оборљивих правних послова. Та разлика de facto постоји, јер узроци из чл. 32. и 33. повлаче ништавност правног посла само по тужби оштећеног (по чл. 36.). Што се специјално тиче правних послова закључених услед крајње беде, ту суд има право да не призна такве правне послове за ништавне ab initio, већ само да обустави њихово дејство у будуће. Познато је Г.К. такође и разликовање између потпуне и делимичне непуноважности правног посла (чл. 37.). О reservatio mentalis и о шали Г.К. не ништа говори. Не прецизира такође ни чиме се битна заблуда одликује од небитне, ни шта је превара, ни да ли је дужно лице, на чију је тужбу правни посао поништен услед његове властите заблуде, надокнадити тиме причињену штету савесном своме сауговарачу и т. д.

О заступању говоре чл. 38.—40. Г.К. Овде се помиње само да лица способна за правне радње могу те радње свршавати и преко помоћника; да је поступање пуномоћниково у границама пуномоћја обавезно за властодавца и да то поступање непосредно за њега ствара права и обавезе; и, напослетку, забрањује се пуномоћнику да за свога властодавца врши правне послове са самим собом (Selbstkontrahieren) или са трећим лицем, кога он такође истовремено заступа. — Дакле, ништа ново ни интересантно.

Веома су оскудни и прописи о т. зв. accidentalia negotii. Овде Г.К. говори искључиво о услову (conditio). док о modus-у и року (dies) ништа не каже. Наравно из овога се не може закључити да те установе фактички не постоје. Не можемо замислити да на пр. није могуће код правног посла уговорити рок. Ова празнина, као и толико других, само показује недостатке Совјетског Кодекса, док се у стварном животу ове празнине неминовно допуњавају од стране самих заинтересованих лица путем уношења потребних клаузула у уговор, што наравно не може да потпуно надокнади и недостатак законског нормирања појединих институција. На пракси само води компликацијама и отвара и овде врата произвољним тумачењима закона. — О услову, пак, Г.К. говори у чл. 41. —43. Овде ми налазимо разликовање између услова резолутивних и суспензивних. Забрану условно обавезаном лицу погоршавати или уништавати везано за услов право под претњом накнаде штете у случају ако се услов испуни, односно неиспуни. Најзад, статуира се, да се сматра да услов није наступио, односно да је наступио, ако је

то наступање, односно ненаступање услова проузроковано несавесном радњом заинтересоване стране. Дакле, ни овде нема ничег оригиналног, јер се све ове одредбе налазе и у познатом нам већ пројекту Руског Грађ. Законика и у Немачком Грађ. Зак. (§ 158.).

Застарелост. Општи део Г.К. завршава се одредбама о застарелости у ужем смислу (praescriptio extinctiva). Овде има четири, нова за правну науку, правила, и то: а) Општи рок застарелости сведен је свега на *три године*, — по истеку овога рока сва права застаревају, — нама се чини, да је овај рок, који је *десет пута* мањи од оног уобичајеног у свима законодавствима очигледно и сувише кратак, те се ово не може сматрати као једна корисна новина. б) Даље, суду је дато право да тужбе уважи и мимо тога, што је рок застарелости истекао, ако нађе да је тај рок пропуштен из оправданих разлога, — ово правило које у извесним приликама може да послужи као коректив последица и сувише кратког општег рока застарелости, ипак не може да се поздрави, пошто у велико допушта произвољну примену, јер у закону није прецизирано, који се узроци пропуштања рока застарелости имају сматрати као оправдани, а који не. в) Затим суду је дато право да застарелост узима у обзир по званичној дужности, — опет једна рђава новина, јер представља повреду принципа суверенитета странака у грађанским споровима. И г) ГК. не познаје незастаривих права... У колико се може по тексту кодекса судити, сва су права подложна застарелости, губе се по истеку рока од три године онда више се не могу тужбом тражити; — једно потпуно неумесно правило, јер ми и поред најбоље воље не можемо да разумемо, зашто застаревају на пр: статусна права, или од права имовинских напр. право на деобу. — ГК. садржи такође укратко и уобичајена правила о моменту од кога се застарелост рачуна, као и о прекиду и застоју застарелости. — О застоју застарелости говори чл. 48. ГК., по којем се предвиђају само три узрока застоја, и то: 1) ако је тужилац био вишом силом спречен да поднесе тужбу, а то се догодило у току последњих шест месеци рока; 2) услед објављеног мораторног стања; и 3) за лица у војној служби за време када је војска мобилизована. У овим случајевима рок застарелости наставља свој ток чим се горње препреке уклоне, али, ако је до истека рока остало мање од шест месеци, то се застарелост завршава тек по истеку пуних шест месеци од дана уклањања узрока застоја. Овде морамо

ANALI PFB I anali.rs

приметити, да је овакво генералисано формулисање прве групе узрока застоја застарелости погрешно, јер је с једне стране и сувише широко (напр. и тежа болест може да се овде подведе), а с друге стране не може да обухвати такве случајеве, као што је на пр. непунолетност некога лица, чак и ако оно нема законског заступника, те према томе по ГК. застарелост тече и против малолетних лица.

Из свега предњега, да резимирамо, види се, да је општи део ГК. оскудан у прописима; да он није нов по садржини, јер компилира пројекат Руског Грађ. Законика од 1903. год. и, делимично, Немачки Грађ. Законик, и да су његове оригиналне одредбе или слабог дејства или, пак, потпуно погрешне.[18])

Д-р Арсен М. Чубински

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Поводом предлога закона о личним именима

Народној Скупштини поднет је предлог закона о личним именима. Наша јавност, која до сада није била упућена, да се тај пројект спремао, питаће се, је ли такав закон заиста потребан и прешан, кад смо и до сада излазили на крај са већ постојећим прописима по овоме питању. Питање личног имена за нашу јавност не може бити без интереса. На против оно се тиче сваког појединца, ма да свакидањи живот не даје прилике свакоме појединцу да подједнако осети важност тог питања. Али наше власти, односно органи, које имају у свакодневном службеном саобраћају посла са појединим лицима (особито руководаоци јавних матрика) поздрвиће овај законски предлог, којим се кодифицира једна од најразбацанијих и несређенијих правних материја.

Данас односне прописе налазимо распарчане у појединим главама грађанских закона, у старим правилима, у прописима о матрикама, а велики део ове материје регулисан је неписаним обичајним правом, које се по традицијама преноси са колена на колено. — Нарочито у Србији именско право у главном базира на обичајима, на традицији, која је била увек изложена локалним модификацијама. Поред црквених прописа и ретких одредаба у грађанском закону, имамо решење од 31. јануара 1851. године № 62, које императивно уводи непроменљивост фамилијарних имена и њихов пренос са родитеља на децу. — На територији бив. Аустро-Угарске низ дворских декрета и царских патената, у главноме из доба XVIII. века, детаљније

18) Посебне делове Совјетског Грађанског Права намеравамо објавити у „Архиву" у низу одвојених чланака.

регулише именско право, док грађански закон фиксира основна начела. Једино за територију бив. Мађарске један део ове материје модерно је кодифициран, у колико се односи на држање матрика.

У толикој разноликости по једноме предмету, који је обично у појединим државама регулисан једнако за све припаднике, а који је у главним начелима толико сличан у свим земљама, да је ова правна материја постала готово својина међународног права, показала се потреба, да и ми приступимо јединственој кодификацији.

Детерминација физичких лица у свима земљама врши се именом. И ми се служимо у разликовању физичких лица истим средством. Но прописи о томе у појединим деловима наше Краљевине различни су, што је незгодно не само за правни саобраћај у унутрашњости него и штетно за правни и привредни саобраћај наше земље са иностранством. Ову незгоду осећају нарочито они наши држављани, који, принуђени својим пословима, долазе у додир са страним светом. Напослетку овакво стање не може приказати у правој светлости страном свету идеју нашег државног и народног јединства, јер се наши држављани по питањима личног права морају у иностранству третирати по разним партикуларним законима и различним некодификираним прописима, који још важе у појединим покрајинама. Мислим да то не треба опширније тумачити.

Важност потреба правног изједначења тачног нормирања питања личног имена приказује се још јасније у вези са прописима новог закона о држављанству, којим ће се увести обавезно вођење регистра држављана код завичајних општина, а ове свакако морају имати јасне прописе у погледу личних имена. Тачне норме у погледу стицања и промене имена а нарочито његова јавно-правна заштита за законодавство сваке земље су значајна тековина. Установљавање личног статута у свима културним земљама је један од највиднијих предуслова за успешно управљање. Наша је Краљевина баш сада на путу, да по питању личног статуса дође до унифицираних прописа и то о држављанству, о завичајности и о личним именима.

Лице, опредељено у погледу држављанства и завичајности на широј и локалној територијалној бази, законом о личним именима биће још тачније и индивидуално одређено и то сообразно постојећим породично-правним односима и потребама свакодневног живота.

У моменту доношења закона о личним именима морамо бити на чисто са једним питањем, које је донекле кодификаторско-техничке природе: то је однос ових прописа према грађанском закону. Ту се мора одлучити, да ли је право на име јавноправног или приватноправног значаја. Ово питање данас још није пречишћено у правној науци, и ако велики део правника прихвата тезу о приватно-правном значају права имена. Ми смо се решили за компромис. Допуштамо да се право имена,

у колико је оно приватно-правног значаја, — а томе нема сумње, да може право имена садржавати све правне критерије индивидуалног права, — обезбеди у прописима грађанског права. Али за означивање физичких лица везан је низ момената, који тангирају јавно-правно интересну сферу, а нису довољно заштићени, ако третирамо име као сасвим приватно-правну институцију. Зато се могу оставити озакоњењу у грађанском законику одредбе, којима се грађанима статуира право на име, тако да се ово право штити обезбеђењем приватне тужбе противу онога, који би га повредио. Међутим ово није довољно, јер треба одредити, којим се чињеницама и којим начином ствара право имена, а најзад прописати и формалности, које изискују јавно-правни интереси. Ту свакако прелазимо са приватно-правне суштине права имена на јавно-правни терен. Поред тога јавни интерес не може бити задовољен само приватно-правном заштитом права имена. Треба да име ужива заштиту јавно-правну, јер обезбеђење ознаке физичких лица не тражи само приватан живот, него и јавни поредак, који се у великој мери ослања на претпоставку да има стриктних норми у погледу детерминације физичких лица.

Прелазећи на сам предлог закона морамо се укратко осврнути на техничку страну односно на конструкцију закона и распоред материје. Ради прегледности закон је подељен на 10 глава, које носе у циљу олакшања оријентације, своје натписе. Читава материја распоређена је тако, да после дефиниције појма и прописа о заштити имена следују по генетичком принципу прописи: о стицају имена (главе II. и III.), о промени имена (главе IV и V.), формални прописи о уписивању имена у матичне књиге односно у књиге завичајника (главе VI и VII), опште одредбе материјалног и формалног значаја (глава VIII), казнене одредбе (глава IX) и коначно прелазне одредбе (глава X).

Појам имена дефинише се (чл. 1.) као трајна ознака, којом се физичка лица међусобно разликују. Израз *„име"* резервисан је дакле искључиво за физичка лица и закон каже да се за ознаку *правних* лица употребљавају *„називи"*. И сам закон искључиво се односи на ознаку физичких а не на правна лица, трговачке фирме и заштитне жигове, која материја има (односно добиће) специјалне законе.

Израз „име" према чл. 3. обухвата уједно породично и рођено име. У свакодневном животу одомаћен је за породично име израз „презиме", а за рођено име израз „име". У правничкој терминологији изразе „име" и „презиме" тешко је употребљавати. Јер кад узмемо да значи „име" крсно или рођено име, (species) недостаје нам израз за врсни појам (genus), који обухвата породично и рођено име уједно. А израз „презиме" по своме тумачењу, особито с обзиром на терминологију у страним језицима, није толико стабилан, да би био способан за употребу у правничкој терминологији. У романским и германским језицима са изразом, који је по своме саставу истоветан

нашем изразу „презиме", не означује се породично већ крсно или рођено име; тај се израз дакле не употребљава за породичну него за индивидуалну детерминацију лица.

Израз „рођено име", које служи за индивидуалну детерминацију лица није најбоље изабран, али ипак тешко ће се моћи заменити бољим и тачнијим. Нема сумње да се моментом рођења физичког лица, почетком његове егзистенције, јавља прва потреба за индивидуалну ознаку, па је према томе тај моменат природно способан да одлучује код бирања израза. Израз „крсно име" није згодан, јер имамо држављана, верске припадности, који не знају за крштење.

Закон надаље утврђује и ред, по коме треба у *званичним актима*, документима и списковима уврстити породично и рођено име, прописујући да се мора најпре навести породично, а затим рођено име.

У чл. 2. статуирана је јавно-правна заштита имена. Држављанину Краљевине даје се право, да тражи да се назива оним именом, које је добио по прописима овог закона, а налаже му се дужност да то име носи и да се њиме *искључиво служи* без обзира на место боравка. Последњим речима нашим држављанима је у случају бивања на страни осигурана заштита имена. Ова заштита имаће наравно према страним припадницима практичне вредности само толико, у колико нам реципрочни прописи дотичне земље, односно евентуални међународни уговори, дају правног ослонца за реализацију ове заштите. Код нас је поменутом одредбом и име страног припадника заштићено противу злоупотребе од стране наших држављана. — Као последицу јавно-правне заштите имена налазимо у казненим одредбама (чл. 37.) санкцију против лица, која би употребљавала туђе име или која би се другачије називала него што је одређено односно у сагласности са прописима овога закона.

Са становишта међународног права закон признаје за именско право персонални статут, прописујући да се страни држављанин, живећи на територији Краљевине, мора служити и називати именом, које је примио по прописима законодавства своје отаџбине.

После одредаба „о имену у опште" долази *глава* II. *о породичном имену*. И ту (чл. 4.) налазимо пре свега дефиницију појма. „Породично име је ознака физичког лица по његовом пореклу, које се у једној крвној заједници трајно и непроменљиво наслеђује". Следећи члан (5) прописује, да се породично име добија односно носи: рођењем законито дете по своме законитом оцу, односно незаконито дете по својој незаконитој матери, и то без обзира на место рођења, а дете непознате матере или нађено на територији Краљевине по решењу првостепене управне власти, све док се један од родитеља не пронађе. Незаконито дете жене, растављене, разведене или удове добија и носи девојачко име своје матере. Ови прописи не уводе нарочитих но-

вости већ су сабрани из до сада важећих прописа и сређени у један систем.

У *глави* III. налазимо (чл. 7.) дефиницију појма: *рођено име*. „Рођено име је ознака, која се даје детету, после рођења, да се по њој разликује од лица, која носе исто породично име". У тој дефиницији назначена је главна сврха индивидуалне детерминације, и ако се у пракси може десити да и тиме разликовање од лица са истим породичним именом није постигнуто. Наследни члан (8) прописује:

„Право и дужност оца односно незаконите матере је, да своме детету одреди рођено име; у недостатку законитог оца прелази ово право односно дужност на матер, ако пак ове нема, или у случају, да је дете нађено, на првостепену управну власт".

Ова одредба погађа, у неким деловима Краљевине, обичајно право кума, који — и по прописима црквеног права — бира своме кумчету рођено име. Закон наравно о томе случају не може водити рачуна о постојећим обичајима, јер нема сумње, да у погледу малодобне деце обухвата очинска власт свакако и право одређивања имена. Па ма да су, — црквено право, односно традиционални обичаји, — куму осигурали неке привилегије, може бити говора о формалном праву кума само у томе смислу, што ће примарни носиоц тога права, отац, поводом бирања пренети на њега своје право. У том смислу и нова одредба неће у пракси доћи у конфликт са традицијама, јер јој је главна сврха да конструише правну одговорност.

Глава IV. *одобрава промену породичног имена услед нових породично-правних одношаја:* позакоњења, удаје и усвајања. — Позакоњењем (чл. 10.) губи се име добијено по незаконитој матери и добија се име оца. Ако је судском одлуком утврђена незаконитост детета, које је било заведено као законито у матичну књигу, онда оно губи породично име, које је носило по тобожем оцу и прима девојачко породично име своје матере. (чл. 11.). Удајом жена добија (*удадбено*) породично име свог законитог мужа. Тиме за жену наступа право и дужност, да се служи искључиво тим породичним именом. Своје девојачко породично име може жена употребити само као додатак удадбеном породичном имену и то тако, да пред своје девојачко породично име стави реч „рођена". Званично оваква ознака допуштена је само изузетно, ако би без ње могла настати каква сумња у погледу индентитета лица (чл. 12.). У случају *раставе* брака (separatio a thoro et mensa) жена задржава удадбено породично име. Ако пак дође до *развода* брака (divortium) без кривице жене или бар заједничком кривицом оба супружника, жена има право да бира између удадбеног и свог девојачког породичног имена. У случају да сва кривица пада на жену, удадбено породично име моћи ће задржати разведена жена само са пристанком мужа, а иначе поново узима своје девојачко породично име. Но ако се, судском одлуком изриче *поништење брака* (nullitas matrimonii), жена губи удадбено породично име и прима опет породично име, које је носила пре ове удаје, дакле

своје девојачко породично име, ако је у питању поништење првог њезиног брака; ако пак је била већ пре поништеног брака удата, онда жена прима породично име, кога је носила у смислу ових прописа непосредно пре склапања овог поништеног брака. Удовица задржава породично име свог пок. мужа, док не наступи каква чињеница, која по овом закону може да проузрокује промену породичног имена (чл. 13.). Усвојеник има право и дужност, да иза свога породичног имена носи и породично име усвојиоца. Жена, удата, растављена, разведена или удова адоптацијом даје усвојенику само своје девојачко породично име (чл. 14.). Као што се види и ту су у главном усвојена начела, која данас важе скоро у свима европским законодавствима. Нове су одредбе у погледу промене породичног имена за случај раставе брака, где је чврсто подвучена слободна воља и право жене, а на другој страни опет право мужа, да располаже својим породичним именом, у колико ово право није изгубљено кривицом за развод брака.

У *глави* V налазимо прописе о *промени имена решењем власти*. Како се промена породичног имена не да избећи поводом ново насталих породично-правних одношаја, закон иначе усваја начело, да треба чувати трајност ознаке физичког лица, а никако не повлађивати промену имена. Зато се може поред принципа непроменљивости породичног имена, само изузетно добити дозвола за промену имена решењем власти и то само када то траже нарочите околности. Важност непроменљивости породичног имена за јавни поредак пада нарочито у очи, ако замислимо ситуацију у случају да тај принцип не важи. Сви јасни прописи у погледу становништва на мах би постали илузорним. Последице би биле недогледне, за економски живот, јер би био поремећен сав правни поредак. Најразличније обавезе становника постале би без вредности, јер ни држава ни појединци, у највећем броју случајева, не би имали практичне могућности да остваре своја потраживања. Ови су аргументи били меродавни и за прописе, у колико се односе на промену породичног имена решењем власти. Право на промену породичног имена закон даје изузетно и то из социјалних и из материјалних разлога, да се олакша поштена егзистенција, односно уклања битна штета за лица, којим би баш име правило сметњу. Односни чл. 16. гласи:

„Ко по својој навршеној 21. години докаже, да му породично име, које је са рођењем добио од свог оца, или своје незаконите матере, односно позакоњењем, без сопствене кривице смета у поштеном раду ради одржавања свога живота, или му иначе проузрокује какву битну штету, има право тражити, да му надлежни велики жупан да одобрење за промену породичног имена. — Промена породичног имена мора се одобрити, ако у главноме садржава тежњу, да се тачније идентификују лица истог породичног имена".

ANALI PFB | anali.rs

Последњи став јасно показује тежњу за што тачнијом детерминацијом физичких лица. У неким деловима наше државе, нарочито тамо, где се породично име стварало од рођеног имена предака, показује се потреба за бољим средствима разликовања

лица. Ма да у првом тренутку изгледа да ово иде на терет оправданог принципа непроменљивости породичног имена, ипак у ствари долазимо до закључка, да је у таквим случајевима оправдано подстрећи промену имена, јер се јасним детерминирањем битно олакшава разликовање и идентификација лица. Што се тиче поступка поводом промене породичног имена, ту су искуства праксе показала потребу, да се уведе публицитет у што ширем обиму, како би се спречиле злоупотребе и нарочито да би евентуални интересенти могли благовремено заштитити своје интересе.

„Првостепена управна власт мора примљену молбу због евентуалних приговора објавити према прописима, који важе у административном поступку. Промени породичног имена у општте може уз подношење доказа приговарати онај, чија би права и интереси били противним решењем оштећена или у озбиљну опасност доведена. Одобрењу траженог породичног имена могу приговарати само носиоци истог породичног имена".

Последњи став ограничује битно легитимацију за приговарање па је питање, да ли не би било целисходније, да се ова легитимација прошири. Могло би се наиме десити, да ко тражи промену имена са намером, да новим именом мења свој домицил или чак отпутује у иностранство, да избегне плаћање својих дугова и да променом имена отежује свој проналазак. У таквим случајевима проширена, евентуално на постојање приватног или јавног интереса ограничена, легитимација могла би постићи своју сврху. Компетенција за издавање решења по предмету промене породичног имена дата је Великом Жупану и тако деконцентрацијом створена могућност редовног решавања у два степена.

Код рођеног имена принцип непроменљивости је још јаче подвучен, али ипак није стављено ван сваке могућности, да се дозволи чак и промена рођеног имена. Закон каже (чл. 18.): Рођено име остаје целог живота непромењено. — Ипак Министар Унутрашњих Дела може, на образложену молбу, изузетно допустити промену имена, ако се осведочи, да има за то нарочито замашних разлога, а не противи се прописима молиочеве вере". Промену рођеног имена Закон предвиђа поводом промене верске припадности или ако се ко посвећује каквом црквеном реду. Том приликом дотични може сам изабрати друго рођено име. За оба случаја прописана је дужност пријаве код надлежног Великог Жупана, који наређује упис промене у матичне књиге.

Тежња, да се за заштиту имена осигура што јачи законски положај, довела је дотле, да закон предвиди и поништај већ издатог одобрења за промену имена, ако се решење издало на штету другог лица, а у непознавању битних околности. Наравно да је рекламација у томе случају ограничена роком, јер би било врло незгодно, ако би провизорност у погледу имена трајала неограничено у времену. Поставља се питање: како ће бити ако би јавни интереси тражили, да се опозове дозвољена промена имена? То закон не решава, него даје само непосредно

интересованим приватним лицима право да траже поништење одобрења. У том погледу важиће општи прописи административног процесуалног права, које ће свакако дати административним властима право, да своја решења опозивају због јавних интереса, нарочито ако из њих непосредно не произлазе каква права за трећа лица.

Глава VI. садржи прописе који се односе на упис имена у матичне књиге. Ту налазимо и прописе о бирању рођеног имена. Постављен је принцип *слободног* бирања рођеног имена а у погледу породичног имена предвиђено је наслеђивање имена оца односно незаконите матере и то тачно према упису тог имена у матичну књигу. Одступање од последњег прописа ће се чинити само у случају ако изискују поправку у писању српских, хрватских или словеначких имена постојећа правописна правила, а у погледу туђих породичних имена, када то траже правила фонетичног писања. Прописи гласе:

„Сваки порођај, женидба и случај смрти уписује се по постојећим прописима у матичне књиге уз ознаку породичног и рођеног имена дотичних лица. — Упис породичног имена мора се извршити тако, да се тачно подудара са матично заведеним породичним именом претка, од којега произлази у смислу члана 5. односно 9. овог закона. — Упис рођеног имена врши се редовно према жељи лица, које је по члану 8. овог закона позвано да одређује име детета. Воћа матичних књига одбиће упис само оних рођених имена, која вређају верске осећаје, која се противе моралу или су иначе увредљива". (Чл. 22.). „Ако би се код уписа порођаја у матичну књигу с обзиром на прописе чл. 22. овог закона, морало уписати породично име по старом правопису, или име српског, хрватског или словеначког порекла противно правилима српског, хрватског или словеначког правописа, мора руковалац матичних књига име уписати у сагласности са правилима поменутог правописа. — Али ако отац детета, односно отац његове незаконите матере пред руководаоцем матичних књига писмено изјави, да не одустаје од уписивања породичног имена тачно према прописима чл. 22 овог закона, та се изјава мора уважити, али само у случају доказане чињенице, да се породично име дотичног рода за последњих 60 година уписивало у матичну књигу рођених тако, како то отац тражи. — Ово исто важи и за рођено име ако такав отац не одустане од жеље коју је у том погледу изразио пред руководаоцем матичних књига". (Чл. 24.).

Закон даје свакоме лицу право да за своје породично име тражи исправност односно поправку уписа или извода из матичних књига, ако није у складу са односним прописима. Исто право има и предак с обзиром на уписе који се тичу његових потомака. За крајеве који су уједињењем ушли у састав наше Краљевине, који су били пре тога под туђом империјом, у погледу писања имена у матичним књигама постојала је нарочита потреба, да се оствари правна могућност, а и тачна норма, како би се могла извести коректура својевремене праксе, диктиране тежњом за отуђивање нашега народа, која је искварила наша присна словенска имена. У колико горе поменутом одредбом ова сврха не би била постигнута даје закон свакоме право тражити поправку матичног уписа за своје породично име и то: 1.) Ако докаже, да се породично име предака писало друкчије него што је матички заведено; 2.) ако се ради само о правописним разликама и поправка се жели саобразно чл. 24. овог за-

кона или 3.) ако се жели да се породично име пише по правилима фонетике. Поправку матично заведеног имена којим би се повредила правила српског, хрватског и словеначког правописа нико не може тражити. (Чл. 26.).

Закон прописује и дужност (чл. 23.) па и казнену санкцију (чл. 39.) да родитељи односно код порођаја упослена лица најдоцније за 30 дана пријаве случај порођаја надлежном руковаоцу матичних књига и прикажу му дете.

У погледу *уписа имена у општински регистар држављана*. *Глава* VII. садржава следеће одредбе: (Чл. 29.).

„Све општинске власти морају уписивање имена у књиге саобразити прописима овога закона, кад воде регистре завичајних држављана, и ако им руковођење матичним књигама не би било поверено. — Да би општинска власт могла за своје завичајне житеље бележити све појаве, које се матично заводе, дужан је руковалац матичних књига обавестити о сваком случају матичног уписа завичајну општину дотичног лица, но ако би ова била спорна или непозната, општину сталног боравка, а надлежну опште управну власт, ако сталног боравка нема, или ако су у питању страни држављани".

У општим одредбама, *Глава* VIII., налазимо прописе, који су потребни, да се уведе једнообразност употребе и писања имена и да се уклоне све самовољне аномалије, које нас још и данас одвајају од основних принципа, примљених готово у свим земљама.

Чл. 30. забрањује сваке самовољне додатке породичног имена. Како је одредбом чл. 4. Устава искључено племство предњим прописом ова одредба допуњује се и под казненом санкцијом забрањени су дакле и додатци, којима се обично означавало племство.

У крајевима, где су породична имена створена из крсних имена предака изискује се нарочита потреба за тачнију диференцијацију породичних имена. Из тог разлога закон уводи једнообразно употребљавање почетног слова или целог крсног имена родитеља као додатак рођеном имену. Предметна одредба гласи:

„У циљу идентификације, ко хоће, може се послужити и рођеним именом законитог оца односно незаконите матере. У том се случају између породичног и рођеног имена дотичног поставља почетно слово очевог односно материног имена; ако за идентификацију ни то није довољно, може се навести цело рођено име родитеља али тако, да га у облику присвојног придева стави између породичног и рођеног имена. (Пример: Петровић Марков Ђура)".

Ради олакшања пословања у надлештвима регулисан је и начин потписивања представака на власти:

„Код својеручних потписа може се рођено име изоставити или означити само почетним словом или обичном скраћеницом, сем потписа на представкама упућеним властима, које морају увек бити потписане пуним именом".

Чл. 32. прописује услове по којима се могу употребљавати академске титуле које су с обзиром на казнене прописе § 37. добиле своју јавно-правну заштиту и за случај, да употребом ове титуле не би био повређен општи казнени закон. Односне одредбе гласе:

„Ако испуни услове односних законских прописа и може доказати, да има академско достојанство или титулу, може свом породичном имену додати скраћеницу, којом се обично означује дотично академско достојанство или титула (доктор — Dr.: инжињер — ing., магистар — mr.). — Ко је добио диплому, којом му се признаје академско достојанство на којем страном универзитету или високој школи, сме на територији ове Краљевине јавно употребљавати дотични академски наслов само тада, ако је диплома нострификирана на којем нашем универзитету. — Горе поменутим ознакама академског достојанства односно титулом, у вези са именом, могу се служити једино лица, која су завичајној општини поднела доказ у смислу првог става овог члана и тражила упис академског назива у општински регистар држављана".

Питање употребљавања псеудонима решено је у § 33. и 34. у том смислу, да се исто у вези са ауторским производом односно уметничким удејствовањем дозвољава, у колико то није у опреци са одредбама казненога закона, закона о штампи или са законским прописима о заштити ауторског права. У овој граници аутори могу у вези са својим литерарним или другим уметничким делима слободно употребљавати псеудониме, док други уметници, који се у својој струци јавно појављују, морају добити за привремену употребу каквог измишљеног имена одобрење првостепене управне власти. Употреба псеудонима у приватном животу није допуштена.

Формални прописи (чл. 35.) регулишу надлежност административних власти. Ту се водило рачуна о потреби деконцентрације. За спорове по питањима о именима и за кажњавање на основу овог закона надлежност је дата првостепеним властима опште управе, среским поглаварима (односно градско-општинским управама, ако им је дата функција опште управе).

Законски предлог предвиђа и казнене одредбе, пошто су прописи, којима се грађанима налажу извесне дужности, илузорни ако не добију своју санкцију. Закон не предвиђа казне за кршење сваке одредбе али има казне за оне случајеве, у којима исте траже нарочити интереси.

Као што из ове расправе видимо обећавају нам се закони, који не само, да значе за нашу јавну администрацију важан напредак на пољу унификације, већ — и то је од неоцењиве вредности — одлучан корак за систематску кодификацију практично актуалних и основних јавно-правних прописа са јасно оцртаним циљем олакшања администрације. — Установљавање личног статуса у свима културним земљама је један од најбитнијих предуслова за успешно вршење управе. Тежња да дођемо по томе питању до унифицираних прописа, значи олакшање пословања за управу, па и за судове, као и спречавање злоупотребе и уклањање непотребног узнемиравања становништва. Да се тиме олакшава правни, па и привредни, саобраћај спољнег света са нашом земљом, за то не треба трошити речи. Законом о држављанству, који је био недавно изгласан у законодавном одбору, на том пољу учињен је први корак. На тај начин уклања се један од најнепогоднијих дефеката у нашем јавноправном животу, јер се овим законом одређује држављански

статус одређеним прописима и уводи евиденција становништва, предвиђајући завичајну припадност сваког држављанина у једној општини Краљевине. Пошто ће законом о држављанству бити тачно опредељен сваки становник наше земље у погледу држављанске припадности, наши држављани добиће специјално опредељење на локално-територијалној основи према завичајности. Последњи ће предмет наћи своје норме у закону о завичајности, чији се предлог припрема. — Овим законима лични статус нашег држављана биће јавно-правно установљен.

Д-р Отмар Пиркмајер,
начелник министарства унутрашњих дела.

Примедбе на „Пројекат основног закона о верама и међуверским односима".[1])

Овом Пројекту може да се много шта примети и то како с обзиром на унутрашњу (садржај) тако и на спољашњу израду (језик, стил, интерпункцију). На интерпункцију нисам се овде осврtao, јер ма да је она у Закону од велике, а понекад и пресудне, важности, ипак могу се у овом незваничном издању Пројекта те погрешке сматрати чисто штампарским. — Сами назив овог Закона није тачан. Место: *„основног закона"*, требало је казати: „основног државног закона" (Staatsgrundgesetz); — место: *„Закона о верама"*, —: „Закон о верским правима", а место: *„међуверским односима"* —: „интерконфесијским односима" (тим пре, кад је у самом тексту овог Закона на више места употребљена реч *„конфесија"*).

I СЛОБОДА ВЕРЕ И САВЕСТИ.

Чл. 1. — Свком грађанину ујемчава се слобода вере и савести. — Уживање грађанских и политичких права као и вршење држављанских дужности независно је од верске заједнице и религиозних начела појединаца.

Чл. 2. — Исповедање вере мора се кретати у границама постојећих закона, општег поретка и јавног морала.

Чл. 3. — Право на јавно исповедање вере и на верско удруживање имају само присталице уставом усвојених вера: источно-православне, католичке римског и грчког обреда, исламске, евангеличке аугзбуршког и хелветског исповедања, старокатоличке, мојсијевске вероиповести и баптисти. — Друге вере могу бити признате само законом. Мимо тога не могу законом не признате вере, ни под којим видом оснивати удружења у верске сврхе.

Чл. 4. — Нико се не сме нагонити да своје веровање јавно исповеда, нити да присуствује верским актима, обредима и свечаностима. — Само у дане државних празника или приликом државне свечаности и у колико то закон одреди за она лица, која су подвргнута очинској или туторској или војној власти, може се и наредити присуствовање верским актима, обредима и свечаностима, али само оне вере, којој та лица припадају.

Чл. 5. — Лица која не припадају извесној конфесији не могу се никако нагонити да присуствују њеним верским актима и свечаностима, нити да што доприносе у верске њене сврхе, у колико та дужност нема значаја реалног терета или се не оснива на приватно-правној подлози или грунтовном обезбеђењу.

[1]) Текст пројекта штампан је у „Веснику Српске Цркве", март 1928.

Под насловима: „I *Слобода Вере и Савести*“ (чл. 1., 4. и 5.,) и „II *Верске Организације*“ (чл. 9.) проведен је чл. 12. Устава, који говори о Основним Грађанским Правима и Дужностима. Стога овим члановима у оваквом Закону не може бити места. Без њих назив овога Закона могао би бити једноставнији, те гласити: *Основни Државни Закон о интерконфесијским односима*. Искључивши из првог наслова чл. 1., 4. и 5., овај би тада могао гласити: I *Вероисповести*. Под њим требало би подвести чл. 3., 2., II део члана 5., и чл. 6. — У 3. чл. требало је набројати хришћанске вероисповести, а не ставити их помешано са другим нехришћанским. — У једном Закону свака реч треба да је одмерена и за главне појмове треба употребити по једну само реч. Овде — напротив — напр. за појам „вероисповести“ употребљено је више речи (именица): „*вера*“, „*вероисповест*“, „*веровање*“, „*конфесија*“, „*верска заједница*“. (У чл. 3. за православну, римокатоличку, исламску и евангеличку вероиспосвест казато је „*исповедање*“, а за старокатоличку, мојсијеву — „*вероисповест*“) а тако и више придева формираних по тим разним именицама: „*конфесијски органи*“, „*верски органи*“, „*конфесијске власти*“, „*верске власти*“, „*верска имовина*“, „*конфесијска имовина*“, „*верска служба*“, „*конфесијска служба*“. Чак у једном и истом члану употребљено је више различитих назива за исти појам. — Члан 3. непотпун је. Требало је назначити и услове за законито признање једне нове вероисповести, а одредити и казну, којој подлеже они, који оснивају или шире нове вероисповести или верска друштва, или предузимају у ту сврху било какву радњу. — Члан 4., коме — како сам пре навео — нема овде места, одговара ал. IV чл. 12. Устава, која је непотпуна, те јој треба додати завршне речи овога члана: „*али само оне вере, којој та лица припадају*“. — I део чл. 5. одговара I ал. чл. 4. Зашто га овде понављати? Осим тога, кад је у чл. 4. овог Закона и у чл. 12. Устава казато, да се нико не сме нагонити, да присуствује верским актима, обредима и свечаностима *своје* вероисповести, тим мање може он бити присиљен, да присуствује актима, обредима и свечаностима *друге* (*туђе*).

Чл. 6. — Старешине, службеници и у опште чланове једне верске заједнице не могу да врше обреде и друге свештеничке послове члановима друге вере, него само кад их надлежни свештеник или службеник друге вере нарочито замоли, да га замени у извршењу тога посла или ако им је вршење тих послова допуштено по правилима те друге вере и без нарочитог овлашћења. — Противно овоме извршени акт нема правне вредности, а власти су дужне у том случају да пруже потребну помоћ на молбу лица или верске заједнице, чије је право повређено.

„..... *не могу да врше обреде и друге свештеничке послове.*“ Овим речима није тачно изражена мисао, која се хоће да искаже. Овај члан је препис чл. 8. Аустр. Зак. о Интерконфес. односима, али у српском овом преводу криво су преведене речи: „F u n c t i o n e n d e s G o t t e s d i e n s t e s“ са „свештенички обреди“, а „F u n c t i o n e n d e r S e e l s o r g e“ са „све-

штенички послови". Треба казати: „богослужбени и душестарателски обреди".

II ВЕРСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ.

Чл. 7. — Ново организовање Уставом усвојених и законом признатих вера, као и свака промена у њиховој организацији проводи се у сагласности са Министром Вера.

Чл. 8. — Усвојене и признате вере и њихова удружења (редови, братства, конгрегације и т. д.) организоваће се у државном подручју на тај начин, да ни један део државне територије не потпада под духовну власт иностраног верског старешине, који није врховни поглавар те конфесије, односно њиховог верског удружења. Исто тако без одобрења државне власти не може се оснивати ново верско удружење (ред, братство, конгрегација и т. д.), нити може у опште, које верско удружење, које нема седишта у нашој Држави, проширити своје деловање на нашој територији, нити које од постојећих може проширити круг свога рада изван територије своје досадање делатности.

Место: *„Усвојене и признате вере"*, треба да стоји: „Уставом усвојене и Законом признате вере", а место: *„у државном подручју"* —: „у Држави". — *„... који није врховни поглавар те конфесије"*. Пошто само Римокатоличка Вероисповест (Црква) има свог врховног поглавицу ван ове Државе, то се могло — без заоколишавања — казати: „Римокатолици у овој Држави потпадају под духовну власт свог врховног поглавице Папе". — Употребљен је трајни глагол *„оснивати"*, место свршеног „основати". — Место: *„нити може које верско удружење"*, треба да стоји: „нити може које ново верско удружење." — *„... нити које од постојећих (удружења) може проширити круг свога рада изван територије своје досадашње делатности"* неразумљиво је. Да ли које верско удружење из иностранства не може проширити круг свога рада у нашој Држави; или које верско удружење из ове Државе не може то учинити у Иностранству, или, на послетку, једно удружење из једнога подручја ове Државе не може проширити своје деловање у другом ком подручју исте ове Државе?

Чл. 9. — Усвојене и признате верске заједнице у колико то траже њихови духовни прописи, могу одржавати слободне и непосредне везе са својим врховним верским поглаварима и изван границе државе само онда, ако ти поглавари нису страни држављани и ако у земљама, у којима им је званично седиште уживају право екстериторијалитета. — Иначе су везе конфесијских организација са иностраним верским поглаварима њиховим под контролом, и зависе од одобрења надлежне државне власти.

Овај члан пренесен је из чл. 12. Устава, и овде му нема места, а састављен је тако, да је у противречју са њиме. Овде се, наиме, каже, да усвојене и признате верске заједнице могу одржавати слободне и непосредне везе са врховним верским поглаварима ван ове Државе *само онда*, ако ти поглавари у земљама њиховог седишта уживају право екстериторијалитета; док у Уставу те везе нису ограничене никаквим условима. — Место *„Усвојене и признате верске заједнице"*, треба да стоји: „Уставом усвојене и Законом признате верске заједнице", а место: *„духовни прописи"*, —: „верски прописи". — *„... могу одржавати слободне и непосредне везе са својим врховним верским*

поглаварима". Под овим могу се разумети *ма које* везе, па и политичке. Стога је потребито тачно прецизирати те везе овако: „везе у духовним (верским) питањима." — Пошто само Римокатоличка Вероисповест (Црква) има свог врховног поглавицу, који није поданик ниједне државе, већ који ужива право екстериторијалитета, с тога је сувишно — као што је то горе примећено — свако заоколишавање, те се је једноставно могло казати: „Римокатолици могу одржавати слободне и непосредне везе у духовно-верским питањима са својим врховним поглаварем, Папом". — II ал. овог чл.: *„Иначе су везе конфесијских организација са иностраним верским поглаварима њиховим под контролом и зависе од одобреља надлежне државне власти"* у супротности је са ал. I овде, где се каже, да вере и верске заједнице, чије врховне поглавице нису страни држављани и уживају у иностраној држави право екстреториjалитета, *могу* одржавати *слободне* и *непосредне* везе са тим својим врховним поглавицама.

III АУТОНОМИЈА ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА, ДРЖАВНИ НАДЗОР И ПОМОЋ.

Чл. 10. — Верске зајединце Уставом усвојених конфесија уређују самостално сва питања вере, морала и унутрашње своје конфесијске дисциплине. Оне прописују у тим питањима уредбе и издају наредбе, врше управну и судску власт над свима својим службеницима и вернима. Али та се власт не сме да употребљава за потицање на непослушност државним законима нити на отпор против државних власти нити ради сметања у вршењу грађанских права.

„Верске заједнице Уставом увојених конфесија уређују... Овде је требало споменути и „вероисповести законом признате", пошто ако је то дозвољено вероисповестима Уставом усвојеним, то се мора дозволити и верама законом признатим. — *„Али та се власт не сме да употребљава за потицање на непослушност државним законима, нити на отпор против државних власти, нити ради сметања у вршењу грађанских права"*. Цео овај став је сувишан, пошто је у чл. 2. овог Закона речено, да се вероисповести морају кретати у границама постојећих закона, општег поретка и јавног морала, а у Кривичном Законику предвиђене су казне противу тих кривичних дела (за Србију §§. 92., 102., 103., 194., 246-7).

Чл. 11. — Конфесијски органи не могу се служити спољашним принудним средствима физичке природе за извршивање својих одлука, него се имају у случајевима потребе обратити надлежним државним властима.

Називом *„конфесијски органи"* није појам тачно и јасно исказан. Зашто не казати: „верске власти", као што је казато у наредном (12.) члану. — *„Него се имају... надлежним државним властима"*. Које су то *државне власти?* Не може то бити никоја друга, него само „политичка власт", како је то у наредном члану казато под називом „управна власт".

Чл. 12. — Организовану принудну помоћ за извршење одлуке верских власти, које су у складу са постојећим прописима и законима, имају пружити државне управне власти на захтев духовне власти у овим случајевима: 1) Кад се верски службеници смењују са положаја и лишавају својих званичних прихода; 2) Кад се одстрањују са управе конфесијском

имовином; 3) Кад се успостављају на своја места или кад су осуђени да подмире трошкове поступка, који је против њих поведен; 4 Кад се предузимају мере обезбеђења уредног управљања конфесијском имовином; и 5) Кад се у парницама ради развода или поништаја брака странка или сведок оглуши позиву суда.

„Организовану принудну помоћ". Што значи *„организовану"*, и да ли је било потребно то нагласити? — Место *„помоћ"* треба казати „асистенцију", место *„управна власт"*, —: „политичка власт", или једноставније: „Среско Поглаварство". — Место „... *за извршење одлуке верских власти"*, треба да стоји: „за извршење одлукâ верских власти". — „... *које су у складу"*. Како је стилизовано, реч *„које"* могло би се односити на „власти", док се та реч односи на „одлуке", пошто се не говори о властима, већ о одлукама, које су у складу са постојећим прописима и законима. — „... *прописима и законима"*. Место *„прописима"* можда се је хтело казати „наредбама". Али у том случају требало је најпре казати „законима", па „наредбама", пошто је „закон" већи од „наредбе". Но најбоље би стајало: „које су у складу са постојећим законским прописима". А сувишна је била сва ова реченица, кад се овде одређују случајеви, у којима државна власт има пружити асистенцију црквеним властима. — „... *са положаја"*. Треба одређено казати: „... са неког црквеног положаја". Место *„положаја"*, боље је казати: „звања", а место: *„званичних прихода"* —: „прихода скопчаних са односним звањима". — *„Кад се успостављају на своја места"*. Овај случај не може опстати, јер нико не може противу своје воље бити присиљен, да заузме неко место или положај.

Чл. 13. — Сва јавности намењена писма, упуства и наређења од општег интереса, што их у свом искључивом делокругу издају управе верских заједница Уставом усвојених и законом признатих конфесија своме свештенству и вернима достављаће се у исто доба знања ради и Министарству Вера.

Овај члан пренет је из § 16. Аустр. Зак. од 7-5 1874. (Д. З. Л. Бр. 50). — *„Сва... писма..."* Не *сва*, него: по један примерак. — Затим, *које врсте* писма? Зато треба казати: „пастирска писма" (Hirtenbriefe).

Чл. 14 — Једнострана пак наређења, одлуке, наредбе и уредбе конфесијских власти по мешовитим предметима верско-политичке природе, која не спадају у искључиву њихову надлежност, немају у опште правне ваљаности, и не могу се ни обнародовати без претходног одобрења надлежне власти.

Чл. 15. — Министарство Вера води врховни надзор над конфесијском управом у државном подручју и брине се да верске власти и органи не прекораче свој делокруг, већ да се строго придржавају овога закона и по њему издатих наредаба.

„... у државном подручју" сувишно је казато, пошто се то само по себи разуме. Одиста ова Држава не може водити врховни надзор над верском управом у иностранству. — Што је то, уосталом, *„верска управа"?* Је ли то „верска власт", или „верска администрација?"

Чл. 16. — Спорове о надлежности између државних и конфесијских власти по предметима верско-политичке природе решава коначно Држ. Савет.

Чл. 17. — Свака је Уставом усвојена и законом призната конфесија овлашћена да у границама државних закона слободно стиче и поседује имовину и њоме располаже.

Чл. 18. — Државној власти припада право надзора над правилним руковањем верске имовине, над употребљавањем њених прихода у прописно одређене сврхе и да буде очуван интегритет основне конфесијске имовине, која се не може ни отуђити ни оптеретити без одобрења надлежне државне власти.

У ту сврху водиће надлежне државне власти евиденцију укупне покретне и непокретне конфесијске имовине.

„... без одобрења надлежене државне власти", Сувишно је оно „надлежне", него је довољно казати само: „државне власти", или јасније: „... без одоберња Министарства Вера". — *„У ту сврху водиће надлежне верске власти евиденцију..."* Зар саме верске власти, а не и државне? И државна власт мора имати копију инвентара покретне и непокретне верске имовине ради надзора над правилним руковањем.

Чл. 19. — Имовине конфесијских задужбина не смеју се употребити ни на шта друго него само у задужбинску сврху. — И друга верска имовина, која није изриком завештана ни на какав нарочити циљ, служи на првом месту потребама дотичног сопственика, али се може по споразуму и одобрењу надлежне верске и световне власти употребити и на друге верско-просветне, верско-привредне и добротворне сврхе.

„Служи... потребама дотичног сопственика". Зашто не казати: „служи... дотичне вероисповести". — *„али се може* по споразуму и одобрењу." Сувишна је реч „по споразуму," пошто виша верска власт и световна власт могу само да одобре или одбију предлог дотичних управитеља верских имовина.

Чл. 20. — Прирези, редовни и ванредни, верске таксе (пристојбе) и дажбине у корист усвојених вера, њихових општина и службеника, у колико су основани на закону, правном обичају или на признатом статуту или су установљене са одобрењем надлежне државне власти, наплаћују се по потреби административним путем.

Место: *„...у корист усвојених вера"*, треба казати: „.....у корист Уставом усвојених и Законом признатих вера"; место: *„...са одобрењем надлежне државне власти,"* — : „...са одобрењем државне власти (или Министра Вера); „...наплаћују се," — „утерују се."

Чл. 21. — У колико се за подмиравање потреба верских организација одређује помоћ из државних средствава или из средстава самоуправних тела делиће се та помоћ усвојеним и признатим верским заједницама у границама стварно доказане потребе и према укупном броју њихових чланова.

Место: *„...усвојеним и признатим верским заједницама,"* треба казати: „...Уставом усвојеним и законом признатим верским заједницама," — место: „према укупном броју *њихових чланова,"* — : „према укупном броју њихових припадника.

Чл. 22. — Уставом усвојене и законом признате верске заједнице дужне су у договору с надлежним органима утврдити стање и по потреби извести регулацију свих својих досадашњих верских установа, надлештава, звања, института и правних административних јединица. — Која верска заједница не би испунила овај захтев неће се при подели државне субвенције и помоћи из средстава самоуправних тела моћи позивати на стварну потребу ових својих институција и органа.

IV. ВЕРСКЕ СЛУЖБЕ И ОРГАНИ.

У члановима под овим насловом говор је о верским *јавним* службама и органима, те према томе није тачно казано: *„Верске службе и верски органи“*, него треба да стоји: „Верске јавне службе и верски јавни органи.“

Чл. 23. — Оснивање нових конфесијских положаја и звања, промена и укидања постојећих, вршиће се споразумно између надлежних верских и државних власти.

„...конфесијских положаја и звања.“ Две речи употребљене за један исти појам, а у наредном члану (24) употребљена је за исти појам и трећа реч: „служба.“ — Тако исто за појам „вероисповести“ употребљене су различите речи: „комфесија“, „вера.“

Чл. 24. — Да би се могла постићи нека јавна конфесијска служба, тражи се од стране државе да је кандидат држављанин Краљевине С. Х и Сл., да је на прописан начин испунио своју војну обавезу, да влада службеним језиком у говору и писму, да је у моралном и држављанском погледу беспрекорна понашања и да има, поред тога, оне квалификације, које су за извесне конфесијске службе прописане нарочитим државним законом.

Под овим чланом требало је принети и чл. 62. овог Закона, који говори о случају изузетка, обзиром на држављанство и владање службеним језиком кандидата за постигнуће јавних верских служаба.

Чл. 25. — При попуњавању јавних конфесијских служби тражи се исто тако одобрење државних власти. — У колико државна власт сама не поставља верске службенике и у колико то постављање и у извесним конфесијским службама није нарочитим прописима на други начин уређено, има се име кандидата саопштити државној власти, па ако ова у року од 40 дана приговори његову постављњу, зато што нема које од квалификација наведених у чл. 24. постављење не сме се вршити.

И овде различите речи за „вероисповест:“ „конфесија“, „вера“. Место „верске службенике,“ треба да стоји: „верске јавне службенике.“ — „У колико државна власт сама не поставља верске службенике“ нетачно је, пошто ни на неку јавну верско државну службу не може нико бити постављен без пристанка на то надлежне верске власти.

„Постављање не сме се вршити“. Употребљен је трајни глагол место свршеног: „извршити“. — *„Вршити постављање* није добро речено. Боље је казати једноставно: „поставити“.

Чл. 26. — Сваки јавни верски службеник обавезан је при ступању на дужност положити заклетву на верност Краљу и послушност државном Уставу и Законима. У колико за службенике појединих вероисповести није прописан нарочити образац званичне заклетве, заклињу се на овај начин: — „Ја Н. Н. заклињем се Богом свемогућим, да ћу владајућем Краљу Н. Н. бити веран и да ћу се у вршењу своје дужности уз прописе своје вере тачно и савесно придржавати државног Устава и Закона. Тако ми Бог помогао“. — Једанпут положена заклетва понавља се у истој дужности само у случају промене личности Владаочеве или у прописима државног Устава.

„У *колико за службенике појединих вероисповести није прописан нарочити образац званичне заклетве.*“ Заклетва мора да буде *једнака* за припаднике свију вероисповести. У њој нема ничега, што би дирало у ма чије верске осећаје. — Под овим чланом, пред формуларом заклетве требало је привести и чл. 63. овог Зак. о накнадном полагању заклетве. — *Уз прописе своје*

вере." Што да улазе у заклетву прописи верски? Држава не може никога (још мање заклетвом везати) силити на вршење верских прописа. — „*...државног Устава.* Сувишна је реч „државног." „*...или прописима државног Устава.*" Неразумљиво је. Можда се је хтело казати: „...у случају промене личности владаочеве, или промене којег члана Устава."

Чл. 27. — Ако верски службеник изгуби држављанство Краљевине С. Х. С. или ако буде осуђен због противдржавног или каквог кривичног дела, које потиче из користољубља или је противно јавном моралу или изазивље јавну саблазан, на захтев државне власти лишава се службе. — Ако се прописаним начином утврди да је који верски службеник својим радом опасан по државне интересе може државна власт захтевати, да се уклони из службе.

Место: „*Ако верски службеник*", треба казати: „Ако верски јавни службеник". Ова примедба вреди и за исту погрешку у чл. II овог члана. — „*Или изазивље јавну саблазан*" сувишно је, пошто је пред овим казато: „или је противно *јавном моралу*". Ако је неко починио једно јавно неморално дело, он је тим изазвао и *јавну саблазан.* —

Чл. 28. — Верског службеника, који би у богомољи или на другом за верске састанке одређеном месту или у написима и штампаним производима верског значаја или иначе при кршењу своје званичне дужности, хвалио или кудио коју политичку странку и препоручивао је или настојао да људе одврати од ње, казниће редовни грађански суд у колико не би тиме починио теже кажњиво дело — затвором до 6 месеци и по захтеву државне власти смениће се са свога положаја.

„*...или настојао да људе одврати од ње*" значило би, да му је ипак дозвољено да *женске* особе одвраћа од неке политичке странке. Треба, дакле, казати: „ или настојао, да друге одврати од ње". — „*...у колико не би тиме починио*" слаба је стилизација, јер није јасно, да ли се односи ово на *службеника* или на *суд.* Овде, дакле, треба субјект поновити, па казати: „у колико службеник не би..."

Чл. 29. — Ако се на законити (чл. 27. и 28.) захтев државне власти не би сменио верски службеник у прописаном року, прогласиће она односно место за државно подручје упражњеним и побринуће се на други начин да се врше они послови, који су државним законима поверени конфесијским службеницима, докле год не буде дотично место на правноваљани начин наново попуњено.

Место „*верски службеник,*" треба да стоји: „верски јавни службеник." — „*...за државно подручје.*" Обе речи сувишне, јер свак разуме да се ово односи на *ову*, а не на *инострану* коју државу. — „*Побринуће се.*" Ко ће се побринути? Треба, дакле, казати: „државна власт побринуће се." — И овде за „вероисповест" различити називи: „вера", „конфесија".

Чл. 30. — О сваком упражњеном месту јавне конфесијске службе, има се одмах известити и државна власт. — У колико не би конфесијски прописи појединих вероисповести одређивали краћи рок, има се свако упражњено место у јавној конфесијској служби попунити за годину дана. Само у изузетним и потпуно оправданим случајевима може се тај рок по оцени и одобрењу државне власти и продужити.

„*Државна власт.*" Има разних државних власти. Овде

треба казати: „државна политичка власт“ (у неким случајевима *Област*, а у неким: *Министарство Вера*).

— И овде за „вероисповест“ различити називи.

Чл. 31. — У колико школе за образовање свештеничког подмлатка појединих конфесија нису државне установе, за њихово оснивање и деловање и за наставни њихов план и програм потребно је одобрење надлежних министара, а успешни њихов наставни рад подвргнут је надзору државних стручних органа. За постављање и измењивање њихових наставника, поред стручне наставничке квалификације, важе исти прописи као и за остале органе у јавним конфесијским службама. (чл. 24.—29.).

„Надлежних министара“. Зашто не казати: „Министра Вера и Просвете?“ — *„А успешни њихов наставни рад“*. Али рад тај може да буде и *неуспешан*. Стога је требало казати: „а резултат њиховог наставног рада...“

Чл. 32. — При вршењу општих грађанских и држављанских дужности јавни верски службеници имају све оне повластице, које су дате и државним службеницима. Зграде намењене служби Божјој, конфесијски наставни заводи и званични станови јавних конфесијских службеника, ослобођени су свих оних терета, од којих су ослобођене и јавне државне зграде.

И овде је за „вероисповест“ више назива.

V. ВЕРСКИ И ДРЖАВНИ ПРАЗНИЦИ И СВЕЧАНОСТИ, КОНФЕСИЈСКА ГРОБЉА.

И у самом овом поднаслову двојаки називи за „вероисповест“: *„верски* празници“, *„конфесијска* гробља“.

Чл. 33. — Установљење верских празника спада у надлежност конфесијских организација, али о принудним ограничењима и обустављању јавнога рада у празничне дане одлучују државни органи. — Нико се не сме нагонити да светкује и не ради у празничне дане вероисповести, којој не припада.

Иста примедба у погледу назива за „вероисповест“: *„верски празници“*, *„конфесијске организације“*. — Место *„државни органи“*, треба казати: „државна политичка власт“. — *„Нико се не сме нагонити, да светкује и не ради у празничне дане вероисповести, којој не припада“*. Ова одредба противна је чл. 4. овог Зак. и чл. 12. Устава, јер се нико не сме присилити да светкује и да не ради ни на празнике *своје* вероисповести, ако ти празници нису такође и државни, но и у овоме случају могу се присилити на светковање и нерадњу само лица наведена у поменутим члановима. Ова алинеја је превод чл. 13. Аустриј. Зак. од 25-5 1868. (Д. З. Л. Бр. 49.).

Чл. 34. — На празнике и свечане дане уставом усвојених и законом признатих вера не сме се у близини места, где се држи служба Божја или куда пролазе свечани опходи, за време богослужења вршити такви послови, којима би се свечаност сметала или умањивала. — Али ради очувања верског мира и одржавања јавнога реда може власт и забранити пролаз богослужних опхода улицама и местима са већином становништва друге вероисповести.

I ал. је превод чл. 13. поменутог Аустриј. Закона. — *„Празници и свечани дани“* не одговара немачким: „F e i e r- u n d F e s t t a g e“. Прва значи „дан одмора“, а друга: „празник“. — *„Место где се држи служба Божја“*. Зашто не назвати то место „храм“, „црква“ (G o t t e s h a u s)? — *„Свечани опходи“*.

Зашто не назвати „литије“ (f e i e r l i c h e P r o c e s s i o n e n)? — *„Али ради очувања верског мира и одржавања јавнога реда може власт и забранити пролаз богослужних опхода улицама и местима са већином становништва друге вероисповести“.* Према томе на протест Православних, где су Православни у већини (н. пр. у Београду) Римокатолици не би могли одржати литије; и обрнуто тамо где су Римокатолици у већини (н. пр. у Загребу) не би могли одржати литије Православни на протест Римокатолика. А где је слобода вере и заштита те слободе од стране Државе?

Чл. 35. — Ниједна верска заједница не може се присилити, да у својим богомољама обустави уобичајено звоњење, свирку или певање у дане, кад то по прописима друге конфесије треба да изоставе.

Ово је превод чл. 14. поменутог Аустриј. Зак. *„Ниједна верска заједница“*. Зашто не превести реч „R e l i g i o n s g e m e i n d e“ са „Општина“? — И овде за „вероисповест“ употребљени су различите речи: *„верска заједница“*, *„конфесија“*.

Чл. 36. — На државне празнике и приликом опште обавезних државних свечаности, које као такве закон пропише или влада одреди, имају се у богомољама свих Уставом усвојених и законом признатих вера одржати јавне молитве на начин, како ће то Министар Вера и надлежне духовне власти договорно уредити.

„Влада“ (и то малим почетним словом) место „Држава“. — *„Имају се... одржати јавне молитве на начин, како ће то Министар Вера и надлежне духовне власти договорно уредити“.* Дакле Министар Вера има да одређује: како ће се црквене молитве одржавати! Можда се је хтело казати, да Министар Вера договорно са Духовним Властима одређује време (доба) одржавања служаба у поменуте дане.

Чл. 37. — У школама, које похађају деца разних вероисповести, школски рад ће се тако расподелити да се и деци конфесијских мањина омогући вршење њихове верске дужности.

Ово је превод чл. 15. поменутог Аустриј. Зак. — И овде за „вероисповест“ употребљени су разни називи: *„вероисповест“*, *„конфесија“*, *„вера“*. — *„Школски рад“* не одговара немачкој речи „U n t e r r i c h t“, која значи „настава“.

Чл. 38. — Ниједна верска заједница не може ускратити на свом гробљу место за пристојан гроб покојнику, који није био њене вере: — а) ако би се овај имао да сахрани у постојећој већ породичној гробници; или — б) ако у подручју управне Општине где је то лице преминуло или му је леш пронађен, нема посебног гробља за веру, којој је покојник припадао. — У овом случају место за гроб одредиће дотична конфесијска власт.

Овај члан превод је чл. 12. поменутог Аустриј. Зак. — *„Верска заједница“* не одговара речи: „R e l i g i o n s g e m e i n d e, која значи: „верска општина“. — „B e e r d i g u n g“ не значи *„гроб“*, него: „покоп“. Према томе верска општина не може забранити не *„пристојан гроб“*, него: „пристојно место за укоп“. — *„У подручју управне општине“*. Која је то *„управна општина“*? У немачком оригиналу стоји: „i m U m k r e i s d e r O r t s g e m e i n d e“, дакле: „у подручју месне општине“, и то је разумљиво. — И у овоме

члану „вероисповест" је названа разним речима: *„вера"*, *„конфесија"*.

VI. ВЕРОИСПОВЕСТИ ДЕЦЕ.

Чл. 39. — Законита и са законом изједначена деца родитеља, којима оба родитеља припадају истој Уставом усвојеној или законом признатој вери следе веру својих родитеља. — Незаконита деца припадају Уставом усвојеној или законом признатој вери материној.

Чл. 40. — У конфесијским мешовитим браковима следе мушка деца усвојену или признату веру материну. Али муж и жена могу да споразумно и обратно одреде верску припадност своје деце по полу, а могу и да уговоре, да сва деца припадају усвојеној или признатој вери било оца било мајке.

Овај члан (40) непотпун је и погрешан. Можда је то до штампе. — *„Мушка деца следе веру материну"*, а треба да стоји обратно, наиме: „Мушка деца следе очеву, а женска Уставом усвојену или Законом признату веру материну", што одговара чл. 1. поменутог Аустр. Зак. Овај чл. могао је бити сједињен са горњим чланом, као што је и у Аустр. Зак. — На два места изостављено је за „усвојену веру" казати: „Уставом усвојену", а за „признату веру" —: „Законом признату". — И овде за „вероисповест" употребљени су разни називи: *„конфесија"*, *„вера"*.

Чл. 41. — И деца родитеља, који нису следбеници ниједне од Уставом усвојених или законом признатих вера припадају једној од вера усвојених или признатих. — Ако само једно од родитеља не припада усвојеној или признатој вери онда су сва деца вере онога родитеља који припада вери усвојеној или признатој. — Ако пак ниједно од законитих родитеља или ако незаконита мати не припада усвојеној или признатој вери, одлучују законити родитељи споразумно односно незаконита мати сама, којој ће усвојеној или признатој вери деца припасти. Ако се законити родитељи не могу споразумети, одлучују о верској припадности мушке деце отац а женске мајка. — Ако пак родитељи неће да одреде припадност своје деце којој од усвојених или признатих вера, решава питање о верској припадности деце старатељски судија, односно туторска власт, по саслушању ближих њихових сродника.

И у овоме члану вреди горња примедба у погледу речи: *„усвојена"* и *„призната"*.

Чл. 42. — Којој ће Уставом усвојеној или законом признатој вероисповести припадати находи и у опште деца, којој се не знају родитељи, одређује онај, који се прима за њихова бесплатна хранитеља. — Иначе таква деца припадају оној усвојеној или признатој вери, којој и већина становништва у месту где су рођена

I ал. је превод из угарског закона од 17-1 1906. „О вероисповедним односима за Хрватску и Славонију".

Чл. 43. — Законито одређена вероисповест детета не може се по правилу мењати до навршене 18 године живота (чл. 44.). изузимају се ови случајеви: — а) лица, која су по закону овлашћена да одлучују о вероисповести деце (чл. 30—41) могу до навршене 7 године детету у законским границама променити веру. — б) кад отац и мати или обоје законских родитеља или кад незаконита мати остави своју дотадању веру, поступа се са децом испод 7 година, као да су после тога рођена; — в) са позакоњеном децом, која нису навршила 7. годину живота, поступа се као да су рођена у законитом браку; — г) у случајевима изузетним и вредним особитог обзира може надлежни старатељски судија, односно туторска власт, на молбу родитеља, тутора или других лица, којима припада право узгоја, допустити деци да и после 7., а пре навршене 18. године живота, могу бити преведена у другу Уставом усвојену или законом признату веру.

Ово је превод чл. 2. и 4. поменутог Аустриј. Закона али са неким изменама (према Аустриј. Закону до 14., а према овом члану до 18. године вероисповест детета не може се мењати) и допунама алинеје г. — Место *„законски* родитељи" треба казати: „законити родитељи". — *„Кад отац и мати"* биће погрешка штампе место: „кад отац или мати". У немачком тексту стоји: „Im Falle eines Religionswechsels eines oder beider Elterntheile", што у српскоме преводу гласи: „у случају промене вере једнога или оба родитеља". — *„... остави своју дотадању веру"*. „Wechseln" значи: „променити", а не *оставити*, пошто један може оставити своју дотадању вероисповест без прелаза у другу, а овде је реч баш о „промени" вероисповести. — Испред речи: *„како су..."* у преводу изостављена је ова важна ставка: „Ohne Rücksicht auf einen vor dem Religionwechsel abgeschlossenen Vertrag" („без обзира на уговор закључени пре промене вере"). — Под ал. *в* после речи: *„као да су рођена у законитом браку"* треба додати: „према чл. 40. овог Закона".

(Наставиће се)

Прото Љубо Влачић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Поводом измена у закону о Народној Банци.

Предлог закона о изменама и допунама у Закону о Народној Банци, са којима се 8 Јуна ове године сагласио и ванредни збор банчиних акционара, представља последњу етапу у раду на нашем новчаном санирању. На основу овога законског предлога и онога што је познато од до сада необјављеног законског пројекта о стабилазацији динара, могућно је добити јасну слику о томе каква ће изгледати реформа нашег новчаног система. Главна улога у извођењу реформе припашће Народној Банци. Од успешног извођења новчане реформе зависи целокупни даљи развој наших привредних прилика, зависи и коначно санирање наше привреде. Сматрамо с тога да ће бити од користи да овде анализујемо најважније одредбе законског пројекта.

Најважније измене могу се поделити на три групе. На одредбе које се односе на саму реформу новчаног система, на одредбе које су у вези са питањем банчиног стања и пословања и најзад на одредбе које регулишу односе између Државе и Народне Банке.

Према предлогу Закона Народној Банци се ставља у дужност обезбеђење стабилности наше валуте, што она има постићи на тај начин што ће по виђењу замењивати своје новчанице за злато и златне девизе. И код нас, као што је био случај и у свима осталим државама које су до сада извеле законску

стабилизацију свога новца ова замењивост новчаница није оно исто што је била пре рата. Неће постојати могућност за сопственика новчаница да у свако доба добије одговарајућу количину злата. Пре свега Банци је остављено да бира да ли ће своје новчанице конвертовати у злато или у златне девизе, па затим, да злато даје само за суме које прелазе 10.000 дин. Као што се види циљ је овакве замењивости да се стабилизује валутарна вредност динара, његова вредност према валутама других земаља, а не да се створи и ефективни унутрашњи оптицај златнога новца. Злато са којим се располаже у земљи биће дакле централизовано код Народне Банке и служиће одржавању стабилности девизних курсева. Ова је одредба сасвим умесна јер за унутрашњу вредност једнога новца, т. ј. за његову куповну снагу, метал није ни потребан, пошто је ова вредност резултат квантитативног односа који у једној привреди постоји између количине новца и количине добара. Према томе нема никаквих разлога да се по цену великих жртава пушта у оптицај злато, које је нарочито у страним земљама омиљено средство тезаурирања и чија се и материјална вредност у току оптицања смањује. Друга је ствар када су у питању међународни платежни односи. Овде злато служи као једна неопходна спона између новчаних система свих држава са златним важењем, обезбеђујући међу њима један сталан однос размене и сводећи на тај начин варијације девизних курсева на најмању меру. Оно што је за једну земљу важно јесте да располаже са довољном количином злата да би своју валуту одржала у једном сталном паритету према валутама других држава. Унутрашња ефикасна златна циркулација је излишна. Са успостављењем замењивости новчаница у оваквом облику курс наше валуте кретаће се у границама т. зв. „златних тачака", које су одређене величином трошкова који се морају учинити да би се извесна количина злата пренела из једног места у друго. Од 1925 год. од кад је наша валута стварно стабилизована курсеви се нису кретали у границама златних тачака зато што се политика Народне Банке састојала у одржавању динарског курса на једној истој висини. Оваква политика није без извесних мана. Промене валутарних курсева у границама златних тачака могу послужити као одлично средство за процену привредне ситуације у земљи, а нарочито за констатацију стања у коме се налази биланс плаћања. Оне се могу искористити као врло добар барометар према коме се може подешавати кредитна и есконтна политика емисионе банке. Када на пр. курс девизе пада имамо у томе један сигуран знак да је биланс плаћања у дефициту и то је моменат када емисиона банка треба да диже своју есконтну стопу, када треба своје кредите да управи на отежавање увоза стране робе и потпомагање земаљске производње. Када се, обрнуто, деси побољшање девизног курса постоји сигуран знак да је платни биланс у суфициту, да је привредна радиност у напредовању. Из ове и из неких других индикација

(као на пр. кретање цена производних добара и цена у опште. кретања берзанских курсева и т. д.) емисиона банка ће моћи доћи до закључка да ли треба јефтиним кредитом овакав један привредни елан да потпомогне или да у њему види само предзнак претеране производње и неизбежне привредне кризе. И у једном и у другом случају може емисиона банка својом есконтном политиком ефикасно упливисати на развој привредних прилика. Истина, наша Народна Банка нема на нашем новчаном тржишту онога утицаја који имају новчаничне банке у иностранству, али она пре или после може и мора до овога утицаја доћи да би могла у потпуности одговорити своме задатку.

Постоји још и један други разлог из кога не треба девизе ни курсеве држати на сталној висини него их треба пустити да варирају у извесним малим границама. Ове варијације утичу врло много на трговачке трансакције са иностранством и на кретање међународних капитала. Када се у нормалним временима у курсу девизе деси ма и најмања промена ово одмах има утицаја и на стање увоза и извоза једне земље. Ако валута пада извоз се појачава а ако се диже извоз слаби. И у једном и у другом случају у земаљској привреди одиграва се један процес чији је главни резултат једно готово аутоматско уравнотежавање биланса плаћања и стабилан валутарни курс. Претпоставимо да је курс једне валуте у извесној мери пао. Одмах ће сви производи у овој земљи постати за иностранство јефтинији, извоз ће се знатно повећати и резултат ће овога бити ишчезавање дефицита у платном билансу који је био и првобитни узрок паду валуте, и повратак курса на ниво који одговара златном паритету. Осим овога ће у земљу чији је девизни курс пао почети притицати злато на основу којега ће њена емисиона банка издавати новчанице. Инфлаторно дејство повећаног новчаног оптицаја осетиће се на ценама које ће се попети услед чега ће се опет умањити тражња иностранства па према томе и извоз. На овај начин сваки пад валуте има тежњу да ишчезне, јер он ставља у покрет читав један привредни механизам који неизбежно доводи до побољшања курса и чак, као што смо видели, неда да то побољшање буде претерано. Ако би до овога побољшања услед знатне активности биланса плаћања ипак дошло, наступио би обрнут процес од онога што смо га малочас описали. Висок курс девизе би служио као нека брана извозу, роцубине из иностранства би се смањиле док би се увоз повећавао и створио би се дефицит у билансу плаћања који би утицао да девизни курс опет падне. С друге стране отицање злата у иностранство које у оваквим приликама наступа учинило би да се оптицај новца у земљи смањи и цене падну што би повољно утицало на извоз добара тако да пад валуте не би могао да буде велик и. Тако се дакле код земаља са златним важењем постиже аутоматско уравнотежавање курсева као последица извесних процеса који се у привреди дешавају при свакој варијацији валутарних курсева. Сасвим је

друга ствар ако емисиона банка даје стране девизе по једном непромењеном курсу. У томе случају нема варијација курсева па према томе ни аутоматског уравнотежавања биланса плаћања. У томе случају може се десити да се исцрпе цео сток девиза емисионе банке и да ово у привреди не изазове никакву промену. Када постоји могућност варирања курсева онда се, као што смо видели, ово не би могло десити јер би одмах извесне привредне снаге биле стављене у покрет које би спречиле претерано велики увоз и повољно утицале на повећање извоза и на тај начин паралисовале даљу тежњу курса да се повећава. Овакав систем, дакле, омогућује стабилност курсева без опасности да резерва емисионе банке буде доведена у питање. Зато је сасвим корисно што ће са ступањем на снагу новог закона Народна Банка напустити своју досадашњу девизну политику и, као што предвиђа чл. 16 — законског пројекта, приликом куповине и продаје девиза продајној цени додавати односно одбијати „трошкове преноса злата између Београда и места плаћања девизе". На овај начин ће, додуше не сасвим, постићи извесно изједначење између важења златних девиза и чистог златног важења, па тиме и могућност функционисања златних тачака.

Обавеза Народне Банке да своје новчанице замењује повиђењу за злато и златне девизе значи напуштање ранијих компликованих новчаних система који су били у важности на територији Србије и оним деловима наше државе који су били под Аустро-Угарском и усвајање монометализма злата. И ми смо овде следовали примеру осталих држава у којима је после рата извршена новчана реформа. Поред несумњиво добрих страна има златно важење и извесне мане[1]). Нарочито у данашњим промењеним приликама општа употреба злата као искључивог законског метала представља једну реформу чија се ваљаност има још у будућности да покаже. У сваком случају усвајањем златног важења ми смо свој новчани систем везали за новчане системе већине осталих држава и изложили се истим опасностима и морамо, напоредо са њима, тежити ка једном савршенијем новчаном поретку, сматрајући данашњи само као једно прелазно стање.

У погледу банчине подлоге која има служити као база за емисију новчаница и средство за одржавање стабилности валуте садржи законски пројекат (чл. 19) ове прописе: Банчина подлога мора пре свега бити потпуна својина Банке. Она ће се састојати из злата, кованог и у полугама, из сребра, али само у оној количини која се буде затекла у Банци на дан ступања на снагу Закона о стабилизацији и из страних девиза стварно замењивих за злато. Ова последња одредба корисна је у толико што омогућује Банци да на свој сток девиза, односно своја

[1]) В. наш чланак: Проблеми увођења златног важења, у Архиву за Правне и Друштвене Науке, књига XV, бр. 1-2. стр. 110.

потраживања у иностранству, вуче известан интерес. Незгода је пак у томе што се може десити да нека држава, чије се девизе налазе у банчиној подлози обустави замењивост новчаница и на тај начин одузме тим девизама њихов златни карактер. Исто тако у случају каквог политичког заплета може и сама својина и располагање са девизама депонованим у иностранству бити доведена у питање.

У матеијалном стању банчином имају се према законском пројекту десити знатне промене. Пре свега закон о стабилизацији динара предвиђа, према извештају Главног Управног Одбора, смањење државног дуга на тај начин што ће држава из зајма који ће се закључити у иностранству исплатити на име отплате свога дуга преко 1 милијарду динара. Када се овој суми дода и износ од 800 милиона који ће се добити ревалоризацијом државног злата код Народне Банке онда ће се државни дуг смањити на око 2.500 милиона. Остатак дуга ће се отплаћивати у годишњим отплатама које ће износити око 70 милиона све док се не сведе на 300 мил. који ће остати као вечити бескаматни дуг Државе код Народне Банке. Друга промена долази од ревалоризације банчиног капитала. Будући банчин капитал износиће 240 милиона дин. Чл. 7. законског пројекта предвиђа да ће Банка моћи у споразуму са Министром Финансија свој капитал повећати до 500 милиона. Исто тако ће се од чисте добити уносити годишње 5% све док исти не доспе на висину уплаћеног капитала. Као што се види новчана реформа ће имати за последицу поправку банчиног материјалног положаја и повећање њенога кредитног капацитета.

Према пројекту закона (чл. 11) делокруг банчиних послова је проширен. Једна врло значајна новина састоји се у томе што се Банка овлашћује да есконтује „домаће земљорадничке менице са најмање три добра потписа и са роком од 9 месеци, под условом да ове менице долазе у Банку преко Савеза Земљорадничких задруга, Дирекције за Пољопривредни Кредит и других сличних установа и да ни у ком случају та врста меница не представља више од 25% укупног износа банчине лиснице постале путем есконта или куповине домаћих меница.“ Ова одредба представља најважнију новину у целом закону. Рђаве прилике у нашој пољопривреди долазе у знатној мери од тога што земљораднику није омогућено да дође до јефтиног кредита. Међутим без кредита њему није могуће да своје производне методе усаврши. Он само помоћу кредита може доћи до бољег семена, вештачког ђубрива, машина, мелиорација и т. д. Нашој је пољопривреди кредит нарочито потребан да би м огао издржати конкуренцију земаља у којима се у пољопривр еди исто онако савремено ради као и у индустрији, где се примењује најрационалнији начин рада, где се сва производна средства у потпуности искоришћују. И сувише је познато у колико се малој мери код нас искоришћују средства са којима земљорадња располаже. и како се нерационално ради. Цела наша пољопривредна производња зависна је

од временских промена. Савремена земљорадња, међутим, успела је да се у многоме ослободи од утицаја временских прилика и наша тежња мора бити да и код наших земљорадника распространимо она знања и искуства која су у другим земљама довела земљорадњу до таквог степена усавршености да се без претеривања може говорити о „индустријализацији земљорадње". За остварење ове тежње неопходно је потребан, осим поуке, културног дизања села, још и обилан и јефтин кредит. До сада код нас нису постигнути позитивни резултати са организацијом земљорадничког кредита и нема много наде да ће ово важно питање бити скоро решено. С тога ће сви они који у јачању наше пољопривреде виде пут којим треба да иде наша привредна политика поздравити ову реформу. Само морамо одмах нагласити да, и ако нас радује што се налазимо бар пред делимичним решењем питања земљорадничког кредита, ипак налазимо да Народна Банка није најподеснија установа за кредитирање пољопривреде и да главни извор земљорадничког кредита код нас тек има да се створи.

Народна банка је емисиони завод и као такав може давати кредите чији рок не би требало да пређе три месеца. Међутим земљораднику овакав кредит не помаже. Њему је најпотребнији дугорочан кредит па тек онда краткорочни и то са роком од најмање 6 месеци. Једна новчанична банка не сме своја средства ангажовати на дуге рокове. Њен је главни задатак да регулише новчани оптицај, да га подешава према привредним потребама, да му даје потребан еластицитет. Она ово не може постићи ако јој новац који она даје на зајам не притиче једним релативно брзим темпом. Само тако она може бити господар новчаног оптицаја. Када је један део њених средстава ангажован на рок од 9 месеци и када још уз то имамо на уму да наш сељак није још навикнут на употребу менице и на тачно одговарање обавезама, онда можемо рачунати да Народна Банка, над оним делом оптицаја који буде дала земљораднику неће моћи имати довољно власти и да се он врло лако може да претвори у нееластичан дугорочни кредит. Друга би ствар била када би се земљораднику на другој страни осигурао потребан дугорочни кредит и кад би се акција Народне Банке стварно састојала само у давању краткорочних кредита. Овако се може десити да кредитовање земљорадње буде огранизовано на штету правилног функционисања Народне Банке као емисионе установе. Есконтовање земљорадничких меница са дужим роком од три месеца већ одавно практикују америчке федералне банке и оно је после рата усвојила и Пољска Банка, затим Грчка и Бугарска. Какви ће резултати бити код нас, видећемо. У сваком случају треба поздравити овај покушај Народне Банке да са својим кредитима потпомогне онај део наше привреде где су они најнужнији.

Постоји још и један други начин на који Банка може помоћи земљораднику. То је могућност есконтовања варанта издатих на залогу производа, која је већ постојала и према старом за-

кону и која је у законском пројекту добила једну прецизнију форму. Разуме се да ова врста кредитовања, поред све своје користи, не може тако брзо да буде организована пошто је потребно да се подигну нарочита јавна сместишта која би издавала варанте. Да би се указала стварна помоћ земљорадњи најбоље би било да се овакво кредитовање врши посредством житарских задруга. Корист коју би наша привреда добила не би се састојала само у јефтином кредиту. Овакве задруге учиниле би много и за поправку квалитета самих производа. Осим тога у самој чињеници да овакве задруге могу земљораднику прибавити јефтин кредит, лежао би један јак импулс за њихово оснивање што би корисно деловало на развитак нашег задругарства у опште,које је апсолутно неопходно за једну земљу малих поседа као што је наша. Затим и са гледишта саме Банке оснивање оваквих задруга а исто тако и јавних сместишта другога типа било би веома корисно. Кредити које би она давала на овај начин могли би идеално бити подешени према општем економском развитку земље. Према величини годишње производње мењала би се и тражња за оваквим кредитима и повећање новчаничног оптицаја које би дошло као последица повећања производње не би могло имати карактер инфлације. Уместо дакле да се Банка при емитовању новчаница руководи само величином своје златне подлоге, она би путем ломбардовања аграрних производа дошла до једног одличног критеријума за своју емисиону политику.

Од одредаба које у пројекту закона регулишу односе између Банке и Државе најважније су оне које говоре о њиховим материјалним односима и оне које регулишу питање државног надзора над банчиним радом. Видели смо већ да ће Држава у интересу извођења новчане реформе смањити свој дуг код Банке. Али с друге стране и Банка је примила обавезу (в. тачку 9 и 10 чл. 11.) да за исплату издатака предвиђених у буџету есконтује ванредне благајничке записе до износа од 600 милиона и исто тако есконтује, купује и продаје државне благајничке записе издати приватним лицима за њихова примања од државе у укупном износу од највише 400 милиона динара.

Што се тиче државног надзора над Банком ту има врло значајних промена. Пре свега надзор над Банком неће више спадати у надлежност Министра Трговине и Индустрије него Министра Финансија, који код банке поставља свога комесара. Одредбе којима је регулисан државни надзор представљају један велики напредак јер осигуравају Банци много већу самосталност него што је има данас. Ово се огледа у обавези Министра Финансија да у року од три месеца предложи за гувернера једног од кандидата Главног Управног Одбора, у искључењу државних чиновника и народних посланика из чланства у Управном Одбору, али нарочито у ограничењу права државног комесара. Права и надлежност владиног комесара се у врло великој мери ограничавају. По старом закону комесар може ставити свој вето на сваку одлуку Управног Одбора или збора акционара ако налази да је

она противна статутна, законима, па чак интересимма земаљским. Министар је дужан да у року од 15дана донесе дефинитивну одлуку. По новом би закону комесар могао, и то на самој седници или збору на коме је одлука донета, зауставити од извршења одлуку која је супротности са законом о Народној Банци или статутима. Министар је пак дужан да у року од осам дана донесе своју дефинитивно решење на које се Банка може жалити Државном Савету. Државни Савет без саслушања Министра доноси своју одлуку која је одмах извршна најдаље у року од петнаест дана. Ако он ово не учини у предвиђеном року сматраће се као да одлука није ни обустављена од извршења.

Када ступе на снагу нови законски прописи, Народна Банка ће бити једна од најнезависнијих емисионих банака у Европи. Она се потпуно ослобађа утицаја политичких фактора и добија одрешене руке у погледу своје политике. Код нас тако честе промене у политичком курсу неће моћи на банчину политику имати утицаја, она ће моћи бити спровођена консеквентно и искључиво са обзиром на интересе привреде. Народна Банка ће дакле моћи на целокупни наш привредни живот да врши један сталан и одлучан утицај. У колико утицај државе на Банку буде био мањи у толико ће бити и мања опасност од инфлације, у толико ће банка бити више у могућности да своју деликатну дужност — стварање новца — подеси искључиво привредним потребама, развитку и структуралним променама у народној привреди. У колико њена самосталност буде већа биће већи и њен углед у иностранству и веће поверење осталих емисионих банака, на чију ће сарадњу она у будућности бити упућена.

Из најважнијих одредаба које смо овде изложили види се да ће, са њиховим ступањем на снагу Народна Банка ући, ојачана и модернизирана, у један нови живот. С тога би се само могло пожелети да пројектоване одредбе постану што пре закон. На жалост није ни мало сигурно да ће се ово тако скоро десити. Велики зајам од чијег добијања зависи и извођење наше новчане реформе одложен је. Емитовање нових зајмова на лондонском, а нарочито њујоршком новчаном тржишту, је данас веома отежано и велико је питање да ли ће се ситуација до јесени поправити. Ипак то не сме бити разлог одлагања новчане реформе, коју треба што пре извести ма и са средствима са којима сами располажемо.

Д-р Александар Јовановић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

ANALI PEB | anali.rs

Разрешење државних службеника од дужности по престанку службе

Члан 117 Закона о државном рачуноводству прописивао је, да се пензионисани односно отпуштени службеник мора разрешити од своје дужности „најдаље за десет дана". То је правило.

Ако се услед озбиљне болести службеника или каквог другог неотклоњивог узрока не би могло поступити по овоме правилу, пом. члан прописује, да се буџетски има сматрати да је службеник разрешен од дужности „по истеку десет дана од дана указа." Излази, дакле, да ће службеник у сваком случају или бити разрешен од дужности најдаље за десет дана од пензионисања односно отпуштања или крајем тога рока бити сматран као разрешен.

Сад је све ово друкчије регулисано четвртим ставом члана 135 Закона о чиновницима. Док је Закон о државном рачуноводству имао у виду две ситуације и регулисао их на горњи начин, дотле Закон о чиновницима предвиђа три различите ситуације. Раније се при регулисању овога питања није водило рачуна по коме је основу службеникова служба престала. Ма који основ био, важило је исто правило. Сад се, међутим, у томе погледу прави разлика и, с обзиром на ту разлику, рок за разрешење од дужности није увек исти. Ово разрешење мора се извршити или одмах, чим стигне обавештење о извршној одлуци по којој је служба престала, или најдаље у року од месец дана од дана обавештења. Прво важи у случају отпуштања по пресуди редовног или дисциплинског суда и у случајевима т. 1, 2, 3, 4, 6, 8 и 9 чл. 133 Зак. о чин.; друго важи у свима осталим случајевима престанка службе пензионисањем односно отпуштањем. Према томе службеник мора бити одмах разрешен од дужности поред случаја кад је отпуштен пресудом редовног или дисциплинског суда, још и кад му служба престане услед умне или физичке неспособности за службу (т. 1 чл. 133 З.Ч.), истека дванаестомесечног боловања (т. 2), пада под старатељство или стечај, или продужења очинске власти (т. 3), истека једногодишњег расположења (т. 4) иступања из држављанства (т. 6), осуде на затвор дужи од године дана (т. 8), и неспособности за сталност (т. 9).

По дисциплинској пресуди, служба може престати било пензионисањем, било отпуштањем (чл. 165 ЗЧ). Према чл. 135 рок за разрешење службеника од дужности није у оба случаја исти: ако је службеник на овај начин отпуштен, он мора бити разрешен одмах по добивеном обавештењу о извршној одлуци; ако је пензионисан, онда у року од месец дана од обавештења. И ако је, дакле, основ престанка службе исти, у погледу разрешења од дужности прави се разлика с обзиром на то како служба престаје, па се у случају отпуштања поступа на један, а у случају пензионисања на други начин. Та се разлика, међутим, не прави кад је реч о престанку службе по сили Закона. Међу горе наведеним случајевима престанка службе по сили закона, само се у случају т. 6. и 9 службеник увек отпушта и ако је већ задобио право на пензију. У осталим случајевима, он се отпушта ако ово право није стекао, иначе се пензионише, сем случаја из т. 8, кад службеник може бити и отпуштен и поред стеченог права на пензију, али само онда ако дисциплински суд нађе да он има да изгуби пензију. Али био отпуштен или пензионисан, он се у сваком случају мора одмах разрешити од дужности.

Изложили смо, кад се службеник у случају престанка службе има одмах разрешити од дужности. Остаје нам да изложимо, кад се на ово разрешење има применити рок од месец дана. Кад важи прво, чл. 135 Зак. о чин. изречно је казао. Што се тиче другог, он само прописује да се тако има поступити у осталим случајевима. Ту, пре свега, долази случај пензионисања по пресуди дисциплинског суда. Затим, овде спадају сви остали случајеви престанка службе по сили закона, који нису горе обухваћени. Према томе излази, да се службеник има разрешити најдаље у року од месец дана кад му служба престане услед слабих оцена (т. 5 чл. 133), нејављања на дужност по властитој кривици или напуштања службе без знања непосредног старешине (т. 7), неодслужења војске (т. 10), и навршења прописаног броја година старости (т. 11). У случају т. 7. и 10, службеник се отпушта, иако је већ задобио право на пензију. У случају т. 5 службеник се пензионише или отпушта према томе, да ли је стекао или није стекао право на пензију. Исто то важи и за случај из т. 11, иако се у последњем ставу чл. 133 каже, да се у томе случају службеник пензионише. Јер, по закону, једно лице са нешто мање од 60 година старости може постати службеник. Како овакав службеник, до навршетка своје 65 године не може стећи право на пензију, то онда он не може ни бити пензионисан, већ само отпуштен. Престанак службе по сили закона а на основу навршених 65 година старости може се, дакле, јавити не само у облику пензионисања, него и у облику отпуштања. Али мада и по т. 5 и по т. 11 чл. 133 служба може престати и пензионисањем и отпуштањем, у погледу разрешења од дужности не прави се никаква разлика: службеник, био пензионисан или отпуштен, не мора одмах већ у року од месец дана бити разрешен.

Поред поменутих случајева престанка службе по сили закона, рок од месец дана важи и за разрешење од дужности оних службеника чија је служба престала по њиховој вољи (оставка, чл. 134; пензионисање по навршетку прописаног броја година службе за пуну пензију, чл. 141) или по нахођењу административне власти. Овај други начин престанка службе чисто административним путем предвиђен је, не само у прелазним наређењима Закона о чиновницима (чл. 234), већ и у другом ставу чл. 141. Истина, законодавац је случај престанка службе из другог става чл. 141 уврстио међу случајеве престанка службе по сили закона (вид. т. 11 чл. 133). Али то је очигледно погрешно. Под појам престанка службе по сили закона потпадају само они случајеви, у којима службеник мора бити или пензионисан или отпуштен, тако да се надлежна власт, кад наступи један од таквих случајева, не може руководити својим нахођењем, већ је дужна да изда акт о томе. Међутим, у другом ставу чл. 141 прописано је, не да државни службеник *мора*, него да *може* бити пензионисан ако је навршио 60 а још није напунио 65 година старости. Кад наврши 65 година, њему служба мора престати, и то је случај престанка службе по сили закона; кад наврши 60 година, њему служба може

али не мора престати, и то онда није случај престанка службе по сили закона, већ случај престанка службе по нахођењу административне власти. На основу другог става чл. 141, према самом његовом тексту, службеник може бити само пензионисан; на основу чл. 234, он може бити или пензионисан или отпуштен, према томе да ли јесте или није стекао право па пензију. Кад, дакле, не би било чл. 234, административна власт по своме нахођењу не би могла отпустити једног службеника позивајући се само на чл. 141, већ би га једино могла пензионисати, ако је природно стекао право на пензију. Али у сваком случају, службеник се разрешава од дужности у року од месец дана, пошто ни овде у погледу разрешења од дужности није предвиђена разлика с обзиром на то, да ли је реч о отпуштању или пензионисању, што је учињено једино код престанка службе по пресуди дисциплинског суда.

Напоменули смо, да члан 135 Закона о чиповницима у погледу разрешења од дужности службеника, чија је служба престала пензионисањем односно отпуштањем, разликује три ситуације. Прва ситуација обухвата случајеве, кад се разрешење има извршити одмах; друга ситуација обухвата случајеве, кад се разрешење има извршити у року од месец дана; трећа ситуација, најзад, обухвата случајеве одсутности службеника услед које није могуће разрешити га редовним путем. Према чл. 135 има се тада као дан разрешења узети дан кад стигне обавештење о извршној одлуци. Вреди напоменути узгред, да законодавац као да није имао некакав јасан и одређен критериум пред очима, кад је прописивао да ли се разрешење од дужности има извршити одмах или у року од месец дана. Јер ако је сасвим разумљиво што је предвидео, да се службеник отпуштен по пресуди дисциплинског суда има одмах разрешити од дужности, неразумљиво је зашто није прописао исто и на случај кад службеник по казни иде у пензију, или кад бива отпуштен стога што се није на време јавио на дужност или што је напустио службу. Исто тако није јасно зашто је, на пример, законодавац прописао, да се привремени службеник, који није способан да постане сталан, мора разрешити од дужности одмах, а службеник чија служба престаје због слабих оцена у року од месец дана. Пошто су оба случаја исте природе, онда би требало за други да важи оно исто што и за први.

Четврти, претпоследњи, став чл. 135 Закона о чиновницима одређује, кад се пензионисани односно отпуштени службеник има разрешити од дужности. Последњи став пом. члана прописује, да оваквом службенику припада право на активне принадлежности до краја месеца у коме је разрешен или у коме се сматра да је разрешен. Иако је ова одредба довољно јасна, њена примена у пракси Државног Савета није једнака.[1] Јавила су се у главном два гледишта. По једноме, службенику припадају активне принадлежности све до краја месеца у коме је разрешен,

1) Агорић, *Одлуке Државног Савета*, 1928, стр. 166—167.

па макар то разрешење и не било извршено у време законом прописано. По другоме, активне принадлежности припадају пензионисаноме службенику, с обзиром на последњи став чл. 152 Закона о чин., само до првог дана наредног месеца иза месеца у коме је пензионисан. Од ова два гледишта, прво нам изгледа тачно. С једне стране, последњи став пом. члана доиста прописује, да пензиске принадлежности службеника теку од првог дана наредног месеца иза његовог пензионисања, одакле излази да до тога дана теку активне принадлежности. Али с друге стране, последњи став чл. 135 јасно прописује, да активне принадлежности теку до краја месеца у коме је службеник разрешен од дужности или се сматра да је разрешен. Изгледало би онда, као да ова два прописа противурече један другоме, услед чега је и дошло до противуречних гледишта Државног Савета, од којих се једно заснива на чл. 135, а друго на чл. 152 Зак. о чин. Разлика у примени ова два гледишта видеће се из следећег примера. Један службеник, пензионисан 25 јуна и разрешен од дужности 20 јула, имао би право на активне принадлежности по првоме гледишту до краја месеца јула, а по другоме до краја месеца јуна. Само кад се у једном закону нађу два на први поглед противуречна прописа, онда се не може примењивати час један а час други, него се мора пронаћи прави смисао и једног и другог, и тим путем утврдити, да ли у истини међу њима постоји противуречност. Јер, да узмемо овај наш случај, немогуће је примити, да је законодавац једновремено хтео ове две ствари, на име да активне принадлежности теку даље и после разрешења од дужности, све до краја месеца у коме је оно извршено, и у исти мах да те принадлежности престану тећи чак и пре разрешења. Мора се онда пронаћи његова права мисао. Она је, изгледа нам, у овоме.

Питање докле теку активне принадлежности службеника коме је служба престала регулисано је у потпуности чланом 135, који обухвата и случај пензионисања и случај отпуштања. Чл. 152, међутим, односи се само на пензионисање. Мора се онда први члан узети као претежнији од другог, пошто се у њему, не узгред, него првенствено то питање регулише. У ствари, чл. 152 и не регулише на друкчији начин оно што је већ регулисано чланом 135. Место тога он просто, имајући стварно у виду нормалан случај кад разрешење пада у исти месец заједно са пензионисањем, с једне стране поставља правило континуитета у примању принадлежности, — кад престану активне, почињу тећи пензиске, — а с друге стране поново наглашава и истиче, да ће службенику пензијске принадлежности тећи од првог дана идућег месеца, да ће дакле службеник и после разрешења имати активне принадлежности. Ни из чл. 152 не треба, према томе, изводити закључак, да ће пензионисани службеник, мада и даље врши активну службу, имати пензијске принадлежности, него да ће му и као пензионисаном а неразрешеном припадати активне принадлежности.

Уосталом, било би неразумљиво да законодавац чланом 152 изузме од примене прописа чл. 135 пензионисаног службеника, указујући на тај начин неку нарочиту пажњу отпуштеноме службенику. Јер, по овоме тумачењу, у нашем горњем примеру, отпуштени службеник примио би активне принадлежности све до краја идућег месеца, док би их пензионисани примио само до првог дана тога месеца. У ствари, то изузимање пензионисаног службеника од примене чл. 135 изводила би сама административна власт, пошто од ње зависи да ли ће и кад ће га разрешити од дужности. И могло би се чак рећи, да је законодавац баш то и имао у виду кад је у чл. 135 прописао, да службенику по престанку службе припадају активне принадлежности, не до краја месеца у коме је имао бити разрешен, него до краја месеца у коме је заиста разрешен. Као мерило служи, дакле, не законски пропис, кад се разрешење има извршити, — пропис који се у пракси може и не поштовати, — већ прост факт, кад је то разрешење стварно извршено. На тај начин искључено је, да на службеника падну штетне материалне последице због његовог закашњеног разрешења за које могу одговарати само надлежни органи, који своју дужност нису извршили на време. Свако друго тумачење довело би до тога, да би се имало узети да је службеник разрешен онда, кад га је по закону требало разрешити, па макар то разрешење стварно и не било извршено. Међутим, чл. 135 предвиђа само један разлог кад се службеник има сматрати да је разрешен, иако стварно није разрешен, то је његова одсутност. Овде, напротив, службеник није одсутан, него и даље врши исту службу коју је и дотле вршио, и чак не сме пре разрешења, макар и прошао рок законом прописан, да своју дужност сам напусти.

Што се тиче питања откад теку пензиске принадлежности пензионисаног официра, о томе говори чл. 118 Закона о устројству војске и морнарице: „Официр је у пензији, кад је разрешен од активне службе у војсци; од принадлежности он тада прима пензију која му припада по члану 301 овога закона". И поред овог за нас јасног текста, изводи се закључак, да пензионисаном а још неразрешеном официру припадају, не активне, већ пензиске принадлежности. Јер, каже се, да је законодавац хтео друкчије, он не би у пом. члану ставио *тада*, него *од тада*.[1]) Међутим, то не стоји. Из наведеног члана јасно проистиче, пре свега, да официр *тада кад* је у пензији прима пензију. Затим, из њега се исто тако јасно види, кад се официр има сматрати да је у пензији: кад је разрешен од активне службе. Док официр није разрешен од активне службе, он није у пензији и, према томе, неће примати пензијске, већ активне принадлежности. Другим речима, да би официр примао пензиске принадлежности, треба да је у пензији, а да буде у пензији, треба да је разрешен од активне службе. Пензионисаном, а још неразрешеном официру припадају, дакле, активне, не пензијске принадлежности. Из свега реченог излази, да активне принадлежности прима пензи-

1) Агорић *op. cit.*, стр. 168.

онисани службеник грађанског реда до краја месеца у коме је разрешен, а пензионисани официр до дана разрешења.

У вези са разрешењем постоји међу њима још једна разлика. И ако службеник грађанског реда после пензионисања прима активне принадлежности, њему се то време неће рачунати за пензију, и то не само време од разрешења до краја месеца у коме је оно извршено, него и време од пензионисања до разрешења. У томе смислу и пресуда Државног Савета, бр. 17535 од 25 маја 1927 године, у којој се тужилац одбија од захтева, да му се за пензију рачуна време службе до дана разрешења, „јер сви рокови кретања у служби и њеног престанка важе од односно до дана кога је донесен акт о томе." Тачност решења о неурачунавању овога времена за пензију проистиче из прописа чл. 152 Закона о чиновницима по коме се количина пензије одређује „истом одлуком којом се службеник пензионише." Јер, у тренутку пензионисања може бити одређена пензија само тако ако време службе после тога не долази у обзир за њено срачунавање. Напротив, што се тиче официра, из члана 118 Закона о устројству војске и морнарице излази, да се њима за пензију има рачунати и време од пензионисања до разрешења. Јер, према овоме члану, видели смо, официр се сматра да је у пензији тек од разрешења, што значи да је дотле у активној служби, чије се све време, по одбитку пуног рока службе у сталном кадру у пешадији, рачуна за пензију (чл. 300 Закона о устр. војске и морнарице).

Д-р Михаило Илић.

СУДСКА ХРОНИКА

О задрузи између оца и сина

У Грађ. Законику, у издању које је приредио Г. Никетић, уз текст §§-а 57. и 507. додат је приличан број одлука Касац. Суда, и одмах пада у очи, да се већина од њих баве питањем: може ли и када бити задруге између оца и његових синова. Прво: може ли, у начелу, бити задруге између оца и синова. Одговорено је потврдно и ствар није више нимало спорна. Онда је, даље, следовало питање: када и под којим условима може бити те задруге. Одговорено је: онда кад, поред оца, и синови имају удела у задружном имању, било да су то имање од оца (поклоном) или иначе добили.

Најчешћи случајеви постанка ових задруга, као што се из пом. одлука види, ови су: или отац подели имање између себе и синова, па и после те деобе продуже заједно живети и имање радити, или пак отац, дајући делове само некима од синова, који почну оделито живети, остане и даље у заједници са осталим синовима, пошто, разуме се, и њима њихове делове назначи. Али се сада појавио и трећи случај: отац одели само једног сина, а са другим остане и даље на оном остатку имања, и то не делећи

га између њих двојице, остану, дакле, у оном истом стању у коме су били и пре одвајања оног одељеног сина. И сад се пита: има ли у томе случају задруге између оца и заосталог сина? Апелац. Суд сматра да нема, док Касац. Суд, напротив, налази, да и тада има задруге. Па како је тај случај споран и иначе интересантан, ми ћемо овде приказати последњу одлуку Опште Седнице Касац. Суда која се њиме бавила, износећи прегледно цео ток дотичног спора. А он је у овоме:

Тужилац Јовица М. представио је: Да је његов отац, Грујица, по смрти својој оставио као зак. наследнике њега, Јовицу, и млађег сина Светолика, који је доцније умро оставивши два сина, Милорада и Светомира. Тужио је масу пок. Светолика и молио да суд пресуди, да и он, Јовица, има право наслеђа 1/2 заоставштине свог пок. оца.

На ово је тужена страна одговорила, да се тужилац, још за живота очевог, оделио од овога и од брата Светолика, да је том приликом свој део имања примио, а да су Грујица и Светолик остали и даље заједно. Између њих двојице образована је тада задруга, каже тужена страна, јер су испуњени сви зак. услови који се за постојање задруге траже. А пошто по § 528. грађ. зак. сродство у задрузи искључује при наслеђивању сродство ван задруге, тражила је да Суд тужиоца, као незадругара, одбије од туженог тражења. О томе, да се је тужилац од оца и брата био оделио, поднела је доказе, а тај факат и сâм је тужилац на рочишту признао.

Прв. суд за округ београдски, пресудом Бр. 48213-26. нађе, да је између пок. Грујице и сина му Светолика постојала задруга, те тужиоца на основу § 528. грађ. зак. одбије од тражења.

Међутим, Апелац. Суд, по незадовољству тужиочевом, нађе, да у овоме случају није било задруге, па пресуду прв. суда пресудом својом бр. 1719-27 преиначи и тужиоцу призна право наслеђа 1/2 заоставштине пок. Грујице. Разлози су му ови:

„По правилу, првенство у правима наследним између више појављених наследника одређује се према њиховој блискости сродства према оставиоцу — § 395. грађ. зак. Једино пак одступање од тог општег правила предвиђено је у § 528. грађ. зак., по коме зак пропису сродство у задрузи има првенство над сродством изван задруге, ма ово било и у ближем степену. Али терет доказивања, да су у даноме случају испуњени услови за примену овог изузетног зак. расположења лежи на оној парничној страни, која то тврди, т. ј. — у овом случају на туженој — § 178. г. суд. пост.

Исто тако, по правилу нема задруге између оца и синова, и ако синови живе и раде са оцем, јер је један од битних услова за постојање задруге заједница имања; а синови, радећи са оцем, под управљањем очевим и на очевом имању, не прибављају себи већ оцу — §§ 57., 507. и 121. грађ. зак. Изузетно, пак, може задруга постојати и између оца и синова, а то у случају кад отац своје синове одели, па давши им сваком у својину по један део своје имовине, остане и даље у заједници живота и рада са свима или са једним од својих одељених синова, пошто се њихова претходно издвојена и тачно назначена имовина поново смеша — § 508. грађ. зак.

Међутим, у овом спорном случају тужена страна ничим није дока-

зала,да је пок. Грујица ма на који зак. начин, за време свога живота, био образовао задругу са својим сином, пок. Светоликом, и да је умро као задругар пок. Светолика, тако да би се питање о наслеђу његове, Грујичине заоставштине евентуално имало расправити по спец. зак. прописима — који регулишу наслеђивање у задрузи, а не по општим зак. прописима о наслеђивању у инокоштини. Сам пак факат деобе једнога сина не ствара задругу између оца и другог сина, када ничим није утврђено, да је овај последњи имао своје личне имовине — §§ 57. и 507. грађ. зак. Па како је... то је тужилац Јовица наследник $^1/_2$ целокупне заоставштине свога оца пок. Грујице, а наследник друге половине је пок. Светолик, односно синови његови, Милорад и Светомир, с тим да се у наследнички део тужиоца Јовице има урачунати и оно имање, које је он још за живота очева при деоби добио — §§ 394., 395., 396., 397. и 500. грађ. зак."

Али Касациони Суд, примедбама свога II одељења од 16. августа 1927. г. Бр. 5933, ову пресуду Апелац. Суда поништи, па каже:

„Погрешио је Апелац. Суд кад је узео, да овде није било задружног односа између пок. Грујице и умрлог му сина Светолика, и то своје нахођење засновао на аргументу да између оца и сина у опште не може бити задруге, а нити се види, да је пок. Грујица са сином Светоликом ма на који начин засновао задругу, па је зато, преиначујући пресуду прв. суда, пресудио да се овај спор има расправљати по прописима о редовном, инокосном, наслеђивању.

Тај разлог Апелац. Суда не стоји зато, што се признањем обеју парн. страна, као што се из акта види, утврђује да је пок. Грујица М., још за свога живота, оделио свога старијег сина, тужиоца Јовицу, давши му на обрађивање његов део имовине, а да је и даље остао на осталом имању са другим му сином, Светоликом, и живео тако са њим све до своје смрти. Према овако утврђеним чињеницама јасно се види, да овде постоје сви елементи потребни за појам задруге у см. § 507. грађ. зак., а то је заједница живота и имања везана крвним сродством. Постанак ове задруге између пок. Грујице и сина му Светолика датира, као што се из акта види, од момента када је пок. Грујица оделио Јовицу, давши му његов део, те је тако на један пређутан начин, једном конклудентном радњом, заснована горња задруга — § 532. грађ. зак — путем усменог уговора између оца Грујице и сина му Светолика.

Па кад овако ствар стоји, онда је пок. Светолик као задругар, у см. § 528. грађ. зак., био пречи у праву наслеђа заоставштине свога оца и задругара у исто време, те и сва заоставштина, која је остала после његове смрти, припада његовим зак. наследницима — § 396. грађ. зак."

Апелациони Суд, међутим, нађе, да ове примедбе не може усвојити, те Касац. Суду даде овакве противразлоге:

„Ни тужена страна не тврди, нити се то из акта види, да је задруга постојала између пок. Грујице и његових синова, тужиоца Јовице и пок. Светолика, па ни суд не може претпоставити да је оваква задруга постојала. Јер Апелац. Суд стоји на становишту, да задруга између оца и синова може постојати само онда, ако су синови још за живота очева имали сопствено имање, прибављено деобом, т. ј. поклоном од стране оца, или са које било друге стране. У овом спорном случају према свима изнетим доказима види се, да је пок. Грујица још за живота оделио нешто од свога имања и поклонио своме старијем сину, тужиоцу Јовици, који је онда започео самосталан живот. Међутим, не види се из акта, нити о томе има доказа, да је пок. Грујица истом приликом одвојио и поклонио један део имања и другоме своме сину, пок. Светолику, па да је онда образовао заједницу живота и смешао овај део Светоликов и свој, и на тај начин образовао са њиме задругу. Према томе, правна ситуација за млађега сина, пок. Светолика, остала је и после одељивања старијег сина као што је и раније била, т. ј. пок. Светолик је остао у кући и на имању *очевом*, а не у задрузи са оцем, јер, као што је речено, задруга претпоставља постојање сопственог имања, имања сваког члана задруге. Зато после смрти Гру-

јичине његово имање имали су да наследе његови синови, тужилац Јовица и пок. Светолик — § 397. грађ. зак.; наравно онај део имања, који је пок. Грујица још за живота био дао тужиоцу Јовици, има се узети у обзир приликом деобе наслеђа — § 500 грађ. зак.

Према схватању Апелац. Суда, дакле, не може бити у овоме случају места примени прописа о наслеђивању у задрузи, која се, као противна правилу: да између оца и синова нема задруге, не може извршити без *изрично* изражене воље (на основу просте претпоставке, да је воља очева била да одели и другога сина, јер је конклудентна радња, коју примедбе истичу, у ствари само једна претпоставка), већ се наслеђе има извршити у смислу прописа о инокосном наслеђивању, пошто нема никаквих доказа по којима би се могло узети, да је између пок. Грујице и пок. Светолика била задруга. По мишљењу Апелац. Суда ово гледиште је једино основано de lege lata, независно од тога како би се ово питање имало расправити de lege ferenda".

У својој Општој Седници, Касац. Суд, одлуком Бр. 11391 од 7. новембра 1927. г., прихвата примедбе свога одељења а противразлоге Апелац. Суда одбаци, потврђујући на тај начин гледиште, да је овде између оца и сина било задруге.

Овде се као што видимо, истичу два главна питања: 1) је ли између пок. Грујице и сина му Светолика постојала задруга, и 2) ако јесте, има ли места примени § 528. грађ. зак. на заоставштину Грујичину. Да свако од тих питања посебно расмотримо.

1. — За постојање задруге један од битних услова је, као што знамо, заједница или, је по § 507. грађ. зак. „смеса" имања. Она значи да сваки задругар мора имати удела у задружном имању, иначе није задругар. А је ли тај услов испуњен кад отац одели само једног сина, а са другим остане и даље неподељен? Мислимо да није и сматрамо, да је Апелац. Суд био у праву.

Јер изложене примедбе за своје гледиште, да је било задруге, као главни аргуменат истичу то, што је отац, самим тим што је једном сину при деоби дао извесан део свога имања, пристао да и онај други син, са којим и даље остаје, има свој удео у подељеном имању, те је на тај начин једном конклудентном радњом заснована задруга између њих двојице. Међутим, држећи се строго правог зак. смисла задруге, услов за задругу, заједница имања, не би постојао, ако би један задругар у ту заједницу унео само наду, очекивање да ће временом постати сопственик дела задружног имања, већ је потребно да му такво право у даном тренутку стварно и припада, да је оно несумњиво. Задруга није условна заједница, да би могла почивати на неким претпоставкама. Или стоје потребни зак. услови, те има задруге, или тих услова нема, те ни задруга не постоји.

Може се баш и претпоставити, у духу примедаба, да је отац, делећи једног сина, пристао да и ономе другоме, који са њим остаје, даде нешто од свога имања. Али он, пре свега, може и дуже живети, па зар задруга за сво то време да почива на његовој претпостављеној намери? Судбина задруге зависила би од искључиве воље очеве, противу које син не би могао да се

бори. А то би било противно правном основу сваке задруге: да она почива на сагласију њених чланова и да се сви задружни послови споразумно воде. — Затим, такав се отац може предомислити, па имање, чији је он и даље једини сопственик, отуђити или иначе њиме располагати, јер на то има права. Тако би син, и против своје воље, био лишен свога дела задружног имања, што се код прâве задруге, према §§ 510. и 522. грађ. зак., не може никако догодити. — Напослетку, могу се између оца и сина изродити озбиљнији сукоби и неспоразуми, који даљу заједницу чине немогућом. На страну тада питање о синовом праву на приновак, јер отац може сина напросто одстранити не давши му ништа од имања, те ће такав задругар за све време очевог живота бити лишен очекиваног дела. И да ли би тада настала ситуација била иста као и она, кад се растура једна заједница која је била задруга? Не би! Син би се одједанпут нашао без игде ичега, јер би отац све себи задржао. А да је са оцем био у задрузи, његов би положај био куд и камо повољнији: тражио би, пре изласка из задруге, деобу имања, и добио би свој део као задругар и отпочео би одвојен, инокосан живот. Према томе, оваква би задруга, кад би у истини постојала, при своме престанку могла произвести последице, које нормално не производи једна права задруга при своме престанку. И баш с обзиром на особености тих последица сматрамо, да таква заједница између оца и сина није задруга.

Затим резоновање да је отац, делећи једног сина а остајући и даље с другим, једном конклудентном радњом пристао на заснивање задруге са неподељеним сином, чини нам се неумесно. Конклудентна радња, као начин изјаве воље, служи за произвођење жељених и могућих правних последица. Она, кад је реч о стварању задруге, значи само то, да су извесна лица прећутно пристала да живе заједно и да своја имања, која у том тренутку и стварно имају, раде заједно, — да су таквом радњом закључила уговор о задрузи; али не могу једном конклудентном радњом, поред пристанка да заједно живе и раде, створити и заједницу имања, ако ње стварно нема. Таква је радња релевантна само онда, кад се већ налазимо у присуству услова, који по закону једној заједници дају карактер задруге, а да она без тих услова, не може створити задругу на један фиктиван начин. Бар за закон и за трећа лица таква заједница не би била задруга. Закон, кад говори о заједници имања код задруге свакако не мисли да могу сачињавати и она имања, која имају да буду тек створена неком конклудентном радњом заједничара, већ безусловно тражи да су делови појединих задругара већ ту, да постоје, и да је право сусвојине појединих задругара несумњиво.

Напослетку, овај аргуменат примедаба, схваћен овако како га оне употребљавају, могао би довести до овог закључка: не само отац и син, већ и други крвни сродници, конклудентним радњама изјаве своју вољу да образују задругу, да живе и раде заједно, а једно од њих уопште нема имања. И сад, да ли ће то

лице, које нема имања, постати задругар, као што то из смисла примедаба проистиче, па баш да се они сви и изрично, а не конклудентним радњама, изјасне да га сматрају задругаром? Ми мислимо да неће и да не може. Закон је јасан: чим извесна лица, поред осталих услова, имају и заједничко имање, он их, и без изричног уговора о задрузи, сматра задругарима; а кад једно од њих стварно нема имања у заједници, онда га он не признаје задругаром па макар задруга између њих и изрично била уговорена. Закон је појединцима, код којих се стеку услови за задругу, оставио потпуну слободу у обзиру, да ли ће живети у задрузи или не. Али кад се постави питање, да ли једна заједница, поред споразума њених чланова, испуњава и остале зак. услове који јој дају карактер задруге, — онда воља заједничара ту не може ништа изменити. Ако се хоће задруга, морају ти услови бити примљени онако како их је закон определио. Кад на пр. два лица изрично уговоре задругу и испуне остале услове за њу, али нису сродници, онда их закон, и поред тог њиховог уговора, не сматра задругарима. У питању: да ли код извесне заједнице постоје они и онакви услови које закон за задругу тражи, „воља и наредба човечија" не може заступати закон. Због тога се у овоме случају не само конклудентном радњом, него ни изричном изјавом воље, не може заменити недостатак онога што је за задругу битно, што по закону мора безусловно и стварно да постоји, а то је суспојина.

Према томе сматрамо, да овде између пок. Грујице и сина му Светолика није никако било задруге, и Касац. Суд не би нимало ризиковао, да је усвојио иначе умесно гледиште Апелац. Суда.

2. — Налазећи да је овде било задруге, изнете примедбе, исто као и пресуда прв. суда, сматрају даље, да је „пок. Светолик као задругар у см. § 528. грађ. зак. био пречи у праву наслеђа заоставштине свога оца и задругара... То пак значи, да Касац. Суд стоји на гледишту, да се овај § 528.има применити и онда, кад је у питању задруга између оца и синова. Непознато нам је да ли је Апелац. Суд, поступајући по овим примедбама, у том смислу и пресуду донео, али нам се чини да би такво разумевање овог зак. прописа било такође неправилно.

И ако је законодавац, при доношењу овог §-а, из нарочитих разлога желео да фаворизира задругу, ипак нема доказа да је он желео, да задруга искључи из наслеђа и самој рођену, или ван задруге живећу, децу умрлог задругара. Без обзира на могуће несугласице између родитеља и деце, без обзира на разлоге одвојеног живљења деце — незадругара, — задруга није у стању раскинути однос оца и сина. За љубав задруге, ма како је желео, законодавац, — није хтео посегнути и у најинтимнију област човечијег живота, па задругом рушити љубав између родитеља и деце. Да је задругу жртвовао љубави родитеља и деце, и да такву примену § 528. не жели, законодавац је доста јасно истакао допуном § 529. грађ. зак. од 1859. г., којом је чак и женској деци умрлога задругара признао

право наслеђа очевог дела задружног имања, а које им је право по ранијем зак. објашњењу овог §-а било ускраћено. И кад, према томе, задруга не може искључити на основу § 528. кћер свог умрлог задругара, онда она, с обзиром на зак. повлашћивање мушких при наслеђу, још мање може искључити сина његовог. У осталом, и без таквог извођења, сâм текст допуњеног § 529. чини и за сина ствар потпуно јасном, јер уметнута реченица: „кад овај не остави по себи мушке деце" значи несумњиво то, да умрлога у задрузи, поред женске деце, наслеђују тако исто и синови, и то још у см. § 396. грађ. зак. пре женске деце. При том је потпуно равнодушна ствар, да ли се син, који наслеђује свог у задрузи умрлог оца, налази ван задруге у тренутку отварања наслеђа, или је са оцем заједно живео. Јер кад по § 528: оца умрлог у задрузи наслеђују и она деца (и женска и мушка), која би „за матером из задруге отишла", онда га, нема сумње, може наследити и син, који за матером није отишао, али је са других разлога одвојено живео.

Према томе овде син задругар не може искључити из наслеђа сина незадругара, већ очево имање имају по пола делити, разуме се уз урачунавање сину незадругару онога што је од оца при деоби добио. А све што би такав син могао изгубити, то би евентуално било право на приплод односно приновак од времена деобе са оцем.

Милосав Б. Смиљанић

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју словенских права.

IX. Сењериални режим у историји руског и српског права.

Питање о сењериалном режиму у историји руског права је давно и довољно разрађено односно црквених установа и црквених земаља, и то манастирских, владичанских, митрополитских а доцније и патриарших. Сачувао се велики број имунитетских повеља, пореских и судских, које почињу од XIII века и иду даље; по њима и по другим још изворима успостављена је цела слика не само сењериалног; него и феудалног режима на црквеним земљама; последњи, т. ј. феудални режим постојао је нарочито на земљама Новгородског владике и Московског митрополита, који су под собом имали читав низ својих бојара, којима су давали баштине и проније (вотчини и поместија), а ти су бојари имали сењериалну власт над насељеницима поменутих баштина и пронија; манастири пак су се ограничавали на сењериалну власт над становништвом својих имања. Имунитетске повеље световним земљопоседницима и го бојарима и осталим слободним слугама кнежевским, дуго су време биле познате само у малом броју. Због тога су историци били склони да их сматрају скоро као изузетке те ни имунитети ни сењериални режим

нису признавани за општу појаву у световним имањима („у „бојаршчинама"). Ипак истраживаоци такве врсте, као што Неволин (у својој „Историји руских грађанских закона"), већ су одавно (још у првој половини XIX в.) претпостављали, да су имунитет и сењериални режим нека врста исконских установа, које су се базирале не само на даровним повељама, него и на стародавном обичају. Познати због свога танког аналитичког ума Василије И. Сергејевич је у своме делу „Древности рускаго права" (свеска I, прво изд. 1890 г.) успео да и у малом броју световних имунитетских повеља опази манифестацију неког општег поретка: те су повеље даване не само великашима, него и обичним, па чак и ситним баштиницима и пронијарима, дакле нису могле да буду изузетне повластице, него појединe манифестације извесног општег уређења за повлашћени земаљски посед. 1898 г. је А. Јушков у нарочитој публикацији нових архивних материала[1]) издао више десетина имунитетских повеља световним земљопоседницима, почињући од почетка XV в. па надаље. Тај је архивски проналазак променио погледе на ово питање. Искористио је га *Н. П. Павлов-Силвански и конструисао је имунитет* и сењириални режим као општи поредак, који је вредио како за црквени, тако и за световни земаљски посед. Тај је поредак Павлов—Силвански схватио као саставни део општег политичког уређења уделне Русије (од средине XIII све до средине XVI в.) коју је он први у историји руског права издвојио као самосталну и дефинисао као феудалну периоду.[2]) Недавно је московски професор С. Б. Веселовски, иначе познати истраживалац порезивања и катастра у московској држави, издао специјалну монографију о постанку сењериалног режима у Русији („К вопросу о происхожденији вотчинного режима", Москва, 1926, 127 стр.). То је прво монографско истраживање овога питања, које се досада расправљало само узгред и у општим делима. Истраживање Веселовског обухвата цео развитак сењериалног (баштинског) режима, почев од његовог првог опстанка па све до дефинитивне формације. Први почетак судске власти баштиника Веселовски налази још пре уделне периоде и то у личним односима господара према робљу и зависним земљорадницима („закуп"-има Руске Правде), који су несумњиво били подложни господарском суду. Да би се лични суд господара претворио у баштински суд у ужем смислу речи, т. ј. у суд господара над насељеницима свога имања, за то је био потребан прелазни процес, који би односе зависности и заштите пренео с особа на земљу.

[1]) „Акти XIII—XVII в., представленије в разрјадниј приказ представителјами служилих фамилиј после отмени местничества (1257—1613), I ч., Москва (Чтенија И. М. О. И. и Др. Р.), 1898.

[2]) Дотични главни радови Павлова-Силванског јесу ови: „Феодализм в древњеј Роси", Петроград, 1907 г. и „Феодализм в уделној Руси", Петроград, 1910 г. („Сочиненија, том I). Види моју расправу: „Феодализм в Россији. Критическиј очерк", Варшава, 1901 (Варш. Унив. Известија, 1901, књ. VIII), где се претресају претходне студије Павлова-Силванског.

Тај се процес извршио у двојаком облику, и то, — у Новгородској земљи путем обичајног развитка, који је земљишном поседу доделио државне функције судства, а у осталим земљама уделне Русије — путем издавања имунитетских повеља од стране кнезова. Детаљном анализом тих повеља бави се баш наш писац. Пошто су црквени имунитети већ одавно и добро познати, писац се концентрише на световне имунитетске повеље. Те су имунитетске повеље биле двојаке, и то, — пореске и судске. Прве (т. зв. „тарханнија грамоти") су ослобођавале баштинике плаћања општих пореза и наређивале су специјално за њих опорезавање; у исто су време укидане све велике и мале работе и ситне дажбине и корист кнеза; на тај је начин ударен темељ за потоња финансијска права баштиника према насељеницима њихових имања. Друге (т. зв. „несудимија грамоти") су на баштинама укидале кнежевски суд и подређивале су насељенике судској власти баштиника, резевишући за кнежев државни суд само најважнија кривична дела (разбојништво, убиство и обличену татбу). Веселовски констатује, да имунитетске повеље нису биле изузетне појаве, већ су издаване не само угледнијим бојарима, него и редовној властели (кнежевским слугама), и то не само за њихове баштине, него и за проније. У току једног столећа имунитетске повеље толико су се уопштиле, да је њихова садржина постала опште правило. Али баш око средине XVI в. имунитетске повеље престале су да се даље издају. Створена путем тих повеља сењериална власт била је дефинитивно формирана и ушла је у састав државне управе и Московске државе и потоње Руске Царевине, где се одржала све до 1861 г., — до ослобођења сељака.

Веселовски ставља имунитете као темељ политичког уређења уделне Русије. Он се изјашњава против Павлова—Силванског, који је то уређење квалификовао као феудално, јер сматра, да се Павлов-Силвански базирао на спољашњој и површној сличности између политичког уређења уделне Русије и западноевропског феудализма. Ипак она карактеристика уделне периоде, коју нам пружа сам Веселовски у ствари не опроврга конструкцију Павлова—Силванског, већ је потврђује. И за Веселовског имунитети су само једна од разноликих манифестација општег распарчавања власти, које је постојало у великим и уделним кнежевинама, кнежевим баштинама, обичним бојарштинама, манастирским и црквеним имањима, слободним насељима (т. з. „слободе", што би се могло превести на српски језик као „свободштине", в. у Зак. Спом. Новаковића), и тежачким општинама („черније" или „тјаглије мири") уделне Русије. Распарчавање власти је баш битно за политичко уређење, које се у пределима европске културе назива феудализам. Ако је политичко уређење уделне Русије подведено под општу историјско-правну категорију феудализма, то не значи, да га индентификујемо са феудалним уређењем у овој или оној земљи на западу Европе, јер општа категорија феудализма обухвата разнолике идиографске варијанте, од којих једну налазимо у уделној Русији.

Сењериални режим сачињава основ, на коме се је развило приватно поданство сељака̂. Његов значај у томе погледу значи више, од укидања права слободног кретања за сељаке. То знају историци западно-европског права; истог су мишљења и историци социалног развитка Пољске.[3]) У историји руског права досада су у главном пазили на укидање права слободног кретања сељака, а сењариалну власт су скоро испуштали из вида. Истраживање Веселовског накнађује ту једностраност.

Од одлучног значаја за приватно поданство сељака је не само то, што је сељак био подложан сењериалном духу, него и то, дали је имао право подношења апелате државном суду противу пресуде свога господара, а исто тако то, да ли је имао право тужити свога господара државном суду због повреде уговорних или уобичајених услова, под којима је радио на земљи. За развитак сењериалне власти у Русији карактеристично је било потпуно искључено подношење апелате државном суду против господареве пресуде. У исто време руски сељак био је лишен права да тужи свога господара суду, и то је изрично било прописано и у Новгородској земљи 1470—1471 г. (у уговору Новгорода са пољским краљем Казимиром поводом његове кандидације на новгородски престо), и у земљама московске државе 1649. г. (у законику — „Уложенију" — цара Алексија Михаиловића). Право судске тужбе против господара сељацима је било признато у Псковској земљи, где им га је гарантовао и законик (Псковскаја Суднаја Грамота, чл. 42, 51, 75, 87) и где се одржало бар до пропасти политичке самосталне Пскова и његовог инкорпорисања у састав Московске државе (1510 г.).

Истакнута питања у истраживању Веселовског треба да се поставе и у историји српског права. У њој се може чврсто констатовати пуни развитак сењериалног режима, како у економско-финансијском тако и у судском погледу, само за манастирска и црквена имања. Ту постоји читав низ имунитетских повеља, чија је садржина затим генералисана и потврђена у Законику цара Стефана Душана. Што се пак тиче световних баштиника, за њих имунитетске повеље не постоје. Душанов законик пак учвршћује само порески имун тет и економску сењериалну власт световних баштиника, а судску власт признаје им само према отроцима (робљу), и пастирима (чл. 103, 183), а не према меропсима. Наслањајући се на чл. 103. Законика, Константин Јиричек је изразио претпоставку, да се баштинска јурисдикција властеле простирала на све насељенике њихових имања, и навео је један акт од 1396 год. из Херцеговине из Босанске периоде (Archiv f. slav. Phil., XXII, 1900, S. 165). Вл. Намисловски

3) B. Jan Rutkowski, Zarys gospodarczych dziejow Polski w czasach przedrozbiorowych, Poznan, 1923, str. 131; упореди Heinrich Felix Schmid, Die sozialgeschichtliche Erforschung der mittelalterlichen deutschrechtlichen Siedelung auf polnischem Boden, Vierteljahrschrift für Social-und Wirtschaftsgeschichte, XX Band, 3. и 4. Heft, 1927, S. 344, 325—326.

ANALI PFB Lanali.ro

у једној од својих последњих студија убраја патримониалну јурисдикцију властеле у општу схему средњевековног српског судства (Jahrbücher f. Kultur u. Geschichte der Slaven, N. F., Band III, Heft III, 1927, S. 362.). Ако опрезна претпоставка К. Јиричека није убедљива, онда тим више не може да буде примљено необразложено тврђење Вл. Намисловског. Дакле, није било судске власти световних баштиника над меропсима. Али оно што је још важније, то је да Душанов Законик званично додељује меропсима право да туже господара државном суду (чл. 139), и то не само световног господара, који није имао над њима судску власт, него и цркву, чијој је патримониалној јурисдикцији меропах иначе био подложан. И такво право је меропсима признато једновремено са укидањем њихове слободе кретања (чл. 140—141 Законика). То изазива важне промене у зависности меропаха, због којих се њихово правно стање не може дефинисати као стање потпуног приватног поданства према њиховим господарима.

Д-р Теодор Тарановски.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Leonid Pitamic: **Država**, 1927, založila družba Sv. Mohorja.

Др. Леонид Питамиц, професор државног права у Љубљани, добро је познат читаоцима овога часописа својим изврсним расправама и приказима. Његова књига о *Држави* јесте прво систематско дело из области општега државног права на словеначком језику. Друштво Св. Мохорја, које је издавањем књиге Г. Питамица започело читав низ научних публикација, мислило је, у првом реду, на просвећивање ширих кругова читалаца. Али Г. Питамиц, као професор универзитета, имао је на уму, поред тих ширих кругова читалаца, још и своје ученике којима је био потребан један уџбеник из државнога права. Осим тога, осећао је и сâм потребу за једним делом у коме ће изложити закључке свога дугогодишњег рада на науци. Тако је постала ова књига, подједнако корисна и за научнике и за ђаке, па и за нестручне читаоце. Њена вредност, и научна и васпитна, тако је велика да би је ваљало превести и на српско-хрватски.

Држава Г. Питамица садржи у главном ону грађу која се обично налази у уџбеницима државног права. Начин на који је Г. Питамиц обрадио ту грађу, јесте строго правни. Избачена су сва социолошка расматрања (не говори се на пр. ни о начелу народности ни о политичким странкама). Политичка расматрања нису сасвим избачена, али су јако сведена: много се више рашчлањава правни механизам државних установа, него што се претреса њихова целисходност. Историјском објашњењу тих установа поклоњено је доста пажње, али главни циљ Г. Питамица био је тај, да нам покаже слику савремене државе онакву каква се

добија проучавањем позитивног права. Ради тога, Г. Питамиц морао је многобројне и на први поглед тако разноврсне установе данашњих културних држава свести на неколико основних типова. Г. Питамиц био је врло пажљив, и трудио се да код основних типова забележи не само њихове главне црте, него, ако је могуће, и све њихове преливе. Он има оно нарочито словеначко осећање за тачност детаља; његови описи типова јесу врло темељан рад, без ичега што би личило на оно брзо и овлашно скицирање које се чак и у страну науку увукло. Његова анализа појединих установа врло је оштра и продирна, — и никад развучена: он одмах улази у суштину ствари. Склоп је књиге изврстан: у сажимању материјала и његовом логичком распореду, Г. Питамиц има врло сигурну руку.

После овог дела о *Држави*, духовна личност г. Питамица постаје доста јасна. То је врло критичан дух, који између супротних гледишта уме да се одржи у равнотежи, и који чак ни у одбрани властитих назора није сувише одсечан ни апсолутан. Он има развијено етичко осећање, и много полаже на моралну аутономију појединаца. Он је без сумње демократ и либерал, премда више либерал него демократ, — и поред свега свог либерализма наклоњен цркви. Од политичких философа више га привлаче велики рационалисти и идеалисти као Лок и Русо, него велики реалисти као Хобес и Макиавели. Према томе, није ни мало чудно да је код државе нарочито истакао њену етичку и рационалну страну, и приказао је првенствено као установу за заштиту права појединаца. То је, ако хоћете, лице државе, али она има и наличје. Узета са тога наличја, она представља борбу друштвених група око власти. Правни поредак има за циљ не само да заштити права појединаца, него још да и ову борбу група регулише. Ма која група победила, она води рачуна о праву колико најмање мора, а о својим интересима колико највише може. На овом наличју државе, Г. Питамиц се задржава врло нерадо. Он је много више правник, моралист и философ, него политичар и социолог.

После ових општих напомена, ваља изближе проучити идеје Г. Питамица о основним питањима државног права. Ово ваља тим пре учинити што је Г. Питамиц присталица једне нове, т. зв. нормативне школе, и што је први код нас учинио покушај да њено гледиште проведе кроз једно систематско дело о државном праву. Пре тога, код нас је о нормативној школи било само појединих расправа, међу којима заслужују нарочитог помена, с једне стране, расправе самога Г. Питамица, а с друге стране, расправе проф. д-ра Ђорђа Тасића.

Нормативна школа, основана од неких бечких професора, међу којима најважнији Келсен, да се људски разумети тек у вези са једном другом школом против које се она јавила као реакција. То је школа немачких професора Лабанда и Јелинека, која је до светског рата била „владајућа теорија" у немачком правном

свету, па се с тога и данас тим именом означава. Та је школа хтела две ствари: (1) да избаци из проучавања државног права сваку политичку тенденцију (државно право сматрало се дотле више као политичка него као правна наука), и (2) да проучавањем законских текстова дође и у државном праву до онако јасних основних појмова какви су на пр. у грађанском праву већ постојали, и без каквих се од државног права није могла начинити логичка целина.

Лабанд-Јелинекова школа оставила је иза себе једну теорију о држави која је изгледала, истина, уско правна, али са свога правног гледишта доследно изведена. По тој теорији, држава је била правна личност, — и то како у приватноправном тако и у јавноправном смислу. Одлика приватноправне личности састојала се у њеној способности за правно пословање; одлика јавноправне личности у њеном праву заповедања. Као остале правне личности, држава је морала имати своје органе преко којих ће делати. Ти органи нису били обични пуномоћници; тесно везани за државу, која без њих није била у стању посведочити своје постојање у правном свету, они су изгледали један део ње саме, због чега су се и звали „органи". Правни поредак био је израз оне воље која се приписивала држави као јавноправној личности, и која је за обичне грађане имала обавезну снагу једне заповести. За разлику од обичних грађана који су стајали под правним поретком, држава је стајала над њиме, — бар у толико што га је, као израз своје воље, могла у свако доба променити. Изузимајући неке изузетне случаје у савезној држави, држава је била суверена, — није признавала никакву вишу власт над собом, ни домаћу ни страну. Чак ни правила међународнога права нису била наметнута држави од неке старије власти, него се она обвезала на њихово вршење путем слободно закључених међународних уговора.

То су били главни закључци „владајуће теорије", које је нормативна школа покушала да оспори. Треба само имати на уму да је она, одбацујући закључке Лабанд-Јелинекове школе, остајала у главном верна њеној методи. Као год Лабанд-Јелинекова, тако је и нормативна школа хтела да путем правног умовања, очишћеног од политичких предуверења, дође до основних појмова државног права. Али њени основни појмови разликовали су се од основних појмова „владајуће теорије".

Још пре нормативне школе, „владајућој теорији" замерано је што је за полазну тачку узела правну личност државе. Једна правна личност не може постати друкчије него сообразно прописима правног поретка, — овај дакле, мора њој претходити. По владајућој теорији, на против, правна личност државе постојала је пре правног поретка, пошто је тек она силом своје воље имала тај поредак да створи.

Ову замерку нормативна школа само је још боље продубила. Она је тврдила да, у праву, воља сама собом не вреди ништа; она вреди само онда и само у толико, ако и у колико одговара правним прописима; своју вредност она не црпи из себе саме него

ANALI PFB | anali.rs

из правних прописа. Уговор за сауговораче, наредбе власти за поданике, имају обавезну снагу само с тога, што су уговори закључени, а наредбе издане, на основу закона. Према томе, ничија воља, па ни државна, не може бити основни правни појам; то може бити само правни пропис, који се, у терминологији нормативне школе, назива нормом.*)

По нормативној школи, правна личност стајала би према правном пропису као изведен појам према основном. Путем правне анализе, правна личност да се сва свести на скуп правних прописа који се тичу њене организације, њених права и њених дужности. Једном неправнику може изгледати да иза тих прописа постоји као њихов носилац она људска група којој је закон дао карактер правне личности. Али та група, када се једном одвоји од правних прописа који се ње тичу, није више правни него социални појам, — исто онако као што и човек, узет ван круга својих права и дужности, нема више значаја за право. Он постоји и даље као природно биће или као социална јединица, али не више и као правни субјект.

На тај начин, ни правна личност државе није ништа друго него скуп правних прописа који на њеној области важе. Нормативна школа нема ништа противу тога да се, краткоће ради, правни поредак једне државе схвати као једна целина, па чак да се на неки начин и персонификује. У место што би се рекло: „правни поредак који важи на француској државној области", — може се рећи, — што је чак практичније, — „француска држава". Овакво персонификовање је допуштено, али под условом да се има на уму, да, у ствари, државна личност није нешто што ван и изнад државних закона постоји: то је само једна скраћеница којом се сви ти закони узети скупа означују.

Чим се одбаци појам државне личности у ономе смислу у коме га је владајућа теорија узимала, постаје непотребан и појам државних органа. Без сумње, и даље ће се чинити разлика између оних који врше власт у држави, и оних који су тој власти подложни, али владодршци неће се више схватати као органи државне личности која кроз њих живи. Сва своја права владодршци, исто тако као и обични грађани, изводиће из правних прописа, — с том разликом само што ће њихова права бити већа него права обичних грађана. Стављени под исте правне прописе, вла-

*) Због овог истицања правног прописа, одн. норме, нормативна школа и добила је своје име. За разлику од *закона*, који изражава оно што у природи, по некој вишој нужности бива, *норма* изражава оно што су људи сами себи прописали; *закон* је оно што независно од наше воље *мора* да буде; *норма* оно што по нашем властитом нахођењу *треба* да буде. Норма не означава увек једно правило. Сваки пропис, био он општег или посебног карактера, који од самих људи долази, има се сматрати као норма. Једна административна наредба била би исто тако норма као и једно законодавно правило. Нормативна школа узима обично појам норме у ужем смислу — у смислу правне норме. Поред овога ужег смисла, могућан је и један шири смисао, по коме би норма обухватила и остале људске прописе, — на пр. прописе етичке.

стодрщци и обични грађани биће правно много ближи једни другима, него што је то случај онда, када се претпостави да иза властодржаца стоји једна личност вишега правног ранга него што су обични грађани. Владајућа теорија начинила је од државе правног „надчовека". По нормативној школи, нема виших и нижих личности: у место да се једна личност над другом уздиже, над њима свима уздиже се правни поредак.

Владајућа теорија сматрала је суверености за главну одлику државе. Нормативна школа, која је државу схватила као систем правних прописа или норми, сматрала је као главну одлику тога система његово логично јединство. Правни поредак једне државе јесте степенована целина: од норми нижега ступња пење се ка нормама вишега ступња. Важност ниједне норме не долази од ње саме, него од норме вишега ступња, јер норма нижега ступња важи само у толико у колико се слаже са нормом вишега ступња. На пр. наредба се мора слагати са законом, а закон с уставом. Али, ако ни једна норма не даје важности сама себи, свака је даје норми нижега ступња. На пр. Закон добија своју важност од устава, а он сам даје важност наредби. У правном поретку важност се спроводи одозго на доле. На врху поретка стоји једна основна, изворна норма, одакле све остале норме црпе своју важност. То је она норма која одређује начин на који ће све остале норме постајати. У кратко, логично јединство правног поретка одржава се посредством тога начела, да норме нижега ступња не смеју противуречити нормама вишега ступња (између норми истога ступња противуречност избегава се на тај начин што доцнија норма укида ранију: lex posterior derogat priori). Захваљујући своме логичном јединству, правни поредак може се замислити као *један*, па чак и персонификовати као једна правна личност.

Пошто смо изложили у чему се састоји нормативна школа, треба да видимо однос Г. Питамица према њој.

Он увиђа да та школа није потпуно доследна у своме резоновању. Систем правних норми који је склопила, држи се на једној основној норми која у ствари није правна. Као што смо показали, у правном поретку, свака норма црпе своју важност не од себе саме, него од оне више норме која је над њоме. Над основном нормом нема никакве више норме. Одакле она црпе своју важност? На пр. закон добија своју важност од устава, по чијим је прописима издан, — али одакле добија своју важност сам устав, — мислимо, први државни устав чије доношење није могло бити саображено прописима никаквога ранијег устава (у истом положају био би и онај устав који би био донет на супрот прописима ранијег устава, револуционарним путем). Основна норма правног поретка, зато што се не наслања ни на какву вишу норму, не може бити правна норма, — што не значи, да не би могла, у недостатку правног значаја имати неки други значај, — верски, етички, политички... Нормативна школа

замерала је владајућој теорији, да је измислила једну правну личност државе за коју се показало да не происходи ни из каквог претходног правног поретка. Нормативној школи могло би се одговорити да је она, од своје стране, измислила један систем правних норми коме као год и правној личности државе, оскудева правна основа.

Г. Питамиц помиње ову недоследност нормативне школе, али се не задржава на њој нарочито. Њему изгледа много важнија друга једна замерка која се може тој школи учинити. Појам државе по нормативној школи изгледао би истоветан са једним системом правних норми у коме не би било противуречности. Г. Питамиц истиче, да држава није само један низ идеја које једна с другом стоје у логичкој вези. Потребно је још да се те идеје стално остварују: држава јесте једна правна мисао, али, докле се год та мисао не стане преводити у свет чињеница, држава не постоји, него се само замишља. У појам државе, мора се, поред система норми, унети још један састојак, — а то је оно друштво које по тим нормама живи, и које се, ради њиховог тачног вршења, нарочито организовало. Уносећи у појам државе, као нов састојак, друштвену организацију, Г. Питамиц се приближио владајућој теорији. Ова последња, кад год је говорила о правној личности државе, хтела је тиме спојити у један појам правни поредак и ону друштвену организацију која тај поредак одржава. Ипак, бар нама тако изгледа, између Г. Питамица и владајуће теорије има ова разлика. У појму државе, владајућа теор ја више наглашава друштвену организацију, а Г. Питамиц правни поредак. По владајућој теорији, правни поредак био би само један начин живљења друштва; по Г. Питамицу, друштво са свом својом организацијом било би (разуме се, са чисто правног гледишта!) само једно средство једно јемство за извршавање правног поретка.

Од нормативне школе Г. Питамиц прима основну идеју, да воља сама собом нема правне важности, него је добија од једне норме, када јој се саобрази. Ако не Г. Питамиц, а оно други представници нормативне школе, нарочито њен вођ Келсен, и сувише су истицали ову разлику између норме и воље, и на један скоро схоластички начин начинили од ова два појма две непомирљиве непријатељске апстракције. По њиховом разлагању, воља је субјективна, а норма објективна; воља је једна психичка чињеница, и ништа више; стога мерило вредности и не даје воља, него га даје норма као једно од психичких произвољности и колебљивости очишћено правило.

На ово би се могло у опште рећи, да између норме која представља једно правило од самих људи постављено, и воље тих истих људи не може бити тако апсолутне разлике како узима нормативна школа. Норма није, у ствари, ништа друго него људска воља која се учврстила и постала за неко време непроменљива; „стабилизирана воља", то би била права дефиниција норме.

Ако се хоће да уђе дубље у ствар, онда ваља тачно утврдити шта се разуме под вољом, а шта под нормом. Воља се може узети у два смисла: као воља појединаца који чине једну друштвену групу, и као воља саме те групе. Вољи појединца, норма се, доиста, може ставити на супрот као нешто више. Право је навек сматрано као покушај да се наша лична воља регулише, и то једним правилом које ван ње само лежи. У том погледу, не би било велике разлике између нормативне школе и владајуће теорије, јер, најзад, ни ова последња није оснивала правни поредак на вољи појединаца, него на вољи државне правне личности.

Али, ако се норма може одвојити од воље појединаца, да ли се може одвојити и од воље друштвене групе? Ту сада треба утврдити смисао који се изразу *норма* даје. Норма, као што смо видели, има један ужи смисао у коме значи правне прописе, — и један шири, у коме значи све оне прописе, начела, уверења која изражавају оно што по мишљењу људи *треба* да буде. У овом ширем смислу, норма би обухватала догме вере, правила морала, политичка начела и т. д. За норме ове врсте могло би се тврдити да изражавају објективне истине, и да у толико не зависе од наше воље. Да ли се то исто може тврдити и за чисто правне норме? Те норме, то су у ствари прописи које је једна група установила више или мање из практичних разлога, с обзиром на своје специалне потребе. Ти прописи вреде независно од рационалности своје садржине, вреде макар и не изражавали никакве објективне истине, вреде просто стога што се у једном даном часу нашла једна дана група која је хтела да се ти прописи врше. Како се, онда, ти прописи могу противставити вољи те групе усред које су постали, и ван које, може бити, нико им не признаје никакву вредност? Може се разумети, да хришћанство представља једну норму изнад наше воље. Већ би било теже разумети да такву норму представља на пр. и финансијски закон државе С. Х. С. за 1928-9.

Из свега овога излази, да доиста има норми чија важност изгледа независна од наше воље, било личне било колективне, али то су норме неправне; што се тиче правних норми, оне се не могу одвојити од воље своје друштвене групе, него само од воље појединаца. Да је одиста тако, види се и по оном систему правних норми о коме говори нормативна школа. Ту имамо три врсте односа између норме и воље. Прво, воља је потпуно потчињена норми: случај извршних органа и обичних грађана када испуњују своје законске дужности. Друго, воља, по овлашћењу постојећих норми, ствара нове норме: случај законодавних органа када на основу устава издају нове законе. Треће, воља, без овлашћења икакве раније норме, ствара норме: случај оних лица која установљавају прву, основну норму из које ће после произићи све остале. Што се више пењемо на лествицама правног поретка, воља постаје све важнији чинилац, докле најзад не допремо до једног врховног акта воље — скри-

веног под именом основне норме — који не доводи своју важност ни из једне норме, него је он даје свима нормама које у његов систем улазе.

У покушајима нормативне школе да успркос свему одвоји норму од воље њене друштвене групе, — осећа се тежња да се појави државног живота проматрају са што чистијег правног гледишта; с тога се оставља на страну друштвена група као појам који припада социологији, — и пажња се прикупља на тако рећи изолираном правном поретку као на једином подесном предмету чисто правног посматрања. Али, као год што се један орган нашега тела, отсечен, претвара у мртво парче меса, тако и правни поредак, одвојен од своје друштвене групе, мења карактер: то што је дотле била једна друштвена функција, постаје сада чисто логички појам. Другим речима, право постаје један систем идеја који се држи својим унутрашњим јединством, без потпоре спољашњег друштвеног ауторитета. Међутим, и у најчистијем правном умовању, право се не да замислити без једног друштвеног ауторитета и његових принудних средстава. Јер, та друштвена принуда није узгредна социолошка појава: она улази у сам појам права, као једна од његових битних црта, којом се право разликује од свих осталих норми, — у првом реду, верских и моралних. Те норме могу постојати и без друштвене принуде, али право не. Једна вера, непризната од државне власти, остала би и даље вера; један правни поредак који државна власт не би бранила, не би био правни поредак.

Поред идеје о односу између норме и воље, Г. Питамиц усвојио је од нормативне школе такође идеју о подређености државе међународном праву. Ако се прими владајућа теорија државне суверености, онда међународно право важи само с тога, што су поједине државе признале његовим прописима исту важност као својим властитим законима: крајњи основ важности међународног права лежао би, дакле, у државном праву. То је што се зове примат државног права. Нормативна школа, напротив, проглашава примат међународног права. Она узима да међународно право представља поредак вишега ранга него што је правни поредак појединих држава. Подређена том вишем поретку, држава не може бити суверена.

На који начин, нормативна школа доказује да је међународно-правни поредак виши од државно-правног? Она истиче, да се онај први односи на скуп држава, док се овај други односи само на једну државу. Међународно је право шири систем норми него државно право; по начелима логике не може шири систем бити подређен ужем систему, него обрнуто.

Противници нормативне школе одговарају, да овде није реч само о односу два система норми, од којих је један ужи, а други шири. Морају се, такође, узети у обзир и оне друштвене групе, које иза тих система стоје. Међународна заједница са својим ширим системом норми, слабије је организована него држава

са својим ужим системом норми. Подредити државу међународном праву, значило би подредити јачу групу слабијој. Јели то могућно?

По нашем мишљењу, нормативна школа и овде чини своју обичну погрешку да не води рачуна о друштвеним снагама које иза правних правила стоје. Ипак, њој ваља признати да је у корист примата међународног права навела један разлог од апсолутне теоријске тачности: у појму међународног права подразумева се доиста један шири систем норама него у појму државног права, — и ма колико се мењале историјске околности, никада се неће десити да државно право буде шири правни појам него међународно. То је à priori искључено. Разлози противника нормативне школе нису од апсолутно теоријске, него од релативно-историјске тачности. Држава може, али не мора бити јаче организована него међународна заједница. Јачу групу немогућно је потчинити слабијој, то стоји, — али ко јемчи, да ће држава увек бити јача група? Замислимо, с једне стране, Друштво Народа са много већим моралним ауторитетом него што га данас има, — а с друге стране, извршено разоружање држава, — шта би под таквим околностима остало од примата државног права?

Критика противника нормативне школе своди се, дакле, на то, да теорија о подређености државе међународном праву није тачна за садашње стање ствари. Г. Питамиц, који државу дефинише као „правну организацију подређену међународном праву", сматра, како изгледа, да је гледиште нормативне школе о односу између државе и међународног права сагласно већ и са садашњим стањем ствари. Ми о томе сумњамо. Савремена војничка држава, нарочито она која припада типу велике силе, сувише је јака, а међународна организација, која је тек у стању рађања, и сувише слаба. Докле год државна организација не би ослабила (отуда и са правног гледишта велики значај питања о разоружању држава), о подређености државе међународном праву још је рано говорити. Колико је савремена држава још јака, види се по томе, што Друштво Народа, највиши ступањ међународне организације који данас постоји, морало је поштовати сувереност држава, и с тога узети облик државног савеза, — оне дакле, заједнице држава која се, као што је познато, оснива на њиховој суверености.

У правноме систему Г. Питамица подређеност државе међународном праву има нарочиту важност. За разлику од других представника нормативне школе, Г. Питамиц унео је у свој појам државе, поред правног поретка, још и друштвену организацију. Услед тога, питање се могло поставити да ли и код Г. Питамица, као и код „владајуће теорије", правни поредак није ништа друго него воља једне друштвене групе. У томе случају, шта би још остало од основне поставке нормативне школе о надмоћности норме над вољом? Али ствар добија други изглед, чим се држава подреди међународном праву. Друштвена

група организована у држави долази онда под власт једне више норме, чија важност не зависи од њене воље, — и на тај начин претежност норме над вољом опет је обезбеђена.

Овим без сумње није исцрпено све што би се имало рећи о односу Г. Питамица према нормативној школи. Ми смо се морали ограничити на најглавније, — али и то ће, држимо, бити довољно, па да се види велика научна вредност књиге Г. Питамица.

Слободан Јовановић

Auslaendische Anleihen an deutschen Boersen. (Herausgegeben Deutsche Bank, 1927.)

У емисијама иностраних зајмова немачки капитали играју данас сасвим подређену улогу. Пре рата је било друкчије: уз Енглеску и Француску, Немачка је стајала у првом реду држава кредитора. Италијан Флора рачуна да су ове три државе имале уложених у иностраним хартијама од вредности око 330 милијарди лира од 815 милијарди колико је било у светском оптицају. Отуда се и данас, после рата, у Немачкој налазе код банака и приватних лица обвезнице јавних зајмова тако рећи свих држава на свету. Ово се најбоље види из обима иностраних зајмова који се котирају на немачким берзама у Берлину, Хамбургу и Франкфурту на М.

Рат са својим последицама имао је радикалног утицаја на поверилачка права немачких ималаца иностраних државних папира. Најтежа међу овима је несумњиво одбијање дуга од стране Русије. Велике штете произвеле су и монетарне тешкоће многих држава дужника. Најзад и сам Уговор о Миру дао је повода појави нових међународно финансијских проблема чије је споро и натегнуто решавање не мање неповољно утицало на интересе немачких капиталиста. Овде подразумевамо питања као: поделу дуга подељених државних територија; секвестрирање немачке имовине престављене обвезницама држава победница и обуставе плаћања по тим обвезницама, и т. д.

У намери да овако угроженим правима немачких портера пружи што тачнија обавештења о стању у коме се налазе поједини вангранични зајмови, у које су они уложили своје капитале, као и о стању привреде и финансија држава дужника, најзад да би их упознала са фазама и перипетијама накнадног регулисавања дугова током многобројних конференција после рата, Deutsche Bank из Берлина публиковала је прошле године једно опсежно дело о *иностраним зајмовима на немачким берзама*.

Дело садржи податке о нових 400 иностраних зајмова који се нотирају или су се нотирали раније на немачким берзама, а при томе су у емисији њиховој учествовали немачки новчани заводи. Концизно изложене карактеристике зајмова као и податци који се односе на јавни кредит задужене државе (новчани систем, стање дугова, буџет, трговински биланс), чине

ову књигу једном потребом у првом реду свих оних који се баве берзанским трансакцијама, као и оних који студирају државне финансије или са овима стоје у блиској вези.

Зајмови су груписани према државама које су их закључиле и којих је 32, највише европских али и са осталих континената. Русија је елиминисана. Као дужници фигурирају најчешће саме државе или већа самоуправна тела (област, покрајине) али су унети и такви дугови, представљени облигацијама, које су закључила велика акционарска друштва (жељезнице, телеграфска и др. фабрична предузећа).

Свакоме зајму претходи историјат са означењем његовог правног основа и циља ради којега је постао. Остали су податци груписани овако: (1) име контрахента зајма и садањи дужник; (2) и (3) валута на коју глассе обвезнице и однос између тих валута ако је зајам стипулисан у више монета. Ови детаљи нарочито су интересантни данас када се покреће питање т. зв. златне клаузуле, т. ј. обавезе враћања дуга у злату; (4) амортизациони рок, начин на који ће се вршити амортизација (извлачење или откуп на берзи) и др. амортизационе варианте; (5) гарантије дуга. Упоредна студија ових одељака даје леп преглед о томе која се све добра и приходи обично дају у јавном кредиту као подлога зајмовима. Под (6)... (11) изложени су податци о роковима плаћања камате, о првобитном и садањем износу зајмова, о банкама које су у Немачкој уписале зајам и т. д. Најзад ту су и курсеви ових зајмова после рата, упоређени са оним предратним.

Неколико страница посвећено је и нашим државним зајмовима и финансијским приликама у опште. Цифре су мање више тачне. Од зајмова пак изложени су само они који су емитовани у Немачкој, а то су два зајма Краљевине Србије, од 1895 и 1909, и зајмови бивше покрајине Босне и Херцеговине, које су ови крајеви 1918 године уласком у државну заједницу собом донели (чл. 204 Сенжерменског Уговора о Миру). Сви босанско-херцеговачки зајмови (5) емитовани су делом у Немачкој и њихов је номинални износ 184,000.000 кр. Немачки држављани држе знатан део ових емисија у својим рукама, а оба зајма из 1914 скоро у целини (9-10). Интересантно је на овом месту нагласите да наша држава према немачким портерима предњих зајмова после рата никаква плаћања није вршила. Дакле, један случај делимичног банкротства који се дао избећи. Наша држава у овом свом ставу заклањала се досада за оне одредбе Уговора о Миру, које јој дају за право да ликвидира на својој територији немачку имовину, у коју она убраја и обвезнице наших предратних и наслеђених зајмова. Ну, у овом третирању немачких портера наша држава остала је усамљена, и ми ћемо вероватно ускоро напустити ово гледиште и отпочети са радом по овим зајмовима. То су немачки портери осетили те су у последње време показали јако интересовање за босанско-херцеговачке зајмове и то нарочито оне из 1914 године — чији је номинални

износ 60,000.000 кр. — и који гласе на више монета: марке, франке, хол. флорине и ливре стерлинга — те се сматрају као да су плативи у злату. Наше Министарство Финансија напротив стало је на гледиште да се ови папири ни у ком случају не могу исплатити у пуној златној вредности. И то су ти разлози који су утицали да ни до данас, после 10 година од завршеног рата, нисмо отпочели са радом по овим зајмовима.

Има у овом делу још и других места која се баве нашим обавезама из Уговора о Миру. Тако у партији о ликвидацији аустро-угарских дугова има довољно елемената за упознавање са новом међународно-финансијском установом „Заједничке Касе" у Паризу, преко које већ више година наша држава врши плаћања иностраним имаоцима неких дугова бивше Аустро-Угармонархије.

Најзад за консултовање су и она места која говоре о отоманском и бугарском дугу, о јужним жељезницама, као и чехословачком, и пољском кредитном проблему, који је створен променама државних граница у Средњој Европи.

Ј. Ловчевић

НЕКРОЛОГ

ЈОВАН Ђ. АВАКУМОВИЋ (1841-1928)

Правник и политичар, Јован Авакумовић преминуо је 2 августа т. г. у осамдесет осмој години. Рођен је у Београду, где је провео школовање и свршио права. По том је слушао правне науке у Немачкој, и вративши се служио је у полицијској и судској струци. Као начелник Министарства Унутрашњих Дела, постао је ,1880 године, за кратко време Министар Правде. Од 1881—1887 био је члан Касационог Суда, а 1887 поново Министар Правде. 1892 образовао је владу, којој је био председник и министар Иностраних Дела. По паду те владе постао је адвокат, до 29 маја 1903, кад је опет образовао владу. После тога повукао се из политике.

Политичар, Јован Авакумовић припадао је либералној странци. Ушао је у њу по свршеном школовању, шесдесетих година, кад је странка, у опозицији против режима кнеза Михаила, окупила у своје редове све слободоумне омладинце. Кад је либерална странка дошла на власт, Авакумовић је начелник чувеног министра Радивоја Милојковића. Са тога положаја улази у владу. Он је члан и коалираног либерално-радикалског министарства, које је образовао Ристић 1887 године. Кад је под другим Намесништвом, услед попуне упражњеног места трећег намесника, Ј. Ристић дошао у сукоб са радикалском владом, поверио је образовање владе састављене од либералске опозиције, Авакумовићу, који је био на челу странке за време Ристићевог намесништва. У општој борби против радикала Авакумовић је успео да либералној мањини створи већину, на један доста сумњив начин. С тога је, после 1 априла 1893, кад се непунолетни Александар Обреновић прогласио за Краља, радикалска скупштина оптужила владу Авакумовића. У своју одбрану овај је у Скупштини одржао један говор, који ће остати забележен у историји нашег беседништва. Оптужба се свршила тиме што је краљ амнестирао оптужену владу. Но од тог времена Авакумовић прелази у опозицију личном режиму, што је нарочито борбено водио од 1901 до 1903 године. У својим говорима у Скупштини критиковао је оштро Сенат, престолонаслеђе и друге тада савремене политичке проблеме. По убиству Краља

Александра и Краљице Драге, Авакумовић образује владу, под којом је враћен нешто измењен устав од 1888, и изабран за Краља Петар Карађорђевић. После тога Авакумовић се повлачи из политике.

Авакумовић је био један од првих правника свога доба. Одличан судија, један од најбољих адвоката који су били код нас, бавио се и науком, и објавио низ стручних радова из области кривичног права. Помињемо ове његове расправе, којима је засновао научни рад у овој правној области: „Продужени злочини" (1882), „Нужна одбрана" (1883), „Стицај злочина" (1883), „Крађа" (1887), „Важност казненог закона" (1882), „Покушај" (1884), „Саучешће" (1885), и највеће његово дело „Теорија казненог права" (1887—1897), објављено у десет свезака на 1600 страна. Пре њега у области кривичног права радио је Ђорђе Ценић, но он се ограничио на коментарисање позитивног права. Авакумовић је први покушао дати општу теорију казненог права „и његови списи спадају у прве и најбоље ствари које постоје на нашем језику из теорије казненог права". Рад његов био је потпуно на висини савремене науке, темељан и обилан, и ако Авакумовић није никада заузимао катедру на правном факултету, већ се науком бавио само у слободним часовима, које су му остављали његови многобројни други послови. Тај рад донео му је чланство у Академији Наука, у којој је са Валтазаром Богишићем и Глишом Гершићем био међу првим правницима.

Као судија, адвокат и научни радник Авакумовић је обухватио све стране правничке струке, и свуда се истицао својим позитивним особинама. И ако се давно повукао из јавног живота, његово ће име остати међу светлим именима нашег правништва.

Илија А. Пржић

АНТУАН РУЖИЈЕ (ANTOINE ROUGIER)

Конац прошле године однео је Антуана Ружијеа, декана правног факултета и директора Високе Школе за Социјалне и Политичке науке у Лозани. У њему су изгубили правна наука једног озбиљног радника, Универзитет и студенти једног примерног наставника, а српско племе и наш народ једног великог пријатеља.

Француз по рођењу, Ружије је — после вишегодишње професуре у својој отаџбини на правним факултетима у Каену и Ексу — позван 1912. г. у Швајцарску на Лозански Универзитет, и ту је остао до краја живота.

Професор административног права, француског грађанског а доцније и дипломатско-конзуларног, он је у својој двадесетогодишњој академској каријери обогатио правну литературу низом првокласних прилога. Његове књиге „Грађански ратови и међународно право", „Интервенција из хуманитарних разлога", „Једна нова теорија о блокади", „Привилегије државне касе", његове многобројне расправе: о међународним судовима, о Лиги Народа, о уговорима о миру, затим студије из Швајцарског уставног права*) и о међународно-правним питањима, нарочито о оним која стоје у вези са Швајцарском и Француском, докази су једне фине правничке културе, једне поуздане логике једног великог смисла за нијансе и осећаја мере.

Али оно што даје Ружиеу нарочити значај, то је што је он први у Европи установио наставу упоредног административног права.

Упоређујући у своме курсу систематски административно-правне установе разних држава, класификујући их по њиховој унутрашњој сродности и извлачећи из тог упоређења опште правне закључке, он је далеко померио границе науке административног права и увођењем новог, упоредног, метода отворио је тој науци нове видике.

Лозански Правни Факултет може бити горд да су баш са његових катедара уведени неколико нових метода у наставу неколико правних дисциплина: да се за његове катедре надовезује очинство математичког метода у настави народне економије и социологије, а компаративног метода у настави

*) Види нарочито: „L'évolution du droit public en Suisse de 1869 a 1919" у Livre du cinquantenaire de la Société de législation comparée (1922).

цивилног и администативног права. Значај који су имали Валрас и Парето за математички метод у народној економији, тај значај имају Роген и Ружије за компаративан метод, први у грађанском, други у административном праву.

Не само због заслуга, којима је Ружије задужио правну науку, већ и због онога, чиме је задужио наш народ и читаво коло наших млађих правника и студената, ми одајемо пошту Ружиеовој сени.

За време прошлог рата Ружије је пером и речју ватрено устао у одбрану наше народне тезе. А као професор и декан Лозанског Правног Факултета и директор тамошње Високе Школе за Социјалне и Политичке науке свесрдно је помагао оне, који су имали срећу да му буду ученици. Његов семинар и његов дом били су отворени сваком студенту Србину и Југословену. Његов утицај у универзитетском сенату стајао им је увек на расположењу.

Поверење које је Ружије уживао није се ограничило само на наше студенте у Швајцарској. Његова научна спрема и његове високе моралне квалификације поклониле су му и поверење наше државе, и он је био један од оне четворице, које је наша држава истакла као своје кандидате за судије највишег међународног суда, Сталног Суда Међународне Правде у Хагу.

Нека је лака земља учитељу, научнику и пријатељу нашег народа Антуану Ружијеу!

Д-р Иван В. Субботић

БЕЛЕШКЕ

Демонологија у старом судском поступку. У једној од последњих свезака пољског „Историско-правног Споменика", који излази у Лавову под уредништвом проф. Пшемислава Домпковског, познатог читаоцима због многобројних приказа у *Архиву*, д-р Карол Кораниј пружа интересантну студију из области демонологије у старом кривичном судском поступку (Karol Koranyi, Ze studjow nad wierzenoami w historji prawa karnego. I, Beczka czarownic, Lwow, 1928). Студија полази од чињенице забележене у пољским судским актима, градским и сеоским, XVII в. да се вештице често нису доводиле, него се доносиле на суд у бурету. Тај је факат био већ раније опажен у књижевности. Истакнута је при томе претпоставка, да је, вероватно, унутрашњост бурета била покривена ексерима, и да су у таквом бурету вештицу котрљали. Према томе би поменуто буре за вештице било једна врста тортуре, и то у Немачкој позната под именом Eiserne englische oder spanische Jungfrau. Међутим пољска судска акта не потврђују горњу претпоставку. У Пољској, где уопште нису врсте тортуре биле толико многобројне, као у Западној Европи, било их је ипак неколико различитих, али се поменута Jungfrau међу њима не налази. О буретy за вештице сведок једног суђења вештици, 1775 г., остaвио нам је овакав опис: „У буретy је близу дна била исечена довољно велика рупа; женска, која се у буретy налазила, имала је руке везане за леђима; те су везане руке биле кроз споменуту рупу извучене напоље и помоћу клина учвршћене уз крај рупе; с тога метнута у буре женска није могла ни стојати, ни седети, него је морала клечати. Буре је озго било покривено платном, а са спољашне стране је на буретy била налепљена цедуља са натписом: Исус, Марија, Јосиф, и то ради тога, да не би ђаволи могли доћи до затворенице и да не би своју љубимицу спасли од смрти." Без сумње је клечање у буретy са везаним за леђима рукама било право мучење али ипак таквим затварањем није се ишло за тортуром, већ за нечим другим. Полазећи од истакнутих од Фера Ханса нових погледа на значај демонологије у теорији и пракси старог судског поступка (Fehr Hans, Deutsche Rechtsgeschichte, 2-го изд., Berlin—Leipzig, 1925; *исти*, Gottesurtheil und Folter. Eine studie zur Dämonologie des Mittelalters und der neueren Zeit, у изд: Festgabe für Rudolf Stammler zum 70. Geburtstage, Berlin, 1926), писац је проучио дотичну стручну књижевност старог времена, као н. пр.: Jean Bodin, De la demonomanie des sorciers (1580), Dam houder, Praxis rerum criminalium (1554), Mal-

leus Maleficarum (1615, T e n g l e r, Layenspiegel (1509), B. C a r p z o v, Practica nova rerum criminalium (1635) и нека друга европска дела исте врсте, такође односне радове пољских правника XVI—XVIII в., израђене под утицајем и по угледу западно-европске књижевности, и на основу тих је извора дошао до ових закључака. Веровања у мађионичиство огледају се не само у материјалном кривичном праву, него и у судском поступку. Кад је оптуженик био a diabili deceptus, судија се морао на сваки начин старати, да га по сваку цену ослободи од власти врага, да не би вршење правосуђа било спречено. Чим је оптуженик признавао свој мађионички злочин, враг је га напуштао. С тога у кривичном судском поступку познијег средњег века па све до XVIII века главни је био задодатак судији, да добије признање оптуженика. Ђаво се томе одлучно противио, судији је била дужност да ђаволску моћ скрха. Према томе је стари судски поступак био једна врста борбе између судије и сотоне. Пошто је сотона лукав, судија је морао да у тој борби буде на опрезу и да са своје стране употребљава различите смицалице. Стара судска пракса је у томе погледу створила много прописа, као што су ови: да се истрага и суд врше тајно, да се оптуженик окрене према судијама леђима, да их не би очима зачарао и т. д. У те прописане смицалице спада и затварање вештице у бурету. Оно смера и постиже два ефекта, и то: прво, изолира вештицу од земље, кроз коју враг обично предаје чаробну моћ, и друго, помоћу натписивања светих имена преграђује ђаволу улазак у буре, дакле поставља вештицу ван ђаволске власти и тим обезбеђује како вршење правосуђа, тако и извршивање казне. Као што се види, писац је истакао једну врло интересантну страну у самој природи старог судског поступка, као што сведоче најновија социолошка истраживања, сами постанак правних радњи и судског поступка је везан за првобитно мађионичиство.

Т. Тарановски

Д-р Лаза М. Костић, **Закон о местима,** са списковима свих вароши и варошица и коментаром, Београд, 1928 (Библиотека „Савремене општине" бр. 13).

Из чиновничког права сабрани чланци, Београд, 1928, Издавачка књижара Геце Кона.

Првим својим радом г. Л. Костић је хтео да на чисто изведе код нас *правну* поделу места на вароши, варошице и села, утврђујући појмове која у коју категорију спадају. Тај посао има правне важности у више праваца. И, како је стање ствари код нас било такво да нико није тачно знао каква подела важи прецизно у погледу извесног броја места, он је урадио један врло користан посао. У томе циљу г. Костић је морао да прегледа од зачетка све Зборнике закона и уредаба, и да, са великом брижљивошћу и педантношћу, утврди које одредбе одн. која правна акта важе, и истовремено утврди њихов смисао, колико је то могуће.

Основни правни акт за питање, о коме је реч, закон о местима од 16 јуна 1866. Његова судбина је била, како писац примећује у уводу, „да је у току времена различито схваћан и различито примењиван, тако да данашње значење његових одредаба не одговара значењу од 1866.". „Не мењан формално, овај закон је ипак индиректно, и самом променом околности политичких, друштвених и државноправних, у приличној мери изменио своју првобитну физиономију." Сасвим природно! То је само потврда да се закони, хтели или не хтели, прилагођавају социалним приликама у току времена. На свима примерима се то не испољава јасно као овде, код једне (социалне) појаве од капиталне економске и у опште социалне важности, појаве везане уско за економски и целокупан развој друштва. (Исто такву потврду нам дају питања која су по својој природи на првом месту економског значаја, јер су продукт економског живота, као на пр. појмови „земљорадник", „занатлија", „трговац". В. добар чланак, и интересантан са гледишта тумачења закона: Јеленко Петровић, *Ко се сматра земљорадник*, Архив, 1925. Овај чланак показује како је правнику потребна економска и општа социална култура).

У другом реду г. Костић нам је дао своје чланке о питањима из области закона о чиновницима. Заинтересавши се за овај закон, г. Костић је у току времена простудирао низ питања. Многа од њих су још

ANALI PFB Istorija

увек актуелна. За извесне чланке му можемо одиста бити захвални, јер је у њима расправљао питања која имају не само практичне важности него и за систематазицију основних елемената у статусу чиновника (као на пр. појам ранга, струке, стања на расположењу). Сабравши сав материјал, узимајући у обзир све правне чињенице и прошавши кроз њега (често дискутујући са практичном применом или друкчијим мишљењем) са живахном логиком — успео је да унесе доста светлости у питања, која је расправљао. Добро чини, што се обазире на праксу, коју понекад оштро критикује. Не само да је открио нетачности, противречности и немогућности у овом закону, који се одликује компликованошћу, него и утицај партија, утицај личних интереса. Јер закон о чиновницима се одликује још и тиме да им је оставио отвора (увек преко појмова дискреционе власти, појмова „општег" интереса) за злоупотребе. Он нам је згодан пример како се појам дискреционе власти, има код нас да темељно продискутује. Види на пр. шта утврђује о примени чл. 17; в. такође чланак о премештају чиновника по казни, о једном скупом чланку чиновничког закона. Више пута г. Костић се не задовољава само констатацијом смисла закона него још ставља такође и предлоге како да се најбоље и најсрећније изађе из какве тешке ситуације. Неки чланци су правно-политичког карактера, и они су нам добро дошли, јер се тако кад је реч о јавном и административном праву, готово никако не обрађују.

Местимично у расправљање увлачио је и извесна принципиелна питања (као на пр. питање односа закона према пословнику, ст. 71—72, или питање је ли министар чиновник ст. 101). При тумачењу је водио рачуна и о опортунитету (практичности) једнога решења. Желети је да у том погледу буде одлучнији. Поред све брижљивости и опрезности у раду, местимично има брзог закључивања. (На пр. он мисли да су за нас меродавни бугарски закони о местима која смо добили по Нејском уговору. Ако овим уговором наша држава није примила никакву обавезу у том погледу — такву г. Костић не спомиње — онда ми можемо применити на њих наше критериуме о подели на градове, варошице и села).

Ако г. Костић буде обрадио које од основних теоретских питања (разуме се, и у вези са позитивним правом), упознат са статистиком, он може веома добро послужити у низу проблема. Статистика му је у извесним моментима и овде користила. У осталом, благодарећи томе, он је дошао на мисао да обради закон о местима. У последње време пристиже све више млађих људи, који се баве јавним правом, и добро ће бити да се врши извесна подела посла. Организирани, ти млади људи могли би да споразумно сврше многе послове и научно и практично корисне и потребне.

Ђ. Тасић

Душан М. Јеремић, **О проблему емиграције и имиграције и о међународним споразумима за његово уређење.** Београд, 1928.

У овој књижици г. Јеремић исцрпно расправља овај важан и болан проблем наше привреде. Он нам описује све тешкоће на које наилазе наши људи у туђини и чини предлоге како да се њихов положај поправи. Од 600.000 наших исељеника у Северним Америчким државама умире, према подацима г. Јеремића, годишње 5800 и то од несреће на раду око 3770, од туберкулозе 1450 а од других болести 580. Осим тога 3000 наших исељеника бива сваке године осакаћено, око 17.735 болује годишње од једног до три месеца а 3930 болује преко три месеца. Рачуна се да ми годишње губимо на око 80.565 наших најбољих људи, тако да, ако би се емиграција нашег живља у Северне Америчке Државе обуставила, кроз непуних двадесет година не би више било у животу ни једног нашег исељеника. Кад је овакво стање у Северним Америчким државама онда се могу замислити патње и судбина наших исељеника који свој хлеб траже у далеким и неуређеним земљама јужне Америке.

Када се има на уму колико је мала густина насељености наше земље и колико су недовољно искоришћена природна богатства са којима она располаже, онда се свакако мора на исељавање наших држављана гледати као на један симптом привредне незрелости и одсуства сваког смисла за смишљен и користан рад. Док плодна поља у Јужној Србији леже неискоришћена, док се у највећем делу наше

земље производи на најпримитивнији начин, а могло би се са побољшањем начина обделавања исхранити још један пут толико становника колико их имамо данас, наши се људи селе у удаљене крајеве, чији језик не знају, чије климатске прилике тешко подносе и бивају за кратко време десетковани. Тако је од уједињења па до 1926 г. 82.669 наших држављана напустило земљу. У исто време вратило се 56.578 исељеника тако да чиста емиграција за ово време износи 26.091 или просечно 3.728 лица. „Већина ових емиграната", вели г. Јеремић, „заведена је разним причама о фантастичностима о златној срећи живота у прекоокеанским земљама, а све у корист разних агената и лица која живе од ове пљачкашке радње." (стр. 78).

Г. Јеремић излаже читав један програм о томе шта треба да се уради да се положај наших исељеника поправи. Он нам указује на врло интересантне напоре свих држава да судбину емиграната олакшају и миграциона кретања подвргну једној рационалној политици. Нарочито је интересантно пратити напоре које је у овоме правцу учинило Друштво Народа преко свога Међународног Бироа Рада и на великим конгресима и конференцијама које је оно организовало. У г. Јеремићевој књизи налазимо даље историски развитак правних норми које се односе на исељеничка питања. У њој се човек може исцрпно обавестити о свима уговорима који су до данас закључени између појединих држава и којима је циљ да се уреде многобројна и разноврсна питања емиграције и имиграције. Овакви међународни текстови после рата су се тако намножили да г. Јеремић с правом говори о стварању једног новог права — исељеничког права.

У закључку своје књиге г. Јеремић препоручује да и наша држава, која је до сада врло мало учинила за своје исељенике, пође путем међународних уговора и конвенција и обезбеди на тај начин нашим емигрантима сношљивији живот. Ово је свакако пут којим треба што пре поћи. Али нешто што је још важније, јесте стварање повољних услова за рад у самој земљи, омогућавање да драгоцена радна снага која сваке године у масама напушта нашу земљу, буде искоришћена на подизање наше народне привреде. За многе пренасељене европске земље питање емиграције може имати каратер једног животног питања, па ипак се и код њих, на пр. у Италији енергично ради да се радничке масе запосле у земљи. Многе земље су принуђене да за своје сувишно становништво нађу места у другим земљама. Код нас, међутим, ово није случај и проблем емиграције могао би се лако решити једном паметном насељеничком политиком.

А. Ј.

Правна настава у Совјетској Русији. — Ван Русије гледа се на совјетско правосуђе са великим неповерењем. Каткад је то услед извесних одредаба материалног права које дају превагу „социалистичком правном осећању" над правном заштитом у нашем смислу те речи, а каткад услед квалитета судија, који су често обични људи из народа без икаквог или са малим правничким образовањем. У новије време Совјетска влада покушала је да ово стање поправи, тиме што би се за правосуђе васпитали људи стручном наставом. У Европи ови покушаји праћени су са великим интересовањем, и ми верујемо да ће занимати и наше читаоце. Ову белешку доносимо по једном чланку Dr Curt Menzel-a, објављеном у Archiv für die civilistische Praxis, а израђеном по књизи руског професора Евгенија Келмана „О систему правничког васпитања".

У прво време после револуције у Русији се питање стручног образовања правника није ни постављало. Чиновничка су места попуњавана од људи без правничког образовања, из кругова радника или сељака, којима су придодавани правници из буржоаске класе као помоћно особље. Ово је стање трајало до свршетка грађанских ратова. У то време је настао и прелаз из ратног комунизма на Неп, што је створило нове правне односе, чије је решавање захтевало правно образоване чиновнике. Ускоро је приступљено и кодификацији совјетског права (Грађански Законик, на пример, ступио је на снагу 1 јануара 1923), чија је примена такође захтевала стручно особље. Више није било довољно позивање на револу-

ционарну социалистичку класну свест. На све стране се говорило о „ликвидацији правничког аналфабетизма". Влада је приступила реорганизацији правне наставе. Писац горње књиге излаже основе те реформе. По њему циљ универзитета није гајење неке самосталне „чисте науке", већ као у свакој другој стручној настави образовање квалификованих радничких снага („правничких радника") за реалне потребе практичног живота. Ово захтева три врсте правника, који се специјализирају за економију, администрацију и правосуђе. И према томе се и дели настава, која је само прве године заједничка за све. Студије обрађују право као „социалну појаву" са гледишта учења Карла Маркса и његових следбеника. Прве године обраћа се нарочита пажња социално-економским студијама. Писац овде додаје да је настава успешна само онда, кад студенти донесу при упису припремно знање језика и владају граматички и стилистички како писмено тако и усмено. Јер велик број студената долази из редова радника и сељака, код којих још у знатној мери влада неписменост. Наставна метода показује да се већа пажња обраћа практичним вежбањима но предавањима. На тим вежбањима читају се и тумаче законски текстови и одломци познатих правничких дела, врше се семинарска вежбања, претресају практични случајеви, узети непосредно из правног живота, и инсценирају се суђења, у којима су студенти подељени на странке. Сем тога предложено је да сваке године студенти проведу један триместар на практичним радовима, по судовима и разним надлештвима.

Према једној резолуцији прве свеукрајинске конференције за правну наставу, из 1924 године, циљ наставе је „образовање квалификованих практичних правних радника са широким хоризонтом, стеченим из материјалистичког схватања историје, са темељним знањем позитивног права и оспособљених за практичан рад". Правна историја и правни системи „буржоаских држава" додирују се само у колико је потребно за излагање совјетског права. Нарочита пажња обраћена је на излагање марксистичких погледа на право. Римска правна историја и систем римског права потпуно су избачени из наставе.

Ово су предмети који се уче на факултету (увек је више практичних вежбања но предавања). Прве године: *у јесењем триместру:* Историски материјализам; Политичка економија са основним методама статистике; увод у правну науку; опште правна и државна наука; историја правних института у вези са развојем економије; историја класне борбе и социализма (факултативно). *У пролетњем триместру:* Економска политика, Државно право, историја правних института, и основи законодавства о грађанском сталежу. У летњем триместру су практички задатци за студенте.

Друга година: *јесењи триместар* међународно право, административно право, грађанско право, финансиско право. *Пролетњи триместар:* радничко право, аграрно и шумско право, устројство судова и поступак, кривично право. У летњем триместру практични радови.

Трећа година: *Правнички одсек*: јесењи триместар: трговачко право, грађански поступак, кривични поступак, правничка статистика. *Пролетњи триместар:* семинар за кривично и економско право; о казненим заводима; обавезна вежбања из два од ових предмета а) нотаријат и техника закључења уговора; б) судска медицина и техника истраге; в) законодавна техника и сукоб закона. *Административни одсек:* јесењи триместар: трговачко право, адм. право специални део, економска географија и економска подела области; статистика становништва, научна организација администрације; *пролетњи триместар:* семинар за адм. право, (16 часова недељно), спец. део адм. права, социална хигиена, техника истраге и излеђења, о казненим заводима.

Практична вежбања за време летњег триместра врше студенти на тај начин што су дужни да ступе на рад у неко државно надлештво, суд, или надлештво локалне управе. Ту проучавају поглавито технички део послова. По свршеном школовању, пре но што буду постављани на неко место, студенти су дужни да издрже стаж од године дана, опет у коме државном надлештву.

Да ли ово све постоји и у пракси, није нам познато, али ми смо изнели

према наведеним радовима, као један занимљив покушај реорганизације правне наставе.

И. П.

А. В. Соловјев, **Повеље цара Уроша у Хиландарском Архиву** (из *Богословља* II, 1927, 281—293) — Из доба цара Уроша сачувано је у опште „једва двадесет" повеља; седам од њих налазе се у Хиландарском Архиву. (Повељу од 15 нов. 1360, која би била осма, г. Соловјев ставља у доба од 15 нов. 1349—1353, и даје разлоге, по којима закључује, да је то повеља цара Душана, а не цара Уроша). До сада су из Хиландарског Архива објављене у целини само три повеље; остале четири штампане су скраћено код Ст. Новаковића, а три од њих, још непотпуније, код В. Карабљева. Г. Соловјев сада објављује у целини и те четири повеље[1]) од маја 1356; 2) од 15 окт. 1360; 3) од 6869 (1 септ. 1360—31 авг. 1361) и 4) од 9 маја 1366 уносећи и оне делове који су већ раније штампани.

Радмила С. Петровић

Исправка. — У чланку г. Алексе К. Матановића „Наследно, обичајно, право у Црној Гори", бр. 6. књ. XVI (XXXIII), на стр. 464, 13 ред, стоји: „... и у том случају тестаментом за њена живота не могу бити окрњена њена права", а требало би: „... и у том случају *осим тестаментом* за њена живота не могу бити окрњена њена права".

КОНГРЕС ПРАВНИКА

Поводом питања, која су стигла уредништву Архива са разних страна, када ће се одржати овогодишњи Конгрес Правника и докле се могу подносити пријаве, обраћа се пажња читаоцима да су детаљна обавештења о свему објављена у Архиву од 25 маја и 25. јуна 1928. год.

Као што је раније објављено, Конгрес ће се одржати између 3. и 10. октобра; тачан датум објавиће се накнадно. После конгреса, који ће трајати три дана, предвиђен је излет на Косово и евентуално до Охрида.

Што се тиче пријава њих треба слати што пре како би се могао благовремено свршити распоред за смештај.

Пријаве треба слати: г. Стојану Јовановићу, судији, Београд, Окружни Суд или г. Д-р Иву Политеу, адвокату Загреб, Далматинска ул. бр. 4. или г. Др. Рудолфу Сајовицу, судији, Љубљана, Окружни Суд.

НОВЕ КЊИГЕ

G. Tassitsch, **Ein jugoslavisches Werk über den Staat.** *Zugleich Gedanken zu einigen grundsätzlichen Problemen der modernen Rechtstheorie*, (Sonderdruck aus dem „Zeitschrift für öffentliches Recht", 1928, S. 32).

S. V. Tsonitch, Docteur en droit, **L' admission dans la Société des Nations.** (Paris, 1928, Jouve et Cie, p. 192 prix?)

Maklecov Prof. A, **Pogoji neoračunljivosti v načrtu za edinstveni kaznenski zakonik Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev** (otisek iz „Slovenskega Pravnika") Ljubljana 1928 god. 24.

Zobkow Dr. Michael, **Der Schutz des Landwirtes in der südslavischen Gesetzgebung** (Отисак из Zeitschrift für Ostrecht, Mai 1928). Стр. 11.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68 — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVIII ДРУГО КОЛО Септембар 1928. КЊИГА XVII (XXXIV) Бр. 3

ПРЕГЛЕД НОВИЈИХ МЕРА ПРОТИВ ОДУГОВЛАЧЕЊА КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРАВНИМ ЛЕКОВИМА.

I. **Увод.** — § 1. *Постављање проблема.* Практичарима, који имају много посла са правним лековима у кривичним стварима, познато је, колико се подносе правни лекови против пресуде само у сврси, да се одуговлачи поступак и дефинитивни закључак, па и извршење казне. Разлози, разуме се, нису свагда само ти да се избегне извршење казни из користољубивих или иначе сумњивих побуда. Кадкад може се десити и због тога да се у међувремену прибаве нови докази, у циљу поновног суђења. Али у опште узев има много више подношења правних лекова, зато што осуђеник неће да пристане да оде одмах по наступу правне снаге пресуде — у затвор. Он радије плаћа трошкове за правне лекове, радије се подвргава новим расправама, јер очекује да ће ипак наћи помоћ и спас од казне!

Такви вексаторни лекови троше време и рад најбољих судија — и то без сваке потребе. Решавање ових (по сили) лекова, спречавају благовремено решење других, које би требало раније решити, јер су основано подношени. И ако су у закону за случајеве тражења ревизије из обести и за одуговлачење одређене казне против жалиоца (а према околностима и против његовог браниоца или заступника) — они ипак узимају и те казне на себе.

Но има и објективних разлога, који помажу да се кривични поступак одуговлачи. Пораст криминалитета (од пре 20—30 год.) тражи код сената првостепених судова, а још више код виших судова жртава и у персоналу и у радном времену тако, да се јавила потреба, нарочито код виших судова, да се: или сенати умноже или да се сузи могућност подношења правних лекова.

Овај незгодан положај у правосуђу, било из ког од ових разлога, последица је најсубтилније израђених прописа о правним лековима, које налазимо у законодавству из друге половине прошлог века. Овим прописима допуштени су били правни лекови, без обзира јесу ли поднесени само због одуговлачења.

ANALI PFB | anali.rs

Већ пре светског рата, а нарочито и у великој мери после рата, донете су новеле, које се тичу проблема, како да се осујети свесно неоправдано одуговлачење поступка, употребом правних лекова.

Стојимо пред изједначењем закона о кривичном поступку. Мислимо да неће бити сувишно, ако прикажемо неке од мера, употребљених у томе циљу у некојим од суседних држава, као и то ако додамо још неколико речи, да ли би оне биле подесне и за наш будући јединствени кривични поступак.

§ 2. *Основна начела за организацију виших инстанција за правне лекове.* — Као главну разлику између закона бивше Аустрије, (који важи у главном још у Словенији, Далмацији, Хрватској и Босни), и закона који важе у Србији и Војводини наводимо: Први допушта (преко првостепеног суда) за правне лекове, по правилу, само још једну инстанцију; други дозвољавају (факултативно) још две. Ова једина инстанција код првог типа предвиђа у главном против пресуде колегиалног суда *жалбу на касациони суд* (querela nullitatis) а то само због повреда (материалног и процесуалног) права (errores in judicando et in procendo) или *незадовољство* (appellatio) због одлуке о казни, о приватним потраживањима и о трошковима, које решава апелациони суд (виши земаљски суд). Једна и иста пресуда не може да дође поступно прво до апелационог суда а затим и до касационог, већ само или пред апелациони или пред касациони. Има држава, где се може доћи до пресуђивања правног лека од стране касационог суда, само ако је апелациони већ донео своје решење. Српски кривични поступак није усвојио систем три облигаторне инстанције, већ само факултативне. Ипак дозвољава другу инстанцију између првог и касационог суда и даје странкама могућност да износе пред другом инстанцијом нове доказе (ius novorum) у неограниченом обиму, што значи — *потпуну* апелацију. То по аустријском систему (Julija Glasera) није могуће ни под каквим условом ако се то тиче пресуде колегиалног суда.

Наш пројекат усвојио је принцип, да у опште само једна једина виша инстанција може решавати правни лек, и да у стварима, за које је у првом степену надлежан колегиални суд, *нема потпуног призива.* Ево разлога због чега држимо, да је овај систем много бољи од система, који (било облигаторно, било факултативно), уводи две више инстанције (што само по себи мора да повуче дуже трајање поступка). *Тежиште* поступка треба по начелима акузације, непосредности, усмености и јавности уложити у *главни претрес* пред првостепеним судом. А овај претрес треба

Arhiv Pravnih nauka.rs

да буде контрадикторан и усмен. Психолошки разлози траже да се прибира читав доказни материал за главни претрес и да се прибаве сви докази (бар по правилу) личним, чулним запажењем судија, који их оцењују по своме слободноме убеђењу. У вишим инстанцијама поновљени усмени претрес никада не би могао дати тако потпуну и поуздану слику, као што је то пред првостепеним судом. Пред првостепеним судом главни претрес држи се по правилу на кратко време по учињеном делу. Пре него што може доћи до поновљеног претреса у другој инстанцији, пролази дужи размак времена и због тога не само да неки од доказа, због природних догађаја, исчезну (смрт сведока, кварење реалних доказа,) већ и остали могу у многом ослабити (сведоци забораве понешто, под утицајима првог главног претреса и осуде побркају запамћене слике догађаја). Према томе виши судија никако неће бити боље информисан о делу и доказима од првог суда. А погрешно би било, разуме се, ако се допусти, да виши суд испитује и доноси одлуку на основу протокола главног претреса у првом степену. То би било враћање на суђење — на основи средњевековних писмених доказа. Зато не треба допустити поновни претрес код вишег суда, јер се не сме претпоставити да би виши суд на основу посредно прибављених доказа, из аката, могао исправније судити од првостеп. суда, који је судио по непосредном прибирању.

Пројекат одбацује — бар у главним стварима — правни лек, који омогућује „потпуну апелацију" („volle Berufung"); а затим нигде не прима тродеобну организацију инстанција за правне лекове и то како из добрих теориских, тако и из веома ваљаних практичких разлога: Држава, која уводи тродеобну организацију инстанција за правне лекове мора имати врло мале судске округе и у њима најбоље комуникације. Иначе потпуна апелација, која тражи поновно испитивање сведока и поновно непосредно саслушавање странака, не би била добро изводљива, а и сувише би оптерећивала државне финансије. Зна се, да највећи број осуђеника не може да подмире трошкове поступка; и да због тога мора држава да их сама плати. Јасно је да наша краљевина ни данас, ни ускоро, неће имати такве прилике, које би омогућивале лако и брзо „потпуну апелацију". А ако се то ипак допусти, онда би кривични поступак по овом систему постао скупљи за 30—50% од система, који је уведен у Хрватској, Словенији и т. д. и који је (бар у главном) прихватио и пројекат за изједначење закона о кривичном поступку.

ANALI PES Pravnalurs

II. **Поједине мере.** — § 3. *Revisio per saltum.* Државе, које су увеле систем троступне организације инстанција изгледа, полагано је напуштају и дозвољавају (бар за неке прилике) мањи број правних лекова. Немачка је поред тога увела још нешто сасвим ново, што ће бити врло занимљиво судијама у Србији, који имају од прилике сличну организацију инстанција за правне лекове. Апелацију (Berufung) Немачка у опште не дозвољава против пресуда прве инстанције, већ само против пресуда појединачног судије (Amtsrichter — „инокосни судија") и поротних судова („Schöffengerichte", састављених као поротни судови у Србији.) Али нарочито није дозвољена апелација против пресуде правих поротних судова („Geschworenengerichte"). Ревизије нема тамо, где је допуштена као искључиви правни лек, да лице, које се осећа повређеним, може побијати пресуду само средством апелације. Но закон допушта у Немачкој увек т. зв. *прескакајућу ревизију* (revisio per saltum, „Sprungrevision"), што значи, да се повређени може одрећи и напустити апелацију (на 2. инстанцију) и пресуду побијати одмах ревизијом (на 3. инстанцији). Ако једна странка поднесе одмах ревизију (per saltum), а друга најпре апелацију, за време, док апелација није одбачена или повучена, третира се као апелација, а ако је апелација повучена или одбачена, постаје опет — ревизија.

Ако промотримо ове доста комплициране мере, које су уведене у Немачкој тек после светског рата и то у циљу, да се избегне одуговлачење поступка са правним лековима, онда видимо, да би оне могле per analogiam постојати и у поступку са организацијом трију инстанција за правне лекове у нашој држави. Заиста сувишно је апелирати на другу инстанцију, ако има да се пресуди само неко спорно *правно* питање. Одиста постоји у српском, а и у војвођанском, кривичном поступку друго уређење до у немачком праву, тако да правни лекови против „коначних пресуда" долазе одмах пред касациони суд. Ипак има компликација код субјективног или објективног конекситета, и ту би могла revisio per saltum имати извесног смисла, ако би, по одбацивању незадовољства једне, жалба друге странке ишла одмах пред касациони суд, да он да своје мишљење поводом правног питања. Но, да овај систем revisionis per saltum, не долази у обзир у наш пројекат јединственог закона о кривичном поступку, видећемо ниже За сада треба само, да подвучемо, да се немачки систем почео приближавати француској (по којем је био удешен и српски), а не — обратно.

Arhiv pravnih analiza

§ 4. *Прикључак правном леку.* Приказаћемо још једну, можда најинтересантнију меру сузбијања одуговлачења кривичног поступка правним лековима. Она је из најновијег доба мађарског законодавства. Законом од 1921 г. реформисан је у мађарској кривични поступак, али само код првостепених судова, и то у том правцу, да се упрости што више. Прошле године дошле су исте тежње на ред код апелационог и ревизионог поступка. У том правцу ваља истаћи, (а то, колико је нама познато, досада нигде није учињено),— *прикључак у поступку о правним лековима.* Досада је било, као и према аустријском или српском систему, да свака странка има права изјављивати правни лек само у одређеном року, који је преклусиван, (што значи, да се не може по правилу продужити). Нађе ли суд, да правни лек није у року изјављен, одбациће га својим решењем. Но и виша инстанција треба да испита пре свега благовременост правног лека, па ако нађе, да је неблаговремен, одбиће га сама, не упуштајући се у даље разматрање. Овога се тиче најновија мађарска реформа. Ако је једна странка поднела против пресуде правни лек, *може се противна странка* овоме прикључити, (и ако пре, у нормално одређеном року, није побијала пресуду), и то, било ма којим правним леком. Ако би пак поднети правни лек био повучен, прикључак постаје безпредметан.

Аргументација ове реформе има две стране. Догоде се у поступку код прве инстанције мане или заблуде, које интересима тужиоца нису баш од велике штете. Виша инстанција ове повреде законитих прописа не би могла по званичној дужности одстранити — изузев случаја, да је тужиоц благовремено поднео правни лек. У случају да је тужиоц заборавио или презреоману или заблуду, био би својим нехатом преклудисан. Ново уређење овог питања тражи да, овако пропуштени правни лек — у случају, да га подноси после и оптуженик, премда ван нормално-одређеног рока, може бити ипак употребљен код вишег суда. — С друге стране хоће нова реформа да спречи у највећој мери одуговлачење поступка. Кад сазна оптуженик, који је поднео правни лек, да има тужиоц, баш тога ради увек своје право, да се прикључи са своје стране, и то нарочито у циљу, да се казна пооштри, онда ће се добро размислити, да ли је умесно побијати пресуду само на срећу и ако зна да се она слаже са праведношћу.

ANALIPER.lawall.rs

§ 5. *Сужавање правних лекова.* Свако законодавство треба да води рачуна о томе, да држава не може бити оптерећена у кривичном поступком — у свима случајевима — релативно једнаким

трошковима. Збиља има крупних ствари, у којима треба доћи до најсубтилнијег поступка, а има и ствари од мање важности, за које се може удесити — ако се сме тако рећи — сумаран поступак. Разлика је била до сада понајчешће да се тражи за злочинства и преступе дужи, строжији и пажљивији поступак, а за иступе краћи, једноставнији. Финансиске прилике после светског рата категорично траже, да се због пораста криминалитета и због немогућности повећања броја сената код колегиалних судова умањи или сузи број или обим правних лекова. Да би били краћи приказаћемо сасвим кратко, како је Аустрија после светског рата — већ у новембру 1918. г. — створила нов тип суда; *судију појединца код колегиалних судова првог степена;* и то за мање деликте. Против пресуде овог судије допуштено је било само незадовољство на пуни сенат истога колегиалног суда. Решење овог сената било је по правилу дефинитивно. По аналогији поступка, предвиђеног за иступе, само је још одобрена касациона жалба ради једнообразне примене закона, и то реално само у корист осуђеника. Но и овај правни лек није редован и зависи једино од добре воље врховног државног тужиоца код касационог суда. Овом идејом скраћења поступка служиле су се год. 1921 Хрватска-Славонија и Босна-Херцеговина. Неколико дана пре изгласања Видовданског Устава увеле су и оне судију-појединца (иностраног судију) за неке ствари од мање важности и то тамо где казна не може бити изречена преко нормативно ограничене висине.

Јасно је, да је дошао непосредни утицај за ове реформе, и због подједнаког развоја прилика као и у Аустрији г. 1918, те не можемо да прећутимо ове чињенице. Наговештена Аустријска новела била је a priori узакоњена као provisorium, који ће трајати само до 31. децембра 1924. Пред крај год. 1924 било је много агитације, да се ово уређење убрзавања кривичних послова продужи још за неколико година. Но победа је била на страни оних који су негирали исправност таквог уређења, нарочито због чудноватог поступка о правним лековима. Од г. 1925 нема више судије појединца у Аустрији за кривичне ствари, које подпадају у надлежност колегијалних судова. Додајемо: и у Словенији разматрало се год. 1921 јавно на скупштинама друштва „Правник" у Љубљани, треба ли поднети Министарству Правде предлог за уредбу, којом би био уведен судија-појединац у кривичним стварима код колегијалних судова првог степена. И у Славенији била је велика оскудица у судијама. Међутим, отпор против таквог предлога био је (нарочито због тешких су[illegible]

исправности уре ђења поступка односно правних лекова) тако јак, да је та идеја a limine одбачена.

У Хрватској и Славонији и у Босни и Херцеговини важе те реформе и данас, само са некојим разликама. У Хрватској и Славонији вреде прописи за правне лекове против пресуде судије појединаца према чл. XI. и XII. казненог поступка, али остали су сви правни лекови против пресуда инокосних судија као и против пресуда колегиалних судова, чиме ни у колико није смањен у вишим инстанцијама рад у поступку. — У Босни и Херцеговини допушта се призив на Врховни суд (незадовољство) али траба имати на уму да у Босни и Херцеговини нема између колегијалних судова за кривичне ствари прве инстанције и врховног суда никакве средине.

Нека буде дозвољено, да само још за Немачку прикажемо како се најновијим реформама приближила систему двоструке организације виших судова за правне лекове. То важи бар за пресуде „уредних судова" („Amtsgerichte") у којим се ради само о иступима („Übertretung). код ослобођења од оптужбе, и код разне само новчано, допуштена је само ревизија. Самим тим није негирано питање, могу ли се побијати правним лековима заблуде и мане у виду поступка или утврђивања стварних чињеница, код друге инстанције. A и revision per saltum против пресуда уредних судова и „Schöffengerichte" (новелом из г. 1926) ограничена је само на случајеве правних лекова, где се не ради о побијању ради повреде процесног права (error in procedendo).

III. **Примедбе за јединствени пројект наше краљевине.** — § 6. *Правни лекови.* Пројект води рачуна о томе, да кривични поступак не оптерети превише трошковима државу, јер их често мора она сама да плати, пошто нема кога ко их може платити.

Биће уведен инокосни судија (појединац). Тако да ће постојати за прву инстанцију три типа надлежних судова, а ти само за злочинства и преступе. (Иступи потпадаће надлештвима ван судова). Ови типови су: 1. *Срески суд*, који суди преступе (то се зна по новом јединственом казненом законику), за које је предвиђена казна лишења слободе до једне године или новчана казна. Ту суди судија појединац (инокосни). — 2. *Окружни суд као инокосни суд;* надлежан је за друге преступе, сем ових, под 1.) и резервисаних под 3.). Пресуде изриче судија појединац. — 3. *Окружни суд као колегиални суд.* То ће бити нормалан тип за злочинства и теже преступе, који не спадају у надлежност судова

под 1. и 2. ни у надлежност поротног суда, ако овај буде заведен нарочитим законом.

Правни лекови против пресуда ових типова удешени су овако. За побијање пресуда среских судова дозвољен је само призив (apellatio) на окружни суд. — Против пресуде судије појединца код окружног суда одобрен је исто тако само, призив који иде на апелациони суд. Обадва ова призива имаће значаја потпуног призива (апелације). — Против пресуда окружног суда као колегиалног допуштени су *или* призиви *или* ревизија. Но овај призив није по својим функцијма идентичан са правним леком „незадовољства" у Србији. Пресуда *не* може се побијати in iure et in facto, већ само ради висине казне, приватних потраживања и трошкова. Овај призив решава по правилу апелациони суд. Ревизија може побијати пресуду само ради повреде формалног или материалног закона, а решава је касациони суд. Само ако је са ревизијом скопчан позив, било од исте, било од противне стране, решава и призив касациони суд.

Толико о начелним питањима. Види се да ће доследно бити код нас проведен т. з. *двоструки* (дводеобни) систем организације инстанција за правне лекове. Разуме се овај пројект предвиђа казне за употребљене ревизије из очигледне обести или из намере, да се ствар одуговлачи. Изгледало би да ће се тим прописима много постићи у том правцу, да одуговлачење поступка помоћу правних лекова не буде лако могуће. Тиме што ће свака странка имати само једну вишу инстанцију за побијање пресуде на расположењу или избирању, само по себи отпада дискусија о могућности увођења института „revisio per saltum" систем правних лекова по овом пројекту.

Међутим имамо једну крупну примедбу: Призив против пресуде инокосног судије код окружног суда иде на апелациони суд. То је у ствари потпуни призив. Но, апелационих судова биће врло мали број. Неки обухватају више великих жупанија. Неће ли бити баш значај *потпун ости* призива извор многих мана. Са једне стране, претрес у другој инстанцији заиста се неће поновити са свим потребним сведоцима и т. д.. На другој страни, ако се све буде спроводило у духу закона т. ј. у потпуности призива, неће ли то бити извор многих затезања, а и великих трошкова. Овде се не можемо упуштати у појединачности овога питања, већ смо проблем само поставили и означили.

Топло пак препоручујемо једну другу идеју, коју смо приказали под § 4., а то је *могућност прикључка правноме леку*. Чин-

нам се, да би било овако уређење у кривичним стварима, где су с обе стране приватна лица (н. пр. ради клевете или увреде, чак и у штампарским стварима) од велике користи баш по краткоћу поступка у правним лековима. *Сигурно би овакав пропис имао много више утицаја на пропуштање неоправданих правних лекова него пропис о казнама за подношење правних лекова у обести*, који се, као што је то дугогодишња пракса показала, врло ретко, тако рећи никада, не употребљава. Но и у осталим стварима, где ваља гонити деликт ex officio, овакав прикључак правноме леку значиће срећну тековину и могућност, да се тиме на крају избегну последице законите забране reformationis in peius.

§ 7. *Додатак.* Желимо, да још нешто изнесемо, и ако знамо, да не стоји у непосредној вези са нашим питањем. Где се ради о борби против одуговлачења правним лековима, неће бити сувишно ако се каже нешто о могућности општег укидања многих приватних кривичних процеса, који преоптерећују бесплодно судове и консумирају много рада чак и код виших судова, а на другој страни сеју раздор међу странкама, и тако у место да свађе за увек нестану, оне се парницом још и до крајности пооштре.

У Словенији и у Далмацији постоји закон (од 27. II. 1907) који пружа могућност, да општине установе *уреде за посредовање* у стварима клевете и увреде. Нема гоњења код суда (ради ових деликата) по кривичном поступку пре но што дође ова ствар до општинског уреда за посредовање, где се облигаторно покушава постићи примирење. Уред позива обе странке. Оне морају лично доћи. Не смеју слати своје заступнике. Ако се нека странка позиву без разлога не одазове, онда то значи, да не прима помирење. Али уред може је казнити новчано. Поступак код суда не може се почињати за увреду и т. д. без потврде општинског уреда за посредовање да помирење није постигнуто.

Увођење ових уреда зависи од слободне воље општинског заступништва. У Словенији имају многе општине овакве уреде и може се казати да 20% до 30% процеса због увреде услед умирења отпадне. Но, по садашњем законодавству ови прописи о покушају ванпарничког помирења не важе ни за војна лица ни за штампарске деликте. Изгледа, да би баш у случајевима штампарских деликата било врло целисходно, покушати, да ли је помирење могуће.

ANALI PFB | anali.rs

Већ овим, кратко изложеним, начелима институције биће јасан благотворни утицај таквог уређења на број и развој кривичних ствари ради увреде. Међутим у нашем пројекту не само да

нема помена о овој врло корисној институцији, већ се напротив по прелазном наређењу општински уреди за посредовање укидају и тамо, где већ постоје и добро раде. Цитиран закон потпада под „споредне законе са наређењима процесне природе", који су у опреци са законским пројектом, јер овај не доноси прописа о обавезним акцијама за помирење странака ван суда. Редактори заборавили су ову институцију. Иначе не би могли удесити текст, који је укида, у место да те прописе прошире на читаву краљевину и тиме створе врло подесно средство у борби против беспотребног оптерећења судова у кривичним процесима. Желели би, да, ако се пројекат више не мења, Народна Скупштина *сама* реши ово питање у овом смислу, како смо га предложили.

Д-р Метод Доленц

СЕБРОВ ЗБОР.

Себрова з'бора да нест' кто ли се обрете саборник', да моу се уши оурежу и да се осмуде повод'чіе.
Чл. 69 ДЗ, по Барањском препису.

Доста се писало о члану 69 Душ. Законика, којим се строго забрањује скупљање себара на сабор.[1]) Ипак чим се дуже проучава Душаново законодавство, тим више се осећа да нисмо још начисто с питањем о опсегу и о празнинама његовим, чак да и сам текст Д. З. није још дефинитивно утврђен после големог рада Флоринског и Новаковића. Давно познати текстови могу да добију ново читање и ново значење.

1. *Филолошко тумачење текста.*

У приказу Доленцова дела о Д. З. предложио је г. Марко Костренчић значајну исправку. Он вели: „У чл. 69 преводи д-р Доленц (према преводу Новаковића) речи „и да се осмуде

[1]) W. Maciejowski, Historya prawodawstw słowiańskich, t. II, § 56; *Н. Крстић у Гласнику*, IX, 79; *Ст. Новаковић, Село*, стр. 109—111; *Ал. Јовановић, Сабор Себара* (Истор. развитак српске задруге. Б. 1896, стр. 163—166); *Ст. Новаковић, Законик*, Б. 1898, стр. 189; *Д. Алимпић, Управне Власти*, Б. 1921, стр. 33—34, 98; *К. Јиречек, Ист. Срба* I, 126; *Д. Лапчевић, Себри нису имали право на саборе*, Просветни Гласник 1922, стр. 749—751; *Д. Лапчевић, Себри нису имали право на саборе*, Мисао 1924, стр. 232—235. *Т. Ђорђевић, Кнежине у Србији* (Наш нар. живот, Б. 1923, стр. 24,.

подвочіе" као ,,naj ga osmade pod očmi". Држимо да има бити ,,да се коловође опале" (поводчија од поводити-ducere). Ср. у чл. 132 проводчија".[2])

Г. Костренчић учинио је ту исправку узгред, без даљег образложења. Међутим она у многоме мења смисао тог познатог члана. Је ли у праву д-р Костренчић?

Читање „подвочије" и тумачење ове чудне речи као „испод очију" има за собом стару традицију, али и извесна колебања.

П. Ј. Шафарик, штампајући г. 1838 старије текстове Д. З. колеба се између читања *„поводчије"* (Раковачког) и *„подвочије"* (Ходошког). Ипак одлучује се за Ходошки као старији, и преводи реченицу као „да му се опале обрви."[3])

И Ђуро Даничић, водећи се за Шафариком, уноси у свој Рјечник реч *подвочије*, за коју мисли да је погрешка место тачнијег облика *под'очије*, и објашњава последњу као *трепавице*.[4])

После издања Рјечника јавља се много нових текстова Д.З., ни у једном од њих не налазимо на тражени од Даничића облика *подвочије*. Ипак и Ст. Новаковић у свом првом издању Призренског рукописа, и Ф. Зигељ примају Даничићево тумачење (опалити трепавице).[5]) Напокон, у другом издању г. 1898 Ст. Новаковић преводи „опаљен ће бити испод очију."[6])

Међутим у свим старијим текстовима нема траженог од Даничића облика *под'очије*, него свуда стоји *повод'чије*, што се не слаже са Даничићевом хипотезом. Тако стоји у Струшком (XIV в.), Бистричком, Барањском, Атонском (XV в.), Призренском и Студеничком преписима. Ово је прави облик. Само у Шишатовачком препису (г. 1541) јавља се облик *подочіе*.[7]) Ово

---

2) *Др. Марко Костренчић, Оцена дела Дра Метода Доленца,* Dušanov Zakonik, у Архиву св. XXIX (1926), стр. 474.

3) У тексту штампа Шафарик према Раковачком препису „да му се осмуде поводчије", али у примедби каже да је у препису г. 1390 тачније *„подвочије"* и тумачи одредбу: „dem sollen die Ohren abgeschnitten, und die Augenbrauen wegesengt werden". A. Kucharski. Antiquissima monumenta juris slovenici. Vars. 1838, p. 138, 168, 197.

4) *подвочије*, погрјешка мјесто *под'очије*, које види (*Даничић, Ријечник* III, стр. 332). Даље имамо: *„под'очије*, f. pl. cilium (ваљаде је то) в. да се осмуде подвочіе. Šaf. Гдје може бити да је *В* погрјешка мјесто Ь."

5) *Ст. Новаковић, Законик*, изд. 1870, стр. 73; *Ф. Зигељ, Законик*, 1872, Прил. стр. 43.

6) *Ст. Новковић, Законик*, изд. 1898, стр. 189.

7) Постепени прелаз види се у преписима XV века. У Хиландарском (који смо преписали на Св. Гори) слово *Д* изнето је у титло изнад речи, тако

је доцнија погрешка због неразумевања старог израза. Неразумевање повећава се у доцнијим вековима. На пр. у преписима XVII в. (Раваничком и Софијском) неразумљива реч је сасвим испала: остало је само „да се осмуди". У преписима XVII века јавља се први пут заменица „му", које нема нигде у старим текстовима.[8])

Сад, кад ми не држимо више Ходошки препис за најстарији,[9]) треба да исправимо Шафарикову погрешку и да признамо читање *поводчије* као једино правилно.

Шта значи *поводчије*? Без сумње ова реч нема никакве везе са очима, него (како је тачно изнео др. Костренчић) спада ка глаголу *поводити* — ducere. Аналогија *проводчија* потпуно је тачна. Можемо навести још аналогичне речи: *наводчија, издавчија, отпарчија, подворчија, изгончија.*[10])

Етимолошки је „поводчија" — онај који других поводи или заводи. Реч поводчија одговарала би речима: заводник ,auctor, seductor.[11]) Можемо подсетити да у чешком и пољском праву јавља се сродна реч: povod, која се преводи као actor, тужилац, онај који је почео парницу.[12])

Д. Правничка анализа.

Исправка др. Костренчића пружа нова тумачења чл. 69 Д. З. и у погледу казне, и у појму кривца.

да се може прочитати и *подвочіе* и *поводчіе*. Исто у Ходошком препису, који је у Прагу по нашој молби прегледао др. Тарановски, уп. T. T a r a n o w s k i, H i s t o r y a p r a w a p o l.—s l o w i a n s k i e g o, стр. 59.

8) У У Раковачком г. 1700 остао је ипак стари облик: „и да *моу* се осмоуде *поводчие*", у Текелијином текст је сасвим прерађен „и да му се осмудит *образ*".

9) Шафарик је мислио да је Ходошки препис писан око г. 1390, међутим он није писан раније него средином XV века.

10) *Наводчија* — у повељама г. 1300 и доцније (*А. Соловјев, Од. Сп.* 78, 85, 115, 141), *продавчија* — у пов. 1300 (нав. д. стр. 79), *издазчија* — у Хиланд. повељи г. 1227 (нешт.), *отпарчија* — у чл. 161 ДЗ.; *подворчија* — у пов. 1486, M a ž u r. R j e č n i k, VII. s. v.

11) У хрватским споменицима налазимо сродну реч *поводац* — онај између поротника који први присеже. M a ž u r Rj. VII, 1062. Могло би бити сумње, нема ли реч *поводчије* пасивни значај. У Вуковом *Рјечнику* налазимо реч *поводник*, која означава не оног који води, него оног (коња) кога други воде, Nebenpferd, equus funalis. И реч *повођење* преведена је од Вука не само као d a s A u f b r e c h e n u m z u f ü h r e n, него и као o d e r z u f o l g e n. Ипак све горе наведене аналогије (наводчија и др.) имају активан значај.

12) H. J i r e č e k, P r o v e, стр. 278, нав. Stat. Conradi 10, Rad prava zemskeho 7. и Stat. Wisl. I, 23.

а. Казна. Старо читање давало је слику једну комбиноване, варварске казне, непознате нигде више на свету: „да се сваком учеснику сабора уши урежу и да се он опали испод очију." Исправљено читање ништи овај уникум из историје кривичног права. Нема никаквог паљења испод очију, него две доста ретке, али ипак добро познате средњевековне казне.

1. Сваком учеснику сабора имају да се урежу уши. Ова казна непозната је старом словенском праву, које уопште и не зна за казне са осакатом. Интересантно је да и византијско право, које се од времена Еклоге нашироко служило сличним казнама, спомиње ослепљење, одсецање језика, руку, ногу, полног уда, само не ушију.[13]) Душанов Законик примио је у главном византијски систем казни са осакатом;[14]) у чл. 69 попуњује тај систем и одсецањем ушију, која је казна вероватно дошла са Севера, јер је позната у Мађарској и Хрватској. Још закони Св. Стефана (поч. XI. в.) кажњавају роба за крађу у повратку том казном (после одсецања носа). И у Загребу (вероватно под мађарским утицајем) јавља се ова казна доста често за крађу и за срамотна кривична дела.[15]) У далматинским статутима јавља се ретко (на Хвару за крађу; и на Корчули уведена је само год. 1430 за отмицу[16])

2. За коловође казна је *смућење*, познато још из два члана Д. З. По чл. 55 осмуди се себар који је опсовао властелина, по чл. 201 — меропах ако побегне од свог господара: види се да се ова казна примењује само на нижи сталеж. К. Јиречек објавио је неколико дубровачких аката из којих се види да је ова казна постојала у Дубровачкој области у XV веку за сељаке и да значи: comburere barbam ac capillos.[17]) Примећује Јуречек да ова казна изгледа као замена (и пооштравање) византијског шишања косе (koureion). Непозната је словенском, германском и мађарском праву, али јавља се каткад на периферији византијског права. На пр. год. 1161 прича се за једног руског епископа који је, по повратку из Цариграда, почео да мучи људе на непознат Русима начин: ископавао је очи и спаљивао браде и косу на глави.[18]) Још много раније налазимо ову срамотну казну у

[13]) в. Zachariae, Geschichte. 2 p. 309.

[14]) одсецање језика у чл. 21, носа у чл. 53 и 54, руку у чл. 21, 53, 54, 87, 97, 131.

[15]) Mažur. Rječnik, s.v. *kazan*, III, 15 i *uho*.

[16]) Stat. Curc. Ref. 1430 (Mon. hist.-jur. I, p. 132).

[17]) *Историја Срба*, III, 156.

[18]) Епископ Теодор у Ростову. *Ипат. лет*, с. 1161:

византијско-арабљанском зборнику VI века, у закону Омерита, у сасвим истом облику.[19])

б. Кривац. У погледу кривца ново читање чл. 69 Д. З. интересантно је тиме што разликује обичне учеснике кривичног дела од коловођа, Средњевековно кривично право ретко спомиње коловође; ипак у једном случају, у случају завере, комплота, налази за потребно да коловође издвоји и да њима запрети оштријом казном него осталим учесницима. На пр. Властарева Синтагма прети чак смртном казном ономе ко подигне народ на буну, ко скупља оружану гомилу против цара[20]) чак ономе ко скупља гомилу без царске наредбе.[21]) И једна млетачка наредба из год. 1340 за Јужну Грчку забрањује скупљање гомиле и кажњава коловође (zaschun che fosse comenzador) пет пута строжије него учеснике недозвољеног збора[22]. Исту разлику између *поводчија* (comenzador) и обичних саборника налазимо и у чл. 69 Д. З.[23])

б. Кривично дело. Зашто Душанов Законик, који се доста брине за сељачка права и за праведност према сељацима, прети толико жестоким казнама збору себара? У чему је забрањено кривично дело? Је ли то забрана себрима да долазе на Земаљски Сабор (као што су мислили Н. Крстић и Мажејовски) или забрана жупских зборова (како тумачи Д. Алимпић) или забрана уопште сваких сеоских зборова (Д. Лапчевић), племенских и браствених скупштина (Т. Ђорђевић). Је ли то забрана неке „новине", потврда исконског правног реда (Д. Лапчевић) или напротив нова законска одредба која укида старе обичаје.?

---

19) § 34 и 35, on leur brulera les cheveux et la barbe. Lois des Homérites, Dareste, Nouv. études, III, 86. Законик донет је г. 522 од краља Аврама и архиеп. Грегенција, пореклом Талијана.

20) Иже коумбаніеи с'грешајеи, сиреч с'бираје четоу на цара, мачем да томим боудет. *Синт.* В—7 (ex 19 Bas. LX, 36).

21) На и еже с'бирати народ кроме царскаго повеленіа, многа достоино томленіа соудит се от закон. *Синт.* С—11 (изд. *Новаковића*, стр. 476). = Alla kai to synagesthai ochlon choris basilikou epitagmatos, polles axion timorias krinetai pros ton nomon. Нисмо нашли извора ове Синтагмине одредбе ни у Прохирону ни у Василикама. Rhalli kai Potli, Syntagma. VI, 450.

22) C. N. Sathas, Documents inédits, t. IV, P. 1883, p. 15. Statuto di Corone e Modone.

23) Вероватно, одсецање ушију је казна за све учеснике сабора, а коловође (поводчије) кажњавају се *осим тога* и смућењем. Тако треба разумети чл. 69, јер тешко је претпоставити да би коловође били *само* осмућени и подносили блажију казну.

Arhiv | PFB | anali.rs

По нашем мишљењу, овде није реч о Земаљском Сабору, него о оним зборовима на које је себарски сталеж био навикнут по селима (а понекад и по жупама). Сеоски и жупски зборови постојали су одавна код Јужних Словена, кад још није било државе, и у првом добу државног живота. Не можемо замислити ни сеоску управу, ни колективну одговорност села, ни расправљање спорова око међа без већања сељака, без њихова збора.[25]) У Дечанској хрисовуљи из г. 1330 спомиње се како је „нове међе утесал Богдан судија и с'бор тех'зи села",[26]) у Призренској повељи г. 1348 наводи се и уобичајено место збора.[27]) У приморским жупама, у Жрновници, у Конавлима, на Мљету и на Ластову, свуда се спомиње „sborrum sive parlamentum" сељака, који доноси неке одлуке.[28])

Ипак треба применити једно. Чим се државна власт појачава, овакав сеоски или жупски збор сматра се за допуштен само ако на њему присуствују представници администрације или повлашћених сталежа.

Ако се на збор скупи само нижи сталеж (без наредбе и без присуства администрације), сматра се он као недозвољен.

Душаново доба означава баш прелаз таквом новом гледишту. Појачана централизована монархија, наслоњена на повлашћење сталеже, искључује нижу класу од мешања у јавне послове, скраћује њену пређашњу самоуправу.

Душанова држава могла је у том правцу наћи пример од свих страна: и на северу у Мађарској, и на западу у систему права јадранских градова и на југу-истоку у Византији. Византијско право, добро познато Душановим законодавцима, одавна је стајало на гледишту да је свако скупљање народа без царске наредбе противузаконито, да је исто што и скупљање народа на побуну. И Властарева Синтагма прави разлику између завере (synomosia, с'оклинаніе) и сваког племенског или другог састанка са противдржавним циљевима (phatria, коумбаніа). И један и други је кажњив, чак је кажњиво и свако скуп-

25) Не можемо се никако сложити са г. *Д. Лапчевићем* кад вели: „савршено *недостаје ма каквог доказа* о том праву себара" на саборе. *Мисао* XIV, 232.

26) *Гласник* 2 *од.* XII, 27; наводи *Ст. Новаковић*, *Село*, 190.

27) сеоска међа ишла је „преким путем на з'бор". *Гласник* XV, 286.

28) Податци скупљени од *К. Јиричека*, *Ист. Срба*, III, 36.

ANALI PFB | anali.rs

љање простог народа (ochlos) без царске наредбе, оно је већ противзаконско.[29])

Још више говори се о томе у западним законодавствима, која се боје сељачке завере против повлашћених класа, против државног рада. На пр. Могунтски сабор г. 847 забранио је чак и црквене саборе по селима.[30]) Далматински статути нарочито се боје *кумбаније* (compagnia), сваке завере против државе.[31]) Али поједине млетачке наредбе иду још даље и забрањују изрично свако скупљање света, сваки састанак преко шест људи. Врло је интересантна у том погледу споменута млетачка наредба, баш из година Душановог Законика, за Јужну Грчку:

Che alguna persona ne Latin ne Griego holsa far alguna congregation da VI persone in su ne in lo castello ne de fuora per algun muodo ne inzegno. Et zaschun che fosse comenzador della summa, za si perda yperperi L, et zaschun chende andasse, perda ypp. X per zaschun. E le persone a la voluntade dela Signoria. Veramente lo bailo et li vetrani possa far la congregation per far lo gieto della terra secondo co pertien al oficio.

Дакле сваки је збор забрњаен, само властима је допуштено да скупљају народ на састанак ради административних потреба.[32])

И заиста, примери из Далмације, наведени од Јиречека, показују да су зборови „sive parlamenta" сазивани обично у присуству кнеза или чиновника, често само као пасивни сељачки скупови да саслушају владине заповести.[33]

Од прилике исто видимо и у Српској држави XIV века. Жупски и сеоски зборови састају се по старом обичају, али у присуству властеле. Тако скупљају се на пр. „властела и хора," (chôra, крај, земља; chorites, земљани, сељаци) у Хтетовској области пре год. 1346;[34] у Струмичкој области јављају се пред цара Душана опет „властела и хора".[35] Чиновници, као судија,

[29]) *Синтагма*, изд. *Новаковића*, стр. 476—477.

[30]) Mansi XVIII, c. 5. 170; нав. R. Caggese, Classi e communi rurali nel medio evo. I. 1907, p. 133.

[31]) Дубров. Статут VI, 2 прети смртном казном, si fuerit caput et auctor compagniae, осталим — 25 перпера глобе или губитак десне руке. (Mon. hist.-jur. IX, 125,. Г. *Д. Лапчевић* наводи енглески закон г. 1350, који забрањује сваке састанке вилана, и подстрекаче, који би вилане на ове састанке кретали, кажњава као велеиздајнике. *Просв. Гласник* XXXIX, 750.

ANALI PFB | anali.rs

[32]) C. N. Sathas, Documents, IV, 15.

[33]) К. *Јиречек, Ист. Срба*, III, 36—37.

[34]) *А. Соловјев, Од. Спом.* 129—130.

[35]) *А. Соловјев, нав. д.* 170.

кефалија или пристав, скупљају сељаке, околину на збор. Овакав је збор допуштен и легалан. Али сваки збор, сазван од самих себара, сматра се по чл. 69 Д. З. недопуштен, вероватно због тога што се сматра као „кумбанија", као друштво уперено против државе и државног реда. Јер у то време сталешких разлика овакав сељачки збор испао би обично као позив на борбу против повлашћеног сталежа, као позив на класну борбу.[36])

Врло лепу илустрацију овог мишљења налазимо у документима Которског Архива. Грбаљска жупа била је већ у XIV веку потчињена которским племићима, али Срби-сељаци често су се бунили против ове потчињености. У овој борби которски племићи служе се и оружјем, и фалсификованим повељама српских владара, и млетачком помоћу, и својим утицајем на деспоте. Највише је племићима сметао стари грбаљски збор, јер скупљени на збор Грбљани обично отказиваху данке и работе својим господарима. Год. 1432, после отворених покушаја побуна, заврши се ова борба на штету Грбљана. Которска властела пожали се дужду Фр. Фоскари на сељаке, quod redditus suos non solvunt annuatim et quod congregant consilia absque scitu vero et presentia nobilium Cathari. У својем дукале 10 октобра 1432 дужд изрично забрани Грбљанима да се састају на збор без знања которског ректора и без присуства три или четири племића.[37]

После године дана Грбљани су напустили борбу и направили су уговор с Которским властелом. Једна од најважнијих тачака овог pactum subjectionis (на који су се заклели 220 главара породица) говори опет о забрани збора без знања власти. Ако се сељаци састану на збор сами, сматрају се за ребеле, за завереренике против државе.[38])

Ова тачка најбоље објашњава и члан 69 Д.З. и његове строге санкције против збора себара.

22. VII. 1928. **Д-р Александар В. Соловјев**

---

36) уп. мишљење г. *Тарановског* у *Архиву* XXVI, (1924) стр. 297, прим. 1.)

37) villani ut non faciant sborum sine licentia Rectoris quod non fierent sine scitu vestro et quod tres aut quatuor nobiles Cathari in iisdem consiliis deberent interesse. Дукале 10 окт. 1432 у књизи котарских привилегија (сад у *Библ. Загреб. Унив.* M s. R. 4074, f. 69). Сличне одредбе о забрани грбаљског збора похвђају се и у доцнијим млетачким дукалима Которv од г. 1451 и 1452, штампаним од Ljubića, Listine, IX, 390 и 437.

38) Ancore volemo che queli de Zupa de Gerbeli non possano ne debian far s b o r o sença nostra lincentia over di savere nostro. Et se altramente

ДИСКРЕЦИОНА ВЛАСТ У НЕМАЧКО-АУСТРИСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ.

(СВРШЕТАК)

4. Задржимо се за моменат на гледишту *Андерсена*[1]) које и иде средњом линијом између Тецнеровог и Лауновог.

Андерсен налази да се по Тецнеровој теорији губи четврти основ тужбе при прекорачењу власти — détournement de pouvoir, и то у корист материалне повреде закона (violation de la loi). Јер, по његовом тумачењу то је објективна граница, садржана у самом закону, пошто је ту главно само то да ли садржина административног акта стоји у сагласности са објективним правом и „законом најрационалније администрације". Сваки détournement de pouvoir даде се свести на форму да се један акт поништава, што нису испуњене претпоставке у „овом" случају за вршење „ове власти". По Андерсену није тачно мишљење Тецнерово да је субјективни критериум неупотребљив. Јуриспруденција Државног Савета у Француској, напротив, баш супротно потврђује. Појмови, на које се Тецнер ослања „најбоље", „најрационалније" администрације могу можда бити од користи у етичкој или иначе филозофској области, али нису никако подесне у праву.

Даље, Андерсен критикује Тецнера да у истини нема објективних критериума у многим случајевима. Он наводи као пример давање железница у концесију. Кад би се ту могло, при оцењивању шта захтева ту државни интерес, изаћи из оквира релативности и субјективности, како ће се одредити *чији* интереси (на пр. трговачки и индустриски или аграрни) треба да буду заштићени.

Одбацивши објективну Тецнерову теорију, Андерсен ипак није примио интегрално субјективну Лаунову. Он истиче нарочито *правно-техничку* страну питања, и с тога га принципијелно релативизира и упрошћава. По његовом мишљењу треба искористити и објективне и субјективне моменте само да би се постигло у пракси ограничење власти. Објективни моменти, које он узима у обзир, јесу пословна способност, надлежност органа и слично. Они могу врло добро послужити; али нису довољни. „Они су

---

farano sboro, che i siano rebelli dela Serenissima Signoria de Veniexia. Privilegium illorum de suppaeis factum per d-num Comitem Cathari Antonio de Cha Pesaro 15. nov. 1433. Ms. cit. t. 71.

1) Ungültige Verwaltungsakte, 1927, kap. VII, kap. VIII.

ANALI PFB | analiri.rs

једно чисто апстрактно оружје (Gewähr) за правилно употребљавање дискреционе власти. Знајући из искуства свију народа и времена да људи хоће да злоупотребе власт на штету општег интереса, ми ћемо данас, у доба развијене свести да су органи слуге државне, натерати ове да раде поштено. Јер ваља имати на уму да људи који хоће да раде субјективно против општег интереса, нормално они ће радити против њега и објективно: т. ј. резултати њиховог рада биће на штету државног интереса.

Но ма колико да даје места субјективном моменту, Андерсен обраћа пажњу на то да ваља бити при поништавању аката због (субјективних) мотива аката опрезан. Може један орган привилегисати једно лице, па да ипак акт не повреди државни интерес да би га суд поништио.

Андерсен је, критикујући Тецнера испустио из вида да он тражи од судија да се наслањају на искуство и познавање резултата науке у датом моменту. Објективност познавања општег интереса, о којој говори Тецнер, није нека непроменљива количина чије су границе унапред одређене. Може се рећи да код Тецнера постоји тежња да претера могућност да се одреди општи интерес и да лако пада у заблуду француске теорије, која претпоставља да је сваки номинално одређен услов од стране закона и *стварно* један услов (услов који стварно везује) и о којој ће бити доцније овде речи. Тецнеров систем је, сем тога, веома сложен по свима средствима и конкретним аспектима да би му се могло пребацити да му је теорија „идеолошка", те да не може практично послужити.

Андерсен је, међутим, с правом истакао правнотехничку важност субјективне теорије. Али ова важност никако не дира у логичко језгро питања, у основну чињеницу да се ту ради стално о објективној правној повреди. Субјективни моменти, то су само доказна средства за објективну повреду права. Ван сваке сумње то важи, што се тиче Лаунове теорије, у колико она налази контролу дискреционе власти у субјективним моментима кривице и то умишљаја код органа. Умишљај се може утврдити, ако се претходно може утврдити објективно да ли се ту ради у општем интересу или приватном. Без тога за нас би било савршено индиферентно шта је он хтео и желео. Али, и кад се субјективни моменти узму само као средство доказивања, и то на име као détournement de pouvoir, у истини ту се не ради никако о ослањању на једно опште искуство. Неко може *хтети* један акт у једном циљу, а акт објективно (стварно) може такав какав је слу-

ANALI PFB Lanali.rs

жити само другом, и служи му у истини. Органи могу, у осталом, изговарајући се, да наведу као свој циљ оно што се не може сматрати очевидно таквим. Ту има само то ограничење да се испитивање органа ограничава на чињенице дате из досијеа и није допуштено потпуно слободно испитивање чињеница.

Ако се испусти из вида ова објективна страна, онда постоји опасност, на коју је обратио пажњу Тецнер, да се истражују мотиви у место шта је то што недостаје од објективних претпоставки и да се при томе догоди да се одбаце акта, која су објективно исправна само због мотива органа.

5. У смислу Лаунове теорије даје дефиницију слободне оцене *Хернрит* у своме уџбенику административног права. Оно, што је битно у теорији Лауновој, ту је добило свога признања и дошло до изражаја, а на име идеја *циља*. Хернрит је направио три ступња што се тиче везаности, одн. слободе органа. Законска везаност (gesetzliche Gebundenheit) постоји онде, где се последице вежу за извесне чињенице које се могу утврдити без специалног стручног знања. Типични су случајеви за то кад је законодавац потребне моменте одмерио прецизно (ziffernmässig), као на пр. по величини, времену, простору. *Везано мереље* (gebundenes Ermessen) постоји онде, где је потребно стручно или научно знање да би се проценили извесне особине чињеница (као на пр. да ли је нешто „опасно", „корисно", „подесно", „потребно" — увек у овом или оном погледу или смислу и т. д.). Но ту, изгледа, он разликује два момента: само тумачења смисла једног таквог „неодређеног" израза; и утврђивање је ли то, што се садржи у дотичном изразу, одиста и дато у конкретном случају, т.ј. оцењивање је ли нешто на пр. „корисно" или „потребно" или што друго. У овом случају, ма какву слободу имао орган, везан је циљем норме, и само на основу искуства и једног специалног знања га примењује у конкретним случајевима. Слободно мереље се, међутим, разликује од тога, јер ту норма није одредила циљ, већ орган може да ради у овом или оном циљу. Слободно мереље је, дакле, дато онде „где законодавац није дао никаквих или је дао само сасвим неодређених директива за поступање власти — дакле где има норме, која се креће само у оквиру опште дужности да се ради на ономе што је најбоље за државу; нарочито где је само надлежност органа уређена или где је формулом законодавчевом остављен најшири простор за испитивање и избор средстава за постигнуће једног административног циља." Разлику између везаног мереља и слободног ипак он обележава као разлику по

ANALI PFL.ac.rs

ступњу. „Простор за оцењивање одлучујућег органа је при везаном мерењу ужи него при слободном".

Врло је добро, што се праве ови ступњеви и нарочито што су издвојени у други ступањ „неодређени" појмови, око којих се води толика дискусија. Но опасно је то, ако се и та друга група урачуна у дискрециону власт и обележи као „неконтролисани" део. Јер не види се зашто се не би контролисало оно што се стручно дâ одредити у смислу, да се може проверити од стручњака је ли нешто тачно или није.

Хернрит је наглашавао насупрот Лауну постепеност и релативност ступњева, али то није никако јасно повучено у ком смислу. Јер, он је исто тако нагласио везаност, с друге стране квалитативне разлике дискреционе власти (циљ), да би одмах за тим нагласио и њену везаност у њеном најужем смислу, али то има, како изгледа, само формалан значај, пошто се позива на то да су и таква овлашћења административних органа заснована на норми. Свакојако пак код њега та средња сфера има више смисла него код *Лауна* код кога је и сувише истакнута квалитативна разлика дискреционе власти, да би могло имати смисла да се говори о неком „везаном мерењу", које би било у опште мерење.

Код „неодређених" појмова момент тумачења од момента оцењивања чињеница дâ се одвојити на начин, на који то и код саме дискреционе власти. Јер *свуда* без разлике има да се прво утврди шта је законодавац хтео, т.ј. шта се тумачењем може извући за прецизирање појмова. Но питање је у колико се може извући — и у том погледу има орган такође слободе, слободе да прецизира појам.

6. По *В. Јелинеку* слободно оцењивање је, пре свега, један „практичан" појам вредности, једно гледиште о томе шта је добро и зло. Ту се ради, како он каже, о практичној унутрашњој вредности или невредности једног дела спољнег света. То није дакле слобода како је то Келсен формулисао. Али то је један такав практичан појам да оно, за разлику од случајева кад је сâм законодавац прецизно регулисао једну материју, значи слободу да орган одговори сам на питање шта *ваљда* а шта не ваља. В. Јелинек је слободно оцењивање обележио као слободно пуноправно индивидуално прецизирање једног неодређеног појма („die vom Recht mit Massgeblichkeit ausgestattete fehlerfrei zustande gekommene, individuelle Abgrenzung eines unbestimmten Begriffs" или „die vom Recht mit Masgeblichkeit ausgestattete

fehlerfrei zustandekommene individuelle Anschaung bei den inneren Wert oder Unwert einer Verwirklichung").

Као такво слободно мерење је један од извора права, поред других, и то када се више не налазе одредбе ни у ком другом правном извору, кад већ ни друштвена гледишта не могу више да послуже као извор права, и када законодавац више не упућује на какав „објективан идеал".

Изгледало би да је слободна оцена везана са оцењивањем специалног, изузетног конкретног случаја. Али то није нужно. Врло често закон овлашћује на поступање по слободном мерењу где будуће специалне ситуације чине опште, апстрактно регулисање неумесним. Ипак има случајева где слободна оцена није везана за један специалан случај. „И најапстрактније уредбе могу произилазити од слободног одлучивања без нужне везе са једном специалном стварношћу. С друге стране овлашћење за одлучивање „према стању ствари" (nach Sachlage) не даје нужно овлашћење за регулисање по *индивидуалним* назорима. Може се ту мислити на одлуку о једном конкретном случају у духу закона или по мерилима друштва, мада сумња говори против таквог ограничења друштвеног органа". Тиме се хоће рећи да закон не оставља слободу само зато, јер не може предвидети унапред један случај, већ такође и из других разлога.

Слободно мерење се може наћи не само у појмовима чињеница већ и у појмовима правних последица, дакле не само што се тиче премиса већ и што се тиче последица.

Али, као што је нетачно, ако се тврди да се дискрециона власт може наћи само у премисама оно — што је чинио Бернацик — исто тако је нетачно гледиште *Сајделово* да је власт везана увек онда где закон везује њихову акцију за постојање извесних предпоставки, јер везивање за предпоставке не значи још само по себи нити да има ту везаност нити да је нема. Тако на пр. при концесијама за отварање гостионица власт полициска очевидно није независна од мишљења и жеља становника, али она треба да поступа и васпитно, и само тада има да даде концесије, када је по *њеном* мишљењу доказана потреба; њој је поверен један део алкохолне политике, кад јој је дато овлашћење за индивидуално регулисање и оцењивање.

Он истиче ову формулу да обележи ситуацију када се јавља слободно мерење: „када или — или —, то; када или — и ли, то — или — или —; кад —, то — или — или —. Дакле, као шт о има дискреционарне власти у примесама („када"...), исто тако и у последицама („то...).

ANALI PFB | anali.rs

Најзад, Јелинек утврђује да није сваки неконтролисани државни акт акт слободног мерења; иначе би морале све пресуде царевинског суда бити акта слободног мерења. И није сваки акт слободног мерења слободан од контроле; иначе не би могло бити поништења једног таквог акта у опште. Напротив постоји нужна веза између слободног мерења и правне контроле; докле се простире слободно мерење правна контрола би била једна противречност.

Суштину дискреционарне власти чини, као што смо чули, слободно индивидуално оцењивање. Но, ако то чини његову суштину, не значи никако још да је слободно оцењивање произвољно. Пре свега, ту постоје границе у прописима форме и поступка, и не сме садржати ништа што би било у супротности са законом или стварним претпоставкама. „Власт не сме мислити да сме да ради по *слободној вољи*.

Власт мора тачке обележене од закона да увуче у круг својих оцењивања.

Власт се не сме ни на шта нетачнога обзирати.

Власт не сме да увлачи у круг својих оцењивања тачке на које се по закону не сме обзирати; нарочито, актом не сме ићи ни за каквим недопуштеним циљем.

Власт мора разлоге и противразлоге да *брижљиво* испитује.

Власт има да се одлучи како би она у сваком истоветном случају поступала, дакле *принципиелно*, а не *својевољно*.

Одлука мора да буде „у сагласности са начелом власти," дакле *доследно изведена* (јер власт треба да је доследна и објективна.)

Власт мора и да поступи према уверењу о вредности или невредности намераваног акта, стеченом на начин овде показан, она не сме ради дакле против свога *бољег* знања.

И разуме се она не сме мислити да је везана кад је слободна или, обрнуто, кад је слободна да је везана.

И само у случају *делења*, делења на пр. новца на равне делове, власт има потпуне слободе. На пр. ако имају да се поделе златници Д1, Д2, Д3, Д4 између А и В на равне делове, онда се то може учинити на више начина. Ту није дакле слобода која претпоставља дужност да се изврши делење по индивидуалним назорима, већ је то слобода *случаја*, чисте својевољности.

Дискрециональна власт не значи слободу од субјективног права, т.ј. дискреционарна власт може бити везана на поштовање субјективног права, па да она ипак то буде. То не значи ни слободу од контроле, јер није сваки неконтролисани акт акт

слободног оцењивања нити је сваки акт акт слободног оцењивања неконтролисан.

С друге стране В. Јелинек ограничава појам дискреционарне власти као слободу која није слобода логичке методе (методе сазнања) — јер на пр. један чиновник може да рачуна на памет, други писмено и т. д. Као слободу која није слобода научног испитивања — јер властима стоји на вољу да употребе ову или ону ствар, докле наука не реши која је од њих боља (на пр. која је машина мање опасна). Као слободу која није слобода историског истраживања т. ј. истраживања чињеница, јер стварност неистина и ако је једна, она се рефлектује различито у људском духу, и тако на пр. једно лице ће некоме изгледати сумњиво, и када то није оно стварно. Као слободу, која није слобода *мере* (одмеравања) — јер ту има једно одређено мерило којим се мери број, место, време, величина, јачина и резултат мора бити један (једнозначан, eindeutig). Јер то је слобода образовања појмова, слобода да се један неодређени (unbestimmte) појам ограничи. Свако слободно оцењивање се своди на законску заповест са неодређеним појмом. „Одобри једно предузеће, када је потреба доказана!" „Кад треба узети да има потребе, то си ти дужан да одредиш по твојим индивидуалним назорима!" Слободно мерење је дакле индивидуално слободно ограничење неодређеног појма са обавезном правном снагом. То је дакле један практичан појам вредности. И, пошто сваки неодређени појам има две границе, минималну и максималну, на којима неодређеност престаје, то је слободно мерење равно индивидуалном ограничењу неодређеног појма у овим границама.

В. Јелинек нарочито хоће да повуче границу према појмовима: нужност и целисходност. „Државни орган није слободан с тога, јер би морао радити са *психолошком* нужношћу у извесном смислу; он не одлучује слободно о логичкој, математичкој, хронолошкој, психичкој, техничкој нужности, већ само о *унутрашњој* практичној; исто тако целисходност не значи исто што и естетска целисходност или техничка, већ такође само *унутрашњу* практичну. Неконтролисање питања нужности и целисходности не значи неиспитивање питања нужности стања (нужде) и питања да ли је то полиција културна или полиција сигурности. Али оно указује на то да је власт слободна, како при избору *циљева* тако при избору гледишта, под којима се има да учини избор међу различитим средствима. Он овај моменат нарочито истиче. „Кад неко дакле каже, да слобода влада сама при избору циљева не при избору средстава, онда је то само онда тачно, када се утврде

ANALI PFB | anali.rs

све тачке гледишта, по којима треба да се бира међу различитим срествима. У питање нужности и целисходности не спада питање подесности, неподесности, шкодљивости, недовољности и прекомерности".

Дискреционарна власт је један практичан појам вредности. Али сваки практичан појам вредности не пружа власти слободну оцену. „Закон може практичне појмове да употреби такође и у смислу да власт, слободна од субјективних оцењивања, не треба ништа друго да чини него оно што одговара просечном схватању друштва; особито појмови, као што су јавни интерес, нужност, целисходност, умесност, правичност, нису никако нужни извор слободног мерења." Тако на пр. не постоји никаква изванредна тешкоћа да се јавни интерес ограничи према приватном; појмови „јавни" и „приватни" нису неодређенији него неодређени појмови бројева. Тешкоћа и неодређеност наступа са моментом давања вредности (Wertung). Али, по мишљењу В. Јелинека, тај моменат је одређен друштвеним назорима, а ови се дају утврдити, како се буду, у току времена, према културном стању, мењали. Тако на пр. при експропријацији у Баварској појам „предузећа опште корисности" управља се према владајућим назорима друштва. И тако је могуће да одлуке баварског управносудског двора не чине утисак слободних одлучивања, већ правних одлучивања у правом смислу речи. — Што се тиче појма „јавног реда" он га дефинише као „могућност друштвеног заједничког живљења".

У овим питањима В. Јелинек полази, по његовим сопственим речима, путевима које је утро Ото Мајер. „Ото Мајеру припада велика заслуга да је изнео на јасну светлост дана фине правне везе између друштва и полиције. Од његовог дела, зависност јавног рада од назора друштва постало је једно опште друштвено добро". И закључује: „Против јавног реда је сваки неред, који оправдава интервенцију власти према владајућим друштвеним назорима." (Додајмо један његов пример: пре извесног времена је Берлинско полициско председништво наредило да даме имају да скидају своје шешире у позоришту; ова мера вреди правно, јер друштво стоји очевидно на страни полиције).

В. Јелинек нам показује да дискреционарне власти има при свима државним органима и функцијама (законодавној, код које је има у највећој мери, административној и судској), па ипак код судске функције је има најмање, и управо практично је и нема. Тако на пр. развој води ка ослобођењу пруских административ-

них судова од слободне оцене; при врховном административном суду, чистом административном суду тешко је да се открије и један једини случај. Међутим да је могуће да имају дискреционарне власти, историја је то показала. Тако на пр. суд у Дрезди има праву дискреционарну власт, као један изузетак, и то у благој форми, у погледу контроле акцијских и командитних друштава. — Откуда то долази да при суду нема дискреционе власти? Сигурно зато што је, како је то *Лаун* лепо објаснио, главни циљ судова, па и нормално стварно једини, *законитост* сама по себи.

Ево сад границе, које он налази дискреционарној власти, у погледу којих ће административна власт стајати под судском контролом, и стоји.

Ту границу чини на првом месту форма (као што је то на пр. мањкајуће редиговање или саопштење, неразумљивост акта и др.) Нарочито је важно да одлука мора да дâ сама своју историју, и изнад свега обавезност образложења, (мотивисање) што је најјасније изведено у баденском праву. У исти ред спада и поступак при раду (као на пр. орган мора бити надлежан, мора бити у опште правно способан и т. д.). Сваки акт слободне оцене може бити оспорен; али ниједан разлог неће бити, што се тиче слободне оцене, важан као што је то недостатак мотивисања, дужност саслушати заинтересоване појединце, преокупираност чиновника који одлучује.

По садржини, један акт може бити противправан на више начина, и на томе није потребно нарочито се задржавати. Питања су проста све докле се не појави циљ. Тешкоће настају тек, кад закон одређује само циљ, на име кад је циљ обележен неодређено, као што је то случај при највећем броју законских овлашћења. Тако на пр. кад закон одређује компетенцију полиције: „У предмете локалних полицијских прописа спадају: ...1) све..., што мора бити наређено у посебном интересу општина и њихових припадника". Казниће се онај „ко прекрши полицијске прописе издане за одржање сигурности, удобности, чистоте и мира на јавним путевима, улицама, пијацама или воденим путевима." „Потребне установе за одржавање јавног мира, сигурности и реда и за отклањање опасности које прете публици или ком појединцу, чине дужност (звање) полиције". У таквом једном случају, када полиција има један одређен циљ, она га може остваривати само употребом ваљаних средстава. Али *сва* ваљана средства не стоје полицији на расположењу: средство не сме бити ни недовољно ни сувишно. У интересу здравља могла би полиција

ANALURB Lanali.rs

дечацима и деци забранити у опште пушење дувана; али она се не сме ограничити на забрану пушења за јавне улице; јер овај додатак не стоји ни у каквој вези са полицијом здравља. У првом случају дакле забрана би била недовољна. У старатељском праву употреба принуде је искључена, када се исти циљ може постићи другим, мање оштрим мерама. У овом случају употреба силе је забрањена, јер прелази потребну меру. (Ту има безброј примера, и у науци их обично стављају под начело сразмерности срества и ефекта — као оно код нужне одбране). Интересантно је како В. Јелинек одређује границе помоћу идеје о нултој тачки (Nullpunkt), слично у физици или психологији. Средство треба да у опште одговара циљу. Кад полиција може нешто да нареди у интересу сигурности од пожара, то би било свако одређивање појма „сигурности од ватре" бесциљно, ако се не би смело испитивати, да ли је једна мера подесна да служи томе циљу. Полиција би могла, наводећи као разлог „интерес сигурности од ватре" у ствари из других разлога, на пр. естетике да пропише да се покрију куће шиндрама без испитивања правне важности од закона; то је, природно, искључено. Неподесност је више пута такође од литературе и судске праксе била призната као основ неважења, упркос њиховог лаког решења и целисходности.

Акт не сме бити упућен на један други субјект него што закон допушта. Јелинек се ту, између осталога, задржава на појму проузроковача (Veranlasser). Ту се ради о тзв. посредној полициској противправности. Један човек изазове (натера) другог човека да предузме један акт полицијски противправан. Једна војска спаса приреди један религиозан скуп: народ се скупља на улици и смета тако и скуп и саобраћај. Из крчме се чује музика; то мами масу која се онда скупља пред крчмом. Ту даје В. Јелинек такво решење да полиција сме просто да забрани једну радњу проузроковачу, ако јој се по друштвеним гледиштима не може ништа друго да упише.

Полиција при своме раду не сме да прекорачи границе од саме себе постављене. Власт је дужна да буде доследна сама себи. Она може да спроведе своја индивидуална оцењивања; али када се она једном одлучила на једну могућност, тада она има и да извуче из тога све последице. — Полиција ради по дужности, т.ј. по начелима а не по ћуди и својевољности. Из тога произилази забрана неједнаког (ungleichmässigen) поступања, које значи у истини повреду субјективних јавних права, дакле против-

ANALI PFB | anali.rs

правност. — Одлуке морају одговарати фактима, што налази у пруском и баденском праву поље примене нарочито код полицијске наредбе (иначе такође и уредбе).

Међу свима тим облицама, међу свима тим границама заузима нарочито место т. зв. „погрешно" оцењивање (Ermessensfehler). Јелинек нам ту даје историју овога питања теорије и јуриспруденције. Ту спада погрешно држање да има правне везаности једним законом, чињеницом или инструкцијом; са овом погрешком је равна упадљиво необазирање на могућност бирања (Wahlmöglichkeit). Но, и кад има дискрециону власт, и ту није погрешно, он није неограничен. Данас је, како тврди В. Јелинек, један од најсигурнијих начела јавног права да орган не сме да ради, у дискреционој власти, произвољно (nach freiem Belieben). И тако он се не сме не обазирати на околности повољне по грађанина. Полиција греши у многим случајевима, ако мисли да треба да се обзире искључиво на јавни интерес. Највидљивији знак тога начела је познати правни принцип претходног саслушавања. Претходно саслушање пак остаје без икакве вредности, ако се не узме у обзир оно што је изнето у саслушању, дакле и околности, повољне по појединца.

Недопуштено је такође обазирање на нешто нетачно, што је на штету поданика. Исто тако обазирање нестварних разлога, особито, ако се иде за нестварним, т. ј. незаконитим циљем. Ова погрешка одговара француском détournement de pouvoir. (И за то није потребно наводити овде примере, ма колико да је ова форма важна).

Орган, који одлучује, дужан је да брижљиво измери и оцени разлоге *за* и *против;* на име, ако није важна само одлука и орган се може одлучити на једно или друго — није све једно како се дошло до одлуке.

При крају говори нарочито о *изговору*, т.ј. о покушајима да органи својом мотивацијом прикрију прави, незаконити циљ своје радње.

Код овог т. зв. „погрешног" мерења мотивација игра веома важну улогу, јер њега је теже доказати него друге облике. Противправност садржине види човек лако из саме полициске заповести; али оваква једна погрешка види се тек из разлога. При полицискim наредбама важи обавеза мотивисања, и то чини одличну основу за контролисање. Али при полицијским уредбама понајвише потпуно недостаје. У таквим случајевима

ANALI PFB | anali.rs

је узимање аката и тражење званичног обавештења једно често употребљено средство при контроли.

В. Јелинек нам је у своме опсежном делу дао један веома богат и веома систематски преглед овога питања, ослањајући се на јуриспруденцију — онако како ради у Француској Жез — са многобројним, невероватно колико, примерима из живота.

У погледу појма слободне оцене, он има ту заслугу да га је *свестрано* ограничио, дакле у односу према свима могућим сличним и граничним појмовима. Он се држао ту пута да покаже шта све није слободна оцена, и тај пут је савршено разумљив и природан у овом питању. Међутим ми морамо рећи да његово разграничење просте оцене од других појмова, као на пр. од техничког оцењивања или јавног мњења, и ако теориски оправдано, не даје нам сигурне основе у практичним случајевима. У његовој теорији не можемо наћи сигурног ослонца за одговор на питање кад ми можемо и имамо да сматрамо да је у позитивном праву дата дискрециона власт.

Дискреционој власти је он ставио *објективне* границе које иду много даље сигурно него оне, које је повукао *Лаун* чије су границе у ствари субјективне, а засноване су на пракси. Све те границе би се могле изразити једном речи овако: Ако државни органи раде по слободној оцени, не раде произвољно већ по једној логици, и једној *разумности* која одликује право од својевољности Питање је само да ли је одиста потребно толико детаљисање и расчланавање ове основне мисли у специална и конкретна начела. Јер ко зна колико све облика можемо да нађемо и да замислимо — ми то знамо бар из филозофских етичких система где се из једног апстрактног начела извлаче на разне начине безброј последица, безброј етичких конкретних начела. Није ли можда било боље, баш и са гледишта праксе, да се основни појам фондира сам за себе и остави људима да они сами врше примену у животу? Хоћемо рећи, што се тиче В. Јелинека, који се ослања стално на праксу, да не би смео да замишља принципе, које је истакао, као дефинитивне и да не би при теориском тумачењу и објашњавању, практичких случајева да превише иде у детаљно развијање у специалне принципе.

Најзад, идући путем Ота Мајера, он је указивао стално на везу друштва са појмом општег интереса као и са по којим другим.

*

Да би се његове мисли у границама дискреционе власти разумеле, наводимо један његов пример.

ANALI PFB | anali.rs

Ковач искоришћава један део улице за вршење свога заната Полиција има да донесе одлуку треба ли то да му забрани или не. То је питање слободне оцене, и има да се ту одреди у којим се границама креће она. Да би се одлучила, полиција има да пита, пошто је испитала садржину, какво ће дејство имати њена мера и какво њено изостајање. Полиција ће учинити погрешку, ако би мислила при томе само на јавне интересе; она мора да узме у обзир и интересе ковача. Она може огласити индивидуални интерес као мање важан, али не сме преко њега прећи. То је погрешка, која се састоји у „необазирању" околности повољних за поданика. Али не сме, сем тога, да предузме оцењивање на основу факата, који не одговарају истини тако, на пр. да је ковач при ковању коње више пута тукао и нека лица повредио или кад она дâ на знање да сматра да ће овај после 30 година стећи стварно право употребе на улици, ако она сада не иступи против њега — кад те чињенице не стоје. Ту полиција чини погрешку, да узима у обзир нетачне ствари на штету појединца. Али она би учинила погрешку и онда, када би се из одлуке видело да је она према ковачу поступала оштрије као туђинцу него што би поступала према домаћем. Ту би се погрешка састојала у томе, што ту полиција уноси не стварне моменте, нарочито што хоће да постигне нестварне циљеве. Суд затим испитује начин како се дошло до оцене, до одлуке — ако не сме саме разлоге. Полиција каже на пр. у мотивацији да је ковач већ деценијама искоришћавао улицу и да ће му забрана да је и даље искоришћује нанети тешке оштете, а да с друге стране његов посао никоме није пао на терет у селу (никоме није сметао и никога штетио); ипак се један шофер жалио да његов (ковачев) посао смета саобраћају и полиција нашла је за целисходно и правично да забрани посао на улици. Овде, по Јелинеку, свакоме мора пасти у очи несразмерност између разлога *за* и *против;* и та несразмера баш и оправдава сумњу да полицијска власт није добро размислила о разлозима за и против. То би била погрешка због „недовољне брижљивости" при оцењивању разлога и против — разлога. Јер би можда полицијска власт при поновном, брижљивијем испитивању дошла до другог резултата.

ANALI PFB | anali.rs

Али ни то још не завршава испитивање суда. Полиција би могла у овом случају приметити да аутомобилски саобраћај у том крају расте И суд би онда имао да испита још и то да ли је полиција уложила довољно бриге при оцењивању разлога *за* и

против, или се није обазрела на околности повољне за поданика. можда такође и, у поређењу са одлуком у другим случајевима, „безначелности" (Grundsatzlosigkeit) или „недовољне доследности" (mangelnde Folgerichtigkeit) — две нове погрешке по В. Јелинеку. Суд дакле може више пута да враћа ствар докле је власт не уреди по његовој вољи.

По *Лајбхолцу* у област права пренет појам својевољности је супротност правилности и значи њено радикално, апсолутно порицање. У праву за својевољност нема никаквог места. Право је по њему на тај начин цело, у свима моментима и деловима својевољно, ма како друкчије то овде или онде изгледало. Право је дакле садржајно (по својој садржини) везано увек за извесна начела, извесне норме; оно је једно разумно поступање. Дискрециона власт дакле не би могла никако бити нека својевољност, и са овог гледишта се „унутрашње" (nach innen) границе саме по себи разумеју. Чиновник се у дискреционој власти има да мотивише искључиво „стварним" мотивима — то је бар оном у чему се на крају крајева у овој материји, веома спорној — како то примећује Leibholz — сви слажу, и то је онај моменат који он сâм истиче. Али да би се могла извести ова идеја у целокупном праву, па и при дискреционој власти, Лајбхолц тражи ослонца изван догматско-правне методе. Он каже да „нормативно-догматска метода не може никада да пружи једну стварно исцрпну слику сила које припадају праву, живе у праву и делују у њему, управо за то, јер позитивно право мора да узме у обзир и силе које стоје изван њеног непосредног домашаја, да би се одржале еластично и са довољно снаге".

Но Лајбхолц није тако строг да сваку погрешку огласи као својевољност — он разликује нетачност од својевољности, и разликује их по ступњу: својевољност је велика, врло велика погрешка, „која се у опште не да правдати". И тако на пр. кад се ради о принципу једнакости, који се њега специално тиче: „Прво (нетачност) би био случај, кад се норме због њиховог сувише широког стилизирања простиру и на случајеве, који се не би услед своје разноликости могли подједнако третирати, или када обрнуто услед сувише уског стилизирања не би могли бити обухваћени нормом случајеви, који би требали да подлеже истом нормирању; таква констатација и да увек само правно-политички значај. Ако се, с друге стране, не може у опште наћи један разуман основ да се критериум сматра као меродаван у норми, када се дакле чињеница нормирана од правног става не да довести у сагласност са

правном последицом, везаном за њу, када у опште никаква унутрашња веза између дотичне одредбе и циља који тежи да се њом постигне не постоји, или кад таква до душе постоји, али у једној потпуно недовољној сразмери, онда човек може ову норму назвати својевољном. При томе се не дају природно уклонити гранични случајеви, који се могу у једном или другом смислу само с муком тешком убројати." У погледу начела једнакости, које чини главни предмет његове дискреционе власти, он утврђује да се и оно може одредити само у вези са правном свешћу грађана, и да се и ту појављује, после извесне границе, својевољност. Он доказује да се у том смислу развила такође и пракса швајцарских и америчких судова. Они оглашавају као неуставне само оне законе који су „противни општим правним назирањима" (у Швајцарској) или кад је „but also thet is one based upon some reosonable grund... and ist not a mere arbit rary selection."

Што се пак тиче дискреционе власти, он прави и ту исту такву разлику. Нетачност је само када на пр. један судија само казни једно лице за крађу из личних мотива обичну, просту и кад се оно према стању ствари има да пусти. А својевољност је, када судија одлучи на исти начин, али пропусти да дâ у мотивацији основе који одговарају таквој одлуци. Из овог примера се види да је својевољност кад неће судија да води ни толико рачуна, да дâ објашњење зашто тако ради. Изгледа да ту има једна разлика у суштини, да у другом случају судија се ставља на неки начин изнад закона; у истини, кад се узме у обзир да је мотивација ипак форма, и да је то само још једна plus незаконитост, поред прве — онда се види да се ради и ту о ступњу.

У чему се са њим не можемо сложити, то је да суштина права искључује својевољност при дискреционој власти. У истини, он ту полази од једне *идеје* о праву као једног „разумног" реда што подсећа на Штамлера. Ако је ово његово гледиште, с друге стране, чврсто поткрепљено његовим наслањањем на правну свест његовом концепцијом да је право нормативна свест — ипак то му не даје могућност да се *увек* ствара један појам права без ослањања на једну идеју у Штамлеровом смислу — јер правна свест је релативна. То може да му дâ само могућност да разликује својевољност од нетачности, и да се сачува правног формализма, тражећи ослонца при тумачењу у друштву. Појам својевољности (Willkürbegriff) се може односити на сваку људску делатност. Као општа карактеристика му је данас у супротности са његовим прво-

битним значењем — супротност према „разумном", према законима и правилима који уређују и ограничавају.

Докле *Лајбхолц* у односу на Јелинека значи пут у филозофију и етику, Билер значи враћање ка позитивном праву. У овом смислу нарочито место заузима Bühler. У једном правцу он представља реакцију на досадашњи развој литературе, с друге стране он се по формули, коју даје, додирује с француском доктрином. Он се с једне стране представља као критичар дотадашње немачке литературе, нарочито В. *Јелинека* и, затим у другом реду, *Лауна*, на тај начин што сматра да они, како се лепо изразио у другој прилици проф. *Аншиц*, уносе много правичности, а мало (позитивног) права и из својих теоријских појмова, и дакле разних гледишта, извлаче далекосежне закључке за позитивно право, као да су то ствари које садржи позитивно право. А Билер би хтео да се ствари поставе строго са законског гледишта, да се за све нађе основа у законским текстовима. На том путу, разуме се, он долази у сукоб не само са теоријом већ и са праксом, може се рећи са њеном главном тенденцијом, јер она је пошла у правцу слободног тумачења и то у смислу што већег ограничења дискреционе власти. Један пут та пракса заобилазно тражи да постигне што законима није могуће; други пут иде директно даље него што то закони допуштају — по његовом мишљењу на основу правичности, јер он неће лако да чује ни за какво неписано право. Али трећи пут она чини једну обрнуту погрешку, а на име да судови, у неким стварима, не иду ни дотле колико им права даје Закон. У једној ствари се ипак он слаже са праксом — ствари која није никако безначајна. Пракса, као што смо чули напред, понаша се све либералније према неодређеним појмовима. Он се слаже са праксом и у толико што би хтео што простије и једноставније формуле, у осталом и малобројније за ограничење дискреционе власти.

Ми морамо признати да ова реакција има једну своју позитивну страну, јер увек је потребно да се постави још један пут питање о законском основу за контролу дискреционе власти Али да ли и његова критика не пада у исту погрешку? Изгледа нам да ни његово гледиште није лишено потпуно *априорних* елемената. На страну то што се текстови могу и друкчије тумачити него што он мисли. Доказујући да неодређени појмови падају под законску везаност, он, представља извесне ствари, на шта смо напред указали. И, шта више, он из самог текста, из саме чињенице да закон ставља као услов да један акт

ANALIPFB.ac.rs

(реч је о полицијским актима) потребан (nötig), закључује да суд има да испитује да ли је он одиста потребан. То је таман равно ономе, када француска теорија узима да су органски законски ограничени, ако су само у закону наведени мотиви (услови), без обзира какви су то мотиви. Могло би се рећи да се код њега, у његовој тежњи да контролу заснује на закону, а да јој дâ ипак једну довољну ширину одн. да се сувише не сузи и администрацији не остави велика слобода, немачка теорија се додирује са француском.

9. *Билер*, који је ипак у основи строг према правима суда, тражећи да се строго нађу законске основе за њих, налази да је ствар у томе, што законодавац треба да не даје администрацији издашно дискрециону власт. Ако сужава контролу суда, он сужава и слободу администрације, свуда где му се учини то за опасно. На концу конца, он се показује противником дискреционе власти, или бар не великим њеним пријатељем. И ништа није чудо, кад се има у виду да се иначе закони могу и друкчије тумачити. Он који сужава интерпретацију закона, он сужава природно и дискрециону власт. Људи, који се држе стриктно (или формалистички) закона, неће моћи да нађу оправдања за дискрециону власт.

Његова књига се односи директно на проблем субјективног права. Ту он хоће да осветли како се у пракси разуме појам субјективног права, колико се оно простире, а нарочито према дискреционој власти. И то је веома корисна ствар. Али ту се показује како је појам субјективног права еластичан, негде ужи негде шири. Ипак он остаје у илузији да је оправдан само његов појам права, а не онај код ових или оних судова, и, разуме се, тешко се сналази са праксом и задовољава се, ако констатује да се „нормално“ употребљује појам субјективног права како га он схвата. Он не види да се појам субјективног права може градити у оквиру практичне идеје колико се хоће да дâ појединцу од стране друштва, као и практичних разлога заштите објективног права. *Билер* иначе не посматра све, и неке важне, перспективе односа субјективног права и дискреционе власти.

Поред овог његовог начелног става у погледу заснивања контроле дискреционе власти, заслужује пажњу такође и његова критика В. Јелинека, кога је он детално штудирао. Он му замера да његов појам дискреционе власти није јасан, и утврђује чак противречност (в. код Јелинека ст. 36, 37 и ст. 89). Час је дискрециона власт суд вредности (Werturteil), јер она би се од-

ANALI PFB | anali.rs

носила на „унутрашњу вредност" ствари, час је то „ограничење појмова" (Begriffsabgrenzung). (В. Јелинек вели: дискрециона власт је „правилно индивидуално ограничење једног неодређеног појма, дато у довољној мери"). Отуда се према неодређеним појмовима понаша несигурно. Тако на пр. појам потребе па чак и појам јавног рада везује за опште, јавно мњење, а не и неки појам, који се тиче улепшавања једног града. Ово међутим је сасвим природно код ових појмова, а из разлога, јер је одиста само јавно мњење једна несигурна количина и недоследна тако да треба од случаја до случаја оцењивати је ли оно формирано или не. Он замера Јелинеку да није заузео никакво одређено гледиште према питању о полицијским уредбама, о њиховом законском основу. Ту Јелинек урачунава у слободну оцену ствари које су у истини у супротности са одређеним правним прописима, и има, у осталом, код њега и противречности. Јелинек се позива на судску праксу, али не води рачуна о томе је ли она доследна. Ту B ü h l e r може одиста имати право у начелу, јер то је опасност којој је изложена свака индуктивна метода — да се довољно критично не односи према јуриспруденцији (у Француској случај с проф. *Жезом*). Он му замера да његова контрола стварно иде толико далеко, да од слободе административних власти једва што остаје. И ово је свакако тачно, с обзиром на многобројне категорије којима би се имала од стране суда да окружи дискрециона власт администрације. Билер, тачно примећује да се књига тешко чита: она садржи толико проблема с једне стране и толико цитата праксе (па и литературе) с друге стране, а нарочито толико диференцирања и толико детаљног распоређивања материала, да је необично тешко ухватити језгро ствари. Дело В. Јелинека остаје ипак једно од одличних дела немачке науке о овм питању и таквим је признато (на пр. од Тецнера)

10. Адолф *Меркл* значи филозофско продубљивање позитивизма Билеровог, али и појма дискреционе власти. А. *Меркл* полази од мисли, у смислу своје теорије о ступњевитом развијању (конкретизирању, индивидуализирању) права, да је слободно мерење нужна појава у праву на путу од (релативно) апстрактног ка (релативно) конкретном. На сваком ступњу и у сваком моменту има истовремено с једне стране хетерономност (везаност) с друге аутономност (слобода). Законска везаност (везана акта) нису ништа друго него случајеви када се детерминирајућа (регулишућа) норма појављује тако да примесак слободне оцене привидно ишчезава. Слободна оцена дакле није вољно измиш-

arhiv.ius.bg.ac.rs

љена ствар или ствар слабости законске технике (законског изражавања) — она лежи у бивству конкретизирања права. Отуда слободног мерења има свуда; код законодавне власти највише; има је и код судова. Сви покушаји који су хтели да направе принципијелну разлику од других државних функција у погледу слободне оцене промашени су. Развој иде напротив у правцу изједначавања, у томе смислу што се администрација везује све више, а суд постаје све слободнији.

У самој администрацији пак дискрециона власт је неједнако распоређена према материјама (и он опажа да се код полиције сужава, а на пр. код привредних питања повећава), и према природи аката (код уредбе има више дискреционе власти него код конкретног акта).

У администрацији је, на супрот свима теоријама које наглашују дискрециону власт, карактеристично баш то што права вишег органа да издаје наредбе нижем садржи у себи могућност да дискрециону власт нижег потпуно ограничи, сводећи више могућности на једну.

Суштина дискреционе власти је у томе, да органу стоји могућност избора два или више решења који правно *подједнако* вреде. Таквих случајева има безбројно у праву и само „често испољавана тенденција законодавства за једнозначним могућим одређењем законске примене ствара обману, као да мора бити само разлог једнозначног решења". Логична затвореност права се не може узети у обзир. О границама у општем интересу, међутим, не може бити речи, јер су то формуле сиромашне садржином (inhaltsarme). Могућности тумачења општег инетреса су многобројне да увек може орган тумачити своју радњу као општи интерес. Начелно пак ваља истаћи да се то ограничење мора изрично садржати, и да оно није никаква предпоставка; без тога то је само морална дужност.

Практично како *Меркл* мисли, нема опасности, јер законодавац ваља добро да оцени кад ће да дâ дискрециону власт, т. ј. треба давање да буде прилагођено нарочитим потребама појединог случаја. Нарочито пак је за нас од важности да он истиче да дужност органа да ради у општем интересу може искључити слободно мерење у опште, јер се може десити да су сва акта са изузетком једнога погрешна.

ANALI PFB | anali.rs

Меркл је против разликовања „везаног мерења" и слободног мерења", у овој или оној форми. Јер, ако је нешто везано (eindeutig) више није мерење; а ако је мерење, онда је то слобода.

Место таквог разликовања много је боље да се утврди да има само ступњева у дискреционој власти. У праву има ступњева, и могућности су тако разноврсне, да их је тешко подвести под једну формулу, и, је ли дато мерење, то је questio facti, т.ј. зависно од конкретних законских формулисања.

Неправилно мерење (fehlerhafte) је у ствари незаконито мерење, и нема никакве потребе одвајати погрешке, неправилности при оцени од осталих противуправности. Важно је међутим да закон може унети у правну сферу моменте из моралне и социјалне сфере, као што је тај да слободно мерење има да служи општем интересу, и, по његовом мишљењу, на тај начин ако каже „у смислу закона" (да се мерење има употребити у смислу закона), јер сада је од контролног органа зависно шта је то „у смислу закона" и, тако дата могућност за моралне и социалне елементе. Границу између две врсте (Ermessensabirrung u Ermessensmissbrauch) има да одреди закон. Лична одговорност која је с тим везана, парламентарна контрола и право издавања наредбе вишег органа нижем у администрацији чиниће сигурну брану против неограничености органа.

А. Меркл има сигурно заслуге да је обратио пажњу на универзални карактер дискреционе власти и да је она иманентна праву. Само, што се тиче овога, на крају крајева он брише разлику између тумачења и слободне оцене, и управо тачно не видимо у којим практичним случајевима ће наступити дискрециона власт, када су у суштини везана акта релативно слободна. То питање морају себи поставити и законодавац при стварању закона и судија при њиховој примени. Ту више не можемо да се задовољимо динамичном природом слободне оцене, већ морамо наћи један *статичан* појам. Али добро је то, као што смо то показали (§ 1 l), ако при томе водимо рачуна о динамичној природи права. Што се тиче другога (иманентности слободне оцене у праву, његова мисао је тачна у том смислу да право, у *колико* се развија,) мора садржати дискреционе власти и да то управо значи развијање. Али питање остаје *зашто* има слободе у опште и зашто има у овој или оној *мери* у праву, т. ј. зашто има веће или мање, и више или мање слободе. Ту се мора сићи на социалнопсихилошке разлоге (дакле и на вољу „својевољност" и на „слабост" технике одн. језика).

АНАЛИ ПФБ | anali.rs

Меркл сматра да треба да се претпоставља да орган није везан да ради у општем интересу — није у опште везан — ако то закон није изрично одредио. Овде се додирује нормативизам

са теоријама које прецењују вољу законодавца. За Меркла то је карактеристично и у другим питањима. Нормативизам ту хоће, између осталога, да се представи као претерани позитивизам. Али ми смо показали ствар се може разумети, и, на супрот *Мерклу*, да је то ствар *тумачења*, а не *априорних* поступака.[1]) Интересантно је, међутим, што он и тај случај не сматра за практично опасним — мислимо на превелику слободу коју би имали административни органи. Јер законодавац би имао да пази када ће да дâ дискреционе власти, адаптирајући је конкретним ситуацијама. Као да је то лака ствар!

Ново при овој теорији — оно на шта она претендује — било би наглашавање да нема битне и одсечне границе између везаности и слободе. И то није без практичне вредности.[2])

Д-р Ђорђе Тасић

ЈАВНЕ КАСЕ И ПРИВАТНИ ПОВЕРИОЦИ.

(§ 471. тач. 4а грађ. суд поступка). —

(СВРШЕТАК)

V. РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ПРИВАТНИХ ПОВЕРИЛАЦА И ЈАВНИХ КАСА.

Законодавац је у тач. 4. § 471 о задужењу и отуђењу земљорадника поставио ова три правила: — 1.) да се за извршење пресуде земљораднику, не може узети у попис побројена имовина у првом одељку 2) да заштићено непокретно имање „не може ни сам земљоделац продати или ма којим начином отуђити (IV одељак); и 3) да се, изузетно од овога, земљоделац, ако би се налазио у нужди због каквог елементарног случаја, може задужити, али само код јавних каса, но да и у том случају не може задужити два дана земље и кућу с плацем (V одељак).

У томе је законодавац између јавних каса и приватних поверилаца поставио, у IV одељку, јасно само ту ралзику што је земљораднику допустио да у случају нужде због каквог елементарног случаја један део земљишног минимума може задужити код јавних каса, а да то ни тада не може учинити код приватних поверилаца, разуме се са последицом отуђења у смислу IV одељка.

Горње прописе о отуђењу и задужењу земљорадника Правило је објаснило у тач. 12, одакле следују ова правила: 1) да је

---

[1]) Меркл нарочито истиче да у праву има *једнако* вредећих решења; ову ствар схвата већ *Лаун* као битну за дискрециону власт само што је погрешно везује за циљеве. Важно је међутим да се данас нагласи да при тумачењу може бити два или три решења једнако вредећих; такво тумачење разуме се претпоставља један социолошки метод одн. метод мерења интереса.

[2]) Литература, која се имала у виду у овом параграфу, у главном је сва напред, у предходна два параграфа била наведена.

задужење у нужди дотичног дела минимума, *код јавних каса равнозначеће са отуђењем;* 2) да земљорадник могућност за ово задужење има да докаже на исти начин као у тач. 11; 3) да ако би *когод* (приватно лице, како се из свега види) „дао коме какву суму новаца на зајам с изгледом да се из имања дужника наплати, а дужник нема више од пет плугова земље и кућу с плацем, поверитељ нема права тражити да му се дуг из овог имања наплати... ни онда... ако би... ставио интабулацију на горње имање;" 4) да закон иначе о задужењу није говорио, јер је оставио да *приватни повериоци сами воде бригу о томе да ли дужник има и таквога имања које му се за наплату дуга може у попис узети.*

Овим објашњењем Правило је не само исказало напред наведену разлику између приватних поверилаца и јавних каса, него је у исто време извело и поставило и ту разлику између њих: *да власти има да се старају да земљорадник у нужди код јавних каса не задужи и последња два дана земље и кућу с плацем*, јер је ово задужење код јавних каса равнозначеће са оптужењем, а да приватни повериоци у погледу задужења земљорадника сами треба да воде бригу о томе да ли се дужнику заложено имање може продати, и да ли он има и да ли ће имати и таквог имања које му се, ако дуг не плати, може продати, те да, према томе *код ових других задужења земљорадника* (*код приватних поверилаца*) *власти у моменту задужења не треба да се уверавају о неотуђивом остатку земље.*

Ове разлике између приватних поверилаца и јавних каса, заправо привилегију у корист ових, што је задужење код њих равнозначеће са отуђењем, законодавац је учинио с тога што је задужења код приватних поверилаца сматрао за штетна и кобна а задужења код јавних каса корисна и спасоносна за земљорадника. У сагласности са тим предње објашњење Правила у складу је и смислу закона. Штета је само што Правилописац при том, у објашњењу задужења земљорадникове земље, није био довољно предвидљив, јасан и беспрекоран, те су односни прописи закона остали и после тога дуго спорни. И само објашњење задужења код јавних каса, и ако по себи јасно, било је неједнако решавано, како се то види из расписа Министра Правде Бр. 5616-1902.

Тај распис пошао је од случаја да су поједини дужници који су у време задужења код Управе Фондова имали довољно имања по закону сем заложенога, када им је ово продато, подносили уверење да у времену продаје немају више сем тога имања. Распис је имао најпре те случаје да расправи, па је тек онда могао прећи на друга спорна питања о разлици између приватних поверилаца и јавних каса. Место тога, он је без разликовања и набрајања спорних случајева и питања, ствар уопштио и доста олако извео општи закључак: да уз

„законске гарантије за хипотековање имања на рачун Управе Фондова има се сматрати да је хипотековано добро већ у самом тренутку хипотековања управо отуђено, продано, наравно условно, ако се дуг не плати,те

по томе апсолутно не може бити ни законског основа ни какве оправдане потребе о правној важности тог акта судити по неком стању, које је много доцније по том наступило. Интабулација приватнога повериоца на имању које земљорадник не може продати, сматра се као да је на имању кога и нема, јер је хипотековање за приватан рачун посао само приватног повериоца без икаквих гаранција власти за умесност тога, и онда по томе већ интабулација Управе Фондова, уз оне законске гаранције, за постанак њен, мора се сматрати, тим самим већ што стоји, без икаква даља испитивања да постоји на имању које се може продати, иначе не би ни постојала."

Овако у опште изречен закључак имао је да важи не само за случајеве са којих је распис пошао него и за све случајеве по задужењима код Управе Фондова. Међутим, за такав општи закључак, да за Управу Фондова важи момент задужења а за приватне повериоце момент пописа за издвајање неотуђивог минимума, аргументација расписа није довољно исправна и неоспорна. Правни случаји од којих је распис пошао не могу довести у питање наплату стеченог права Управе Фондова у опште, нити по томе они пружају какву основу за разлику јавних каса и приватних поверилаца према окућном праву. Сем тога, распису се имају учинити ове замерке. Распис вели:

„да дужност Правилима прописана суду да се увери да земљораднику који се задужује Управи Фондова остаје још два дана орања и кућа с плацем потиче из § 16 Закона о давању новаца под интерес из касе управе Фондова од 24 августа 1862; да се по тој одредби могло хипотековати за рачун Управе само оно имање земљорадниково које је изложено у нарочитој процени полицијском влашћу потврђеној и тапијом поткрепљеној; и у којој процени власт мора тврдити, да се у њој налази имање, које се по закону може продати; и да се по тој аналогији радило и онда, кад се земљорадник задуживао Управи Фондова из друге какве потребе, без оне велике нужде, у коме се случају проценам утврђивало да је земљораднику остало још пет дана орања и кућа с плацем."

Ова тврђења о потицању дужности и раду по аналогији у случају обичног задужења нису беспрекорна. Те две ствари стоје у вези са развитком, значењем и разумевањем прописа о задужењу и отуђењу окућне земље. Окућје од 13.-III 1861 гласило је: да се земљорадницима за извршење пресуде не могу узети два дана ораће земље, као и плод од ове сабрани, које они не могу задужити. Међутим земљорадник је сам могао и овај минимум продати. Решењем од 27 маја исте године објашњено је: да кад тежак има само кућу с плацем, то му се не може продати, ако њена вредност није већа од вредности два дана орања у атару истог села; и да се у случају продаје задружног имања, има за сваку пореску главу, плаћала она данак или не, оставити по два дана ораће земље. У оно доба цветало је зеленаштво, пошто није било новчаних завода и организованог кредита. По чл. 6. Закона о давању новаца из касе Управе Фондова, зајам се давао само на јемство непокретних добара, и то до половине од процењене вредности њихове. По чл. 16 истога закона процена је имала бити од стране полицијске власти потврђена и тапијом поткрепљена. У процени се морало ставити и то да ли се у њој налази и оно имање које се по постојећем закону од 1861 задужити и продати не може. Закон о окружним штедионицама од 21 октобра 1871 донет је нарочито да дâ кредита тежацима, и то првен-

ствено онима који се налазе у нужди. Штедионице су давале зајмове на јемство непокретних добара до $^2/_3$ од процењене им вредности као и на лично јемство дотичне општине у случајима нужде. Надзорна, полицијска власт оверавала је процену заложног добра; њој се тапија његова морала показати, а она је у оверењу то имала поменути. Овде се окућна земља није помињала, али се из ондашње судске праксе види да се она није могла задужити као ни продати Како су зајмови на лично јемство били персонални, то је за њих, по природи ствари, важио момент пописа. Према чл. 111 Закона о Уређењу Управе Фондова од 1898, који говори о ликвидацији зајмова укинутих штедионица, ако стара некретна залога није била довољна, њу је дужник морао допунити и у сигурном личном јемству. У том случају за Управу Фондова важио је и момент пописа. Међутим, распис о коме је напред реч и не помиње да је за јавне касе важио и момент пописа. Законом од 24 децембра 1873 повећана је и појачана заштита земљорадника: дотле заштићена земља земљораднику од 2 дана повећана је на пет дана и кућу с плацем до једног дана орања, и сем тога дошле су нове и супротне одредбе о отуђењу заштићене земље. Дотле је заштићено имање сам земљорадник могао продати а није могао задужити, а новим законом то је решено овако:

„Заштићену земљу не може ни сам земљоделац продати или ма којим начином отуђити, но ако би се у нужди налазио због каквог елементарног случаја, он се може задужити али само код јавних каса, но и у том случају не може задужити два дана орања и кућу с плацем."

Ови прописи и по себи нису били јасни у томе да ли је земљорадник минимум могао задужити и сем предвиђеног случаја нужде. То питање није ни правилописац довољно јасно објаснио и разрешио. Због тога је оно остало спорно и у судској пракси све до опште одлуке Касационог Суда од 14-11 1909 Бр. 11829.

За мишљење да земљорадник минимум, сем оног изузетног случаја нужде код јавних каса, не може задужити говоре ови разлози: — Кад је законодавац у старом закону био забранио земљоранику да може заштићено имање задужити, па је у новом закону изрекао да ни сам земљорадник заштићено некретно имање не може подати или ма којим начином отуђити, и као изузетак од тога допустио да се земљорадник може задужити али само код јавних каса, но да и тада не може задужити два дана земље и кућу с плацем, а то је толико колико је по старом закону износио минимум (који земљорадник није могао задужити), онда се има разумети да је законодавац и у новом закону у истој мери и у истом смислу спровео забрану задужења минимума сем у случају нужде. Кад закон каже да се заштићено имање никојим начином отуђити не може, као један начин отуђења ту се мора узети и начин задужења, јер правно задужење у моменту истога акта представља несумњиво економско отуђење добра, делом или у целини, а свагда када се дуг не плати представља и правно отуђење његово. Законски пропис у томе смислу оправдан је и разумљив, јер би се иначе закон лако изигравао начином задужења. Да под речима „или ма којим начином отуђити" треба разумети и начин задужења

да је законодавац земљорадницу забранио и задужење минимума, то се види из наредног изузетка реченога прописа, да земљорадник у случају нужде може код јавних каса задужити један део минимума, иначе тај изузетак не би имао свога оправдања и правнога смисла. Најзад, да се закон има тако разумети то показује и објашњење Правила у тач. 12, наиме: да „Законодавац не говори напред нигде о задужењу већ о отуђењу, а то стога, што кад се каже да се једно добро никојим начином отуђити не може, следство је да се оно ни задужити не може;" и да „поверитељ нема права да му се дуг из заштићеног имања наплати... ни онда... ако би... ставио... интабулацију на горње имање, јер почем је законодавац казао да се то имање не сме продати, узима се да поверитељева интабулација стоји на једном имању кога управ нема." Стварно ово имање постоји, али правно не, јер се има узети да њега за промет „управ нема" било што је оно из промета искључено стојећи под забраном окућног права за отуђење, било што је исто имање добило окућни карактер услед измене дужниковог личног или имовног стања. А да је ово тако, то показује наредно објашњење: „Законодавац није напред о задужењу говорио, јер је оставио да приватни поверитељи сами воде бригу о томе, колико који има и таког имања, које се ако се зајам учини, и на време не плати, у попис узети може", којим Правилописац указује на правни значај променљивости дужникова стања.

А за мишљење да је земљорадник минимум у опште могао код приватних поверилаца задужити, само без последице отуђења, говоре ови разлози: — Законодавац је забранио само да се заштићено имање не може продати или ма којим начином одужити а пошто задужење имања може имати за последицу отуђење само онда ако се дуг не плати, а не и онда ако се уговор испуни и дуг плати, то значи да је смисао прописа „или ма којим начином отуђити" тај да земљорадник заштићено имање може задужити али само не и са последицом отуђења, не и са правом поверилаца да се исто имање узме у попис за наплату дуга ако дужник не би дуг платио. Законодавц је земљорадника ограничио у праву располагања са заштићеним имањем само у радњама које представљају било чисту продају било које повлаче продају или отуђење како у праву својине тако и у праву употребе и искоришћавања земљорадникове земље, а не и у радњама које немају те правне или економске последице. Па пошто задужење није адекватно са отуђењем ни у правном ни у економском смислу и не повлачи неминовно последицу отуђења, то значи да законодавац начелно није хтео забранити задужење минимума, а то даље значи да законодавац толерира задужење имања само не допушта да се може продати ако се дуг не плати. Од тога је направио само онај изузетак о задужењу у нужди код јавних каса. И из самог закона довољно јасно истиче да се односни прописи имају тако разумети. Пропис „или ма којим начином отуђити" очевидно значи да се заштићено имање не може ни задужити с последицом отуђења, па када је од тога начињен јасан изузетак да у случају нужде земљорадник

може задужити један део минимума али само код јавних каса, то очевидно значи да ово изузетно задужење повлачи и значи отуђење ако се дуг не плати. Да је то неоспорно смисао закона, то се види из објашњења Правилописца, који је као аутор закона могао најбоље знати његов смер и смисао. Правилописац је објаснио да је задужење у нужди код јавних каса равнозначеће са отуђењем, те да се поверилачка јавна каса из заложеног добра има наплатити ако јој се дуг не плати. За такав случај ово се задужење по закону још од свога учина замишља као отуђење и зато Правило последњом алинејом тач. 12 за њ и прописује исти поступак за уверавање власти о остатку неотуђиве земље (која се овде своди на 2 дана за кућу с плацем) као по тач. 1 када „би земљоделац... хтео какво имање непокретно да прода или другим којим начином да отуђи" Ове последње речи такође показују да се ово изузетно задужење има да посматра као отуђење од стране власти надлежних да се старају и уверавају о остатку неотуђиве земљорадникове земље. Док тако Правило одређује да власти ова задужења у нужди код јавних каса примају к знању у смислу уставних отуђења ако се дуг не плати, да би се по вољи законодавца јавне касе као државне установе а благонаклоне сељаку обезбедиле још у моменту задужења за евентуалну принудну наплату дуга, дотле Правило, настављајући своје објашњење закона о задужењу земљорадника, задужења његова код приватних поверилаца сасвим друкчије посматра. За ова задужења Правило вели: да „ако би когод дао коме какву суму новаца на зајам с изгледом да се из имања дужника наплати, а дужник нема више од пет плугова земље и кућу с плацем, поверитељ нема права тражити да му се дуг из овог имања наплати... ни онда... ако би... ставио... интабулацију на горње имање, јер почем је законодавац казао да се то имање не сме продати, узима се да поверитељева интбулација стоји на једном имању кога управ нема." Тиме је Правило у ствари већ дало разумети да власт неће видети рачуна о задужењима код приватних поверилаца, и да може бити хипотекован и минимум, само да им се не сме продати. А одмах затим Правило је и изриком објаснило: „Законодавац није... о задужењу говорио, јер је оставио да приватни поверитељи сами воде бригу о томе, колико који имања има, и да ли који има и таквог имања, које се на случај ако се зајам учини и на време не плати, у попис узети може."

Ово објашњење задужења код приватних лица ипак није за дуго било довољно јасно за судску примену, и чак је било врло спорно. Судска је пракса, наиме, била спорна у овим питањима: 1) да ли земљорадник може заштићено некретно имање задужити код приватних поверилаца, док општом одлуком Касационог Суда Бр. 11829-1909 г. није објашњено да може но без последица отуђења; 2) да ли је потребно тражити уверење о остатку земље и при задужењу код приватних поверилаца, док начелном одлуком К. С. Бр. 7613-1908 г. није објашњено да у том случају није потребно, већ да је то потребно само у случају за-

дужења у нужди код јавних каса; 3) да ли судска оцена о остатку треба да се врши по имовном стању земљорадника у моменту задужења или у моменту пописа, док начелном одлуком К. С. Бр. 5445-1909 г. није објашњено да за приватна потраживања она има да се врши по времену пописа а за задужења у нужди код јавних каса по моменту задужења; и 4) да ли ова разлика између јавних каса и приватних поверилаца важи у опште (осем оних случаја у нужди).

Правило је објаснило само задужење у нужди код јавних каса. Обична задужења код истих каса оно и не помиње и не објашњава ни у опште ни према оним типичним случајима у земљорадничкој кући, а наиме: у случају деобе земљорадничке куће извршене после задужења и у случају прираштаја нових и више пореских глава после задужења. Као природни и чести, ти су се случаји јављали још у почетку примене закона, и зато је распис Министра Правде о коме је реч, требао и морао да узме у обзир и та два случаја и спорна питања у судској пракси. Јер само та два питања и никоја друга доводе у моменту пописа, у питање стечено право јавних каса по моменту задужења. Они правни случаји од којих је распис пошао то право не доводе у питање, и стога онај закључак поводом њих није морао бити изречен у оном генералном смислу и облику који обухвата и горња два питања.

Распис је узео да искористи и континуитет и једнакост поступка о старању власти о остатку земље при задужењима код Управе Фондова у случају нужде и у обичним случајима да би из тога извео закључак о једнакости разлике између јавних каса и приватних поверилаца. Међутим, из једнакости поступка за извршење сличних прописа не мора следовати и једнакост њихова тумачења ако они нису потпуно једнаки и истоветни.

По садањем закону, нормални некретни минимум износи 5 дана земље и кућа с плацем до једног дана орања, и што је врло важно, он је у своме обиму различан и покретљив према занимању и броју пореских глава, а изузетани минимум, по задужењу у нужди, износи само два дана земље и кућа са плацем; и због те неједанкости њихове не може се a priori, само по томе што је поверилац и у обичном и у изузетном задужењу јавна каса, узети да је према јавној каси задужење равнозначеће са отуђењем и у случају обичног задужења, а аналого тумачењу Правила за случај задужења у нужди.

Између окућја од 1861 и окућја од 1873 има битних разлика: црво је мање и земљорадник га није могао задужити али га је могао сам продати друго је веће и са специалним минимумом у случају задужења у нужди, и код овога другога земљорадник минимум не може продати или ма којим начином отуђити, па ни задужити са последицом отуђења, сем један део његов по задужењу у нужди код јавних каса. Кад се има на уму ова различност између једнога и другога окућја и обимна и правна различност у садањем окућју, па се још узме у обзир да установа окућја спада у аномално право у коме нема места екстенсивном тумачењу

и правној аналогији, онда је јасно да је распис некритично поступио што је свој закључак (да за задужење код Управе Фондова у опште важи момент задужења као момент отуђења заложеног добра, а за задужења код приватних поверилаца да за отуђење важи момент извршења наплате) извео из једнакости поступања и старања власти о остатку земље и по аналогији тумачења Правила о задужењу у случају нужде. Кад би ово тумачење било следовало из самих прописа окућја и независно од Закона о издавању новаца из касе Управе Фондова, Правило би у томе смислу било закон и протумачило. Наиме, оно би онда било укратко и просто објаснило да судска оцена о остатку земље има да се врши: по задужењима код јавних каса по времену задужења, јер да су та задужења равнозначећа са отуђењем; а по задужењима код приватних поверилаца по времену извршења, јер да је закон оставио приватним повериоцима да сами воде бригу о томе да ли ће дужник онда имати отуђива имања; или би Правило, протумачивши онако задужење у нужди само додало да тако треба разумети задужења код јавних каса и за остале потребе. То је без сумње недостатак Правила што није објаснило и ова задужења, али кад оно то није ни једном речи учинило, погрешно је објашњавати спорно питање на начин како је то распис учинио. Он стога и није успео.

А да распис у своме заплетеном, и натегнутом тумачењу није успео, доказ је то што је спорно питање о разлици између јавних каса и приватних поверилаца остало и даље готово у истој мери отворено све до начелне одлуке опште седнице од 5 августа 1911. Бр. 9182, која гласи:

„Тачком 4. а.§ 471 Грађ. Суд. Пост. и тач. 12. Правила Министра Правде од 4. фебруара 1874. год., № 345., правила се разлика између задужења земљорадникових код приватних лица и задужења његових код јавних каса, те се у првом случају говори о узимању у попис земљоделчевог имања за извршење пресуде и о продаји и другим начинима отуђења истог имања, а у другом случају помиње се и задужење земљорадниково и то само код јавних каса, у нужди због каквог елементарног случаја, кад му се допушта да може задужити и све своје имање, па и оно што му у првом случају закон од отуђења штити, изузев само два дана земље и кућу са кућиштем. У првом случају т. ј. код задужења земљорадниковог код приватних лица, као што се изречно помиње у тач. 12 пом Правила — законодавац је оставио, да приватни поверитељи сами воде бригу о томе да ли и колико њихов дужник има имања и да ли му се исто може узети у попис ако им на време дуг не плати. За овај случај, како и кад дужник хоће да прода или да на који други начин отуђи своје непокретно имање, вреди начелна одлука Опште Седнице Касационог Суда од 20. априла, о г. Бр. 5445. по којој судска оцена о остатку земље треба да се врши по имовном стању земљорадни а у времену, кад се предузима извршење пресуде за приватна потраживања, односно по времену, кад земљоделац поступи код суда отуђењу непокретног имања или кад се подигне тужба за испуњење или раскид уговора о продаји и куповини земље. А само у другом случају, код задужења земљорадниковог код јавних каса, законодавац се побринуо и наредио, да се питање о остатку земље и о могућности наплате јавних каса пречисти још при самом задужењу, наредивши у последњем одељку тач. 12 пом. Правила, да је земљоделац дужан предходно да докаже, на начин означен у тач. 11.а., б. и в. пом. Правила, да се налази у нужди и да преко овог добра, које жели задужити, има још два плуга земље и куће с плацем, сматрајући овакво задужење као равно самом отуђењу. Овог истог гледишта држао се законодавац и при доношењу Закона о уре-

ћењу Управе Фондова, што се види из чл. 16. пом. Закона (у вези са чл. 8 и 12. в. Правилника Управе Фондова) по коме земљорадници који траже зајам од Управе, морају поднети доказ по томе, да им је, поред имања које нуде у залогу Управи, остало још толико имања, колико им се по пропису тач. § 471. Грађ. Суд. Пост. изузима од извршења и продаје. На ово имање Управа не даје зајам, али и на њега ставља интабулацију. Из свега напред изложеног јасно се види, да је законодавац поменутим законским прописом хтео да сачува од могуће штете јавне касе и Управу Фондова, наредивши да се код њих још у моменту самог задужења пречисти питање о могућности наплате њиховог потраживања како услед доцније измењеног имовног стања дужниковог и доцнијег прираштаја пореских глава у његовој породици, не би наступила немогућност наплате и услед тога и оштећење јавних поверилачких каса, које због разгранатих послова својих, многобројности својих дужника и компликованости своје администрације, не би биле у стању ни да воде рачуна о поменутим изменама стања својих дужника, као што су то у могућности приватни поверитељи земљорадници. Према изложеноме, у случају кад је поверилац јавна каса — Управа Фондова — судска оцена о остатку земље по § 471. Грађ. Суд. Пост. треба да се врши по имовном стању земљорадниковом у моменту самог задужења његовог код јавне касе, а не у време извршења пресуде за наплату истог потраживања."

Аргументација ове одлуке ишла је добрим путем, јер је узела у обзир одлучујуће елементе за решење спорног питања, а наиме: прописе о гледишту законодавца о задужењима код јавних каса, затим измену имовног стања дужника и доцнији прираштај пореских глава. Само је жалити што она ипак није довољно исцрпна и потпуна, јер је у излагању гледишта законодавца требало узети у обзир и односни пропис Закона о издавању новаца из касе Управе Фондова од 1862. Овако изгледа као да одлуком спорно питање за време важења тога закона није решено. Замерка формална, јер се односни прописи старог и новог закона у ствари битно не разликују у зајемчењу остатка неотуђиве земље. Онај дометак у новом закону да Управа на заштићено имање не даје зајам, али и на њега ставља инатбулацију, не представља решавајући правни елемент за решење правног спорног питања. Тај додатак донет је у смислу расписа Бр. 294-1903 г. и има значај само да осујети изигравање закона и Управу спасе од излишних спорова.

Пре горње одлуке, грешило се што се ради решења горњег питња полазило готово искључиво од тумачења тач. 12 Правила. Полазећи са овог тумачења Правила не може се никада са разлогом и успехом доћи до резултата решења у горњем смислу. Правило говори само о задужењу једног дела минимума у нужди код јавних каса а ни једном речи не говори о задужењима код истих каса из друге какве, обичне потребе. Што правило за прва задужења каже да су она равнозначећа са отуђењем, то се по аналогији не може протумачити да има да важи и за друга задужења у обичним случајима кад стоји да у окућном праву нема места екстенсивном тумачењу и правној аналогији и кад стоји да има специалног закона, Закона о уређењу Управе Фондова, који је прописао услове и последице и за задужења имања земљорадника. Строго тумачећи закон о окућју, како то и треба као аномално и изузетно право од редовнога права, и само према том закону судећи, између јавних каса и приватних поверилаца

по истом закону и нема какве друге разлике до само у погледу задужења у нужди код јавних каса. И како се при решавању спорног питања полазило готово једино и искључиво од закона о окућју и тумачења Правила, то је и разумљиво што је спорно питање у судској пракси било спорно близу 40 година.

По нашем мишљењу, само прописи Управе Фондова имали су у првом реду одлучити решење спорног питања у предњем смислу. По прописима § 6, 10, 12 и 16 Закона о давању новаца под интерес из касе Управе Фондова, зајам се давао под овим условима: само на јемство непокретних добара и то до половине процењене вредности њихове, на интабулацију на прво место, по молби којој се и процена добра имала придружити. Процена је требала да буде од стране надлежне полицијске власти потврђена и тапијом поткрепљена и у њој се морало ставити и то: „...је ли у тој процени и оно имање које се по постојећем закону задужити и продати може." По ондашњем закону (§ 242 Грађ. Пост. од 1860) поменуто, непокретно имање износило је (по решењу од 13-III 1861, Збор. 14, стр. 32): за сваку пореску главу плаћала она данак или не по два дана ораће земље, а ако тежак има само кућу с плацем, она му се не може продати, ако њена вредност није већа од вредности два дана орања у атару истог села. На ово све заштићено имање Управа није зајам давала пошто се оно ни задужити ни продати није могло, а на сав вишак преко тога имања она је, као на отуђиво имање, давала зајам под условом и теретом јамства, залоге његове, по § 6 и 10 поменутог закона да ће се тај вишак имања, ако се хипотековани дуг не плати на време, продати, и то продати цео, јер је цео и служио за јемство исплате зајма.

Слични су прописи за задужење земљорадника и по Закону о уређењу Управе Фондова од 1898. Управа даје земљорадницима зајмове на залогу пољопривредних земљишта рачунајући само вредност чисте земље; највише до половине њихове вредности (чл. 7 и 9), и то по процени својих повереника и органа, а са интабулацијом на прво место (чл. 10 и 12). Молби се прилаже и оригинална тапија о својини имања. „Земљорадници, који се пријаве за зајам Управи, морају поднети потпун доказ о томе да или је, поред имања које нуде у закону Управи, остало још онолико имања, колико им се по пропису § 471 тачци. 4. а. грађанског судског поступка изузима од извршења и продаје. На ово имање Управа неће давати зајам али ће и на њега ставити интабулацију" (чл. 16). А по поменутом пропису Грађ. Суд. поступка некретно имање које се земљораднику изузима од извршења и продаје износи: на сваку пореску главу по пет дана земље и кућа са зградама и плацем до једног дана орања, за целу кућну заједницу. То имање не може ни сам земљорадник продати или ма којим начином отуђити," но „ако би се... у нужди налазио због каквог елементарног случаја... он се може задужити али само код јавних каса, но и у овом другом случају не може задужити два дана земље и кућу с плацем." Овај ужи ми-

нимум, дакле, износи само два дана земље и кућу до једног дана орања; он не обухвата више и по два дана земље на пореску главу.

Правило је с разлога објаснило да је ово задужење у нужди код јавних каса равнозначеће са отуђењем, ако се дуг не плати. То следује и из самог текста закона, јер кад је речено да заштићено имање „не може ни сам земљоделац продати или ма којим начином отуђити", то је од тога направљен изузетак да он један део поменутог имања може задужити али само код јавних каса, то значи да под „или ма којим начином отуђити" спада и задужење али само код јавних каса. Затим је Правило исто тако с разлогом објаснило да задужење минимума код приватних поверилаца не повлачи отуђење његово. Јер кад је законодавац најпре изрекао правило да заштићено имање „не може ни сам земљоделац продати или ма којим начином отуђити", па је од тога направио изузетак допустивши му да један део истога имања може задужити али само код јавних каса, то значи да под „или ма којим начином отуђити" спада и начин задужења али само код јавних каса, дакле не и код приватних поверилаца. А ово опет значи да земљорадник може и минимум у опште задужити, хипотековати код приватног повериоца, али овај нема права да из минимума тражи наплату дуга.

Правило објашњава задужење у случају нужде код јавних каса и задужење код приватних поверилаца, а задужења код јавних каса у обичним случајима, из друге какве потребе никако и не помиње. Зашто? Ми смо мишљења да је томе узрок ово. Ново окућје од 1873 разликује се од старога из 1861 у свему знатно: оно је веће у сваком погледу и оно се од старога разликује у праву располагања са некретним минимумом. По старом окућју, земљорадник некретни минимум није никако могао задужити, али га је могао сам продати. По новом окућју, заштићено имање не може ни сам земљорадник продати или ма којим начином отуђити но ако би се он налазио у нужди он се може задужити али само код јавних каса, но и у том случају не може задужити два дана земље и кућу с плацем; а то значи да земљорадник код приватних поверилаца може и цео минимум задужити али они немају права наплате из њега, а код јавних каса да може, и то само у случају нужде због каквог елементарног случаја, задужити само 3 дана земље, пошто је ово задужење равнозначеће са отуђењем а остатак од минимума (два дана и кућу с плацем) не може ни код њих задужити.

Како се види, између старога и новога окућја најважнија и с правног гледишта битна разлика лежи у прописима и задужењу и отуђењу некретног минимума. Док по старом окућју, некретни минимум земљорадник није могао задужити ни код Управе Фондова, дотле је он, по новом окућју, један део минимума с последицом отуђења могао у случају нужде задужити и код Управе Фондова. Ово изузетно и претпоставно отуђиво задужење једнога дела минимума код Управе Фондова значи важну правну разлику, значајно одступање од дотадањег правног односа задужења

земљорадника код Управе Фондова и зато је Правилописац нашао за неопходно потребно и целисходно да то изузетно задужење од дотадањег задужног односа код јавних каса у Правилу објасни и на почетку пречисти како се од тога у примени закона доцније не би изродило спорно питање. А о задужењима код јавних каса у обичним случајима Правилописац није хтео говорити, јер је сматрао да је то непотребно и излишно пошто у том погледу ново окуђе није донело никакву измену према Закону о давању новаца из касе Управе Фондова који је неизмењен остао да важи и даље. И пошто је као и по старом тако новоим пом окуђу земљорадник сав вишак слободног имања преко минимума могао неограничено и безусловно задужити и код Управе Фондова, то је она и после измене од 1873, по сили својих прописа да задужење код ње повлачи отуђење ако се дуг не плати, имала право да тражи наплату дуга из задуженог имања без обзира и на после наступелу измену дужникова стања и на прираштај пореских глава у дужниковој породици.

Овакво тумачење и решење спорног питања следује и са ових разлога. Закон о давању новаца од 1862 и Закон о Уређењу Управе Фондова од 1898, који је тај закон заменио, јесу специјални закони и као такви они представљају редовно право према аномалном окуђном праву у § 471 Гр. С. П., и кад ово право у старом закону од 1861 и у новом зкону од 1873 није начинило никакву измену и ограничење односно прописа задужења код Управе Фондова у обичним случајима, онда значи да су ти прописи остали да важе у апсолутном и неограниченом смислу, наиме, да задужење вишка имања представља у сваком случају отуђење истог имања ако се дуг не плати. А да се тако односни прописи окуђног права и Закона о Уређењу Управе Фондова имају разумети, то доказује и значење и објашњење Правила задужења у случају нужде. Кад се и задужени део минимума, који је и у времену задужења представљао минимум, могао за неплаћени дуг, по неоспорном тумачењу Правила, продати, онда је исто тако јасно да се тим пре има продати задужени вишак имања, који у времену задужења минимум и није престављао.

Тако је из свега реченога сада јасно да, према прописима IV и V одељка тач. 4а § 471 Г. С. П. и прописима за задужење Закона о уређењу Управе Фондова (Државне Хипотекарне Банке) постоји ова и у истини законита разлика између приватних поверилаца и јавних каса у погледу заштите минимума земљорадника по поменутом пропису Г. С.Поступка: — приватни повериоци имају само да воде бригу о томе да ли ће дужник имати и таквога имања које му се као земљораднику може у моменту пописа узети у попис за наплату дуга, а кад се земљорадници задужију код јавних каса, онда су власти дужне, да се уверe да њима у моменту задужења остаје неотуђиви некретни минимум, нормалан у случају обичног задужења а смањени у случају задужења из нужде, јер су задужења код јавних каса равнозначећа са отуђењем ако им се дуг не плати.

ANALIFB | analiro

VI. — Значај привилегије јавних каса.

Привилегија јавних каса да се наплате из задуженог имања без обзира на имовно и задружно стање дужника у моменту пописа имала би за последицу озбиљно нарушавање с окућјем жеденога аграрног поретка да земљорадник не остане без довољнога минимума земље. При тој привилегији јавних каса, могла би се продати сва земља онима који су у моменту задужења имали земљорадничко занимање а у моменту пописа јављају се као земљорадници, а издељене куће дужне куће и оне дужне куће које у моменту пописа имају више пореских глава него у моменту задужења остале би без довољног минимума земље. Тога није било само због тога што кредит Управе Фондова није био приступачан маси сеоској, због неповољних кредитних услова.

Неповољни кредитни услосви код Управе Фондова нису долазили од висине њене интересне стопе, пошто је ова била релативно ниска. Пре ратова (пре 1912) интересна стопа код Управе Фондова износила је 6%, док је онда сељак код приватних повериоца плаћао од 10—30% и код приватних банака, са узгредним трошковима, од 12—20% годишњег интереса. Неповољност кредитних услова код Управе Фондова потицала је од ових узрока: —1) што Србија није имала баштинске књиге уређене, по извршеном кадастарском премеру и стручној оцени земљишта, на основу којих би земљорадник добио брзо и уз мали додатак доказ о својини, врсти, величини и вредности земље према кадастарској оцени; 2) што је заштита земљорадника у § 471 изискивала установљење земљорадичке окућне књиге (регистра, списка), где би се водила евиденција пореских глава према окућном праву ради брзог и лаког пробављања доказа о броју пореских глава, како би се према овом доказу и наведеном доказу из баштинских књига могао лако израдити доказ о остатку земље, а ни та установа није заведена; 3) што Управа Фондова није имала довољно новчаних средстава да задовољи тражњу кредита, који је сељаку био нарочито потребан на крају прошлога и почетку овога века, пошто је новчана привреда била потпуно обузела село. Прва два узрока ради обезбеђења залоге, изискавале су велике и скупе формалности које су изазивале велике трошкове. А сва три узрока, ради задовољења тражених формалности и прибављања потребних докумената, па и прибављања препорука, изискивала, су много труда, времена и другог чекања док се добије зајам.

Формалности које треба испунити и докази који се траже за добијање зајма код Управе Фондова јесу: 1) тапија о својини сваког комада земље, која се залаже; 2) план по стручном, геометарском премеру сваког земљишта; 3) Уверење општине о занимању, броју пореских глава и остатку неотуђиве земље, које треба и да потврди среска власт; 4) Уверење о плаћеном порезу. И кад се има тапија, пошто су тапије прављене по примитивном и нетачном премеру, тапија се често има исправљати према мерама у плану дотичнога земљишта. Кад се нема тапија, онда се најпре треба убаштинити, а за то треба: измерити земљу посредством

ANALI PFB Analiza

општинара, скупо платити деловођи општине да тапију изради, прибавити потписе суседа, па тапију потврдити код општинског суда, код среза и код првостепеног суда. То све повлачи дангубу, трошкове и таксе. Затим, молба за зајам, са таксом и за процену имања, па таксе за стављање интабулације и потврду облигације. И ако ове формалности лако могу испунити сами и иоле писмени сељаци, многи за то узимају адвоката, који се добро наплаћује. Најзад, како Управа често није имала новаца да задовољи све зајмотражиоце, то је требало наћи кога политичара или упливног човека који ће подејствовати да се зајам одобри.

И кад је Управа Фондова имала довољно новаца за издавање зајмова требало је да прође неколико месеци, па да сељак најзад добије новац од зајма. И само ово чекање на одобрење зајма одбијало је друге и да не покушавају да траже зајам код Управе Фондова. Сељаку је најчешће потребан хитан зајам, нарочито када га је снашла каква несрећа, а хитан зајам није било могуће добити од Управе Фондова, па је то тако и данас. Због тога је сељак, немајући новаца за оне предходне трошкове, не могући да чека, притеран нуждом, до појаве земљорадничких задруга (деведесетих година) и где њих није било, морао за зајам одлазити зеленашу, а од пре 20 година неки и новчаним заводима, да новац добију на меницу, потписујући се као „трговац", „шпекулант" или „економ", под зеленашки интерес у већини случајева. После рата, за последњих неколико година, ово задуживање сељака на меницу узело је у неким крајевима велике размере. А трезвенији мали сељак, с обзиром на оне велике трошкове и недовољност имања за залогу, није ни помишљао а то ли покушавао да тражи зајам код Управе Фондова. Одавно је завладало опште сазнање да је малом земљораднику, због тога што нема довољно имања за залогу ни средстава да поднесе оне трошкове, немогуће доћи до зајма код Управе Фондова, а да је за средњег земљорадника кредит код Управе Фондова изилазио прескуп и као зеленашки због прекомерних трошкова да се добије зајам до 5.000 динара, какве је зајмове сељак потребовао.

Зајмовни трошкови, изузев оних који иду према величини зајма, износили би пре рата и за мале зајмове као и за велике преко 100 динара, па и неколико стотина динара кад се не би имале готове и исправне тапије. Отуда мали зајмови од 500—2000 апсолутно нису били могући. Премда је 1906 године донета измена којом је минимум задужења од 1000 динара на имања у селима спуштен на 500 динара да би се омогућили мањи зајмови, које баш сељак треба, та је одредба остала илузорна због нерентабилности и неостварљивости малих зајмова. Наредне, 1907 године, нико се није био јавио за мањи зајам од 2000 динара. Пре рата, врло ретко су земљораднички зајмови износили од 2000—5000 дин., а ретко више. Ретко из три узрока: 1) што у Србији превлађује ситан и мали посед; 2) што је окућје и тако малу и недовољну залогу сеоске масе, по искључењу заштићене земље из подлоге за зајам, још више ослабљавала и заправо онеспособљава за кредит

код јавних каса; 3) што је већи део земљорада, ратарство, нерентабилно у облику привредног предузећа, те и средњи и већи посед у колико га је било није или је слабо повлачио кредит ради свога усавршења. Ови поседници правили су зајмове ретко из привредних сврха, него обично ради одужења код приватних поверилаца, а особито ради трговања са стоком или другим домаћим производима, при чему су због своје неспреме или прелома и криза у нашим трговинским односима са бившом Аустро-Угарском врло често пропадали.

Неокрњени минимум код инокосног домаћина (једне пореске главе) износи 3.45 ха (6 дана земље). На то имање Управа Фондова не даје зајам (и ако ради сигурности и на њега ставља интабулацију). С обзиром на малу вредност земље (око 600 дин. хектар у ратарским крајевима, јер су брдски предели због мале вредности земље били стварно искључени из заложног кредита код Управе Фондова) и на величину зајмовних трошкова, по нашем рачунању, треба сељак да има најмање 4 ха отуђиве земље, па да може остварити зајам код Управе Фондова. Према томе, инокосан земљорадник треба да има најмање 7 ха земље, па да може помишљати на зајам код Управе Фондова, а задружни земљорадник још више од тога. Како на један земљораднички дан долази просечно око 2 пореске главе, па и нешто више, то средњи незадуживи минимум износи близу 6 и по хектара (3,45 + 2,88 = 6.33). Дакле, задружни земљорадник треба да притежава најмање 10 па и 11 хектара земље, па да може провести зајам код Управе Фондова. Међутим, по попису од 1897, 44.77% земљордника имало је испод 4 ха земље, а 82-20% испод 10 хектара земље. То значи да је огромна већина земљорадника, због великих зајмовних трошкова и недовољности поседа, искључена из уживања кредита код Управе Фондова (Државне Хипотекарне Банке). Са мање земље, изузетно, могли су остварити код ње зајам само варошки земљорадници и они ретки сељаци који имају скупа и имања близу вароши или у самој вароши (баште, млинове, куће у вароши).

Они ретки земљорадници који долазе до зајма код Управе Фондова према нашим приликама сматрају се као имућни, па и богати људи према маси сељака која већ нема довољно ни наглавицу. Кад се узме у обзир да су и многи од њих тешко и неуредно плаћали зајмове, зато што су улазили у шпекулације и трговање па пропадали и што је ратарство нерентабилно, те им је вишак имања по моменту задужења продаван, услед чега су придошле пореске главе до момента пописа остале без наглавице, — онда се долази до закључка: да је привилегија Управе Фондова да своја потраживања наплаћује према имовном и задружном стању земљорадника у моменту задужења опасна за наш аграрни поредак који је законодавац хтео да се с окућјем одржи, наиме, да земљорадник не остане без минимума земље. Речена привилегија сада не прети опасношћу крњења минимума само стога што је сеоској маси у Србији кредит Државне Хипотекарне Банке неприступачан због великих зајмовних трошкова у недостатку

баштинских књига и кадастра. Када буде и Србија добила уредне баштинске књиге, онда ће та привилегија Државне Хипотекарне Банке заиста стати озбиљно нарушавати заштићени аграрни-окућни поредак Србије, ако дотле ми не будемо просветили нашег сељака да зајмове употребљава производно и рационално и ако не створимо повољне услове за развитак и рентабилитет пољопривреде.

По чл. 22 предлога закона о земљорадничкој банци (који је 1924 био израђен) ни земљорадници нису могли уживати заштиту из § 471 Грађ. Суд. Пост., али је тај предлог закона одбачен у Министарском Савету, зато што се увидела опасност од такве повластице за аграрни поредак у Србији. По закону о пољопривредном кредиту, дотичне кредитне установе таку општу повластицу немају. Оне имају права само да се наплате из оне заложене земље коју земљорадник набави из зајма добивеног по томе закону. Тим самим питање хипотекарног кредита за земљорадника није никако добро решено. По нашем мишљењу, треба се потрудити да се окућје реформише прилагођавајући га новчано привреди и пољопривредни кредит у опште повољно уреди за целу земљу, тако да земљорадник добије лако и хипотекарни кредит, али да иоле способни земљорадници за самосталну привреду не изгубе минимум заштићене им земље.

Јеленко Петровић

ПРАВНА ПОЛИТИКА.

Међународна конференција за заштиту ауторског права, одржана у Риму од 7. маја до 2. јуна 1928.

Циљ ове конференције је био ревизија међународне Бернске Конвенције о заштити књижевних и уметничких дела, из године 1886, ревидиране последњи пут 13. 11. 1908 у Берлину. По чл.24. ревидиране конвенције она подлежи повременим ревизијама у циљу побољшања система ове Уније.

Главни задатак Бернске Конвенције је, да се сва књижевна и уметничка дела, створена у једној земљи Уније, заштите у свима другим земљама Уније и да се права, које признају земље уговорнице у погледу заштите ових дела својим грађанима, признају припадницима других земаља Уније а да ови нису обавезни да испуне ма какве формалности за заштиту свога права (чл. 4). Заштита се даље односи не само на дела држављана земаља Уније него и на дела странаца, која своја дела први пут објаве у једној од земаља Уније (чл. 6).

Наравно, да искључива народна заштита књижевних и уметничких дела не би имала пуно дејство, него само општа заштита ових дела у свима културним државама. Услед тога наша Краљевина у начелу је решила, да једним својим нарочитим законом о заштити књижевних и уметничких дела приступи Берн-

ANALI PFB | anali.rs

ској Конвенцији. Према томе и ако би могли свој законски предлог о народној заштити књижевних и уметничких дела поднети Скупштини, пошто овај пројект већ лежи израђен у Министарству Просвете, решила се наша администрација, да пре доношења свога државног законског пројекта о заштити књижевних и уметничких дела сачека резултате ревизије Бернске Конвенције у Риму, да може евентуалне измене унети у свој законски пројекат и одредила је редакторе овог законског пројекта, да присуствују овој конференцији.

Резултати Римске Конференције су такви, да наш народни законски пројект, који је основан на принципима најмодернијих законодавстава и владајуће науке, неће претрпети битне измене. Само у погледу „droit moral", унетог у нови чл. 6. bis требало је додати §-у 54 народног законског пројекта о ауторском праву неки додатак и овлашћење академијама науке и уметности, да су легитимисане и по смрти аутора, кад се прави наследници не брину за повреде нанесене аутору, да оне могу да чувају морална и материјална права аутора. — Конгрес је био свечано отворен 7. маја на Капитолу у дворани сенатора од стране вицегувернера Рима Conte D'Arcora и министра народне економије Belluzzo, а у присуству свих страних делегата и угледне домаће публике. По предлогу немачког амбасадора у Риму von Neurath-a изабран је био per acclamationem за председника Конгреса италијански министар и сенатор Vittorio Scialoja. Он је са своје стране предложио за подпредседнике немачког амбасадора von Neurath, француског амбасадора у Риму Maurice de Beaumarchais, првог делегата Велике Британије Sidney Chapman, амбасадора Јапана у Риму Michikazu Matsuda, професора Eduardo Piola Caselli председавајућег члан касације у Риму и швајцарског посланика George Wagniere, који су исто тако примљени per acclamationem. Први секретар конгреса постао је проф. Georges Gariel, вицедиректор међународног бироа у Берну, док је први директор међународног бироа у Берну Fritz Ostertag у смислу чл. 24 Бернске Конвенције, присуствовао седницама са саветодавним гласом.

Конференцији су присуствовали делегати ових земаља Уније: Немачке (12 чланова), Аустралије, Аустрије, Белгије, Бразилије, Бугарске, Канаде, Данске, Данцига, Шпаније, Естоније, Финске, Француске, (10 чланова), Велике Британије (7 чланова), Грчке, Угарске, Индије, Ирске, Италије (23 чланова), Јапана (12 чланова), Луксембурга, Марока, Монака, Норвешке, Новог Зеланда, Холандије, Пољске, Португалије, Румуније, Шведске, Швајцарске, Сирије и Либана, Чехословачке и Туниса. Од земаља, које још не припадају Унији били су присутни осим наше делегације још делегати следећих земаља: Болвије, Чили, Колумбије, Кубе, Египта, Екватора, Сједињених Држава Америке (6 чланова), Гуатемале, Летоније, Литуаније, Мексика, Никарагуе, Персије, Перуа, Сан Марино-а, Салвадора, Сиама, Турске, Уругваја и Венецуеле. Осим тога присуствовали су још делегати лиге народа, међународног института „de cooperation

intellectuelle" и међународног бироа за заштиту књижевних и уметничких дела; укупно 169 делегата.

На првој пленарној седници предложен и примљен је био реглеман о раду конференције. Даље дале су разне делегације своје декларације општег значаја. И наша делегација дала је декларацију, о предстојећем приступу наше државе Бернској Конвенцији, која је била врло повољно примљена.

Главна комисија (Commission générale) претресла је све предлоге постављене од стране италианске владе и међународног бироа, који су у смислу чл. 24. конвенције надлежни, да врше све припреме конференције и предлоге других држава за измену конвенције. Сва спорна питања, за која није постигнут споразум упутила је конференција, на специалне подкомисије. За питања већег обима одмах су биле установљене подкомисије, тако за „le droit moral", за проблеме радиофоније, за кинематографска и фотографска дела, за адаптацију музичких дела на механичке инструменте и за признање једне врсте права за артисте, који врше пренос музичких дела на инструменте или на радиотелефон. Главна комисија радила је пре подне а за рад подкомисија резервисано је било време после подне. У току рада главна комисија изабрала је још друге подкомисије и то: за питање резерва, које су по актуелном тексту Бернске Конвенције допуштене и за које се конференција старала, да се укину; за питање трајања ауторског права; за питање међународног сталног суда у Хагу, који би требао да је надлежан у случају спора између разних држава; за питање уметничких дела употребљених у индустрији; за питање чл. 9 о дозволи прештампавања чланака изашлих у новинама у другим новинама; за питања, која се односе на међународни биро (чл. 22, 23); за питање дозволе о позајмици већ изашлих дела (чл. 10) за питање измене чл. 19: за питање да ли се обухватају у чл. 2 и oeuvres orales. Нарочити comité de redaction бавио се је припремом предложених предлога за општу седницу, која је коначно имала да реши измене конвенције. — Седница било је укупно 55 и то: 4 пленарне седнице, 14 генералне комисије, 26 подкомисија и 11 редакцијског комитета.

Предлози, који су били предмет конференције делили су се у званичне предлоге међународног бироа и италианске администрације, установљене у смислу чл. 24. Б. К. и у контра предлоге и амандмане других држава поднесене пре почетка конференције. Осим тога били су поднесени у подкомисијама од стране разних држава нови предлози и амандмани. Али како се у смислу става 3. чл. 24 Б. К. измене врше само у случају кад се примају једногласно од свих држава Уније, разни предлози, и ако их је већина држава одобрила, нису могли ући у текст у Риму ревидиране Бернске конвенције.

Главне измене текста састоје се у следећем:

1. Као заштићена дела чл. 2. сматрају се и т. з. oeuvres orales (les conferences, allocutions, sermons et autres oeuvres de

même nature), али у новом члану 2 bis се одмах оставља законодавству сваке земље уније, да искључи заштиту делимично или сасвим политичким говорима или пледоајеима код суда и да одреди услове под којим се могу горе назначени oeuvres orales објавити у штампи.

2. У чл. 6 унети су прописи досадашњег protocole additionel од 20-3. 1914.

3. У заштити droit moral. Разне државе су већ сада признале морално право аутора, које се састоји у искључивом праву располагања својим делом. У новом чл. 6 bis се формулише ово право с тим, да аутор има право тражити признање, да је он творац нарочитог дела, даље да има право, да забрани свако преиначење, сваку измену или другу модификацију свога дела, која би могла да утиче на његову част и ауторску репутацију. У осталом се препушта законодавству сваке земље Уније установити услове за извршење овог права и могућности заштите.

4. И ако се није постигла жеља изједначити у свима земљама Уније заштитни рок ауторских права на 50 година post mortem autoris, успела је конференција, да одреди у чл. 7 bis за дела створена сарадњом више аутора (collaborateures) да се заштитни рок рачуна тек по смрти аутора, који као последњи умре.

5. У чл. 9., став 2 прецизирало се који се чланци у периодичним списима обично могу прештампавати, претпостављајући, да прештампавање није изрично забрањено. Мисли се на чланке, који се баве актуелним економским, политичким или религиозним питањима и не чини се више разлика између чланака изашлих у новинама или часописима.

6. У новом члану 11 bis јасно се одређује искључиво право аутора књижевних или уметничких дела, да могу дати дозволу, да се њихова дела саопште публици путем радиодифузије.

Али како се ова грана публикација још развија сматрало се је за прерано, да се међународно реглементирају услови за извршење радиодифузије и оставља се законодавству сваке земље Уније, да сама одреди ове услове, који ни у ком случају не могу да вређају droit moral аутора и не могу да спречавају аутора у погледу његовог права на одговарајућу награду.

7. У чл. 14 прецизира се, да се сматрају као књижевна или уметничка дела кинематографска приказивања, кад аутор своме кинематографском делу даје један оригиналан карактер. Кад нема овог карактера, ужива кинематографско приказивање само заштиту фотографских дела.

8. У чл. 25 и 27 постигнута је једна мала рестрикција резерва, које су могле према садашњем тексту конвенције учинити разне државе Уније. Предлози међународног бироа и италијанске администрације имали су тенденцију, да у опште све резерве, које су биле према садашњем тексту Б. К. дозвољене, укину. По чл. 25 и 27 у Берлину ревидиране Бернске Конвенције могле су државе Уније декларисати, да се сматрају у погледу разних прописа везане прописима Конвенције од 9.-9. 1886 одн. придо-

датог акта од 4.-5. 1896. По садашњем тексту чл. 25 могу стране државе, које приступе у Риму ревидираној Бернској Конвенцији, саме себи резервисати право, да желе бити везане у погледу права превода на место чл. 8., прописима чл. 5 Униске Конвенције из год. 1886, ревидиране у Паризу 1896, али само у колико се односи на преводе на језике своје земље. И чл. 27 предвиђа, да ратификација Римске Конвенције замењује све бивше текстове Б. К. Ови стари текстови могу се примењивати само на државе које не ратификују Римску Конвенцију. Државе, које су потписале Римску Конвенцију могу да уживају досадашње резерве само тада, кад то изречно изјаве приликом ратификације.

Други предлози разних држава који нису постигли једногласност били су одбијени, тако: Предлог, да се уврсте у чл. 2. као oeuvres litteraires et artistiques без икаквог ограничења les oeuvres photographiques, cinématographiques, radiophoniques et des arts appliqués a l'industrie; да се фотографским делима призна минимална заштита од 20 година (чл. 3.); да се сматра као симултано објављено дело оно, које је изашло у земљи Уније и ако би исто дело 14 дана пре изашло у некој земљи која је ван Уније (чл. 4. al. 3.); да се прима 50 годишњи рок заштите.; да се међународно пропише које се позајмице могу вршити без дозволе аутора чл. 10.; да се призна artistes exécutants код радиофоније у чл. 11 bis, односно код преноса на механичке музике инструменте у чл. 13 нарочито право ауторизације дифузије односно ексекуције; да се призна механичким музичким инструментима специјална међународна заштита (чл. 13) и да се може за израду истих дати принудна лиценца (чл. 13 bis.); да се за случај спора између разних Држава Уније одреди надлежност међународног сталног Суда у Хагу.

На пленарној седници од 1 јуна примљен је овако ревидиран текст, а потписан је 2.-6. 1928. год.. Делегати наше државе нису потписали текст римских закључака, јер ће наша држава приступити Бернској Конвенцији тек по доношењу нашег закона, чији је пројект већ готов.

Д-р Јанко Шуман

Примедбе на „Пројекат основног закона о верама и међуверским односима".

(СВРШЕТАК)

VII. ИСТУПАЊЕ ИЗ ВЕРЕ И ПРИЛАЖЕЊЕ У ДРУГУ ВЕРУ.

Чл. 44. — Ко је навршио 18. годину живота, може по својој слободној одлуци иступити из вере којој припада, и прећи у коју од Уставом усвојених или законом признатих верских заједница.

Овај је члан донесен без икаква ограничења. Он допушта, дакле, да и бесомучни, луди, слабоумни могу иступити из дотадање вероисповести, и прећи у другу. Требало је казати, као што је речено у чл. 4. Аустриј. Зак.: „Али он у томе часу избора не сме бити у таквом умноме и чувственоме стању

које искључује његово слободно уверење". И овде за „вероисповест" употребљени су разни називи: *„вера"*, *„верска заједница"*.

Чл. 45. — Свакоме је забрањено наговарати и мамити кога, на који било начин, да иступи из које Уставом усвојене или законом признате конфесије или да из једне усвојене или признате конфесије пређе на другу коју веру. — У колико не би тиме починио које теже кажњиво дело, кривац ће се казнити затвором до месец дана, а ако је свештеник у јавној конфесијској служби до три месеца.

Речима: *„Свакоме је забрањено наговарати и мамити"* није довољно изражена, нити је, како треба, стилизована забрана. Требало је најпре рећи, да је забрањено силом нагонити. Довољан би био и само један од ова два израза: *„наговарати"* и *„мамити"*, а кад се је хтело оба израза употребити, требало је тада казати: „наговарати или мамити". — И овде за „вероисповест" употребљени су разни називи: *„вера"*, *„конфесија"*.

Чл. 46. — За правну ваљаност иступања из вере потребно је пријавити своју одлуку надлежној административној власти, која ће одмах о томе известити надлежног свештеника оне вере коју оставља. За правну ваљаност прелаза у коју од Уставом усвојених или законом признатих вера потребно је своју одлуку пријавити надлежном свештенику оне вере, у коју жели да пређе. — И у једном и у другом случају пријава се може поднети било лично или преко пуномоћника било усмено записничком изјавом или писмено прописно овереном представком.

Ово је превод чл. 6. Аустриј. Зак. — Место *„административна власт"* требало је казати: „политичка власт", и то „првостепена политичка власт", или једноставније: „Среско Поглаварство". — Писмена пријава иступања из вероисповести не мора бити у форми *„представке"*, него у форми: „изјаве".

Чл. 47. — Ради евиденције иступања из вере и верских прелаза дужна је административна власт о иступању, а свештеник који је новог члана примио о верском прелазу известити матрикуларно звање код којега је уписано рођење евентуално и венчање лица, које је иступило, односно прешло. Административна власт извештава уз то о иступању и надлежног свештеника остављене вере, па ма овај и не водио матрикуле, у којима је уписано рођење односно венчање лица које је иступило.

Место: известити *„матрикуларно звање"* треба казати: „известити водитеља матица" (књиге рођених, венчаних и умрлих).

Чл. 48. — Ко ваљано по прописима овог закона иступи из једне вере, у грађанско-правном погледу не вежу га начела и прописи те остављене вере, али је дужан да до конца календарске године по иступању подмири све редовите верске приносе остављене вере.

Место: *„не вежу га"*, треба казати: „не вежу га више", а место: *„верске приносе"* —: „верске доприносе".

Чл. 49. — Верско припадање туђих држављана продужује се по праву њихова завичаја. — За начин иступања из вере и верског прел[illegible] вреде и за туђе држављане у подручју Краљевине С. Х. С. прописи овог закона.

VIII. МЕЂУВЕРСКО БРАЧНО ПРАВО.

Место: *„међуверско"* боље је употребити међународну реч „конфесијско". — Чл. 51. и 52. не могу ући под овај наслов. Њих је требало ставити под други нови, наслов: *„Цивилни Брак"*.

Чл. 50. — Оглашавање (наповеди) и венчање вереника, ко ј и при

ANALI PFB | anali.rs

падају конфесији усвојеној или признатој, али у нашем државном подручју још законом не организованој, врше првостепене административне власти.

У реченици: *„Оглашавање и венчавање вереника, који припадају..."* мора да је слагачевом кривицом после речи *„који"* изостављен прилог „не", јер иначе реченица је нејасна. Требала је, дакле, да гласи: „Оглашавање... вереника, који *не* припадају..." — Место: *„првостепена административна власт"* боље је казати: „првостепена политичка власт", или: „Среско Поглаварство", а место *„усвојеној или признатој"* треба да стоји: „Уставом усвојеној и Законом признатој".

Чл. 51. — Оглашавање (наповеди) код управних власти врши се на исти начин, као и друге јавне објаве. — Пристанак на склапање брака изјављује се пред шефом административне власти или пред његовим замеником у надлештву уз присутност двојице сведока. — О извршеном венчању саставља се записник који потписују лица која ступају у брак, сведоци и чиновник пред којим је брачни пристанак изјављен.

„Код управних власти". У горњем члану власт, која врши оглашавања названа је *„првостепена административна власт"*, а овде: *„управна власт"*. Дакле два различита, и оба нејасна, израза за један исти појам. Зашто не казати: „првостепена политичка власт", или: „Среско Поглаварство"? — *„Оглашавање... врши се на исти начин као и друге јавне објаве"*. Објављивање код самог Среског Поглаварства није довољно, већ треба, да намеравано закључење брака буде објављено и код Општине места становања вереника. Требало је још казати: колико времена односна објава има остати прилепљена на „табли за објаве". — *„Пристанак... пред шефом административне власти"*. Сад та власт не зове се више *„управна"*, него *„административна"*, да забуна буде већа. — Место: *„лица која су ступила у брак"* треба да стоји: „лица која ступају у брак". — *„И чиновник, пред којим је брачни пристанак изјављен"*. Напред је казато, да се изјава пристанка на брак има дати пред *„шефом административне власти, или пред његовим замеником"*, па је тако и овде требало казати.

Чл. 52. — Код венчања чланова разних Уставом усвојених или законом признатих вера може се брачни пристанак изјавити пред надлежним органом било вереника или веренице. — Венчање лица, од којих једно припада вери, која је усвојена или призната, али није још законито организована у нашем државном подручју, може ваљано извршити само надлежни орган оне вереничке стране, која припада усвојеној односно признатој и законито организованој конфесији. — Оглашавање (наповед) се у сваком случају врши по прописима који важе за вереника, као и по онима, који важе за вереницу.

Пред овим чланом — како је горе споменуто — имао је стајати наслов: *„Међуверско* (интерконфесијско) *брачно право"*, јер је тек овде о томе говор. — *„Пред надлежним органом било вереника или веренице"*. Нетачно је казато: *„орган* вереника или веренице". Треба да стоји: „пред органом вероисповести вереника или веренице". — Уосталом, зашто место *„орган"* не употребити реч „свештеник". Та и за *хоџу* и за *рабина*, и за *пастора* може се казати: „свештеник". Према овоме члану дозвољен је брак и између *Хришћана* и *Нехришћана*, што је противно канонима Православне и Римокатоличке Цркве. —

Ал. II неразумљива је. Можда је и штампарска погрешка. Требала је да гласи: „Венчање лица̂, од којих једно припада вери Уставом усвојеној, а друго — вери Законом признатој, али још законито неорганизованој у овој Држави...„ — Односно погрешне стилизације: *„може надлежни орган вереничке стране...“* вреди и овде горња примедба, те би требала ова реченица да гласи: „... може извршити само надлежни орган (свештеник) вере Уставом усвојене односно Законом признате и законом организоване. — *„Оглашавање... врши се по прописима, који важе за вереника, као и по онима, који важе за вереницу“*. Зар постоје двојаки прописи, једни за вереника, а други за вереницу? А ако се је хтело казати, да постоје различити прописи за оглашавање према различитој вероисповести вереника̂, не може ни то да стоји, ако Држава у новом Грађ. Законику не мисли унети прописе §§. 83—86 и 90. Грађ. и §. 141. Казн. Срп. Законика у заштиту својих услова за склапање брака. А нашто онда у чл. 67. овог Закона позивање на та оглашавања? — И у овоме члану употребљени су разни називи за „вероисповест“: *„вера“*, *„конфесија“*.

Чл. 53. — У случају да надлежни орган једнога од вереника не отпочне оглашавање у року од 14 дана, од како је за то умољен, онда је за венчање вереника, који бораве у истој управној општини, довољно само оглашавање (наповед) по прописима који вреде за другог вереника, уз писмену потврду или записничку изјаву двојице сведока о томе, да је надлежан орган ускратио да изврши прописно оглашавање (наповед). — Ако вереници не станују у истој управној општини огласиће (наповедиће) их на основу таквог сведочанства првостепена управна власт, у чијем је подручју званично седиште оног верског органа, који је надлежан, а није извршио оглашавање (наповед).

Место: *„У случају, да надлежни орган једнога од вереника...“*, треба да се каже: „У случају, да надлежни орган (свештеник) вере једнога од вереника...“ — *„... да је надлежни орган...“* Придев „надлежан“ треба да стоји у одређеном облику, дакле: „надлежни“.

Чл. 54. — Правна ваљаност брака просуђује се по праву по коме је склопљен. — Они бракови, који по праву, по коме су склопљени не би вредели, али су по овом закону ваљани сматрају се од почетка правно ваљани.

Чл. 55. — Питање пак о свима облицима раскидања брачне заједнице, као и коначном разрешењу брачне везе, пресуђиваће се по овом закону од дана када ступи на снагу и за оне бракове, који су пре тога склопљени.

Чл. 56. — У брачним парницама код конфесијских мешовитих бракова надлежан је да поступи и суди брачни суд оне стране пред чијим је органом брак склопљен. — Ако је пак страна, чији је надлежни орган извршио венчање променила вару, надлежна је да у брачном спору поступа и суди брачни суд друге стране. — Ако у часу покрет ања брачног спора пред судом, ни муж ни жена не припада више оној вери, којој су припадали у моменту венчања, надлежан је за грађанско-правне односе да поступа и суди брачни суд тужене стране.

Архив Н.Е. | anali.rs

Место *„Код конфесијских мешовитих бракова“*, треба да стоји: „код конфесијско-мешовитих бракова“, или: „код бракова између присталица разних вера„. — Место: *„... брачни суд оне стране“*, треба казати: „... Духовни суд вере оне стране“. —

„Ни муж ни жена не припада" граматичка је погрешка. Треба да стоји: „ни муж ни жена не припадају".

И овде разни називи за „вероисповест" (*„конфесија"*, *„вера"*).

Чл. 57. — Сукобе о надлежности по брачним споровима између духовних судова разних конфесија као и између духовних и редовних грађанских судова решава за грађанско-правне односе пуноважно и коначно Касациони Суд.

Чл. 58. — При склапању брака држављана Краљевине С. Х. С. у страној држави правна њихова способност цениће се по домаћем њиховом праву а начин склапања брака сообразиће се закону земље, у којој се брак склапа. Ако је домаће брачно стање нашег држављанина конфесијско, онда ће се и начин склапања брака његовог у страној држави сообразити захтевима његовог домаћег права.

„Правна њихова способност". Треба казати: „правна њихова лична способност". — Место: *„начин склапања брака"*, треба казати: „форма склапања брака" (наповеди и изјава пристанка на брак); место: *„земље"* —: „Државе". — *„Ако је домаће брачно стање нашег држављанина конфесијско, онда ће се и начин склапања брака његовог у страној држави сообразити захтевима његовог домаћег права"*. *"Брачно стање"* значило би, да је исти у овој држави венчан. Али ако је овде венчан, како може у иностранству закључити нови брак? Хтело се можда казати: „Ако би наш држављанин у овој Држави дужан био склопити црквени брак, онда он и у иностранству има склопити такав брак". Но ово би била једна контрадикција I делу овог члана, јер ако наш држављанин *односно форме* закључивања брака мора да испуни законске прописе иностране државе (као што мора, locus regit actum), како ће онда моћи начин (форму) свог склапања брака у тој иностраној држави сообразити захтевима права ове Државе? — Могуће, да је I део овог члана, с обзиром на чл. 50. и 51. имао овако гласити: „При склапању брака у иностранству држављанима Краљевине С. Х. С., који је у овој држави дужан био склопити Цивилни Брак, правна његова способност цениће се по домаћем његовом праву, а начин склапања брака сообразиће се закону земље, у којој се брак склапа". Тада би био јасан други део овог члана са новом стилизацијом према мојим примедбама. — У I делу именица *„држављанин"* употребљена је у плуралу, а у другом — у сигнулару.

Чл. 59. — Правна способност туђих држављана у нашој Краљевини пресуђиваће се по праву које вреди у њиховом завичају. — Склапање брака страних држављана у нашим подручјима конфесијског склапања брака вршиће се по брачном праву које вреди за присталице њихове вере. За она лица која не припадају ни једној Уставом усвојеној или Законом признатој вери, вреде прописи чл. 50. и 51. овог Закона. — Ако надлежни верски орган које усвојене или признате вере не би хтео туђег држављанина огласити (наповедити) или венчати због какве сметње која је непозната домаћем брачном праву тога странца, вршиће оглашавање (наповеде) и венчање надлежна првостепена управна власт.

У I и III ал. иностранци се називљу *„туђи"*, а у II —: *„страни држављани"*. — *„У нашим подручјима конфесијског склапања брака"*. Ово је тако неспретно стилизовано, да изгледа, да се у овој Држави подручја деле на „конфесијска" и „неконфесијска". Цео овај I период ал. II нејасан је. Хтело

се је можда казати ово: „Склапање брака страних држављана у овој Држави вршиће се према брачном праву дотичне вероисповести, којој они припадају". — Место: *„првостепена управна власт"*, треба казати: „првостепена политичка власт" (или: „Среско Поглаварство").

Чл. 60. — За брачне парнице туђих држављана, чије домаће право није конфесијско или који припадају вери код нас неусвојеној и непризнатој или неорганизованој, надлежан је само редовни грађански суд.

Место: *„код нас"* треба казати: у овој Држави"; место: *„неусвојеној"* —: „законом неусвојеној". — *„И не признатој али неорганизованој"*. Овде има штампарских погрешака, јер иначе неразумљиво је. Морало би стајати: „или законом признатој али неорганизованој". — И овде разни називи за „вероисповест": *„конфесија"*, *„вера"*.

Чл. 61. — Надлежност суда за брачне спорове у конфесијском браку цени се по вероисповести брачних страна у тренутку покретања парнице. Промена вере у току поведене брачне парнице не мења законито одређену надлежност суда.

Пре свега овај члан имао је доћи одмах после чл. 56., у којем се говори о брачним споровима. Затим овај члан стоји у контрадикцији са чл. 56., у којем се вели, да је у брачним споровима надлежан суд оне вереисповести, пред чијим је органом брак склопљен; док овде стоји, да је у томе надлежан Суд оне вероисповести, којој брачне стране припадају у тренутку покретања парнице. Но и у овом последњем случају питање је: који је Суд надлежан, ако муж припада једној, а жена другој вероисповести? Да ли Духовни Суд вероисповести мужевљеве или женине? — Овде три разна назива за „вероисповест": *„вероисповест"*, *„конфесија"*, *„вера"*.

IX. ПРЕЛАЗНА И ЗАКЉУЧНА НАРЕЂЕЊА.

Чл. 62. — У времену од 3 године дана, од како овај Закон задобије извршну моћ, може Министар Вера у случајевима вредним особитог обзира допуштати за добивање јавних конфесијских служби, у погледу држављанства и владања службеним језиком у говору и писму, и изузетке од услова прописаних чл. 24. овог Закона.

Овај члан имао је доћи под чл. 24., где је реч о стицању јавних верских служаба.

Чл. 63. — Службену заклетву, прописану чл. 26. морају надкнадно положити и сва она лица која овај Закон затече у јавним конфесијским службама, у колико се већ нису заклели на ведност владајућем Краљу и на послушност државном Уставу и Законима.

Овај члан имао је доћи под чл. 24., где је реч о полагању заклетве јавних верских службеника.

Чл. 64. — За кривични поступак против лица, која се огреше о забране садржане у члановима 28. и 45. овог Закона, надлежни су редовни кривични судови, док су иначе и за казнене принудне мере за извршавање овог Закона надлежне административне власти.

Чл. 65. — Сви брачни спорови, који не буду коначно решени на дан, кад овај Закон задобије обавезну снагу, решаваће се по овом Закону без обзира на време кад је брак склопљен. — Предмети, који не буду коначно решени, уступиће власти, које престају бити надлежне, судовима и властима, који су овим Законом за то одређене.

Место: *„на дан"*, треба казати: „до дана". — *„Без обзира на време кад је брак склопљен"* нема никаква смисла, пошто је

то јасно казато речима: *„Сви брачни спорови, који не буду решени... решаваће се...“*. — Цела ал. II слабо је стилизована, с тога — нејасна. — Требало је казати: „Власти, које престају бити надлежне, уступиће судовима и властима, који су овим Законом за то одређене предмете, који не буду коначно решени“.

Чл. 66. — Коначне одлуке, донесене по раниjим законима, не губе своју правну вредност по овом Закону.

„Коначне одлуке“. О чему одлуке? Сигурно одлуке *у брачним споровима*, али је то требало казати.

Чл. 67. — Код бракова, који се буду склапали под владом овог Закона, морају се оглашавања (наповеди) и сви други припремни акти извршити по овом Закону.

„Код бракова, који се буду склапали под владом овога закона“. А зар би могао бити случај, да се у овој Држави један брак склопи друкчије него по овоме закону? — Место: *„под владом овог Закона“*, треба казати: „по овоме Закону“. — У опште је ово сувишан члан, јер је то исто казато у чл. 50—53.

Чл. 68. — Матрикуларне књиге рођених, венчаних и умрлих за лица, која припадају у усвојеној или законом признатој вери, која још није законито организована на нашој државној територији, воде у подручјима конфесијских матрикула првостепене административне власти према општим прописима о вођењу матркула. Оне воде књиге венчаних и за остала лица, која се по овом Закону код њих венчавају.

Овај члан је противуречан чл. 50—53. Обратно морада буде, наиме: за припаднике вероисповести Уставом усвојених и законом признатих воде матичне књиге (рођених, венчаних и умрлих) Парохијска Звања, а за припаднике вероисповести законом признатих али још законито неорганизованих, као и за лица, која по овоме Закону склапају Цивилни Брак, воде књиге: првостепене политичке власти (Среска Поглаварства).

Чл. 69. — Овај Закон ступа у живот даном обнародовања у Служб. Новинама, а обавезну снагу задобива 6 месеци иза тога дана, од када престају вредети сви правни прописи, у колико су противни овоме Закону.

Чл. 70. — За увођење у живот и извршавање овога Закона надлежан је Министар Вера, и остали Министри којима у делокруг спадају предмети, који се њиме уређују. — Министар Вера а по потреби и договору са осталим надлежним Министрима, овлашћен је да издаје потребне Уредбе, Упутства и Правилнике за вршење овог Закона.

Др. Алауповић, Др. Чед. Митровић, А. Чичић, Ст. Димитријевић, Др. Јањић, Др. Алкалај, Љуб. Поповић, Х. Ребац

Место *„И остали министри“* треба да стоји: „и други Министри“. А који су то *„остали“* Министри, изузевши Министара Правде и Ун. Дела? — *„.. који се њиме уређују“*. Слаба стилизација, пошто реч *„њиме“* могла би се односити на Министра Верâ.

Прото Љубо Влачић.

ANALI PFB | anali.rs

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА.

Први и други потпредседник скупштине.

У току редовног сазива Народне Скупштине за 1928-29, два пут је остало упражњено место једног од потпредседника Народне Скупштине. Оба пута је стављен на дневни ред „избор *првог* потпредседника Народне Скупштине". У пракси, у Скупштини се чини разликовање између првог и другог њеног потпредседника; они се као такви, са редним бројем, бирају, третирају и потписују. Кад један од њих престане да обавља функцију потпредседника, на његово место се бира други са истим редним бројем.

Ова пракса, по нашем мишљењу, није правилна. Устав не говори ништа о потпредседницима Скупштине, он само овлашћује Скупштину да председништво или како управо стоји „часништво" (биро) сама бира (чл. 77). Колико ће и каквих бити чланова часништва, Скупштина ће такође назначити, али у Пословнику, по имплицитном овлашћењу из чл. 76 Устава други став. Уставотворац је сматрао, да је довољно прокламовати принцип да председништво Скупштине зависи од ње саме, да јој оно не може бити наметнуто од ма ког другог државног органа, као што је по Уставу од 1869 (чл. 53) то било могуће. Све друге детаље (број часника, њихов избор и т. д.) може скупштина да пропише сама својим Пословником. У томе се разликује Видовдански Устав од Устава од 1903. У овом последњем је био назначен и број чланова председништва (чл. 105).

Пословник, међутим, не прави никакву разлику између двају потпредседника Скупштине, као што је то чинио ранији Закон о пословном реду у Народној Скупштини од 1903 (чл. 14, трећи став). По Пословнику од 1922, председништво Скупштине је састављено од председника, *два потпредседника* и четири секретара (чл. 10, други став). Оба потпредседника бирају се једном листом (чл. 10, трећи став); кад је председник спречен, замењује га у пуној власти *један од потпредседника*. Нигде у Пословнику нема помена о првом или другом потпредседнику. Исто тако ни Изборни Закон, који нормира функцију председништва Скупштине кад је она распуштена, не прави разлику између двају потпредседника Скупштине. У Државни Одбор улазе *„оба потпредседника* Народне Скупштине" (чл. 7 други став); председника Скупштине у председавању Државног Одбора замењује„ *један од потпредседника* Народне Скупштине".

Према свему овоме, онако видљиво и изречно одређивање ранга потпредседника Народне Скупштине, како се у пракси врши, нема ослонца ни у једној норми. Он је један преостатак из раније српске праксе, која је имала за базу сасвим друге законске одредбе. По Пословнику од 1903, не само што су се специално означавали, још приликом избора, први и други потпредседник, него су они били само редом овлашћени да замењују пред-

седника у његовим дужностима. Тек ако је први потпредседник био спречен, могао је други замењивати њега и, посредно, председника (чл. 18). Сад замењује председника један, који било, од потпредседника. Ниједан по Закону није први, да би имао и првенствено право заступања председника.

Како потпредседници могу и не бити једне странке, није немогуће да оба рефлектирају на замењивање председника, да међу њима настане спор ко ће да преузме функције председника који је спречен да их обавља (и чисто председничке, и административне, и политичке, и репрезентативне), тражећи их сваки за себе. Ми мислимо да сам председник одређује свога заменика ако је он у стању да то учини. Али ако је он спречен и то да уради (на пр. услед ненадне смрти или зато што се захвалио на председништво)? Због овог евентуалног случаја, морало би се ипак знати који је потпредседник старији а који млађи, који аутоматски постаје заменик председников, а који тек онда кад је још и тај потпредседник спречен да обавља председничке дужности.

Ми мислимо да би у том случају требало поступити овако. Старији је потпредседник онај који је приликом избора добио више гласова, он постаје de facto први потпредседник па макар био на већини листића означен на другом месту. Ако су оба потпредседника добила исти број гласова, старији је онај који је и по годинама старији (аналого одредби трећег става чл. 10 Пословника, по којој у овом случају и председник остаје онај који је по годинама „најстарији"). Ако се пак у току године упразни место једног потпредседника, онај који долази на његово место увек ће бити млађи од преосталог, ма да је тај преостали раније био само млађи или „други" потпредседник. То су општа начела одређивања ранга изабраних представника.

Према томе, у овим конкретним случајевима није требало стављати на дневни ред избор *првог* потпредседника, већ само *једног од потпредседника Народне Скупштине*. Преостали потпредседник, који је неко време једини замењивао председника, постаје eo ipso старији или први потпредседник; новоизабрани долази само на друго место.

Да је пракса Народне Скупштине неправилна и да ово разлагање није чисто теоретско, видеће се из овог примера. По Пословнику се на истим листићима бирају оба потпредседника Скупштине. У пракси се они означују и по рангу: први односно други. По Пословнику, који је изгледа свесно напустио и изменио ранију одредбу о одређивању ранга потпредседника, сви листићи који су једног посланика означили за потпредседника урачунавају се као важећи гласови предати за њега, па ма тај посланик био у листићу означен на првом или другом месту. Кад се међутим, већ у самим листићима диферирају потпредседници као први и други, онда гласови које је један посланик добио као кандидат за другог потпредседника не могу да се сабирају. Ако кандидат за потпредседника X у сто листића буде предложен за првог, а у четрдесет за другог потпредседника, а кандидат Y

ANALI PFB | anali.rs

само у 110 листића за првог, онда X не постаје ни први ни други потпредседник, док Y постаје први. У противном случају, ако на листићима за гласање није означено за каквог се потпредседника неко предлаже, као што и не треба да се означује, њему се урачунавају сви листићи на којима је поменут па било то на првом или другом месту (не би се једино могла урачунати два гласа и кад би био двапут поменут, јер се по Пословнику тражи избор двају потпредседника, шта значи *двају разних личности*).

Ма да, и по нашем мишљењу, може и треба да се зна који је од потпредседника Скупштине старији или „први", то не треба и не сме да се одређује у самим листићима којима се потпредседници бирају. Јер потпредседник који је сада „други" може постати први и без избора. Довољно је да први потпредседник да оставку; на његово место ступа одмах дотадашњи други потпредседник. Поред тога председници не смеју званично да се потписују и представљају као први и други, јер за то нису овлашћени никаквим прописом.[1]) То разликовање формално и за спољни свет не постоји; њим се само регулише њихов међусобни однос. Скупштински Пословник и Изборни Закон знају само за два потпредседника Скупштине; сваки од њих може да носи само титулу потпредседника не додајући јој ништа.[2])

Л. М Костић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Шести Конгрес Привредника

Годишњи састанак наших привредника представља најважнији догађај у нашем привредном животу. Он нам омогућује да сваке године добијемо један доста сигуран преглед стања у коме

[1]) У пракси, „први" и „други" потпредседник Скупштине не уживају ни иста права (аутомобил, собу за рад и т. д.). Ово се још мање може законски правдати.

[2]) Једну сличну грешку у поређењу (утврђењу редних бројева) учинио је у прошлој скупштинској периоди Председник Народне Скупштине говорећи о уставним факторима. Ослањајући се на праксу која под речју „други уставни фактор" подразумева Краља, председник Народне Скупштине је говорио једном приликом и о *првом* уставном фактору, мислећи ту на Скупштину. Међутим, ако је Краљ други уставни фактор, не значи то да је Скупштина први. Краљ је други фактор према Скупштини, Скупштина други фактор према Краљу. Ту се не може говорити о реду и првенству; реч други значи овде alter, а не secundus. Корелат речи alter опет је alter, а не primus. Српски се то може рећи један — други, а не први — други. И заиста, уставни фактори по теорији равнотеже треба да су једнаки; ни један од њих не сме бити већи или први. У монархијама је постојање те равнотеже тешко утврдити, али је онда у њима, по снази и рангу, монарх старији, што значи први, а не законодавно тело.

ANALI PFB | anali.rs

се наша привреда налази, да се упознамо са променама које су се десиле у њеној структури, и да бар у неколико назремо перспективе њеног будућег развоја. Прошлогодишњи конгрес привредника састао се у тренутку када је наша привреда излазила из једне тешке кризе и када је њено опорављење нагло заустављено услед великог дефицита у пољопривредној производњи. Ипак захваљујући резервама из претпрошле године задовољене су потребе у земљи. Трговински биланс је додуше закључен са дефицитом али ипак у главном није било знатнијег погоршања у општем стању народне привреде, које су многи очекивали. У току ове године има симптома који говоре о томе да се привреда опоравља. У готово свима гранама индустрије осећа се живљи рад, у појединим чак и осетно напредовање; број стечајева се знатно смањио; државни приходи притичу боље него прошле године. Остаје само питање пасивности трговинског биланса које највише задаје бриге. Требало би се чувати од тога да се овој појави не прида сувише велики значај. Мора се имати на уму да су у току прошле и ове године у нашу земљу ушли велики зајмови и да је сасвим природно што се наш увоз повећао. Узимање зајмова у иностранству повчачи редовно за собом и јачи увоз страних продуката. Довољно је бацити поглед на статистику нашег увоза па да се одмах констатује повећање увоза жељезничког и другог материјала, дакле производа који се не увозе за годишњу потрошњу него имају да служе трајним инвестицијама. Изгледи овогодишње жетве били су одлични, али се ситуација у току лета изменила тако да и ове године имамо велики дефицит у пољопривредној производњи, нарочито код кукуруза и сточне хране. Овај последњи моменат спречио је једно знатно поправљање наше привредне ситуације, која се иначе могла да очекује. Ипак општа привредна ситуација не допушта да се говори о каквом бољитку, али би исто тако било претерано говорити и о назадовању. Пре би се могло рећи да је привреда у стагнацији. Ово је разуме се већ неповољна констатација, јер је ван сваке сумње да је са мало више смишљеног рада ситуација могла бити много боља. Овако дакле, у овој години, нисмо у привредном погледу ни из близа постигли ни оно што би смо могли назвати нормалним напредовањем.

У оваквим приликама састао се Шести Конгрес Привредника да нам као најпозваниј објасни узроке стагнације у којој се налази наша привреда и покаже пут којим треба да се из данашње ситуације изађе. Као сваке године поднети су конгресу реферати о појединим важним питањима. Г. Драган Милићевић, секретар Београдске Индустриске Коморе у једном веома интересантном реферату упознао нас је са резултатом рада ранијих пет конгреса. Из његовог реферата се види да су досадашњи конгреси на време предвидели све што је било потребно да се са званичне стране учини у интересу привреде. Један добар део ових предлога и захтева који су досадашњи конгреси формулисали, и то онај најважнији, није уопште реализован. И онде где се

штогод урадило, или предузете мере нису биле изведене како ваља, или су дошле доцкан. Овај реферат је једна озбиљна и објективна критика свега онога што су наши управљачи урадили на привредном пољу у годинама када је тешко стање наше привреде у највећој мери захтевало њихову интервенцију. Подпредседник Београдске Трговачке Коморе г. Милутин Станојевић у своме реферату о извозној трговини истакао је важност пољопривреде за нашу спољну трговину и учинио читав низ предлога како да се наш извозни капацитет повећа. За последње две године, вели г. Станојевић, изгубили смо само на извозу кукуруза четири милијарде динара, дакле вредност која представља готово $^4/_5$ нашег новчаног оптицаја. Г. Мирко Буић, секретар Трговачке Коморе у Сплиту посветио је у своме реферату пажњу проблему наших пасивних крајева. Јасно и убедљиво он нам је доказао да има начина да се овим крајевима помогне и другим путем а не само пружањем помоћи у храни и новцу. Ови крајеви само су пасивни због наше привредне политике а не с тога што им природа није дала довољне услове за привредни напредак. Производњи живине, јаја и дивљачи био је посвећен реферат г. Ђ. Поповића, секретара Београдског Извозничког Удружења. Из овог реферата видимо од какве су важности ови производи за наш извоз. Ми данас извозимо за преко 700 милиона живине, јаја и дивљачи. Међутим, по мишљењу г. Поповића ова би се цифра могла лако повећати за најмање 500 милиона. Питању Привредног Савета, чија се важност огледа већ и у томе што је његово оснивање самим Уставом предвиђено, посвећен је реферат г. Томе Бељака, секретара Осечке Трговачко-обртничке коморе. Г. Бељак мисли да Привредни Савет буде главни чинилац у нашој привредној политици, не само један привредни парламент него установа са егзекутивном влашћу и врло широком компентенцијом. Нашу социјалну политику и социјално законодавство подвргао је документованој критици г. М. Стојадиновић, главни секретар Занатске Коморе. Г. Ц. Грегорић, секретар Централе Индустриских Корпорација и г. Шукља, секретар Љубљанског Савеза Индустријалаца, реферисали су о питању финансирања области. Секретар Београдске Занатске Коморе г. Стеван Поповић дао је један опсежан и интересантан реферат о унапређењу и заштити домаће радиности. Г. Поповић предлаже индустријску оријентацију наше народне привреде. Поред масе аргумената за своју тезу он нас упознаје са мерама које су предузете за заштиту домаће индустрије у осталим земљама, као Чехословачкој, Белгији, Мађарској, Румунији и Грчкој. На основу његовог реферата мора се извести жалостан закључак да нигде домаћа производња није тако занемарена као код нас и да за ово подједнако носе одговорност и држава и потрошач.

ANALI PFB | anali.rs

Као и обично нарочита пажња конгреса била је посвећена процени нашег извоза за идућу годину. Према извештајима секција наш ће извоз у идућој години изгледати овако. Хране ће се моћи извести за 1264 милиона дин., воћа за 331,6 мил., стоке

и сточних производа за 2.146 мил., дрва и руда за 2.046.5 милиона, индустриских и занатских производа 552,3 мил. и разних других производа 645,2 мил. Свега би наш извоз у идућој години имао да изнесе 6.985.6 милиона. Ако се има на уму да конгрес уопште није узео у обзир могућност извоза кукуруза, који је наш најважнији извозни артикал, може се лако видети да би наш извоз достигао, да није било суше, своје рекордне цифре из ранијих година. И овако умањен наш ће извоз у идућој години ипак бити већи од овогодишњег, под условом да разна надлештва, од којих зависи реализовање извоза испуне читав низ услова које конгрес сматра за неопходне.

Број резолуција које је конгрес на завршетку свога рада донео тако је велики да их је немогуће све овде побројати. Задовољићемо се да само поменемо најважније. На првом месту конгрес је са жаљењем констатовао да после седам година од доношења Устава још није основан Привредни Савет и моли владу да у интересу привреде приступи што пре стварању ове неопходне привредне Установе. Даље Конгрес тражи да се предузму потребне мере за отклањање узрока пасивности појединих крајева, за ревизију социалног законодавства, обезбеђење дугорочног кредита у индустрији, регулисање фискалног прихода самоуправних тела. Конгрес нарочито инсистира на потреби да се подизању наше пољопривреде поклони већа пажња. Нарочито се мора водити рачуна о одбрани од суше. Министарству Трговине и Индустрије требало би ставити већа средства на расположење. Да би се пак могло систематски радити на унапређењу целокупне привреде потребно је да се уз сарадњу привредних установа изради један државни програм и да му се осигура стална примена независно од свих промена у влади.

Ако се пажљиво прочитају резолуције Шестог Конгреса Привредника лако ће се запазити да оне већ садрже најважније идеје једног привредног програма без кога неће бити могућно нашу привреду подићи из њене данашње примитивности. Погрешно је очекивати да ће се ствари саме довести у ред него је потребно на развој прилика интелигентно деловати. У свима се земљама данас вештачки упливише на ток привредног живота и резултати који се свуда постижу морају нас научити да је прошло време када је привреда једнога народа могла доћи до благостања без икакве државне потпоре и плана. Савремена привреда изашла је из фазе када је расипање привредних снага било могуће и кад је привредни оптимум постизаван једино дејством закона слободне утакмице. Народна привреда данас све више мора бити вођена, њене се снаге не смеју трошити у међусобној борби привредних субјеката, оне морају бити рационално трошене и зато је потребан план, организација. Рад конгреса привредника показује нам довољно да у нашим привредним круговима има иницијативе и смисла за конструктиван привредни рад и схватања привредних потреба и способности за савремене економске концепције. Гласови који из тих кругова долазе су озбиљни, разложни и убед-

љиви. Била би права срећа за нашу земљу ако би се утицај ових кругова повећао на штету по привреду разорног утицаја који данас врше људи изван привредних редова.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Колико су обавезне примедбе опште седнице Касационог Суда како за ниже судове тако и за сам Касациони Суд.

У спору Д. и Д. А. против К. Х., и жене му Р. и М. А. због пречег права прекупа, појавила су се два одвојена питања: *питање права на пречу куповину* (умесност тражења, застарелост, благовременост тужбе и т. д.) и *питање праеа накнаде за побољшање имања* (т. ј. да ли се ово питање може у спору за прече право куповине истицати било као приговор било као против тражење, или исто може бити само предмет особитог спора.)

Првостепени суд за град Београд, пресудом бр. 23250 од 26. децембра 1923. год. *пресудио* је: да се тужени К. Х. и Р. *одбију* од истакнутог приговора накнаде за побољшање спорног имања, пошто исто није формулисано као против тражење. Тужиоцу Д. Признао је право на прекуп а туженом Д. наложио је, да се по извршности пресуде закуне на околност:

„...Да он — Д. — у стану туженог М. 31. јануара 1919. год. кад је тужени К. платио туженом М. 16.500.— дин. као отплату цене за купљено имање, да му је мило што је он купио ово имање потапкавши га том приликом по рамену, — па ако се закуне на ову околност, да тужени М. у року од 30 дана по извршности ове пресуде, пренесе на тужиоце тапију од спорног имања под истим условима, под којима је ово имање продато туженим К. и Р., што ако не буде у остављеном му руку учинио, да ова пресуда тужиоцима служи за основ убаштињења на спорном имању. — Да су тужени К. и Р. дужни да приме положену суму у 250.000.— дин. из депозита бр. 16370... — Ако се тужилац на напред означену околност не закуне, одбија се од пречег права откупа као од тражења неумесног, а исто се у целости досуђује само тужиоцу Д. под условима означеним под I и II диспозитива те пресуде..."

Ову је пресуду Београдски Апелациони Суд под бр. 6274 од 1. октобра 1924. год. *одобрио*. Али је Касациони Суд примедбама свога III одељења бр. 10127 од 24. новембра 1924. год. *поништи* са разлога:

„.....У разлозима пресуде првостепеног суда, коју је Апелациони Суд одобрио, констатује се, да тужиоци нису дужни водити рачуна о побољшању спорног имања док се не утврди вредност тога побољшања и док тужени К. и. Р. не истакну своје тражење на основу побољшања имања. На другом месту у својим разлозима првостепени суд наводи опет, да тужени К. и Р. нису дужни платити спорну таксу и на вредност извршених побољшања, — зато што накнада тих вредности представља само тражења а и што ту накнаду тужени К. и Р. нису ни тражили па ни доказали да та побољшања постоје. Према овим наводима првостепеног суда излази, да тужени К. и Р. нису ни тражили па ни доказали да та побољшања постоје. Према овим наводима првостепеног суда излази, да Апелациони Суд узима, да тужени К. и. Р. нису у овом спору ни истакли своје против трежење, накнаду вредности побољшања спорног имања, већ да су односно накнаде те вредности учинили само један приговор без одређеног тражења.— Тако схватање ствари није тачно, јер су тужени К. и Р. на против, истакли против тражење

о коме је реч. То се види већ из одговора њихова на тужбу где су изјавили, да су тужиоци били дужни, да уз цену положе још 250.000.— дин. на име издатака за подизање зграде и побољшања спорног имања, коју је суму, вели, тужени М., у српору за раскид уговора, пристао да им накнади, само ако се уговор буде раскинуо. У уговору на тужбу, тужени су навели и то, да су доцније подигли на имању још један салон чију би им вредност тужиоци имали надокнадити ако би им спорно имање било досуђено. Исто тако и на рочишту су изјавили, да је побољшање спорног имања саставни део овога; да тужиоци не могу вршити право откупа кад нису положили и вредност тога побољшања и на то платили таксу и да они — тужени — као савесни држаоци нису дужни без накнаде те вредности имање тужиоцима да уступе. Осим тога тужени К. и Р. изјавили су на рочишту, да је вредност побољшања већ утврђена пресудом у спору за раскид уговора и да је не треба понова доказивати, али ако суд нађе да је то потребно, онда је, вели, такође исто потребно, да се та вредност вештачењем утврди. Из свију ових навода тужених К. и Р. види се јасно, да су они у овом спору истакли своје против тражење које истиче из предмета тужилачке стране и које има везе са тражењем тужилачке стране — II одељак § 342. Г. С. П. Ствар не мења што тужени К. и Р. изјављују, да трошкови побољшања нису против тражења, већ акцесорија предмета тужбеног тражења, те да зато тужиоци требају и те трошкове да плате као и таксу на вредност. С погледом на горе речено, овде је према изјавама тужених К. и Р. фактички истакнуто против тражење њихово и оно не губи тај карактер само тиме, што тужени нетачно схватају, да је оно што они потражују, поред куповне цене, акцесорија предмета тужбеног тражења, јер је то питање предмет судске оцене. Тужиоци у својој тужби не обухватају и побољшање имања нити их у спору признају, већ на против, тужени К. и Р. траже да им тужиоци, поред куповне цене, надокнаде и вредност тих побољшања имања, а овако тражење није тражење тужилачке стране већ у ствари против тражење тужених које истиче изоног што се тужбом, тражи."

Да напоменемо одмах једну интересантност примедаба. Овде Касациони Суд, једно питање акцесорије предмета тужбеног тражења, квалификује и категорише као противтражење. Међутим и у правној теорији и у судској пракси ове две ствари су потпуно одвојене. На странкама парничним лежи вођење спора и истицање приговора, против тражења и др. Суд има само да констатује и цени да ли су ти приговори, против тражења и др. основани а никако да тврди да „тужени нетачно схватају, да је оно што они потражују, поред куповне цене, акцесорија предмета тужбеног тражења, јер је то предмет судске оцене." Ми мислимо, по оној старој, да странке руководе грађанским споровима, да је овде прекорачење судске оцене, пошто зато не налазимо никаквог законског образложења.—

Апелациони Суд, проучивши ове примедбе, није их усвојио већ је дао ове против разлоге:

„Истицање тужених К. и Р. да су они на спорном имању после куповине од туженог М., извршили побољшања, на тај начин што су подигли нове зграде — није учињено ни у одговору на тужбу ни на рочишту у форми против тражења како се оно има схватити у смислу II ст. § 342. и § 94. Г. С. П. јер за њихово тражење морају важити и прописи, који се односе на тужбу. — На против, тужени су у одговору на тужбу и на рочишту истицали, да побољшање, које они цене на 250.000.— дин. и које им је и сам тужени М. признао обећавајући им, за време вођења ранијег спора о раскиду уговора, да им ту суму надокнади, ако се уговор раскине, — повећава вредност имања и како су тужиоци положили само 250.000.— дин. они на тај начин нису испунили услов из § 674. Г. З. па их треба са тога разлога одбити. — Према овоме, ни првостепени ни Апелациони Суд нису могли узимати сами иницијативу и овакав приговор тумачити као против тражења и узимати га као такво при-

ликом пресуде у оцену — ne est judex ultra petita partium. — Ово у толико пре, што тражење за извршења побољшања, може увек бити предмет особене парнице у којој тужени К. и Р. могу своје право тражити и тачну суму накнаде утврдити."

Касациони Суд у Општој Седници од 23. јануара 1925. год. (бр. 292) нашао је да *стоје* примедбе III Оделења, јер одговарају закону, а против разлоге *одбацио је*. — Усвајајући ове примедае у смислу § 332. Г. С. П. Апелациони Суд је поново расмотрио свб акта заједно са пресудом првостепеног суда, па је нашао, да иста *не одговара* закону са разлога изнетих у предњим примедбама и с тога је на основу § 317. Г. С. П. *ништи* препоручујући да се у свему по предњим примедбама и закону поступи. — Првостепени Суд је усвојио примедбе у смислу § 320. Г. С. П. и упустио се у даље извиђање по овом спору.

Што је есенцијелно у овом спору, то је, што ни једном речју, ни Касациони ни Апелациони Суд *не говоре о главној ствари — праву на пречу куповину браће Д. и Д., из чега се изводи логички закључак, да им је ово право Касациони Суд признао*. То излази из тога факта, што Касациони Суд и у Општој Седници, и у Оделењима, не решава само делимично о спорним предметима, већ их посматра заједнички, и по довољној оцени, доноси своје решење. Друкчије се ствар не може замислити.

По § 332. Г. С. П. „ако Касациони Суд разлоге нижег суда не уважи, учиниће му друге примедбе, по којима је нижи суд дужан у свему поступити", — а по чл. 18. тач. 4. зак. о устр. судова „Општа Седница решаваће оне предмете, у којима нижи суд не би усвојио примедбе које му је учинило на пресуду једно оделење Касационог Суда." У овом спору, пошто Апелациони Суд није усвојио примедбе III Оделења Касационог Суда на првобитну пресуду првостепеног суда, то су дошле примедбе Опште Седнице, *које су у свему обавезне* како за оделења Касационог Суда, тако и за ниже судове а за појављени спор. То се види најбоље из одлуке Касационог Суда којом се ништи пресуда и из спроводног акта и пресуде апелационог Суда, којом се ништи првобитна пресуда првостепеног суда. Свуда виши суд препоручује нижем суду *„да по предњим примедбама у свему по закону поступи."*

Међутим, у овом спору овако није поступљено. Пошто је првостепени суд доставио парничним странкама примедбе виших судова и одредио рочиште за извиђање у смислу примедаба, тужени К. и Р. ради утврђивања сазнања о куповини или продаји спорног имања од стране тужиоца, у времену много ранијем од месец дана од дана поведеног спора — § 673. Г. З. позвали су се на нове сведоке, који су утврдили неке чињенице у погледу становишта судског по главној ствари, *дакле у оном делу првостепене пресуде која је остала нетакнута код виших судова*. Наравно да је првостепени суд извидио спор и у његовом другом делу, па је донео другу пресуду под бр. 24092 од 19. маја 1926. год.

Пре свега, првостепени суд није дао разлога у својој пресуди, зашто поступа *изван и мимо примедаба Опште Седнице Касационог Суда*, и ако је у реферату своје пресуде и у разлогу исте примедбе усвојио као обавезне. За тим је пресудио:

„Да се тужилац пок. Д. од свога тражења изнетог у реферату ове пресуде *одбије* као од тражења неумесног и одоцнелог (овоме је тужиоцу ранијом првостепеном пресудом признато право чисто и јасно на пречу куповину,. — Да се тужилац Д. по извршности ове пресуде закуне на следећу околност: — Да он — Д. у стану брата му М. на дан 31 I. 1919. г. када је тужени К. полагао истом као продавцу имања званог... отплату куповне цене у 16.500.— дин. није знао за продају овог имања и за услове исте, нити је тада К. казао, да га познаје и да му је мило што је баш он купио ово имање, тапшући га том приликом по рамену, па ако се на ову околност закуне, да тужени М. у року од 30 дана од дана положене заклетве пренесе на тужиоца Д. тапију од целог наведеног имања описатог у трима тапијама у реферату ове пресуде под истим условима под којима је ово имање био продао туженом К. и Р. што ако у остављеном року не учини, да ова пресуда тужиоцу Д. служи за основ убаштињења на истом имању..... (текст заклетве је овде измењен).

„Ако тужилац Д. по извршности ове пресуде не положи досуђену му заклетву на истакнуте околности, од свог се тражења пречег права куповине одбија као од тражења неумесног... и т. д.“

На истакнуто питање од стране тужилаца у незадовољству на горњу пресуду, а на име, зашто суд није дао разлога своме поступању изван и мимо примедаба Опште Седнице Касационог Суда, Апелациони Суд је одговорио у разлозима своје пресуде од 17. I 1927. г. бр. 7759 у толико што су се тужиоци у заштиту свога становишта позвали на § 313. Г. С. П. налазећи да се тужени нису ни жалили на онај део пресуде првостепене и апелационе, односно главне ствари. Београд. Апел. Суд каже:

„Позивање на аналогију §-а 313. Г. С. П. неумесно је, јер ова законска одредба само регулише обим правног дејства изјављеног незадовољства, о на име и кад незадовољство није изјављено противу целе пресуде, него само противу неке части пресуде, онда у ономе против чега није незадовољству изјављено, пресуда постаје извршна. Међутим, у овом случају, тужени су изјавили своје незадовољство и у погледу главне ствари и пречег права на откуп спорног имања — те се не може сматрати ранија пресуда првостепеног суда у том делу као извршна, нити је овај случај по својим карактерним знацима подобан оном из пом. законског прописа, да би било места његовој аналогој примени. *У осталом, ни из примедаба Касационог Суда ни из Одлука Опште Седнице, не види се, да је Касациони Суд, решавајући спорно питање о истакнутом против тражењу тужених, био сагласан са оним делом првостепене пресуде, који се односи на оцену главне ствари — пречег права на откуп спорног имања, а тај факат што у томе делу нису чињене примедбе, не мора значити, да је са истим Касациони Суд био сагласан, а још мање, да је у том делу пресуда првостепеног суда задобила формално-правну снагу и да се има третирати као* res jurdicata.“

Пошто је овако Апелациони Суд протумачио примедбе Опште Седнице К. Суда и нашао да није њима везан у погледу на главну ствар и пречe право прекупа — то је по оцени нових доказа, *преиначио* првостепену пресуду и *пресудио:*

„1. Да се тужилац пок. Д. од свог тражења изложеног у реферату првостепене пресуде *одбије* као од тражења неумесног и одоцнилог..... — 2. Да се тужени К. по извршности ове пресуде допуно закуне на следећу околност: „Да је тужилац Д. био у стану свог брата М. на дан 31. I 1919. год. када је он — тужени К. полагао М., као продавцу спорног имања зв. Х. отплату куповне цене у 16.500. дин. и да му је том приликом казао: да му је мило, што је баш он — К. — купио ово имање. — Ако се тужени К. на ову околност допуно закуне, онда се тужилац Д. од свога тражења пречег права откупа спорног имања одбија као од тражења неумесног и одоцнелог... — Ако се тужени К. на изложену околност допуно не закуне, онда тужилац Д. има прече право откупа *половине* спорног имања...“...

Ову је пресуду Касациони Суд, одлуком III Оделења бр. 3544 од 6. априла 1927. год., *оснажио*, те је постала извршном.

Раније наведени разлог из пресуде Апелационог Суда заслужује да му се посвети нарочита пажња. Ми налазимо, да је неправилно тврдити, да тај факат што у једном делу првостепене пресуде Општа Седница Кас. Суда није чинила примедбе „не мора значити да је са истим Касациони Суд био сагласан, а још мање да је у том делу пресуда првостепеног суда задобила формално-правну снагу и да се има третирати као res jndicata". На против, сам тај факат, да Касациони Суд о једном факту није ништа рекао, значи, *да нема ништа о њему да примети, дакле да је са њиме, односно са оценом њега од стране нижих судова, задовољан.* Необично је и немогућно схватати и мислити, да Касациони Суд суди „на парче", делимично и то овде, кад се решава о главној ствари а не о предходним питањима. Касациони Суд, било у Оделењу, или у Општој Седници, решава о *целом* спорном питању и сасвим логично своје примедбе управља и формулише против оног дела пресуде са којим није задовољан. У осталом, је *одобрава*; да ништи мора изриком,— одобрити може и прећутно.

Непобитан је факат, да су примедбе Опште Седнице Касационог Суда у *ствари пресуда* спорне ствари. Тога момента спорна ствар је пресуђена и то дефинитивно. Ништа јаче од овога наш закон не познаје. И с тога, што се у правну снагу једних примедаба Опште Седнице Кас. Суда у опште не сумња, наш је законодавац и схватио, да не може бити више примедаба Опште Седнице од *једних јединих*, другим речима, један спор по главној ствари може доћи пред Општу Седницу само *један једини пут*. У противном, не би се могла схватити разлика, у погледу на правно дејство, између првост. пресуде и одлуке Касац. Суда!

Ако се упустимо даље у правно резоновање и заједно са првостепеним односно Апелационим Судом нађемо, да примедбе Опште Седнице *нису обавезне за суд* противно нашем ранијем тврђењу, онда би дошли до следећих закључака: кад дођу примедбе, спор се враћа у првобитно процесно стање и парничне странке могу мимо и изван примедаба Опште Седнице доносити нове доказе, позивати се на нове сведоке, чинити разне приговоре и т. д. као да у опште није ни било примедаба. Спор се дакле враћа у првбитно процесно стање пресуде када је слободно парничарима, да по начелу располагања, захтевају и накнадни увиђај као и за утврђивање својих навода и приговора да могу подносити нове доказе. Ови нови докази се дозвољавају да би се могли оценити и по њиховој оцени и пресуда донета. Тако се може десити чудна правна ситуација: на име, да се рецимо и Оделење Касационог Суда сложи са нижим судовима у томе, да примедбе Опште Седнице нису обавезне за судове, али како су нижи судови по новим доказима и нове пресуде допели, да то исто Оделење Касационог Суда нађе, да нови докази нису добро оцењени. У том случају долазе примедбе Оделења Касационог Суда, које Апелациони

Суд, као примедбе само Оделења Касационог Суда, може не примити, већ дати против разлоге, после чега обавезно спор иде поново пред Општу Седницу, која каже своје мишљење, али чије мишљење доводи спор у првобитно процесно стање, т. ј. пред нове сведоке, нове доказе, које судови цене у својим пресудама и по којима може бити бесконачно — ако се теориски ствар третира — одлукâ Општих Седница Касационог Суда!

Ово резоновање није ни мало недопуштено ни имагинарно. Оно се оснива на самој природи ствари ако се не усвоји најстрикт-није тумачење примедаба Опште Седнице, ако се другим речима не сматрају ове примедбе као *материјално* пресуђен спор, који се има само *формално* пресудити од стране нижих судова. Слобода суда и парничара, не само да је потпуна у погледу вођења спора, употребе нових доказа и т. д. и њихове оцене, не само дакле да се спор не враћа у првобитно процесно стање од пре ранијих пресуда, већ се он има сматрати као *материјално пресуђен*, чему имају само нижи судови да даду законску *форму*. — Овде баш можемо се, ради јачине овог мишљења и јасноће ствари, позвати аналого на пропис из другог става § 313. Г. С. П. Зар нема аналогије између онога, кад парничар не изјави жалбу или незадовољство на целу пресуду — решење, већ само противу његовог једног дела, па кад му ћутање против оног дела на које се не жали, закон тумачи као одобравање — задовољење, зар дакле нема овде аналогије онда кад Касациони Суд ништи један део пресуде, а против другог ништа не каже, зар овде ћутање Касационог Суда не може се протумачити као одобравање оног дела пресуде о којој није никакву примедбу учинио? Зар у овом смислу нису сви §§-и од 309. до 335а. Г. С. П.?

Правна литература је по овом питању врло малена. Нешто материјала и примедаба може се наћи у издањима грађанско-судског поступка од г.г. *Гојка Никетића* и *Лазе Урошевића* а испод §§ 309. до 335а. Г. *Урошевић* позива се нарочито на неке чланке у *Браничу* 1900. год. који се на жалост не односе на спорни случај или њему сличан случај. Необичност овог случаја је у толико фрапантнија. У судској пракси је врло тешко наћи равна овом случају. Ми смо пуким случајем дошли до једне одлуке Касационог Суда под бр. 2621 од 24. марта 1924. год. донесене у његовом I Оделењу а по предмету *кривице* Г. потпуковника у пензији. Важност овог случаја је у толико већа, што је овде по среди *кривични* спор, дакле спор који се извиђа и суди по принципу материјалне истине, а не само по принципу формалне истине како је начело проглашено у грађанско-судском поступку, и што ни у оваквом спору, и ако кривичном, нижи судови нису власни поступати против и мимо примедаба ма и једног Оделења само Касац. Суда. Пустимо Касац. Суд да нам каже своје мишљење.

ANALI PFB | anali.rs

„Касациони Суд (бр. 2621 од 21. марта 1924. год., у своме 1. оделењу расмотрио је по жалби војног државног тужиоца... и оптуженог... акта кривице пешадиског потпуковника у пензији Г. због више кривичних дела, заједно са пресудом Великог Војног Суда од 18. фебруара 1924. год. бр. 553

којом је преиначена пресуда Војног Суда за Официре од 15. новембра 1923. г. бр. 2313, па је нашао, да пресуда Великог Војног Суда не одговара закону у овоме. 1. Касациони Суд примедбама својим од 16. августа 1922. год. бр. 5995 поништио је прву пресуду тога суда по делу издајничког предузећа из § 87. и § 87*а* К. З., и по делу утаје у службеној дужности из § 113. каз. зак налазећи да пресуда само по тим делима не одговара закону, *а не примећујући у том погледу ништа на одлуку тога суда по делу недопуштеног напуштања фронта из другог става § 52. Вој. Каз. Зак. за које је оптужени Т. осуђен, што значи да је пресуда тога суда по овом делу била на закону основана и да одлука и пресуда у том делу остаје на снази.*

„Примајући примедбе Касационог Суда, Велики Војни Суд био је, по § 277. К. С. Пост. дужан по тим примедбама поступити и донети нову пресуду у којој ће бити изложено чињено дослеђење и нове одлуке по тим делима под 1., 12. и 14, и у коју би пресуду биле унесене и оне одлуке по делу под 13 из прве пресуде, *као одлуке које су и после примедаба Касационог Суда остале у снази.*

2. *Кад је Велики Војни Суд*, по примеру првостепеног војног суда за официре... ипак *нашао, да може другом пресудом да преиначи и оне своје одлуке из прве пресуде на које Касациони Суд није чинио примедбе и које су због тога остале у снази*, требао је да даде разлога и да се позове на законски пропис по коме то може чинити, мењати и ове одлуке, доносити друге њима противне.....

„С тога, а на основу чл. 3. и 4. закона о изменама и допунама у закону о устројству судова, Касациони Суд *ништи* поменуту пресуду Великог Војног Суда *само у колико је овим примедбама назначено, јер је у осталом пресуда правична и на закону основана*, и препоручује му да по овоме и закону даље поступи.

По нашем мишљењу, Касациони је Суд у овом случају потпуно правилно поступио. Против оног дела пресуде нижег суда, против кога није чинио примедбе, не може се ништа више предузимати, из разлога, што је у томе делу пресуде нижег суда постала извршна. Тумачећи тако закон Касациони Суд је био на тачном теориском и законском становишту. С тога не можемо уважити становиште III Оделења Касационог Суда изражено у одлуци бр. 3544 од 6. априла 1927. год. односно становиште Београдског Апелационог Суда изражено у пресуди бр. 7750 од 17. јануара 1927. год. које је уважио Касациони Суд, пошто налазимо да је оно неправилно и без законског основа. Уважити ово становиште значи изложити се свима оним могућностима о којима смо опширно овде говорили мало раније и примити све оне правне последице које ми нисмо примили.

Д-р Видан О. Благојевић
адвокат.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Чеда Марјановић: **Аграрни удар и задужбинска, црквена и манастирска имања.** Београд, 1927, 92 стр. Цена 20 дин.

Писац начелно није непријатељ аграрне реформе. Земља се и по његову мишљењу мора дати онима, који је обрађују — сељацима. Па ипак у исто време писац указује многобројне слабе стране те реформе, како је она била остварена у Краљевини, а специјално у погледу манастирских имања. Према мисли пишчевој велику је неправду учинила та реформа тиме, што је

изједначила манастирска имања са приватним па чак са великопоседничким имањима, а понекад ставила манастирска имања шта више у гори положај, него што су великопоседничка и одузимала је манастирима земљиште испод 300, па и испод 100 хектара, док је за великопоседника максимум одређен 300 хектара, Писац доказује да то није правилно учињено са правног гледишта. нити је целисходно са гледишта народне економије. Манастирска имања нису обична приватна имања, намењена за подмиривање потреба и интереса појединаца. То су задужбине, намењене за религиозне и просветне циљеве и као такве оне, као и друге задужбине, завештане за више културне циљеве, не морају да потпадну под удар аграрне реформе већ на основу закона о задужбинама од 14. јан. 1912. г. Задужбине су светиња и безусловно треба испуњавати вољу завештачеву, јер се тиме одржава онај виши морал, по коме се одужујемо сенима оних завештача, који су често откидали од уста својих, да би оставили вечан спомен за собом, док оскврнење воље завештачеве убијало би вољу код будућих поколења да жртвују што вишим циљевима. Са економске тачке гледишта, сувише мали поседи, испод пет хектара, нису корисни за државу, јер је у њима могућно само примитивно обрађивати земље и због тога они нису рентабилни. Међутим велики комплекси манастирских земљишта могу се обрађивати рационално машински, индустријски и на такав начин могу давати више прихода за народну економију.

На послетку, са гледишта црквених интереса манастирска су земљишта постала особито неопходна за цркву, од када по новом уставу Црква није призната за државну и увек може бити лишена државне помоћи. Црква мора да има свој фонд за своје сопствено издржавање, али тај фонд не може бити ни у новцу, нити у зградама. Он не сме бити у новцу, јер приликом прве ратне опасности може да изгуби 90—95% од вредности. Опасна је ствар имати и у зградама, јер одбори за станове могу одредити кирију колико хоће. Једино остаје земља. И држава не треба да пренебрегне своју дужност према црквама, јер цркве служе одржању религије и морала у друштву, а морал јесте предуслов за опстанак и развитак друштва.

Таква је аргументација пишчева. На жалост писац не даје у својој књизи статистичке податке о црквеним и манастирским земљама у Краљевини С.Х.С., о броју калуђера, о броју хектара, који су већ одузети од манастира и т. д. Међутим, језик цифара увек је убедљивији, него језик општих расуђивања. Да је писац навео те цифре, ми бисмо могли одмах видети слабу страну његове аргументације, на коју је већ скренуо пажњу један од његових кореспондената (стр. 52—53). Тај кореспондент указује, да је у прератној Србији у 54 манастира било само 90 калуђера. Кад би г. Марјановић навео цифре и за целу Српску Патријаршију у садашње доба, видели бисмо, да је и овде сувише мало калуђера, услед чега калуђери у ствари јављају се великопоседницима, јер на сваког калуђера пада врло много хектара земље.

Шематизам Патријаршије од г. 1925. каже да у 205 манастира живе свега 436 монаха, а постоје и такве епархије, где има више манастира него монаха. На пр. у Битољској епархији има 29 манастира и само 14 монаха; Охридска има 5 манастира и 3 монаха, Пећска 6 манастира и 5 монаха, Рашко-Призренска 8 манастира и 5 монаха.

Са тог разлога аргументи г. Марјановића делом губе своју снагу па шта више један другог побијају.

У ствари рационална и рентабилна управа великим земљиштем тражи, не говорећи о специјалним знањима, много времена и много снаге од управника. На такав начин калуђер — старешина манастира претвара се у обичног великопоседника, тако да религијски и уопште виши духовни интереси код њега су на другом месту. Али у таквом случају не може се говорити о испуњавању воље завештаочеве, јер завешталац није хтео, да жртвује своју имовину на установу која носи само име манастира. Правилно решење питања о манастирским земљама стоји у вези са признањем врховних права централне црквене власти у погледу манастирске имовине.

Право својине у погледу манастирске имовине припада самим манастирима, као и другим црквеним институтима. Али то право није безусловно. Манастир има право својине не сам по себи, него као црквени институт, а врховна права у погледу имовине појединих црквених института припадају вишој црквеној власти, слично томе, као што државној власти припадају врховна права у погледу читаве државне територије, ма она била у приватној својини. Манастирска својина је „dominium sub modo" својина са одређеним циљем, који не може да мења фактички власник и чување тог циља то је главна обавеза црквене власти. И ако црквена власт налази, да због опадања броја калуђера, манастирска земљишта губе свој религиозни циљ и претварају се у обична великопоседништва, она има право па чак и дужност, да стане на пут том претварању и искористи та имања на религијске циљеве — религијску просвету народа, издржавање клира и т. д.

Говорити о начину остварења те задаће не спада у циљ нашег приказа и ми смо само хтели да подвучемо ту мисао, да чисто институтна теорија црквене својине смета целисходном решењу питања о манастирским земљама. Византијско црквеноимовинско право није признавало неограничено право својине црквеним институтима и тамо је црквена власт имала право мењати власника црквене имовине, кад је то било неопходно.

Захваљујући писцу, који је покренуо важно и акутно питање, морамо ипак замерити му, да његова брошура више личи на дугачки новинарски чланак, него на озбиљно научно истраживање и има много грешака. Тако на пр., није истина да сељаци у Русији приликом ослобођења 19. фебруара 1861. г. нису добили земљишта, да је општинска сељачка земља узета из земље, коју је властела нудила сељацима на откуп (стр. 13). У

ствари до пре ослобођења сељаци су имали само 1,7% земаља у држави, након те реформе они су добили 30%[1])

Није доследан писац у дефиницији латифундије. На стр. 18 он назива латифундијом просторију од 300 и више хектара, док на стр. 21 назива тим именом просторију од 1000—3000 хектара. Исто тако сувише лако мења цифре и кад говори о цени земље. На стр. 20, доказујући, да је Министарство Аграрне Реформе до сада појело половину вредности целокупне великопоседничке земље, он цени вредност јутара 2000 дин., на стр. 49 ценн један хектар добре земље више од 4065 златних динара, т.ј. око 50,000 дин. на стр. 54 наводи писмо свог кореспондента који оцењује земљу просечно по 50,000 дин. по хектару. На стр. 50 он тврди, да је уставом оглашено да су цркве приватне установе и да њихово издржавање неће падати на терет државног буџета, док у ствари Видовдански Устав сматра усвојене и признате вероисповести као јавноправне установе и предвиђа издатке из државног буџета на верске сврхе. Ово и сличпа погрешна тврђења кваре добар утисак књиге.

С. Троицки.

БЕЛЕШКЕ

Једна нова књига о руској револуцији — Проф. Борис Нољде, чију смо нову концепцију политичког развитка Русије у своје време приказали у *Архиву* (књ. XXXII, 1927 г., с. 130—134), сад је проширио своја истраживања и на доба револуције. Те своје нове студије придодао је старим и на тај је начин постала његова нова књига на француском језику о старом режиму и револуцији у Русији (le baron Boris Nolde, L'ancien régime et la révolution russes, 1928, Collection Armand Colin № 104). Стари режим имао је два огњишта неизмирених противречности и незадовољног врења. Та су огњишта била нерешено аграрно питање и неподмирени захтеви западних пограничних покрајина, или како би се рекло данашњим језиком, народних мањина у западним крајевима царевине. Због тих питања могла је букнути ватра и могао је у свако доба настати велики пожар, чим би се јавиле повољне прилике за то. Са таквим погледом на ствар писац приступа руској револуцији, коју сматра као наставак политичке историје руског народа, као једну појаву те историје, која се може објаснити само особинама претходног политичког и социалног развитка истог народа. Студије тако схваћене руске револуције састоје се од три дела, од којих први говори о паду монархије, други о доласку совјета, трећи о консолидицији совјетске државе и о аграрној револуцији. Неуспешно вођење рата и повлачење руске војске 1915 г. изазвало је велико незадовољство у свим друштвеним слојевима и дезорганизовало је бирократски апарат владе. Цар па чак и царица, заводе лични режим, који је још мање био у стању да савлада тешкоће државне управе и да умири незадовољство друштва. Довољан је био најмањи повод, као што је привремена оскудица животних намирница у престоници, па да букне револуција и да се у току неколико дана многовековна зграда царевине сруши. Одушевљена вером у спонтану и спасоносну моћ револуције, привремена влада није била господар ситуације, те је сталним попуштањем брзо испустила из своји руку државну власт. Затим су дошли бољшевици, који су почели радити без романтике, него

[1]) Anatole Leroy—Beaulieu, L'empire des tsares, Paris, 1890, I. 429.

са пуно трезвеног рачуна. Максималисте Марксовог социализма, они неће да чекају, док капитализам постигне онај крајњи стадиум развитка, кад се почне растављати у унутрашњим противречностима, него сматрају, да се свако рушење једне буржоаске државе може и мора директно искористити за грађење комунистичког друштвеног уређења. Помоћу војног преврата добијају у своје руке политичку власт, коју одмах организују у смислу и духу т. з. диктатуре пролетаријата. Та се диктатура остварује у облику диктатуре комунистичке странке и намењује се на дефинитивно уништавање старог државног уређења, социалног и правног поретка. У томе циљу бољшевици искоришћују оно трајно незадовољство код сељака које писац оштроумно назива латентном аграрном револуцијом у Русији. Према њој се бољшевици понашају са пуно отвореног цинизма. Та је латентна револуција увек тежила за проширењем земљишне својине сељака. Бољшевици, и ако непријатељи својине и апостоли комунизма, ипак је подупиру, јер им је потребна за рушење постојећег социалног поретка, а надају се да ће доцније увести комунизам и код сељака. Међутим, у томе нису успели. Под њиховом заштитом сељаци су извршили свој аграрни „програм" заузели су земље велепоседникâ, али су на њима задржали своје старо привредно уређење. Није бољшевицима пошло за руком, да спроведу неко ново комунистичко уређење сељаштва, него су били приморани да аграрним законом 1922 г. санкционишу земљишни посед statu quo и да с једне стране потврде уређење старог „мира", као што га је конституисала још велика сељачка реформа 1861 г., а с друге стране да у исто време допусте слободн излаз из „мира" у смислу аграрног закона Столипина 1910 г. Све дакле остаје по староме, само се површина земљишног поседа на једну сељачку главу повећала са 0,4 хектара. Аграрно питање није дакле решено. Није дошло до комунизма ни у индустрији, нити у трговини. У обе те области уведен је државни монопол, који се обавља преко најамних радника а на бази новчане привреде. Сами прваци бољшевизма и совјетски властодршци отворено изјављују, да се комунизам не може спровести без светске пролетерске револуције. Према томе консолидована совјетска држава не може се сматрати као једна доследна и завршена комунистичка организација, него само као организовано идејно и војно средиште за идућу светску пролетерску револуцију. Да ли се руски народ слаже са таквим месианизмом својих властодржаца, то је још велико питање. Са довољно разлога може се претпоставити, да није званична бољшевичка револуција савладала ону латентну народну револуцију, у чијем манифестовању бољшевици сачињавају један прелазни стадиум, али никако дефинитивни завршетак. На такве мисли наводи пажљивог читаоца објективна и занимљива књига г. Нољдеа.

Т. Тарановски.

Georg Tassitsch, **Ein jugoslawisches Werk über den Staat.** Посебно издање из Zeitschrift für öffentliches Recht, 1928.

Проф. Питамица књига Država, о којој је *Архив* донео опширан приказ проф. Слободана Јовановића, с правом заслужује да се о њој чује и у иностранству. Потписани је у часопису намењеном источном праву Östrecht-у објавио један приказ, полажући при томе више важности на излагање саме садржине и становишта писца према проблемима него на критику.

Проф. Тасић пак је написао за Zeitschrift für öffentliches Recht једну опширну (30 стр.) студију о Питамицовој књизи, на коју вреди упозорити. Студија писана је лепим немачким језиком и одликује се јасноћом изражаја и тока мисли.

У уводу г. Тасић истиче све одлике дела г. Питамица, у првом делу даје концизан преглед садржине, у деловима II—IV, пак, прелази на главне тачке у којима се г. Тасићева концепција налази у сукобу са г. Питамицем, јер је Питамиц следбеник бечке нормативне школе Келсена, док Тасић, као што је познато, заступа идеје француске теорије Дигија. У одељцима „Нормативност права", „Идентичност државе и права", и „Правна форма и правна садржина" писац излаже своја питања, опажања и критику на решења односних проблема код Питамица, и уједно развија и правда своје, у главном Дигијево, гледиште. При том се труди да нађе неку средњу линију између француске позитиви-

ANALI PFB | anali.rs

стичке теорије и немачке нормативне науке. Кад се избегавају крајности, разлика, у истини, и није тако велика.

Dr Стеван Сагадин.

Арман Жилен **Основи опште и примењене статистике** превео *Пр. Милан Жујовић.* — Излишно је истицати од колике је важности статистика како за научна проучавања тако и за практичан привредни живот. Један привредно-политички потез имаће жељеног ефекта само ако је учињен на основу сигурног познавања чињеница. И најлогичније конструисана економска теорија добија научну важност тек када је проверена поузданим статистичким методама. Али да би статистика могла да буде једно корисно оруђе у рукама економског теоретичара или политичара потребно је да она буде тачна и прецизна. Код нас се често мисли, судећи бар по томе коме се све у нашим државним надлештвима поверава статистички посао, да је статистика лака и проста ствар. Ово је свакако и главни разлог што је наша статистика тако рђава. Међутим прикупљање статистичког материјала, његово систематско сређивање па затим његово обрађивање и искоришћавање представља један тежак и деликатан посао који захтева специјалну стручну спрему. Стручних статистичара има код нас врло мало и зато наша привредна статистика готово не постоји, поред свега тога што се на статистичку службу дају знатна средства. Код нас једном непристрасном економском стручњаку није могуће да са сигурношћу прати развој нашег привредног живота у свима његовим изражајима. Да би се колико толико оријентисао у бескрајној компликованости наших привредних проблема он мора сам да тражи податке а оне које му наша статистика оставља на расположење да употребљава са највећом резервом. Њему данас нико не даје сигурне податке о куповној снази нашега новца, елементу који има највећу економску и социјалну важност, нико му не пружа податке о рентабилности појединих грана наше привреде, о њиховом напредовању или назадовању, он не може да зна како се троши, искоришћује и формира наш национални капитал, како стоји са производном способношћу, квалитетом, капацитетом наше радне снаге и т. д. Под таквим условима постаје научно проучавање привредних проблема изванредно тешко. Јасно је, међутим, да без решења многобројних привредних питања не можемо привредно напредовати. Према томе побољшање наших привредних прилика захтева на првом месту потпуну реорганизацију наше статистичке службе. Статистичкој науци мора се поклонити већа пажња на Универзитету и у стручним школама, ми морамо што пре добити већи број стручних статистичара.

Г. Милан Жујовић, доцент Београдског Правног Факултета задужио нас је много давши нам у једном одличном преводу *Основе опште и примењене статистике* од Арман Жилена професора Анверског Високог Института за трговину. Мало је који од страних уџбеника тако погодан за наше прилике као овај. Написан једним лаким и течним стилом, без употребе математичких метода које највише застрашују читаоце, овај уџбеник на *релативно малом простору* обухвата све гране модерне статистике. Цео је материјал подељен на два дела, на општу и примењену статистику. У првом делу после једног кратког увода посвећеног теоријској методологији статистике, налазимо изложене опште принципе статистичке технике. Ту је расправљено питање статистичке опсервације, прибирања материјала, затим његовог сређивања и приказивања. Други део је посвећен примењеној статистици. Ту имамо одељке о статистици производње, индустријске и пољопривредне, затим о статистици спољне трговине и саобраћаја и најзад један нарочити одељак о статистици цена.

Јасноћа, прегледност и занимљиво излагање су главне карактеристике овога дела. Верујемо да ће оно много допринети ширењу статистичког знања код нашег света и свима онима који се баве статистичким радовима послужиће као врло згодан приручник

А. Ј.

Завршетак енглеске новчане реформе. Од свих европских држава које су узеле учешћа у европском рату једино је Енглеска успела да вредност свога новца поврати на предратни паритет. Као и све остале европске државе и Енглеска је за време рата при-

бегла употреби незамењиве новчанице. Један специјалан закон овластио је 1914 г. државну благајницу да издаје новчанице (т. зв. currency notes). И ако Енглеска није презала да за време рата добар део својих издатака покрије путем редовних прихода и зајмова ипак је била принуђена дасе користи издавањем државних новчаница чији је оптицај достигао у 1920 г. свој максимум од 370 милиона фунти стерлинга. У исто време повећао се и новчанични оптицај Енглеске Банке од 40 милиона на 115 милиона фунти. Ово велико повећање оптицаја имало је своје неизбежне резултате у знатном опадању куповне вредности новчане јединице а исто гако и курса енглеске девизе. Одмах после рата Енглеска је енергично започела рад на сређивању својих новчаних прилика. 1918. један нарочити комитет под председништвом тадањег гувернера Енглеске Банке лорда Кунлајфа добио је задатак да проучи питање новчаног санирања. У августу исте године овај комитет је поднео свој извештај у коме се извођење енглеске новчане реформе предвиђа у више етапа. Комитет је стао на гледиште да се на првом месту мора што пре извршити смањење непокривеног новчаничног оптицаја. Од овога момента започиње у Енглеској дуготрајан процес новчане дефлације са свима њеним неоспорно штетним последицама по енглеске привреду. Али циљ је био постигнут, оптицај државних новчаница пао је на 245 милиона фунти стерлинга. Ценс су пале и енглеска валута достигла је свој паритет према долару. Као последица овога дошло је 1925. год. поновно увођење конвертибилности новчаница. Ипак са овим није новчана реформа завршена. У оптицају су се и даље једновремено налазиле две врсте новчаница, државне и банчине. Питање фузије ових двеју врста новчаница решено је законом од 2 Јула 1928. Овим законом преноси се досадашњи државни новчанични оптицај на Енглеску Банку која ће га заменити својим новчаницама. На овај начин ће се досадашњи непокривени банчини оптицај од 19,750.000 фунти који датира још из Наполеонових ратова знатно повећати. Закон дозвољава да максимум овога непокривеног оптицаја (т. зв. fiduciary issue) буде 260 милиона фунти, што тачно одговара збиру државних новчаница у оптицају и досадашњих банчиних не покривених новчаница. Примање оволике масе државних новчаница представља за Енглеску Банку једну врло значајну промену. Она више неће са својом данашњом златном резервном бити у стању да своје новчанице покрије са 100% злата. Традиционални енглески систем стопроцентног покрића је дакле стварно напуштен. Постоји и даље законска обавеза за Банку да за сваку нову издату новчаницу располаже са потпуним златним покрићем. Али тиме што је повраћена обавеза Банке да своје новчанице исплаћује у злату учињено је да њена златна резерва служи као подлога целокупној маси новчаница и да, с обзиром на огромно повећање њеног оптицаја њена резерва више није у стању да са 100% покрије њен новчани оптицај. Покриће ће, када законски прописи буду потпуно и завршени износити између 40 и 50%. С друге стране, и ово је најважнија одредба закона, створена је могућност за Банку да у случају да се укаже потреба да се новчани оптицај повећа не буде у зависности од величине своје златне резерве. У оваквој прилици Банка ће истина моћи да повећањем своје златне резерве повећа у истој мери и свој емисиони капацитет, али она то не мора чинити. Чл. 8. закона предвиђа наиме да Банка у случају да ма у коме тренутку нађе да би било корисно повећати оптицај непокривених новчаница може са одобрењем Министарства Финансија ово повећање извршити. Дозвола за повећања оптицаја коју Министарство Финансија у оваквој прилици издаје важи само шест месеци и мора бити обнављана. На овакав начин може се оптицај повећати најдуже за две године. За дужи рок потребно је одобрење парламента. Ова значајна реформа са којом нису задовољне присталице традиционалне емисионе политике представља једну врло значајну новину. Енглеска која није хтела да за емисију новчаница усвоји на континенту распрострањени принцип сразмерног покрића, усвојила је један систем који је по гледиштима класичне теорије новца најгори. Јер начело сразмерног покрића, које важи на континенту одузима сваку могућност емисионој банци да самовољно повећава свој оптицај, она га мора одр-

жавати стриктно у складу са својом металном резервом. У Енглеској, земљи где једино важи принцип стопроцентног покрића, међутим је данас могуће да Банка без икаквог повећавања подлоге повећа свој новчани оптицај. Несумњиво да у овој законској реформи треба видети последицу кампање коју већ неколико година води једна група научника и банкара. Они желе да се енглеском новчаном оптицају да што већа еластичност, они налазе да за стварање новца не сме главни критеријум бити величина златне подлоге него стварне привредне потребе. Привреда се не сме подешавати према новчаном оптицају него обратно. Тако је данас Енглеска, која је прва завела златно важење и која је својом монетарном политиком дала пример за којим су пошле већина држава света, данас напушта ортодоксну концепцију златног важења и жртвује га интересима привредног напретка.

А. Ј.

Измене Уредбе Правног Факултета Университета у Београду. У броју Службених Новина од 20 августа т. г., објављена је нова Уредба Правног Факултета Университета у Београду, од 5 августа 1928 године. Досадања уредба измењена је у неким тачкама. У број наука, које се изучавају на Правном Факултету, уведено је и Шеријатско Право, које је обавезан предмет само за оне ученике који су се уписали на Правни Факултет као свршени ученици Шеријатске Школе.

Испити се полажу по групама. Али Римско Право, Црквено Право, Енциклопедија Права, Историја Словенских Права и Дипломатска и Политичка Историја Срба, Хрвата и Словенаца у XIX и XX веку полажу се појединачно. Досадање групе трећа до седме, постају прва до пета, са истим распоредом предмета као и до сада. Грађанско-правној групи додаје се и Шеријатско Право. Остају писмени испити из Кривичног и Грађанског Права. У пети семестар може се уписати само онај ученик који је положио све испите који се појединачно полажу, као и испит из прве групе. Ко није положио ове испите, сматраће се учеником само ако уписује четврти семестар до год не положи ове испите. Ова одредба вреди за оне ученике који још немају два семестра. Остали ученици уписиваће даље семестре по досадањој уредби.

За докторски испит држаће се специални курсеви са семинарима. Ти су курсеви подељени на четири групе: приватно-правну, кривично-правну, јавно-правну и економско-финансиску. У прве три групе може се радити докторска расправа и из Црквеног Права, Енциклопедије Права и Историје Словенских Права, према природи изабраног предмета, а у првој групи још и из Међународног Приватног Права и Шеријатског Права. Од кандидата за докторски испит тражи се да је положио дипломски испит (не тражи се нарочити успех као до сада), да је најмање два семестра слушао специалне курсеве једне од поменутих група за докторат, и да је у семинарима своје групе имао два писмена рада који га, по писменој оцени двојице наставника, оспособљавају за полагање докторског испита. Усмени испити полажу се из оне групе чије је специалне курсеве кандидат слушао, а не, као до сада из две групе. Питања се постављају у приватно-правној групи: из Римског Права, Грађанског Права, Трговачког права са Меничним и Стечајним Правом и Грађанско-Судског Поступка; — у кривично-правној групи: из Кривичног Права, Кривичног Судског Поступка и Судске Медицине; — у јавно-правној групи: из Општег Државног Права и Уставног Права Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Административног Права, Међународног Јавног Права са Дипломатском и Политичком Историјом Срба, Хрвата и Словенаца у XIX и XX веку; — у економско-финансиској групи: из Народне Економије (теориске и практичне), Науке о Финансијама и Статистике. Сем овог полажу се испити из свију специалних курсева које је кандидат слушао за докторски испит дотичне групе. Ако је докторска расправа изабрана из Црквеног Права Историје Словенских Права, Међународног Приватног Права или Шеријатског Права, кандидат ће поред побројаних испита из своје групе полагати испит и из предмета, из кога је изабрао расправу. — Овај се усмени испит може само једанпут поновити. Одредбе о изради и одбрани докторске расправе остају у главном исте. Само што сада председник испитне комисије није свагда декан, већ најстарији

од три члана комисије. Ако кандидат повуче поднету расправу, пошто је већ одређена комисија за њену оцену, сматра се да није положио писмени докторски испит. Расправа се може штампати тек кад то одобри Декан Факултета. Формат и насловни лист морају одговарати одредбама, које о томе донесе Факултетски Савет.

Ова Уредба већ је ступила у живот, а обавезну снагу задобила је још од 20 августа ове године.

И. П.

Конгрес руских научника у Београду. — Од 16 до 23 септембра ове године, одржан је у Београду конгрес руских научника — емиграната. У многим одсецима, подељеним према природи предмета који су излагани, прочитано је око сто шездесет реферата. Приликом свечаног отварања конгреса имао је да прочита свој реферат „Словенство као предмет историско-правничког проучавања" г. д-р Теодор Тарановски. Како је дневни ред био сувише дуг, ово предавање није читано, већ ће бити објављено у збирци расправа са овог конгреса. У току конгреса саопштени су реферати из области приватних и друштвених наука: Држава-град и произашли из ње принципат од К. М. Смирнова, Адрианова реформа и њен значај за развитак законодавне власти императора од К. М. Смирнова; Руски феудализам од Н. Ф. Преображенског; Из историје каставског статута од М. Н. Јасинског; Разноврсност начина привреде од Д. Н. Иванцова; Аграрно питање у Русији пре и после револуције од П. П. Мигулина; Је ли решено аграрно питање у Русији, од Т. В. Локота; Конкретни задатци реконструкције руске сеоске привреде од В. Е. Брунста; Економика и археологија (питања о последици у привредном животу) од Петра Савицког: Књажево право на земљи од Д. М. Одинеца; Важно, до сада неразјашњено питање из историје преговора Срба са Дубровником, од М. Н. Јасинског; Љубљанска копија Новосадског (Раковачког) рукописа Законика Стефана Дечанског од М. Н. Јасинског; Најстарији судски зборник југозападних словена (статут острва Корчуле) од А. В. Соловјева; Перспективе сеоске привреде у Краљевини С. Х. С. од И. П. Маркова; Основни проблеми теорије новца и новчаног промета од П. Б. Струве; Савремени новчани проблем и улога емисионих банака од П. И. Рудченка; Новчана реформа у Краљевини С.Х.С. од П. И. Рудченка; О руским финансијама за време 1918—1928 год., од М. В. Бернацког; Народна привреда Краљевине С. Х. С. од Ал. Д. Билимовића; Основне црте државних финансија у Европи после рата, од А. А. Вилкова; Шумска богатства Краљевине С. Х. С. и њихово значење, од А. И. Шеншина; Наука и морал, од С. И. Метаљникова; Историја развитка руске економске мисли и њени основни проблеми, од П. Б. Струве; Трговина и обрт на Нижегородском вашару и њихов значај запроучавање унутарње трговине и кретање цена у Русији у првој половини XIX века, од П. А. Остроухова; Савремена Организација железничке привреде, од П. И. Рудченка; Проблем методе у проучавању права, од И. А. Ильина; Предмет и однос у друштвеним наукама од Е. В. Спекторског; Критериум смањене урачунљивости у будућем кривичном праву од А. В. Маклецова; Појам кривице у савременој науци кривичног права, од Г. Н. Смирнова; Предстојећа реформа кривичног права у краљевини С. Х. С. и њене основне тенденције, од М. П. Чубинског; Совјетска Русија и правни живот, од И. М. Тјутрјумова; Администрација и административни суд, од А. А. Боголепова; Месна самоуправа у Краљевини С. Х. С., од А. Ј. Вегнера; О наслеђу иза руских емиграната у Краљевини С. Х. С., од Л. Ј. Таубера; Међународна Дунавска Комисија и стални технички комитет у режиму вода Дунавског Басена, од С. П. Максимова. — Међу осталим предавањима има знатан број, који се баве проблемима наше државе и имају значај и за нашу науку. Плодан рад конгреса запажен је и од наше јавности, која је пратила са пажњом ток конгреса.

И. П.

О законодавним границама између Цркве и Државе од Д-р *Чедомиља Митровића*, II издање, Београд, 1928, стр. 32.

Ово је приступно предавање садањег ректора одржано на Великој Школи 1899. г. И ако је ово ново издање непромењено, у својој садржини оно је добро дошло као такво. Писац је изнео оно што представља неку ве-

читу истину у односима једне модерне државе према религијским заједницама, које у њој постоје. То је однос коректности, толеранције и заједничке сарадње на пољу етичког васпитања и подизања грађана. Пишчева схватања — и ако прожета хришћанским духом — представљају крајну умереност и објективност у третирању материје. Сарадња, а не идеја духа надмоћности било цркве било државе, — то је идеја на којој се базирају сва разлагања ове расправе. Њене одлике то су: с једне стране *умереност и објективност* у оцењивању надлежности цркве и то у степену кога се канонисти обично не држе; а с друге опет стране велика *запојеност духом хришћанства и моралности* која није својствена правницима — позитивистима. Све је то тако добро дошло данас када се у велико завршава припремни рад на законодавству, које треба да регулише односе између наше државе и цркава у њој. Леп подсетник умерености за обе стране да се не прекорачује у надлежности, јер само кад се буду поставиле правилне границе разграничења мисије између државе и цркве, само тада ће се моћи осигурати њихова правилна сарадња на заједничком духовном јачању човечанског рода. Зато је за њено прештампавање изабран најбољи тренутак.

Д-р Милан Бартош.

Branko Miljouch, docteur en droit, **Le fondement du Droit International.** Paris, 1928, стр. 144. — Књига г. Миљуша представља један обилан рад из граничне области Опште Теорије Права, Филозофије Права и Међународног Права. Проблем који се овде расправља, основ Међународног Права, је једно врло замршено питање; питање о основу права то је питање о његовом постанку. Ради тога г. Б. М. расправља питање односа права према друштву и његовој култури, однос међународне заједнице према идеји државе кроз различите векове и по разним филозофским концепцијама. Зато дело садржи и историску анализу појединих филозофских школа, које су утицале на развој мисли о човечанству и о осигурању нормалних односа међу организованим заједницама људи. Све је то јасно. Можда и сувише јасно, тако да се и из излагања и из критике школа, назире ауторова основна мисао: тежња човекољубивости.

Нарочиту пажњу заслужује пишчева глава о санкцији у Међународном Праву. Ту се између редова крије тешка сумња ауторова да све не остане на његовој категоричкој осуди стања у прошлости, тако оштро поновљеној у реченици: „Међународно право било је до сада потпуно на милости и немилости политике". И после свега осећа се једно упињање да се на Друштво Народа набаце наде за све, што очекују пацифисти и филантропи.

Зато књига г Миљуша, нашег земљака, добро ће доћи свакоме ко хоће да упозна и да интимно осети везу између философских концепција о Човечанству у Међународном Праву. Писац је одлучан присталица међународне заједнице, још боље међузависности држава али се зато, баш из његових оштрих критика могу врло лако уочити и све друге школе, које су противу његове основне концепције.

Стојећи под директним утицајем нео-натуралистичке француске правничке школе, г. Миљуш одлучно тврди да је основ Међународног Права у човечијем нагонском убеђењу у идеју човечанства, зато се за њега Међународно Право ствара под утицајем једног вишег, независног од људске воље, Природнога Права, које само тренутно добија свој израз у логици дотичног времена и друштвених потреба које су све подчињене — било непосредно, било посредно — вечитом закону преображаја, који тежи идеји колективности и тако као што се данас у општем интересу сужава неограничена слобода појединаца, тако ће се — писац се нада — сутра и слобода кретања и акције држава ограничити у општем интересу друштва држава, у осигурању њихове заједнице, која добија свој до сада најпотпунији израз у идеји о Друштву Народа.

Једна књига критичког пацифизма, која обавештава, дискутује, критикује и нада све појачава нашу наду у Човечанство и Мир.

Д-р Милан Бартош

Збирка закона, министарских наредаба и уредаба и Збирка одлука виших судова. — Под овим називом већ неколико година г. *Др. Никола Игњатовић*, председник Апелационог Суда у Новом Саду врши једну велику услугу нашој практичној правној литератури објављујући с једне стране законске и уредбодавне текстове, а

с друге стране пак бележећи јуриспруденцију како у грађанском тако и у кривичном судском посупку. Сматрамо за потребно да забележимо и скренемо пажњу на ову збирку, једину у нашој сиромашној правној литератури која је могла, благодарећи истрајности и ауторитету њеног уредника, да се одржи. Али похваљујући намеру и труд, подвлачећи потребу за оваквим збиркама, слободни смо да подвучемо неке од њених особина негативне природе, које би-— по нашем мишљењу — ваљало избећи у даљем издавању ове, тако потребне, збирке.

Прво ћемо се осврнути на њен први део, а то је на збирку закона, министарских наредаба и уредаба. Ту је ова збирка непотпуна јер не објављује све правне прописе. Она објављује само *главне* од њих, и то нарочито оне који се тичу Војводине. То је голо бележење текстова, без коментара, без доктринарног пропраћања. Бележење које се ничим не одваја од публиковања тих прописа у Службеним Новинама. Од овог и сваквог бележења нема се велике користи, нарочито не од како је уведена врло лепа пракса да се општи правни прописи одвајају у додатак Службених Новина и од како тај додатак представља зборник закона, уредаба и наредаба.

Други део бележи случајеве из јудикатуре. Бележи их двојако. Једне резимира. Наводи срж одлуке у неколико реченица. Друге излаже опширније. Ту је критеријум уредника, који одлучује хоће ли се један случај изложити овако или онако. Систем који су почеле да употребљавају неке немачке збирке, али који не даје могућности да се критички изучавају одлуке. Ми смо мишљења да се тај систем не може и не сме одобрити. Много веће користи би било од опште усвојеног начина бележења одлука, а то је бележења одлука in extenso, јер се на тај начин читаоцу даје могућност да и сам критички посматра судске разлоге и тако контролише правилност закључка, начин који је на западу опште усвојен и који налази круну свога успеха у сталности француске јуриспруденције, до које се могло доћи само благодарећи бележењу судских одлука у „Dallos", „Sirey", „Gazette du Palais" и т. д. Најзад и овај је део чисто *провинцијског* значења. Обзире се само на јуриспруденцију виших (апелационог и касационог) судова за Војводину. Ту су два недостатка — један провинциско обележје а други што не бележи и одлуке првостепених судова, јер и ту има често карактеристичних случајева.

Али поред свих тих недостатака труд г. Др. Игњатовића заслужује велику пажњу и пружа нам наду да ће изједначењу судског законодавства ова збирка добити општи, унитаристички југословенски карактер, што ће јој дозволити да прошири круг читалаца, повећа своју садржину и поправи начин уређивања.

Д-р Милан Ф. Бартош.

Судска пракса у 1927. години, уредио *Србислав М. Ковачевић*, судија касационог суда, Београд, 1928, Штамп. Туповић, стр. XII+718. — Ова књига показује велики напредак у бележењу судске праксе у правном подручју предратне Краљевине Србије. Ово је већ трећа књига ове одличне збирке, коју уређује г. Србислав Ковачевић. Тако у „Судској пракси" за 1925., за 1926., и најзад овој сад за 1927. г. имамо забележених 1300 одлука Касационог Суда у Београду, а то ће рећи све важније случајеве који су се за прошле три календарске године појавиле у српској јуриспруденцији. Тако је сад постављен темељ даљем систематском бележењу јудикатуре.

У Србији јуриспруденција није бележена са великим планом и систематски. Бележена је обично или од случаја на случај или просто хронолошки. Из тих радова поч. Стеве Максимовића, г. Др. Гојка Никелића и других случајних приказивача развила се сва научна дискусија око критичне примене законских прописа код нас. Али било је прилично тешко снаћи се у њима. Разређени у разним књигама, тешко је било доћи до њих. Г. Ковачевић сад је изменио такав начин бележења одлука и дао један други згоднији. Он објављује сваке године збирку свих важнијих одлука из прошле године као посебну књигу и то сређену по материји. Одлуке су сређене по законском пропису на који се односе. Збирке су поред тога пропраћене и једним лепо сређеним *стварним регистром*, тако да се тражена одлука може наћи врло лако и ја је прак-

тична употреба збирке у многоме олакшана.

Бележење јуриспруденције се мора поздравити из више разлога. Судови греше, свуда на свету. Али се свуда и судске одлуке бележе. Зато је правницима дата могућност да укажу на судске погрешке, а судијама да их избегавају. — Практичарима опет олакшано је да упознају гледиште судова на сличне случајеве. — Самим судовима се осигурава једнообразност, код примене закона. — Најзад нижи судови имају могућност да унапред знају грешке и заблуде у примени права и да их се клоне. Зато се правилност примене законских прописа и једнообразност у суђењу у опште не може ни замислити без упоређивања једнообразних случајева. А то се упоређивање може вршити једино бележењем читавог низа случајева и издвајањем оних које ваља упоредити. — Најзад бележење судских одлука је најбоља слика о томе да ли прописи позитивног права одговарају савременом правном саобраћају у животу. — Све то указује колика је добит и корист, колика је потреба од систематског бележења судских одлука, од издавања збирки одлука, али увек под условом да се у тим збиркама може брзо снаћи. — Кад томе додамо, оно што смо већ навели, да се у збирци „Судска пракса" г. Ковачевића може врло лако снаћи, због њене систематске сређености и због одличног стварног регистра, онда морамо да подвучемо њен значај и да захвалимо њеном уреднику на прилогу, који доприноси српској практичној правној литератури својим колекцијама, без којих се више не може замислити ни један правник ни теоретичар, и која све више улази чак и у семинаре на Београдском Правничком Факултету, тако да се студенти права упоредо са теоријом упућују и на примену права.

Али, нека нам буде опроштено, ми би ставили неке напомене за будуће уређивање ове збирке:

1. Ова збирка *доноси одлуке у изводу*. То прилично смета. Ми нисмо у стању да тамо улазимо у интенције судова, и ако су изводи г. Ковачевића врло интелигентно извучени. — Знамо разлог: уштеда места. Без тога можда не би се збирка ни могла издати, јер је и за овако скраћену редакцију број купаца ограничен. Можда ће се временом моћи учинити штогод на проширење збирке.

2. Збирка врло *често само препричава случај*. То је излагање на поверење редактору, који га заслужује, али се у начелу ово не сматра за најбољи начин бележења судских одлука, и ако се уз случајеве тачно излажу бројеви и датум одлуке, тако да свако у судским актима може констатовати исправност излагања. (За доказ наводимо случајеве 135, 219, 326 и т. д.)

3. Збирка не доноси случајеве под *пуним именом странака* и ако је то обичај у целом свету. То олакшава често ближе упознавање са мотивима и околностима у случајевима.

4. Збирка има један озбиљан недостатак у томе *што се ограничава само на јуриспруденцију Касационог Суда*. Ма да је код нас обичај да скоро све пролази кроз Касациони Суд, јер су жалбе редовне појаве, ипак остаје низ интересантних случајева ван Касационог Суда, те се зато њихова јуриспруденција не бележи. Ово је врло важна напомена. За потпуност збирке било би неопходно допунити је бар одлукама Апелационог Судова. у случајевима где они врше и касациону власт (н. пр. по Уредби о убрзању рада код судских и иследних власти), јер су *ти случајеви врло важни* и по развитак права и по правни саобраћај у опште. Затим треба унети и карактеристичне одлуке првостепених судова, тамо где су жалбе на више судове немогуће или неуобичајене (н. пр. код решења о притвору, код уписа у бирачке спискове, у иступним кривицама, код закона о становима и т. д.). Тек би се тако попуњена збирка с правом могла назвати „Судска Пракса" у опште, а не само Пракса код Касационог Суда. И ако би — признајемо — то захтевало велику жртву, па тиме поскупило књигу и смањило њено растурање, ако не би чак и довело у питање њена издавања.

5. Збирка занемарује доктринално испитавање наведених случајева и упоређивање са досадањом јуриспруденцијом. Посао који захтева огромно труда, али који би био од необичне користи. То би била жива слика развијања судске праксе и утицаја модерних схватања на наше правосуђе. Ту би се могло уочити да ли је критика старих пресуда утицала на исправљање грешака у новим случајевима.

Овај посао, студирање пресуда одиста излази из круга овакве збирке једнога човека, који је апсорбован већ самим прикупљањем и систематизирањем одлука, али то је начин који је нужан да би се имало што веће користи од збирака. То је начин без кога се збирке не могу ни замислити у највећем броју земаља на западу. Тај би начин ваљало што јаче применити бар кад се излажу противуречне одлуке по истом предмету.

Стављајући ове примедбе за будуће, ми смо за сада дужни да поздравимо излажење ове треће књиге, до сада најбоље наше српске збирке судских одлука и да пожелимо заслужени одзив читалачке публике овом савесном труду и раду г. Ковачевића, који ће он сигурно — на општу корист — продужити и следећих година пружајући нам све потпуније своје годишњаке „Судске Праксе".

Д-р Милан Бартош

НОВЕ КЊИГЕ

Teodor Taranovski, **Hlstorija prava rosyjskiego.** *Częsc Hlstorija ustroju panstwowiego* (Lwöw, 1928, — 151 стр.)

Д-р Теодор Тарановски, **Политичке и правне идеје у Синтагмату Властара** (Нови Сад, 1928, стр. 13. Отисак из „Летописа Матице Српске", књ. 317., св. 2.)

Д-р Александар В. Соловјев, **Једна српска жупа за време царства** Скопље, 1927, стр. 18. Отисак из „Гласника Скопског Научног Друштва", књ. III.)

Univ prof. D-r Metod Dolenc, **Zločinec iz prepričanja (Le criminel par conviction)** Ljubljana, 1928, стр. 30. Posebni odtisek iz „Zbornika znanstvenih razprava" L. VI. (1927-28). Izdanje Pravnog Fakulteta u Ljubljani.

Главни демографски податци о Краљевини Србији, прикупио и обрадио *Фрања Ј. Аустнер.* (Београд, 1928. стр. IV+74.

Univ. prof. Dr. Aleksander Bilimović, **Nove metode proučevanja konjunktur in gospodarska prognoza.** *Les nouvelles méthodes de l'etude des conjontures et la prévision economique.* (Ljubljana, 1928, str. 21. Posebni odtisek iz „Zbornika znanstvenih razprava L. VI. (1927-28). Izdanje Pravnog Fakulteta u Ljubljani.)

Z. Peritsch, **Die politische Fortentiwicklung des jugoslawischen Staates.** (Zürich, 1928, S. 16. Separatabdruck aus der „Neuen Zürcher Zeitung)

Jivoin M. Peritch, **Quelques particularités du Droit civil Yougoslave.** *Priorite des Hommes sur les Femmes en matiere de succession „ab intestat", Home stead. Communautes de famille* (*Zadrougas*). (Paris, 1928, Felix Alcan p. 27. Exrait du „Compte rendu des seances et travaux de l' Académie des Sciences morales et politiques (Institut de France), № mars-avril 1928.)

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68 — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋА
Проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVIII ДРУГО КОЛО 25. Октобар 1928. КЊИГА XVII (XXXIV) Бр. 4

О ПОЗАКОЊЕЊУ ДЕЦЕ КОНВАЛИДАЦИЈОМ БРАКА

1. Позакоњење (legitimatio) је правни акт, којим се једном ванбрачном детету ствара положај брачног детета. Наш грађански законик (§ 134) познаје три врсте позакоњења: конвалидацијом брака, доцније закљученим браком родитеља ванбрачног детета, милошћу владаоца, која се подарује ванбрачном детету. У § 134 прописано је: „Деца небрачна могу се законом учинити и са брачном изравнати: 1) кад би препоне брачне, по гласу опредељења предидуће главе за уклониме оглашене, својим путем уклониле се, и брак пређе ништаван бивши за тврд огласио се..."[1])

2. Овај начин позакоњења претпоставља дакле да је између родитеља детета био закључен брак, којем је стајала на путу једна брачна препрека али таква која је отклоњива (§ 90), и која је после закључења брака и уклоњена била, те је брак постао пуноважан. Тежиште питања је у овом случају у „брачним препонама" или препрекама, које су „уклониме". Брак, закључен и поред такве „препоне" нуноважан је, али постоји. законска могућност да се такав брак поништи. Такви су бракови рушљиви или оборљиви.[2])

По нашем грађанском закоиику *може се* поништити брак закључен са душевно болесним лицем (§ 93 бр. 3), са неспособним

---

[1]) У аустријском грађ. законику прописује се у § 160: „Деца која су (истина) рођена у неважном браку, (али не у таквом којему стоје на путу препреке наведене у §§ 62—64), сматраће се као брачна, ако је брачна препрека доцније уклоњена, или ако бар једном родитељу, без његове кривице, није била позната брачна препрека; ипак, у последњем случају, таква деца не могу добити оно имање, које је породичим наредбама нарочито задржано за за брачно потомство"...Речи у заградама укинуте су патентом од 8. октобра 1856 и царском наредбом од 3. јуна 1858. *Немачки* грађански законик од 1896 год. познаје само две врсте легитимације, познијим браком и милошћу државне власти. Исто тако и швајцарски заоник од 1907. Али у швајцарском законику постоји пропис члана 133 који каже: „Ако брак буде проглашен неважним, онда се деца ипак смарају као брачна, без обзира на савесност или несавесност њихових родитеља."

[2]) Види: Др. Л. Марковић, Породично Право, стр. 25, 26, 78, 79.

Архив Правног факултета

за вршење брачне дужности (§ 93 бр. 4.), са злочинцем осуђеним на робију (§ 93 бр. 7), са „подметнутим" лицем, дакле, услед заблуде у личности, са другим лицем а не оним са којим се хтело (§ 93 бр. 6), са принуђеним лицем (§ 93 бр. 5), брак закључен између сродника у степенима, који нису црквом строго забрањени (§ 93 бр. 9), а то су пети до седмог степена сродства,[3]) брак између лица која још немају 17 (мушко) односно 15 (женско) година, али имају 15 и 13 година.

3. Ови рушљиви бракови могу бити поништени по тужби заинтересованог лица (§ 93 бр. 3, 4, 5, 6, 7,) а и по захтеву духовне власти (§§ 93 бр. 9, 72). Ако се поништај не тражи, онда брак остаје пуноважан. А ако се, у случају оборљивости брака због сродства (§§ 93 бр. 9, 80), или недостатка година супружника (§ 72), тражи и добије архијерејски опроштај, онда и овај брак остаје пуноважан.

4. У оваквом оборљивом браку рођено дете[4]) позакоњује се, каже закон, тиме што се брачне препоне уклоне и „брак пређе ништав бивши за тврд огласио се..." Закон дакле у првом реду мисли на брак, чија јеоборљивост или рушљивост престала услед подараног архијерејског опроштаја,услед којег брак остаје пуноважан и у њему рођено дете сматра се као законо, брачно дете. Али ако архијерски опроштај није дат, онда ни брак није пуноважан (§ 72), па, следствено, није брачно ни у њему рођено дете.[5])

5. Међутим, као што смо видели, има и таквих рушљивих бракова, за чију пуноважност није потребан архијерејски опроштај, него који остају пуноважни због тога, што лице, овлашћено да тражи поништај, не учини употребу од тога свога права. (§ 93. бр. 3, 4, 5, 6, 7). Кад тај брак остаје пуноважан, онда је природно да се и деца, у томе браку рођена, сматрају као брачна. И код овога брака уклоњива брачна препрека уклоњена је неупотребом права на поништај брака, и овај је, услед те неупотребе, „тврд" постао у смислу § 134, 1.

---

3) Др. Л. Марковић, Пор. Право, стр. 40, 79.

4) да је дете у оборљивом браку рођено мора бити доказано по прописима који вреде за децу из пуноважног брака — §§ 113, 114.

5) Питање је само докле ће се чекати на архијерејски опроштај? Ако би се овај имао дати због недостатка година супружника, Др. Л. Марковић мисли, умесно, да „право духовног суда да поништи брак траје само дотле док супрузи не наврше године које се траже као услов за пуноважност брака." Ако је пак опроштај потребан због сродства супружника, онда, у оскудици законских прописа, мислимо да треба, по правној аналогији, узети да се по истеку три године од дана када је духовна власт сазнала за закључење овога рушљивога брака, овај више не може поништити (§ 937).

ANALELE BCU Iași

6. Кад је брак закључен, и ако су му на путу стајале *неуклоњиве препреке* (§§ 93 бр. 1, 2, 8, 9 и 10., 81, брак монаха, други брак свештеника), онда се такав брак мора судском одлуком поништити. На жалост, по нашем законодавству, и деца у таквом браку рођена сматрају се као ванбрачна чим судска одлука о поништају брака буде донесена. Наш законодавац није сматрао за потребно да усвоји прописе § 160 аустријског законика, који сматра брачном децу из таквог брака „ако бар једном родитељу, без његове кривице, није била позната брачна препрека" (неуклоњива)[6])

7. И кад се један рушљив брак, услед архијерејског опроштаја, за „тврд" огласи, као што вели § 134 бр. 1., као и у случају кад он остаје нуноважан што није тражен његов поништај, дејство рођења детета у таквом браку је исто: то се дете сматра као *брачно дете* својих родитеља. Оно се сматра као брачно још од дана свога рођења и то како према својим родитељима тако и према свима њиховим сродницима. Према томе оно има према њима и сва лична и имовинска права која припадају деци из пуноважно закљученог брака.

Д-р Драг. Аранђеловић.

ТРУЛСКИ САБОР О КРВНОМ СРОДСТВУ

У историји питања о крвном сродству, као брачној сметњи, за православну цркву је од највећег значаја 54. правило Трулског Сабора. Већ цариградски Конгрес 1923. год., да би спречио неодређеност у решавању питања о сродству, која постоји у православним автокефалним црквама, донео је 5. јуна 1923. год одлуку: „Сматрају се обавезним све сметње за брак, које су изрично напоменуте у канонима Васељенских Сабора. Све друге препреке, које су доцније донете, могу се путем икономије ублажити од стране месних Синода према потребама." Та је одлука сасвим правилна. У ствари, Васељенски Сабор — то је највиши законодавни орган у Православној Цркви, и његова правила јављају се као обавезна за све автокефалне цркве, које састављају једну Православну Цркву. Због тога питање о смислу одредбе

6) B. Krainz—Ehrenzweig, System des oesterreichischen allgemeinen Privatrechts, II Band, 2 Hälfte, стр. 191, 192 који наводи да је католичко-канонско право још од 12 столећа децу из оваквог брака (путативног) сматрало као брачну. В. и Др. Л. Марковић, op. cit. стр. 78. Тако је и у француском, немачком и швајцарском праву.

Трулског Сабора односно крвног сродства, као брачне сметње, то је питање о крајњој граници, коју нема права да пређе ни једна власт ни у смањењу броја брачних сметња, ни у облику њихових диспенсација.

На жалост 54. правило Трул. Сабора, толико важно, није потпуно јасно, и о његовом смислу већ одавно постоје спорови. 54. правило, као основу за одређивање забрањених степена сродства уопште, спомиње Свето Писмо Старог Завета. „Божанско нас писмо учи, каже правило[1]), да не приступаш свакому твом рођеноме по телу, да откриваш срамоту његову" (З. Мојс. 16,6). Даље, Сабор помиње Василија Великог, очигледно, имајући у виду његово 87. правило (против брака са свастиком), али додаје, да не треба Василијеве речи тумачити рестриктивно, јер је „богоносни Василије у својим правилима набројао неке забрањене брак ове, а велики број је прећутао, избегавајући мноштво срамотних имена, да речима не оскрнави говор." Али Сабор налази, да онакво ћутање може имати штетне последице, јер „се нису могли разабрати неправилни бракови, који се забрањују, услед чега се сама природа бркала." Због тога Сабор објављује, да он хоће, да „одређеније изложи" брачне забране услед сродства, и то пре свега, у погледу крвног сродства одређује:

„Ко ступи у брак са својом „exadelphi"... наређујемо, да сваки такав има подлећи правилу о седмогодишњем кајању, наравно пошто се разлучи од противзаконитога заједничког живота".

Текст нема варианата, али смисао најважније речи у њему није јасан. Та је реч „exadelphi". Једни мисле, да она означује братовљеву или сестрину кћер (синовицу или сестричину) и због тога тврде, да правило забрањује брак само у 3. степену крвног сродства. Други мисле, да та реч значи стричеву или теткину кћер и тврде, да правило забрањује брак и у четвртом степену. Дуго је преовлађивало прво мишљење. Беверицију је у своме „Synodicon'у" преводи реч „ exadlphi" са „fratris sui filia"[2]). Тако исто се преводи та реч и у једном старом издању Зонарина тумачења канона[3]). Исти превод налазимо и код Миња у његовој Патрологији[4]). Кад је у Русији први пут издат пуни текст правила под насловом: „Књига правила св. Апо-

ANALI PFB | anali.rs

1) Ат. Синт. II, 432.
2) Synod. I, 222, Oxoniae, 1672, I, 222.
3) Zonarae in canones commentarii, Lut. Paris. 1618.
4) Patrologia, Ser. graeca, t 137, col. 706.

стола, св. саборов вселенских и помоћстних и св. отец," (Москва, 1839), та реч је била преведена „дшер брата своего" (стр. 105). — Такав превод налазимо и у два доцнија издања те књиге. Тако преводи то место и чувени руски канониста архимандрит (доцније епископ Смоленски) Јован (Соколов). Он каже, да је брак у четвртом степену крвног сродства био забрањен само у VIII—IX в.[5]) Међутим у год. 1869. о томе питању изашла је специална расправа професора К. Лашкарева[6]), који доказује[7]) да 54. Трул. Правило не говори о синовици, већ о стричевој кћери, и под утицајем те расправе превод је тако исправљен. Већ у преводу „Дејанија Васељенских Сабора" год. 1871 реч exadelphi преведена је: „доч *своего дјади*"[8]) *Исто тако нови превод налазимо* и у новијим издањима „Књиге Правил" и сви православни руски канонисти штите такав превод. То налазимо код професора: А. С. Павлова[9]), М. Красножена[10]), Скворцова[11]), Н. Суворова[12]) и др.

У српским земљама епископ Никодим Милаш преводи са „своја братучеда (првобратучеда)", ма да у тумачењу каже: „у погледу крвног сродства правило забрањује бракове у 3. степену, а поименце, да нико не сме узети кћер брата својега. О првобратучедима правило не спомиње"[13]). Забрану четвртог степена крвног сродства види у 54. правилу и проф. Ч. Митровић[14]) и на крају крајева можемо казати, да је то сад „communis opinio doctorum". Морам признати, да сам то мишљење штитио до-

---

5) Опит курса церковнаго законодавћдћнја, II, С. Петербург, 1851, стр. 435, 439, ср. П. Забјелин. Права и објазанности пресвитеров, изд. 3-Кијев—Петербург, 1899, стр. 232.

6) Каким русским словом можно вјернеје взразитј... слово exadelphi? Труди Кијевској Духовној Акад. 1869, јуљ, стр. 96—107.

7) Могуће под утицајем Zhishmana, који је још 1864 г. тумачио тако 54. Трул. правило (Das Eherecht, S. 236—237) или Zachar. v. Ling. Gesch. d. griech.-rom. k. 1864., 3 Aufl. Berlin 1892. p. 63. а раније Mansi.

8) Дејанија, т. VI, Казањ, 1871, стр. 611.

9) Курс церкв. права, С. Лавра, 1902, сур. 131 и 342; 50 глава Кормчеј, стр. 160.

10) Церковноје право, изд. 4., Јурјев, 1917, стр. 230.

11) Записки по церковн. законов. Кијев, 1841, стр. 161.

12) Учебник церковнога права 3-е издање Москва, 1908, стр. 331.

13) Правила са тумачењима, Нови Сад, 1895, стр. 537 и 541.

14) Црквн. право, изд. I, стр. 137: „До четвртог степена (закључно) ни Сабор неби могао разрешити сродство, јер до тога је степена брак забрањен одредбом васељ. сабора (Трул. 54)."

ANALI PFB Tajalis

сада и ја, ма да са неком сумњом[15]). Али изучавање довело ме је до убеђења, да постоји више разлога да се мисли, да 54. правило Трул. Сабора говори о једном случају *трећег* степена крвног сродства, и да због тога, без обзира на велики ауторитет нових западних и словенских научника, наука мора да се врати старом гледишту Беверицију и Јована Соколова.

У одређивању смисла речи „exadelphi" ићи ћемо од центра к периферији, т. ј. говорићемо 1) о смислу те речи по лексичком саставу; 2) о смислу у језику како пре тако и после Трул. Сабора. 3) о смислу те речи у вези са контекстом 54. Трул. правила, и, најзад, 4) у вези са историјом крвног сродства, као брачне сметње у источној цркви.

1. — Реч „exadelphi" по своме лексичком саставу означује „ex adelphou или ex adelphis ginomeni", т. ј. ћерку брата или сестре, дакле трећи, а не четврти степен крвног сродства. Не може се назвати братучеда „ex adelphou ginomeni" или „exadelphi", — „рођен од брата", јер се она родила „ek theiou" или „ek theias" — од стрица или од тетке, а не од брата. Тако и сам лексички састав речи „exadelphi" претпоставља тумачење у смислу трећег, а не четвртог степена. Истина, да понекад значење речи не одговара њеном лексичком саставу, али то је само изузетак, чије постојање у сваком поједином случају треба доказати непобитним аргументима из историје те речи у језику. Али баш историја доказује да је у доба Трул. Сабора њено значење било сагласно са лексичким саставом.

2. — Без сумње да је пре Трул. Сабора реч „exadelphi" увек имала значење трећег, а не четвртог степена. После Трул. Сабора она је добила друго значење. Само та се промена десила много доцније. Сем тога, дуго времена реч „exadelphi" означавала је братучеду само у множини, док је у једнини сачувала све до IX века старо значење синовице.

У класичном грчком језику та реч није постојала, и у речницима тог језика не среће се. Она се јавља у епоси „koini", у александријском и грчко-римском периоду, у почетку, као реч некњижевног, простог, народног језика, а тек доцније унета је у неке споменике, поред осталих и у књигу Товита, написану на грчком језику 350-170 г. пре Хр. Налазимо у њој два пута ту реч у мушком роду и у смислу „син брата", т. ј. у трећем степену[16])

ANALIPIB.rs

[15]) В. мој чланак: „О смислу 54. правила Трулског Сабора" „Хр. Живот", 1926, стр. 203—206.

[16]) У 22 стиху главе I читамо: „Бје же (Ахиахар) син брата мојего"

И у каснијим споменицима „koinì" и ново-грчког језика до VIII века реч „exadelphos" како у мушком, тако и у женском роду увек има значење сродства трећег степена. У мушком роду налазимо ту реч код Јозефа Флавија (93 после Хр.) у „Старинама"[17] и овде оно има значење сродства трећег степена. Затим у женском роду налазимо „exadelphi" код св. Јустина Мученика у „Диалогу са јудејем Трифоном" (гл. 49). Овде он назива тако Саломеју — кћер брата Иродова Филипа у погледу самог Ирода (Антипе). И у латинском тексту правилно је преведена та реч „fratris filia"[18])

Исто тако и Евсевије Ћесаријски († 339) у својим „Хроникама" вели: „Брутије пише, да су у доба .Домицијана многи хришћани постали мученици: међу њима и Флавија Домицила exadelphi конзула Климента Флавија, као хришћанка, била је протерана на острво Понтију"[19]). Исту Флавију Домицилу Евсевије спомиње у својој црквеној историји. Назива је „ex adelphis gegonyidn", „рођена од сестре", „ex sorore neptem"[20]) Дакле — exadelphi — сестричина — трећи степен. У истом смислу је и номоканон Јована Постника († 595), говорећи о родоскрвнењу, он после рођених сестара као најближи род спомиње „exadelphi", т. ј. кћер брата или сестре.[21]).

Мислим да ови примери — а противни не постоје — доказују, да је пре Трул. Сабора, и у Светом Писму и у црквеној књижевности реч „exadelphi" имала значење трећег, а не четвртог степена. Према томе, Трул. Сабор могао је употребити ту реч само

(Товита), а у грчком оригиналу стоји: „In de (Achciaharos) e x a d e l p h os mou". Исто тако у 17 стиху XI главе: „И прииде Ахиахар и Насвас, син брата его", а у грчком у место син брата" стоји опет „e x a d e l p h o s". Слично преводе реч „exadelphos" и други преводиоци књиге Товита. А да су такви преводи потпуно тачни, то непобитно доказује сам оригинални текст књиге Товита:"21 стих I главе тог текста истог Ахиахара, који је у 22 стиху назаван „exadelphos mou" назива „yuon tou adelphou mou", т. ј. „син мога брата".

17) Antiquitates XX, 10, изд. Haverkamp, 1726 г., p. 979. Овде Флавије говори о првосвештенику Онији синовцу другог првосвештеника истог имена (Ониje IV).

18) Migne, ser. gr. 6,583 (лат), 584 (гр.), ср. Мат. 14, 1—12; Марк, 6, 14—29; Лук. 9, 7—9.

ANALI PFB | anali.rs

9) Chron. II, secunda persecutio; Migne 19, 551.

20) Hist. III, 18; Migne 20, 551—552.

21) Migne, 88, 1893.

у смислу, који је имала у Светом Писму[22]) и у ранијој црквеној књижевности. Међутим проф. Лашкарев спомиње само значење те речи у доба књиге Товит, а ништа не говори о њеном значењу пре Трул. Сабора *у хришћанској књижевности*. Место тих података он би хтео искористити податке незнабожачке књижевности и доказује, да је још пре Трул. Сабора реч exadelphi добила, тобож, ново значење и да га је сачувала и касније. Међутим у ствари први факат није доказан чак ни у погледу незнабожачке књижевности, а други — ново значење речи exadelphi после Трул. Сабора, мора се објаснити сасвим друкчије.

Чиме доказује проф. Лашкарев, да је та реч променила своје значење још пре Трулског Сабора? Он наводи само један доказ: грчког писца II века после Хр. Фриниха. У своме раду „Epitome dictionum atticarum sive ecloga", Фриних пише: „Ко хоће да говори по старом и беспрекорно (dokimos), дужан је избегавати следеће речи и изразе." Затим их набраја и каже: exadelphos apodiopompiten, anepsios de riteon, т. ј. не треба говорити „exadelphos", а у место њега треба говорити „anepsios".[23]) Али, тај би аргумент могао имати такву снагу, само ако би било потпуно јасно, у коме се смислу употребљује реч anepsios. Проф. Лашкарев се позива на грчког писца Јулија Полукса, који у свом раду „To onomastikon", у глави „о називима родова и сродства". употребљује реч „anepsios" у смислу братучеда[24]), али ми имамо података, да је у то доба реч „anepsios" имала смисао и „синовац" или „нећак". Такав смисао има та реч на пр. код Херодота (VII. 5); у Светом Писму Новог Завета ту реч налазимо само једанпут и то апостол Павле у посланици Колошанима (4,10) пише: „Поздравља вас..... Марко *нећак* (anepsios) Варнавин". И не само српски, него и остали преводи тако преводе ту реч. На пр. у руском преводу налазимо реч „Племјанник", у енглеском „sister's son" и т. д. Словенски превод оставља ту реч без превода: „анеи-

22) Тим више, што Трул. Сабор често се позива на Св. Писмо (в. на пр. прав. 64, 65, 75, 87 и др), у појединости баш у 54. правилу. Ср. стару. схолију према овом правилу. *В. И. Бенешевић*, Приложенија к изслед-канонич. Сборник XIV тит. Спб. 1905, стр. 46.

23) Editio Augustae Vindelicorum, 1601, p. 6; ed. Lobeck, Leipzig, 1820, ed. Rutherford, London 1881.

24) Editio Amstel. 1706, p. 279; ed. Becker, Berlin, 1846 u Bethe, Lpzg 1902. г.

25) В. Словарј церковно-славјанскаго и русскаго језика, руске Акад. Наука, т. I, Спб, 1847, стр., 90 ф. I. P. L a n g e, Das Evang. nach Marcus, Vielfeld und Lpzg, 1884, S. 5.

ANALI PFB | anali.rs

сиј"[25]). И црквено предање сведочи, да је Марко био нећак Варнавин, син његове сестре Марије, поменуте у Делима Апостолским (12,12). Према томе сасвим је неизвестан смисао речи anepsios — нећак или братучед, или можда оба у исто време код самог Фриниха.[26]) Чувени грчки речник Papes преводи реч anepsios код Фриниха баш „Bruder oder Schwesterkind" (Handwörterbuch, 1888, 2 Aufl., Braunschweig). Уопште није истинито мишљење проф. Лашкарева, да је та реч пре VI. в. имала значење само 4. степена, почињући од VI. века 3. степена, од VIII. искључиво 3. степена, (Op. cit. 106). Правилније је казати, да је та реч у једнини имала пре VIII века значење 3. степена,[27])а у множини 4., док је од VIII века имала значење 3. степена и у множини. Чак ,ако би је Фриних употребио у смислу братучеда, одавде још не излази да је Трул. Сабор више поклањао пажње неизвесном незнабожачком старом писцу, него ли Светом Писму и црквеној књижевности. Историја језика европских народа говори о јаком утицају Светог Писма чак и на народни језик, а за Сабор, као црквени орган, терминологија сродства у Светом Писму била је у извесној мери чак обавезна. Истина, да је почев од друге половине 9. века реч „exadelphos" добила значење, братучеда". То налазимо у грчким споменицима: Прохирону[28]), Базиликама[29]), „Декрету грађанских судија"[30]), код Евстатија Патрицијa[31]) и др. Даље у црквеним споменицима: саборским одлукама у доба Патријарха Сисинија[32]) и Михаила Керуларија[33]), код Јована Ксифилина[34]), Димитрија Хоматиана[35].) Зонаре[36]), Матеја Властара[37]), Константина Арменолула[38]) и др. Али све

26) Треба скренути пажњу и на ту околност, да је Фриних живео у Витинији, док Полукс у Египту, Атини и Риму.

27) DuCange наводи речи старог писца, који каже, да су деца од два брата „anepsioi 'a l l i l o i s. Glossarium graec. Vratislaviae, 1891, col. 392.

28) VII, I и 4-Крмчија изд. 1816. гл. 48, т. II, лист, 65—66.

29) Књ. 28, тит. V, глава 1, ed. Heimbach, III, 196. p.

30) Leunclavius, Ius graeco-rom. 1, 287.

31) Коментарије 1025 г., Leunclavius, I, 414, 416; ср. Zach. u. Ling, Practica, Ius graeco-rom. I. Lipsiae, 1856, 49, 28, p. 234.

32) Leuncl. I, 197—203 ср. Крмчија гл. 51. т. II, лист 163.

33) Leuncl. I, 206—209.

34) Leuncl. I, 263.

35) Leuncl. I, 266—268, ср. Pitra, Analecta sacra et classica, 1891, p. 732.

36) Annal. 14, 1., Mg., 134, 1288.

37) Ат. Синт. VI. 126, B, 8; Новаковић, 130.

ANALI PFB | anali.rs

то ниуколико не доказује, да је готово 200 година, пре издања Прохирона, та реч означавала братучеда. Сви канонисти, који су писали о тој речи, нису скренули пажњу на њену специалну особину. Реч exadelphos, као и други називи сродства, означује појам корелативног карактера, означује однос између два лица, — појам „син" везан за појам „отац" и т. д. Исто тако и појам exadelphi кћи брата, синовица или нећака везан је са појмом стрица или ујака, али и то само у једнини. А кад ми узмемо ту реч у множини и кажемо „синовци", њен се смисао мења. Због тога, што се овде заједно даје други корелативни појам, не појам стрица, него појам другог синовца, и реч „синовци" не изражава однос између синовца и стрица, већ између два синовца. А однос између два синовца је други од онога између синовца и стрица. Док је први—трећи степен крвнога сродства, дотле је други четврти степен. Због тога иста реч exadelphi може значити трећи, ако је употребљена у једнини, и четврти степен, ако је у множини. Исто срећемо и у старим словенским именима сродства. У 50. глави штампане Крмчије, почев од првог њеног синодског издања 1787 г., додат је „Реестр стариним наименованијам сродства"[39]). Ту читамо, да реч „сестричина" (т. ј. у једнини) означује „Племјанница од сестре", т. ј. нећака, дакле трећи степен. Међутим иста реч у множини: „сестреници" означује „от двоих родних братјев или сестер рожденних, то јест двојуродне сестри", или братучеда, т. ј. четврти степен, а реч „сестреница" и „сестренице" није ништа друго, неко старословенски превод грчких речи „exadelphi", „exadelphai". Видимо дакле, да је та реч, пре него што је добила ново значење само братучеде, била у прелазном периоду у једнини трећи а у множини — четврти степен. И у таквом периоду своје еволуције она се налазила у 7 и 8 веку у доба Трул. Сабора и издања Еклоге. Проф. Лашкарев се позива на Еклогу и тврди, да реч exadelphi има ту значење братучеда. Али то није тачно. Ту налазимо ову реч не у једнини, него само у множини, и што је врло природно, она у томе роду има значење четвртог степена. Ту читамо „kekolyntai de adelphoi pros adelphas kai tuton tekna oi legomenoi exadephoi[40]) или у ста-

38) Leuncl. I, 54; ср. Du Cange, Glossarium p. 329. app. p. 69.

39) Крмчија, изд. 1816, т. II. лист 181—182.

40) Ecloga (741 г.) II, 2 и Ecl. ad Proch, mut. II, 2 (X-XII в.) Zach. s. gr. r. IV. Lipsiae, 1865, p. 65. Исто тако треба рећи и о томосу патријарха Сисинија 996 г. првом црквеном споменику, где реч exadelphos има значење братучеда, али и овде ту реч налазимо у множини. Тако и у одлуци.

рословенском преводу Возбранено же бистј..... братја к сестрам и свих чад, нарицаеми и брату чада"[41]). Исто тако, кад се мало после Еклоге јавио скраћени текст Трул. Правила, као продужење Синопсиса Стефана Ефеског, под утицајем Еклоге, 54. Трулск. правило добило је значење забране четвртог степена, али чак ни тада реч exadelphos, сама по себи, није имала још значаја „братучед" а већ је добила то значење само синтактички. Овде срећемо: „ou synchoriseis exadelphi syzeuthinai exadelphon",[42]) У таквој синтактичкој вези ова реч[43]) има значење четвртог степена, и словенска Крмчија правилно преводи ово место.[44]) Но такво значење ова реч добија не сама по себи, него само због тога, што се овде, као њен корелатив, не јавља стриц, него други братучед. Било би слично томе и то, кад би казали, да синовац не може да се ожени са синовицом, хтели би да покажемо забрану брака у четвртом степену, ма да реч „синовица" сама по себи означује сродство трећег степена. Али употреба речи exadelphos у таквој вези јавља се као даља фаза у њеној еволуцији и објашњава нам на какав је начин променила свој стари смисао. Та је еволуција везана и са историјом речи „anepsios". Видели смо да је, сагласно сведочанству Фриниха, та реч понекад била синоним са exadelphos. Али кад је exadelphos добила значење сродства четвртог степена, реч „anepsios је примила одређено значење само трећег степена, и тиме је заменила стари канонски термин „adelphidi", који налазимо на пр. у 19. апостол. правилу и 5. правилу Теофила Александријског[45]), због чега Валсамон у

патр. Михаила Келуларија (Leuncl. I, 194—203; 206—209 Атинск. Синт V, 40—45.)

41) Крмчија, чл. 49, II, лист, 120.

42) Ат. Синт. II, 434.

43) И сама реч братучеда у једнини у старом српском језику (а у бугарском и сад) према своме лексичком саставу има значење сродства трећег степена, као превод грчки речи exadelphi. Миклошић реч exadelphos,-i свуда преводи — ex fratre natus, nata и понекад „nepos", neptis али никад не преводи sobrinus, sobrina. B. Lexicon linguae slovenicae, Vindob. 1850, p. 12; Lexicon paleoslovenico-graeco-latinu, Vindob. 1862—1865, p. 223 и 237; Краткиј славарј шести слав. језиков, С. пб. 1865., стр. 170 и 583. ср. Л. Лавровскиј, Сербско-рускиј славарј, Спб. 1870, стр. 30. У руском језику-сад нема речи братучед, али у старом руском језику речи „братучадо" и „братучада" означавали су сина и кћерку брата. В. Карамзин, Историја Госуд. Росс. III, прим. 346; IV, прим. 45 и Славарј Акад. Наука, I, 81; ср. Daničić, Riječnik, Zagreb, 1880—1881, str. 609, речи „bratučed" и „bratučeda".

44) Глава 17, I, лист. 136.

45) У Крмчији „сестрична", гл. 1, I, лист 3 и гл. 33, лист 189.

тумачењу 19. апостол. правила замењује ту реч са „adelphidi legetai i anepsia“[46]),

3. — Прелазимо на разјашњење речи „exadelphi“ у самоме 54. трулском правилу. То се правило јавило још раније пре него што је реч exadelphi добила значење сродства четвртог степена, чак и у множини. А осим тога, то правило употребљава ту реч не у множини, него у једнини, подвлачећи особиту сродничку близину између странака. Правило не говори просто „exadelphi“, него даје тој сродности квалификацију, коју налазимо у Старом Завету, а то је трећи степен крвног сродства (oikeia exadelhpi). Због тога је смисао тог правила, као забране брака због крвног сродства трећег степена, био потпуно јасан за савременике. Може се казати и о другобратучедима, да су они „exadelphoi“, али никак се не може казати, да је „oikeia exadelphi“ — братучеда, јер ће она бити за мене, не „exadelphu ginomeni“, не adelphonais, него ek theiu ginomeni. Да 54. правило употребљава ту реч у смислу трећег степена крвног сродства, то доказује и најближи контекст, у коме га налазимо. Видели смо већ, да оно указује, као на основ својих одредаба, на Стари Завет и Василија Великог. Али ни у Старом Завету, ни код Василија Великог не налазимо забране брака за братучеде. Стари Завет забрањује брак само у два случаја крвног сродства трећег степена. „Голотиње сестре оца својега не откриј; једна је крв са оцем твојим“. „Голотиње сестре матере своје не откриј; јер је једна крв са матером твојом.“ (З. Мојс. 18, 12, 13, ср. Крмчија, чл. 45, II, лист 48) Видимо дакле, да Ст. Завет изрично забрањује брак у трећем степену само онда, кад се женска страна јавља као старија у породичним односима, али ништа не каже о забрани брака у трећем степену, кад се женска страна јавља као млађа, т. ј. о забрани брака са ћерком брата или сестре, са синовицом или нећаком[46]). Због тога је постојало питање, како треба тумачити то ћутање Ст. Завета, у смислу забране, јер су и ово случајеви сродства трећег степена, или у смислу дозволе, јер, qui tacet, consentire videtur. И сабор, имајући у виду речи 87. правила Василија Вел. које је он први пут у другоме своме правилу уврстио у број општеобавезних црквених правила, тумачи да општа одредба Св. Писма: „немој приступати к свакој родици твојој по телу“ (З. Мојс. 18,6), садржи у себи и врсте сродства, о којима се изрично не спомиње и, тумачи то ћутање као забрану.

46) Ат. Синт. II. 26.

На тај начин, речи 54. правила о крвном сродству, имају најтешњу логичку везу са одредбом Ст. Завета о забрани брака у трећем степену крвног сродства и само допуњују путем законске аналогије (analogia legis), ту празнину, која је постојала у Ст. Завету[47]

Чак сама терминологија 54. правила има неку сличност са 18. главом 3. Мојсијеве књиге. Слично 12. и 13. стиху који говоре о oikeia exadelphi, т. ј. o ginomeni ex adelphu-is tu patros mitros. Међутим, брак у четвртом степену крвног сродства, брак са братучедом, нигде није био забрањен у Ст. Завету. Напротив Ст. Завет сведочи, да су такви бракови били уобичајени. Лија и Рахиљ биле су братучеде Јакова (1. Мојс. 28,2). На крају 4. Мојсејеве књиге читамо: „Мала и Терса и Егла и Мелха и Нуја, кћери Салпадове, удадоше се за синове стричева својих"[48]) Кћерима Елеазара се оженише синови Кисови, а Кис је био брат Елеазаров (Прва књ. Дневника, 23, 22). А из књиге Товита, (где налазимо реч exadelphos у смислу трећег степена крвног сродства) видимо, да су такви бракови били најуобичајенији. Кћи Рагуила Сара у својој молитви Богу жали што њен отац нема брата, за чијег би се сина могла да уда (Товита, 3,15) а Рагуил каже, да постоји такав обичај (7, 11), и било би врло чудновато, кад би 54. правило, позивајући се на Ст. Завет, као основ своје одредбе о крвном сродству, разумело овде забрану брака са братучедом. То би значило, да, или оци Трул. Сабора нису знали Св. Писмо, или да су они свесно изнели лажно казивање.

4. — Историски податци потврђују закључак, који смо добили путем филолошких истраживања. Пре свега, имамо јасно сведочанство, да је као брачна сметња, први пут 4. степен крвног сродства уведен не од стране Трул. Сабора него од Еклоге и то 741. год. Такво сведочанство налазимо у старом споменику „Epanagoga aucta". Кад је био састављен тај зборник, тачно се не зна. Zachariae у предговору свог издања Прохирона[49]) тврди,

[47]) Исто тако и даље речи 54. правила о пријатељству имају везу са 15—17. стихом 18. главе 3. Мојс. књиге.

[48]) Проф. Лашкарев (Op. cit. стр. 103), да би ослабио значење овог факта, каже, да је такав брак био изузетак, јер су се кћери Салпадове морале удати за блиске сроднике, да се не би преносило насљедство од једног племена на друго (4 Мојс. 36,9). Али за то је било доста, да оне бирају мужеве из читавог племена Јосифовог, а не само из племена свог оца, а ако су се оне удавале за братучеде, а не за даље сроднике, то доказује, да такав брак није био забрањен. B. Peter Schegg, Biblische Archoelogie, Freib. im Brisg. 1887, S. 639.

[49]) p. CXXXII.

да је састављен у доба Константина VIII. Порфирогенита (912—954.), али у своме издању Епанагоге мења мишљење у корист каснијег доба. Ипак у сваком случају то је морало бити пре XII. века[50]). У том старом споменику читамо: To ek tetartu bathmu dynasthai lambanein pros gamon tis archeoteras nomothesias on anirethi ypo tou i s a u r i k o u n o m o u, os kai politeuetai nyn[51], mechri hektu bathmu kolyon ton gamon[52]), а то је: „дозвола старог законодавства узимати у брак лица у сродству четвртог степена, била је поништена исавријским законом, који и сад важи, забрањујући брак до шестог степена". Нема никакве сумње, да „исавријски закон" — т. ј. „Еклога" царева исавријске династије Лава III. Исавријског и Констатнтина V. Копронима и Лингентал у примедби указује и место (II,2) у Еклози, где се налази тај закон. Али Еклога је издата 741. г., и, ако је дозвола брака у четвртом степену била први пут поништена тек 741., то доказује, да Трул. Сабор 691.—692. г. није ту дозволу поништио и због тога у његовој забрани брака са „exadelphi" треба видети забрану брака у трећем, а не у четвртом степену сродства. Проф. Лашкарев покуша, да ослаби тај доказ, указујући, да проширена Епанагога не говори о црквеном, него о грађанском закону. Али због чега? Само због тога, што је грађански закон—Еклога први ту забрану увео. Да ју је увео црквени закон-правило Трул. Сабора, она би била исто тако обавезна и за државу, као и за цркву. „Црквени канони имају исту силу у држави, као и државни закони, каже Конституција Јустинијанова 530. г., што забрањује канон, то забрањује и закон[53])" Ово налазимо и у каснијим византијским законима[54]) Особито то треба казати у погледу правила Трул. Сабора. Тај Сабор је био сакупљен иницијативом самог Јустинијана II., који је први црвеним мастилом потписао сва правила, издата од тог сабора, услед чега су она

50) Zach. Ius graeco-romanum, IV, Lipsiae, 1865, p. 177—178.

51) На ову реч није скренуо пажњу Лингентал, а међу тим она неоспорно доказује, да је Epanagoga aucta састављена пре одлуке Цариградског Синода, у доба патријарха Алексија Студита (1025—1043), која забрањује брак и у седмом степену. В. Атинску Синт. V, 36—37, ср. I, 280 и V, 55.

52) Zach. op. cit., p. 231.

53) Cod. 1, 3, 44.

54) Види н. пр. Номок. Фотија I, 2, Ат. С. I, 36—42; Предговор Епанагоге, Zach. Ius gr. t. IV, 182; Новела 9 Лава Филос. Zach. III, 80—81; Новела Константина Дуке 1065, Zach. III, 325; Властар, Синтагма к, 5. Ат. Синт. VI, 314—317, Новаковић, 332—335.

ANALI PFB | anali.rs

одмах добила снагу и државних закона. У појединости, такво значење добила су и његова правила о сродству, и ми видимо, да су грађански зборници (Еклога, Прохирон и др.) уврстили у свој став и одредбе о новој врсти сродства — о пријатељству. И ако Проширена Епанагога сведочи, да је забрану четвртог степена сродства увела прво Еклога, то је доказ, да такву забрану Трул. Сабор није издао.

Није тешко објаснити ни околност, због чега нема других доказа сем Проширене Епанагоге. Еклога — то је законодавни зборник, састављен од царева иконобораца, и као такав, овај „исавријски закон" није могао имати ауторитета за православне. У 10. веку цар Никифор Фока доказивао је, да он има право, да се ожени матером свог кумчета због тога, што забрана таквог брака потиче, тобоже из Еклоге.[55]) Св. Сава Српски није уврстио Еклогу у своју Крмчију, и тек је касније она, у прерађеном облику, била унета у штампану Крмчију, са измењеним насловом. Наиме, у 46. глави штампане Крмчије, бугарска прерада Еклоге носи наслов „Закон судњиј људем царја Константина Великаго"[56]), а у 49. (50). глави скраћена Еклога назива се: „Леона Царја Премудраго и Константина вјерноју царју главизни[57])....., т. ј. Крмчија лажно назива писцима Еклоге православне цареве IX—X века. Рећи да забрана брака у четвртом степену сродства потиче од Еклоге, значило је лишити ту забрану сваког ауторитета, и због тога је Валсамон покушао, да чак и забрану брака у 6. степену, која ван сваке сумње потиче из Еклоге, нађе у 54. правилу Трул. Сабора.[58])

Против превода речи „exadelphi" — синовица или нећака проф. А. П. Павлов наводи овај приговор. Каже, да се у првим трима издањима „Књиге правила" због превода „exadelphi" речју „племјанница" јавила очигледна нескладност: брак у пријатељству био је забрањен до 4 степена закључно (наиме у комбинацији: два брата не могу да се жене с две сестре), док је у крвном сродству забрана брака долазила само до трећег степена.[59]) Тај приговор проф. А. Павлова изгледа врло озбиљан, — јер крвно сродство је најважнија врста сродства. Може се чак казати,

55) Лав ђакон, Historiae, V, 8, Mg. 117, 787, Кедрин, Historiarum Compendium, Mg. 122, 85.

56) Крмчаја, II, лист 50.

57) Крмчаја, II, лист 118.

58) Diagnosis, Ат. Синт. IV, 556—557.

59) Курс церковнаго права, 1902, стр. 131.

ANALI PFB | anali.rs

да се то сродство јавља као основа и за све остале врсте сродства, које због сличности са крвним сродством добијају значење брачних сметњи. И Властар чак износи опште правило, да је тазбина као вештачко сродство, сродство не „physei" — по природи, као крвно сродство, него само „thesei"— „положенијем", брачна сметња у ужем обиму, но крвно сродство, јер веће сједињење тражи и већи број степена сметњи, а мање — мањи[60])" Међутим, изгледа, да Трул. Сабор види у крвном сродству сметњу само до трећег степена, док у пријатељству — до четвртог. Али приговор проф. Павлова излази из лажне премисе, да је сабор примењивао садашњи начин рачунања степена у пријатељству. Међутим, у ствари, пре Трул. Сабора пријатељство, т. ј. однос између сродника мужа и сродника жене, уопште није било брачном сметњом. Стари Завет забрањује брак само између мужа и најближих сродника жене и између жене и најближих сродника мужа а не зна ни за један случај забране брака између сродника мужа и сродника жене, као што римско право проглашује начело: „adfines inter se non sunt adfines", и Јустинијаново законодавство дозвољава брак у пријатељству чак између пасторка и пасторке, т. ј. у другом степену пријатељства према садашњем рачунању, а првог степена у пријатељству нема. Inter privignos contahi nuptiae possunt", каже Папинијан у Дигестама[61]) Исто понављају и Институције: „Maritifilius et uxoris filia ex alio marito vel contra matrimonium" recte contrahunt"[62]) Пријатељство није давало ни наследна права. Дакле пријатељство није имало никаквог значења за право и због тога рачунање степена за пријатељство пре Трул. Сабора није постојало. Такво рачунање није постојало чак ни за саму тазбину не само пре Трул. Сабора, него ни касније, све до краја X века.[63]). Тим пре Трул. Сабор није могао изнети, како то сад чине, бројеве рођених у два рода у роду мужа и жене, и мислити, да је брак оца и сина са две сестре — трећи степен. Таква мисао била је сасвим туђа томе Сабору. За њега брак оца и сина или два брата са мајком и ћерком или са две сестре, имао је аналогију са браком оца и ћерке или брата и сестре,

60) Синтагма В, 8, Ат. Синт. VI, 133, Новаковић, 130.

61) Dig. XXIII, 2, 34 § 2.

62) Insit. I, 10, 8.

63) Подробније види мој чланак: „О смислу 54. правила Трулског Сабора", „Хриш. Живот", 1926, мај—јуни, стр. 30—49; а у погледу тродног сродства Зонара не зна за степене чак у XII веку. (Ат. Синт. IV, 593).

ANALI PFB | anali.rs

т. ј. са крвним сродством у првом и другом степену и због тога ми не можемо тврдити, да је Трул. Сабор давао крвном сродству мање значење, него пријатељству.

Напротив, Сабор је забрањивао брак у крвном сродству у трећем степену, док је брак у пријатељству забранио у случајевима који су за њега имали аналогију само са првим и другим степенима крвног сродства.

Није озбиљан ни приговор проф. Павлова и проф. Лашкарева, да је у време Трул. Сабора четврти степен крвног сродства био већ забрањен на западу, и да је Трулски Сабор морао да исто учини и за исток. Прва премиса овде је истинита, али друга је погрешна. Истина је, да су западни оци и сабори још пре Трулског Сабора забранили брак између братучеда. Али нема разлога мислити, да је Трул. Сабор хтео да узме себи ту западну праксу за образац. Напротив ми видимо, да је у Трул. Сабору, више него на ма ком другом, превладао неповерљив став према западној цркви, што је јасно изражено у његовим канонима (на пр. 3, 13, 55 и др.). Због тога нема основа мислити, да је у погледу сродства пракса западне цркве могла имати ма какав утицај на Трул. Сабор.

Није озбиљан ни приговор проф. Лашкарева, да Трул. Сабор није забрањивао бракове са синовицама што су „такви бракови, били већ осуђени у 19. правилу апостолском, које је имало пуну силу у црквеној пракси, што видимо из његове примене у 5. правилу Св. Теофила Александријског. Црква је говорила против тих бракова у доба, кад су они били у обичају а, почев од цара Клавдија, готово увек су били дозвољени грађанским законима. Али од тада, од када су такви бракови били строго забрањени законима цара Константина и Зенона и изашли из обичаја, црква није могла имати разлога, да гони преступе, који не постоје."[64]) Таква аргументација проф. Лашкарева потпуно је погрешна. У ствари, ми можемо доказати два факта, који потпуно објашњавају постанак забране брака са синовицом и нећаком у 54. правилу Трул. Сабора. Можемо доказати, да у црквеном законодавству такав брак није био забрањен пре Трул. Сабора. и да су у грађанском животу Византиске Царевине постојале околности, због којих је таква саборска забрана била неопходна.

ANALI PFB | anali.rs

а) Ми смо већ видели, да Ст. Завет није забрањивао брак са

64) Op. cit., 102.

синовицом, него само са сестром оца или мајке. Може се приговорити, да је брак са синовицом брак у трећем степену крвног сродства, као што је и брак са сестром оца или мајке. Али: 1) тај приговор нема вредности за Ст. Завет, који уопште није знао о рачунању сродства по степенима, 2) у браку са сестром оца или мајке имамо не само крвно сродство, него и нарушавање respectus parentelae, јер овде старија женска странка услед брака потпада под власт млађе, мушке, чега нема у браку са синовицом, где под власт[65]) мужа потпада млађе лице, и напослетку, 3) Ст. Завет сведочи, да бракови са синовицом нису изазивали никаквог протеста код Јевреја[66]). Н. пр, прва Мојсијева књига говори, да је брат Аврама, Нахор, био ожењен Милком, кћерком свог другог брата Арона (11,29). Иродијада је била нећака Филипова. Јован Крститељ назива Филипа њеним (законитим) мужем, за разлику од Ирода Антипе. Због тога има доста разлога за сумњу у то да ли је тај брак био забрањен у Ст. Завету. Нису забрањивали пре Трул. Сабор тај брак ни канони. Проф. Лашкарев позива се на 19. апостол. правило и 5. правило Теофила Александријског. На жалост, он (намерно?) не наводи текст тих правила; што ми чинимо. 19. апостолско правило гласи: „Ко је узео две сестре или кћер сестре или брата (adelphidin), не може бити *клирик.*" Дакле правило забрањује брак са синовицом само клирицима, а не световњацима. За клирика је црква уопште издавала строжија правила, него за световњаке. То правило стоји у тесној логичкој вези са претходним и даљим апостол. правилима. Слично 17. и 18. правилу, која забрањују само клирицима други брак, брак са удовицом, распуштеницом, глумицом и ропкињом, 20. правило забрањује само клирицима брак са синовицом, који је, очигледно, био тад дозвољен за световњаке,

65) (Мојс. 3, 16; 18,12;) Петр. 3, 6 и др.

66) Уопште научници новог доба једног гласно признају, да је брак са синовицом и нећаком био дозвољен у Ст. Завету. Види на пр. Peter Schegg, Biblische Archeologie, Feiburg im Brisgau, 1887, S. 639; Cheyne Encyclopaedia Biblica, London, 1902, III, 2945; Hastings, A Dictionary of the Bible, Edinburgh, 4 ed. 1904, III, 267—268.

„О Пануфу, који је постављен за ђакона у Ликону, треба повести истрагу; пак, ако се нађе, да је узео у брачну везу кћер брата свога (или сестре), док је још оглашен био, и тек после крштења ступио у *клир*, у клиру нека остане, и то ако је у осталом она умрла, и ако после крштења није имао с њом општења. Ако ли је као верни узео у брачно општење кћер брат свога (или сестре), од клира нека буде удаљен"*)

67) Ат. Синт. IV, 337.

као што је био дозвољен и други брак, брак са удовицом, са глумицом, са робкињом, или давање јемства. То је јасно и из 11. правила Тимотеја, патријарха Александријског († 385). Ово правило говори о браковима не клирика, него световњака, али овде споменут као протузаконит (paranomors) брак са тетком, (theiogamian), забрањен у Ст. Завету, али није споменут брак са синовицом. Не спомиње га ни патријарх у своме одговору[68]). Међутим, 5. правило Теофила Александријског († 412) забрањује брак с ћерком брата или сестре (adelphidin), али опет само клирицима. Правило вели:

Видимо, дакле, да Сабор ништа не каже ни о световњацима, ни о непуноважности таквог брака, него, као и 19. апостол. правило, види у таквом браку само сметњу за свештенослужење. Никаквих других правила о браку са синовицом или нећаком канонски кодекс православне источне цркве пре Трул. Сабора није знао, и ако би чак тај брак био забрањен у грађанским законима, Трул. Сабор је имао јаки мотив да уведе ту забрану и у број црквених канона, да би постојала и у том питању пуна сагласност између цркве и државе, која је била главно нормативно начело византијске црквене политике.

б) Али црква је имала основ за издање канона о забрани брака са синовицом не само у томе, што таква забрана није постојала у законодавству црквеном, него и у томе, што је и грађанско законодавство било доста неодређено и колебљиво у томе питању. У старом римском праву брак са синовицом био је забрањен. Али 49 г. после Хр. цар Клавдије се оженио својом синовицом Агрипином, кћерком свог брата Геманика и удовицом Домиција Ахенобарба. Поводом овог случаја је римски сенат уопште дозволио такве бракове[69]). Цар Нерва поништио је тај senatusconsultum[70]), али после његове смрти, сенат га је опет успоставио, због чега чувени римски правници Гај и Улпијан говоре, да је дозвољен брак са синовицом, али није дозвољен брак са нећаком[71]) Цареви Диоклецијан и Максимин забранили су брак са нећаком

68) Ат. Синт. IV. 345.

69) Tacitus, Annales, XII, 5—7, Suetonius, Claudius, 26; Cass. Dio. LX, 31; Digest. XII, 7, 5.

70) Cass. Dio. LXVIII, 2 и Зонара, Annal. XI. cap. 20, Mg 134.

71) G a i u s, I, 62. Fratris filiam ducere licet... sororis vero filiam ducere non licet. U l p i a n u s, Ninc ex tertio gradu licet uxorem ducere, sed tantum fratris filiam. Види такође „Mosaicarum et romanarum legum collatio" titulus VI: de incestis nuptiis. Овде је брак забрањен само са кћерком се-

и синовицом[72]), али нису одредили казне за нарушавање тог закона. То је учинио цар Зенон (474—491.). Његова конституција одређује за такве бракове „gravissimas poenas", каже, да такав брак није брак, него „contagio" и забрањује давати ма какве диспенсације у том погледу[73]). Исто тако, прогласио је такве бракове за непуноважне и цар Анастасије[74]). Јустинијан је унео све три ове конституције у свој кодекс и забранио је такав брак у својим институцијама[75]). На тај начин, питање је било, тобож, решено дефинитивно. Али 613. год. за неколико деценија пре Трул. Сабора, у Византији десио се један догађај, који је опет пореметио ред у томе погледу. Византијски цар Ираклије (610—641.), као и римски цар Клаудије, оженио се својом нећаком, — ћерком своје сестре Марије, Мартином. И то није било само лично нарушавање закона са стране цара, него у томе је узела учешћа и црква. И партијарх Сергије, ма да је одвраћао цара од тог корака, на крају не само да је на то пристао, него га и сам венчао. Историци упућују на несрећне последице тог брака. Нека деца тог брака била су дегенерисана. Чак у болести Ираклија, која је била узрок његове смрти, историци виде казну за такав брак. Несрећна је била судибна и саме Мартине и њене деце[76]). Али слично томе, као што је раније брак Клаудија, тако је и брак Ираклија нашао своје подражаваоце. Теодор, архиепископ Кентерберијски, пореклом Грк из Тарса, који је био раније калуђер на Истоку, пише у своме Пенитенцијалу, (после 668 г., дакле пре Трул. Сабора). „In tertia propinquitate secundum Graecos licet nubere, in quinto secundum Romanos — tamen in quarto non solvunt postquam factum fuerit"[77]). Мада постоји мишљење, да је тај пенитенциал написан доцније и од стране другог лица[78]), у сваком случају он сведочи, да је

стре, али је дозвољен са ћерком брата. Fontes iuris romani anteiustiniani, ed. S. Riccabono, Florentiae, 1909, p. 481—485.

72) Cod. V. 4, 17.

73) Cod. V, 8, 2.

74) Cod. V, 5, 9;

75) Instit. I, 10, § 3. H.

76) В. на пр. патр. Никифор (806—815), De rebus post Mauricium gestis, Migne, Ser. gr. 100, 897, Теофан, Хроника, Mg. 108, 630, 698; Зонара, XIV, 15 и 18, Mg. 134, 1277, 1280, 1288 и др.

77) Ancient laws and instit. of England, London, 1840, p. 277. Migne

78) В. на пр. Hoermann, Entstehungsverhaltn. des sogen. Poenit. Pseudo Theodori, Melang, Fitting, 2. ср. Феодор Тореский, „Христ. Чтение", 1865, II, 559. То друго лице било је, изгледа, његов ученик, који је изложио, што је чуо од св. Теодора још у време његовог живота (+ 690) или одмах после његове смрти.

у VII. веку брак у трећем степену крвног сродства био дозвољен на Истоку. И Тодор је потпуно у праву. Синтагма и номоканон у 50 наслова забрањују брак само у 1. и 2. степену крвног сродства.[79])

Патријарх Сергије био је монотелита. И сам Ираклије био је склон монотелизму. За живота цара и патријарха и њихових наследника монотелита тешко је било осудити тај њихов корак, али чим су цареви и патријарси постали православни, Шести Васељенски Сабор је осудио монотелизам Сергија[80]), а Трул. Сабор, који се сматрао за продужење Шестог Сабора за канонска питања[81]), осудио је у својим канонима и самог патријарха Сергија (прав 1) и његову дозволу брака у таквом блиском степену крвног сродства (прав. 54). Нема сумње, да је сабор дижући се против ранијих бракова, услед којих „се сама природа мешала", он пре свега мислио о браку Ираклија са својом нећаком, који је изазвао толико несрећних последица.

Ако узмемо 54. правило Трул. Сабора у вези са општом историјом законских одредаба о сродству, као брачној сметњи, оно ће нам потврдити истину, коју често заборављају кано нисти. Канонисти обично виде у повећавању броја тих сметња утицај хришћанских појмова, хришћанских идеала[82]). Али у ствари много више, него утицај хришћанских појмова, осећа се овде утицај социалне структуре друштва, у појединости племенског уређења народа у почетку њиховог историског живота. Тамо, где постоји племенско уређење и егзогамија, сродство се јавља као брачна сметња у већем обиму, него тамо, где је већ породица заменила племе и задругу. У старом незнабожачком Риму, где је „gens" играо велику улогу, крвно је сродство било апсолутном брачном сметњом до 7. степена закључно[83]). Међутим хришћанска црква у току векова није прелазила у том погледу границе 3. степена одређених у Ст. Завету за јеврејски народ, у којем је постојала ендогамија. Не само црква, него и владари понекад су имали иницијативу у повећавању обима тих сметњи. Кад су галски и германски народи примили хришћанство, а код

79) Види Voelli et Iust. Bibliotheca, II, 507; 589.

80) Дејанија Вселенских Саборов, VI, 326, 391—392, 453.

81) Ibid. 576.

82) Види на пр. Zhischmann, Eherecht, S. 236.

83) Што доказује недавно нађени фрагменат XX књиге Тита Ливија Krüger und Mommsen, Anecdotum Livianum, Hermes, IV, 341—349.

ANALI PFB | anali.rs

њих је постојало племенско уређење и преовлађивала егзогамија, број се брачних сметњи због сродства повећава и долази до 7 степена по computatio canonica[84]), т. ј. до 14. степена по усвојеном у православној цркви computatio romana. Исто видимо и код словенских народа. На пр. у старој Русији брак је био забрањен у крвном сродству до 8. степена закључно.[85]) Интересантно је да је и у Византији брак у четвртом и, чак, у шестом степену крвног сродства био први пут забрањен не од васељенских сабора него у споменику, у коме налазимо највећи утицај варварског словенског права — у Еклози.

Али паралелно с тим што племенско уређење замењује породично, пада и број степена крвног сродства, који се јављају као брачна сметња. На западу, Инокентије III на Латранском сабору 1215 г. (can. 50) укинуо је пети, шести и седми степен[86]), а Codex iuris canonici 1917 г. сасвим је укинуо и четврти степен (can. 1076, § 2) дозвољавајући диспенсације у трећем и чак у другом степену (can. 1076, § 3). У руској цркви већ је Митрополит Московски Петар (1308—1326) давао диспенсације у четвртом степену по православном рачунању[87]). 1810 г. руски Св. Синод дозволио је свим епископима да дају диспенсације у петом степену[88]). А сам Св. Синод понекад је давао диспенсације чак и у четвртом.

Које практичке закључке за Српску Патријаршију можемо извући из овог нашег истраживања? Мислимо да оно даје основ за следећа два закључка: 1. Српски Архијерејски Сабор има право да дозволи диспенсације за брак између другобратучеда 2. У примењивању тог свог права Сабор мора узети у обзир особине социалног живота становништва Српске Патријаршије.

Проф. Сергије Троицки

---

84) Види Decretum Gratiani, c. 19, C. 35, q 2; ed Friedberg, I, 1968.

85) В. одговоре руског митрополита Јована II, (1080—1089), одгов. 23, *В. Н. Бенешевић*, Сборник памјатников по истории церк. права. Петроград, 1914, I, 117.

ANALI PFB | anali.rs

86) 8. X. IV, 14, ed. Friedberg, II, 703—704, ср. Frid. Sess. XXIV, c. 5.

87) Русс. Историч. Библиот. VI, 148—142: посланица париградградског патријарха Нифонта руском кнезу Михаилу Тверском.

88) Указ од 19 јан. 1810. г.

О ВАКУФИМА И О УРЕЂЕЊУ УПРАВЕ ВАКУФСКИХ ДОБАРА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

I. Опште установе. — Вакуф (*вакф*) је најразграњенији и најспецифичнији правни институт Оријента. Он се развио из верске дужности давања на добротворне циљеве, што је својим верницима наложио сам пророк Мухамед. — Вакф значи: затворити, учинити да почива. У правничком смислу по владајућој *ханефитској науци*[1]): то значи такво располагање с неком ствари, да она има остати мулковним власништвом[2]) завештача, да буде искључена из правног саобраћаја а њене користи да иду за добротворне циљеве.

За оснивање вакуфа треба да постоји: а) *објект* прикладан за вакуф, т. ј. такав, који вечно носи користи, употребљиве за добробит људства; б) *изјава воље* лица за то способног.

Оснивач вакуфа (*вакиф*) мора бити слободан (*хур*), способан располагати (*акил*) и дорасао[3]) (*балиг*). Акт оснивања мора проистицати из слободне воље (*риза*) т. ј. без нагона, притиска и силе. Према томе не може вакуф основати недорасли (*сагит*), умоболни (*мејнум*), и *матух* т. ј. душевно слаб услед старости, као и онај ко је у својој делатној способности (због дугова или расипности) ограничен (*махџур*). — Не чине се разлике, да ли је завештач муслиман или не, држављанин или странац; па ни верозакон његов не мора бити исти са верозаконом онога, у чију се корист вакуф оснива.

Одредбе оснивача вакуфа у смртоносној болести (*маразимефт*) цене се као и одредбе последње воље у таквој болести у опште. Ако болесник оздрави, сматра се као да је одредба учињена у здравом стању. То важи и ако је болест трајала дуже од године дана.

Објект вакуфа (*мали-мевкуф, мехали-вакф*) редовно треба да буде непокретно добро, јер оно има нужно својство вечности (*муеббед*). Но ипак није забрањено, да се и покретне ствари уложе у вакуф (н. п. књиге, примерци курана, ћилимови, готов новац, покућанство и сл.).

---

[1]) *Ханефитска наука* зове се по *Ебу Ханифи*, оснивачу секте „*ханефита*". Сем ове постоје још три главне секте, којима су утемељитељи: *Малик, Шафим, и Ханбел*. У отоманској држави, па и у Босни и Херцеговини призната је општа наука ханефита.

[2]) *Мулковно власништво* је потпуно неограничено приватно власништво: идентично је са појмом власништва по Аустријском (хрватском) Општем Грађанском Закону, у опреци са *миријским* (државним) власништвом где поседник (уживалац) ствари има само право поседа, уживања (*тесарруф*), док врховно власништво (*рекаба*) држави. У мулковно власништво: покретнине, и од непокретнина кућиште двориште са баштом у опсегу градова и села у највише $1/2$ дунума (у Босни 1 дунум = 1000 М2); док у *миријско* власништво (*ерази-миријe*) земљишта, која се употребљавају за обрађивање или другу сличну упорабу оранице, ливаде, пашњаци и т. д.

[3]) Доба дораслости наступа код дечака са навршеном 12, а код девојчица са навршеном 9. годином а код обоје најкашње са навршеном 15. годином, према томе како се испољава њихов телесни развитка.

Објект вакуфа мора бити *ајин*, т. ј. мора у битности постојати. Но ипак се може тестаментарно (*васијјет-ом*) ставити у вакуф и тражбина оснивача, у колико не прелази висину оставинског иметка, допуштену за одредбе последње воље, и ако та оставштина није презадужена. Није неспособан за вакуф објект, на коме другоме припада какво право (н. пр. заложена и изнајмљена земљишта), ну ту вакуф ступа правоваљано на снагу тек када престане залог или закуп. То је висећи вакуф (*муаллак*). Умре ли закладатељ, још док свој дуг није платио, онда ће вакуф важити само ако има још и другог иметка, из којега се може дуг подмирити. Ако се стави у вакуф добро, које је већ некоме тестаментарно остављено, сматраће се да је тестаменат опозван, под претпоставком да је вакуф ваљан.

Објект вакуфа мора бити у време увакуфљења мулковно власништво (*акар*) закладатеља (т. ј. кућа, кућиште, башћа); а не миријско земљиште (ладањска земљишта, оранице, ливаде, пашњаци) као такво. Вакуфско добро мора бити тачно означено (*ајјен*) и познато (*малум*). Зграде и стабла могу се завештати у вакуф без тла на којем се налазе, само ако нису *мустехаккул-кали*, т. ј. ако нема неко права, да их сруши или посече, и ако је земљиште нарочито зато изнајмљено (*мухтебер*).

Сврха, којој је вакуфска заклада намењена, звана *мешрутунлех*, *мевкуфуналех*, *цилет*, мора по својој битности, и по намени закладатеља бити добра, (у побожне сврхе или на општу корист). Али не мора да сврха вакуфа већ у време његова оснивања постоји, н. пр. ако се приходи вакуфског добра намене некој школи, која ће се тек саградити. То су т. з. *мункаттиул-еввел* вакуфи. Будући је вакуф за вечност, то треба, ако је вероватно, да ће његова сврха једном престати, пригодом његова оснивања одредити, која ће друга стална сврха ступити на место пролазне.

Ако је закладатељ вакуфа (*вакиф*) користи вакуфа намењо самом себи и својој родбини, т. ј. т. з. *евладијет-вакуф*, онда могу да постоје ови случајеви: 1. Вакиф (закладатељ) оснива вакуф (*векафту*) за себе, затим за дете (*велед*), а иза њега сиромасима (фукари, мискињима). Под *велед* (плур. *евлад*) разумевају се изравна мушка и женска деца (*сулбијје*), а не и унуци (*ахфад*) вакифови. Али ако не буде детета, него од сина мушко или женско дете, њему припада уживање увакуфљеног добра, јер је у овом случају дете од сина (*веледи-ибн*) сулби-дете; док је дете од кћери вакифове (*веледи бинту*) искључено. Но ако би се вакифу родило дете (*сулби*), њему ће припасти вакуфско добро у будуће. — 2. Вакиф одреди вакуф детету и детињем детету (*векафту ала веледи ве веледи веледи*). Ту улазе: дете (*сулби*) и синовљева деца (унучад) подједнако, т. ј. дете нема предност пред унуцима, те они деле користи и приход (*галла*) од вакуфског добра међусобно. Деца од кћери не улазе никако. Ако не буде било деце и унучади припашће галла од вакуфског добра фукари (сиромасима), јер се прекинуо *мевкуфун алејх*. — 3. Вакиф дода још и треће ко-

лено (*векафту ала веледи, ве веледи веледи, ве веледи веледи веледи*), одреди уживање вакуфског добра детету, детињем детету и детињег детета детету. Галла припада деци и потомству, догод и једнога буде било у силазној лози, и то подједнако ближњем и даљњем, сем ако би вакиф рекао нешто, што би распоред у корист ближега по реду (*елакребу фел акребу*), коњено по коњено (*батнен баде батнин*). У тим случајевима започеће са оним чиме је започео сам вакиф, дакле са дететом, као првом генерацијом. — 4. Вакиф одреди: мојој деци и детињој деци (*векафту ала евлади ве евлади евлади*, или *ерадн хазихи садакутун мевкуфетун ала евлади ве евлади евлади*). У том случају улазе сва коњена док и једног буде било у силазној лози о Галлу дете подједнако заједнички ближи и даљњи у постојећим коњенима, ако није вакиф рекао нешто друго, што би показивало особити распоред, н. пр. као под 3). (*батнен батнин*, или *алакребу фелакребу* и т. д.).

Кад вакиф учини одредбу: „ближи рођаци", тада, има првенство близина по степену (*курби-дереце*).

Изјава воље управљена на оснивање вакуфа (*рукни—вакф*) није везана ни за какву форму, само треба, да се из ње јасно види воља закладатеља. Оснивање вакуфа је једноставни правни посао; ну ако је онај, коме је вакуф намењен, неко извесно лице, онда је потребна форма уговора, т. ј. понуда и прихвата (*иджаб ве кабул*). Ћутање се сматра прихватом.

Под одложним или раскидним *условом* не може бити никакав право-ваљан вакуф; т. ј. не сме бити *хијари-шарт* (услов придржаја избора сврхе вакуфа). Нема вакуф ни онда, кад је одређен *рок*, од кога ваља сматрати да је вакуф, настао. Но ваљан је вакуф, основан за случај смрти у облику опоруке (*васијјет*).

Само тиме, што је начињено *писмо* (*китабет*), не настаје ваљан вакуф; садржај писма траба да је сазнало бар два лица. Према горњим правилима постојаће вакуф (*вакфи-сахих*) али такав ваљани вакуф није још коначни, неопозив (*вакфи-лазим*). Неопозив настаје на два начина: А). „*Тезјил*"-ом и пресудом кадије, изреченом после проведеног контрадикторног поступка; и Б) оснивањем вакуфа у облику одредбе последње воље (*васијјет*.)

А). *Тезјил-поступак*. — То је прави парнични поступак. Кад је неко ваљано основао вакуф, и жели да постане неопозив, вакиф фингира спор са мутевелијом (управитељем вакуфа), опозвавши вакуф и тражећи га од мутевелије натраг. Мутевелија одриче повратак, нашто надлежни кадија (судија), коме су се странке обратиле, у редовној контрадикторној расправи пресудом изрече опозивост или неопозивост вакуфа. У своме решењу има се кадија (судија) ослонити на једну од теорија шеријатских правних учењака. Они се не слажу међусобно када ваљано основани (*сахиб*) вакуф постаје неопозиви(*лазим*). С обзиром на то да тек неопозивошћу наступа за закладате ља губитак власништва на вакуфском добру ово је врло важни моменат.

Теорије правних учењака о томе су ове: 1. *Имам Ебу Ханифе* тврди, да је акт увакуфљења уопште опозив. И ако је ва-

куфско добро већ предано мутевелији, ипак, власништво остаје закладатељу, он може вакуф опозвати. Сматра се увакуфљено добро само позајмљено (*аријет*). По смрти закладатеља исто право припада и његовим наследницима. 2. По *имаму Мухамеду* престаје опозивост ваљано основаног вакуфа предајом вакуфског објекта мутевелији. Тиме престаје и закладатељево право власништва. 3. По *имаму Ебу Јусуфу* акт увакуфљења уопште је неопозив. Закладатељ већ самом изјавом воље „*вакф етдим векафту*" (ја сам учинио вакуф), и без предаје објекта мутевелији, губи власништво.

Несигурност и нејасност, и поред тих теорија, у погледу правне снаге вакуфских оснивања, престаје са актом тезџила. Кадијина пресуда је коначна; она више не може бити измењена од стране другог кадије који се ослања на другу теорију. — Ако оснивач вакуфа умре пре него што је обављен тезџил, имају наследници права, ако хоће, да се вакуфско добро повуче у оставштину умрлога, испостављати пресуду кадије противу мутевелије. Буде ли на тај начин пресуђено, да је основани вакуф неопозив, тиме је тезџил обављен и насљедници се морају задовољити изреченом пресудом.

Разуме се по себи, да кадија има у сваком случају прво испитати: да ли је вакуф ваљан по општим прописима; затим, ако то стоји, има се изјаснити о опозивости или неопозивости вакуфа према једној од тих теорија. Ако би вакуф био неваљан н. п. зато, што га је основао недорасли, онда има кадија већ са тога разлога изрећи опозивост. Иначе не постоје за кадију никакви извесни општи прописи.

В). *Оснивање вакуфа у облику одредбе последње воље.* — Самом одредбом у опоруци (*васијјет*), да добро (земљиште, зграда) има бити по његовој смрти вакуф, настаје по смрти вакифа за његове наследнике не само ваљан већ и дефинитиван, неопозиви вакуф, ако вредност добра не прелази $^1/_3$ целе оставштине јер се по закону, ако има наследника, са више од $^1/_3$ целог иметка не може опоручно расположити. Ако би $^1/_3$ била прекорачена, онда је вакуф само за $^1/_3$ неопозив, док вишак могу наследници потраживати у оставштину. Ако нема никаквих наследника, онда је вакуф у целом опсегу, ма да прелази $^1/_3$, неопозив. Али вакиф може овакав васијјет-вакф све до своје смрти опозвати, јер такав вакуф заправо је до смрти вакифа само васијјетом.

Но има случајева, у којима не треба за неопозивост вакуфа тих формалности. То су: 1. Неко сагради на свом земљишту *џамију*, начини пут до ње и дозволи грађанству, да у њој обавља клањање (молитве). Чим се учини упораба од такове дозволе, вакуф је неопозив. 2. Неко учини своје земљиште вакуфом са одређењем, да служи за *гробље*. Чим буде у њему један мртвац укопан, вакуф је неопозив, и т. д. Према томе, ако се побожне и добротворне, опште намењене закладе према њиховом определењу и сврси употребљавају, оне тиме већ постају неопозивим вакуфом.

Као што је већ поменуто, оснивач вакуфа, онога часа, када је

вакуф постао дефинитивно, неопозиво, (*лазим*), губи за вазда право власништва на објект вакуфа. Само у једном случају може се право власништва повратити, а то је заменом вакуфског добра (*истибдали-вакф*), ако је то право изрично придржано. Но и без таквог придржаја, па и против изричне забране закладатеља, може се изложити таква замена: ако вакуфски објект или не даје никаква прихода, или, ако је тај приход недовољан, да се подмире трошкови; али за такву замену треба пресуда кадије; но замењени објект не сме по врсти и положају бити мање уредан, него што је то првотни вакуфски објект.

Управа вакуфа. — Управа вакуфа припада *мутевелији*, кога зову и *кајими-вакиф* или *мутекелим алел-вакф*. Он мора бити пословно способан, поуздан и и способан да управља вакуфским добром. Мутевелију именује закладатељ (*вакиф*). И женска лица могу бити мутевелијом. — Кад наступи потреба може надлежни кадија именовати за вакуф *заменика* мутевелије (*каим меками — мутевелли*), и то у овом случајевима: 1. ако је одређени мутевелија *непознат* и не може се пронаћи; 2. ако је *далеко одсутан* (муддетисефер); 3. ако је *малолетан;* 4. Кад настане *колизија* интереса вакуфских са интересима мутевелије; 5. Кад *тевлијет* (мутевелилук) буде *испражњен* (*махлул*), те настане спор између више лица, која траже мутевелук за себе; 6. Кад мутевелија падне под сумњу због злоупотребе и сл., у циљу подигнућа тужбе против њега; 7. кад мутевелија постане *немоћан*, да врши вакуфске послове.

Закладатељ може и *самог себе* именовати мутевелијом. По његовој смрти именује суд другога. Деца закладатеља а и мутевелије, немају без судског решења о постављању за мутевелију никакво право на то; ну она ипак имају првенство, те кадија мора пре свих других узети обзир на децу закладатељеву.

Кадија, односно шеријатски суд, води у име врховне вакуфске управе општи надзор и дисциплину (*тефтиш ве незарет*); он може мутевелију свргнути због неверности, неуређености, немарности слабоумности и сл. па и онда, када је закладатељ сам мутевелија, па чак и ако је он пре оснивања изрично искључио право надзора.

Иначе је мутевели самосталан у управи, само у важнијим случајевима има он да добије одобрење кадије (судије). Ну он јамчи са својим иметком, ако би водио управу против одредаба закладатеља и на штету вакуфа, али само као *емин*, т. ј. као добар, а не као *замин*, т. ј. не јамчи за штету насталу без његове кривице. — У Босни и Херцеговини, под управом бивше Аустро-Угарске Монархије, ограничен је делокруг мутевелије према новој организацији управе и надзора вакуфа. О сваком увакуфљењу има се саставити по пропису шеријата писмена исправа: *вакфијје* или *вакуфнама*. Свака таква исправа мора имати услове прописане у грунтовничком закону за Босну и Херцеговину од год. 1884. за приватне исправе, да би се могао извршити грунтовни упис увакуфљења.

У погледу *застарелости* ваља код вакуфа разликовати: 1.

застарелост вакуфског својства, и 2. застарелост својинских и других права, која су у вези са вакуфом.— *Вакуфско својство* (*асли-вакф*) застарева за 36 година (§ 1661. Мецеле), т. ј. ко на очи мутевелије и овлаштеног поседника (уживаоца) вакуфског добра (*муртезик*) без приговора поседује вакуфско добро, постаје мулковни власник. Само ако је најамни однос био опште познат не наступа застарелост. — Застарелост својинских права код двођаних вакуфских добара (*иџаретеинлу—аккарати—мевкуфе*) наступа за 15 година, т. ј. несметаним поседовањем туђег двођаног вакуфског добра, под условом да његов законити посједник није био спречен да чини приговор из законских извињавајућих разлога (*азати-шерије*), стиче онај, који такво добро поседује, право на исто (§§ 1060, 1063, 1064 Мец.). Признање (*икрар*) мутевелије на штету вакуфа не важи. Код вакуфа, чији приходи иду у *опште добро*, застарелост је искључена.

II. Подела вакуфских непокретности по њиховој правној природи. — Вакуфске непокретности су добра, која је оснивач (*вакифу*) наменио у опште добротворне или побожне сврхе, и којима се управља по одредбама самог завештача. Према њиховој правној природи, вакуф је и то ако му је објект мириско земљиште вакуф — *тахсисат* (вакуф у неправом смислу *вакфи-гајги сахих*) а ако је састављен а) из мулковних имања, зграда, акара; б) од *ерази-мемлуке* т. ј. из миријског земљишта, које је некоме *темлик* учињено, (дано у власништво), да може с њим неограничено као са мулковним власништвом располагати, в) од покретнина готовог новца и т. д., зове се *евкафи сахина* (прави вакуф).

1. *Вакуф тахсисат* (*ерази-мевкуфе*) — По отоманском закону од 7. рамазана 1274 (§ 4) убрајају се у ерази—мевкуфе земљишта, која су владари или с њиховом дозволом друго лице, *издвојили* из *миријског земљишта*, да их учине вакуфом. У правној природи тих земљишта не настаје никаква промена. Она се и даље сматрају ерази-мирие т. ј. врховно власништво (*рекаба*) остаје држави, а саму задужбину, вакуф, чине за право само десетина (*ушур*) и остали приходи од земљишта (*русум*); н. пр. преносне таксе међу живима и у случају смрти посједника, напуштање земљишта због тога што нема законских наследника (*махлул*) и сл. Мириско власништво (*хукуки-тесарруфије*), т. ј. право поседовања и уживања на основу поделења од стране државе по тапији, што сада — после уведења грунтовница — одговара грунтовничком власништву, остаје нетакнуто, дакле као и код сваког другог мириског земљишта у рукама *приватне* особе, т. ј. грунтовног власника. Стога се на вакуфе те врсте примењују закони и прописи, који важе за мириске непокретности у опште, а нарочито закон од 7. рамазана 1274 и закон од 17. мухарема 1284 (1867). Према томе и *уговорно отуђење* (*фираг*) вакуфских непокретности као и *пренос у случају смрти* могуће је и допуштено. Највећи број вакуфа у отоманској држави су ове врсте. У Босни има врло

опсежних таквих вакуфа: Варцар—Вакуф, Кулен-Вакуф, Горњи и Доњи Вакуф и др.

Осим тога има још *две врсте* вакуфа миријског земљишта. У оба два *рекаба* остаје држави, док миријско власништво (*хукуки-тесарруф*, (право поседа, уживања, грунтовничко власништво) припада вакуфу. Разлика у обе врсте вакуфа постоји само у томе што у *једну врсту* спадају десетина и други приходи и таксе држави, а вакуфу само право поседа са уживањем земљишта (миријско власништво), док у *другој врсти* и миријско власништво и десетина и све друго припада вакуфу. И ако је у обадве врсте *вакуф сам* поседник (грунтовнички власник) земљишта, вакуфско се добро, не може *уговорно* отуђити, нити може прећи у туђе власништво, изузевши једино међусобну размену (§ 40. закона од 19. џемазиул-ахира 1280 (1863) „о управи вакуфа" и наредба земаљске владе за Босну и Херцеговину од 17. октобра 1894 број 14,220-I). Према томе закони, који важе за ерази мирие, (па и они од 7. рамазана 1274 и 17. мухарема 1284), *не могу* доћи до примене код ове две врсте вакуфских добара, већ се на њих односе прописи шеријата.

Вакуфска земљишта се обрађују или у сопственој режији или се дају у закуп, а сав *приход* припада вакуфу.

Миријско земљиште може његов поседник ставити у вакуф само ако претходно добије дозволу, да се исто претвори у мулк (§ 121 зак. од 7. рамазана 1274).

За земљишта (мириска) са вакуфским својством, издаване су посебне *поседне исправе* (*тапије*). Издавање тапија за та земљишта уређено је *„Упутом за тапу-сенедате вакуфских земљишта"*, од *25. рамазана 1281.* (1864). Издавање је у главном на исти начин, као код других миријских земљишта, с том разликом, што их није издавала државна власт, већ, и то као *привремене* тапије, месна политичка власт, а као *редовне* врховна вакуфска управа у Цариграду. Увођењем грунтовничког закона за Босну и Херцеговину (1884) престало је издавање тапија, те се земљишта са вакуфским својством уписују као и друге непокретности у грунтовници уз назнаку вакуфског својства.

Што се тиче *наслеђивања* првоспоменутих вакуфских земљишта т. ј. оних, где рекаба остаје држави, а хукуки тесаруф поседнику, уживаоцу (*мутесаррифу*) важи исти закон као и за друга мириска земљишта, и то закон од *17. мухарема 1284 „о ширењу наследног права код миријских и мевкуфе земљишта."*

Исто тако прописи закона од 7. рамазана 1274 и то: § 78. о одржају и застарелости земљишта које неко неузнемиравано држи 10 година и одредба *противзаконито* заузетог земљишта, § 79 о *недопустивости тужбе* за плаћање протекле закупнине или отштете за *самовољно* заузето и обрађивано *земљиште;* § 87. о стицању земљишта по тапијском праву преварним начином уз нижу од праве вредности цену; § 107 о *нађеним рудама* на своме земљишту; § 106 о *самониклим стаблима;* § 113 о *присилном преносу* земљишта услед оправданог *страха;* и § 120 о отуђењу земљишта у *тешкој болести;* — важе по изричној одредби закона

такође и за земљишта таквог вакуфског својства. Исто тако су јединствени прописи и о *залагању* вакуфских земљишта.

У погледу *испражњености* миријског земљишта и наступа *тапијског права*,[4]) кад се на њему налазе мулковни објекти *вакуфа*, разликује закон од 7. рамазана 1274. случајеве, да ли су ти мулкови објекти *зграде* или *насади* (воћњаци и виногради). — Кад се на миријском земљишту налазе вакуфске *зграде*, али после пропале, а вакуф, власник њихов, неће да их успостави ни да плаћа порез, не наступа тапијско право, већ напуштеност, па се земљиште одмах одузима вакуфу и јавном продајом на другога преноси. Вакуфу ће се земљиште оставити и даље без икакве таксе ако зграду успостави и порез плати. — По истом се пропису поступа и онда,кад је земљиште власништво вакуфа, а зграде спадају неком другом вакуфу (§ 89). — А ако су на миријском земљишту *воћњаци* и *виногради вакуфа*, који су тако занемарени, да им се не види трага, а вакуф у чијем је поседу земљиште за 3 године без законског испричног разлога не обрађује нити порез плаћа, а воћњаке или винограде не успостави, онда земљиште потпада под *тапијско право* као и код сваког другог поседника миријског земљишта; вакуф дакле опет може стећи посед ако плати тапијску цену. То важи и кад је земљиште власништво *вакуфа*, а воћњаци и виногради спадају неком *другом вакуфу* (§ 90). То је једини случај, где у погледу земљишта коме је вакуф власник, наступа тапијско право.

2.) *Евкафи сахихе* — Власник *мулковних* некретнина може их увакуфити. Такав вакуф, јер настаје из објекта, за које му припада потпуно, неограничено власништво (мулк), и где држава не врши, као код миријског земљишта, никакво врховно право (рекаба), зове се *прави вакуф* (*евкафи-сахихе*). — За правно поступање с таковим вакуфским добрима мјеродавне су искључиво одредбе завештача у вези са установама Шеријатског Права.

У Босни и Херцеговини постоје следеће главне врсте таквих вакуфа.

А.) *Евладијет—вакуф* (*породични вакуф*), где је власник увакуфљене непокретности задржао власништво и уживање себи и своме роду (*евладу*) док траје *ред евлада*, означен у вакфији; вакуфско својство непокретности изражава се једино у томе, што су постале неотуђиве и што завештач, односно његови по вакфији одређени правни наследници, плаћају вакуфу само неку незнатну годишњу таксу. Вакуф се дакле у истину састоји једино из *повратне трајне чинидбе* и то као терет увакуфљене непокретности. Према томе по пропису грунтовничког закона за

[4]) Кад нема никаквих законских наследника, у погледу миријских земљишта не наступа одма испражњеност већ т. з. *тапијско право* по коме нека овлашћена лица могу такво земљиште искупити за себе уз установљену цену (40% процене вредности земљишта). Тапијско право наступа и онда, кад поседник миријског земљишта исто занемари, да се кроз 3 године без икаквог разлога не обрађује. Ти разлози јесу: опорављење земљишта због лоше каквоће или поплаве, ратно заробљеништво и вршење активне војне службе.

Босну и Херцеговину (§ 24) фактични поседник, који врши права мулковног власника, укњижује се у грунтовнице као власник, док се годишње давање вакуфа уписује само као *терет*. Ако је у вакфији установљен *ред наслеђивања* родбине, имају се у грунтовници додати поред имена власника — поседника *и његови наследници по вакфији*. Осим тога има се по наредби земаљске владе од 21. марта 1896 (број 36, 477-III), а обзиром на неотуђивост евладијет вакуфа, уписати у теретовници такођер и забрана продаје и оптерећења у складу са одредбама вакфије. — Сврха таковом вакуфу је та, да непокретности, а нарочито куће, увакуфљењем постану неотуђиво добро и да се тиме о вакфији сачувају породици завештаоца.

В.) *Једнодаћни* (*Ицареи-вахиделу аккарати-мевкуфе*, или *вахидели-вакф*), и *дводаћни* вакуфи (*Ицаретеинлу аккарати—мевкуфе*, или *ицаретејн—вакф*), разликују се према томе, на какав начин вакуф ужива *земљиште*. Оно које је *власништво вакуфа* и које он искоришћује и ужива тиме што га даје у закуп на *стално ограничено време*, обично највише на три године, и уз одређену годишњу закупнину, *то су једнодаћни вакуфи*, јер се за њихову употребу плаћа вакуфу *само* једноставна уговорна закупнина. А обзиром на то да је ту сам вакуф *власник* увакуфљене непокретности, он се и уписује у грунтовницу, док је однос закупопримца према вакуфу као закуподавцу једноставан времени и облигаторни и зато му нема мјеста у грунтовници. Код ове врсте вакуфа је отуђење и наслеђивање искључено, и смрћу закупника престаје закупни однос. Једнодаћно вакуфско земљиште не сме се издати у закуп ни уз *мукату*, (стална годишња трајна цена), нити уз две цене. Ако су земљишта дата приватним особама у *наследни закуп* (*ицаретејн*), онда се оне сматрају као фактични поседници у наследни закуп дане вакуфске некретнине по грунтовничком закону за Босну и Херцеговину (§ 24) власником, те се с тога и уписују у грунтовницу као власници, дочим се правно својство дводаћног вакуфског добра убележава у грунтовници (у поседовници). Дводаћне вакуфске некретнине остају у доживотном поседу и уживају т. з. закупника, *мустеџира;* оне прелазе за случај смрти наслеђивањем на законом о вакуфима нарочито одређене законске наследнике укњиженог власника, а могу се дати у залогу, међу живима уговорно отуђивати, као и миријска земљишта, наравно уз придржај у грунтовници убележеног вакуфског правног својства. Код сваке такве промене поседа плаћа се према вредности вакуфу *наступна такса* (ицареи— муацеле, или муацеле), а сем тога још и *стална годишња цена* (*ицареи—муеџеле*, или *муеџеле*), која се у грунтовници укњижује као реални терет *свагдашњег* поседника вакуфске некретнине у корист вакуфа, зато се ови вакуфи називају *дводаћни вакуфи*.

Првобитно у стара времена биле су вакуфске задужбине, као што се то види из прописа о побожним и добротворним задужбинама (*хајрат ве мубарат*), у *дестуру* (збирка отоманских закона и наредаба), све једнодаћна добра (*мустегиллати-ицареи*

вахиде), но времено постали су дводаћни вакуфи. Власник неког мулковног земљишта саградио зграду (кућу за становање, хан, или дућан) и одредио, да се најамнина од такве зграде има употребити на издржавање неке побожне задужбине, коју је он основао. Тиме је земљиште са зградом, постало вакуфско добро, власништво вакуф, а поседник (уживалац) најамник. Дужност је вакуфа била да зграде поправља, а ако би оне пропале да их опет сагради, што је за вакуф био велики терет, и он то најчешће није био у стању чинити. Да се вакуф спасе од штете настајале из непоправљања и несаграђења пропалих вакуфских зграда, губитком најамне цене, уређени су поседни односи таквих вакуфских добара на другој подлози. Дужност поправљања вакуфских зграда прешла је на најамника зграде, најамник је могао са дозволом *мутевелије* (управитеља вакуфа) и сам саградити на вакуфском земљишту нове зграде, но само под условом, да не буде из тога штете по власништво вакуфа, а он се сматрао само уживаоцем истих. Но за то је поседовање, уживање и располагање зајамчено уживаоцу (најамнику) на *неограничена*, *вечна времена* тако, да такав најамник може са вакуфским добром, што га има у рукама, слободно располагати inter vivos и mortis causa, те исто по смрти досадањег уживаоца прелази наслеђивањем на његове законом о вакуфима нарочито одређене законске наследнике, али уз дужност, да *свагдашњи уживалац* вакуфског добра има вакуфу, као власнику добра, плаћати *непрекидно текућу* одређену годишњу цену (*муеџеле*) и осим тога код сваке промене уживаоца и наступну таксу (*муаџеле*). Такво добро према томе има својство вакуфа но вакуф је тим односима, док они постоје, скучен, и о његовом власничком праву једва и може бити говора. С тога је грунтов. закон за Босну и Херцеговину прихватио, ако и *правно* не посве одговарајући modus грунтовничког укњижења фактичног уживаоца вакуфског добра као власника, modus који фактичном стању и практичности посве одговара, а да вакуф тиме не буде оштећен.

Кад настане *испражњење* (*кадуцитет*) дводаћних вакуфских добара, кад нема више никаквих законских наследника поседника и уживаоца, тада она не потпадају под тапијско право, већ их вакуф прима у свој посед, те их опет даје у наследни закуп путем јавне продаје. О томе говоре *закони* од 19. *цемазиул-ахира 1290* (1863) *„о управи вакуфа“* (одсек VIII. § 44, 45), *од 9. цемазиул-ахира 1287* (1870) *„о поступању с вакуфским добрима мусаккафат* и *мустегиллат* (§ 6) и *од 19. зилхиџе 1283* (1866) *„о испражњеним вакуфским кућама“* (*махлулате евкаф*). Овај последњи нарочито о поступку код јавне продаје за случај ако има сувласника у згради.

Према циљу коме служи земљиште са вакуфским својством, оно је или а) *мусаккафат*, т. ј. на коме се или налазе зграде, или је опредељено за градилиште, дакле оно које се не обрађује и не засађује, или б) *мустегиллат*, т. ј. које се обрађује или служи за расад, коме је циљ, да се на њему производе земљишни животни продукти.

У Босни, и то само у Сарајеву, има мало *иџаретејн-вакуфа*, но и они ће нестати, јер врховна вакуфска управа ради на томе, да их одкупи и учини *чистим* (*срф*) вакуфом.

Увакуфљење се редовно врши смао код непокретности, но раније допуштало се и увакуфљење т. з. *„гедик"-а* (Gerechtsame), т. ј. *скупа покретних ствари*, везаних за зграду или део града, са трајним опредељењем за одређену сврху, као: занатлиски алат (оруђе), везан за кућу, скеле или алат опредељен за општу употребу неке махале, машинерије и т. д. *Гедик* се сматра масаккафатом. Законом од *8. зилхиџе 1277.* (1860) забрањено је у будуће стварати гедик.

В). Вакуф звани *муката* (*мукатеалу аккарати-мевкуфе*). Он је настао од вакуфских земљишта, која је вакуф у циљу искоришћења у старим временима предао приватним особама, да их употребе за саграђење зграде, већином дућана, кафане или сл., уз *погодност* слободног отуђења међу живим и са правом наслеђивања за случај смрти али уз *дужност*, да се вакуфу плаћа трајно но стално одређена годишња земљишна такса, поднина (*макатаиземин*). Власник зграда и других мулковних објекта може их, као њихов потпуни (мулковни) власник, такође ставити у вакуф, тако, да евентуално, ако их он намени не овом вакуфу, чије је земљиште, већ неком другом вакуфу, један вакуф другоме вакуфу мукату плаћа.

Права власника зграда и поседника мукатског земљишта односно слободног отуђивања земљишта и наслеђивања после смрти долазе отуда што се мулковни објекти на земљишту сматрају главна, а земљиште споредна ствар, тако да онај, који на њима стече власништво уз њих стиче одмах, и без посебног преноса, и право поседа на земљиште. Зграде саграђене од уживаоца вакуфског земљишта, *не прелазе* у власништво вакуфа, као код иџаретејн-вакуфа, већ остају власништво саградитеља и уживаоца вакуфа земљишта. Код ове врсте вакуфа састоји се вакуф у истини само у приходу, мукати, годишњој цени, коју плаћа уживаоц земљишта, док је трајни уживалац и власник саграђене зграде, јер он слободним располагањем са својом зградом фактично има га и на земљишту под зградом. Он се сматра и власником земљишта, те стога у случају кадуцитета т. ј. кад нема законских наследника умрлог власника зграде *зграда заједно са земљиштем* припада ерару уз даље постојање вакуфског својства т. ј. плаћања мукате, а не вакуфа, као код иџаретејн-вакуфског добра. Према томе, по пропису грунтовн. закона за Босну и Херц. (§. 24), земљиште које стоји под мукатом укњижује се у грунтовници на поседника, уживаоца као његово власништво, и то без *посебне* ознаке вакуфског својства, те се само земљишна такса (*муката*) уписује у грунтовници као реални терет *„свагдашњег"* власника у корист вакуфа, као и код иџаретејн-вакуфа, што до душе не одговара потпуно правном, већ фактичном стању и практичним разлозима.

Закон од 9. џемазиул-ахира 1287) (1870) „о поступању с вакуф-

ским добрима мусаккават и мустегиллат" разликује с обзиром на *управу две врсте* вакуфа: 1). *евкафи мазбута*, т. ј. вакуф, којим се непосредно управља, код кога управу *надзирава и води* царска вакуфска благајна у Цариграду, или код кога управу та благајна *само надзирава*, док управу *води* посебни орган (*мутевели*), али све послове око управе решава непосредно та благајна. Непосредно се управљају вакуфска добра, која су завештали Султани и и њихова породица, и она где су мутевелије помрли. 2.) *евкафи—гајри-мазбута*, т. ј. вакуфи којима се управља посредно, а то су они, које са знањем и под надзором царске вакуфске благајне самостално управља мутевели (§ 1). У *Босни и Херцеговини* постоје само вакуфи ове друге врсте. *Двођаћни мусаккафат* и *мустегиллат* могу се *међу живима* уговорно студирати, а за *случај смрти* уживаоца прелазе наслеђивањем уз плаћање законом о вакуфима одређене вакуфске таксе на његове по закону о вакуфима нарочито овлашћене законске наследнике (§ 4). Допушта се такође условна *продаја* двођаћних мусаккафата и мустегиллата н. п. продаја за осигурање дуга (*фираг бил-вефа*) (§ 15). Код једнодаћних мусаккафата и мустевиллата те трансакције нису допуштене (§ 4), јер вакуфска добра, као *чисти* (срф) вакуф не смеју се у смислу закона од 19. цемазиул-ахира 1280 (1863) отуђивати, а изузетно могу се само *заменити* (§ 49). За сваку било коначну, било условну продају мусаккафат- и мустегиллат којим се посредно управља — а за Цариград и за цариградска три градска подручја потребно је и писмено одобрење вакуфског министарства а не само *пристанак мутевелије* (§ 17). Пропис закона о фираг бил-вефа, постао је уведењем грунтов. закона за Босну и Херцеговину. од г. 1884 безпредметан, те сада важе за залагање таких вакуфских непокретности исти прописи, који важе за залагање уопште.

С обзиром на то, да се, по пропису грунтов. зак. за Босну и Херцегов., поседник-уживалац вакуфских непокретности код двођаћних вакуфа и мукате укњижује у грунтовници *као власник* престала је ингеренција управитеља вакуфа (мутевелије) при отуђењу од стране таквог грунтов. власника, те стога одпада и, у закону од 9. цемазиул ахира 1287, прописан пристанак мутевелије. Но судови су дужни по наредби Земаљ. Владе за Босну и Херцеговину од 6. X. 1891. (бр. 67,204-II) о свакој промени грунтов. власника двођаће вакуфске некретнине, било у отуђењу међу живима, било mortis causa, доставом одлуке о грунтовном преносу, да обавесте *врховну земаљ. вакуф. управу* у Сарајеву ради евиденције, коју она води о вакуфима.

У погледу *права наслеђивања* вакуф. непокретности важе разни закон. прописи према врсти непокретности вакуф. својства. Код непокретности вакуф. својства, укњижених у грунтовници *на сам вакуф* као власника, не може бити места наслеђивању. Што се тиче *евладијет-вакуфских непокретности*, на које је укњижен завештач са додатком *„и његови наследници према вакфији"*, важе одредбе у самој вакфији. А о непокретностима *под*

мукатом, за земљишта *заједно* са зградом, будући да је поседник, уживалац *књижен у грунтовници* као власник, важе *опште установе* Наследног Права, које важи за муслимане, т. ј. *шериат*, односно Наследно Право, за *немуслимане*, ако је уписан власник немуслиман, те и у случају да нема закон. наследника, непокретности под мукатом не припадају вакуфу, кому се плаћа муката, него по праву кадуцитета држави, уз опстанак дужности плаћања мукате од стране ерара, односно по онога, ко би то купио од ерара. — Што се тиче *мусаккафата* и *мустегиллата дводаћног* (*ицаретејн*) *вакуфа*, мењало се временом Наследно Право. *Првобитно* прелазиле су те непокретности наслеђивањем само на *децу* завештачеву оба пола, на једнаке делове, и без обзира, да ли се тим вакуф. добрима управља непосредно или не. *Законом од 7. сефера 1284* (1867) „о проширењу Наследног Права код дводаћних мусаккафата и мустегиллата, „проширено је право наслеђивања, и то само што се тиче вакуф. добара којима се управља непосредно (*евкафи-мазбута*), и то поред деце овим редом на једнаке делове још и на унуке од деце оба пола, на оца и мајку, на пунокрвну браћу и сестре, на полукрвну браћу и сестре с очеве стране, на полукрвну браћу и сестре с мајчине стране и најзад на преживелог супруга или супругу (§ 1). Но ипак је у закону одређено, да се поседник добара тих *не мора подврћи* том закону, ако неће (§ 6). Ово проширење Наследног Права задржано је на вакуф. добра којима се непосредно управља и каснијим *законом од 9. џемазиул-ахира* 1287 (1870) „о поступању са вакуф. добрима мусаккафат и мустегиллат," док је за вакуф. добра којима се управља посредно (*евкафи-гајри-мазбута* или *мулхака*) задржано и даље првобитно Наследно Право, само за *децу* завештачеву. (§ 5.) *Законом од 4. рећеба 1292* (1875) „о преносу дводаћних мусаккафат- и мустегиллат-мевкуфе, „*проширено* је право наслеђивања и на вакуф. добра којима се посредно управља и то у истом опсегу као и по горњем закону. Но већ исте године *закон од 15. зилкаде 1292* (1875) укинуо је општу снагу закона о проширењу Наследног Права на мусаккафата и мустегиллата којима се посредно управља и наредио је, поседнику вакуф. добра *стоји на вољу*, као и поседнику вакуф. добара којима се непосредно управља да се томе закону драговољно подвргне или не. У *Босни* се није нико од поседника тих малобројних вакуф. добара подвргао проширеном праву наслеђивања, већ се оно код свих ицаретејн-вакуфа равна по закону од 9. џемазиул-ахира 1287.

Наредбом од 19. рећеба 1296 (1879) „о продаји ицаретејн-вакуф. добара под условом доживотног издржавања „изрично је проглашена за допуштену та врста продаје ицаретејн муссаккафата и мустегиллата, која је за *миријска земљишта* и *ерази-мефкуф* по § 114. закона од 7. рамазана 1274 била забрањена. То је трајало све док није тај §. од стране бивше аустро-угарске управе, укинут законом од 29. XII 1912. г.

(Наставиће се)

Др. Људевит Фаркаш

ПОЉСКО ГРАЂАНСКО ПРАВО.

ИДЕЈЕ ПРОЈЕКТА ОПШТЕГ ДЕЛА.

Последице Великог Рата, које су унеле нове идеје у право и створиле приличну несрећеност у примени старог, затеченог, позитивног права код нових (или обновљених) држава, још и данас нису могле да добију дефинитивног израза било у прихватању нових идеја код старих држава, било у кодификацији позитивног права код држава чија је територија била, под туђинском управом, подељена на разна подручја више правних система.

У томе погледу наша Отаџбина има сличну сапатницу у својој словенској сестри — Републици Пољској. И тако док се код нас у Југославији јавља још увек шест правних подручја[1]), дотле се у Пољској такође још и данас зна за шест правних система и то један пољски — државни правни систем унифицираног законодавства, донетог после рата (махом државно-правне и административне природе, готово као и код нас), — а у материји т. з. *судског права* Пољска се сматра као скуп пет територијалних (т. ј. регионарних) правних подручја, са разноликим правним системима.[2])

Аналого нашем Законодавном Савету при Министарству Правде, чак и по његовом узору, створена је у Пољској Републици *Кодификациона Комисија*[3]), чији је задатак да припреми једно јединствено право за читаву ову државу, која има 30.000.000 становника. То није прост рад издвајања онога што је највише заједничко, онога што чини кодификацију у њеном логичком значењу, већ је рад ове комисије схваћен као прави законодавни посао стварање новог општег и модерног права.

С обзиром на то да се и код нас једновремено ради на истоме послу, нужно је упоредо посматрати не само наш законодавни припремни рад, већ и рад код других народа на овоме пољу. У то име слободни смо приказати пројекат Општега Дела Грађанског Законика Пољске Републике, чије је основе из радио члан те Кодификационе Комисије г. И. пл. Кошембар-Лисковски, професор Римског Права на Универзитету у Варша-

[1]) Србија, Црна Гора, Хрватска и Славонија, Босна и Херцеговина, бив. аустриске земље (Далмација и Словеначка) и бив. угарске земље (Војводина, Међумурје и Прекомурје).

[2]) Бивше аустриске земље, бивши немачки крајеви, бивша Конгресовка, бивше непосредне „руске" губерније, делови бивших балтичких руских земаља.

[3]) Kodyfikacyjna Komisja.

ANALI PFB | anali.rs

ви[4]), јер верујемо да ће излагање овога мајсторски и зналачки израђеног пројекта бити од особите користи и код нас.

Пројект садржи 128 параграфа и подељен је у два дела: део о праву и део о личностима. Део о предметима права изостао је, по обичају, с тим да се то одреди у посебним деловима, тамо где се изучавају начини стицања и губљења права.

Одељак I (О Праву) подељен је на четири главе: 1⁰ О Правним Правилима чији је задатак да се остваре циљеви права; 2⁰ О Обичајном Праву; 3⁰ О тумачењу Закона; 4⁰ О употреби права.

Глава 1о: *О правним правилима, чији је задатак да се остваре циљеви права* (§§ 1—5) је одељак, који се обично сматра као т. з. основне одредбе. Само овде се основне одредбе своде на пет правила социализације права. Тако се овде одредбе будућег најважнијег пољског Законика у Приватном Праву појављују као основе Јавног Права, које доминирају у Приватном Праву. — То се показује већ социалистичком дефиницијом појма права и Закона: „Законске одредбе су извор правних правила, која обвезују људе на то да се остварују социални и економски циљеви, постављени од стране закона" (§ 1). Тако се ова полазна дефиниција о појму права, и ако је то одредба без директне санкције, има судији да представи као основна директива при примени закона. Тако се Приватно Право има да схвати као низ одредаба, дакле као систем објективног права, чији се дух јавља, не — као у Римском Праву, као заштита индивидуалистичке концепције у праву (као извор и заштита субјективних права) —, већ се самом дефиницијом жели да истакне да се право као такво, као систем објективног права, сматра за израз Законодавчеве воље одбране социалних и економских циљева од индидуалистичког искоришћавања субјективних правних овлашћења[5]). — Остале одредбе ове главе су уобичајене „опште одредбе", које се налазе свуда у свима грађанскимЗаконицима: незнање Закона не служи за одбрану (§ 2); Закони по правилу немају повратног дејства (§ 3)[6]);

4) Литература: Code civil de la Rèpublique de Pologne (Revue polonaise de Legislation civile et criminelle — Section civile, 1928, I, annexe 1 — на француском); Quelques dispositions gènèrales d'un projet de Code Civil Ponolais I (Revue trimestrielle de droit civil, 1928, № 3, Paris) — Осим тога још и излагање мотива овога пројекта (на пољском — Званично издање Кодификационе Комисије — Warstawa, Mokotowska 14, m. 8).

5) H. Lèvy-Ullemann—Elèments d'introduction gènèrale à l'etude des sciences juridiques. Paris 1917, I, 126—131.

6) И ово је једна мера напредног, социалистичког, Приватног Права,

ANALI PFB | anali.rs

приватни уговори не могу се противити Законима, који се тичу морала, основа јавног и приватно-правног поредка као и оним специалним Законима који имају апсолутно обвезну силу због свога нарочитог задатка (§ 4); забрана изигравања Закона (§ 5)[7].

Глава 2⁰: *О Обичајном Праву.* Ту се проглашава начело: Обичајно Право има обавезну снагу (ст. I § 6). Одмах се сам Закон упушта у дефинисање његово: „Оно мора бити признато ако се једно униформно правно правило примењује, као обвезно, од стране групе личности, више или мање многобројне, за једно дуже време." (ст. II § 6). Али Закон је тиме опет оставио судији да каже шта је обичајно право, само се његова одлука скучава законском дефиницијом. Остало је правило да странка има да доказује обичај (ст. III). Правни поредак је заштићен од злоупотребе обичаја против законског права. Обичајно Право се не признаје, ако се обичај задржао у пркос Закону који је хтео да то промени (§ 7) или ако се Обичајно Право противи основним начелима правног поретка или морала (§ 8). Тако и ако се према обичају указује велико поштовање, ипак се т. з. Законско Право сматра као основно, а Обичајно само као допунско, секундарно Право.

Глава 3⁰: *О тумачењу Закона.* Ово је једна врло исцрпно израђена глава, која је рађена по утицају Социалистичке, т. з. Неонатуралистичке Школе у Приватном Праву. Основ свега лежи у одредби: „Закон се мора тумачити на основу модерних друштвених и економских односа, по савременом смислу његових израза и саобразно његовом задатку, водећи рачуна о целини Законодавства" (§ 9). Тако, се има граматичко и историско тумачење да замени тумачењем заснованом на специалној намени правне установе у питању. Тако, да „У случају ако буде било немогуће прециризарити значење Закона, као и кад нема Закона, питање мора се решити по основним начелима пољског правног поредка, руководећи се тиме да личност у питању не претрпи неправду" (§ 10). Овај последњи параграф чини читаву револу-

---

која није много у складу са т. з. буржуаским Приватним Правом, које тежи стабилности стечених права. Дакле ректроактивно дејство Закона и у Приватном Праву може да постоји али само као изречни изузетак, који се мора навести у Закону. Признавање могућности изузетка је врло умесно јер у пракси ти су изузетци стални, али због противних општих правила се врло неједнако тумаче и доводе до незгода при примени тих изузетних Закона.

7) „Забрањено је изигравати Закон. Ништавни су и без дејства правни послови учињено противно овој одредби".

ANALI PFB Tanali.rs

цију у односу према до сада уобичајеним начинима интерпретације Закона. Нејасан Закон судија има право да одбаци, Закон чије се значење не може прецизирати на основу појединих односа — судија може да декласира; он може у том случају да суди као да Закона уопште и нема — има да суди по основним начелима права. Правило које изгледа врло чудно досадањем схватању по коме судија има да примени Закон такав какав је, не водећи рачуна о томе одговара ли правна ситуација у питању по својим околностима интенцијама Законодавца; да и на њу примени правно правило које се, у редовним приликама, примењује на ту групу случајева. — Хоће ли се применити рестриктивно или екстенсивно тумачење, то зависи од задатка Закона у питању (§ 11). — Предвиђа се примена аналогије (§ 12), али о њој одлучује карактер правнога односа у питању.— Аутентична интерпретација има ретроактивно дејство (§ 13), али се не објашњава простире ли се то дејство и на већ расправљене случајеве, где је одлука — по општим правилима — res judicata. — Нарочита је пажња обраћена прећутном укидању Закона. Ограничена је примена правила да доцнији Закон укида ранији на два случаја: 1^0 ако се ранији не може довести у склад са доцнијим; 2^0 ако доцнији регулише скуп те материје (§ 14)[8]) — Нарочита је пажња предвиђена прећутном укидању у односу између специалних и општих Закона. Специални Закон укида општи — то је правило без изузетка. Општи Закон на против укида специални само за случај ако је његов задатак у томе да укине све изузетке, да све изједначи, једном речју да буде примењен на све групе случајева у питању(§15). Дакле ту није у питању проста примена правила да доцнији Закон укида ранији.— Интересанто је најзад и то да је предвиђено укидање Закона због промене прилика и тенденција у Праву (§ 16)[9],[10]).

[8]) Дакле ако баш непосредно регулише и директне предмете ранијег Закона.

[9]) „Ако дефинитивно исчезну околности, које су инспирисале Закон, или ако буде било нових Закона са задатком супротним задатку старих Закона, сви се дотадањи Закони укидају, па чак и ако се могу довести у склад са новим Законима".

[10]) Ово је врло интересантно, јер ће се тиме избећи недостатак који данас мучи системе позитивног права, да се стари Закони, који нису више у складу са социалним, правним и политичким тенденцијама, сматрају још у снази. Тако судови ван Србије сматрају Уредбе о иступима, т. з. Бахове Патенте да су још на снази, и ако њихов дух не одговара Уставу, јер им с текст не противуречи са Уставним одредбама. — Исто тако у Француској и данас одредбе о племству уживају силу Закона, и ако не одговарају духу

Глава 4⁰: *О уживању Права* је најбољи изражај социалне тенденције, која је унета у овај пројекат. Ту су унете тежње да се субјективно право не сматра као неограничено овлашћење личности, предвиђено у објективном праву, и то без обзира на његову социалну намену. На против није довољно имати такво овлашћење. Треба га још и употребити у духу његове социалне намене. Тако се употреба субјективних приватних права ограничава примањем тенденције која се означава као *релативитет у праву*, као борба противу *теорије злоупотребе права* (11).

Тако не може уживати право онај који је пристао да се одрекне да га ужива или је, по своме владању, дошао у противуречност са својим сопственим чињеницама из којих потиче његово право. Да би примирио интересе странака у спору, судија може досудити одрицање употребе права. Вредност одрицања на вршење права условљена је тиме да понашање друге странке буде саобразно Законима и моралу" (§17).

Онај ко ужива право противно основним начелима правног поредка чини злоупотребу права и не ужива заштиту Закона. — За случај ако се обогати на штету другога, дужан је да врати то обогаћење без *моралног* основа лицу на чију се штету обогатио. Онај ко је оштећен злоупотребом права може тражити да се утврди стање ствари, као и осигурање противу даљег настављања злоупотребе права, а поред тога, још и задовољење због претрпљене неправде (§18). Злоупотреба права, чак и из непажње, повлачи одговорност за штету (§ 19). Тужбе против злоупотребе права застаревају за пет година, рачунајући од последњег случаја злоупотребе (ако их је било више). (§ 20). Али док се не сме злоупотребљавати своје право, дотле с друге стране „ако би ко, у случају нужде, повредио туђе право — обвезан је да васпостави раније — стање" т.ј. да накнади повреду, којом се користио док је био у случају нужде (§ 21).[11]). — Тако се у овоме пројекту, који има *објективистичку базу*, и теорија злоупотребе права схвата објективно. Питање употребе и његов однос према намени права, према општом правном поретку — то је релевантно. Тако се *злоупотреба права* своди да *несоцијалну употребу* његову независно од сваке личне погрешке и зле воље (коју злоупотреба у логичком смислу садржи

времена и прилика. Тек ту скоро укинуте су привилегије о *мајорату* (Финансиски Закон од 1905), по којима су племићи били заштићени од ексекутивне наплате из својих породичних имања. Види Jacquelin, Cours de Droit Administratif, Paris, 1925—1926, p. 98, Tous les cours de droit.

11) Види приказ у Архиву за новембар 1927 г.

у себи), независно од сваке погрешке, јер се и сама несвесна несоциална употреба права сматра као злоупотреба.[12],[13])

Одељак II: *О личностима* је много мање интересантан и ако је то узор систематике у сређивању материје и обилности прописа. Подељен је на два пододељка: 1^0 О физичким лицима (§§ 22—84) и 2^0 о правним лицима (§§ 85—128).

Пододељак 1^0 има шест глава: 1^0 О почетку личности, о правној и о пословној способности; 2^0 О домицилу; 3^0 О сродству; 4^0 О заштити личности; и 5^0 О престанку личности.

Глава 1^0: *о почетку личности, о правној и о пословној способности* (§§ 22—32) је резултат једног дубоког познавања теорије. — *Физичка личност почиње* у тренутку одвајања од матере живог новорођенчета. Осим тога ако је дете недоношче, оно мора имати виталитет. Ако умре због урођених мана у року од месец дана не сматра се за личност у праву. Зачетима се могу резервисати права (§ 23). *Способност бити субјект права и обвеза* задобија се у тренутку задобијања личности у праву (§23).— *Пословна способност* припада свима пунолетним лицима, у колико им Законом није сасвим или делимично одузета (§ 24). *Пол* не утиче на пословну способност (§ 25). Законом се може ограничити *пословна способност лица у браку* (§ 26). *Пунолетство* се стиче на дан кад се напуни 21 год. живота (§ 27). *Еманципација* се може признати у 18 година (§ 28). *Пословну способност немају:* малолетни, неспособни за расуђивање

---

12) То што мири две тезе — *социалистичку*, овлашћење да се врећа туђе право у друштвеном интересу (ради отклањања стања нужде) и *индивидуалистичку*, накнада за повреду туђег права. У осталом ова идеја није нова. У Кривичном Праву *стање нужде* је и до сада у већини Законика сматран као основ искључња противправности — Види Др. Тома Живановић, Основи Кривичног Права, Општи Део, Београд, 192. г., II издање, стр ... Само и то није искључивало да се повреда туђег права због отклањања стања нужде у Приватном Праву сматра као деликат, Овде је та идеја отишла даље. Стање нужде је правни основ за повреду туђег права ван деликта, а накнада штете је независна од аквилианске штете. Ту је основ накнаде у Закону-...Само ваља имати на уму да је 1^0 *стање нужде* фактичко стање, које треба даказати; и 2^0 употреба стања нужде подчињена теорији о злоупотреби права, заснованој на објективистичкој бази, тако да накнада штете проузроковане у прекораченом отклањању стања нужде јавља као накнада из злоупотребе права, дакле из деликта. О томе види цитирани експозе мотива — уз § 20.

13) О објективистичкој бази види Lyskowski — La base objective de l'ordre juridique et de la jurisprudence, Paris, 1928,

ANALI Pravnog fakulteta

и интердити) они којису под судском забраном) (§ 29). Неспособни за расуђивање су: луди, слабоумни, очито пијани и они који показују друге спољне знаке ограничености (§ 30). — Судски се могу лишити пословне способности: слабоумни, који не могу да раде без туђе помоћи; распикуће; ноторне пијанице; и они чије понашање угрожава како њихов сопствени материални и морални опстанак, тако и њихове породице и представља опасност за туђу сигурност (§ 31).[14]) *Радње малолетника са разбором и интердита* могу имати правног дејства једино ако су предузете са знањем њиховог законског представника. Али и без тога они могу стицати, али не и обвезивати се. Одговарају ипак у границама обогаћења, а и преко тога за деликте (§ 32), — док су на против акти фуриоза (§ 30) и деце без разбора у сваком случају без дејства, чак и за стицање, па и за деликте (за које одговарају њихови чувари).

Глава 2^0: *О домицилу* (§§ 33—38) — Домицил је место где личност станује са намером да се ту стално настани. Ако се не зна где је домицил — за домицил се просто узима место становања (резиденција). Може се имати више домицила (§ 33). Наследство се отвара у месту домицила умрлога (§ 34). Поред главног могу се изабрати и други домицили за специалне правне послове (§ 35). Стари домицил остаје док се не створи нов (§ 36). Привремено становање у другим местима (због школовања, у болници, у затвору) није основ за стицање домицила у тим местима (§ 37). Дакле пројекат спроводи идеју *слободе избора домицила*, али од те идеје има једно оправдано одступање: неспособни и ограничени у пословној способности имају домицил у месту, које означе њихови законски заступници (§ 38) — Пројекат не говори ништа о т. з. *законском* домицилу лица у државној служби и лица, која су у иностранству.

Глава 3^0: *О сродству* (§§ 39—44) нема ничега ни новог ни интересантног. Говори се *о крвном сродству* у директној линији (§ 39), о побочној линији (§ 30), о сродству само по мајци или само по оцу (§ 41); *о сродству по тазбини* (оно остаје и по престанку брака — § 42); *о бројању степена сродства* (римски систем бројања рођења — § 42); о разлици брачног и природног сродства. Све се своди на понављање старих дефиниција о овим, давно пречишћеним, појмовима.

ANALELE FD Pandi.ro

14) Ново. Ограничење у социалном интересу. Предвиђа се у мотивима н. пр. за непоправљиве кривице, затим за зеленаше и т. д..

Глава 4⁰: о заштити личности (§§ 45—50) је на против и модерна и врло интересантна. Личност ужива заштиту. Под личношћу подразумева се: а) правна слобода (уживање права, право на тужбу); б) част (по своме владању); в) породично име и лично име. (§ 45). — Свака повреда личности даје *право на повраћај у пређашње стање*. Ако је то немогуће онда повређени има *право на сатисфакцију*, коју ће судија да одреди и по форми и по садржини.[15]) Нарочито гарантује се утврђивање повреде и заштита од поновљених повреда. (§ 46). — Ако повреда личности буде имала као резултат *материалну добит*, онда повређени може тражити учешћа у добити по одбитку интелектуалних и материалних трошкова учиниоца повреде, а у сразмери са односом, који постоји између важности повреде и остварења добити (§47). Ако је напад на личност умишљајни или из непажње (дакле деликт или квазиделикт) повређени може тражити *накнаду штете* — материалне и моралне (§§ 49 и 50). Ове тужбе су чисто личне, наследници их могу само наставити, а не и подићи. Застарелост је пет година од последње повреде (§ 51). — Ова заштита права личности — и ако није сасвим нова — је сигуран доказ напредовања идеје о моралним заштићавању личности, идеје коју је прихватио швајцарски Законодавац, француска јуриспруденција и нови француско-италијанско пројекат о облигацијама и уговорима[16]), јер је пољски пројекат први, који моралну заштиту ставља испред материалне.

Глава 5⁰ — О одсутнима и исчезлима је необично разређена, можда и сувише, користећи се ту не само резултатима правничког предања и теорије,— него и резултатима богате судске праксе, која се после Великог Рата врло много бавила овим питањем, питањем које у време мира нема велике примене. Римска теорија је основ.

Вођење послова одсутног, који није оставио пуномоћника, а чије се боравиште не зна, пројекат поверава супругу, рођаку или пријатељу одсутног под обичним правилима за непозвано

15) Дакле за судију је фактичко питање у чему је сатисфакција. Он одлучује да ли је она морална или материјална, или у оба вида. Пољски пројект хоће да је морална у првом реду. Материална је само акцесорна као последица деликта т. ј. као накнада штете. Ту је разлика са § 49 Швај. Облигационог Законика.

16) Projet de Code des obligations et des contrats, elaboré par le Comité franco—italien pour Union legislative, Rome, 1928. mart. 74 et 85.

ANALI PFB | anali.rs

деловодство (§ 51). То траје док суд не именује *куратора* и то на иницијативу државног заступника или лица, које је материално или морално заинтересовано. (§ 52). Куратор се може именовати чак и ако је одсутни оставио пуномоћника, али ако он ради на штету његову и породице (§ 53). Куратор води све текуће послове. За акте располагања треба одобрење суда, који га је поставио. То је одобрење нарочито нужно за располагање непокретностима. *Осим тога куратор мора да трага за одсутним* (§ 54). Ако се *врати* одсутни узима одмах све у своје руке, али предходно о томе извештава суд. Ако се докаже да је одсутни *умро* кураторство престаје и суд наређује редовни поступак у наслеђу (§ 55). Али ако нема ни трага ни гласа о одсутноме он се сматра за *несталог*. (§ 56). Супруг несталог сам врши очинску власт над децом и рукује, под својом одговорношћу, у границама које суд одреди, имаовином несталога.(§§ 57).

Одсутни се проглашава за несталог судски па захтев било државног тужиоца било заинтересованих, ако је одсутан без трага и гласа већ више од 5 целих календарских година, рачунајући од последње новости о њему (§ 58). Суд утврђује стање имовине несталог и именује куратора у одлуци о прогласу за несталога (§ 59).

Несталог суд може да *огласи за умрлог*, на захтев државног тужиоца или заинтересованих, по истеку 5 год. од прогласа за несталог. Суд одређује дан смрти (§ 60). Ако је нестали био у *смртној опасности*, суд га може огласити за несталог по истеку једне целе календарске године, а за умрлог после две године. За дан смрти узеће се последњи дан месеца у коме се збило та смртна опасност. Ако је више особа било у таквој опасности, а не утврди се ред смрти, онда важи *претпоставка о једновремености смрти*, тако да нико не може имати нарочите добити из тих случајности. (§ 61).[17]) Нико се не може огласити за умрлог пре пуних 32 године. (§ 62). *Оглашавање за умрлог је правна претпоставка о смрти* и има исте правне последице као и смрт, сем *код брака*, који нестаје тек ступањем другог супруга у нови пуноважни брак. (§ 63). Нестали се сматра за живог до краја дана у који се — по огласу судском о смрти — сматра да је умро. Дотле му припада *наслеђе и поклони*. (§ 64).

Повратак оглашеног за умрлог. Он се враћа у сва права

17) Идеја много правичнија од старе римске теорије о вероватном реду смрти, којим се користе трећа лица.

ANALI PFB | anali.rs

која је имао на дан огласа о смрти. Наследници bona fide дужни су да врате главницу (без плодова) у стању, у коме се налази на дан повратка или да накнаде отуђено. Застарлост тече за тужбе за време одстуства, али се навршава најпре тек за годину дана по повратку. Повраћају оглашеног за умрлог у права мора се прибећи судским путем — § 65).

Осим ових материалних одредаба пројекат има и читав низ *процесуалних правила* о одсутном и несталом (§§ 66—82). Главна су: процедура је неспорна (§ 66), одлуке о одсутности, несталности и смрти доносе се на јавном рочишту (§ 67), последњи суд несталнога је надлежан (§§ 68, 69 и 70), учешће државног тужиоца у поступку (§ 72), теорија слободног судиског уверења (§ 75), осигурање публицитета пресуде у Служ. Новинама (§ 77).

Глава 6⁰ — О престанку личности. (§§ 83—84). Личност престаје смрћу. Ко се позива на чију смрт има да је докаже (§ 83). Смрт се доказује било умрлицом било путем судске парнице (§ 84). Овај начин доказивања важи и за чињеницу рођења.

Пододељак 2⁰ о правној личности је много занимљивији од пододељка који говори о физичким личностима, јер су то била стара, опште усвојена правна правила, док овај пододељак (§§ 85—128) износи врло интересантне погледе на стварање и правно постојање моралних (правних) личности и то са пуно детаља; који су до сада обично примењивани у праву као нешто што је у позитивно право дошло из теорије, као општа правила Обичајног Права, која не постоје у писаном Закону. Овај пододељак има пет глава: 1⁰ опште одредбе, 2⁰ о удружењима (колективитетима) личности, 3⁰ о установама (институтима), 4⁰ о задужбинама (фондацијама), и најзад 5⁰ о судском поступку, у колико се то тиче парница око питања о постојању правних личности.

Глава 1⁰ — опште одредбе (§§ 85—110) почиње са дефиницијом правне личности. Правна личност то је заједница људи (universitas personarum) или скуп добора (universitas benorum). Али поред тога сваки такав universitas мора да има ова три услова: а) да служи допуштеном друштвеном или економском *циљу*, и то да је тај циљ наглашен у акту његовог стварања; б) да представља за себе *целину*, независну од њених чланова, да има одређену своју организацију и у статутима одређене представнике (органе) способне да раде на остварењу циља тога universitas-a; и најзад в) да је та заједница или установа уписана у регистар код надлежне власти или уопште подчињена држав-

ANALI PFB | anali.rs

ном назору. — Овде се поставља питање шта је правна личност и којима условима треба да одговара да би постојала, дакле који су њени елементи. Али се оставља на страну питање о томе које ће од организација моћи у опште да буду уписане у регистре и какве мора да буду организације, јер се сматра да то излази из области, коју треба да нормира Грађански Законик и да је то материја специалних Закона. Тако се не проглашава начело даје правна личност universitas који има одређене услове и да је уписивање у регистар један *декларативни* начин. На против то уписивање има значај једног од елемената од чијег постојања или непостојања зависи постојање или непостојање саме правне личности. Ту се дакле враћа на стару римску доктрину да је правна личност *Законодавчева* творевина и да је учешће власти у од креаторног значења.

Законодавац је одмах и указао на *значај правне личности у грађанско-правном саобраћају*. У односима Грађанског Права, сем оних који се оснивају на сродству, правна личност је, узета као целина, носилац права и обвеза исто тако као и физичка личност. Нарочито осигурава јој се уживање заштите њене личности, одвојене од појединих њених чланова (§ 86).

Предвиђено је да правна личност не може имати, што је сасвим логично, никакво право засновано на сродству. Затим правно лице је ограничено у Наследном Праву као пасивни субјект. Његова слобода наслеђивања путем поклона mortis causa и легата ограничена је на вредност до 5000 злоти. Свако веће наследство или поклон за случај смрти условљени су одобрењем надзорне административне власти, одобрењем које је т. з. акт чисте адмиинистрације (дискрециоие власти). Али да би се избегле све незгоде о томе може ли се правна личност сматрати за наследника и као таква да не изгуби право на наслеђе у међувремену између смрти завештача и тренутка одобрења за пријем наследства (или поклона на случај смрти[18]), пољски пројекат изречно потврђује начело да то одобрење производи повратно дејство и то до дана сачињења исправе о завештању (поклону). — Осим тога предвиђено је и то да ово одобрење нема дејства на примену општих прописа Наследног Права односно пони-

ANALI PFB | anali.rs

[18]) Као што је то случај у Француској, где су судови спорили пуноважност ретроактивне валидације права на наслеђивање код правних личности. Види Bartin, Cours du Droit Civil Approf. 1925-26, p. 371 et suiv.

штаја и опозива завештања (§ 87) и тако се допушта опозивање завештања на случај смрти за време целог живота, чак и ако је још за живота de cujus-овог дата административна дозвола за завештање.[19])

Грађански Законик (§ 88), и ако оставља специалним Законима да одреде тип правних личности, ипак предвиђа услове које мора да садржи акт којим је установљена правна личност: име правне личности, њено седиште, социални и економски циљ, средства за остварења своје акције, начин конституисања органа који управљају и представљају ту правну личност, лични њен састав, начин доношења одлука.

Важно је једно начело које значи *слободу удружисања*. Свака правна личност мора имати слободу да може искључити поједине чланове заједнице, а сваки члан опет мора имати слободу да из ње иступи, чак и за случај ако је он њен орган (§ 88).

Из свих ових одредаба једно је јасно. Правна личност се не схвата реалистички. На против. Она је творевина Законодавца. Нема правне личности без акта у Законом прописаној форми. Зато се не прима важност немачких теорија да живот сам ствара правна лица.

Интересантна је једна околност. У пројекат је ушла, у доброј мери, застарела *теорија о вечитости циља правних личности* (§ *89*). *Мењање циља* мора се извршити у истом облику, у коме је прописано и стварање правне личности. Другим речима тек уз одобрење власти.

Акт о оснивању правне личности мора бити саобразан Закону и то било у облику јавне (нотарске) исправе, било у тестаментарној форми (§ 90). Али тим се самим актом не стиче право на уписивање у регистар правних личности. У регистар се *могу* уписати само оне установе које имају све услове за правну личност, које Закон прописује, али власт их све *не мора* уписати. То је дискрециono право власти. Изузима се наравно случај правних личности чије је постојање нарочито и изречно предвиђено једним специалним Законом. За тај случај акт о оснивању установе, за коју треба стећи правну

ANALI PFB | anali.rs

19) Ствар врло интересантна јер је за сада уобичајено да се адимини-стративно призната завештења са дејством после смрти сматрају за ограничење слободе тестирања и да су ван домена примене права реовокације до краја живота.

личност довољан је и тражи се одобрење власти само ако је нарочито предвиђене у томе Закону. Али ако постојање установа у питању није предвиђено ни у каквом специалном Закону, онда ће одобрење зависити од одлуке Министарског Савета и на предлог Министра у чији ресор долази акција, коју треба да оствари пројектована установа. (§ 91). Ово је т. з. *полицискн режим* правних личности, где је постојање условљено дискреционарним одобрењем надзорне власти и где се у редовном случају, не предвиђа никакав објективни критеријум по коме ће управна власт имати да цени: заслужује ли установа у питању да добије правну личност. Тако се тој власти оставља да реши не само да ли је опортуно дати правну личности пројектованој установи, него и то да ли су се стекли услови нужни за постојање правне личности (§ 92), посао који је чисто судске природе. — С друге стране та је власт овлашћења да даје одобрење с ретроактивном снагом (до дана акта о оснивању), тако да се овде одобрење — у изузетном случају — јавља као акт декларативне, а не креаторне (као у редовном случају) природе. (§ 93).

Занимљив је *положај заједнице личности* (universitas personarum) *која нема правну личност.* Такво удружење може да мења своје чланове, да се парничи(да буде тужилац или тужени) и да управља добрима, која су од стране чланова удружења или других лица намењена одређеним сврхама. Представници овог удружења раде као овлашћени пуномоћници појединаца који су чланови удружења. Према трећима јављају се као лично и солидарно одговорни.. И ако ово није никакава правна личност, ипак по растурању удружења или по престанку његовог рада, на тражење материално или морално заинтересованих лица, суд може да постави ликвидатора имовине удружења (т. ј. имовине коју су појединци наменили циљевима удружења) према коме су последњи представници друштва лично и солидарно одговорни. За случај да нема о томе нарочитих законских прописа, имају се применити законски прописи о правним личностима. (§ 94) — Тако се овде, у неку руку, признаје реалистичко схватање правне личности, и признаје, јер то живот хоће — постање правне личности чак и за случај кад она фактички постоји тамо где је Закон не признаје, тамо где државна власт не жели да буде правне личности. Ту се јавља нека изузетна врста сусвојине, која личи на правну личност, нека квазиправна личност, у пркос тенденције овога пројекта

ANALI PEP | anali.rs

да постојање правне личности буде строго условљено по доктрини principis rescripti.

Пројкат повдлачи да по своме постанку, циљу, раду и представништву правна личност може бити *правна личност Јавног Права*, чије се постојање, рад и организација одређују по начелима Јавног Права. Али у грађанско-правном саобраћају правне личности Јавног Права подлежу ипак истим законским одредбама као и правна личност Приватног Права, а нарочито за накнаду аквилианске штете (ако нема специалног Закона који наређује што друго), § 95).

За *иностране правне личности* које желе да прошире свој рад на пољску територију, важи *начело т. з. територијалне фикције*. Правна личност је фикција Законодавца. Зато је нужно да ту фикцију усвоји (рецептира) Пољска Држава. У име њено то ће бити учињено одлуком Министарског Савета на предлог надлежног Министра једним *дискреционарним* актом (§ 96), који може, али не мора да дође. Ипак не може се ни у коме случају признати иностранa личност, чије се постојање или организација противе ономе што се у Пољској сматра за ordre public interne. Страна правна личност призната у Пољској сматра се да има свој домицил у Пољској у месту своје прве филиале. Од тренутка отварања филиале, она потпада — за свој рад у Пољској — под пољске судове и право и не може се позивати на своје национално право. (§ 100)

Питање *филиала правних личности* је решено ба тај начин што се филиала мора пријавити месној власти подручја где је седиште филиале. Ту је довољна пријава. Непотребно је одобрење. Само се изводом из регистра правних личности мора доказати постојање правне личности матице. (§ 97).

Домицил правне личности је у месту седишта. За случај сумње седиште се сматра да се налази тамо одакле се управља том установом. (§ 98). Овај члан треба да парира покушаје о фиктивном домицилу и фиктивном националитету правних личности, покушаје који су свакодневна појава нарочито у Међународном Приватном Праву.

Акти представника правне личности, у границама овлашћења датог у акту стварања, сматрају се као акти саме правне личности. То је *теорија личног непосредног обвезивања*. Али за случај ако представници прекораче своју власт и учине некакав деликт онда се примењује *теорије комулације одговорности*. Ту се напушта стара римска теорија о

ANALIPFB.anali.rs

томе да су правна лица неспособна да учине неправо. Овде се сматра да је правна личност у сталном ризику од тога да њени органи не учине за њу једно неправо. Зато она сноси неку врсту сталног *природног ризика* и одговара за те деликте једновремено и солидарно са органом који их је учинио, напуштајући идеју да се мандат креће само у границама допуштенога и да прекорачења пуномоћја не везују властодавца. — Ваља нагласити да органи правног лица могу бити само потпуно пословно способна лица, која треба да буду и погодна за вођење имовине (§ 101). Али и поред овог одступања од односа из мандата између саме правне личности и трећих лица, са којима долазе у додир у име правне личности њени органи, ипак пројетк изречно предвиђа, да ће се, у недостатку специалног Закона, односи између правног лица и његових органа (а не и трећих) регулисати по прописима који важе о пуномоћју. (§ 102). То што значи да је правној личности дато право регреса за случај ако буде била одговорна за дела учињена према трећима на основу прекореченог мандата. То њено право застарева за пет година. Ако су грешку учинили више њих, они правном лицу одговарају солидарно (§ 106). — И ако у начелу остају увек у снази обвезе које учине органи према трећима, ипак има изузетака од тог правила. Ништави су акти органа учињених на штету правне личности, а у корист блиских сродника тих органа (§ 103).

Интересантна је једна одредба. Поред административне постоји још и *судска контрола* рада правних личности. Свако заинтересован материално или морално може у року од месец дана путем судске парнице побијати сваку одлуку правног лица која је на његову штету донета противно законским прописима или одредбама акта, којим је та правна личност створена (§ 105).

У пројекат унете су одредбе *о забрани ограничења т. з. природних овлашћења органа*. Тако се свако ограничење овлашћења представника правне личности, које нема свој основ у акту о оснивању те установе, сматра за ништаво према трећима и може имати своје дејство само у односима између саме правне личности и њених органа (§ 105).

Детаљно су разрађене одредбе о *растурању правне личности*. Растурање може доћи, било по вољи самог правног лица, било по судској одлуци, на захтев надзорне управне власти због тешке повреде Закона или акта о стварању те правне личности. (§ 107). Тако је одобрење за стварање правне личности ствар администрације, а чим једном буде призната да постоји, правна личност до-

ANALIPER | anali.rs

бија свој опстанак зајамчен судском заштитом. Више административна власт не може сама од себе да је растури и одузме јој постојање. То је сад ствар суда. — Али ако се нареди растурање, онда надзорна власт има да приступи ликвидацији те правне личности према Закону о ликвидацији земљорадничких задруга (§ 108). — За случај ликвидације са имовином поступаће се саобразно акту оснивања. Ако о томе нема одредаба, онда ће се имовина предати општини где је било седиште те правне личности. Општина мора да прими имаовину и употреби је сходно циљу растурене установе (изузев ако је тај циљ недопуштен) (§ 109). Тек по извршеној ликвидацији престаје правна личност и брише се из регистра (§ 110).

Глава 2^0 *О удружењима личности* (§§ 111—114) бележи специалне одредбе специфичне за ову врсту правних личности. Ту нема ничег новог. Правна личност стиче се уписом удружења у регистар надзорне управне власти. Чланство је лично и ненаследно право. Нико не може бити лишен чланских права ван случајева како су то Закон и статути решили, и т. д..

Глава 3^0 *О институту*. (§§ 115--118). Институт то је збир личности и имања, који чине заједничку организацију ради постигнућа одређеног социалног или друштвеног циља. Задобијање правне личности зависи од надлежне надзорне управне власти, која одобрава или одређује његову организацију и циљ. Интересантно је да институт који је део правне личности не може имати и своју засебну правну личност.

Глава 4^0: *О задужбинама*. (§§ 119—127). Ова је глава врло много разрађена. Прво долази дефиниција: Задужбина је збор добара (univeritas bonorum), који служи одређеном социалном или економском циљу и има, или управља, потребна средства за остварење тога циља (§ 119). Правну личност задужбина стиче одобрењем акта стварање и увођењем у регистар код надзорне власти. Задужбина се може опозвати све док не добије правну личност, дакле и после одобрења. Право опозивања је лично и припада завештачу, али га он, изричним путем, може дати и другима; али оно се не наслеђује. Ако би једна задужбина имала више завештача, онда се право опозивања врши већином гласова (§ 120). Потврђивање акта установљења задужбине може да тражи завешталац и личност овлашћена од његове стране било да то тражи било да опозива задужбину јер се сматра да му не би дао право опозивања, да није хтео да прво буде створено оно што ће се, евентуално, опозвати.

ANALI PFB - anali.rs

За случај mortis causa то добрење потврђивања завештања тражи суд надлежан за наслеђе. Ако се задужбина заснива путем нотарског акта, онда ће сам јавни бележник копију тога акта морати да пошаље надлежној власти (§ 121). Надзорна власт може одобрење да услови предајом или осигурањем завештање имовине (§ 122). Ако је акт завештања недовољан или нејасан, власт која даје одобрење, може га допунити (§ 123). Управа врши се по одредбама завештача (§ 124). Ако је то потребно због недовољне и неподесне организације, непредвиђеног смањења имаовине или ако је немогуће постизати постављен циљ задужбине, надлежни Министар може допунити или изменити уређење задужбине, променити вид имовине или сврху задужбине. Та се одлука мора доставити завештачу, његовим наследницима и извршиоцу тестамента. Противу ње може свако, морално или материално заинтересован, поднети жалбу као и против других административних аката (§ 126).

Износећи главне линије овог пројекта, најновијег по времену, ми смо желели да са њим упознамо југословенске правнике који с нестрпљењем чекају изједначење нашег Законодавства и укажемо тенденције до којих се мора ићи данас, када је правни живот отишао далеко од простог настављања примене римске теорије.

Д-р Милан Бартош.

ПРАВНА ПОЛИТИКА.

Положај председника окружних судова по новом судиском Закону.

Кад је год. 1896 стваран у Аустрији нови закон о организацији судова, прописима у § 31 и 74 наметнута је председницима окружних судова, уз јудикатуру, и дужност надзора, над пословањем и особљем окружног и подређених му котарских судова. Законодавац је схватио терет који намеће председницима, па је зато (у § 30) одредио, да се у окружном суду уз председника поставља — по потреби — и потпредседник. За ову одредбу дао је образложење:

„Повећане дужности, које ће у будуће теретити председнике судова, нарочито нужда интензивног надзора над котарским судовима са честим посетама, предвиђено повећање послова код судских дворова, намећу потребу, да се председнику дода помоћник, који ће за случај председникове спријечености наступити као заменик. Који ће се ранг и плата одредити подпредседнику, то ће, као и питање о рангу и плати председника, бити предмет засебних посматрања. *Успех процесуалне реформе почива у највећем делу*

на исправном утицију и захвату председника судских дворова. Ови ће морати не само да прегледају подређене им судове, већ ће, што је особито важно за почетак, док нови прописи не уђу у крв судија, морати, да делују поуком и упутима."

И ако је тај аустриски законодавац рекао, да ће ранг и плата председника и подпредседника бити предмет даљњег посматрања, он је већ у закону о организацији (у § 30) одредио, да председници већих окружних судова могу имати V. чин. ред, т. ј. да могу бити са истим чином као и касационе судије. За образложење ове одредбе законодавац је навео:

„Због *повећане важности,* коју ће у будуће имати окружни судови као апелациони, не треба ова одредба исцрпног образложења. Многи окружни судови прелазе, што се тиче њихове јурисдикционалне важности, по који земаљски суд." (Назив „Земаљски Суд" носили су окружни судови, у главним градовима покрајина, а имају и нешто ширу надлежност). Њихова ће се важност у будуће још више акцентирати. Они ће морати добити и подпредседника са VI чиновним разредом, и према томе, природно је, да се председници судова изједначе са председницима земаљског суда."

По овоме образложењу, ранг и плата подпредседника окружних судова имала је бити предмет посебног посматрања. Зато је доцније (Мин. Нар. од 5-5. 1897 бр. 14) одређено, да председници окружних судова буду редовно у VI (као саветници виших земаљских судова — апелационе судије —) а изнимно у V чин. разреду (који апелационе судије нису добијали). Даље да имају службене додатке, преко редовне плате судија VI. разреда, дакле већу награду но апелациони саветници. Те додатке закон није предвидео за председнике у V чин. разреду, јер су ови већ и редовном платом, били примерно награђени. Стоји, да је законодавац уочио тешки положај и дужности председника окружних судова и да је схватио њихову важност за исправно функционисање правосуђа, па им је зато одмерио и виши ранг но за саветнике вишег земаљског суда.

Ову важност положаја председника окружних судова, коју је предвидео аустриски законодавац, потврдила је дуга пракса. Та се важност није смањила ни после слома Аустрије. Напротив, повећала се, јер су судовима наметнути нови послови, (закон о инвалидима, о изборима и т. д.). Ови нови послови проширили су не само поље надзора, већ и непосредне делатности председника. Тај се је терет повећао и због ратних и поратних утицаја, који су веома штетно деловали на редовно функционисање правосуђа. — Та важност положаја председника окружних судова наметнула се и у нашој држави при разврставању судија. Дата је председницима предност пред апелационим судијама. Прописано је да добију одмах III групу I категорије.

Сада смо пред новом организацијом судова. Изгласани и обнародовани закон рецептира у битности одредбе аустриског закона о организацији судова, па намеће,*) председницима окружних судова дужност надзора над пословањем и особљем окружног и подређених му среских судова. Кад је рецептирао одредбе о дужностима, било је логично, да

*) 18, 98, 99 и 100 закона о уређењу редовних судова.

рецептира погодности и права председника по старом закону. Но догађа се противно. Дужности остају, а погодности се укидају. Но не само да се погодности укидају већ се председници запостављају. Чл. 61 тач. 4 пројекта тражио је од Законодавног Одбора, да се председницима да мања плата но апелационим судијама. Даље чл. 37 предвиђа да се председници окружних и трговачких судова подвргну дисциплинској власти апелационог суда, што није било у Аустрији. Што се тиче ранга и плате, Законодавни Одбор изједначио их је са апелационим судијама, и тиме је исправио ону крупну неправду из пројекта, али не у довољној мери.

Што се тиче пак дисциплинске подређености ваља напоменути да су по аустријским одредбама председници и подпредседници окружних судова (у смислу § 8 *а* зак. од 21-5.—68. бр. 46 Л. Д. З.) били подвргнути дисциплинској власти врховног (касационог) суда као и саветници апелационог суда. То је било посве природно и умесно. Није упутно да се дисциплинска власт повери судији истога ранга а камо ли још да млађи по рангу суди старијему. Ваља признати, да је пројект у погледу дисциплинског поступка био доследан. Кад је председника окружних судова ставио у ранг испод апелационих судија, било је природно, што их је потчинио и под њихову дисциплинску власт. Али у овом погледу у Законодавном Одбору догодила се аномалија. Законодавни Одбор изједначио је у рангу и плати председнике окружних судова са апелационим судијама, изменивши првобитни текст чл. 61. пројекта. Али је заборавио да измени и чл. 28 и 27., тако да су председници остали под дисциплинском влашћу својих колега. То се противи начелима, која су до сада поштована у свима хиерархијама. Но не само то. Тиме што је Законодавни Одбор изједначио апелационе судије, са службом код окружних судова, са апелационим судијама код апелације, тиме што апелационе судије стоје под дисциплинском влашћу касационог суда, — могло би се схватити, да су апелационе судије код окружних судова под дисциплинском влашћу касације, а њихове старешине (председници окружних судова) под апелацијом. Стоји дакле да су председници запостављени.

Није нам познато који су разлози навели законодавца да тако поступи. Али уверени смо, да ће такве одредбе дефинитивно узакоњене, — осим тога што су неправичне — бити и од велике штете за правосуђе. Можда су састављачи пројекта, а и Законодавни Одбор, имали пред очима досадањи положај председника првостепних судова и апелационих судија у Србији. Кад би се хтело поћи од таковних односа, можда се томе не би могло ништа приметити, јер је положај досадашњих председника првостепених судова у Србији био доиста по својој надлежности, опсегу деловања, теретима и одговорности испод апелације. Али се сада иде на то, да се првостепени судови и апелације у Србији реформишу и од прилике доведу на садање стање у пречанским крајевима. Првостепени судови исчезавају и долазе окружни са председ-

ником на челу, који је оптерећен јаче, и зато се не може разложно узети, да је то садање стање у Србији било одлучујуће.

Пре но што је елаборат Законодавног Одбора био изнесен пред Скупштину, треба ло је још једанпут претрести да ли је аустриски законодавац исправно схватио ствар о одређивању ранга и награде председника окружних судова, да ли је оправдавао ту своју одредбу цитираним мотивима и да ли заиста успех реорганизације правосуђа *„почива у највећој мери на исправном утицају и захвату председника о кружних судова."* Ако је аустриски законодавац полагао толику важност на председнике окружних судова, у моменту, кад је уводио само процесуалне реформе, кад је при томе водио толику бригу око положаја председника, колику тек бригу мора да има наш законодавац, када се реформише читаво право *и процесуално и материално*. Зар сада услед тих опсежних промена неће п асти на председнике далеко већи терет. Реформисање за кона осетиће се јако код судије а и старешина судова и у пр ечанским крајевима, али још више у Србији, где ће промене бит и још веће, па ће председници имати на својим леђима, бар у почетку, још јачи терет. Они ће док сви нови прописи не уђу у крв судија, морати да се заложе за успех и уређење својих округа, кад се организују судови по новом систему и чим се стану проводити реформе процесуалног и материалног права.

Као што смо већ навели, не знамо праве разлоге због којих су запостављени председници, но могли би да наслућујемо, ако то није упоређење са судовима у Србији, да су то финансиски разлози Али ако од председника зависи добро функционисање правосуђа, зар је упутно да се приме ни принцип штедње тамо где му је најмање места? Зар је преча штедња од правилног функционисања правосуђа? Зар се мож е од председника окружних судова запостављ ених и деградираних, очекивати пожртвованост, која се тражи? Зар је оп равдано да се према њима крши, у пословном свету па и код државних намештеника, владајуће начело, да јачу дужност и одговорност треба боље наградити?

Мора се упозорити на једну озбиљну по јаву, која се често дешавала у Далмацији. Безуспешно су оглашавани стечајеви за места стареши на котарских судова. — Морало се утицати да се ту натјечу м лађе судије, који су тек положили судиски испит. Ниједан стар ији и искуснији није хтео да се јави за та места јаче одговор ности и запослености, која нису доносила никаквих одговара јућих погодности. На ту се појаву упрло прстом. Изгледа, да с е сада, при претресању положаја старешина среских судова, у Зако нодавном Одбору хтело да има о томе обзир. Зато им је у чл. 65 закона признат судијски додатак од 1.200 Дин., док остале среске судије имају само 1.000 дин. — Па ако је Законодавни Одбор показао склоност, д а боље награди старешине среских судова, чудно је што то није учи нио према председницима окружних судова. У осталом и стареши не среских судова веома су зло прошли пред Законодавним Одбором, па ће се овде, само мимогред, позабавити њиховим положајем.

Аустриски законодавац сасвим је другачије уважавао положај старешина котарских судова. Наредбом М. П. од 5-5 1897. (бр. 14 Л.Д.З.) одредио је, на основу проучавања прилика, да један део има VIII а остатак VII чин. разред. Тако је на подручју апелационог суда у Задру било 14 места са VIII, а других 14 са VII разредом. Тиме су ови последњи упоређени са земаљским саветницима, (т. ј. по садањем закону окружним судијама), а то је омогућило, да старешине котарских судова имају могућност унапређења остајући на свом положају. Осим тога, при прелазу из VIII чин. разреда у VII, они су имали увек предност према осталим судијама истог ранга и добијали су раније VII разред. Тако је постојала могућност, да на важним местима старешина котарских судова остану лица, која су на њих дошла и ако су се истакла својом способношћу и спремом.

По домаћој систематици старешине среских судова неће имати према осталим среским судијама никакову предност, сем незнатно повећаног судијског додатка. Осим тога биће запостављени према судијама окружних судија, у толико, што ће добијати III групу тек после 22 године судиске службе, а окружне судије могу је добити већ после 20 година. Даље окружне судије после 14. год. судиске службе имаће судиски додатак од 1.500, док ће старешинама среских судова остати увек само 1.200.— Д. Отуда ће старешине среских судова, који не добијају за окружног судију, бити присељени да у старијим годинама служе уз горе услове но њихове млађе колеге, који су се дочепали окружних судова. — Нећемо се даље бавити положајем старешина среских судова. Њиме ћемо се позабавити другом згодом, ако га не изнесу дотле други, и то не само у интересу старешина већ и самог правосуђа. Овде само постављамо питање, дали је правично да старешине среских судова, оптерећени управом, надзором и повећаном одговорношћу буду запостављени према окружним судијама, чији је положај лакши. Уз то наглашавамо да цела домаћа систематика није проучена, већ набачена без јасних погледа на практично функционисање.

Председници окружних судова, забављени својим званичним пословима и дужностима, и ван редовних часова, нису стигли да проуче ове пројекте. За право рећи, нису их ни могли проучити, јер их нису имали. Држали су, да ће законодавац сам знати да оцени њихове положаје и да ће се осврнути на мотиве аустриског законодавца, поткрепљене дугогодишњим искуством и праксом. Тако се догодило, да су осетили запос тављање тек кад су пројект већ изгласали.

Треба већ сада прићи коректури, држећи се већ утртих стаза, које су сигурније, да се поправи положај, ранг и награда председницима и подпредседницима окружних судова, с обзиром на важност положаја. Нарочито да то буде одмах за председнике окружних судова ван Србије и Црне Горе, јер они већ и сада носе јачи терет у пословању. А за председнике у Србији и Црној Гори да то добије снагу чим се изједначе закони

о судским поступцима и уведу у живот окружни судови. У горњем разлагању, да оправдамо важност председника окружних судова у судској хијерархији, избегавали смо властито да кажемо, да нам се не приговори да говоримо pro domo. У осталом то би било и сувишно после навода и мотива аустриског законодавца. Па ипак држимо да смемо и ми, с наше стране, нагласити, да су председници окружних судова главни стубови храмова правде и да је неразумно слабити их и дрмати.

Ево наших предлога у погледу дисциплинске власти. Због правичности и интереса службе требало би изменити чл. 28 и 37. закона о судијама редов. судова, тако да би и председници (као и апелационе судије) потпали под дисциплинску власт касације.

Узгред овде истичемо, у погледу активне дисциплинске власти председника, да је неупутно лишити их права сваког дисциплинског кажњавања. Требало би ту оставити дисциплинску одговорност судија за неуредности и иступе (као у дисциплинском закону аустријском од 21-5.—68. Л.Д.З. бр. 46) и одредити, да сам председник може кажњавати подређене судије за неуредности, јер је неподесно, да се за сваку мању грешку употребљује читав развучени апарат предвиђен за дисциплинско суђење. С друге стране лишење старешина дисциплинске власти умањује им потребни ауторитет и моћ.

Што се тиче плата прво ћемо приказати п рописе у практичној примени.

Лице, које је положило судиски испит може да буде, после годину дана рада у суду, постављено за судију среског суда, а после две године за судију окружног суда (чл. 2. закона). У смислу чл. 61, судије среских и окружних судова постављају се одмах у VI групу, а даље после 4 год. добијају V, после 9 год. IV, после 13 год. IVa, и најзад после 18 год. III. По члану 3 да судија буде постављен за председника окружног и трговачког суда тражи се, да је служио најмање 5. год. као судија окружних или среских судова.

Према томе ваља испитати разне комбинације шта се добија постављањем за председника. Претпоставимо најповољнији случај да судија буде постављен за председника одмах после 5 год. службе као судија. То се лице налази у V групи, јер је одслужило 4 год. као судија. Постављањем за председника добија IV. Добија је, дакле, 4 год. пре но што би је добио да је остао судија. Добија уз то и виши судиски додатак од 2000 у место 1000.— дин. колико би имао да је остао судија. Даље добио би IV-а групу тек после 14 год. судиске службе. Под судиском службом не сматра се она до судиског испита, већ само проведена после постављења за пристава, секретара или судију. (Упореди чл. 1 и чл. 69. закона о судијама и § 69 закона о судовима). Тиме би ново постављени председник добио IVa групу после 14 год. судиске службе, да је остао на положају судије. Дакле ново именовани председник, добио III би групу после 4 године проведене на положају председника, док би као судија био у

могућности да је добије тек после 19 год. судиске службе. Претресајући овај најповољнији случај, долази се до закључка, да је доиста постављење за председника донело судији знатне користи. Али не може се очекивати да ће се такве комбинације појавити, а то не би било ни корисно.

Узмимо сада другу комбинацију. Председник је постављен после 13 година судиске службе. Он би већ као судија имао IVа групу и судиски додатак од 1.500.— дин. (чл. 65 ст. IV). Тиме што би био постављен за председника окружног суда наметнуо би му се сав терет скопчан са тим тешким положајем, а добио би само 500.— дин. на име разлике у судиском додатку (од 2000 у место досадањих 1.500 дин.) — Да председник добије III групу морао би служити још 4 године на овом положају, тако да би је добио после 17 година судиске службе. Да је остао судија био би у могућности да добије III групу после 18 год. судиске службе.

Најзад још једна комбинација. — Председник је постављен тек после 18 год. службе у окружном или среском суду. Он је већ према редовном унапређивању у III групи (чл. 61). Постављањем за председника не добија у плати ништа сем 500.— дин. у разлици судиског додатка, а мора чекати још 8 год. на том положају па да добије III-а групу. Слично би било и кад би председник био постављен после 30 год. службовања. У овом случају стигло би га пензионисање пре IIIа групе.

Долази се до закључка, да би у првом случају могао бити председник судија у IV групи и да би могао имати под собом судије, који су у IV-а, или III групи. У другом, председник би био у IV-а групи а имао под собом судије у III групи. У трећем он би имао III групу као и његове колеге који су му подређени. Он би дакле имао уз сав терет управе или мању или од прилике једнаку награду као и подређене му колеге. У најбољем случају има од неких колега већу награду за само 500.— дин. Зар то није тешки несклад, који ће имати рђаве последице по углед старешине и на интересе службе? Истина, за председника постоји могућност да добије IIIа. групу, што је искључено за његове подређене, но та могућност не одстрањује несклад.

С друге стране, за судије среског и окружног суда постоји могућност, да добију све мале предности, што их има председник, ако буду постављени на положаје апелационих судија. Зато је тешко претпоставити, да ће се наћи судија, који ће се прихватити тешког председничког положаја и одговорности уз тако слабу разлику у награди, кад може на положају где мирно ради, да дочека, можда нешто касније, исту плату, даље кад може да рефлектира на положаје апелационих судија који су, уз знатно мањи терет и одговорност, посве једнако награђени као председници. Зато ће се дешавати, да се председнички положаји не попуњавају способним, јер је и за постављење и за унапређење потребан пристанак судије (чл. 21).

Према овоме и претресу чл. 61 закона мора се признати, да ти прописи нису у интересу службе. Даље да би се морао побољшати положај и плате председника окружних судова, тако

да се изједначе са председницима апелационог суда, у рангу, плати и свим принадлежностима, па и у судиском додатку, тим пре што је аустриски закон, бар неке од председника окружних судова изједначавао са касационим судијама. Зато није нимало претерано кад се за председнике траже ранг подпредседника апелације, који ретко кад врши функције скопчане са управном одговорношћу. Морали би се, дакле, чл. 61. и 65. изменити у томе смислу.

Овим изменама удовољило би се правичности и интересима службе, јер би председници окружних судова, видећи да закон цени њихов рад, положај и важност, вршили функције са већим самопрегоревањем и пожртвованошћу. На те измене не би могли да се жале подпредседници и судије апелационих судова, јер је и њима добро познато, да је положај председника окружних судова далеко тегобнији од њиховог. С друге стране тиме би се постигло, да би се и саме апелационе судије јављале на стечај за председничка места окружних судова. Тако би се пружила већа гаранција, да се председничка места попуњавају способнијим, искуснијим и ауторитативнијим судијама.

Д-р Мато Гргићевић.

МЕЂУНАРОДНО ПРАВНА ХРОНИКА

Спор око имања „Беље".

На дан 21. августа ове године одржано је у Хагу рочиште по спору надвојводе Фридриха Хабсбуршког против наше државе, због имања „Беље", а пред Међународним Мешовитим Избраним Судом, који је установљен за спорове између наше државе и наших држављања и Мађарске. Тужилац, надвојвода Фридрих, тражио је тужбом и осталим писменим представкама као и на рочишту а) да суд осуди нашу државу да му поврати у слободну и неограничену својину његова непокретна добра, у стању у каквом су била пре но што је држава применила на њих мере заузимања у државину или друге мере, као и да суд прогласи ништавним упис државе на дотичне непокретности у земљишне књиге и његово брисање из књига; б) да је осуди на повраћај свију покретности, пословних књига и других списа, који су се налазили на добрима у тренутку кад их је држава заузела, даље све готовине и секвестрираних потраживања; в) да је осуди на полагање рачуна о предметима под а); г) да је осуди на накнаду пуне вредности свију горе означених предмета и накнаду штете за погоршања, ако повраћај са ма којих разлога не би био могућан д) да држава не сме предузимати у погледу реченог имања никакве мере узапћења или ликвидације; ђ) на плаћање парничних трошкова.

У правном образложењу својих захтева тужилачка је страна

порицала нашој држави право да прибави њена добра, позивајући се при томе у главном на ове аргументе:

„Савезничке и удружене државе овлашћене су по чл. 232 тријанонског уговора о миру да на својим територијама налазећа се добра, права и интересе мађарских држављана задрже и ликвидирају, али по члану 250 тријанонског уговора[1]) ово овлашћење не простире се на права, добра и интересе, који се налазе на територији, која је одвојена од аустро-угарске монархије.

Ово ограничење не примењује се на добра, права и интересе, која потпадају под члан 191 тријанонског уговора.

Пошто пак моја добра, права и интереси не потпадају под појам „добра пређашње суверене породице аустро-угарске" а стога ни под члан 191.[2]) тријанонског уговора, то ми се она у смислу члана 250 тријанонског уговора имају вратити, слободна од сваког ограничења."

Као што се види тежиште је питања у томе: да ли имања надвојводе Фридриха долазе под члан 191 тријанонског уговора или не. Ако долазе онда их наша држава прибавља. Надвојвода Фридрих тврди да се члан 191 односи на добра која припадају *„некадашњој суверено ј породици у аустро-угарској"*, као правној личности, а не на добра *која припадају лично појединим члановима ове породице*, доказујући да постоје таква добра која припадају као приватна својина владалачкој кући хабсбуршкој као правној личности по принчевском праву немачком (Fürstenrecht), а које вреди и у Аустро-Угарској.

Заступник наше државе, Г. Др. Л. Бакотић, тврдио је да се суд не може бавити овим питањем, пошто је наша држава на основу члана 191. тријанонског уговора о миру дефинитивно прибавила спорно имање. У писменим представкама суду и на рочишту он је

---

[1]) Који гласи: „Без обзира на одредбе члана 232 и додатка одељку IV. добра, права и интереси угарских припадника или друштава под њиховим надзором, који леже на територијама некадање аустро-угарске монархије, неће се моћи узаптити или ликвидирати саобразно тим одредбама.

Та добра, права и интереси вратиће се заинтересованим, ослобођени од сваке такве мере или сваке друге мере располагања, принудне администрације или секвестра предузете од 3. новембра 1918. до ступања у важност овог уговора. Они ће се вратити у стању, у коме су били пре примене мера, о којима је реч.

Потраживања, која би на основу овога члана могли упутити угарски припадници, поднеће се Мешовитом Избраном Суду, предвиђеном у члану 239.

Не потпадају под добра, права и интересе, којима се бави овај члан, она добра, на која се примењује члан 191".

[2]) Који гласи: Државе на које је једна територија некадашње аустро-угарске монархије пренесена или које су постале распадом те монархије, стичу сва добра и својине, које припадају некадашњој или садашњој угарској влади, а налазе се на њиховим територијама.

Под добрима и својинама некадашње или садашње угарске владе у смислу овога члана разумеју се добра, која припадају некадашњој угарској краљевини и интереси те краљевине у добрима, која су била под заједничким власништвом аустро-угарске монархије, као и све крунске својине *и сва приватна добра некадашњег владалачког дома Аустро-Угарске*.....

опширно изложио своје гледиште, које је и потписани као судија усвојио и које је изложено у мемоару, поднесеном одмоје стране суду, о чему ће даље бити речи.

После одржаног рочишта, на коме су пледирали заступник тужиоца дворски саветник von Egry, адвокат у Пешти, и заступник тужене државе С. Х. С., Г. Др. Л. Бакотић, суд је, по захтеву потписаног као судије, одређеног од стране наше државе, одлучио да се на дан 14. септембра ове године приступи суђењу овога спора.

Међутим до суђења није дошло, јер је потписани на дан 13. септембра поднео председнику суда, Г. van Slooten-у, иначе судији апелационог суда у Хагу, следећи мемоар, у којем је објаснио зашто не може учествовати у суђењу:

„Пошто сам саслушао пледирања заинтересованих странака и пошто сам с много пажње проучавао предмет Бр. 251, надвојводе Фридриха Хабсбуршко—Лоренског против државе С. Х. С., дошао сам до закључка да не могу учествовати у доношењу одлуке, ма каква она била, у предмету овога спора, а да не прећем границе мога овлашћења као изборног судије.

Јер, по моме мишљењу, не ради се овде о томе да се, прво, одлучи о надлежности суда за суђење ове парнице, решавајући проблем да ли тужба долази у оне рекламације, које предвиђа чл. 250 тријанонског уговора о миру, него је у питању таква рекламација, коју уговор о миру *проглашава недопуштеном*. И одиста ради се о једној рекламацији коју уговор о миру изречно искључује из јурисдикције Мешовитог Изабраног Суда.

Част ми је, Господине Председниче, изложити Вам разлоге, који ми диктују овакав поступак.

Уговори о миру установили су правило, садржано у члановима 297 версаљског, 249 сенжерменског и 232 тријанонског уговора о миру, да савезничке и удружене силе резервишу себи право да задрже и ликвидирају сва добра, права и интересе, који припадају, на дан ступања на снагу односног уговора о миру, припадницима бивших непријатељских држава, које су у питању, а који се налазе на њиховој територији.

Ово је правило у вези са прописима уговора, који се тичу репарација.

Међутим у тријанонском уговору од овога правила има изузетак. Члан 250 овога уговора установљује да, без обзира на прописе члана 232 и додатка секције IV, добра, права и интереси мађарских припадника, који се налазе на територији бивше монархије, неће бити узапћени ни ликвидирани, у сагласности с овим прописима.

Овај члан наређује, осим тога, да ће се ова добра вратити стању, у каквом су се налазила пре примене евентуалних мера узапћења, предузетих од 3. новембра 1918 па до ступања на снагу уговора о миру.

У својој трећој алинеји овај члан установљује надлежни суд

за рекламације, основане на чл. 250. А тај је суд Мешовити Избрани Суд, који је предвиђен у члану 250.

Најзад долази четврта алинеја реченога члана, који вели: „Под добрима, правима и интересима, на које се односи овај члан, не подразумевају се добра, која потпадају под члан 191".

Ова су добра дакле искључена из изузетка, установљеног алинејама 1, 2 и 3 реченог члана. Она дакле следствено потпадају под правило члана 232, будући у исто време подвргнута специјалним нормама чл. 191.

Није дакле допуштено сматрати да члан 250 повраћа норме општега права. Он је само изузетак, уведен уговором о миру, односно приватних добара, која се налазе на пређашњој територији мађарској, на која би се добра, кад овај изузетак не би постојао, имала применити правила члана 232 и додатка секције IV. Ова правила остају у пуној снази у мери у колико нису одстрањена садржином изузетка, установљеног алинејама 1 и 2 члана 250.

Треба дакле посматрати како правило тако и изузетак у светлости норама, установљених уговором.

Изузетке треба строго тумачити. И, са још јачим разлогом, каду једном закону или једном уговору има пропис, којим се установљује да се не може применити изузетак у нарочито израженом случају, онда тиме хоће да се каже да се има применити правило а не изузетак.

У случају који нас занима, једино питање, које треба утврдити, јесте: да ли добра, чији повраћај тужилац тражи, потпадају под члан 191 ал. 2. тријанонског уговора. Кад то стоји, онда су та добра искључена од рекламација, које допушта члан 250 (алинеја 4 истог члана), јер никаква рекламација не може се изнети ни пред који суд, ни, специјално, не може се изнети пред Мешовити Избрани Суд, који предвиђа члан 239.[3])

Све то прописује члан 250.

Мешовити Избрани Суд не би имао у овом случају овлашћење да суди по овом предмету чак ни онда, кад тужена страна не би истакла изузеће ненадлежности.

Али тужилац тврди да добра, чији повраћај тражи, нису она добра на која циља ал. 2. члана 191, тврдећи да се алинеја 2. овог члана тиче једино добара, која припадају бившој сувереној фамилији аустро-угарској, сматраној као правна личност, док међутим он потражује дотична добра као своју личну својину.

Тужилац дакле прави разлику између приватних добара бивше суверене породице, сматране као правна личност, и при-

---

3) Члан 239 Тријанонског уговора о миру гласи: „а) Образоваће се Мешовити Избрани Суд између сваке од сила савезничких или удружених с једне и Угарске с друге стране, у року од три месеца од ступања у важност овога уговора. Сваки од тих судова биће састављен од три члана. Свака заинтересована влада назначиће једног од тих чланова. Председник ће се избрати након споразума између двеју заинтересованих влада.....

б) Мешовити Избрани Судови створени применом параграфа а) судиће спорове за које су надлежни према одељцима III, IV, VI и VII (уговора о миру)..."

ватних добара чланова ове породице као личне својине. И он тврди да под члан 191 потпадају она прва добра, али ова последња не.

Али по уговорима о миру нема места овој разлици. Уговори праве само једну разлику. То је она између крунских добара и приватних добара бивше суверене породице, али они не чине разлику између приватних добара бивше суверене породице a lege non distinguente nec nostrum est distinguere.

Међутим, ако усвојимо разликовање, на које се позива тужилац, стварајући разлику између приватних породичних добара и приватних добара, која припадају као лична својина члановима породице, онда ћемо доћи до ситуација очевидно неодрживих.

Кад би усвојили ово разликовање, онда по члану 256 ал. 2)[4] версаљскога уговора о миру државе наследнице могле би прибавити приватна добра бившег немачког цара и других краљевских лица, која леже на њиховим територијама, али не би могла прибавити добра, која припадају пређе сувереној фамилији, и, на против, на основу сенжерменског уговора (чл. 208)[5] и тријанонског (чл. 191) могле би узаптити добра пређе суверене аустро-угарске породице, али не би могле узаптити приватна добра чланова ове породице.

Међутим, треба да постоји логичка сагласност између симетричких правила уговора, јер, иначе, дошло би се до тога да ова правила дођу у противречност сама са собом. И, ако се узме да је члан 256 версаљског уговора симетричан са чланом 208 сенжерменског и чланом 191 тријанонског уговора о миру, што и јесте у ствари, онда треба одатле зацело закључити, да под изразом „сва приватна добра бивше суверене породице аустро-угарске" треба разумети сва добра, која по приватном праву припадају овој породици, било да су она неподељена између њених чланова или подељена.

Ништа не овлашћује на закључак да су редактори уговора хтели, прво, различно поступати према кући Хохенцолерна и оној Хабсбурга, па за тим искључити својину чланова ове последње породице од правила из члана 191 тријанонског и 208 сенжерменског уговора о миру.

На против, они су хтели поступати на исти начин према имовини суверених породица, немачкој и аустроугарској.

Ето, то је та идеја која је изражена у члановима 256 ал. 1. версаљског, 208 ал. 2. сенжерменског и 191 тријанонског уговора

---

4) Који гласи: „Државе, на које је пренесена немачка територија, прибавиће сва добра и својине, који припадају Немачкој или немачким државама, а налазе се на њиховим територијама.

У смислу овога члана сматраће се да добра и својине Немачке и немачких држава обухватају све крунске својине, својине државе немачке (de l'Empire), немачких држава и *приватна добра бившег немачког цара и других краљевских личности*....."

5) Који гласи: исто као и у примедби 2. цитирани члан 191 тријанонског уговора о миру само што је место речи „угарски" дошла реч „аустријски."

миру. У енглеском тексту ова два последња уговора[6]) она је још јасније изражена. А како је партија о економским клаузулама дело енглеских правника, и како је енглески текст члана 191 тријанонског уговора о миру потпуно идентичан са енглеским текстом члана 208 сенжерменског уговора о миру, док у француском тексту ова два члана има једна мала разлика (у једном се каже „сва приватна добра" у другом „приватна добра"), то онда треба закључити да је енглески текст био оригинални текст.

Истина, тачно је да чл. 364. прописује да је у случају неслагања француски текст меродаван, али у нашем случају нема неслагања. Увек је једна иста идеја, која је изражена јасније у енглеском тексту, као што је то констатовано такође у другим предметима, који су излазили пред међународне мешовите судове (Пример: одлука Мешовитог Избраног Суда немачко-пољског од 21 маја 1923 у предмету Leo Tiedemann против пољске државе, Recueil vol. III. p. 596).

Треба дакле сматрати да су приватна добра бивше суверене породице аустро угарске, о којима говоре чланови 191 тријанонског и чл. 208 сенжерманског уговора о миру, приватна добра ове породице, која припадају истој категорији као и она споменута у чл. 256 версаљског уговора, било да се ради о добрима подељеним или неподељеним, јер подељена или неподељена она остају увек приватна добра, једина правна особина, изражена уговором у погледу ових добара.

Такође је јасно да уговори о миру нису имали обзира на приватно немачко кнежевско право, на које се позива тужилац, него да су изразом „приватна добра" обухватили сва добра, која припадају бившој сувереној породици по сили норама приватнога права, као супротност према добрима чије јој је уживање припадало на основу јавнога права (крунска добра).

Из свих ових разлога, будући да је предмет којим се бавимо, искључен из рекламација које допуштају алинеје 1 и 2 члана 250, Мешовити Избрани Суд не може судити по тужиочевој тужби. Јер овде се ради о тужби једнога члана бивше суверене аустро-угарске породице у погледу добара, која припадају члановима ове породице (ал. 191 чл. 2, 250 чл. 4), добара која улазе несумњиво у категорију приватних добара бивше суверене породице аустро-угарске. А таква тужба је изречно искључена по уговору о миру.

Пропис чл. 191 ал. 2 тријанонског уговора није таква норма која би допуштала да буде овако или онако тумачена; на против она је дефинитивна диспозиција која има извршну снагу.

Тако су све државе не тумачиле него примениле прописе чл. 208 сенжерменског и 191 тријанонског уговора о миру. Тако је Италија узаптила добра виле d'Este у Тиволију код Рима и уписала их као државну својину у земљишне књиге, као и замак и

[6]) У енглеском тексту члана 191 стоји: „... the private property of the members of the former Royal Family of Austria—Hungary", а у француском: „les biens privès de l'ancienne famille souveraine...".

добро Cattaio код Падове. А ова добра нису припадала целој породици бившег суверена аустро-угарског, него бившем цару Карлу као лична својина. Тако су поступиле и друге државе а тако је поступила и држава Срба, Хрвата и Словенаца.

Према томе судити о примени једне дефинитивне диспозиције уговора, против које уговор изречно прописује да никаква рекламација није допуштена, значило би довести у питање сам уговор, — а ја не могу себе убедити да то долази у моју власт избраног судије.

Ја морам, дакле, у споразуму са мојом владом, одбити да учествујем у доношењу одлука о предмету, о којему ми уговор забрањује да се изјашњавам, и стога ми је част изјавити Вам да сам принуђен одбити учествовање у томе.

Уверен сам да, чинећи ово, одговарам мојој савести изабраног судије и да указујем поштовање према уговорима о миру, које не могу игнорисати.

Част ми је молити Вас да изволите приложити ово писмо актима предмета бр. 251, шаљући Вам такође један препис његов с молбом да га доставите господину мађарском судији.

Изволите... и т. д.“

По примљеном писму председник суда је констатовао, на дан 17 септембра, када је требало приступити суђењу, да судија српско-хрватско-словеначки није дошао на суђење са разлога, изнетих у његовом мемоару, и за то је одложио суђење до даље наредбе, за тим известио о томе државне заступнике, и доставио препис мемоара мађарском судији као и заступницима тужилачке и тужене стране.

Шта ће даље бити по овоме спору видећемо. Можда ће се њиме позабавити и Лига Народа. Али о томе није моје, као судије, да расправљам.

Д-р Драгољуб Аранђеловић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Новчана политика и привреда

Ако се пажљиво посматра развој прилика у светској привреди за последњих четрнаест година запазиће се лако да је он био доминиран новчаним моментима. Ово, разуме се, не значи да се утицај новца на привреду није раније испољавао; на против његов је утицај био пресудан за цео развитак друштвене привреде. Али привредни је живот био уједначен и његове су се промене могле констатовати само кад су посматрани дужи периоди. У исто време је државно интервенисање у области новца било минимално, тако да су новчани моменти резултирали поглавито из случајних односа у светској привреди који су се аутоматски уравнотежавали. Утицај ових момената, као што смо напоменули,

није се испољавао у наглим и великим променама у току привредних догађаја него се готово неприметно провлачи кроз дуги низ година (као на пр. утицај производње злата на пад и дизање цена и општи ритам привреде у деветнаестом веку). За време, а нарочито после европског рата државно мешање и експериментисање у области новчане политике повећава се у највећој мери, а може се рећи да оно ни данас није престало. Интересантно је видети како се према овим експериментисањима држала економска теорија и које су биле њихове последице на привреду. У времену пре светског рата у монетарној организацији преовлађивао је утицај класичних новчаних схватања. Сви новчани системи били су организовани на металној основи. У овоме времену имамо потпуно важење злата као светскога новца. Несметано кретање злата из једне земље у другу чинило је да се није осећала најважнија мана златнога важења — недовољна еластичност оптицаја. Стално повећање производње злата отклањало је сваку опасност од евентуалне оскудице жутога метала. У последњој четврти деветнаестог века развија се — нарочито у Немачкој — једна нова доктрина, која је у потпуној супротности са идејама класичне школе. На супрот металистичком схватању новца поставља се номиналистичко, идеја да извор вредности новца лежи у државном суверенитету истискује идеју да је вредност новца резултат његове количине. Оваква схватања била су добро дошла европским државницима и они су се њима обилато служили за оправдање своје новчане политике. Искуство је на тај начин показало колико је тачности било у новим теоријама новца. На основу овога искуства ма колико изгледало страшно, не може се извести закључак да нове теорије новца, које су у очи светскога рата биле задобиле прилично терена, нису тачне. И поред пустоши коју су у привреди појединих земаља проузроковале новчане инфлације, ипак би било погрешно порицати, да ове теорије не садрже много истине. Тачно је да су оне послужиле као аргуменат за оправдање инфлације, али у исто време се показало да срж ових теорија, тврђење да је за новчане функције материална страна предмета који служе за новац без важности тачно. Велико ратно искуство је показало да је новац без сопствене материалне вредности исто тако добар па чак, у извесном погледу, и бољи од металног новца. У исто време показало се да се не може говорити о каквом механичком функционисању квантитативне теорије новца. Свако повећање количине новца не изазива аутоматско и сразмерно дизање цена, него да свака народна привреда може у извесном тренутку апсобровати извесну количину платежних средстава, а да се на ценама то не осети а привредном напредовању допринесе врло много. Али новчана инфлација и њене последице тако су после рата импресионирале духове да нигде нису свесно учињени покушаји да се стечено искуство у пракси примени. У свима новчаним реформама изведеним после рата нема ни једнога примера да је усвојено чисто папирно важење и да је за крите-

ријум стварања новца узет неки други принцип а не начело металног покрића. Свуда је у монетарним питањима настала реакција и враћање на новчане теорије класичне школе, које су послужиле као основа свих изведених реформи. У место дакле да велико искуство на монетарном пољу искористе за образовање нових новчаних система, све су се државе често са великим жртвама вратиле једноставно на новчану организацију која је постојала пре рата.

Велико је питање, међутим, да ли ово усвајање предратне новчане организације одговара потребама нашега времена. Предратни привредни просперитет није био само резултат тадање новчане организације него и опште уравнотежености привредних прилика дуготрајнога мира. Пресадити ранији новчани систем у данашње из основа промењене прилике је несумњиво лакше него измислити нешто ново, али да ли је то најбоља политика то је друго питање. Довољно је ма и површно расмотрити привредне прилике па се уверити да се једноставним усвајањем предратне новчане организације није решило новчано питање а још мање питање привредног напретка. Пре свега ситуација у погледу злата, које се данас сматра за неопходну базу новчаних система, сасвим се променила. Његова производња је мања него пре рата. Од 1917. г. производња злата стално опада и ово опадање појединих година достигло је 30% према производњи из 1914. Овоме треба додати пренос огромних маса европскога злата у Америку и све већу тражњу злата која долази из земаља источне Азије које напуштају сребрно и усвајају златно важење. Осим тога у данашње време нема више оног најважнијег начела које је златном важењу давало његову праву вредност, данас више не постоји слободно струјање злата помоћу кога је пре рата аутоматски обезбеђавана стабилност валута и међународно нивелисање цена. Данашња новчана организација Европе може бити довољна за одржавање стабилних валута, али она не пружа потребне услове за напредни привредни рад. Интереси привреде данас су жртвовани да би се по сваку цену обезбедила стабилност валутарних курсева. Приликом извођења свих досадашњих новчаних реформи главни је циљ био онемогућавање инфлације и при томе се отишло тако далеко да је готово свуда онемогућено готово свако повећавање новца. Истина свака емисиона банка може повећавањем своје златне резерве повећати свој оптицај. Али на који ће начин она доћи до потребног злата када прво његова производња опада а тражња је толика да се већ данас развија међу емисионим банкама жива утакмица у погледу куповине златних маса које се доносе на тржиште. Ова ће се утакмица све више заоштравати у колико консолидовање прилика и привредно напредовање у појединим земљама буде изазвало потребу за повећањем кредита. У оваквој ситуацији у блиској будућности привредно напредовање биће резервисано само земљама које располажу са довољним количинама злата. Државе које немају злата мораће се задовољити са једном подређеном уло-

гом у међународном привредном животу. Истина њихово сиромаштво ће имати дубоког утицаја на привреду земаља које имају доста злата и успораваће на тај начин подизање општег благостања.

Као што се види дело новчане стабилизације у данашње време је само формално изведено. Још смо далеко од најбоље солуције и морамо још много истраживати и покушавати да би дошли до једне целисходније новчане организације. Владајући појмови морају се ревидирати и данашњи новчани системи реорганизовати. Једноставно анти-инфлационистичко гледиште, засновано на једностраном схватању квантитативне теорије новца које данас преовлађује не може се научно оправдати.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Отварање стечаја трговцима

О томе кад ће се над имовином дужника отворити стечај законодавац говори у § 3. зак. о стец. пост. Изузетно од овог прописа законодавац је предвидео у § 144 с. п., да ће се трговцу или фабриканту стечај отворити чим се суд сигурно увери да је плаћање обустављено. У § 143 с. п. пак законодавац је трговцима ставио у дужност да суду јаве чим престану плаћати своје обвезе. На случај да трговац или фабрикант то не пријаве суду § 144 с. п. предвиђа, да ће се суд о обустави плаћања уверити саслушавањем или на други сходан начин. У пракси се показало спорним, да ли се трговац мора саслушати пре него што му се стециште отвори.

Тако према одлуци О. О. од 23-VI-1907. г.:

„суд не може трговцу отворити стечај пре него што га у см. § 144 3. о ст. саслуша о плаћању и оцени то саслушање."

По нашем мишљењу ово питање није требало у опште бити спорно јер је законодавац саслушање трговца пружио као пример о начину на који се суд може уверити о обустави плаћања јер § 144 с. п. одмах даље каже „или на други који сходан начин".

Законодавац је у овом случају оставио суду слободну оцену о начину на који ће се уверити о обустави плаћања само је с обзиром на тежину отварања стечаја по трговца учинио суд обазривим тиме што је рекао „чим се *сигурно* увери...".

Пракса је изнела и један веома ригорозан начин уверења суда о обустави плаћања. Тако, по О. О. од 17-IX-1880 г. бр. 3636:

„Чим је рок обавези протекао, а он је неизмирио одмах је тиме доказана његова немогућност плаћања и утврђен његов престанак плаћања."

Тако је било пре рата. После рата пак с обзиром на честе падове чак и веома угледних трговачких фирми судска је пракса у погледу тумачења § 144 с. п. много либералнија а у случају који наводимо она иде чак дотле да се и не упушта у оцечу престанка

обуставе плаћања у см. § 144 з. о с. п. већ и презаduженог трговца цени као и сваког другог дужника, с обзиром на пропис §§ 3 и 4 с.п.

Тако решењем дежурног судије Краљевског Првостеп. Суда бр. 18693 Б-49. отворено је стециште над целокупном имовином Б. Ч., трговца и бив. народног посланика са следећих разлога:

По § 3 т. т. 1. с. п., у в. § 144 с. п. суд ће отворити стечај када се сигурно уверио да је дужник трговац обуставио плаћање.

Поред овога из § 3. т. 2. с. п. стечај ће се отворити и онда кад је позанто да је дужник презадужен као и кад се крије и неће своје повериоце да измири.

Из преставке М. В. под. Бр. 17018 види се, да му дужник Б. дугује 157400 дин., из преставке под Бр. 17789 види се, да дужник Б. дугује А. З. из Београда 71.000 дин. и из преставке под бр. 17989 види се дуговање у 40.000 Dr. Н. С. лекару из Београда.

Поред овога из извештаја архивара овог суда види се, да је на имовини дужника Б. и фирму Ј. Ч. и син од разних лица стављено обезбеђење за суму од 1.449.200 дин.

Из свега овога излази, да је имовина дужника Б. презадужена. Ово тим пре што дужник Б. није скинуо терете који леже на његовој имовини и ако су исти стављени у 1926. г. и у току 1927. г.

Дужник Б. по извештају позивара овог суда на рецепису бр. 17770 није хтео да прими позив за одређено рочиште на дан 15 јула п. год. а по извештају поглавара среза студеничког на акту бр. 18068 и 18651 дужник Б. није се могао пронаћи.

Из одвојених акта види се, да дужник Б. није ни раније хтео следовати позиву, већ му је позив достављен преко Сл Новина (в. одлуку суда бр. 24793). Из свега овога има се закључити да дужник Б. избегава да своје дуговање измири.

Према овоме и како је и Ч. О. Б. тражила отварање стечаја над имовином дужника Б. то се има одлучити да се стечај над целокупном имовином дужника Б. отвори.

Дежурни судија поред оцене услова из § 3. с. п. позвао се и на § 144 с. п.. — С обзиром на стављене терете на имовини дужника нашао је да има места да се дужнику отвори стечај. Оно што би се имало замерити решењу дежурног судије, то је што је — и ако се позвао на § 144 с. п. као специални пропис — у разлозима решења ишао више на то да утврди постојање случаја из § 3. т. 2 с. п., а то је свакако било теже утврдити него само обустављање плаћања из § 144 с. п.. Затим што питње обуставе плаћања није ценио с обзиром и на процену имовине дужника.

Касациони Суд по жалби дужника није се у опште упуштао у оцену правилности решења дежурног судије у колико је оно било засновано и на § 144 з. о с.п. већ га је поништио са следећих разлога:

„Кад се из акта овог предмета види, а специјално из извештаја позивара тога суда, као и из акта поглавара среза студеничког бр. 8999, да се стецишни дужник није крио у циљу да не прими позив за рочиште, већ се напротив види, да се његово место пребивања знало, — то је онда суд према овако утврђеним чињеницама погрешио кад је донео своје напред поменуто решење засновано на т. 2. § 3 с. п., већ је био дужан да му позив за рочиште преда на начин законом предвиђен, па тек у случају да стецишни дужник не би по позиву поступно у см. § 4 с. п уради даље шта треба по закону."

Дакле као што горе напоменусмо Касац. Суд се у овом случају није упуштао у оцену питања обуставе плаћања у см. § 144 с. п. већ је питање расправио само с обзиром на пропис § 3 и 4 с. п. као и код сваког другог дужника и ако је овде један изузетан слу-

чај, отварање стечаја трговцу, за кога важе специални законски прописи и о којима је требало водити нарочито рачуна и то баш зато што су издати у општем интересу, ради осигурања правилног трговачког саобраћаја.

А. Давинић, судија.

Како Касациони Суд тумачи §§ 21., 22. и 23. стец. зак.?

Првостепени Суд за Град Београд, на тражење једне банке у Београду отвори стечај над имовином једног њеног дужника. Суд је потом учинио све што је потребно по закону за отварање стечаја. Он је одмах истога дана кад је отворио стечај, у смислу § 22. стец. пост. истакао на своју зграду проглас, упутио писмо Државној Штампарији са прогласом за штампање у „Службеним Новинама" Истога дана су спремљена и писма за окружне судове (§ 23. стец. пост.). Међутим, у томе међувремену, док је надлежни стец. судија већ потписао писма за окружне судове, и дао их експедовати, потражилац стечаја је одустао од тражења стечаја, пошто га је дужник обезбедио.

Сад имате ову ситуацију: проглас је на судској згради истакнут, послат Државној Штампарији и одштампан у „Службеним Новинама". Писма за окружне судове у земљи, потписана пре одустанка од стечаја, експедована су истога дана кад је одустанак дат, јер раније услед претрпаности послом, нису могла бити експедована — и отишла су куда су упућена.

После тога Првостеп. Суд сасвим умесно остане при своме решењу о отварању стечаја, јер друкчије није могао ни поступити, пошто, по закону, не може ни у коме случају касирати своја решења. Дужник се жали Касац. Суду, и у жалби вели, да је тешко повређен закон, јер је суд остао при своме решењу и после одустанка од стечаја. — Па зар је Суду, који је донео једно решење, законом дозвољено да га ништи сам? После тога долазе у обзир још и друга факта: повериоци дужникови из Београда, прочитавши оглас на судској згради и у „Службеним Новинама" пријаве суду своја потраживања. Касац. Суд поништи ожалбено решење Првост. Суда и то са ових разлога:

„Када је пуномоћник повериоца Банке одустао од свога тражења, да се дужнику отвори стечај, изјавивши, да је од дужника потпуно обезбеђен,и тај одустанак дат пред судом, пре него што је отварање стечаја објављено у смислу §§ 21., 22. и 23. зак. о стец. пост. онда таквом одустанку има места, и ожалбено решење зато не може да опстане."

Дакле Касац. Суд у Београду, својим примедбама, показао је, да он не сматра, да је за повериоце у месту обнародовања, довољна радња из § 22. стец. зак. (истицање „прогласа" на судску зграду.) — Првостеп. Суд за Град Београд, усвајајући примедбе Касац. Суда, као обавезне, донесе друго решење: „да се... стечај не отвара". Међутим, по стечају је Суд у своје време одржао рочиште за равнање и пријављени повериоци из Београда дали су потребне изјаве. Бранилац масе стојећи на гледишту, да се у овом случају стец. поступање има продужити, изјавио је жалбу на решење

Првост. Суда „да се стечај не отвара". Но, Касац. Суд, својим решењем оснажи то решење а жалбу одбаци.

Сад имате ово: До одређеног рока за пријаву пријавили су се многи повериоци. Првостеп. Суд, није могао улазити у то нити га се то тиче, на који су начин повериоци дужникови сазнали за отварање стечаја над дужниковом имовином. Ово у толико пре, што је проглас био истакнут на судској згради а и одштампан у „Службеним Новинама" и дневним листовима пре одустанка од стечаја, те је према томе суд одржао и рочиште за равнање. Према томе овакво решење Касац. Суда је у опреци:

1.) Са II ал. § 22. стец. зак. који гласи: „За житеље у месту Суда обнародовање сматра се за свршено онога дана, кад се пред судом и у вароши приковало а за све друге од дана, кад је први пут у новине стављено.". — У овом случају пријављени повериоци су из Београда.

2.) Са § 23. стец. зак. који гласи: „Суд ће стецишни одмах, чим је стециште отворено, и све остале првостепене судове о томе званично извѐстити." Дакле у овоме пропису законодавац јасно наређује, прво отварање стечаја, па тек онда, да се извештавају Окружни Првост. Судови. Првостеп. Суд тако је поступио. Што је најгоре, Касац. Суд је побио и своју сопствену Општу Одлуку која гласи:

„Кад се стечај отвара у интересу не само оног повериоца који је стечај тражио, већ у општем интересу поверилаца дужникових, који су се извештени о отварању стечаја, пријавили, онда суд не може скинути стечај са дужниковог имања, зато што је измирио повериоца који је отварање стечаја и тражио, већ има да сачека рок за пријаву и даље по закону поступи."

Најзад све оне радње прописане у §§ 21., 22. и 23. стец. зак. као нужне за отварање стечаја, ни у колико нису услов sine qua non за повериоце дужникове, јер је тим прописима њима само учињена олакшица да што брже могу сазнати за отварање стечаја, а никако стављен услов, да се они могу у стец. масу јављати тек онда кад се о отварању стечаја известе и окружни судови у земљи. Ово у толико пре није потребно, као што смо већ напоменули, што је по § 23. стец. зак. потребно прво отворити стечај, па тек онда извештавати судове. Кад је стечај већ отворен, повериоци одмах имају права на пријаву и Суд не сме улазити у то на који су начин они сазнали за отварање стечаја. Према томе ово што је учинио Касац. Суд у овом случају, није само оно што судски кругови зову „стварање погрешног преседана" већ очито једна груба повреда законика о стецишном поступку.

Ненад Поповић

ANALI PFB | anali.rs

ИЗ СТРАНОГ ЗАКОНОДАВСТВА.

Борба за реформу администрације у Сједињеним Америчким Државама.[1])

Главни разлог за реформе администрације у Сједињеним Државама Северне Америке био је финансиски. Дугови су нарасли, број чиновништва се скоро удвостручио (од 500 хиљ. на 900 хиљада), издаци огромно нарасли (на пр. у савезној држави су „обични издаци" у год. 1914 износили 735081431 долара, а 1923 су се попели на 3195684847 долара); први пут у историји ове државе приходи су пали испод традиционалног нивоа. Ту има урзока нема сумње чисто привредних. Ипак американци као пословни практични људи приступили су такође и испитивању своје административне организације и резултат тога је био да су унели извесне важније измене у смислу њеног побољшања и упрошћења. Још председник *Тафт* год. 1912 је био образовао једну комисију (Efficiency and Economy Committee) да би израдила план како ће се савезна администрација целисходније изградити. Али конгрес се према њеним предлозима држао пасивно, све док рат није направио питање реформе актуелним. И тако су оне изведене у више праваца.

На место низа предлога различитих одељења, који су подношени конгресу без предходне ревизије, сада има један општи буџетски предлог. Предлози појединих одељења пролазе предходно кроз један специалан буџетски биро који има права да их упоређује, ревидира и предузима измене додавањем (повишавањем) или смањивањем (скраћивањем). Сада је образована такође од Председника и установа генералне резерве. Да би се расипања спречила у набављању и трошењу материјала по разним одељењима, образоване су комисије, састављене од представника одељења (Coordinating Committees) под контролом буџетског бироа. Овај последњи је овлашћен такође и да предлаже измене у организацији, раду, методама, у подели ресора и др.. Али он је све до сада био заузет и сувише задацима из области буџета. Горњи и Доњи Дом су, у интересу штедње, читав низ комисија употребљаваних при једном послу, колико их је било, заменили једном комисијом. Председник *Хардинг* (Harding) је увео обичај да се два пут годишње састају у Вашингтону 2000 најважнијих чиновника из целе земље да би их информисао о фискалној политици и да би им ставио на срце штедњу. Ови скупови су сем тога утицали на неговање de l'esprit de corps чиновништва, и ширили плодне нове назоре. И тако се поступање буџетско и финансијско изменило за последњих 10 година. Данас оно стоји

ANALI PFB | anali.rs

1) По расправи: Der Kampf um die Leistungsfähigkeit der Verwaltung in den Vereinigten Staaten, Von Leonard D. White, Chicago (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1928, 59 Band 2 Heft)

на истој висини као у континенталним земљама. Американци тврде да стоји и на вишем нивоу.

Уведене су реформе, потребне да се уклоне сукоби у надлежности одн. могућности да се послови раде дупло (у два или више министарства). Таквих појава је било међутим често. Карактеристично је да је врховна егзекутива последњих година показала тежњу да прошири своју контролу у погледу независних установа (Establishments), као што су то савезна трговачка комисија, „међународна" (савезна) саобраћајна комисија и др. путем именовања чиновника и путем контроле над њиховим буџетом.

Класификирање чиновника је било замршено, и много пута неправилно и нелогично. (Joint Congressional Committee за класификирање је год 1920 нашла да су 1283 чиновника, који су носили исту титулу имали у ствари 97 разних функција). Тако је сада уведено једно брижљиво (од Joint Congessional Committee) класификирање, са строго описаним групама места која обухватају јавне службе. Места су уређена алфабетски, и унесена у једну књигу. Класификирање преледа границе одељења и омогућава, барем теоријски, премештање из једног одељења у друго. То питање, сложено само по себи, није још добило дефинитивног решења (образовала се опет још једна специална комисија, Personnel Classification Board); али принцип се сматра добрим.

Последњих година изведене су велике поправке у администрацији и на тај начин, што се у великој мери уклонио систем патронаже (spoils system) постављања у службу и избацивања из ње по протекцији партијској. Од 554986 чиновника савезних год. 1924 подвргнути су испитима 415593, одн. скоро $^3/_4$. У опште чине се напори да се исправи испитна техника, и подигне позивни морал. Од интереса је за нас забележити да се амерички испити развијају у томе смислу, да се помоћу њих констатује не само знање већ да се утврде опште способности и оспособљеност за посао. Тако доприноси, како то вели L. D. W h i t e, психолошки лабороториум у пуној мери рационализирању администрације.

За време рата и после рата врши се нагли развој у корист власти савезне државе. То се видело за време рата нарочито у фискалној политици, коју је водила савезна држава. Инспекторат савезни се неопажено развио. Може се рећи да се утицај савезне владе развијао стално у правцу што целисходнијег извођења државних задатака. Вођење административних послова има тенденцију да свој центар постави у Вашингтону.

Држава *Илинои* (Illinois) је била прва, која је створила једну установу финансијске контроле над издацима сваког одељења, и то не само у погледу законитости него и оправданости и целисходности. Њеном примеру су следовале и друге државе (као Massachusetts). То је најмоћнији апарат за спровођење рационализирања, кога има у америчкој администрацији, и за то баш његово фукнционисање није могло да се обави без извесних трења.

За последњих 10 год. највећи број држава је покушао да поправи свој административни систем и повиси ефект њиховог рада.

Главне тачке обухватају: (1) поправљање буџетске и финансијске администрације (2) реорганизацију одељења да се на место великог броја малих јединица уведе мали број великих (3) (у неким државама) поновно класификирање места на напред поменут начин (4) проширење државне власти над локалним властима (5) (у малом броју држава) све веће старање о ефекту рада (ипак су многе државе у томе заостале).

Важнија је можда од свега тога појава, да се у америчком јавном мњењу ствара гледиште да се извесна предузећа по својој важности или природи ставе у руке стручних чиновника, као на пр. хигијена, технички послови у ужем смислу и делимично јавна настава.

Две деценије од 1880—1900 имале су обележје борбе државе са трестовима, од 1900—1910 води се борба за демократску контролу партија и влада. Али време од 1910 се обележава тежњом да се државно уређење, специјално администрација, рационализира.

Нарочиту пажњу заслужују промене у односу између држава и општине. Као што је познато, амерички систем општина одликује се одсуством контроле централне администрације над општинском. Али у 20. в. јавља се и ту извесна контрола, само раздељена на разне државне чиновнике (на финансијске, на државне лекаре, државне архитекте и др). И, у време општег покрета за реформама у овој земљи, покушава се да се она прошири. Па ипак контрола која се тамо заводи и која има највише изгледа на успех није контрола какву налазимо на континенту. Та контрола се карактерише тиме,да се држава јавља само као помагач и саветник локалних органа. У финансијској материји, најважнијој са гледишта контроле државе над општинама одн. слободе општине, највећи део држава не зна ни за какву контролу административну (осим за ограничења законска у погледу висине порезе, зајма и т. д.) или зна само за добровољну контролу (коју траже саме општине, задржавајући право да дефинитивно одлучују о одговорности органа). Ипак у неколико тих уведена је државна контрола (Индиана, Јова, Нови Мексико). У једној од њих, у *Индиани* уведен је облик о коме је било горе речи. Тамо је 1909, због несрећно вођених општинских финансија, законом установљен један Рачунски Одбор (Board of Accounts). Овај одбор има задатак да уведе једнак систем у свима јавним властима и установама рачунања и извештавања, да испитује периодично све финансијске трансакције сваке државе, округа, сваког града и општине, да незаконито присвојени јавни новац опет утера и јавне чиновнике у њиховом послу саветује и помаже. Верује се да ће ова врста надзора, удаљена од политичких утицаја, имати будућност у Америци у односима државе према локалним самоуправним јединицама.

Од 1900 су се брзо један за другим смењивали системи општинске организације: председнички (федеративан), колегиални (какав је у Енглеској) и тз. Connil-Manager систем.(У

ANALI PFB | anali.rs

коме наименована егзекутива води послове под надзором колегиума, одбора). Од њих имају будућности први и трећи, и изгледа највише трећи. У том последњем власт је остала формално и даље у одборима, али практично ови су се показали слаби и безбојни. На тај начин на површину су изишли стручњаци, чиновници, M a n a g e r-и, који представљају данас најбољи пример стручног чиновника. Они воде нарочито успешно општинске финансије, грађење улица и канализацију, при набављању материјала и избору лица, и сличним пословима, имајућиза такве послове претходно образовање.

У целини, промене последње четврти столећа америчка администрација је претрпела важне измене. Али има да се још много ради. Јужне државе су заостале било због хетерогености становништва било из других узрока. Ми видимо у Америци како се уткива све интимније локални живот у живот посебних држава, и ових у савезну државу, не губећи своју самосталност. Модеран живот захтева сарадњу, као што захтева рационализирање рада и организације, и рационализирање као што захтева учешће стручних елемената у државним пословима и њихову независност од политичких елемената.

Ђ. Тасић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју Словенских права.

X. *Из историје аграрног уређења у Русији.*

Пред нама лежи ново истраживање из историје аграрног уредђења у централној Русији од XVI до XVIII века, издато на француском језику, на име: A l e x a n d r e M i l e r, Essai sur l'histoire des institutions agraires de la Russie Centrale du XVI-e au XVIII-e siecles (Paris, 1926, p.p. 384). Писац је доктор социологије Женевског универзитета. Не познајем писца, али сам уверен, да он није Швајцарац, ни Немац, нити уопште странац, него један Рус са немачким презименом, дакле један од оних многобројних руских Немаца, који су знали и знају, да се духовно слију с нама и да постану прави Руси. Ово моје уверење почива на томе, што књига г. Милера манифестује такво познавање и разумевање руске историје, које се никад не среће код странаца, кад они нас изучавају. Ми Руси много изучавамо страну историју и најбољима од нас иде за руком да њу потпуно савладају. Довољно је да упозоримо на читаву école russe у обрађивању историје старог режима у Француској у очи велике револуције, а коју школу сачињавају цењена истраживања Лучицког, Карејева, Ардашева, Иванова и др., такође да упозоримо на испитивање социалне историје средњевековне Енглеске у позним радовима незаборављеног Павла

Виноградова и његових ученика (Петрушевског, Савина и др). Те наше заслуге странци признају, али се нама не одужују истим. Кад изучавју нашу историју, никада не стижу да њу објективно расправљају и схватају; при томе су ретко слободни од правих погрешака. У противности томе г. Милер познаје и разуме руску прошлост те њу расправља и објашњава са пуно могуће објективности. У исто време верзиран у западноевропској историји, г. Милер зна да примени на руску прошлост појмове и категорије, израђене у западно-европској историјској науци, да открије у њој општеевропска и опште човечанска начела те да правилно истакне њене специфичне црте и особине, изазване нарочитим условима места и народа. На тај начин г. Милер чини нашу прошлост приступачну за страно схватање и појмљиву. Баш то не знају обично да учине са руском историјом странци. То долази, као што мислимо, с тога, што западни Европљани гледају руску историју гордим оком, не траже па чак и не претпостављају у њој нешто општечовечанско те и руске националне особине налазе не тамо и не у томе, где и у чему их стварно има, него их истичу случајно и самовољно и сликају их увек неким егзотичним бојама и у фантастичним облицима. Кад пак почињу да те особине објасне, онда напуштају потпуно оно реално земљиште, на коме се руска *историја вршила, и упуштају се у* мистериозна причања о l'âme russe, па чак и l'âme slave уопште. Та причања ништа не ваљају подједнако ни у оном случају, кад се l'âme russe карактерише као нешто хетерогено и непријатељско за културу, нити у оном случају, кад се овој l'âme russe приписује нека загонетна и тајанствена снага, способна чак да исцели болест савремене европске културе и да тим уклони пропаст Запада. Свега тога је г. Милер потпуно слободан. Његов однос према ствари одговара умном стању оних кругова руских интелектуалаца, за које је подједнако приступачно и појмљиво своје рођено и европско, јер се Европа за њих јавља као њихова друга отаџбина. На основу горњег признајем писца за Руса. Ако се ипак фактички варам и г. Милер је странац, онда се горњем треба да придода ово: књига г. М. представља собом нешто сасвим ново на пољу страног испитивања руске историје, нешто онако, што може дати повода за могући постанак у будућности неке стране школе у руској историјографији.

Књига г. Милера није једно самоникло и самостално изворно истраживање, неког питања, које не би било досада потпуно или довољно испитано. Није тако, јер писац је узео тему, која је у руској историјографији обрађена довољно дубоко и темељито, разностранo и доста пуно. На постојећа руска истраживања писац се баш наслања, али њихове податке и закључке проверава по наштампаним изворима. За тим предходним истраживањима не иде ропски, него их критички прегледа и у схватању дотичног целокупног процеса манифестује самосталност и чак

извесну оригиналност. Свакако излаже тај целокупан процес толико јасно и разговетно, да његово дело долази као цењен прилог за европску и свеопшту историју. И то је прилог потребан и важан, јер се тиче аграрног уређења у Русији, које је у руској револуцији играло толико велику улогу, да је нехотице привукло на себе свеопште интересовање. У одговору на то интересовање толико се пута износило свашта и којешта. Тим од већег је значаја озбиљно и објективно дело г. Милера.

Пошто је предмет, који је писац изабрао за своју студију, врло опширан и компликован, с тога је писац, ма да му је посветио дебелу књигу, ипак био приморан да га ограничи, и то да узме у обзир само његове најважније стране и делове. То ограничавање је писац спровео у два правца, и то, — територијалном и етнолошком, тако да се зауставио на аграрном уређењу централне Русије у XVI—XVIII веку. Централна је или т. з. Велика Русија била оно језгро, које је око себе створило опширну руску државу и руску царевину. Социално је уређење овог државотворног центра било специфично и није се проширило на периферије и покрајине: и у Сибиру, и у Малој Русији, и у Западној Русији, тим више у Пољском Краљевству аграрни су односи постојали сасвим други, него у Великој Русији. Ипак се живот целе државе, целе царевине одредио према социалним, дакле и аграрним односима у државотворном центру, под чијим се утицајем стварали и развијали и заједничка политичка структура, и општи карактер државног живота, и правац социалне политике. Стога се може сматрати као потпуно оправдано, што се писац зауставио баш на централној Русији. Исто треба да се каже и односно хронолошког оквира пишчеве студије. На име XVI—XVIII век су баш право доба потпуног развића свију оних специфичних особина руског политичког, социалног и аграрног уређења, који су ударили особити жиг на целу најмодернију историју Русије, и то почињући од велике сељачке и аграрне реформе 1861 г. и све до великог аграрног преврата, изазваног револуцијом 1917 г. Што се тиче развитка и стања аграрних односа пре XVI века, писац пружа њихову кратку карактеристику (11—35), у колико је она потребна читаоцима за разумевања основне садржине пишчеве студије.

Као призната од свију па дакле свима, ма да и површно, али ипак позната особина руског аграрног уређења долази сеоска аграрна заједница, коју су руски научници назвали „земљишна општина", а коју сами руски сељаци називају „мир" (свет). Та сеоска аграрна општина са периодички понављаним поделама земље између њених чланова јавља као потпуна антитеза индивидуалне приватне земљишне својине повлашћеног сталежа. Ту су општину руски словенофили сматрали као самониклу установу руског словенског духа и на њој су базирали месијански позив Русије на измирење социалних противречности у целој Европи. Блиски су тој словенофилској идеологији били и домаће руске социалисте (народници и социал-револуционери), који су

у аграрној општини видели историјски темељ за омогућење и олакшање баш у Русији потпуне социализације целог привредног и политичког живота. Свакако нису ни једни, ни други ни мало сумњали, да аграрна општина сачињава једну исконску установу руског друштвеног живота, која води порекло од памтивека. У противност наведеном погледу, који ни до сада није изумро, него се у различним облицима још од многих одржава, г. Милер се наслања на критичка научна истраживања оних руских историчара, који су одбацили све романтичне фантазије те су пратили постанак и развитак аграрне општине у реалним приликама еволуционог процеса руске историје, који се није вршио само на површини народног живота, него је прожео све његове слојеве, чак и најдубље. Па и почетне моменте формирања руске аграрне општине писац тражи и налази исто онамо, где се темеље и почетци пре револуционе индивидуалне земљишне својине у Русији, и то у XVI веку, у овом одлучном и јуначком добу формирања модерне руске државе.

У западној Европи модерне су државе постојале на чврстом земљишту претходног привредног уједињења и помоћу обилатих материалних сретстава, која је пружала развијена буржоазија. Међутим се у Русији исти процес вршио под притиском спољних прилика и то двоструке војне опасности са југо-истока и северозапада, која је озбиљно угрожавала самоме опстанку народа. У XVI веку је Русија испунила исти задатак, као што истовремене државе у западној Европи, али је то извршила без довољне економске базе. Као што се наш писац духовито изразио, Русија је у XVI веку била једна модерна држава подигнута на примитивној бази (un état moderne erigé sur une base primitive, — 336). Пошто није у *ондашњој* Русији било ни трећег сталежа нити трговинског и индустријског капитала, њено се једино богатство састојало у земљи. Због крајњег напора у војном и административном раду државе и оштре потребе у средствима за тај рад, сва земљишта су била подређена врховној државној својини. Да би се створио и материално обезбедио потребан за државу велики број војника и службеника, држава даје земљу са насељеницима у проније („поместија") и на тај начин преноси издржавање својих слуга на терет дотадашњих слободних сељака, који постају обавезни према пронијарима (пронијар — „помешчик") и зависни од њих. Онај део сељака, који нису били предати пронијарима, ипак нису остали на својој земљи, као пре, него је њихова земља постала државна, а сами су они потпали под много јаче, него раније опорезивање и свакојако друго оптерећивање, које се базирало не само на јавно-правном основу, него и на приватноправној обавези према држави као спственику земље. Земљишни је посед добио карактер државне службе. Прећашње су привилегисане баштине („вотчини") добиле исти зави сан службени карактер, као што и нова „поместија". Сељачки земљишни посед, који је пре имао чисто индивидуалну природу, као што и старе „вотчине", или примао неки нарочити облик аграрног ор-

таклука („складничество“) од индивидуалних поседника, битно се је преиначио. Ради привредних потреба „помешчика“ пређашњи се сељачки раштркани засеоци спајали у већа централизована села. Платежи и терети према „помешчику“ и држави, којима су села била подложна, приморавали су сељаке да траже и пронађу најбоље начине за исправну исплату. На том се путу створио начин распређивања земље према количини радних снага и радних руку, са којима су располагале поједине сељачке куће. Тај нов начин није наилазио на отпор од стране пређашњег права својине, јер је то право већ пре било повређено и скоро уклоњено од опште етатизације свију земаља и услед даривања земље у проније. Из самосталног газде на земљи сељак се је већ претворио само у пореску главу. Репартицију је пореза и терета вршио „мир“ и то је наравно повукло за собом и одговарајућу репартицију земље исто тако од стране „мира“. Баш у XVII в. почиње пракса понављаних подела земље. После, пошто је Петар Велики увео поглаварину, којој је била подложна свака мушка глава, у основ су поделе земље постали број мушких глава у појединим сељачким кућама. Онда се је дефинитивно створио онај сељачки „мир“, који је не само трајао до 1861 г., него се је одржао и чак још више учврстио у тадашњој великој аграрној реформи. Треба забележити, да се аграрна општина развила постепено и више мање спонтано само на пронијарским и баштинским земљама. Што се пак тиче насељеника на државним земљама, који су мање били оптерећени, то се код њих сачували стари облици земљишног поседа индивидуалног и ортачког, а аграрна општина је код њих била уведена одозго од стране владе ради обезбеђења исправног наплаћивања пореза. То је било извршено путем читавог низа уредаба, које је влада издавала почињући од шездесетих година XVIII в. и све до тридесетих година XIX века. Те су уредбе систематски укидале право располагања, право наслеђивања и остале атрибуте својине сељака наземљи и напослетку су директно прописале, да се у сваком селу све земље помешају заједно и да се затим једнако поделе међу свима сељачким кућама према броју мушких глава у кући.

Средином XVIII в. руска се је држава учврстила те није било више потребе у толико напорном државном раду и толиком напрезању друштвених снага као пре. Онда је племство добило слободу од обавезне државне службе и његов се земљишни посед претворио у потпуну приватну својину. Али се зависност и поданство сељака према племићким господарима земље одржали још у току читавог столећа; при томе је то поданство изгубило своје некадашње јавноправне основе те се базирало искључиво на приватноправној повластици племства. И после реформе 1861 г., која је ослободила сељаке и доделила је њима експроприсану од племића земљу, ипак нису сељаци стекли право својине на земљу. Ослободилачки је закон сачувао аграрни комунизам сељачког „мира“ делом из старих финансијских разлога, делом из нове тежње, да се на тај начин спречи паупериза-

ција и пролетаризација сељака, да никако не остану без земље. Изгледало је, да се при томе чува исконски народни облик земљишног поседа сељаштва; међутим се у самој ствари принудно задржавала једна каснија установа, наметнута народном животу притиском од стране фискуса.

Таква је кратка схема дела г. Милера. Развијена је она у детаљима на један вешт начин, те пружа читаоцу пуну слику историје руских аграрних односа до краја XVIII в. и то односно постанка и развитка како индивидуалне земљишне својине, тако и аграрне општине. Пожељно је ширење књиге г. Милера, да се што више света, који не зна да чита руски, упозна са стварним стањем једне најважније стране у социалној историји Русије. Књига је од значаја и за руске читаоце и то као паметна рекапитулација свега, што је у области датог питања урађено и постигнуто.

Посвећена прошлости, књига стоји у непосредној вези са садашњошћу и то због велике улоге, коју је играло у руској револуцији аграрно питање, чији се корени налазе баш у XVI—XVIII в. С обзиром на то савремено интересовање према књизи, коју приказујемо, треба подвући, да болесна страна аграрног питања у Русији није се састојала у великој количини латифундија, него у тегобним приликама аграрног комунизма, који је потискивао привредни живот сељака. Латифундије нису у Русији биле многобројне. Већ у XVIII веку је земљишни посед племства тежио типу средњег земљишног поседа (225—256). Та се тежња непромењиво настављала и јако се оцртала у последње време пре револуције.[1]) Није дакле ствар била у латифундијама, него у нечему другоме, за сазнавање чега може књига г. Милера добро да послужи.

Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Georges Cornil, **Le Droit privé**. Essai de sociologie juridique simplifiée. Paris, 1924, p. XVI 147.

Појам нормалног у праву има три смисла. Први је смисао тај, што је нормално типично, т. ј. оно, што већ постоји у животу и што спада у стварни поредак. Према томе не тражи суд неки нови и бољи друштвени поредак приликом сваке парнице или кривице, него васпоставља баш онај поредак, који већ постоји. С обзиром на овај смисао нормалног у праву још римски правници бавили су се „кратким причањем о стварима" (brevis rerum narratio), обраћали су пажњу ономе, што се обично дешава (ea quae plerumque accidunt) и учили су: non ex regula jus sumatur,

[1]) В. о томе *В. А. Косинскиј*, Основнија тенденције мобилизације земељної собственості и социально-економическије фактори, Праг, 1925 г. (500 стр.).

ANALI PFB | anali.rs

sed ex jure, quod est, regula fiat. Посматран и са овог гледишта, законици врло су занимљиви за упознавање са с тварним животом народа. С обзиром на то на пример Стендал је радо читао Наполеонов законик, Момзен уживао у читању Јустинијанова зборника, а Ваиц је прогласио да тамо где престаје историја правних установа, тамо престаје и историја уопште.

Други смисао нормал ног у праву је тај, што је нормално само оно, што потврђује и заповеда државна власт, која је једина надлежна да одреди сваком, чак и самој себи, права и дужности. У овом смислу сваки је правни пропис израз државне воље и ништа више: hoc volo, sic jubeo sit pro ratione voluntas.

Најзад трећи је смисао нормалног у праву тај, шта правну важност има само оно, што је правично. Право је правда. И правна је наука према томе ars aequi et boni.

Ова три смисла не само да се не поклапају, већ се често пута сукобљавају. Стварни друштвени поредак често пута се разминоилази са појмовима о правди. И онда оно, што је типично, не сматра се за нормално, и обрнуто. Наређења државне власти често пута се косе и са оним, што је типично, и са оним, што се сматра за правично. Због такве разноликости нису правне норме нешто укочено, чврсто и једноставно. У томе је њихова мана, ако се оне цене са гледишта методолошког пуризма. Али у томе је и њихова привлачност, јер у њима нема умовања, него непрекидни динамизам и драматизам.

Онај смисао нормалног у праву, који се ослања на стварност, пружа правној науци могућност додира са социологијом, јер, ма како је заплетено питање о битности ове још несрећене науке, једна од основних њених тежњи састоји се баш у покушају да се без икаквих метафизичких претпоставки проучи стварни поредак друштвеног живота. Према томе сваки правник, који ради на познавању и успостављању стварног друштвеног поредка може да каже о себи са нешто мало промењеним Улпиановим речима да се он бави правом а не измишљеном социологијом: Veram, nisi fallor, non simultam sociologiam affectantes. Сваки се правник може назвати социологом још и у томе смислу, што нема права ван друштва: ubi societas, ibi jus. Свака је правна појава друштвена појава. Као што уверава Штамлер, правне норме сачињавају форму друштва, која обухвата, па чак и формира читаву материју друштвеног живота. Могло би се рећи да су правне установе костур друштвеног организма. Овај је костур невидљив, јер је покривен месом и кожом. Али кад се организам прегледа рентгеновим зрацима, онда и месо и кожа ишчезавају и јавља се костур, који се дотле није ни видео, али на ком се држе и месо и кожа. На тај начин правничко истраживање је добило облик једног тако рећи рентгенизирања друштвеног организма.

Понекад се такав потпуно оправдани додир правне науке и социологије квари претераним и једностраним социологизмом. Тада се заборавља, или чак пориче, нормативни карактер права. Онда у место равномерног истрживања свих три горе наведених

смисла нормалног, од којих један узлеће у метафизичке висине, узима се у обзир само један смисао. Па и њему се одузима ма каква нормативна вредност. И он се потпуно растапа у таквим друштвеним појавама, које се сматрају за потчињене само природној нужности. При таквом схватању нема социолошког правца у правној науци, јер нема више ни правне науке. Остаје само социологија и то таква, која на мање-више несрећан начин мајмунише природне науке и њихов механички детерминизам. Правници, који су подлегли опсени таквог социологизма, изгубљени су за правну науку. Али оним правницима, којима поред свега додира са социологијом, није измакла из вида битност правне методе, пошло је за руком да се од сувишног залагања за апстрактне правне појмове поврате стварном животу. Они прислушкују његов глас и воде више рачуна о потребама стварног живота.

Постоји већ обилата књижевност, која је посвећена узајамној вези правне науке и социологије. Једни писци, као Келзен, покушавају да проведу тачно одређену границу између правне и социолошке методе. Други, као Ерлих (Grundlegung der Soziologie des Rechts) или Раул де ла Грасери (Les principes sociologiques du droit civil et du droit public), посматрају скоро читаву правну грађу са социолошког гледишта. Трећи проучавају посебна питања правне теорије и праксе с обзиром на њихову социолошку страну.

У број последњих писаца спада већина оних модерних правника, који на нови начин претресају старо питање о правним изворима. Они напуштају оно решење овог питања, које се још недавно сматрало као једино меродавно и према коме судија има само да аутоматски примењује закон, јер брука је за правника ако се он не позива на закон: turpe est jurisconsultum sine lege loqui. Они истичу ново схватање да у свима правним гранама поред закона има још пуно других извора и да судија није само, као што учи Дикрок, орган извршне власти, него у извесном смислу и творац. Не сме да буде такав судија само чиновник министарства правде или орган „судске власти." Он врши неку социалну улогу, мора имати разумевање за друштвене прилике. Енглези понекад чак захтевају да он буде „човек на улици" (the man in the street). У Немачкој најзначајнији су представници овога правца присталице школе т. зв. слободног права. У Француској исти рад врше сви правници, који су поводом знатно застарелог Наполеоновог законика истакли питање о неподобности старог закона и о судијиној дужности да га прилагоди потребема новога живота. Овамо спадају Жениева истраживања или популарне књиге, које су написали Крие и Морен (Jean Cruet, La vie du droit et l'impuissance des lois; Gaston Morin, La révolte des faits contre le code). Овамо спада и Корнилова „упрошћена правна социологија."

Књига има два предговора. У једном Е. Ламбер препоручује читаоцима писца, белгијског правника, који се не огради

чава само на своју струку, наиме римско право, него се бави и садашњошћу и покушава да ублажи веру у свемоћ закона, онако исто као што савремени англосаксонски правници покушавају да ублаже веру у свемоћ судског прецедента. Други је предговор пишчев. У њему се изражава његова намера да предупреди сувишну укоченост правне мисли и да прикаже заједнички, чак, као што се он изражава, брачни живот судије и законске норме.

Прва се глава бави појмом права. Писац одустаје од његове дефиниције, коју сматра за немогућу, па чак и за опасну. Он се ограничава само на опис његове друштвене функције (2). С обзиром на модерну демократију он веже право уз друштвену савест (40) и наводи Јумову изреку: „Мишљење оних, којима се управља прави је основ сваког управљања."

Друга је глава посвећена органима, који изражавају право. Писац полази од схватања да је друштвена средина прожета правом онако исто, као простор етером (46). Према томе оно, што се зове правни извори, нису узроци и произвођачи права, него „социални чиниоци, који нам откривају ритам делатности сваког од нас" (48). Није закон једини такав чинилац, јер знатна је улога обичајног права и судског решења. Нарочито велику пажњу поклања писац стваралачкој улози и то не само судске праксе (55), него и праксе свакодневног живота, која чак и мимо судских спорова јако утиче на еволуцију писаних закона (64).

У трећој се глави расправља о правном тумачењу и његовим методама. Судија је „социални орган" (76), који и ако не сме да буде увек толико безобзиран према закону, као чувени „добар судија" председник Мањо (78), опет не мора да правда примедбу Албера Сорела: „то је чисти правник, он прави дедукције и не посматра ништа" (86). У одређењу обима самосталног рада правника писац се не ослања на немачке „фрајрехтлере", него на француске теоретичаре, наиме на Жениа (83), који види у „позитивној природи ствари" нарочити извор за судска решења, и Ламбера (84), који очекује од упоредног изучавања такво „опште законодавно право", које може давати судијама упутства у свима посебним случајевима. Много полаже писац на социолошко васпитање правника (85).

Последња глава расправља о злоупотреби права. Закони су намењени типичним и просечним случајима. У „граничним случајима" (cas-limites, 88) њихово доследно и строго примењивање означавало би већ злоупотребу. С обзиром на то модеран законодавац понекад, као што то чине немачки и швајцарски законици (102), овлашћује судију да сузбија такве злоупотребе. Француски пак грађански законик одлучно се противи томе, јер он штити апсолутни безграничан индивидуализам (90) и апсолутну безграничну својину и не зна за ма какве граничне случаје. Али француска јуриспруденција и у овом односу много је ублажила законодавчеву непоколебљивост (102). Писцу се чини да довољно јемство против злоупотреба појма злоупотребе права пружа јаки утицај традиције на судијску савест (133), што чини

да је сваки судија „прилично бојажљив чинилац друштвеног напретка“ (134). У колико се грађански судија бори са злоупотребом права, утолико постаје „судска индивидуализација приватних права“ (141), аналога индивидуализацији казне у кривичном праву.

За образложење својих тврђења писац наводи низ врло занимљивих случајева из француске судске праксе. Два пута писац узгред спомиње Русију, али на један начин, који више доликује лаковерном памфлету, него озбиљном истраживању. Он се чуди да је у Русији „под царским режимом“ јуриспруденција имала своју стваралачку улогу (60). И он уверава да су се у Русији више друштвене класе противиле народној просвети и да су „ректори руских академија“ имали нарочиту бригу „да се сувише не смањи број неписмених“ (45).

Д-р Евгеније Спекторски

БЕЛЕШКЕ

Некролози. — „Архив“ је пропустио, случајно, да забележи раније један тежак губитак у области Правне Науке, а то је смрт Dr. Karl-a von Lilienthal-a, ред. проф. Права на Универзитету у Хајделбергу (Немачка), који је умро још прошле године. V. Lilienthal долази, специално, међу најзнаменитије савремене криминалисте Немачке. Његове заслуге за Кривично Право су велике и ми не можемо, у једној белешци као ова, дати ни покушај њиховога набрајања. Напоменућемо само да је v. Lilienthal, у заједници са F. v. Liszt-ом, Kahl-ом и Goldschmidt-ом, израдио један нацрт новога Немачкога Казненога Законика, нацрт објављен 1911.: тај нацрт назван „професорски пројекат“, био је *противнацрт* (Gegenentwurf) службеном нацрту истога Законика израђенога од једне комисије практичних правника и објављенога (са мотивима) 1909. године. (В. о овоме детаљније код Др-а Т. Живановића, *Основи Кривичног Права*, Општи Део, 2. издање, Београд, 1922., стр. 46. и 47.). v. Lilienthal је, у друштву F. v. Liszt-a, Dr Alfred-a Kloss-a (сада: Oberlandgerichtsrat a. D. in Naumburg a. d. S.) основао, пре деветнаест година, познати и добро уређивани часопис: „Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform“ који данас издаје Prof. Dr-med., Dr. iur. h. c. Gustav Aschaffenburg (Köln a. Rhein), носилац Науке о Криминалној Психологији у Немачкој (уз припомоћ и сарадњу Dr. iur. Hans von Hentig, München). Још ћемо додати да је von Lilienthal публиковао и један опсежан „Grungriss“ Нем. Крив. Права, од кога је 1908. год. изишло треће издање (в. Др. Т. Живановић, op. cit., стр. XVI.).

После v. Liszt-a и Binding-a, ово је трећа празнина у Немачком Кривичном Праву за једно релативно кратко време, празнине које ће осетити и осећа Наука о Кривичном Праву у опште.

Ж. М. Перић.

Dr. N. Reichesberg, редован проф. Универзитета у Берну (Швајцарска), један од најбољих економиста и социолога у Швајцарској преминуо је, у најбољим годинама за рад, ове године у Берну. Dr. N. Reichesberg објавио је већи број студија из области Економије и Социологије. Био је директор угледнога часописа: „Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Socialpolitik“ (Bern), који је ушао у тридесет четврту годину откада је покренут. Универзитет у Берну изгубио је смрћу Dr-a Reichesberg-a, једног од својих најистакнутијих представника а студенти једног од својих најомиљенијих наставника. Не мање је изгубио и поменути часопис: неће бити лако наћи

замене једном таквом уреднику какав је био Dr Reichesberg.

Ж. М. Перић.

Фашистички синдикализам. — Није без интереса забележити, на који је начин диктатор Италије решио питање синдикализма, једно питање које у централној Европи представља још једнако један отворен проблем.

Основна идеја, која је руководила диктатора, и на којој се и заснива италијански синдикализам, јесте његово чисто национално обележје. Он истина има да се стави у службу свих могућих социјалних и привредних односа, те на тај начин има да ниве лише социјалну борбу класа, али и ако он служи тим циљевима, он их остварује кроз национализам.

У једном своме говору у Сенату, Г. Мусолини је потребу оваквог синдикализма, објаснио на овај начин. Европски синдикализам, што ће рећи синдикализам демократије, јесте у ствари једна више деструктивна него творачка снага. Социјално не чини велике користи, док у националном смислу подрива заједнички народни дух. То је једна снага против-државна и такав синдикализам Италији не треба. Њој је потребно консолидовање на свима странама народног живота, и она мора свим силама да се труди да убије деструктивне снаге које су постојале пре похода на Рим, и које су претиле да је упропасте. У привредном смислу, европски синдикализам почива на идеји поделе добара. Нагомилавање огромног броја економских добара услед јако развијене индустрије, и скупљање великог капитала у мало руку, чини да се услед тога врши неправична и неравномерна подела добара и ствара се јаз између послодаваца и радника а тиме и борба класа на револуционарној основи.

Али ако је тако у централној Европи, није тако и не може бити у Италији. Италија је доста сиромашна земља, не толико услед тога што нема природних блага колико услед неорганизоване производње. У њој се дакле према томе, не поставља питање поделе добара (којих и нема у довољној количини), колико питање производње добара. Организација производње је главни привредни проблем Италије, и од тога у првом реду зависи и њена снага. Из тога излази, да Италијански синдикализам има првенствено да служи томе циљу да подигне богатство нације, а оно ће се једино постићи смишљеним радом на свима странама. По замисли талијанског диктатора, морају заједнички учествовати у подизању националне снаге и послодавци и радници као и све остале социјалне функције, а то се може постићи само путем корпоративне организације. Организација и јачање производње јесте и мора да буде база Италијанског синдикализма.

То је спроведено путем једног закона названог „Carta del Lavoro". Овај закон има свега 30 чланова, а дели се на четири дела. У првом се говори о корпоративној држави и њеној организацији; у другом о колективном уговору рада и осталим гарантијама у погледу рада; у трећем се говори о намештењу и у четвртом о заштити, помоћи, образовању и настави.

Фашистичка диктатура одступа од принципа индивидуализма на коме почива модерна демократија, јер сматра да је такво једно социјално уређење у многоме допринело слабљењу нација и држава. Зато се крајњи индивидуализам мора избегавати, а то се може постићи само таквим једним социјалним уређењем које ће бити засновано на корпоративној организацији, и на интимној сарадњи свих социјалних и привредних снага. Једном речи, треба се вратити старом сталешком уређењу и подесити га духу и потребама садашњице. Г. Мусолини је нарочито подвукао, да у основи постоје два главна начела, која су основа италијанског синдикализма. То су: (1) да народ чини једно морално, политичко и економско јединство које све има један циљ, један живот и потребе, а што све стоји по своме важном интересу изнад индивидуе и (2) да је рад у ствари једна социјална дужност и једна важна социјална функција, и као такав он мора бити од стране државе заштићен и регулисан до најмањих ситница.

Кад се прочита ова италијанска „Карта Рада" мора се признати, да она у данашње доба представља једну интересантну новину. Сталешко корпоративно уређење и етатизам су њена главна основна обележја. Фашистичком режиму, како изгледа, стало је нарочито до тога да својим противницима докаже, да није једини

начин решења социјалног питања револуционарни синдикализам и космополитизам, већ да се социјално питање може решити путем једног синдикализма са националним обележјем, чији задатак има да буде остварење компромиса између разних социјалних и привредних снага. Тај задатак по замисли фашистичког законодавца, као што се изразио Г. Роко, може да се постигне једино остварењем националистичког синдикализма.

Д-р Дан. Ј. Данић.

Société des Nations — **Memorandum sur les Finances Publiques** (1922—1926) C. E. J. 34, Genève 1927, (pp. 488). — Финансијска литература последњих годину дана обогаћена је једним изврсним репертоаром најновијих података из области јавних финансија великог броја држава: *Меморандумом о јавним финансијама* (1922—1926). За овај обилни извор докумената треба захвалити неуморном прегаоштву људи из економског сервиса Друштва Народа, преко којих је до сада публикована једна маса солидно обрађених проблема из сфере међународних финансија и привреде. Изложена у виду рапората, монографија или меморандума, састављених делом путем званичних аката, делом кроз пера признатих научника и познавалаца, сва та питања послужила су као грађа за Међународну Економску Конференцију из прошле, 1927. године. Даљим пак растурањем ових докумената у широке друштвене слојеве (треба само зажалити што то не иде лако, због њихових доста високих цена) Друштво Народа свесно је да корача лагано и поуздано свом крајњем циљу, који посматран кроз економске наочари лежи у томе, да међусобним упознавањем и критиком постојећих финансијских и економских института у појединим државама, ове убеди о заједници њихових материјалних интереса, с којима се управо поклапа и крајња мета Лиге, која је сва у постизању „блаженог мира међу људима" и просперитета народа.

Публиковани меморандум о јавним финансијама служи несумњиво циљевима Друштва Народа, јер излажући објективно све важније податке из којих се добива јасна слика о структури јавног газдовања у 28 разних држава (од којих 18 европских а 8 са других континената) скида вео иза кога се крије истина о финансијској снази тих народа. Помоћу упоредних цифрених прегледа, помоћу свођења на процентуалне основе и упоређивања са предратним подацима лако се улази у тајне саставних делова финансијског механизма држава и самоуправних тела и брзо се изналазе битни елементи, као и централне тачке у испитиваној материји. Приликом упоредне студије финансија више држава — којој се мора приступити с највећом обазривошћу ,потребно је поћи од заједничке основе. Ту је главни проблем свођење на просте чињенице, на основне групе података, а овај метод баш и сусрећемо у меморандуму.

Пажње је вредан увод овога меморандума у коме се указује с једне стране на битне дивергенције, и с друге стране на заједничке тенденције које одликују државне финансије поратног периода. У прве треба убројати н. пр. појам о „ванредним" приходима и расходима, који ни у самој теорији није начисто изведен, а одавде видимо да га и у пракси поједине државе разнолико схватају. Напротив, у једноме правцу савремене финансије иду руку под руку — а то је у напуштању основног буџетског принципа једноставности, („тако рећи у свима буџетским системима налазе се специјални прорачуни од велике важности"), што може имати реперкусије и на остале принципе буџетског права. Ова констатација од интереса је и за наше финансије, које су упловиле у исте воде.

Меморандум наставља студије о државним финансијама тамо где их је оставила Бриселска Финансијска Конференција у 1920. години, па, гледајући и од своје стране у буџету централни механизам државних финансија, посвећује буџетском проблему појединих држава највећу пажњу, испитујући при томе период од Бриселске конференције до 1927. године.

Укратко изложена еволуција буџета у европским државама после рата даје ову слику:

Велика Британија прва је од држава учесница у рату која је постигла буџетску равнотежу још 1920. године. Ова се равнотежа изгубила само у буџетским годинама 1924-25 и 1925-26 када је криза у извозу угљена јако оштетила енглеске државне интересе. Много спорије, међутим, сређују своје буџетске прилике Италија (1924), Немачка (1924), Француска (1926) и Белгија (1927), државе које су, изу-

зимајући прву, имале да се боре са великим тешкоћама у свом новчаном систему. Грчка и Португалија ни до 1927. године нису биле у стању да се ослободе буџетских дефицита, чему треба тражити повода у тешким унутрашњим и спољним политичким приликама ових држава. Наша пак Краљевина, Чехословачка, Румунија и Бугарска изједначују државне приходе и расходе у буџетској години 1922-23, док Аустрија и Мађарска тај резултат постижу тек једну односно две године доцније, потпомогнуте међународном финансијском интервенцијом, под покровитељством Друштва Народа. Сем ове помоћи Лига посредује у финансијској ресторацији Пољске (1927) и при закључењу међународних зајмова Бугарске, Естоније и Грчке последњих година.

Најзад, поратна буџетска историја оних европских држава које су остале неутралне за време рата (Данска, Холандија, Шпанија, Шведска, Норвешка и Швајцарска) као да најбоље служи пропаганди Друштва Народа јер показује да буџети чак и оних држава које остају изван оружаног сукоба, трпе доцније од последица рата. Тако: Данска, Норвешка и Шведска, са уравнотеженим буџетима у 1919-20. години имају да се боре са дефицитом две године доцније, када економска криза ломи остале државе изнурене Европе. Овим се доказује солидарност која постоји између држава данашњице на пољу економском и финансијски меморандум и нема других претензија до да ову солидарност што јаче подвуче.

У погледу државних прихода меморандум садржи неколико врло интересантних табела, које се односе на укупно фискално оптерећење у појединим државама. Овај интерес повећан је још више податцима о оптерећењу привреде дажбинама самоуправних тела. До ових података много је теже доћи, и то се види из табела на странама 16. и 17. меморандума, где за неке државе они и не постоје, а за друге само фрагментарно. На страни 18. меморандума налази се један поучан податак, који показује проценат пореског оптерећења упоређеног са народним дохотком. За израду оваквих табела потребно је располагати што тачнијим податцима, особито оним о дохотку. А до тачности овде веома је тешко доћи. Зато и овај цифрени преглед укупног националног оптерећења — једине базе за правилно упоређивање пореских терета код појединих народа — не улива апсолутно поверење, али и из приложених цифара јасно излази да је пореско оптерећење после рата без разлике у свима државама веће од оног пре рата, а у неким државама оно је и удвостручено (Велика Британија 1913-14 — 11,4%, 1924-25 — 22%; Шведска 1913 — 11,5%, 1922 — 20%; Сједињене Државе 1913 — 6,6%, 1924 — 10,5% и т. д.). Из ове табеле може се прорачунати колико је данас просечно укупно пореско оптерећење у већини држава. Та цифра износи близу 17%.

Расходи у буџетима појединих држава узети en bloc тешко се могу с успехом упоређивати, јер (1) није лако наћи две државе, које расходе класирају у идентичне разделе буџета расхода и (2) многи врло важни издатци не падају у опште на терет државног буџета, већ се подмирују из средстава самоуправних тела, дакле из недржавних буџета. После овако учињене резерве, из прегледа о државним расходима, могу се извести неки општи закључци:

а) Првих година после рата, по ликвидацији установа ратом створених, државни расходи смањили су се али се затим скоро никаква виша смањења у буџетима не могу констатовати. Шта више у неким државама буџети расхода показују последњих година веће цифре. Меморандум Друштва Народа нарочито и са жаљењем региструје високе цифре у буџетима војних сила. Данас се у целом свету утроши за годину дана на војску и на наоружање око 216 милијарди динара, од тога на саму Европу пада 125 милијарди динара, а то је приближно онолико исто колико је утрошено 1913. године, када је наоружавање непријатељских табора било достигло кулминацију.

б) Као утешна појава констатује се у многим финансијским системима одвајање од општих буџета т. зв. „индустријских", специјалних буџета, намењених привреди државних предузећа и, нарочито, државних железница. Због њихове инвестиционе политике ова тела треба извући из административног буџетирања и учинити их аутономним, независним од опште политике. У неким државама (Аустрија, Угарска) ове реформе дале су добре резултате; доказ: што су дефицити тих предузећа ишчезли.

Једна од најтежих последица рата јесте задужење држава путем зајмова у земљи и у иностранству. Код многих од њих служба по дуговима износи данас близу 40% укупних буџетских расхода. Сасвим је природно, дакле, што проблем дугова меморандум документује мноштвом података о летећим и консолидованим дуговима у појединим државама. Примедба о државним дуговима у опште: скоро без изузетка укупан износ дуговања у 1927. години знатно је већи од износа у 1920-21. години. Доказ више да последице рата нису мање кобне по народну привреду од самог рата.

У тежњи да пружи што потпунији појам о јавним финансијама држава, меморандум је, где год му је то било могуће, изнео и цифре самоуправних финансија. Поступак је сасвим на свом месту, јер све ревноснијим превађивањем функција до сада државних на самоуправна тела, и финансије ових последњих почињу играти све већу улогу, с којом се мора рачунати приликом поређења финансија двеју држава.

На завршетку само још једна констатација: у делу од неких пет стотина страна великог формата, финансијама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца посвећено је само три и по реда текста, од којих ред и по садржи нетачности (стр. 10). За ову немарност у учествовању у међународној обавештајној утакмици немамо довољно речи да осудимо наше надлежне инстанце. Хоће ли Друштво Народа књештима да извлачи податке који се нас тичу?

Ј. Лов.

Esperanto und Rechts-Beiträge von Rechtsanwalten Dr Kliemke; Dr Liebeck; Dr Schiff; Dr Tichauer — R. L. Prager Berlin 1928.; 1,20 R. M. Удружење немачких правозаступника за Међународно Право, основано у јуну 1922. год. у Берлину, са циљем да обрађује Међународно Право, које је својим статутима искључило расправу политичких, религиозних и економских питања, — издаје повремено посебне расправе, по свима актуелним питањима из Међународног Права као збирке Internationale Rechtspraxis. Ово Удружење је члан The International Law Association у Лондону и Међународног Удружења за упоредну правну философију у Кенигсбергу.

Последња, (XIII.) свеска збирке недавно је изашла под горњим насловом. Ту се третира питање потребе међународног језика као средства за међународну колаборацију на Међународном Праву.

Први чланак Dr Ernsta Kliemke: Dre Notwendikeit einer Weltverkehrssprache — бави се питањем међународног језика (а Есперанта напосе). Други: Esperanto und Recht — рад Dr Liebecka — говори о увођењу Есперанта, као језика за расправљање питања из Међународног Приватног и Ауторског Права, и о организовању у Међународно Друштво Правника Есперантиста (у Берлину) које је до сада, и ако младо, постигло добре резултате. Једној седници, где се говорило искључиво Есперанто, био је присутан и чувени професор Међународног Приватног Права г. Хасегава из Токија, чиме је још више наглашен значај Есперанта за источне народе. — Трећи чланак: Esperanto und Patentrecht од Dr Schiff-a осврће се на употребу Есперанта специално за Међународно Патентно Право. — и завршном чланку: Der Volkerbund und die Sprachenfrage. Dr Tichauer излаже становиште Друштва Народа према Есперанту.

Књига је добро дошла свакоме ко хоће да се обавести о овоме важном питању.

Драган Н. Димитријевић.

Исправка чланка „Себров збор".— У моме чланку „Себров збор" (у септембарској свесци „Архива"), говорећи о томе да је себров збор могао испасти „као позив на класну борбу", наслањао сам се на добро ми познато мишљење г. дра Т. Тарановског, и то сам навео у прим. 36 (на стр. 178). Ипак пошто сам давно започет чланак завршио на летовању, далеко од библиотекâ, испао је цитат погрешан. Ово мишљење било је од уваженог г. професора образложено не у *Архиву* XXVI (1924), него у његовом сјајном предавању „Душанов Законик и Душаново царство", Н. Сад 1926, на стр. 24. Сматрам за дужност да ову погрешку у цитату што пре исправим.

А. В. Соловјев

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68 — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVIII ДРУГО КОЛО 25. Новембра 1928. КЊИГА XVII (XXXIV) Бр. 5

ПОРЕСКА ГЛАВА ПО § 471 ТАЧ. 4а ГРАЂ. СУД. ПОСТУПКА.

УВОД.

По § 471 тач. 4а Грађанског Судског Поступка, за извршење пресуде не може се земљораднику узети у попис: минимум пољопривреднога инвентара, кућа са плацем до једног дана орања, и минимум земље од пет дана орања на сваку пореску главу, била она од данка ослобођена или не, ако јој је главно занимање земљорад.

1. *Порсска глава по закону од 1864.* Када је закон о окућју донет (24 децембра 1873) важио је закон о порезу од 2 октобра 1864 (Збор. 17). Према § 1 овога закона, плаћању пореза подлежали су сви српски житељи без разлике пола, старости, стања, реда и достојанства. § 2 је одређивао порез у 6 талира с главе на главу, али се он по § 3 делио по пола на порез од личности — „главницу" и на порез од имућности. По § 4 главницу су плаћали све главе порезу подложне, али су општине могле у томе својим мештанима чинити олакшицу. Порез по имућности разрезиван је на житеље, у колико они од њега нису били ослобођени, по класама. Од плаћања пореза, према § 5, били су изузети, и то од пореза по личности, поред осталих, људи преко 60 година стари, затим женскиње и малолетници. Но, ако због свога имања или прихода подлеже плаћању пореза према својој имућности, они ће и главницу плаћати. Од пореза по имућности биле су ослобођене удовице рђавога имовног као и скромног стања али преоптерећене нејаком децом, затим сирочад слабог имовног стања. Од оба пореза била су изузета, поред књаза и неких особених лица под извесним условима, лица која немају особенога имања ни прихода; затим су се у задрузи од преко четири „порезплаћајућих" глава ослобођавала у извесној мери лица преко тога броја; најзад, исто тако ако отац има двојицу од својих потомака који су с њиме у задрузи а порез плаћају, ослобођавало се од њих једно лице, па и онда када му један од ових потомака потом умре. Према § 6, малолетници, изузети од плаћања пореза на личност,

ANALI PFB | anali.rs

плаћају тај порез када се ожене или предузму на своју руку какву самосталну радњу. Скитајући цигани (§ 10) плаћали су порез по закону од 1855 (Збор. 8, стр. 92). Бећарски данак (§ 11) плаћају сви они нежењени мушкарци који код других служе за годишњу плату већу од 240 гроша чаршијских.

Док је важио горњи закон власти су се лако умеле сналазити у примени одредбе о благодејању пореске главе, јер су знале ко се све сматра за пореску главу и која су се поименце лица, као „изметачке" главе према § 5, имала ослобођавати данка. Закон о порезу од 14 јуна 1884, — којим је заведен систем непосредних пореза по приносу али и задржан лични порез, којим је из основа промењен стари порески систем и који у задругама не зна за пореске личности све до пунолетства појединих задругара[1]); који скоро никад не ослобођава појединце од пореза у оном смислу у коме су они ослобођавани по старом закону већ само од неких објеката и облика, — донео је приличну пометњу у примени поменутога благодејања. Нови Закон о непосредним порезима од 8 фебруара 1928 представља систем објективних пореза по приходу и не садржи порез на личност, те по њему ни мушки пунолетни чланови у широј породици не представљају пореске главе према самој својој личности. Због тога ће се у будуће благодејање пореској глави по тач. 4а § 471 Грађ. Суд. Поступка имати да додељује искључиво с обзиром на одредбе о пореској глави по пореском закону од 1864. И зато је сада неопходно потребно да се добро знају решења судске праксе из прошлости о спорним случајевима о томе, које се све личности разумеју као пореске главе по поменутој одредби Грађ. Суд. Поступка. Ово у толико пре једно стога што је ова одредба врло лаконски изражена а није довољно објашњена у Правилима Министарства Правде за извршење тога закона, друго, стога што закон о порезу од 1864 не даје кратке и јасне одредбе о пореским главама. За даљу примену и судбину закона о окућју, па и реформу те установе, потребно је да се изведу на чисто спорна питања о окућној пореској глави.

2. *Разредба земљорадничких породица.* — Кад се добро проучи судска пракса по § 471 тач. 4а Грађ. Суд. Поступка, онда се даје увидети да се пропис те тачке да се земљораднику, поред остале имовине, има оставити „на сваку пореску главу" по пет

[1]) Чл. 71: „Сваки стан овник Србије од 21 године плаћа лични порез. — И женске које имају самосталну радњу или приход, плаћају лични порез".

ANALI PFB Labail.rs

дана орања односи на ужу породицу или њен зачетак или остатак у крилу земљорадничке куће. На жалост, правна разредба облика кућевнога живота није у нас тачно проведена ни законски ни научно, те је стога отежано проучавање датога благодејања или окућнога права земљорадничкој кући у њеним животним облицима и разним личним и имовним стањима и односима.

У нашем народу постоје ови облици кућевнога живота: 1) *брачна заједница* између мужа и жене без деце (самотна, зачетна или засновна породица); 2) *обична породица* од мужа и жене са малолетном децом и неудатим кћерима (*индивидуална*, појединачна, *породица*); 3) *породична заједница* између родитеља и једнога или више пунолетних и по правилу ожењених синова са децом (сасиновна заједница или *разграната*, *задружна породица*); и 4) *задруга* (задружна кућа или задругарска заједница). Прва три облика називају се законски и научно заједно и сваки понаособ „инокоштина" (инокосна породица), али то нити одговара обичајном праву нити је умесно јер ти облици нису једнаки. Према народном схватању, заједница између оца и пунолетних синова изједначава се и у погледу деобе равна са правом задругом. А постоји и правна потреба да наведени облици имају сваки посебан назив. У недостатку њиховом ми ћемо ради јасноће и тачности у излагању употребљавати, по реду истих облика, ове називе: 1) брачна заједница, 2) обична или индивидуална породица, 3) разграната или задружна породица, и 4) задруга.

I. — БЛАГОДЕЈАЊЕ У ИНОКОСНОЈ ПОРОДИЦИ.

1. *Има ли жена право на благодејање.* — Право жене у земљорадничкој кући на благодејање окућног права зависи од њеног брачног односа и од њенога и мужевљега имовнога стања према њиховим личним или задружним повериоцима. При томе могу наступити ови типични случајеви: А) *Кад је жена у браку поред живог мужа*, при коме односу могу бити опет ови случајеви: 1) када је муж дужник, 2) када је жена дужник, и 3) кад су обоје дужници; Б) *Кад је жена растављена или разведена од мужа;* В) *Када је жена остала удова.*

1) *Када је муж дужник.* — Онда се могу десити ови случајеви: а) *Муж има или нема довољно окућнога имања а жена има имања.* — Дешавало се да се женино имање узме у попис за наплату мужевљег дуга, и то не само онда када муж није имао довољно имања, него и онда када је имао имања за наглавицу, на-

ANALELE FD | anal.ro

рочито када је муж тако хтео. Муж има права само на управу женинога имања и прибирање плодова с њега, а женино имање остаје засебно као њена својина, и оно се као туђе не може узети у попис за наплату мужевљевих дугова (тач. 1. § 471 Грађ. Пост.; „Полицијски Гласник, 1904, стр. 184.). б) *Муж има само окућни минимум а жена има имања.* — Не може се ни мужу за наплату његових дугова узети у попис ни продајом окрњити минимум његовога властитога имања на тај начин што би му се у остатак урачунало имање које му је жена пренела или за време брака задобила.

О. о. К. Суда од 10-12 1905. Бр. 10397: „...погрешно је позивање тога суда на §§ 109, 766 и 767 грађ. зак. да тужени има довољно земље по томе, што он ужива имање које му је принела жена..., јер § 767 грађ. зак. говори само о уживању непокретног имања жениног од стране мужа, али жена остаје сопственик истог и по томе принето женино имање не може се сматрати да припада мужу, а то тим још мање што § *471 тач. 4. грађ суд пост. захтева да продавац мора имати довољно земље као сопственик, а не уживалац, пошто само тада може бити говора о отуђењу земље.*"

в) *Муж има имања преко наглавице а жена нема имања.* — Било је питање, да ли припада наглавица и жени код живог мужа, када овај има више но наглавицу, па му се тај вишак узме у попис за наплату његових дугова, а било он или његова жена истакне захтев да се и њој остави наглавица. Захтев потпуно неоснован и противан духу закона. Жена код живог мужа и без властитога имања није пореска глава. Нема ни економског ни социално-политичког разлога да се и жени поред мужа остави наглавица. Законодавац је имао намеру да обезбеди један привредни минимум земљорадничкој породици. Муж и жена чине нераздвојну и само једну основу породице.

2) *Када је жена дужник.* Ту могу бити два случаја: а) *Муж има наглавицу а и жена има имања.* — Према прописима §§ 5 и 6 Закона о порезу од 1864, порезу на имућност подлежала су сва имања па и удатих жена, те би се, по томе судећи, и удата жена која има свога имања имала сматрати за пореску главу по тач. 4а § 471. Међутим, том закључку може се ово приговорити: — Сопственица жена у брачном животу није се ни могла јављати или се бар гасила као пореска глава по томе основу што се удата жена у погледу управе имања, по § 920 Грађ. Зак., равна малолетницима, те не би могла самостално ни пореску пријаву поднети ради задужења порезом на своје имање и на своје име. Муж има права на управу жениним имањем и на употребу његових

ANALI PFB | anali.rs

прихода за издржавање породице.[1]) Али, како је муж могао жени одобрити да своје имање пријави за порез на своје име, то се жена, по Закону о порезу 1864, заиста могла јављати као пореска глава. Ипак, и да се узме да је то неоспорно, питање је да ли се жена има по закону о окућју узети као порески обвезник с правом на наглавицу. Према граматичком тумачењу, када стоји да § 471 даје благодејање свакој пореској глави, плаћала она порез или била од њега ослобођена, таква би жена, важећи као пореска глава по пореском закону, тим самим имала права и на наглавицу. Али, тумачити закон није држати се речи његових, но смисла и духа његова. А смисао је и дух закона да се земљорадничкој породици заштити *један минимум земље* за њено издржавање. Кад би се и жени дала наглавица, онда би се у ствари брачној заједници загарантовало не пет дана земље него десет, не дакле минимум. Да је то законодавац хтео, он би био направио разлику између жењеног и нежењеног земљорадника, па прописао изриком да жењеном земљораднику припада минимум од десет дана орања. А пошто је нормална појава, нарочито у оно време, да је пунолетан земљорадник жењен, то би законодавац био просто рекао да се земљораднику штити као наглавица десет дана земље, а као изузетак прописао да нежењеном земљораднику и удовцу без деце следује наглавица од пет дана. И пошто је земљорадник по правилу жењен и са децом, пошто га је законодавац могао само као таквог замислити, тј. у положају шефа породице, он му је као таквом и одредио наглавицу од пет дана. Изузетак према изузетној појави нежењеног земљорадника и удовца без деце није хтео правити у том смислу да њему одреди мањи минимум, стога што се такав земљорадник може сутра оженити. И пошто законодавац није поставио произвољну критерију за оцену колико је за издржавање земљорадника најмање земље потребно, него је одредио једну сталну наглавицу земљо-

[1]) Закон о непосредном порезу од 1884 (са његовим допунама), који је био опширнији и јаснији, имао је ове прописе: Чл. 71: „...Но удата жена, чије имање ужива муж, не плаћа никакав, па ни лични порез, али је муж дужан да пријави имање своје жене и да плати на њега порез као да је његово према чему ће се и његов лични порез одређивати". — По чл. 79, пореску пријаву за жену и децу био је дужан поднети муж, односно отац. —Међутим пореска пракса примењивала је закон примајући пореске пријаве и од сопственица удатих жена.

Нови порески закон (од 8-2 1928) нема сличних одредаба, те се и према њему жена сопственица јавља као „пореска глава".

раднику, одн. земљорадничкој породици, то из тога следује да је законодавац хтео заштитити земљорадничкој породици у њеном нормалном типу само једну наглавицу, налазећи да је толико довољно за одржавање једне земљорадничке породице. Законодавац није хтео да заштити минимум својине ради самог принципа својине; он је само хтео да земљораднику заштити један привредни минимум као привредни услов за његову привредну самосталност. И када стоји да законодавац наглавицу није прописао да би *сваки* власник имао неотуђив минимум своје земље, још се мање може узети да је он жени земљорадниковој као власнику земље обезбедио наглавицу у њеном осопку земље. Законодавац у опште не обезбеђује особак. По томе не само жена но и кад друго лице у породици (дете, посвојче, посинак) има особак у земљи, оно нема права на наглавицу из свога осопка чим кући дотичнога земљорадника, из њенога властитога имања, остаје припадајућа наглавица, односно потребан број наглавица према броју породичних пореских глава у истој кући. Најзад, да жена дужник нема начелно права на наглавицу, то показује и одлука Касационог Суда од 9-5 1887 бр. 1793, којом је одобрено ово решење првостепеног суда:

„...Нема ни једног услова из § 504 Грађ. Пост. по коме би се могла продаја за неуредну огласити и поништити, јер *жалитељка код живог мужа није пореска глава*, те се на њу и не може односити пропис замене § 471 грађ. пост., већ на њеног мужа, који по закону о порези и поред свог имања, ако га има, плаћа порезу и на женино имање, које је опет по закону њена искључива својина без икаквог ограничења односно отуђења." — („Полицијски Гласник", 1904, стр. 220 221.).

Према изложеноме, *жена нема права на наглавицу ни из мужевља ни из свога имања чим стоји да њен муж има наглавицу.*

б) *Муж нема никако или нема довољно имања а жена има имања.* — Када, међутим, муж нема никако или нема довољно своје земље за наглавицу, онда заштита, у духу закона, треба да пређе на имање његове жене, и то до мере да се допуни наглавица домаћину, односно заједничкој кући. У таквом случају, женино имање јавља се као неопходно потребно да се задовољи законом жељени привредни минимум земљорадничке породице. Као што се у јавном интересу на штету повериоца заштићује у опсегу минимума дужник муж ради одржања, тако исто има и једнакога разлога да се у истом интересу у истој мери заштити и жена дужник ради обезбеђења минимума њеној породици кадгод њен муж и у колико за то он нема никако или довољно земље за породичну наглавицу. Жена је други неопходан члан, заправо стожер по-

ANALI PFB | anali.rs

родице, јер без жене нема породице. Између мужа и жене постоји смеша уживања женина имања, под руководством мужа у корист породице њихове, и кад то већ стоји, а муж нема свога властитога минимума, онда се заштита у духу закона о окућју има распрострти у потребној мери на женино имање, пошто оно стварно већ задовољава потребу земљорадничкога минимума исте породице.

Да у таквом случају, наиме када муж нема довољно или никако земље, жена дужник ужива благодејање наглавице, да је законодавац хтео осигурати пореску главу у опште, па и женску то показују ове одлуке Касационог Суда:

1) Од 16-12 1883 Бр. 4569: — „По тач. 4. § 471. грађ. суд. пост. под општим именом земљоделца разуме се не само мушко него и женско, ако муж према закону нема довољно непокретнога имања у доба када се врши јавна продаја. А да се овај пропис има тако разумети, то се види из слога његовога који гласи:„...поред тога на *сваку* пореску главу, била она од данка ослобођена или не само ако јој је земљоделство главно занимање.“ По овоме се види да законодавац није хтео да осигура само мушку пореску главу, него је хтео да осигура са пет дана земље (поред осталог по закону) *сваку земљоделску кућу*. То је смисао овога прописа кад се његове одредбе узму не само по ономе што је речено, него и шта се хтело казати, и тако треба закон овај о заштити и примењивати. — Ст. Максимовић, „Нова Збирка“, 1894. стр. 204.

2) Од 9-3 1899 Бр. 2127: „Благодејање тач. 4 § 471 грађ. пост. дато земљоделцима не односи се искуљиво на личност земљоделца, него се простире и на његову целу породицу, као закона основа, којом се иде на осигурање најнужнијег дела имовине породице земљоделца, у коју спадају жена и деца, те да се тиме по могућству заштите од сиротиње и пропасти; и по томе, *ако муж као земљоделац нема довољно имаовине за одржање породице, не може се ни женино имање узимати у извршење пресуде за њене дугове, ако јој не остаје законом загарантовани део за одржање породице*.“ — „Пол Гл.“, 1904., стр. 187.

3) Од 19-5 1907 Бр. 5788: „Погрешно је суд узео да овде није повређен пропис § 471. тач. 4а. грађ. суд. пост. зато што тужитељка није порески обвезник, кад је тога прописа законског циљ да се заштити у имовном погледу не само муж, већ и жена — кућа земљорадникова, а међутим суд констатује, да, по поднетим уверењима ни тужитељици ни њеном мужу не остаје, осим продатог,онолико непокретног имања колико закон земљоделцу заштићава.“

3) *Када су и муж и жена дужници.* — Онда се питање њиховог благодејања решава у смислу предњега излагања и наведених одлука, наиме: — када муж има наглавицу, жени никако не припада наглавица — ни из мужевља ни из њенога имања; када муж нема довољно имања за наглавицу, онда се наглавица његовој породици допуњује из жениног му имања; када муж нема никаква имања, онда се за наглавицу породице издваја наглавица из женинога имања. — Према овоме, није у апсолутном и гене-

ANALI PFB | anali.rs

ралном смислу тачна одлука Касационог Суда д 31-10 1895 Бр. 4102 (у Зак. Г.С. П. од Никетића) да благодејање из § 471 ужива и жена земљорадникова за обвезе које је као заједничке заједно са својим мужем узела за себе.

4) *Кад је жена од мужа растављена.* — Растављена жена не само да живи одвојено од мужа, ван куће од мужа, него она, по правилу, не добија од мужа никаква издржавања ни онда када нема никаква имања. Ово тим пре када има засебнога имања или родбину где се склања. Када има свога имања, таква жена узима његову управу у своје руке. Привређујући себи и плаћајући на своје имање и порез самостално, она се јавља као самостална привредна јединица и пореска глава. Таква, растављена жена од земљорадника, равна се у свему домаћину земљораднику, и има права на благодејање из свога имања према својим повериоцима. За растављену жену постоји вероватноћа да ће се између ње и мужа брак дефинитивно и правно раскинути, те је за тај случај потребно оставити таквој жени земљорадника минимум ради обезбеђења њенога опстанка. Такву жену дужника дужна је власт узети као кућну пореску главу и без њеног тражења, по службеној дужности, све и да јој је муж имућан и да јој чак даје издржавање. Ово стога што муж може изгубити имање или одређи да јој даје издржавање.

А када има разлога растављеној жени признавати право на благодејање, тим пре има разлога то право додељивати дужнику жени чији је брак раскинут.

А када жена, према свему изложеноме, има права на наглавицу кад ову и у колико муж нема, онда она, доследно томе, има права и на остало благодејање (кућу са окућницом и покретни минимум) у колико муж нема односнога имања.[1])

Аранђеловић има ово мишљење о праву жене дужника на благодејање:

„Удата за земљорадника жена, која има свога непокретнога имања има се такође сматрати за пореску главу и за земљорадника, јер и ако њен муж плаћа порез и на њено имање, ипак њено имање за порез одговара, оно је порески објекат. Како и земљорадникова жена ради заједно са мужем (а

[1]) Обезбеђењу минимума земљорадничкој кући *Калајџић* је дао ово објашњење: „...према томе, кад су муж и жена сами у кући, па жена има свога оделитог имања, а међутим је она дужник, онда се од њеног имања може продати сав онај вишак, који се нађе преко пет, односно шест дана орања и куће, кад се њено и мужевљево имање узму заједнички. Прво се, дакле, из заједничког имања издвоји *наглавица*, па онда вишак женинога имања може бити предмет пописа за њене дугове." — „Поуке и обавештења", 1912, стр. 89.

често пута и више) тежачке послове, то је и она земљорадник. И како је законодавац хтео заштитити земљораднички сталеж од пропадања, онда је јасно, да се речено благодејање и на жену земљорадникову распростире, у толико пре, што је и мати дужна, после оца, сносити трошкове око издржавања деце (§ 119 Грађ. Зак.) а по §§ 107 и 108 Грађ. зак. жена је и у погледу издржавања мужа, који је у немогућности да се сам издржава, обавезна. Међутим муж је дужан жену и децу првенствено издржавати (§§ 109 и 116 Грађ. зак.,) и о некој озбиљној опасности по издржавање земљорадничке породице, може само онда бити говора, кад муж као земљорадник нема онога минимума за егзистенцију, који је у тач. 4а § 471 грађ. суд. пост. предвиђен. Према томе, кад се узме у попис имање дужне жене земљорадникове, онда треба извидети: има ли муж у време пописа онолико имања, колико му је у § 471 тач. 4а заштићено, па ако има, онда се све женино имање може у попис узети. Главно је дакле да земљорадниковој породици остане онај минимум за одржање егзистенције.— („Шта се не може узети у попис", 1909, стр. 25).

II. — МАЛОЛЕТНИЦИ КОД ЖИВОГ ОЦА ИМАЈУ ЛИ БЛАГОДЕЈАЊЕ.

1. Разлози који говоре да жени код живог мужа не припада наглавица, стоје и овде. А разлог да ће непунолетни синови ускоро постати пунолетни и да ће и њима требати наглавица не може опстати. Закон даје наглавицу пореској глави, а непунолетан син није пореска глава, нити се код живог оца даје за то узети. Закон не даје наглавицу по броју живих лица но по броју пореских глава. Чим син код живога оца није пунолетан, чим није пореска глава, ма требало још само најкраће време па да то постане, он се у томе јавља као да се јуче родио.

О. о. К. С. од 8-4 1902 Бр. 2857 одобрено је ово решење првостепеног суда: — „...но како се из крштенице види, поменути је Живан малолетан и то како у времену задужења очевог тако и у времену вршења продаје, те му се као таквом и не штити законо благодејење предвиђено у одредби § 471 гр. пост." — „Пол Гл.", 1904, стр. 195.

Слична је О. о. К. С. од 18-8 1906 Бр. 7671 (Грађ. Суд. Пост. од Никетића).

2. Има, међутим, малолетника који плаћају порез, па је питање да ли и њих треба сматрати за окућне пореске главе. То су непунолетни чланови и из инокосних породица а нарочито из задруга који одлазе привремено у службу и који не плаћају никакав други порез сем пореза на принос од личног рада, па власти, с обзиром на пореске главе које је замишљао закон од 1864 не признају ове малолетнике за пореске главе. Ови случаји решавани су и одобравани и на штету и у корист малолетника, „али ми налазимо да увек треба признати за пореске главе ове малолетнике, без обзира на то, што су они само једним пореским обликом задужени, само када их има по пореским књигама као

пореске личности“[1]). Ми смо другога мишљења. Ти непунолетници нису пореске главе по Закону о порезу од 1864, а он је за то мередаван. У смислу § 6 истога закона могли би се узети за пореске главе само они малолетници који су се оженили или предузели на своју руку какву самосталну радњу а при том самостално живе или су бар предузели да се од оца одвоје. Сви остали малолетници раде за оца и они се не могу узети за окућне пореске главе ма колику зараду имали. Било би неправично овима давати наглавицу, а онима који не могу отићи у печалбу не давати: с привредног гледишта са кога полази законодавац да се заштити мали власник, то би било противречност давати благодејање онима који имају прихода и средстава за издржавање, а не оним другим малолетницима који немају могућности да имају прихода. То би било крајње екстенсивно тумачење, а окућно право као аномално то не допушта. Иначе би земљорадник који има одраслу а још непунолетну децу, мушку као и женску, могао повериоца изиграти, давши своју децу у службу. Онда би настала крајња неизвесност и опасност за пољопривредни кредит. Онда би сеоски газда који има три сина између 15 и 21 године, давши их у службу, имао права на заштиту од 20 дана орања.

3. — Да ли треба признати као пореске главе малолетнике власнике а дужнике када отац односно очух нема имања? Попут сличног случаја са женом дужника налазимо да треба. Разлози који говоре да треба заштиту распростреги на женино имање ради задовољења земљорадничког минимума, стоје и овде. А таквих малолетника има: малолетник је добио имање завештањем или поклоном, или је наследио имање свога оца, па му мати привела на имање себи мужа без имања, или се преудала за другога који нема довољно имања, одвевши собом малолетника. Ако је имање малолетниково дужно, он се има заштитити окућним правом, и то ако се имање обрађује и ужива од очуха и породице у интересу њеном, а ако ли та породица у главноме живи од другога занимања, или ако је детету образована маса, па се имање издаје под закуп, онда у интересу самога малолетника као праве окућне пореске главе ради његовог издржавања и продужења очевог земљорадничког занимања.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Дим. С. Калајџић, „Из примене тач. 4. § 471 грађ. суд. поступка“, „Пол. Гл.“, 1902, стр. 264; „Поуке...“, стр. 2.

III. — БЛАГОДЕЈАЊЕ ПОРОДИЦИ ПОК. ЗЕМЉОРАДНИКА (свакој земљорадничкој кући).

Како стоји са правом благодејања када је старешина породице умро и за собом оставио удову или једно или више деце? Судска је пракса била у томе колебљива док није дошла одлука опште седнице Касационог Суда од 31-8 1891 Бр. 4821:

„Пресуда првостеп. суда не одговара закону, што првост. суд погрешно узима, да се благодејање тач. 4 §471 грађ. пост. дато земљорадницима, односи само на мушка лица, која порез плаћају, а не и на женске које нису пореске главе. — Ово благодејање дато је не само мушкима, но и женскима. Њим се ишло на то, *да се цела породица земљорадникова сачува од немаштине и овим благодејањем могу се бранити и младолетна деца и жене на случај смрти једног земљоделца, нарочито што и жене по чл. 6 зак. о неп. порезу плаћају порезу, те се за њих не може рећи да нису пореске главе*". — „Пол. Глас.", 1904, стр. 186, Г.С.П. од Никетића.

Сличне су и ове одлуке Касационог Суда:

1) „Пропис § 479 грађ. суд. пост. не односи се искључиво на личност земљоделца и не штити право само личности земљоделца, да му се не може продати тамо одређено земљиште, него то правило обухвата под собом земљоделца у потпуном смислу са његовом фамилијом куда спадају жена и деца. И кад се у грађанским потраживањима за дугове не може земљоделцу продати тамо означено земљиште, онда и после његове смрти оно има остати његовој деци, без обзира на што друго..." — О. о. 17-3 1889 Бр. 971 (Г.С.П. од Никетића).

2) „Појам одредбе о заштити земљорадника „*није личан но општи* т. ј. као право прелази и на *породицу* земљоделца, под којом се у смислу §§ 55 и 115 грађ. зак. подразумевају његова деца. — Када се, дакле, по наведеном закону за дугове земљоделца не може продати пет дана земље са кућом и окућницом за његова житота, *онда то право важи и за његову децу као јемство за њихово уживање*. Противно тумачење осујетило би намеру законодавчеву, јер би у сваком случају смрти задуженог земљоделца остала његова породица без икаквог имања, а тиме би у основу био поткопан правилан опстанак земљорадничког реда." — О. о. од 11-6 1894 Бр. 2774 (Пол. Гл. 1904, стр. 186.).

3) О. о. 21-1 1891 Бр. 383, 1-6 1891 Бр. 3958, 15-3 1901 Бр. 2555 (Г. С. П. од Никетића). — 4, О. о. 25-9 1881 Бр. 998, 28-11 1882 Бр. 2055, 7-2 1903 Бр. 11463-902 („Пол. Гл.", 1904, стр. 186—7). — 5) О. о. 5-9 1909 Бр. 9171.

Из напред изложеног следује закључак: — да благодејање окућја припада свакој земљорадничкој кући после смрти земљорадникове, па била она представљена од удове саме или са једним или више малолетне деце,[1]) или са неудатим и непунолетним кће-

[1]) Кад би се узело да се благодејање не односи на удову умрлога земљорадника и његову децу, онда би се с разлогом могло рећи да законодавац није знао шта је радио кад је обезбедио од приватних поверилаца и пропасти човека у пуној снази и напону живота, који би с своју породицу могао да храни ако не друкчије а оно надничењем, а међутим допустио да његова жена и малолетна деца по смрти његовој остану без крова и хлеба". — Дим. Калајџић, „Пол Гл.", 1902, стр. 350; „Поуке...", 1912, стр. 8.

рима. Онда се кући пок. земљорадника, према чл. 11 и 13 Закона о Старатељству, образује маса, која се јавља као једна економска целина и једна пореска глава, и таквој земљорадничкој кући припада цео окућни минимум.[1]) Међутим, код овакве породице могу настати питања са променама код кћери. Могу бити ови случајеви: — 1) Кад је остало више малолетне деце, од које је мушко најмлађе а од женске једно већ девојка, па за њу мати доведе зета у кућу да би имао ко да ради имање. Сада у кући има две породице, и призеткова, која такође има права на наглавицу. Ако призетко нема имања, — што је правило, — онда се из кућњега имања, односно дела његове жене па и преко њега, има оставити наглавица и његовој породици. — 2) Када су остале две кћери (без мушке деце), а имање је знатно, онда се може десити да мати доведе и другој мужа у кућу. У том случају, дужној кући припадају три наглавице: цео окућни минимум и по једна наглавица породицама једне и друге кћери. Ове имају права на деобу, а има права, због неслоге, да и мати одели свој део удовичкога уживања. — 3) Кад су остале мати и, рецимо, две пунолетне кћери. Пошто између женских нема задруге, то ту нема задругара, и пошто кћери не представљају породице, то оне неће имати право на засебне наглавице, него ће цела кућа имати права само на један окућни минимум. Са удајом и деобом свака би добила наглавицу, ако муж нема свога имања. Док се не удаду, и ако наследнице и пунолетне, кћери у кући са мајком, у духу обичајног права, има да се узму као да су код живога оца, и као и онда неће имати права на засебне наглавице. — 4) Ако је de cuius оставио само две кћери, оне ће се док су малолетне сматрати као једна заостала породица, иначе, као смесничарке и пунолетне с правом на деобу, као две куће, па тако тим пре и кад се једна од друге одели.

IV. — БЛАГОДЕЈАЊЕ У РАЗГРАНАТОЈ (ЗАДРУЖНОЈ) ПОРОДИЦИ.

Напред смо имали у виду земљорадничке куће у облику брачне заједнице и облику обичне породице. Сад треба да видимо како је са окућним правом у разгранатој (задружној) породици.

---

[1]) Према овоме, погрешна је о. о. К. С. од 21-9 1906 Бр. 8858, где је узето да се пренос масеног имања може извршити и без уверења у смислу тач. 4а § 471 о остатку земље, јер да се заштита његова „односи само на пореске главе, а не и на масе, јер се ове не могу сматрати за пореске главе."

ANALI PFB | anali.rs

Задружна породица постаје кад оцу један ли више синова постану пунолетни, па с њим и даље продуже заједно живети. Задружна породица у овом, патриалхалном и економском смислу, настаје заправо чим отац ожени и непунолетног сина, па га остави у кући. Поред очеве породице, са женидбом сина ствара се у истој кући и синовља породица. Ова се породица може оделити чим је син постао пунолетан (§ 37 Грађ. Зак. у вези чл. 9 Устава). Истина, пошто према Грађанском Законику не постоји задруга између родитеља и деце па и између оца и пунолетних синова[7]), отац може спречавати, заправо отежавати одеобу и свога пунолетнога сина, не дајући му ништа од имања. Али то бива ретко. По правилу, очеви попуштају и деле своје упорне синове, а у нужди и кога непунолетног сина, делећи, према обичајном праву, своје имање између себе и синова на равне делове, па са својим делом остају у заједници са једним или већином синова, или остају сами са својом женом и малолетном децом.

Како стоји са окућним правом једне овакве, задружне породице? У том погледу могу бити ови типични случајеви: 1) да је шеф породице дужник, 2) да је жена земљорадника дужник, 3) да су они обоје дужници, 4) да је удова дужник, 5) да је пунолетан син или које друго чељаде дужник, и то сваки случај с обзиром на то да ли је ко од именованих лица жив у моменту пописа или је умро пре пописа.

1. — *Када је шеф породице дужник.* — Када је дужник шеф задружне породице (т. ј. заједнице између оца и најмање једног пунолетног сина), питање је у теорији постало спорно о следовању наглавица таквој кући. О томе има три мишљења: Дим. Калајџића, Др. Драгољуба Аранђеловића и Живојина М. Перића.

Калајџић је „Полицијском Гласнику" дао ова објашњења: „... из економно-политичких разлога, законодавац је унео одредбу у § 471. грађ. суд. пост., да се свакој пореској глави у кући заштити извесно земљиште од продаје за приватне дугове, не говорећи ништа о том да ли су ови задругари или не. Он о томе просто и не разбира, него саму да је неко пореска глава, па му даје ово благодејање, како се не би створио сељачки пролетаријат„... „И ако по § 51 и 507 грађ. закона, између деце и родитеља не стоји задружни одношај, ипак суд не сме издати уверење оцу да нема задругара, кад он има једног или више синова, јер § 471 грађ. судског поступка и не тражи да постоји задружни одно-

7) Начелна одлука опште седнице К. Суда од 5-11 1874 Бр. 3419 и одлука опште седнице К. Суда од 28-11 Бр. 4659. (Ст. Максимовић, Нова Збирка 1894, стр. 23, §§ 57, 507 и 512 Грађ. Зак. од Г. Ник.).

ANALI PFB | anali.rs

шај, како га замишљају и траже поменуте законске одредбе из грађанског закона, него тражи само то да у једној кући сељачкој, био у овој задружни одношај или не, обезбеди наглавица за сваку пореску мушку главу, где улазе и синови„. — „Поуке и обавештења„ стр. 61 и 90.

Аранђеловић, пошто је изложио своје гледиште да по смрти земљорадника припада наглавица деци његовој као наследницима и пореским главама, били наследници пунолетни или малолетни, мушка или женска деца, одељени или да живе заједно, вели: „Из овога се јасно види да је за повериоца боље тражити наплату за живота дужникова, јер се онда благодејање од пет дана земље односи само на њега — дужника, а све што преко тога дужник има, може се узети у попис, осим ако живи у задрузи са својим пунолетним синовима. У овом последњем случају има се издвојити по пет дана и за сваког пунолетног сина без обзира на то, што су му синови у време задужења били малолетни„. Op. cit., стр. 27.

Перића мишљење гласи у изводу: — Како ће се рачунати наглавица у случају када дужник, и ако је у иконосном, незадружном стању, није сам већ је са својом породицом, на случај да отац породице, који се задужио, има више синова који с њиме живе и раде, под претпоставком да су синови били пунолетни још у моменту задужења? Да ли ће се тада оставити наглавица и за сваког сина или само за оца? Калајџић одговара афирмативно, са чиме се ми не бисмо могли сложити. § 471 гарантује наглавицу ономе који је власник добра и који је дужник (било лично било propter rem). Он не води рачуна о онима који нити су власници добра нити су дужници, па ма они, по неком споразуму са власником и дужником, заједно са овим живели и радили: то су овде трећа лица, са којима нема никаква посла ни поверилац ни власт. Ако се стане на гледиште, једино тачно, да синови нису задругари свога оца, — када ће између њих, по Перићу, изузетно бити задруге, то ће се показати даље, — онда се приликом пописа имања очевога за његове дугове не могу узимати у рачун и његови синови, који нису ни власници ни дужници и који су на имању свога оца његовом добром вољом и дотле док он то хоће. Признати ту синовима право на наглавицу, то би било тако исто као кад би се такво право признало слугама очевим.

Тежи је случај када дужнику власнику није тражена наплата за живота, него по смрти његовој, када је оставио, рецимо, три пунолетна сина као наследнике. Да ли ће се сада оставити само једна наглавица, што би било да се попис вршио за живота дужника, или три? У овом случају ствар је компликованија, јер сада поверилац има не једног дужника већ три. Ови су по § 394 Грађ. Зак., наследивши заоставштину свога оца, примили на се

ANALI PER Lanaiurs

дуг његов, а ми смо видели, да колико дужника и власника толико и наглавица. Ми ипак мислимо да ће заоставштина оца дужника имати права свега на једну наглавицу. Величина привилегије одређује се онога тренутка када дуг постаје. Правни однос једном утврђен не може се мењати противно вољи оних између којих постоји. Када је дуг постао, привилегија је износила свега шест плугова земље, све остало потпадало је под залогу повериочеву. С обзиром на то, он је дужника и кредитирао. Правни однос био је утврђен, и да је он реалисан за живота дужника, овај би могао за себе задржати само шест плугова. Ово стање не може се изменити смрћу дужниковом. Наследници примају наслеђе онако како им је defunctus оставио. Они су континуација правне личности његове и у погледу имовинских права ступају на његово место са истим правима и обвезама као и он.

Општи наш закључак јесте да код *инокосне земљорадничке куће*, где је један дужник и један власник, једна глава породице, само је једна и наглавица, а да се све остало може узети у попис и продати јавним надметањем ради наплате дуга, као што и тај једини дужник и власник може све преко те једне наглавице и отуђити драговољним путем. Законодавац је мислио да су за опстанак једне инокосне породице и апсолутно нужни и довољни шест дана земље са кућом. На тај начин, измирио је он два општа интереса у сукобу: да инокосна кућа не постане кућа пролетера и да земљорадник не остане сасвим без кредита. Ако би се усвојило противно, широко тумачење § 471 тач. 4, зашто се онда не би код инокосне куће оставила наглавица и унуцима па и праунуцима дужниковим ако би их било? А са оваквим екстенсивним системом иде се једновремено и на уништај сеоског кредита и на крајње игнорисање поверилаца, и тај би систем сметао и промету сеоских добара. Друкчије је са задужењем земљорадничких *задружних кућа*. Под условом да тај дуг пада на целу задругу, зато што се она цела непосредно задужила или стога што одговара сва за дуг по § 510 или 515 Грађ. Зак. итд., мора се оставити онолико наглавица колико има задругара: ту је сваки задругар дужник и власник. Систем логичан: сваки задругар је шеф уже породице у задрузи, породице која би била инокосна да није у задрузи са другим породицама. Случај задруге показује најбоље претераност екстенсивне интерпретације § 471 тач. 4.. Када би се и на свако мушко дете свакога задругара оставила на-

ANALIPEB | anali.rs

главица, онда би количина непокретних добара изузетих од пописа била код мало већих задруга толика да би привилегија земљорадника била права сполиација поверилаца"[1]).

(Наставиће се.) **Јеленко Петровић.**

О ВАКУФИМА И О УРЕЂЕЊУ УПРАВЕ ВАКУФСКИХ ДОБАРА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

(Свршетак)

III. Управа Вакуфских добара. *Управа вакуфских добара* била је од стране Отоманске Владе уређена *законом од 19. ђемазиул-ахира 1280* (1863). *Врховна управа* свију вакуфских, добара у Отоманској Држави налазила се у рукама *Царске Вакуфске Благајне* Вакуфског Министарства у Цариграду. У *провинцијама* су у свим већим местима били *вакуфски директори* са помоћним особљем. Ти директори су уз суделовање *већника* (мецлиса). свога службеног седишта водили администрацију и рачуне примитака и издатака од свих вакуф. добара у својој области. Непосредно управљање с појединим вакуфима припадало је *мутевелијама* (управитељима). Мутевелије су обично врло лоше управљали са повереним им вакуф. добрима. Они су више гледали своју корист, него ли корист вакуфа, тако, да су вакуф. добра само изузетно давала користи за вакуф. У опште била је управа вакуфа сасвим занемарена, те се за многа вакуф. добра није ни знало. То је навело бившу аустро-угарску управу, да убрзо после окупације Босне и Херцеговине скроз преуреди управу вакуф. добара.

Год. 1883 на основу наредбе заједничког Министарства Финансија [1]) уређено је и стављено привремено *Земаљско Вакуфско Повереништво*[2]) као врховна вакуф. управа. То уређење било је *привремено*, те ни делокруг није установљен, већ је то повереништво даље обављало послове врховне управе и надзора у смислу наведеног отоманског закона од 1280 (1863).

Наредбом земаљске владе од 8. маја 1885. (бр. 3127-III) описан је делокруг Зем. Вакуф. Пов. Он се састоји у израчунавању и прописивању вакуф. такса, издавању прописа односно управе (у колико то није одељено у надлежност мутевелија односно котарских вакуфских поверенства) даље доделивање вакуф. службених места, и управа властитим приходима.

Важнија одредба у погледу вакуфске управе и надзора донета је наредбом од 5. септембра 1884. бр. 18,837-I, којом су установљене *котарска вакуфска поверенства* за сваки котар. Пред-

[1]) Предговор у књизи Калајџића „Поуке и обавештења", 1912, стр. XIX—XXII, Засебно: „О правним збиркама".

[1]) од 19 марта 1883, бр. 1403 Б.Х.

[2]) Зем. Вак. Пов.

ANALI PFB | anali.rs

седник тих поверенстава је котарски шеријатски судија, а чланови *имам* главне џамије, *хоџа* или *мудериз* једне школе котарског места и оба муслиманска члана котарског управног меџлиса (сада котарског већа). Они немају за то никакве плате, јер су то почасне службе. Котарска вакуфска поверенства потчињена су *Земаљском вакуфском поверенству* у Сарајеву као врховној вакуфској управи, коме су котарска поверенства органи за информацију у врховној управи. *Надлежност* котарских *вакуфских поверенства* је, да истражују и у евиденцији држе сва вакуфска добра у котару, да надгледају све џамије и вакуфске зграде, да контролишу вакуфске управитеље и остале службенике, да суделују код изнајмљивања и закупљивања вакуфских зграда и земљишта, да дају под интерес вакуфски новац, да испитују и предлажу рачуне у погледу свих вакуфа и да извршују налоге земаљског поверенства. Котарска вакуфска поверенства доносе своје закључке у седницама, које се одржавају према потреби у присуству једног одасланика котарског уреда. Пословање котарских поверенства подвргнуто је надзору котарског предстојника, коме је дужност, да настоји, да она брзо и тачно своје послове обављају.

Наредбом бивше земаљске владе за Босну и Херцеговину од 10. јула 1894 бр. 64, 438-I преуређена је вакуфска управа. За надзор *појединих вакуфа* у Босни и Херцеговини и за управу бос. херц. *земаљске вакуфске закладе* одређено је *Земаљско вакуфско поверенство* у Сарајеву као саветодавна власт. Осим тога установљено је *Земаљско вакуфско равнатељство* као извршна власт. Овима су подчињена котарска вакуфска поверенства као *органи* за поједине котаре и *мутевелије*, као управитељи појединих вакуфа.

Земаљско вакуфско поверенство састоји се од председника, који бива *именован* од Његова Величанства, те од вакуфског надзорника, тајника, четворице чланова меџлиси-улема, двојице судија шеријатског врховног суда и по двојице одличних муслимана из сваког од шест окружја земље као чланова, који бивају именовани од ц. и к. заједничког министарства финансија. Чланови поверенства обављају своје службовање бесплатно као *почасну* службу, само председник, тајник и надзорник као службеници земаљског вакуфског равнатељства примају плату из земаљске вакуфске закладе. *Сазивање* поверенства у седнице обавља председник сваке године најмање једанпут редовно, а и изван тога према потреби.

Замаљско вакуфско равнатељство састоји се од председника, вакуфског надзорника, тајника и помоћног особља. Сви службеници подчињени су председнику. Оне чиновнике, који нису и чланови овог поверенства, именује земаљска влада. Цело равнатељство плаћа се из земаљске вакуфске закладе.

Осим тога уређен је *Средишни одбор земаљског вакуфског поверенства*, који се састоји од председника, вакуфског надзорника, тајника, четворице чланова меџлиси-улеме и двојице судија вр-

ховног суда. Он се има састајати месечно једанпут и то на позив председника а задатак му је, нарочито, прегледање рада земаљског вакуфског равнатељства, а особито његовог финансиског поступања.

Котарска вакуфска повереништва, састављена су као и раније. Чланове именује земаљска влада за Босну и Херцеговину а по саслушању председника земаљског вакуфског повереништва. — Послове за главни град земље и котар Сарајево, обавља непосредно земаљско вакуфско равнатељство. Накнадно је од године 1897 и за Сарајево и сарајевски котар уређено котарско вакуфско повереништво. За делокруг и пословање котарских вакуфских повереништва остала је у снази с неким незнатним променама и допунама наредба земаљске владе за Босну и Херцеговину од 5. септембра 1884 бр. 18, 837-I, „о оснивању привремених котарских вакуфских повереништва."

Мутевеллије управљају појединим вакуфима и имају извршивати налоге претпостављених области и органа. Они су овлаштени само на оне издатке, који су од стране земаљског вакуфског повереништва у годишњем прорачуну прелиминирани.

Дисциплинска власт за председника земаљског вакуфског повереништва, за чиновнике земаљског-вакуфског равнатељства и службенике котарског вакуфског повереништва је земаљска влада која ту власт врши по истим прописима као над земаљским чиновницима и службеницима. *Помоћно особље* и послужитељи земаљског вакуфског равнатељства и котарског вакуфског повереништва, мутевелије и господарствени органи појединих вакуфа стоје под дисциплинском влашћу председника земаљског вакуфског повереништва, а верски и знанствени вакуфски службеници потчињени су дисциплинској власти реис ул улеме.

Земаљска вакуфска закладa састоји се од свеколиког покретног и непокретног иметка, што га је земаљско вакуфско повереништво од како је установљено, сабрало из *сувишака* своје властите управе, затим од сувишака самосталних вакуфа, који су њему предани, од *новчаних главница*, које су појединн вакуфи предали од своје основне главнице земаљ. вакуф. повереништву, и од укупног како првобитног, тако и прираслог иметка вакуфа, које је оно узаптило. — *Приходи* земаљске вакуфске закладе *састоје* се од доходака *плодоносно* уложеног имања закладе, од вакуфских *пристојба*, које земаљско вакуфско повереништво скупља, те од *сувишака* самосталних вакуфа, који се њој предавати имају.

Свеколика вакуфска управа, преуређена горе споменутом наредбом, сасвим је потчињена *земаљској влади*. Она врши *надзор* над свом вакуфском управом, она одређује једног *владиног повереника* за сталног надзорног органа за вакуфску управу. Владин повереник има присуствовати седницама земаљског повереништва и средишњег одбора земаљског повереништва, те учествовати у свим њиховим већањима, али не у гласању. За сазивање земаљског вакуфског повереништва има председник истога

сваки пут затражити претходно *одобрење* земаљске владе. За све *закључке* земаљског вакуфског поверенства и закључке средишњег одбора земаљског вакуфског поверенства, које овај створи само изнимице услед хитности, треба такође одобрење земаљске владе. Земаљско вакуфско поверенство има све своје послове обављати у *споразуму* са владиним повереником и има га у ту сврху обавештавати о свим намјераваним одредбама, да он даде своје претходно приволење. Владин повереник је овлашћен, да по својој увиђавности намераване одредбе земаљског вакуфског поверенства обустави, те има у том случају дотичне послове поднети земаљској влади, да она одлучи.

За стицање *права власништва* или другог каквог права на некретнинама, нарочито за *даривања* и *завештања* некретнина било мулковних или миријских у муслиманске богоштовне, добротворне или опште корисне циљеве, такођер је према наредби земаљске владе од 17. октобра 1894 бр. 14,220 потребна дозвола земаљске владе, а исто тако по наредби од 9. марта 1889 број 14,440-1 и за примање *дарова у новцу и стварима* које му драго врсти, у верске, школске и добротворне сврхе.

И у погледу *додељивања вакуфских службених места*, по наредби од 8. новембра 1886 бр. 56,638-1, придржан је донекле утицај земаљској влади, јер она нека вакуфска службена места додељује и издаје декрете о именовању. Погледом наиме на службено деловање, које је са вакуфским службеним местима скопчано, она су двоврсна и то: 1.) *Верска* (духовна) односно *знанствена* службена места (*џихати-диниџје ве илмиџје*), за које се тражи извесно духовно и верозаконско наображење и с којим је скопчано вршење духовних функција, предавањем верозаконских прописа и слично.[3])

2.) *Господарствена службена места* (*идаре џихетлери*), којима је задатак управљати и надгледати вакуфска добра, џамије, школе и остале вакуфске зграде.[4])

Вакуфска службена места могу се постићи једино на основу *декрета* (тезкере). За места, с којима су скопчана берива *из државних средстава*, издаје тезкеру земаљска влада на предлог земаљског вакуфског поверенства (сада: вакуфског саборског одбора) и рејсул-улеме, за остала места као: *верска* односно *знанствена* као и место мутевелије попуњује и издаје тезкере реисул-

---

3) Међу ове се броје: *Хатиб*, који петком учи пуку пре клањања џуме, *имам*. предмолитељ пригодом клањања. *Хатиб имам* је обично једино лице. *Шејх*, старешина текије, *ваиз* научењак, који држи верска предавања и пуку, *мудериз*, професор или главни учитељ, *муалим*, учитељ, *мујезин*, сазиватељ на клањање, *муџевид*, *деврихан*, *џузхан*, *карији-ушр*, ови су учитељи правилног читања курана.

4) Међу ове се броје: *Мутевели*, управитељ, *назир*, надгледник, *кјатиб*, писар, *џаби*, побиратељ вакуфских прихода, *фераш*, чиститељ џамије, *накиб*, надгледник хране, *шејх-ул-имарер*, надзиратељ вакуфске кухиње, *хабаз*, пекар, *векилхарч*, економ, *хафизи-килар*, надзиратељ складишта, *кајјум*, редатељ и послужитељ у џамији, *турбедар*, надгледник гробница. —

улема, а за *господарствена* места, изузевши мутевелије, земаљско вакуфско поверенство (сада: *вакуфско* меарифски саборски одбор), које, осим тога, такође у погледу молба за сва друга места даје своје мнење и издаје декрете (*тезкере*) за нижа места, која по вакфији може поделити сам мутевелија. Способност за тражено место може се доказати или сведоџбом о положеном испиту или сведоџбама о вишегодишњој ваљаној употреби у служби. У недостатку таквих сведоџаба, мора се молилац за *знанствено* службено место подвргнути испиту пред меџлис-улемом, ну овај може изузев случајева, кад су у питању службе *шеиха*, *ваиза или мудериза*, за то делеговати *шеријатски суд* или *муфтију*, који тај испит обавља заједно са двојицом преседника, што их за то одабере меџлис-улема. Расуђивање способности кандидата за друга места, која се не броје међу знанствена, спада земаљском вакуфском поверенству (сада: вакуфскомеарифском саборском одбору), оно може ипак за то делеговати које котарско вакуфско поверенство. У сваком случају такве делегације није ипак делегирајући власт везана за мњење изречено о испиту одн. способности молиоца, већ може кандидата или на његову молбу или уреда ради позвати преда се и коначно одлучити по властитом осведочењу.

Код *додељивања испражњених вакуфских службених места* имају власти, којима принадлежи додељивати дотично службено место, у првом реду уважити оне особе, којим буди по закону (закон о поделивању вакуфских службених места од 10. сефера 1290 (1873), буди по одредбама појединих задужбина (вакуфнама) припада становито право на упражњено службено место. Ако би ради потраживања таквих места настао спор између више потраживалаца, тада о првенству одлучује котарски шеријатски суд, у чијем је подручју то службено место. Правомоћно решење котарског, односно врховног шеријатског суда, служи власти, којој принадлежи место доделити, подлогом за попуњење истога. За доделење вакуфских службених места ваља платити одређене пристојбе по тарифи садржаној у закону од 9. ребиулахира 1290 (1873).

И ако је организација и управа вакуфа, како ју је земаљска влада уредила с поменутим наредбама од 5. септембра 1884 бр. 18,837-I и од 10. јула 1894 бр. 64,438-I благотворно деловала, јер је занемарена и слаба управа вакуфска доведена у ред и иметак вакуфа истражен и осигуран, настао је у муслиманском народу покрет, да се верски и вакуфски послови преуреде на *аутономној подлози*, како би он сам могао самостално, без утицаја државне власти, те послове обављати. Успех вишегодишњих преговарања између земаљске владе и изасланика муслиманског народа јест „*Статут за аутономну управу исламских верских и вакуфско-меарифских* (*просветних*) *послова у Босни и Херцеговини*," одобрен царским решењем од *15. априла 1909* у ком се у уводу истиче:

„Да је Његово Величанство у старању за чврсто одржање и слободан развитак ислама у Босни и Херцеговини, као и за добро исламског народа у тим земљама одлучило муслиманима дати право, да своје верске, вакуфске и меарифске послове у оквиру земаљских закона и без уштрба по Његово врховно право надзора, које врши земаљска влада, самостално решавају, да вакуфским и меарифским иметком према прописима шеријата рукују, те његове приходе искључиво за своје верске и просветне сврхе употребљавају, те да је у тој накани нашло за потребно, поделити санкцију томе штатуту, који је израђен уз суделовање улеме и представника исламског народа, а са гледишта шеријата испитан и одобрен од улема-меџлиса као врховне верске области бос. херц. муслимана, истичући коначно жељу, да би тај штатут бос. херц. муслимана увек служио на добро и срећу и у њима учвршћавао привржености према Њему и Његову дому."

По том *статуту* сва *покретна* и *непокретна* вакуфско-меарифска добра исламског народа у Босни и Херцеговини власништво су дотичних вакуфа (заклада), а служе искључиво за верске и просветне сврхе бос.-херц. муслимана. Вакуфско-меарифски иметак састоји се: 1.) од појединих вакуфа, 2.) од централне вакуфско-меарифске закладе, 3.) од прireза, земаљске потпоре, добровољних приноса, дарова и васиијета (легата).

Одредбе *вакуфнама* морају се одржавати по прописима шеријата, а кад вакуфнама нема, поступа се по постојећем обичају (теамули-кадим).

Циљ је вакуфско-меарифској управи:1.) да оснива и одржава џамије и друге исламске верске, просветне и хуманитарне заводе; 2.) да одгаја и одржава потребни број верских званичника и муалима; 3.) да одгаја муслиманску младеж у вери и у исламском духу; 4.) да што могуће више прошири и учврсти познавање вере у исламском народу.

Свака физичка и јуристичка особа има право оснивати *закладе* за подизање и уздржавање џамија и других исламских верских, просветних и хуманитарних завода сваке врсте, ну за ваљаност таковиx заклада потребна је *дозвола* саборског одбора и *одобрење* земаљске владе. За *дарове* и *васиијете*, који потичу из Босне и Херцеговине као и од особа, које поседују у Бос. и Херц. непокретни иметак, а који су дарови и васијети намењени *постојећим* вакуфско-меарифским закладама и другим верским и просветним заводима и уредбама, није потребно одобрење земаљске владе. *Јавно сакупљање* прилога у побожне, просветне, добротворне и опште корисне сврхе подлежи општем државном законодавству, ну за досада уобичајено јавно сакупљење у те сврхе, ограничено само на своје седиште и место, не треба дозволе од политичке власти. Органи вакуфско-меарифске управе *проваћају* сами своје закључке као и у статуту предвиђене изборе те сами скупљају вакуфско-мерифске приходе, ну путем приносних расправа зајамчене добровољне прилоге утерива политичка власт извршним путем, ако то за случај потребе затражи дотично котарско вакуфско-меарифско поверенство. Исто тако пружају земаљске власти потребну помоћ на молбу дотичне верске и вакуфско-меарифске власти, кад се ради о извршивању пресуда, одлука

и одредаба разних верских и вакуфско-меарифских органа и ако се ради о одржавању потребног мира и реда.

Органи вакуфско-меарифске управе јесу: 1. цематске скупштине; 2. цематски мецлиси; 3. котарска поверенства; 4. сабор; 5. саборски одбор. — Осим тога још као нарочита изборна тела: 1. котарске скупштине; 2. окружни изборни одбор.

Највиши орган верске управе је *улема-мецлис*, којега бира по окружним изборним одборима постављена *изборна курија*. *Звање* председника цематског мецлиса (цематбаше) и чланова свију горе споменутих органа, изузевши улема-мецлис, *почасно* је, те се не може без законитих испричних разлога одклонити. О *отклону као и губитку чланства* из разлога у статуту наведених одлучује на предлог дотичног котарског поверенства саборски одбор, у погледу чланова саборског одбора и сабора овај потоњи сам, на предлог саборског одбора.

Гласање у седницама,: којима мора бити присутна најмање половина чланова, обавља се поправилу усмено, према увиђавности председника и устајањем или дизањем руку; при једнаком броју, одлучује глас председника. Допуштена је такође *акламација* онде, где статут друкчије не одређује. За ваљан *закључак* потребна је апсолутна већина. *Избори* и *намештења* обављају се гласовницама. Изабран је онај, односно они, који *релативно* највише гласова добијају; при једнако подељеним гласовима одлучује *коцка*. Сви намештеници аутономне верске и вакуфско-меарифске управе морају бити муслимани и редовно бос. херц. земаљски припадници. Ну ако за које место није могуће наћи спремна кандидата исламске вере, може се на то место наместити и немуслиман уз нарочиту приволу сабора; али од тога су изузета сва *верска* службовна места. Свако службовно *верско место*, било у аутономној или државној служби, може се попунити само таковом особом, која има за то од улем-мецлиса признату квалификацију. Чиновници саборског одбора потчињени су *дисциплинској власти сабора*, а мутевелије и други господарствени службеници појединих вакуфа и централне вакуфско-меарифске закладе и слуге саборског одбора и чиновници и слуге котарских поверенства, дисциплинској власти *саборског одбора;* док над верским и знанственим вакуфско-меарифским службеницима врши дисциплинску власт *улема-мецлис*. Отпуст чиновника из службе вакуфско мерифске управе може уследити само у случају тешких и поновних прекршаја дужности, а отпуст чиновника *саборског одбора* само на основу од сабора закључене и од вакуфско-меарифског директора проведене дисциплинске истраге. Због сталног занемаривања дужности или других тешких неуредности може сабор органа и изборна тела вакуфско-меарифске управе распустити и наредити нов избор.

О предлозима, којима је циљ, да се укину, преиначе, допуне или аутентично протумаче поједине одредбе статута, већа и одлучује сабор. За такав је закључак потребна је присутност *три четвртине* присутних чланова. Такве закључке треба да одобри Његово Величанство.

Вакуфско-меарифске и верске аутономне власти имају право, да послове своје вере, школе и на ово се односеће фондове, закладе и добра, могу *сами* преко својих органа *самостално* уређивати, о њима решавати и њима управљати уз одржавање права врховног надзора Његовог Величанства, а тај надзор врши земаљска влада. Против решења, у колико се не противе општим земаљским законима, не може се тражити никаква правна заштита земаљских власти, ну земаљској влади припада право, да уништи и стави изван снаге дотично решење и да упути ствар надлежној аутономној власти на ново расправљање и решење, ако би решењем аутономне власти био повређен који земаљски закон.

1. *Вакуфско-меарифски џемат.* — Сви муслимани једног места, у којем има најмање *стотину* исламских житеља, сачињавају *вакуфско-меарифски џемат;* ако их је мање, морају се прикључити једном суседном џемату, ако се сами уз дозволу *котарског поверенства* не организирају као посебан џемат. Припадници једног џемата, којима по статуту припада право избора, сачињавају џематску скупштину. Ова се састаје на позив *председника џематског меџлиса* (џематбаше), или ако то затражи *једна трећина* џематлија, а спада јој прије свега у дужност вођање и закључивање о свим *важнијим верским* пословима свог џемата. Свака Џематска скупштина бира из своје средине џематски меџлис од 3, 5, 7, 9 и т. д. чланова, према одређеном броју исламских житеља, и то на 3 године, а *председника* (*џематбашу*) бира из своје средине сам џематски меџлис.

Право избора и гласања у џематској скупштини може вршити сваки *муслиман:* 1. који је бос.-херц. земаљски припадник, 2. који у дотичном џемату стално борави, 3. који је обвезан плаћати вакуфско-меарифски прирез, те је навршио 24 годину живота.

У *џематски меџлис* може бити *изабран* сваки *муслиман:* 1. Који је бос.-херц. земаљски припадник, 2. који у дотичном џемату стално борави, 3. који је обвезан плаћати вакуфско-меарифски прирез, те је навршио 30 годину живота, 4. који није привремено искључен од права да буде изабран. Изборе у џематски меџлис расписује на позив саборског одбора у појединим котаревима котарско поверенство у споразуму са котарским уредом. *Право* бирања може вршити само онај, који је уврштен као бирач у попис бирача.

Резултат избора на темељу састављеног изборног списа испитује и проглашује у дотичном џемату котарско поверенство, односно ако избор није редовно проведен, одређује *поновни избор*. *Приговоре* против изборног чина, решава коначно котарско поверенство.

Џематбаша заступа спољa дотични џемат. Он има у друштву с члановима џематског меџлиса *верске* и *просветне* потребе, свог џемата у споразуму с џематском скупштином истраживати, џематској скупштини предлоге стављати и упуте котарског поверенства провађати. Он има нарочито задатак да заступа код

котарског повереништва *верске* и *просветне интересе* свог џемата у смислу закључка џематске скупштине стављањем сходних предлога, односно кад се ради о стварима, које се тичу заједничког интереса више џемата, суделовањем при већањима котарског повереништва. Он такође води већање и закључивање џематске скупштине.

Џематски меџлис је овлашћен, да избором намешта оне *верске званичнике* свог џемата чије се издржавање искључиво од житеља џемата покрива. Успех *избора* треба да котарско повереништво испита, потврди и прогласи у џемату, односно оно одређује поновни избор, ако избор није редовно проведен, или ако изабраноме мањка прописано оспособљење. *Изабрани* мора бити оспособљен за звање, а оспособљење може доказати ваљаним сведоџбама о положеном испиту, или о вишегодишњој доброј употреби у дотичној служби; у помањкању таквих сведоџаба мора се подврћи испиту за оспособљење пред надлежним котарским повереништвом. *Чланови испитног повереништва* јесу у *окружним* местима *муфтија* и један од њега одређени *мудерис*, а у котарским местима *мудерис* месне медресе, ако ова не постоји, онда *шеријатски судија* дотичног котара. Изабраном званичнику издаје *рејсул-улема* односно улема-меџлис декрет, којим га овлашћује, да врши службу. *Свргнути* са службе може га улема - меџлис, ну само онда, ако се истрагом, вођеном од котарско повереништва у споразуму са муфтијом докаже, да он више не одговара шеријетско-правним захтевима.

2. Котарска Вакуфско-Меарифска скупштина и котарско Вакуфско-Меарифско повереништво.

Заступници свих џемата једног котара сачињавају *котарску скупштину*, која бира *чланове котарског повереништва и њихове заменике*. Ове заступнике шаље џематски меџлис у првом реду из своје средине, и то тако, да на свако 250 исламских житеља дође по један скупштинар. Организирани џемати, у којима има 250 житеља или мање, шаљу у котарску скупштину џематбашу. Ако у џематском меџлису нема толико чланова, колико по горњем пропису треба послати заступника у котарску скупштину, онда овај мањкајући број бира џематски меџлис између осталих становника џемата, који по штатуту имају пасивно право избора. Котарску скупштину сазивље председник котарског повереништва, који такођер председава и води скупштину.

Ако број скупштинара не износи 15, онда имају изабрани скупштинари најпре број чланова котарске скупштине надопунити *опцијом* на 15, из бирача котара, који имају пасивно право избора. Котарска скупштина бира чланове котарског повереништва и њихове заменике из своје средине или из броја бирача котара, који имају пасивно право гласа, и то на 3 године, при чему не чини никакве разлике, дали изабрани спадају хоџинском или световњачком сталежу. *Број чланова* котарског повереништва изнаша у окружним местима 10 изабраних чланова и 5 заменика,

а у котарским местима 6 изабраних чланова и 3 заменика. Избор се може обавити акламацијом, усменим гласањем или гласовницама. *Чланови* котарског повереника, који морају знати *читати и писати* у земаљском или турском језику и редовно имати стално боравиште у месту седишта дотичног котарског повереника бирају из своје средине *председника* и *подпредседника*. *Седнице* котарског повереника држе се једанпут у седмици, у случају потребе и чешће; ако једна трећина чланова то захтева, има се сазвати *изванредна седница*.

У делокруг котарског повереника спада: 1. састављати, попуњавати и поправљати пописе бирача за поједине џемате и прогласити их; 2. одлучивати о рекламацијама проти прописима бирача и о приговорима проти изборном чину; 3. одређивати избор џематских меџлиса, као и верских званичника, које бира меџлис, именовати изборне повереника, испитивати и проглашавати резултат избора, као и расписати нове изборе; 4.) водити у евиденцији сав вакуфско-меарифски покретни и непокретни иметак, што се налази у котару; 5. надзирати верске и вакуфско-меарифске зграде, као и одбити над целокупним пословањем мутевелија и свих вакуфско-меарифским средствима плаћених особа котарског подручја; 6. стављати предлоге гледе устројства, уздржавања и поправљања џамија, медреса, мектеба, као и школа одгојилишта, хуманитарних завода, конвиката и других вакуфско меарифских зграда сваке руке; 7. стављати предлоге гледе продаје, замене, оптерећења, начина изнајмљивања и издавања у закуп вакуфских некретнина, надаље гледе куповања некретнина и подизања користоносних новоградњи из вакуфско-меарифских средстава; 8. давати мнења о умесности и условима нагода и о склапању и разрешавању уговора; 9. предлагати о сумњивим и неутеривим тражбинама, које би се имале отписати; 10. стављати предлоге гледе укамаћења вакуфско меарифских новаца; 11. стављати прелоге о именовању, платама, наградама, плаћеним предујмовима, накнадама мањака и отпусту вакуфско-меарифских службеника, верских чиновника и слуга, као и поделивати допуст истима до 14 дана; 12. испитивати способност верских званичника, које бира џематски меџлис, као и оних, које предложи за обављање изванредних одредба; 13. стављати предлоге о поделивању потпора сиромашним муслиманима; 14. бдити над тим, да се план предавања у медресама, метебима и другим вакуфско-меарифским заводима извршује, те јавити муфтији, улема-меџлису или политичким областима, кад дозна, да се не одржава основа исламско-вјеронаучког предавања у јавним школама или заводима; 15. одређивати своје изасланике, који ће присуствовати закључним испитима у мектебима и медресама, које се налазе у његовом уредовном седишту, те који ће над ирати сваке године двапут мектебе у котарском подручју, и о резултату тих прегледавања извештавати улема-меџлису; 16. потицати исламску младеж, да похађају у што већем броју мектебе, медресе и друге школе, те да учи занате, надаље настојати, да се муслимани

Arhiv Bosne i Hercegovine

уопште, а младеж напосе посвећују учењу заната или ма какову другом раду; 17. стављати предлоге о поделењу штипендија за исламске ученике медреса, мектеба, школа, заната и т. д.; 18. одређивати дане за одржавање испита на верским школама котара и по могућности присуствовати истим; 19. испитивати и решавати од мектебских управа предложене исказе о школским приликама у мектебима; 20. предлагати улема-меџлису успехе испита у медресама, као и исказе, што их поднесу управе медреса о школским прилимама; 21. потврђивати потврде, односно сведоџбе, што их издају управе медреса ради ослобођења софти од војне дужности; 22. састављати и водити попис (катастар) свију својих муслиманских порезовника, те исти сваке године предавати порезном уреду у циљу прописивања и побирања прireза; 23. стављати и предлагати прорачун за наредну и закључни рачун за прошлу годину гледе господарења са вакуфско-меарифским иметком, који се у његову котару налази; 24. испитивати и предлагати од мутевелија положене рачуне о њиховом господарењу, као и све друге рачуне, који се тичу вакуфско-меарифског иметка; 25. извештавати о свим знатнијим догађајима, који се тичу верских и вакуфско-меарифских послова, саборском одбору или улема-меџлису, према томе већ, како се ти послови тичу надлежности једног или другог од споменутих тела; 26. провађати од саборског одбора, односно улема-меџлиса у границама дотичне надлежности наведених тела добивене налоге; 27. изабрати чланове за окружни изборни одбор.

Котарско повереништво извештава и ставља предлоге у горе избројеним тачкама саборском одбору, ако није у штатуту изрично што друго одређено.

Председник котарског повереништва сазивље котарску скупштину и седнице котарског повереништва те истим председава. Он редовито не гласа, само ако су гласови расположени, одлучује његов глас. Председници котарских повереништва у окружним местима председмвају и равнају окружним изборним одборима.

3. Вакуфско меарифски сабор је врховни аутономни управни надзорни орган за целокупни вакуфско-меарифски иметак у Бос. и Херц. Чланови сабора јесу: рејсул-улема, муфтије бањалучки, бихаћки, мостарски, травњански, тузлански и сарајевски, надаље вакуфско-меарифски директор и по котарским повереништвима посредовањем *окружних изборних одбора* на 3 године изабрана 24 члана, који могу спадати хоџинском као и световном сталежу. *Окружни изборни одбори* за свако окружје настају тако, да свако котарско повереништво бира из своје средине по 2 члана као *бираче*, а бирачи свих котарева једног окружја сачињавају окружни изборни одбор дотичног окружја, те из средине сваког од 6 таковских одбора бива изабрано по 4 саборска члана и 4 заменика. Сабор држи своје *редовите* седнице у јесен сваке године, а осим тога и *изванредне*, кад је то нужно, или ако затражи једна трећина свих котарских повереништва, односно једна трећина

саборских чланова. Сабор *сазивље* председник у споразуму са саборским одбором. *Председник* сабора је рејсул-улема, *подпредседник* бива биран при првом заседању сабора из његове средине на цело време изборног периода сабора.

У *делокруг* сабора спада: 1. надзирати укупно пословање вакуфско-меарифских органа, као и свих намештеника вакуфско меарифске управе; 2. одлучивати о подизању џамија, медреса, мектеба и с њима скопчаних конвиката; 3. одлучивати о подизању школа, одгојилишта и хуманитарних завода сваке руке; 4. одлучивати о куповању сваковрсних добара, као и о продаји, трампи и оптерећењу покретног и непокретног вакуфско-меарифског иметка, у колико то одговара установама шеријата; 5. одлучивати о користоносном улагању вакуфско-меарифског иметка, нарочито о издавању зајмова из централне вакуфско-меарифске закладе и иметка појединих вакуфа, у колико то није препуштено мутевелијама; 6. одлучивати о изнајмљивању и издавању у закуп вакуфско-меарифских некретнина, и о поправљању верских зграда, вакуфских завода и вакуфских кућа, које се издају под најам, у колико у том не спада право одлучивања котарским поверенствима; 7. установљивати годишње прорачуне за поједине вакуфе и централну вакуфско-меарифску закладу и решавати закључне рачуне истих; 8. одлучивати о отписивању неутеривих тражбина појединих вакуфа и централне вакуфско-меарифске закладе, као и плаћевним предујмовима и надокнадама мањака намештеника вакуфско-меарифске управе; 9. установљивати нова чиновничка учитељска и службеничка места, као и плате и мировине свим званичницима, који примају плату из вакуфско-меарифских средстава, с особитим обзиром на прописе вакуфнама, надаље дозвољавати више него тромесечне плаћевне предујмове, као и награде и хонораре од више него 200 круна горе наведеним званичницима или другим особама; 10. установљивати дневнице и путне трошкове члановима сабора, саборских одбора и окружних изборних одбора; 11. бирати чланове саборског одбора и њихове заменике; 12. одлучивати о отклону и губитку чланског звања, као и о наметању и употреби новчаних глоба чланова саборског одбора и својих чланова; 13. именовати пероводне, рачунарске, благајничке и манипулативне чиновнике саборског одбора, установити висину кауције, које би исти имали положити, те вршити дисциплинско право над њима; 14. установљавати пословнике и службена правила за све вакуфско-меарифске органе и тела, као и за поједина места господарствених чиновника и слуга у границама установа штатута; 15. измењивати постојеће и издавати нове прописе о управи и надзирању вакуфско-меарифског иметка, о вођењу књига, рачуна и благајничких послова, о дописивању зајмовних вакуфско-меарифских средстава; 16. измењивати постојеће и издавати нове прописе о дисциплинарном поступку и мировинском пропису за вакуфско-меарифске чиновнике и службенике; 17. установљивати наставни план за светске предмете у вакуфско-меарифским школама и заводима, а гледе уво-

ђења тих предмета у мектебе и медресе у споразуму са улема-мецлисом; 18. подељивати потпоре сиромасима преко 200 круна и штипендију; 19. давати мњења на питања земаљске владе, која се тичу вакуфско-меарифских послова; 20. одлучивати правомоћно о притужбама проти закључцима вакуфских и меарифских органа, у колико одлука о том није препуштена саборском одбору; 21. бринути се уопште, да очува целокупност вакуфско-меарифске закладе и властан је подностити земаљској влади своје представке, молбе, жалбе и притужбе у свима пословима вакуфско-меарифске управе и у погледу овим штатутом зајамчених аутономних права и равноправности према другим вероисповестима.

Закључци под тачкама 3, 16, 17 постају *правоваљани*, кад их *одобри* земаљска влада, дочим гледе оних предмета, који се тичу *шеријатско-правних питања*, устројства верских објеката и школа или особних питања верских и знанствених вакуфско-меарифских званичника, треба се *споразумети са улема-мецлисом*.

Поједини *предмети за већање долазе пред сабор:* а) као предлози саборског одбора, б) као предлози нарочитог, избором из сабора и за време његовог заседања састављеног одбора, в) самосталним, 24 сата пре код председника најављеним предлозима појединих чланова.

Председник сабора: 1. сазива, отвара и закључује заседање истога; 2. председава седницама сабора, руководи расправе и установљује дневни ред, 3. брине се за то, да сабор не прекорачи свој делокруг, 4. одржава мир и ред у седницама у границама пословног реда, и одговоран је за то јавним властима, 5. заступа сабор према вани, 6. потписује отправе сабора као и председничко дописивање.

4. *Вакуфско -меарифски саборски одбор* је управни орган сабора, те се *састоји* од вакуфско-меарифског директора, који му председава, од сарајевског муфтије и 6 чланова, што их бира сабор из своје средине, и то из сваког окружја земље по једног члана. Саборски одбор имаде вакуфско-меарифски директор свака *два месеца* једанпут, а у случају потребе, или ако то затражи *једна трећина* чланова саборског одбора и чешће, ради решења њему додељених послова, сазивати у Сарајеву.

У *делокруг* саборског одбора спада на посе: 1. обављати текуће послове вакуфско-меарифског иметка, нарочито централне вакуфско-меарифске закладе, као и равнати и надзирати службовање чиновника и других службеника, који су из тог иметка плаћени, у колико то није придржано улема-мецлису; 2. надзирати и равнати пословање котарских повереништва; 3. надзирати поједине вакуфе у погледу управе иметка и испуњавању закладних сврха; 4. побирати вакуфско-меарифске приходе и употребљавати их према закључцима сабора; 5. одобравати увакуфљење за побожне и добротворне сврхе, као и примати поклоне и легате; 6. постављати мутевелије и друге господарствене вакуфско-меарифске службенике у смислу шеријата, дотичних законских прописа и вакуфнама; 7. именовати световне учитеље у вакуфским и

меарифским школама, чиновнике и слуге котарских поверенстава, надаље слуге саборског одбора, извршавати дисциплинску власт над истим, поделивати допусте преко 3 месеца тим званичницима и чиновницима саборског одбора; 8. стављати предлоге улема-меџлису гледе именовања верских и знанствених вакуфских службеника, који су плаћени из вакуфско-меарифских средстава, као и оних верских званичника, који се плаћају из земаљских средстава и постављају државним декретом; 9. одобравати плаћене предујмове до 3 месеца, као и награде, хонораре и потпоре до 200 круна чиновницима и службеницима вакуфско-меарифске управе у границама дотичних прорачунских дотација, а гледе верских и знанствених службеника вакуфских у споразуму са улема-меџлисом; 10. постављати адвокате за вођење парница појединих вакуфа и централне вакуфско-меарифске закладе; 11. поделивати потпоре сиромасима до 200 круна у границама дотичне прорачунске дотације; 12. позивати котарска поверенства, да предузму изборе џенатских меџлиса; 13. одлучивати о отклону и губитку чланског звања, надаље о наметању и употреби новчаних глоба чланова џематских поверенства, котарских скупштина и окружних изборних одбора; 14. сазивати окружне изборне одборе, 15. предлагати председнику сабора, да се сазове заседање сабора; 16. предходно већати о годишњим прорачунима и исплатити закључне рачуне за поједине вакуфе и централну вакуфско-меарифску закладу, 17. давати сабору годишње извештаје о свом пословању; 18. израђивати нацрте нових прописа за вакуфско-меарифску управу; 19. претходно већати о предлозима у вакуфско-меарифском пословима за сабор по његовом налогу или из властите побуде; 20. чинити приправе за одржавање седница сабора и приправљати, уздржавати и намештати просторије одређене за горње седнице, као и уредовне просторије за уред саборског одбора; 21. извршавати закључке сабора и дисциплинске пресуде улема-меџлиса.

Саборски одбор има се при управи вакуфско-меарифског иметка тачно држати закључка сабора и по њему установљеног прорачуна, ну ако настане прешна потреба, да се што одреди у пословима, о којима већање и закључивање надлежи сабору, у време кад исти није сабран, тада може саборски одбор *изузетно* пригодом своје прве редовите или у ту сврху сазване *изванредне* седнице, место сабора закључке стварати, који се ипак морају сабору у првом његовом заседању на *накнадно одређење* предложити. Да такови закључци, које створи саборски одбор у прешним пословима у место сабора, а који су подвргнути потврди владе као и закључци, којима се одобрава оснивање вакуфа и примање поклона и легата, постану правоваљани, потребна је *потврда* земаљске владе.

ANALI PFB | anali.rs

Вакуфско-меарифског директора именује сабор као сталног чиновника. Њему спада у *дужност:* 1. сазивати, отварати и закључивати заседавања саборског одбора; 2. председавати седницама саборског одбора, руководити расправе и установљавати

дневни ред; 3. бринути се, да саборски одбор не прекорачи свој делокруг; 4. одржавати мир и ред у седницама; 5. заступати саборски одбор и централну вакуфско-меарифску закладу према вани; 6. равнати и надзирати пословање чиновника саборског одбора, додељивати им послове, ревидирати њихове решидбе и водити могуће дисциплинске истраге против њих; 7. примати и отпуштати писаре и слуге за уред саборског одбора; 8. подељивати допусте чиновницима и слугама саборског одбора до 3 месеца, као и господарственим вакуфско-меарифским службеницима од 14 дана до 3 месеца; 9. потписивати отправке саборског одбора.

Чиновништво саборског одбора бива на темељу јавног расписа натечаја именовано.

Уред саборског одбора има своје седиште у Сарајеву, а спадају му у дужност нарочито следеће задаће: 1. укњиживати и водити евиденцију гледе појединих вакуфа, њихова иметка и њихових закладних сврха, као и водити у евиденцији делове имања централне вакуфско-меарифске закладе; 2. преузимати унилазеће новце и ликвидирати одобрене исплате, као и у опште укупно новчано вредносно господарство централне вакуфско-меарифске благајне; 3. водити благајничке, рачунарске и друге књиге, дневнике и забиљежбе; 4. дописивати се са вакуфско-меарифским органима, уредима и странкама, као и обављати друге пероводне и манипулативне послове; 5. опћити са странкама, примати записнике, давати обавести и т. д., 6. приправљати годишње прорачуне и састављати годишње закључне рачуне; 7. приопштавати свим котарским поверенствима и знања ради земаљској влади, од сабора одобрене прорачуне и закључне рачуне; 8. састављати годишњи извештај о деловању саборског одбора; 9. израдити предлоге саборског одбора сабору; 10. вршити налоге и послове, што му их додели саборски одбор.

5. *Управу самосталних вакуфа* врши од саборског одбора постављени *мутевелија*. Мутевелија је подчињен изравно котарском поверенству, те има вршити његове налоге и упуте, истоме рачуне полагати, као и извештавати га о свему, што се односи на дотични вакуф; он има гледати на свој вакуф и држати се вакуфнаме и налога претпостављених му органа вакуфско-меарифских. Мутевелија *заступа* вакуф, којим управља, пред судом и другим земаљским областима и прима судбене и уредовне доставе за исти, но саборски одбор може, ако држи за сходно, заступање вакуфа у парници поверити и одветнику. *Изузете* су сасвим од судбеног заступања по мутевелији оне грађанске парнице, које се тичу непокретног темељног иметка вакуфског, или које спадају у надлежност окружних судова. У таквим парницама припада судбено заступање дотичног вакуфа саборском одбору, који може за то поставити адвоката. Господарствене *сувишке* њему повереног вакуфа, има мутевелија положити у благајну централне вакуфско-меарифске закладе на сачување и приплод, ну ти сувишци остају и надаље власништво дотичног ва-

куфа. О *употреби* таквих сувишака појединих вакуфа за циљеве истих, одлучује сабор на предлог дотичног мутевелије. Један део тих сувишака, наиме једна шестина, може се оставити мутевелијама, да с њима подмире потребе следеће године до оног времена, док приспеју приходи од те године. Мутевелија има се у издатцима држати прорачуна по сабору одобренога, а *није овлаштен* давати зајмове из главница вакуфског иметка, осим ако то вакуфнама прописује, и то само уз хипотекарно осигурање и уз законске камате.

6. *Централна вакуфко-меарифска заклада* састоји се из *покретног и непокретног* иметка, који је у досадашњој земаљској вакуфској заклади сабран и који се у будуће буде сабрао, а то су нарочито сувишци властите (централне) управе, укупни иметак услед *утрнућа закладног циља*, или из других разлога *узапћених* вакуфа, надаље *поклони и васиjети*. *Приходи* ове закладе, сачињавају дохоци од *користоносно уложеног* закладног иметка, вакуфске пристојбе, што их у смислу закона од 19 џумадел-ахара 1280 имаду плаћати самостални вакуфи, затим прирез добровољни приноси и други примици.

Циљ централне вакуфско-меарифске закладе јест: 1. подмиривати све управне потребе вакуфско меарифских органа; 2. подмиривати трошкове за уздржавање и јавне даће закладног иметка; 3. испуњавати закладне циљеве узапћених вакуфа у толикој мери, у колико то у размерном делу дотичних вакуфа на дохоцима закладног иметка, налази своје покриће: 4. давати потпоре за поправак и градњу џамија, које не имају никаквих вакуфа, или су им недостатни, а које су у таквим местима, где исламско житељство не поседује довољних средстава за то; 5. потпомагати особље таквих џамија, верски завода и школа, за које не постоје никакви вакуфи, или су недостатни, у колико то не могу ти службеници добивати од месног исламског становништва; 6. уздржавати користоносне вакуфске некретнине, нарочито поправљати, односно на ново подизати вакуфске куће за издавање под најам; 7. потпомагати остале опште или нарочите исламске верске, меарифске и добротворне циљеве; 8. подмиривати изванредне потребе централне вакуфско-меарифске закладе.

Од укупних *прихода* централне закладе има се сваке године 20% излучити за *повећање закладног* иметка. Могући остаци иза подмирења горе споменутих циљева и након одбитка речених 20%, имаду се такође употребити за повећање закладе. За вакуфе, којих сувишци спадају *потомцима* закладатеља или вакуфским службеницима, смеју се средства централне закладе употребљавати само у сврху поделивања *зајмова*.

Судбено поступање централне вакуфско-меарифске закладе, нарочито вођење парница за исту, спада у дужност саборском одбору, који може за то поставити адвоката.

За подмирење издатака око аутономне верске и вакуфско меарифске упрчве, као и за покривање верско-просветних потреба уопште, овлаштен је сабор трајно побирати *намет*. Тај

намет одмерује и побире у облику постотног *прireза* на све изравне земаљске порезе. *Висину* тог пореза на порез установљује сабор својим *закључком*, који подлеже *одобрењу* земаљске владе Сада изнаша висина прireза 10% од свих изравних земаљских пореза, изузевши *доходарину* од сталних плаћа. Умјесто прireза на ту доходарину побире се од особа, које спадају категорији порезовника ове врсте, 1/2% од чистих плата њихових.

Ако се организација вакуфске управе на основу наредбе земаљске владе од 10. јула 1894 бр. 64,438-I упореди с новим уређењем исте на основу штатута од 15. априла 1909, опажа се, да је штитништво, што га је земаљска влада вршила, над вакуфском управом, сада престало и да је у вакуфским и меарифским (просветним) пословима наступила потпуна *аутономија*.

Земаљској влади преостало је само право *врховне контроле*, коју она врши у име Његова Величанства. То се право нарочито односи на то, да се заштите од повреда постојећи земаљски закони и прописи.

Земаљска влада има право да *укине* и изван снаге стави такове закључке и одредбе сваке аутономне вакуфско-меарифске власти, те да ствар упути дотичној власти, да ју на ново расправи, односно ново решење донесе.

Осем тога придржала је земаљска влада и надаље право *одобрења* новооснованих заклада за подизање и издржавање џамија и других муслиманских верских, просветних и хуманитарних завода. Иначе је још само потребно одобрење земаљске владе у погледу таковых *закључака* вакуфско-меарифског сабора, који се тиче висине *прireза*, који ће се побирати за подмирење издатака око аутономне верске и вакуфско-меарифске управе, као и за покривање верско-просветних потреба уопште, те кад се ради о подизању школа, одгојилишта и хуманитарних завода, надаље кад се имају изменити постојећи и издати нови прописи о *дисциплинском поступку и мировински прописи* за вакуфско-меарифске чиновнике и службенике, и напокон кад се има установити *наставна основа* за светске предмете у вакуфско-меарифским школама и зводима.

У погледу *надлежности* у споровима, који се тичу вакуфа, као и у опште гледе вакуфских послова, одређује наредба о устројству и делокругу шеријатских судова од 30. октобра 1883. бр. 7220-0III. сасвим опћенито, да у тим стварима *шеријатским судовима* принадлежи суделовање.

Тај општи пропис тумачи приближе наредба земаљске владе од 8. маја 1885 бр. 3127-III. овако: 1. Све ствари, које се тичу саме *управе* вакуфа, спадају на вакуфска повереништва (сада: на вакуфско-меарифски сабор). 2. *Правне послове* и *приватно-правне парнице*, које се темеље на *вакуфском својству*, којима ипак није предметом *својство вакуфско*, дакле где о самом вакуфском својству нема двојбе ни спора, расправљају и решавају *шеријатски судови*. 3. Све остале правне послове и приватно-правне парнице, тичу се вакуфа, дакле у парницама, у којима вреде

општи закони и у којима вакуф долази у одношај са другим особама као сваки други субјект, као јуристичка особа, расправљају и решавају *редовити грађански судови.*

Кад год је дакле својство вакуфа *непрепорно* а настане спор о каквом праву, које излази из вакуфског својства или захтева, надлежан је *шеријатски суд*, кад се пак ради о каквом правном послу, који се темељи на каквом год одношају *приватног права*, тада су надлежни *редовити грађански судови*, као н. пр. кад управа вакуфа утужи платеж зајма или камата од позајмљених вакуфских новаца, или платеж мукате, те кад је вакуф утужен на платеж заслуге за какав обављени посао и слично.

Д-р Људевит Фаркаш

ПОШТАНСКО - ТЕЛЕГРАФСКИ РЕГАЛ

Прилог за науку о Поштанско-Телеграфском Праву

Књижевност: Johannes Bruns: Das Postwesen, seine Entwickelung und Bedeutung, Leipzig 1907. — Otto Sieblist Postwesen, Leipzig-Berlin 1918. и Das Telegraphen-und Fernsprechwesen, Leipzig-Berlin 1918. — Dr. jur. Alfred Wolcke: Postrecht, Leipzig 1909. i Telegraphenrecht, I und II, Leipzig 1911. — Dr. Franz Scholz: Das Post-Telegraphen-und Fernsprechrecht, Leipzig 1915. — Rudolf Will: Der Organismus der osterreichischen Post-und Telegraphen-Anstalt, Wien 1903. — Johann Barth: Handbuch für den ausübenden Postdienst in Oesterreich, Wien 1911. - Dr. Ferdinand Bachmann: Der administrative Dienst der osterreichischen Post-und Telegraphen-Anstalt, I und II Teil, Pardubic 1896; Der osterreichische P.-T.-dienst, Wien u. Leipzig 1910. — Dr. Arthur Ondratschka: Der Organismus der k.k.P.u.T. Anstalt. Brünn, 1895. — Dr. jur. Max Mittelstein: Beiträge zum Postrecht, Berlin 1891. — Dr Meili: Die Haftpflicht der Postanstalten, Leipzig (Zürich) 1877. — Dr. jur. A. Niggl: Deutsches Post-und Telegraphenstrafrecht, Berlin-Lichterfelde 1926. (III Auflage). — Archiv für Post und Telegraphie-Berlin. — Louis Naud: Précis de Poste, de Télégraphie et de Téléphonie etc. Paris, 22-e édition, décembre 1923. — Recueil de renseignements sur l'organisation des Administrations de l'Union Postale Universelle, Berne 1923. — La Législiaton Télégraphi que d'aprês les documents officiels, communiqués au Bureau International de l'Union Télégraphique, Berne 1921.

А. ПОШТАНСКИ РЕГАЛ

Уношењем израза „поштанска принуда" (Postzwang) у немачки закон о пошти од 1871. године, дошао је и тај израз у употребу поред дотле употребљаваних израза поштански регал и поштански монопол, те се данас сва три појма мешају већином без потребног разумевања. О поштанском монополу често се говори у јавности и у парламентарним расправама, па и Стефан, знаменити генерални поштански директор немачки, у седници од 5. маја 1871. приликом претреса новог немачког закона говорио је о фактичком монополу железница и „монополу принуде за писма". Иначе се у поштанским законима и правилницима готово нигде не помиње монопол. Монопол поштански постоји

чисто стварно; правно се остварује кроз поштански регал или (у Немачкој) кроз поштанску принуду. О монополу говори још и Цорн у свом „Државном Праву" (стр. 17.) а чувени немачки правник Лабанд у свом „Државном Праву" (стр. 55. и 56.) такође брка ове појмове те пише „Монопол поште или такозвана поштанска принуда."

Да бисмо боље схватили ове изразе и определили се данас за најумеснији израз у нашој науци, ми ћемо овде нешто опширније обрадити ову тему на историској и научној основи.

1. *Појам регала уопште.* — „Регалије" (jura regalia, jus regis, jus regale, Hoheitsrecht, la regale, droit regalien, краљевска, регална, крунска или владарска права) су уопште права која су у средњем и почетком новог века државе присвајале себи у циљу поправке својих финансија кад им није било довољно прихода од државних домена. Таква регална права обично су полагана на лов, вађење руда, на дуван, пиће, мостарину, пошту и друга привредна предузећа и то само зато што данашњи модерни намети као порезе, таксе, царине и трошарине нису онда били познати. При овом се разликовале апсолутно праве или принудне или више регалије (regalia essentialia sed majora) и *случајне или корисне или ниже регалије* (regalia accidentalia sed minora). У прве спадају права земаљска, судска, полициска, финансиска, војна, хиерархиска, црквена и т. д. и биле су нераздвојно везане са државном влашћу и осниване су у суштини као највиша власт у држави. Она су државноправне природе, док су regalia accidentalia носила више приватноправни карактер. Главно обележје виших реглија је било у томе да их је искључиво држава могла употребљавати и нису могли припадати приватнима, док су други регали могли да се преносе путем давања под закуп или продајом. Данас у финансиској науци регалије нема више и припадају финансиској историји (Др. М. Недељковић: Наука о финансијама, 1923. стр. 80), јер су их замениле друге врсте државних прихода предвиђених у годишњем буџету а то су: у главном царине, трошарине, таксе, монополи, добит на новцу, порези, прирези, приходи од саобраћаја, државна имања, држ. привреда.

Поштански регал је најмлађи од регалија и припадао је нижим општекорисним регалима (regalia accidentalia minora).

2. *Појам монопола уопште.* — Монополи су техничко средство наплаћивања порезе на потрошњу само кад су заведени искључиво у том финансиском циљу и то су *Финансиски монополи* (н.пр. за жижице, со, петролеум, дуван и т. д.); они дакле спадају у државне приходе који се прикупљају као порези на, потрошњу у које спадају: монополи, трошарине и царине. Иначе има државних монопола којима је главни циљ управљање извесним економским добрима или предузећима (железнице, пошта-телеграф, водена снага и т. д.) у социално-политичком смислу а то су *социално-политички монополи.* (В. Др. М. Недељковић, ор. cit. стр. 159. и 162.) Монопол дакле означује искључиво

право државе на експлоатисање извесног добра или предузећа у циљу повећања својих прихода. У ствари реч монопол постала је од две грчке речи monos — сам и polein — продати, што би буквално значило да је монопол искључиво право продаје („самопродаја") нечега, а то право обухватило је још и куповину и производњу нечега.

3. *Поштански регал.* — Поштанска служба, која је испочетка вршена као слободно занимање, прешла је, кад је средњевековна трговина цветала те нарочито захтевала сигурнији и упрошћенији саобраћај, већ у XVI веку бар принципиелно као регал у руке државне. Као регал државне власти пошта се учврстила уопште код свих народа чим се из ње образовала установа, и фактичко стање се претворило у правни однос. Од тога доба пошта је остала као неприкосновен регал, и на њ се ослања „историско право" државне управе на подизање и експлоатисање поште, а с њом доцније и телеграфа и телефона.

Поштански регал (Postregal, droit regalien des postes, regale postale) *је дакле у историском смислу искључиво право државе за држање пошта, т. ј. установа или надлештава намењених за пренос лица и ствари са одређеним временом поласка и доласка и евентуалним успутним мењањем преносних средстава између одређених места.* (Oto Sieblist: Postwesen, 1918. стр. 19.).

По нашем, праву (чл. 2. I дела Пошт. Прав.) под поштанским регалом има се разумети *искључиво право државе на редован пренос*[1]) *писама и дописница, отворених и затворених, новина и часописа.*

Поштанска принуда или присиље (Postzwang) је по немачком праву обавеза служити се искључиво поштом за извесне врсте пошиљака и уздржати се од сваког другог начина отпремања макар и преко неке установе која нема карактер поште а чија егзистенција није искључена поштанским регалом. (Otto Sieblist op. cit.) Израз поштанска принуда, као што смо напред поменули, налази се у § 2. немачког поштанског закона, где се говори о предметима из § 1. који подлеже поштанској принуди. Она се ограничава само на извесна писма и новине и забрањује њихову отпрему на други начин сем преко поште под извесним условима. Израз „поштанска принуда" не налази се иначе ни у једном закону других држава осем Немачке, па према томе ни код нас се тај израз не може усвојити. Др. Франц Шолц у своме „П. Т. и Т. Праву" (Leipzig 1915. стр. 30.) вели за овај израз да је unschön und unklar (рђав и нејасан). Најбоље је ипак задржати историско-правни израз поштански регал, па ћемо га и ми радије употребљавати, јер је усвојен и у нашем Поштанском Правилнику (I део, чл. 2.).

Да би истакао разлику између регала и принуде Мителштајн (Beiträge zum Postrecht) наводи да је у пројекту закона о пошти

[1]) Под овим изразом разумеју се све радње које служе за посредовање једне пошиљке из руку пошиљаоца у руке примаоца, дакле: примање, отпрема и достава или испоручење.

за северонемачки савез дефинисан у § 1. поштански регал као скуп свих права поште као државне установе на искључиву отпрему пошиљака, а парламентарна комисија је додала да он садржи и једино право поште у погледу вршења превоза лица на сувоземним путовима са успутном разменом преносних средстава. У поштанском закону немачке државе, који је одбацио § 1. северонемачког пошт. зак. помиње се поштанска принуда а не више регал. Стога је, вели Мителштаји, правилније да се не говори више о пошт. регалу (бар за немачке поште). До истог резултата долазе Rösler, Ernst Meier u Löning као и R. Sydow, по којима се такође под поштанским регалом у правноисториском смислу разуме искључиво право државе за подизање поште, т. ј. установа ради отпреме (преноса) лица и ствари са успутном разменом преносних средстава или по станицама са одређеним временом одласка и доласка. Ако се, вели даље Мителштајн, и поред тога говори још о поштанском регалу, под њим се мисли на поштанску принуду, као на пр. у пресуди немачког државног суда од 5. априла 1889. У сваком случају, закључује Мителштајн, од доношења немачког пошт. зак. од 1871. нема више никаквог регалног поштанског највишег права које би прелазило изнад поштанске принуде.

Што се говори још и о „поштанском монополу", то је више привредни одн. привредно-финансиски појам, као што се може извести из напред изложеног става о монополима уопште, док је „поштански регал" *јуридички појам*. Поштански регал уосталом садржи у себи поштанску принуду а ова поштански монопол. Поштански регал разликује се од немачке поштанске принуде у томе, што регал садржи у себи право државе на подизање и одржавање пошта, а пошт. принуда пак принуђава (присиљује) публику да извесне пошиљке упућује само поштом. Из тога се да извести, да је израз пошт. регал појам субјективног права (носилац је истог држава), а пошт. принуда појам објективног права (нормативна дужност публике да се служи поштом за одређене пошиљке). Па и Георг Мајер у својој терминологији употребљава израз „поштански регал" да обележи право поште, а „пошт. принуда" пак да је одговарајућа дужност приватних. Да пак ти изрази имају ипак на крају исту суштину и циљ доказује најбоље то, што Французи за поштанску принуду и немају други израз осем monopole postal (пошт. монопол).

Поштански регал и пошт. принуда развијали су се различито и самостално у појединим земљама, али за ово је меродавно било уређење поштанског законодавства. У току времена је отпрема путника прелазила све више на железницу. У Немачкој је сасвим укинут регал за отпрему путника још од 1872. а у Србији Законом о поштама од 1866. те и данас не постоји у нашој уједињеној Краљевини, што се види из чл. 2. Поштанског Правилника, I део. Што пак у чл. 35. Устава наше Краљевине стоји да се држава „стара" о грађењу и одржавању свих саобраћајних средстава гдегод то општи државни интереси захтевају,

то не значи да држава мора имати и монопол за ово. О монополима говори чл. 117. Устава. Друге земље, као Аустрија и Швајцарска, одржавале су чврсто свој регал, но ипак у Аустрији је државно право путничког транспорта водом и сувим било ограничено на то, да се забрањује подизање и одржавање установа за превоз путника коњском разменом са сопственим колима на путовима на којима постоје поштанске станице, као и осталим путовима који се могу користити да би се заобишле поштанске станице. У Швајцарској регал се распростире истина уопште на редован и периодичан транспорт лица с одређеним временом поласка и доласка, али савезно веће може чинити и овде изузетке.

Првенствено право државе за искључиву отпрему *ствари* било је подложно многоструким променама и различно је у појединим државама као што показује даље излагање.

4. *Обим поштанског регала.* — *Писма* подлеже поштанском регалу: а) само ако су затворена: у Аустрији, Угарској, Данској, Шведској, Норвешкој, Швајцарској, Португалији, Грчкој, Турској, Јапану, Сједињеним Северно-Америчким Државама; б) и отворена и затворена: у Белгији, Бугарској, Француској, Великој Британији, Италији, Холандији, Луксембургу, Шпанији, Русији, Румунији и нашој Краљевини (чл. 2. I део Поштанског Правилника).

Поштанске дописнице су подложне поштанском регалу у Белгији, Италији, Шведској, Швајцарској, Холандији и нашој Краљевини.

За новине и часописе постоји пошт. регал у Немачкој, Аустрији, Угарској, Швајцарској, Луксембургу, Шпанији, Португалији, Русији, Грчкој и нашој Краљевини.

Остале тисковине (штампане ствари) морају се слати поштом: у Белгији, Русији, Грчкој, ако носе адресу примаоца; у Данској, ако су затворене; у Аустрији и Угарској, ако се испуне обе претпоставке.

Друге ствари подложне пошт. регалу јесу: у Данској: новчано вредећи предмети и готов новац, обоје само онда, ако се шаљу у затвореним пошиљкама; у Швајцарској: затворене пошиљке свију врста до тежине од 5 кгр.; у Русији: кредитни билети и ковани руски новац, у Румунији: злато, ствари од вредности и други предмети до тежине од 5 кгр.; у Бугарској: вредносна писма; у Турској: пакети до тежине од 2 кгр.

У појединим земљама (на пр. у Немчкој, Холандији, Швајцарској) уопште допуштена је отпрема предмета иначе подложних поштанском регалу и на други начин, не само поштом, ако се отпрема врши без наплате.

У нашем Уставу нема помена о регалима, алу у чл. 117. Устав прописује да право монопола припада Држави, а у чл. 35. да се држава стара о грађењу и одржавању свих саобраћајних средстава, гдегод то општи државни интереси захтевају. Ни под једну од ових одредаба пошта у нашој Краљевини не може се

подврћи, јер она није ни саобраћајно средство како смо раније утврдили и како чл. 1. Српског Закона о поштама погрешно дефинише, нити чист монопол у смислу уставног члана. Зато остају само позитивне законске одредбе по којима ћемо се уверити о постојању поштанског регала код нас.

§ 1. Аустриског Поштанског Закона од 5. новембра 1837. изречно помиње регал овим речима: „Држави *у погледу преноса ствари и лица* придржана права, и установама за вршење ових права призната власт и надлежност, образују поштански регал". По § 2. тога закона под регал долазе: писма, међу која спадају уопште сва писана и на одсутна лица управљена саопштења или вести, и периодични списи, који по закону о штампи од 1862. бар једанпут месечно излазе, и то дневници, новине (у листовима или свескама), без разлике садржине. Писма и периодични списи могу бити руком писани или штампани. По § 9. држава је придржала искључиво право за пренос ових пошиљака из места у место, која места стоје у посредној или непосредној вези поштанској. У непосредној поштанској вези (§ 10.) стоје она места у којима за обострани саобраћај поменутих пошиљака постоје поште, сабирнице, гласници и т. д. Посредна поштанска веза је (§ 11.) кад за примање и предају тих пошиљака дотична места спадају у доставно подручје једне поште. По § 14. држава је придржала искључиво право преноса у обиму једнога места (Loco—Transport) само писама, и нико за овај пренос не сме да оснива предузећа. Противно поступање сматра се као иступ и казни се по казненом законику за иступе. По закону од 31. марта 1865. о периодском путничком превозу Аустрија је задржала право пошти да путнички саобраћај врши на поштанским линијама где постоје станице са коњском разменом за отпрему путника, и нико други не сме да овај пренос врши.

Поменути закон који је ступио на снагу 1838. пружио је општем саобраћају и радиности приватних многе стварне и временским потребама изазване олакшице, и у исто време означује границе између онога што припада у обим регала, и оног што се препушта слободној иницијативи, приватном предузећу. Од појаве овог пошт. закона у Аустрији попела се трговина и индустрија а с тим и транспортна потреба толико, да се у току времена овај закон морао подврћи неким модификацијама. Нарочито је пренос путника поменутим законом од 31. марта 1865. потпуно искључен из државне надлежности, са изузетком врло незнатног ограничења које смо поменули, и остављен приватним предузећима. Па и неке друге мање битне одредбе поштанског закона делимично су изречно укинуте а делимично не примењују се више услед тога што је отпала претпоставка за њихову примену, као што је случај и са српским законом о поштама.

У Србији је већ по првом „Устројенију поштанског заведенија" од 1843. постојао поштански регал како на пошиљке тако и путнике и овде цитирамо два члана који се на то односе:

Чл. 21. Преносити лица, с пасошем нужним снабдјевена, из једног мјеста у друго, које се разумјева само на коњима за опредјелену таксу, оним линијама, на којима мензулане постоје; које поштанском заведенију са искључителним правом припада тако, да на истој линији нико други такво што установити и обдржавати не може, чим би се путници у опредјелено време периодически из једног мјеста у дуго пренашали".

Чл. 54. Поштанско заведеније заводити, држати и распространавати, припада правитељству с искључителним правом тако, да нико други таково или подобно заведеније установити и држати не може, које би к истом определенију, т. ј. пренашању периодическом ствари за пошту назначени, служило.

Овамо не спадају писма од товара или исправе, које се разносителима еспапа ради доказателства онога предмета, који се носи предају, које морају бити отворене, или под званичним печатом ђумрука. Даље не спадају писма и периодическа списанија, која нису затворена или запечаћена, као ни она сва, која би ко по слуги свом, или сопственом отсланику, или иначе по улученој прилици шиљао".

Ако се из самог „Устројенија" (чл. 20. и 22.) узме шта је пошта тада преносила, онда излази да је држава у то време имала искључиво право преноса писама, новина, журнала, печатаних ствари, живописа и рисовања (слика и цртежа), мустре еспапа (робних огледа) и других писмених сачиненија (чл. 21.), и „аманета, под којим именом разумевају се новци и сваке друге драгоцености у сребру и злату и т. д. не мање и банкноте, полице или вексле и друге на новце односеће се исправе..." (чл. 22.).

Доцније је чланом 2. Закона о поштама од 1866. године дефинисан поштански регал овим речима: „Поште установљавати и држати по Србији искључиво је право државе, и нико други неће смети установити нити држати пошту нити друго што, што би могло служити периодичном преношењу *писама*". О томе шта се има разумети под изразом „писмо" говорили смо опширније у св. 1. „Архива за правне и друштвене науке" од 25. јануара 1927. стр. 29. и сл. Међутим морамо и овде нагласити да се у питању регала не може схватити појам писма како је узет у чл. 13. и 14. срп. зак. о поштама, већ у најужем смислу, било отворено или затворено, и онда излази: да се у Србији не може установити ни једно предузеће које би отправљало периодично и уз наплату преноса *писане вести*, али казнене санкције нема за прекршење овог прописа, као што имају други европски закони, јер ако неко установи слично предузеће оно му се само путем полициске власти може забранити (примена § 326. Казненог Законика).

По чл. 4. Закона о поштама „поште су државна заведења", т. ј. установе, а по чл. 13. „поште у смотрењу вршења службе деле се на пошту за писма и пошту за путнике и аманете". Из изложеног види се да српски закон није установио регал поштански на превоз путника, само у чл. 12. вели се више као објашњење: „по сувоземним друмовима пренос сваковрсних поштанских пошиљака као и путника вршиће се на колима или коњима, како где министар према потреби и околностима наређивао буде". У одељку III пак („пошта за путнике", чл. 100—116) налазе се одредбе о путовању путника поштанским колима, које одавна већ

не важе, пошто се, с обзиром на овлашћење у чл. 12, пренос поште на сувоземним путовима уступа приватним предузетницима. Те одредбе могу сада аналого важити само за путовања поштанским аутомобилима и оне су у главном унесене у Правилник о поштанском аутомобилском саобраћају, нешто модификоване и проширене.

По чл. 2. Поштанског Правилника (I део) којим је изједначена поштанска служба у целој Краљевини, пошти припада искључиво право на редовну отпрему: писама и дописница отворених и затворених, новина и часописа. Службеницима поште, телеграфа и телефона, железница и паробродских друштава, забрањено је да се баве примањем, преносом и испоруком писама као по приватном занимању (в. и чл. 15. Срп. Зак. о поштама).

По новом пројекту укида се сасвим регал на новине и часописе а остаје само на писма и дописнице, отворене и затворене.

5. *Изузеци од поштанског регала.* — Овде су одредбе многоврсне; морамо се ограничити на битне и доказане.

а) Отпрема иначе пошт. регалу подложних писама и т. д. по нарочитом носиоцу допуштена је у Немачкој, Аустрији, Угарској, Данској, Великој Британији, Италији, Швајцарској. У Данској, Великој Британији и Америци је осем тога допуштено слање писама по приликама и на други начин не само поштом, у Италији отпрема по приватним лицима, али не само као стално занимање и то бесплатно.

в) Слање пошиљака, које иначе спадају под поштански регал, преко службених гласника (курира) или других службеника допуштено је Аустрији, Угарској, Белгији, Данској, Грчкој, Португалији. У извесним случајима и у Великој Британији. Исти принцип је кад се у разним земљама (Немачкој, Аустрији, Угарској, Белгији, Данској, Француској, Грчкој, Холандији, Швајцарској, Шпанији, Америци) допушта, да приватне отпремне установе односно железничка или паробродска друштва смеју слати писма и т. д. у сопственим пословима преко својих властитих службеника.

с) У већини земаља је допуштено давати возарима возне (товарне) листове и друге списе који се односе на отпремљену робу, као и прикључити рачуне уз робу. По Срп. Трг. Законику предвиђа се „спроводно писмо" при отправљању робе, јер по § 67. истога оно „представља уговор између отправљача и возиоца или између отправљача, набављача и возиоца". При преносу железницом код нас, место спроводног писма уговор се закључује у облику „товарног листа".

§ 12. Аустриског поштанског закона предвиђа шест изузетака од поштанског регала: а) фрахтовна писма и извештаји уопште, које спроводници робе носе ради описа исте; в) новине и часописи од чијег је издања прошло пола године; с) писма или периодични часописи кад нису запечаћени нити ма на који други начин затворени (залепљени, прошивени), или кад неко писма или периодичне списе шаље преко сопственог гласника или уопште

преко лица које припада његовој или адресатовој кући, или је само за ову пошиљку погођено. У оба случаја дотично лице не сме да скупља писма или списе за рачун два или више пошиљалаца или адресата; d) незатворена препоручна (протежерска), кредитна или друга приватна писма, која путник носи собом ради личне употребе, као на пр. за лично легитимисање, приступ у туђе куће, узајмљивање новца и т. д.; e) периодични списи у читавим балама или сандуцима, у колико је таква пошиљка управљена на једног примаоца и не садржи прилоге за више других адресата; f) кореспонденције железница и пароброда за њихову службену потребу.

Српски закон о поштама, отприлике као и француски, не садржи детаљне изузетке од поштанског регала, већ у чл. 2. (II став) вели: „Али никоме није забрањено да своја писма по своме слузи или нарочитом одасланику или по улученој прилици може куда и коме хоће послати."

По чл. 2. Пошт. Прав. (I део) од искључивог права поште на отпрему изузети су: 1-о новине и часописи, ако је од њихова изласка прошло 6 месеца; 2-о писма, новине и часописи ако их носи укућанин пошиљаочев или примаочев или лице за то најмљено и ако се ни пошиљалац ни носач не бави скупљањем таквих предмета у циљу отпреме; 3-е службено дописивање државних железница и паробродских друштва која врше превоз поште, са надлештвима или лицима њима подређеним као и службено дописивање тих лица међусобно, но само онда, ако то дописивање посредују њихови властити службеници на властитим пругама и ако се оно односи на њихову службу; 4-о писма, новине и часописи, које се разашиљу у местном саобраћају разумевајући ту седиште и цело подручје дотичне општине. За писма на том подручју ипак не сме се организовати установа, која би се бавила скупљањем, отпремом и испоруком писама; 5-о повремени листови у свежњевима, пакетима, сандуцима, ако не садржавају писма или писмена саопштења, и ако им садржај није адресован на више лица.

6. Приватни отпремни заводи — У Белгији, Француској и Швајцарској не постоји никаква законска одредба, која забрањује постојање приватних завода (установа) за отпрему писмоносних пошиљака. Белгиска поштанска управа има право да ускрати издавање приватних франковних ознака или да подвргне под услов одобрења са своје стране. У Холандији могу се допустити од стране владе под извесним условима приватни заводи за отпрему. У Шведској је допуштено, с одобрењем поштанске управе, оснивање приватних установа које отпремају између појединих места у унутрашњости, без посредовања поште, предмете који иначе подлеже поштанском регалу. Изречна забрана за установљење приватних отпремних установа постоји, више или мање проширена, у Немачкој, Аустрији, Угарској, Данској, В. Британији и Италији.

По т. 4. чл. 2. нашег Поштанског Правилника прописано је

да за писма постоји само то ограничење,да се на подручју местних општина не сме да организује установа која би се бавила скупљањем, отпремом и испоруком *писама*, што значи да за остале врсте пошиљака ово ограничење не важи.

7. *Заштита поштанског регала.* — Код повреде појединих одредаба о специалном праву поште прописана је у страном законодавству јавна казна, и то у главном за преваре код поштарина и за повреду поштанског регала. Мало по мало се у многим државама развило више или мање проширено Поштанско Казнено Право, које води рачун о особитом карактеру поште. Поступак је или судски или административни. У српском поштанском законодавству нема санкција за повреду регала, те би се такви случаји тешко могли судским путем да расправе. Једино полициске власти могле би да се боре против повреде поштанског регала и због тога такве кривице могле би бити само иступно кажњене, ако се лице које повреди регал не би покорило дотичној полициској наредби којом му се забрањује упражњавање какве радње противне поштанским прописима. De lege ferenda и у нашој Краљевини створиће се поштанско казнено право.

Ми ћемо овде да укратко изнесемо како је у страном законодавству.

I. По аустриском праву повреда поштанског регала сматра се као финансиска кривица и казна је предвиђена у Закону од 1885. који говори о кажњењу иступа против државних прихода (Geffällsstrafgesetz). Овај Закон и данас важи за крајеве ван Србије и Црне Горе, али због сићушних казна не примењује се. У § 423.—429. говори се нарочито о иступима против поштанских прихода. Случаји повреде поштанског регала изложени су у тачки 1. § 423.:

„ако неко сам или помоћу других преносних средстава на друго место преноси (транспортира) или покуша да пренесе једно писмо, један спис или уопште један предмет, чији пренос искључиво припада поштанској управи а) у својству или количини прописаној за овај регал, б) на друмовима, путовима или у правцима за које важи овај регал, на води и на суву, и с) ако на ово није овлашћен или није добио прописну дозволу од надлежне власти".

§ 424. говори о лицима која подлеже казни, а то су не само учинилац него и сваки саучесник и сакривац.

У § 427. су наведене казне. У случају т. 1. § 423. казна је четвороструки највише осмоструки износ наплаћене поштанске таксе која за извршени или покушани пренос дотичне пошиљке припада пошти. Код отежаваних околности може се казна повисити до на дванаеструки износ за учиниоца који је већ више пута кажњаван за дела из § 423. Напротив може се код олакшавних околности казна спустити на двоструки износ наплаћене таксе.

ANALI PFB | anali.rs

У § 428. су изложене казне кад учинилац дела добровољно пристаје да плати казну, па се вели:

„Изјави ли онај, који је хтео да пренесе противпрописно једно или више писама или других предмета, да хоће да плати одмах казнени износ без провођења прописног поступка, онда ће казна

1., бити две круне за свако писмо или спис, било да је појединачно или у једном или више других писама под заједничким завојем пренесено;
2., бити две круне за сваких 50 до 500 грама код пакета.

Положи ли окривљени означени износ непосредно приликом констатовања кривице, онда се не примењује § 427."

II. По немачком праву преваре и иступи против поштанских прописа могу да буду иступи, или, код новчаних казни преко 150 марака, преступи, никад пак злочин; покушај се не казни. Као казна долази у првој линији новчана казна у обзир и само онда, ако се ова не може да утера, затвор до највише шест недеља, код више самосталних превара највише три месеца.

Четвороструким износом избегнуте поштарине т. ј. оне таксе коју би пошта наплатила за отпрему пошиљака, а најмање 3 марке казни се по немачком Поштанском Закону.:

а) ко писма или политичке новине противно поштанском закону, на други начин а не поштом уз награду отпрема или шаље; деси ли се отпрема у запечаћеним, зашивеним или иначе затвореним пакетима, то се отпремник казни само онда, ако је он могао сазнати за садржину пакета која се отпрема поштом:

b) и c) говоре о преварама код поштарине;

d) ко писма или друге ствари, ради избегавања поштанских дажбина, преда поштанском чиновнику или постиљону да их понесе собом (за другог, не за себе). Свеједно је да ли су те ствари обавезне за пренос поштом или не, морају само да буду такве да се могу по себи послати поштом; поштански чиновник или постиљон, осем у случају претпоставке под а), казни се дисциплински.

Казна се у првом поврату удвостручава (дакле осмоструки избегнути порто, најмање 6 марака), а код даљих повратa учетворостручава (шеснаест пута, најмање 12 марака). У поврату се налази онај који, пошто је због једне од горе под a—d означених превара кажњен од суда или административним путем, опет учини једну од ових превара (ма коју било). Повишење казне због повратa наступа и онда ако је ранија казна само делимично наплаћена, или је сасвим или од чести опрошћена, али се искључује ако је од наплате или опрошћења последње казне до учина нове преваре прошло три године.

III. По француском праву међу иступе и преступе у поштанском промету долазе „повреде поштанског монопола". Лица, која на штету права државе за пренос пошиљака, предузимају пренос предмета подложних монополу, прогоне се судски и могу се осудити на новчану казну од 150 до 300 франака, која се може спустити на 16 франака. У случају осуде, суд може овластити поштанску управу да објави пресуду у највише 50 примерака о трошку преступника. Ако је дело у поврату за време од три године, глоба не може бити мања од 300 франака нити већа од 3.000 франака.

ANALI PFB | anali.rs

Б. ТЕЛЕГРАФСКО-ТЕЛЕФОНСКИ РЕГАЛ.

1. *Појам и обим овог регала.* — I. Тешко је побити факт да се у интересу општег добра, како у правцу јавног поретка тако и

у правцу саобраћаја, телеграфија мора најцелисходније третирати као регал, јер препуштање телеграфије приватном раду и приватној експлоатацији неизоставно би проузроковало постојање једно поред другог читавог реда приватних телеграфа и тиме би се онемогућио уредан телеграфски промет. (Dr. jur. Alfred Wolcke: Telegraphenrecht, I, Leipzig 1911.). Из ових разлога је већина држава и огласила телеграфију као регал.

Немачки закон о телеграфу (и телефону) од 6. априла 1892. допуњен законском новелом о радиотелеграфији од 7. марта 1908. осигурао је телеграфски регал у Немачкој. По § 1.[1]) држави припада искључиво право да подиже и искоришћава телеграфске направе за посредовање вести. Исти § наглашује да се под телеграфским направама имају разумети и телефонске. Пнеуматичне цеви потпадају под поштански регал а не као у француском праву под телеграфски монопол. Што се тиче просторних граница овога регала, несумњиво је да он не иде преко државне границе и вода, и да свака телеграфска веза с иноземством претпоставља државни уговор, али за немачке бродове на мору је дато право неограничене употребе бежичне телеграфије ако се налазе изван подручја државног регала, и ако су бродска предузећа ослобођена регала као „транспортне установе" за своје службене потребе. Подизање и експлоатација телеграфских направа на немачким бродовима на мору или рекама, ма где се они бавили, у случају да те направе нису одређене искључиво за саобраћај у самом броду, може бити само са одобрењем државе.

II. По Француском праву телеграфију експлоатише држава и за њу је конституисала монопол као и за пошту. Под монополом државним у погледу телеграфа разуме се подизање телеграфских линија и њихово коришћење за пренос телеграма који се тичу државне службе или их шаљу приватни (Louis Naud, Précis de P. T. et T., Paris 1923, page 292). Држава осем тога има монопол трансмисије коресподенције измењене знацима или Херцовим таласима и путем пнеуматичких цеви.

III. Као што се види исти случај са изразом „регал" код поштанског права имамо и код телеграфског права. Док Французи узимају и за државну телеграфију израз „монопол", Немци као Волке и др. узимају израз „регал" а неки ипак употребљавају израз „монопол" као Ф. Шолц и други. О принуди овде нема речи као код поште. Волке чак примећује (op. cit. примедба на стр. 98.) да се често сусрећемо са означењем „телеграфски монопол" или „властито право" па вели да је ово друго најбоље, али налази да се треба држати израза регал" пошто је највише усвојен. Како смо и ми за пошту усвојили израз регал, то ћемо се у будуће држати њега.

ANALI PFB | anali.rs

7) Законом од 3. децембра 1927. овај параграф 1. је наново модификован с обзиром на увођење радиосаобраћаја, али је у суштини остао исти. (В. о томе мој чланак у св. 5. стр. 345. часописа „Радио, Теелграф и Телефон" од године 1928).

IV. Појам и обим телеграфског регала у Аустрији види се из декрета Дворске канцеларије од 25. јануара 1847. који гласи „Код важности коју имају телеграфске везе за јавну управу, Његово царско-краљевско Величанство по гласу превисоког кабинетског писма од 16. јануара 1847. наређује, да од сад *без предходно добивене дозволе* од Њ. В. ниједном приватном, нити појединцу нити друштву није допуштено да установљава телеграфе." У овом декрету наређује се, да се одмах објави, да се у случају покршаја те одредбе све за установљење учињене направе и намештени апарати имају од стране самог предузетника или на његов трошак од стране државне власти начинити неупотребљивим. Под телеграфски регал спада и телефонија, пошто по гласу наредбе Министарства Трговине од 12. децембра 1883. „телефонски спроводници нису ништа друго него телеграфске везе, снабдевене акустичким апаратом специалне врсте, због чега је неопходно потребно да се ставе под одредбе декрета од 16. јануара 1847".

Ове одредбе о телеграфском и телефонском регалу важе за крајеве ван Србије и Црне Горе, који су припадали Аустрији, а за Хрватску, Славонију и Војводину важи § 1. Законског Чланка XXXI од 1888. који прописује да „брзојав, телефон и муњевни сигнали, односно постављење, уређење и пораба истих... спадају међу права, која су држави придржана". Даље исти § вели: „На правној нарави државног брзојава, телефона и муњевних сигнала не мења ништа околност, ако би се промет истих дао у закуп, или ако би исти тко водио ма на који начин".

V. За Србију и Црну Гору важи Српски Закон о телеграфу и телефону од 3. децембра 1898. који је редигован у главном по немачком и француском закону. Чланом 1. тога закона дефинисан је т. т. регал овако: „Држава има искључиво право на подизање и експлоатацију телеграфа и телефона, и све трошкове око тога сноси она сама". Али сматрајући ваљда да је ово недовољно а вадећи из разних страних закона згодне одредбе, законодавац је и у чл. 7. проширио дефиницију члана 1. овако: „Подизање ваздушних, подземних и подводних телеграфских линија; постројавање електричних акустичких и пнеуматичких телеграфа, како за општу земаљску и државну потребу, тако и за потребу појединих државних надлештава, општина, срезова, округа, јавних завода, разних приватних друштава и појединаца, врши искључиво Министар Пошта и Телеграфа".

Код овог законског става ваља приметити две ствари:

1-о. Држећи се француског појма о пнеуматичним цевима и српски закон их је као што се види подвео под појам телеграфа под називом „пнеуматички телеграф", мада ту нема речи о каквом телеграфу (брзом преношењу мисли у даљину) него о преносу писане вести или друге пошиљке кроз цеви притиском ваздуха (цевна или пнеуматична пошта).

2-о Подизање телеграфа и телефона које врши искључиво министар, значи да министар има право да повери то подизање како својим органима тако и другим лицима одн. друштвима о

трошку државном (чл. 1.), јер се не каже да *подизање врши држава* (или телеграфска управа). Наравно тај став с друге стране не значи ни то да и сва приватна т.т. постројења врши министар мада се у том ставу помињу потребе „разних приватних друштава и појединаца", јер члан 1. закона о т. и т. изузима испод регала постројења „што се подижу у границама једног и истог приватног имања".

VI. Из свега изводимо ово правило: *Право које је држава по сили своје суверене моћи и у јавном интересу за себе задржала за подизање, одржавање, експлоатацију, измену и проширење телеграфских и телефонских постројења у земљи, затим за употребу и делимичну или коначну обуставу истих, образује заједно са извесним нарочитим обавезама од стране њене телеграфско-телефонски регал.*

2. *Изузеци од Т.Т. Регала.* — I. По аустриском дворском декрету од 1847. изузетке од регала одобрава владар. По законском чланку XXXI од 1888. (за крајеве бивше Угарске) изузеци од регала су ови: 1-о По § 1. брзојав, телефон и муњевни (електрични) сигнали, „који се *с искључењем јавне употребе* пројектирају унутар појединих кућа, као и на таквом земљишту или посједу, који није одељен иним јавним или приватним земљиштем, те изведење и употреба којих не зависи од никакве дозволе". 2-о По § 2. пословни брзојави, телефони или муњевни сигнали железница и иних комуникационих предузећа. 3-е За које да Министар дозволу (у местима испод 10.000 становника као и за сврхе јавне службе, јавне сигурности, јавног здравства, одбране од поплаве или гашења ватре).

Код давања дозвола за уређаје за јавну употребу морају се узети у обзир услови из § 3. од којих је најважнији тај, да чим измине дозвола прелазе уређаји за јавну употребу са свима припатцима бесплатно и просто од сваког терета у власништво државе (уређаји за приватну употребу остају у власништву дозволбеника), и да се дозвола код уређаја за јавну употребу не може дати преко 50 година а за приватну 10 година.

II. У срп. зак. о телеграфу и телефону постоје ови изузетци: 1-о По § 1. под регал не потпадају телеграфска и телефонска постројења што се подижу у границама једног и истог приватног имања. 2-о По § 7. не потпадају под регал т.т. уређаји а) за саобраћај железничких станица по чисто железничкој служби; b) за војне циљеве и то за време рата, мобилизације, маневре и логоровања; c) за сигнализовање пожара и поплаве.

III. По Правилнику за вршење телеграфске службе код бежичних телеграфа на приватним бродовима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 1923. бродови могу имати бежичне телеграфске апарате али су ти бродски телеграфи дужни да отправљају, примају и испоручују радиотелеграме по телеграфским прописима како државне и службене тако и приватне. Бродско предузеће вршиће месечне обрачуне са државом и наплаћене суме на име телеграфских такса, по одбитку оних које припадају брод-

ANALI PBF | anali.rs

ском телеграфу, слаће на крају месеца Рачуноводству Министарства Пошта и Телеграфа. Бродски телеграфисти су одговорни према државној управи за све неисправности учињене у вршењу радиотелеграфске службе, али Правилник не каже у чему се састоји та одговорност, и каква их казна чека, те би се она морала узети из општих прописа грађ. и крив. закона.

IV. По чл. 6. Правилника о пријамним радио-апаратима за приватну употребу од 12. јуна 1926. сва лица, наши и страни поданици, могу добити дозволу за држање радиотелеграфског и радиотелефонског апарата за примање. Сваки приватни апарат може се у свако доба укинути, без образложења, а нарочито у случају рата или мобилизације.

3. *Заштита Т. Т. Регала.* — I. У Српском закону о т. и т. нема казненог прописа за повреду т.т. регала као што смо видели да га нема ни за повреду поштанског регала. Може се тражити само помоћ од полицискиx власти (§ 326. Кривичног Закона).

II. За крајеве бивше Аустрије заштита од повреде регала састоји се у већ поменутом декрету од 1847. т. ј. постављене инсталације без дозволе имају се учинити неупотребљивим било од стране самог предузетника било од стране државне власти на трошак његов.

III. По § 11. Законског чланка XXXI од 1888. који важи за Хрватску, Славонију и Војводину:

„Ко на таквом својем земљишту или посједу, кој је одељен јавним земљиштем или приватним, власништво иних особа сачињавајућих земљиштем, брзојав, телефон или муњевни сигнални уређај без предходне дозволе, изведе или без дозволе уздржава, или ко приватни брзојав употребљава начином који се противи нарави приватне порабе — почини прекршај, то се има на предлог министра односно на предлог овлашћеног органа његовог казнити новчаном глобом од 50 фор. до 300 фор. У случајима тога прекршаја суде они краљевски судови који су надлежни у погледу прекршаја. — Без дозволе изведене уређаје дати ће министар путем дотичне управне (редарствене) области одмах обуставити, те ће уредитеља подједно позвати да уређај одстрани у року од 8 дана, рачунајући од примитка позива, ако пак ова ј не би то учинио, имати ће редарствена област уређај на трошак обтужене странке одмах одстранити. — Чим се прекршај правомоћно обнови, може поступајућа област власништво странке сачињавајуће материјале уређаја и опреме путем дражбе такођер продати, те се свота која униђе има употребити на намирење новчане глобе и трошкове поступка".

IV. По Правилнику о пријамним радио-апаратима за приватну употребу од 1926. имамо ова три случаја: 1-о По чл. 10. ко инсталише пријамни апарат без надлежног одобрења казниће се „по одредбама важећих закона" и апарат ће му се одузети у корист државе. 2-о По чл. 11. и 12. одређени су услови кад се дозвола одузима, и ако сопственик не демонтира сам свој апарат то ће му учинити телеграфска власт о његовом трошку. 3-е По чл. 21. и 22. нико не може подићи апарате из царинарнице без дозволе Министарства Пошта и Телеграфа, а продавци радио-апарата морају водити списак купаца и апарате продавати само лицима која покажу дозволу.

Први случај (из чл. 10.) није могао имати никаквог ефекта

јер није имао законске подлоге. Тек је *Финансиским Законом* од 28. марта 1928. радиотелеграфски регал законски заштићен у нашој Краљевини и за повреду истог прописана је специална казна.

Тачка 1. члана 253. Финансиског Закона за 1928-29. гласи:

„Ко бесправно инсталише радио-телеграфске или радио-телефонске апарате, Министар Пошта и Телеграфа казниће га трогодишњим износом претплате за употребу пријамних радио-апарата и апарати ће му се одузети у корист државе. Но вчна казна има се наплатити и принудним путем.

За повреду других законских прописа бесправним постављењем радио-апарата сопственик одговара по дотичним законским прописима.

Лицу које би доставило онога, који је бесправно инсталисао радио-апарат, даће се на име награде једна трећина троструке наплаћене годишње претплате према овоме члану."

Претплата која се помиње у цитираном члану прописана је напред поменутим Правилником.

ЗАКЉУЧАК
ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПОШТАНСКО-ТЕЛЕГРАФСКОГ РЕГАЛА

Право које је држава по сили своје суверене моћи и у јавном интересу придржала за себе, да оснива поштанско-телеграфске установе, да их експлоатише, одржава, проширује, мења, премешта, да повремено обуставља њихов рад, да их сасвим обустави, да њима управља, обухватало је, заједно са дужностима с тим везаним, у старије време појам поштанско-телеграфског регала. Доцније, кад поште, телеграфи и телефони долазе у ред правих државних установа, које се образују и укидају сходно уставним принципима за остала државна надлештва и власти, право државе да оснива п.т. установе и њима управља долази у појам опште-државног права, а под регалом се разуме само право државе да врши пренос писама и извесних пошиљака и да изграђује и експлоатише телеграфска и телефонска постројења.

У колико овом праву државе служе за основ само финансиско-политички принципи, говори се и о државном монополу. Пошто пак ту није реч само о некој придржаној, искључивој експлоатацији извесног привредног предузећа (монопол), него је ово право експлоатације засновано у народно-привредним и управним принципима, по сили суверене моћи и у јавном интересу, може се говорити само о „регалитету". (R. Will: Der Organismus der österreichischen Post- und Tel.-Anstalt, Wien 1903. Стр. 2.).

На основу регалитета држава је нормирала поштанску и телеграфску принуду, т.ј. наредила које се кореспонденције и телеграми *морају* отправљати у поштанско-телеграфским установама, а које иначе нико други не сме отправљати и које су искључене од отпреме преко ових.

Регалитет поште је, свакако у различитом облику, у свим културним државама законски установљен, док је телеграфски у већини а телефонски само у неким; држави је слободно повремено или делимично да се одрекне вршења свог „регала" и да допусти под извесним погодбама, на пр. у погледу концесије, права врховног надзора изградње и промета, тарифе и т. д. као и под

извесним претпоставкама утврђеним законом, да приватна предузећа врше подизање и експлоатисање поште, телеграфа и телефона.

Од увек је било јако спорно питање да ли и у колико држава треба да присвоји себи искључиво право за отпрему лица и ствари посредством поште. За пренос лица од места до места је ово питање у новије време истина изгубило од свога значаја, пошто је тај посао прешао у главном на железнице. У толико је од већег значаја постало у новије време право државе на искључиви пренос одређених ствари посредством поште. Условима добро организованог рада за саобраћај вести — сигурност, исправност, локално проширење и брзина промета а притом јефтиноћа употребе — може најпотпуније да одговори само један снажан и моћан фактор који располаже толиком моралном и материалном силом, као што је држава, она највиша организована људска заједница, која, с погледом на општу целину и искључујући кратковидно схватање неке тренутне и једностране користи, има за сопствени циљ благостање својих грађана у свакој прилици.

Заиста пошта и телеграф не би никад доспели на степен свог садашњег развића да су се налазили у рукама приватних, пошто је иначе могло успети само сили државног утицаја да се омогући међународни однос ових установа и закључење уговора као што су Светски Поштански и Међународни Телеграфски Уговор. Против приватних предузећа говори осем тога и факт да се она управљају егоизмом, те своје тежње управљају на то, да се обогате на рачун и терет опште целине, не гледајући још и на то што приватни могу лако да падну под туђ утицај, због чега не могу примити на себе ону меру поверења коју има државна управа. Па и сигурност државе захтева да управа тако важним институтом као што је п.т. установа, буде у њезиним рукама и тако не буде у опасности од злоупотреба. Државна управа је отргла п.т. установу од приватне сопствене користи, појефтинила је њену употребу, те уживање користи од ње осигурала и таквим крајевима и местима, која би била кад би то било приватно предузеће без њих, јер ово предузеће не би тамо имало изгледа на добит.

Историско развиће поште дакле донело је собом потребу да њом управља свуда држава. Има случаја да телеграфом и телефоном управљају приватна друштва као раније у Енглеској и Америци, али с поштом тога случаја нема. Само у једно време, кад је на привредном пољу владао принцип слободног развијања снага појединаца, покушало се али без успеха да се овај принцип протегне и на пошту.

Пошта се, као што знамо, не ограничава само на посредовање вести; она је примила друге многобројне радње које обављају узгред и приватна лица или друштва. Модерна саобраћајна средства морају, као што смо већ претресли, служити равномерно интересима свих становника једне државе. Она су неопходна за привреду сваког народа; свима појединачним привредама притичу посредно или непосредно богате користи које про-

изилазе из техничког усавршавања и организације саобраћаја. Да би пак ове користи имао сваки, саобраћајна средства без обзира на принос морају ниским ценама преноса да буду приступачна свима, да служе општем интересу. То може да буде само задатак државе, која има да се стара за благостање свих поданика. Држава не држи своје поште искључиво у фискалном интересу, она у томе не управља својој делатност искључиво или бар првенствено на стицање добити, она ту гледа много више на јавне интересе; она задовољава неизбежну потребу како саме државе тако и појединих држављана. Приватно предузеће управиће своју делатност само тамо, где му се појављује добит а мање приносно поље препустиће државној режији, која је у већој могућности да из вишкова у крајевима богатијим саобраћајем покрије издатке у рентабилнијим крајевима. Приватни предузетник ће тако исто изводити само онај део рада, који је због своје обимности нарочито приносан, не полажући при том велике захтеве за материалним средствима. Па и сигурност добрих веза била би у опасности кад би већ после неколико километара почињао нов делокруг. На међународне везе не треба ни да се мисли а међутим цео карактер модерне поште је баш космополитан.

Особито што се тиче кореспонденције државних власти од важности је, да њено посредовање буде поверено само државним службеницима који стоје изван сваког другог службеног односа. Како с обзиром на државну и приватну коресподенцију, тако и у односу на политичке ствари, постоје зато поред општих још претежно политички разлози, који стављају у дужност држави да ову грану државне службе задржи под сопственом непосредном влашћу. Што је речено све овде о пошти вреди такође и за телеграфију кад је она у државним рукама. Држава овим не врши против својих грађана никакву принуду, не тражи никакве радње и пропуштања; она улази с њима само по њиховој жељи и вољи у управни однос који се оснива на уговору, али само на понуду појединца који тражи од државе извођење преноса. Отуда при свим поштанским радњама стоји држава према публици као равноправни контрахент. Из овог односа објашњава се што опште приватно и процесно право не налази овде широку примену. Особеност ове службе донела је пак собом да се у појединим односима створило нарочито право, које овој установи даје овлашћења каква нема приватни који се њоме служи. С друге стране њој се стављају и нарочите дужности; па управо зато ми немамо ту ништа с једном слободном радњом или предузећем фискуса, већ с једном нарочито уређеном јавном државном установом.

Да закључимо ово врло важно излагање. У праву које припада државној власти оснива се и компетентност за обављање извесног предузећа у интересу јавног добра, те вршење овог права и испуњење њиме условљених обавеза и дужности означује се као „државни регал". Будући да је раније одлучујући фискални момент код таквих предузећа сад већ ступио у позадину, модерна

наука о држави је задржала назив „регал" само још за таква предузећа, која с обзиром на опште интересе најбоље експлоатише држава па их зато само она и треба да експлоатише, а ту спадају пошта, телеграф, ковање новца и неки други више спорни регали (на пр. железнице).

Живојин М. Пауновић
Начелник Министарства Пошта и Телеграфа.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

35. Конгрес International Law Association у Варшави

У сврху да означимо важност тог Конгреса у погледу еволуције међународног права, треба да споменемо неке важне чињенице из историје овог Удружења, коме је приступило наше национално Удружење, чим је оно било основано.

Рад лондонског Удружења је најуже скопчан са оном неизмерно важном појавом савремене правничке делатности, која одговара покрету за кодификацијом међународног права.

Манчини који је међу првима дао италијанском државном животу извесну једну међународну свест прогласио је да наш век има за позив, да кодифицира међународно право. Већ године 1873 стварају Енглези поменутим речима Манчинија Удружење за кодификацију Међународног Права. Ово удружење је даншња И.Л.А. Треба споменути ову чињеницу, да се види уска веза, која веже данашњу И.Л.А. са идејом кодификације Међународног Права. Овај давни смер и задаћа ступа особито живо пред очи код самог рада конгреса. За теоретска питања и за примедбе поводом проблема који су били на дневном реду није било ни у Варшави много смисла, него се узео текст једне од Одбора израђене Конвенције и овај текст се је члан по члан дискутовао и прихваћао.

После стварања Друштва Народа, које је уз И.Л.А. и Институт за Међународно Право узело, премда на уздржљив начин у своје руке кодификацију Међународног Права, остао је ипак И.Л.А. један важан делокруг рада за кодификацију. Међународног Законодавца још нема а пошто нема ни међународних законодавних органа, који би дискутовали и редиговали међународне прописе имају овакви скупови на којима се састају најодличнији правници целога света своје велико значење за еволуцију Међународног Права. Овим се скуповима ствара једна међународно правна свест која је много ближе светском јавном мишљењу него Комитет за кодификацију при Друштву Народа.

На Конгресу је било заступљено више од 30 националних Удружења. Најмногобројније су биле Англосаксонске делегације, енглеске и америчанске. Тиме је био дат целом конгресу англосаксонски карактер. Томе је посве одговарало да је председник Пољског Удружења и Преседник Конгреса, пољски судац

ANALI PFB.ac.rs

у Хагу, професор Цибиховски, у своме поздравном говору, 9. августа, на првој седници Конгреса, у присуству Председника Републике, изјавио своје поштовање радовима и заслугама И.Л.А. у којој представници англосаксонске расе играју препондерантну улогу. „Ова раса заиста учинила је страним народима племенит дар свога знања, своје способности за делатност и рад на свима пољима човечанског рада а пред свим у законодавству; сјајне енглеске институције давале су често стварајуће идеје државницима толиких других народа, међу њима и пољског народа."

Први дан Конгреса била је на дневном реду екстрадиција. Познато је да се Комитет за кодификацију при Друштву Народа већ бавио и екстрадицијом али да је закључио да материја још није „зрела" за кодификацију.

Одбор за проучавање Конвенције о екстрадицији поставио је следећих осам тачака, које треба да буду основа целокупног рада:

Да ли пристајете на следеће предлоге:

1.) Свака држава може тражити да су у границама њене територије на снази само њени властити закони.

2) Ни једна држава не може да прошири снагу својих властитих кривичних закона ван своје територије.

Ако пристајете на ове предлоге, закључци су следећи:

3) Држава мора предати своје властите домородце или држављане (који би се прогонили на основи закона ради злочина учињеног у иностранству).

4) Да ли сматрате да је сврсисходна међународна конвенција о екстрадицији, која би заменила поједине уговоре, какви су већ на снази?

5) Да ли је једна држава обавезна, ако нема уговора, да предаје бегунца влади државе, где је био злочин извршен?

6) Који су предуслови права азила по Вашем мишљењу?

7) Да ли се слажете са екстрадицијом политичких злочинаца? Која је Ваша дефиниција политичког деликта?

8) Да ли предлажете који додатак листи злочина у погледу којих може се дозволити екстрадиција?

У Одбору је подвлачио Италијан Палича да има један уговор о екстрадицији закључен између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У томе Уговору одређено је да се не екстрадирају политичке избеглице ако нису извршили један „деликт комен". Примљена је била једна редакција члана 7 која значи некакав компромис.

Г. Тома Живановић који је сматрао да редакција нацрта није добра предложио је у самом почетку већања, да се нацрт врати Одбору, али је овај предлог био одбијен. Г. Живановић је саставио свој нацрт Конвенције о екстрадицији. Нека начела овога нацрта била су примљена, али је ипак Конгрес заузимао једно доста резервисано становиште, према свима новим предлозима и ако би они били са стручног становишта најбољи. Г. Живановић је ипак успео да Конгрес прими неке његове амандмане. Пошто ми није при руци нови текст нацрта Конвенције о екстрадицији, није ми могуће да изнесем све измене.

У исто време радила је Поморска и Трговачка секција и на дневном реду је био извештај Одбора за прекоморске С.И.Ф.

Уговоре. У тој секцији узео је учешћа г. Др. Милан Бартош. Председник ове секције био је Др. Ван Слутен, познати председник наших арбитражних судова.

Може се казати да је био најважнији предмет овогодишњег Конгреса нацрт конвенције о ратном праву. Председавао је генерал Сер Џорџ Макдоноу, који је споменуо у свом уводном говору да основа за ову Конвенцију јесу правила Хашке Конвенције IV. од године 1907. Али је дошло време да се прошире начела ове Конвенције, пошто је потребно да се искористе искуства великог рата. Одбору није био на расположење за време редакције Конвенције изврсни извештај професора Цибиховског о општим приликама ратне окупације. Треба признати да је ратно право једна од најтежих дисциплина јавног права.

Врло је лепо генерални секретар Удружења Др. Белот тумачио да су Хашке Конвенције биле сувише нејасне и без санкција. Др. Белот је мишљења да пучанство мора бити заштићено од сваке злоупотребе власти од стране окупанта. Али у исто време морају бити извесне гаранције за сигурност војске окупатора и за успех војничких операција.

Општа скупштина Конгреса примила је предлог да се сматра да је потребна кодификација ратног права. Исто тако она је примила следећа четири основна начела, на којима је саграђена конвенција:

Следећа начела су била примљена:

1) Окупант нема на окупираној територији суверена права.

2) Окупант може само у границама ратних потреба мењати законе, администрацију и судове окупиране територије.

3) Окупант не може наплаћивати порезу. Он може само у границама ратних потреба ограничити слободу појединаца или целокупних група пучанства. Дужан је без непотребног одлагања забранити свако насртање на права појединаца.

4) Влада окупиране територије има право поверити своје интересе неутралном дипломату, који је већ акредитиран у дотичној земљи или који ће бити именован од стране једне неутралне силе. После рата ће један специјалан или перманентан суд заседати и судити а) о тужбама окупиране власти у погледу чина уперених против начела израженог у тачци 2.; б) о тужбама појединаца у сврху реституције и оштете у смислу члана 3.

Пре гласања о 4. тачци јавио се Богумил Вошњак, те изјавио, да никако не може прихватити ово начело. Важно је да се не унесу и ову Конвеенцију посве нова начела која би неизмерно комплицирала ствар. Није у складу са садашњом дипломатском праксом да окупирани именује једног неутралног дипломатског представника код окупанта. Био би то извор највећих потешкоћа. Каква би била права и дужности оваког дипломатског агента? Али Вошњакови аргументи нису били примљени.

Било би не само природно него и сврсисходно да је извештај г. Цибиховског био предмет дискусије. Али изгледало је да се бежи од свију основних општих дебата којима би се водило рачуна о правничкој сржи конвенције. Ипак је у своме дужем говору г. Вошњак тумачио да има разноврсних окупација и чинио је ону разлику која је избила касније у дискусији, разлику између инвазије која је посве војничка, и окупације. Окупација

може имати свој политички идеални циљ који је стварање једне државне заједнице на основи принципа националитета. Г. Вошњак дотакао се ванредно интересантних правних ситуација које су настале у међувремену од дана примирја до ратификације уговора о миру. Врло је тешко питање административних аката окупанта који би морали остати на снази обзиром на сигурност јавнога реда. Споменут је био и случај Сегер из окупиране Корушке који је био предмет преписке између наше и аустријске владе. Г. Вошњак је изразио мисао којој је касније дао изражаја и г. Цибиховски, да се тиче предложена конвенција у првом реду тако зване окупације на основи Хашке Конвенције, те на крају изразио жељу да се не ствара никакав привилегисан положај окупанта.

Г. Цибиховски је дао с обзиром на чл. 2. Конвенције следећу дефиницију окупације. Сматрати је да је територија окупирана од стране непријатељске државе ако је после евакуације противне војске администрација прешла у руке непријатељске државе. Ова дефиниција г. Цибиховског није била примљена него је у чл. 1. споменута само евакуација територије од стране непријатељске војске.

Доста је била промењена тачка 3. Окупант има дужност да изврши све мере које од њега зависе у сврху да се обнови нормални јавни рад и сигурност у колико је то могуће. Дужност је окупанта да је пучанство снабдевено свим животним потребама.

Позната је ствар држање Бугарске за време српске катастрофе 1915. год. Званична Бугарска је изјавила да Српске Државе нема више и није сматрала више Српски Црвени Крст као орган српске државе. Јасно је да је овако држање противно начелима међународног права које може да сматра да је поништена једна државна заједница уговором о миру а не изјавом окупанта. Овоме начелу дала је Конвенција изражаја у чл. 5. на основу кога окупант нема на окупираној територији територијалног суверенитета. Суверенитет је још увек у руци окупираног премда не може да извршује своја суверена права. По чл. 5. има окупант једино могућност да извршује своја права у ратну сврху сачувања јавног поретка и сигурности и примене администрације у окупираној територији. Амандманом г. Цибиховскога била су дата окупанту већа права него што би имао на основу нацрта Одбора.

Врло је важна 8. тачка: „Окупант нема права да мења грађанске и кривичне законе окупиране државе. Учињена је била само једна изнимка тиме да су уметнуте речи: „изузевши случајева апсолутне потребе". Ово начело било је већ изражено у Хашкој Конвенцији. Ако се узме у обзир Хашка окупација у правом смислу речи и ово начело је на сваки начин прихватљиво. Оно је било гажено од стране Бугара у окупираној Србији те је изазвало протесте наше државе.

У погледу важног питања пореских закона предвиђа чл. 9. да порески закони окупираног треба да остану на снази. Напла-

ћени порези имају се употребити за покриће трошкова администрације окупиране територије. Сви остатци после исплате ових трошкова имају се употребити у корист пучанства. Оваквом одредбом осујећена је свака измена пореског система и пореске управе како се је десило за време бугарске окупације.

Чланом 10. забрањено је узимање контрибуција.

Изражено је било начело да је забрањена трговинска шпијунажа.

Посве наново био је од г. Вошњака предложен члан 18. који гласи: „Државни језик окупиране територије не може бити измењен државним језиком окупанта." Овај предлог новог члана био је једногласно примљен. Потреба овакве одредбе била је од наше стране правдана искуством наше државе за време светског рата.

И чл. 21. који говори о чувању живота и физичке неприкосновености пучанства претрпео је битну промену предлогом наше делегације да се има унети у тај члан и чување осећаја државне припадности према властитој држави.

Врло интересантна дискусија развила је се на основи амандмана наше делегације да се има питање таоца и питање интернације унети у конвенцију. Наш првобитни предлог гледе таоца био је од стране Одбора одбијен. Тек кад смо успели да заинтересујемо за ову ствар пољску и француску делегацију морало је председништво водити о томе рачуна. Председништво је упозоравало, да је Конвенција сграђена на тој основи да су споменута само права окупанта. Јасно је да се не може сматрати узимање таоца као право окупанта него једино као једна злоупотреба. Коначно је био, а особито помоћу професора Борела, постигнут споразум у погледу једног новог члана 29. који гласи: „Нико не може бити ухапшен и из ма каквих разлога узет као таоц, грађански заробљеник или у сличном својству, ако није прекршио који одређени закон или наредбу која је на снази, и овако се лице мора без икаквог одлагања предвести пред надлежни суд". Тако се ипак успело у великој мери да се онемогући срамна институција ратних таоца и грађанских заробљеника, чиме пада и институција насилне интернације.

У погледу члана 34. који обухвата именовање неутралног дипломатског агента акредитираног код окупанта изразили смо наново свој поглед али нисмо имали успеха, да се не би ова материја унела у конвенцију.

Врло су важне одредбе које се тичу заштите приватне својине у ратном праву. Нисмо успели да се унесе да се имају све штете учињене на приватној непокретној својини индемнизирати. Успели смо само да се унесе у другој алинеји члана 38. да је забрањен сваки поништај и намерно оштећивање не само установа посвећених цркви, доброчинству и просвети, уметности и знаности него по нашем предлогу и архива и јавних исправа.

Конвенција о ратном праву увела је једно сасвим ново начело у погледу санкција за нанесену штету услед злоупотреба ратн

стања. У току три месеца после закључења мира има да се установи мешовити арбитражни суд састављен од три члана. Окупант треба да одреди једног, а окупатор другог. Председник треба да буде неутралац и да буде одређен путем споразума између влада. Овај арбитражни суд има да буде надлежан за сва потраживања која би настала на основи одељка 5. ове конвенције. Арбитражни суд има да одреди своју властиту надлежност и властити поступак.

У погледу јавне својине чинила нам се одредба новог члана 41. много преширока. Покретна државна имовина окупираног по томе члану постала би власништво окупанта. Доктрина је мишљења да се сме сматрати држава окупанта само управљачем ове својине. Окупант би морао само употребљавати (узус) државну покретну својину окупираног. Можда би могла реч „mis a la disposition" најбоље одговарати овоме правном стању. Ипак се професор Борел оборио противу овог нашег мишљења и казао: да не иде да се уведу нови појмови. Предлог је пропао.

Боље среће нисам био ни у погледу једног правног схватања које је изражено у званичном извештају наше државе о повредама међународнога права од стране Бугара за време светског рата. Начело, да јавна државна својина не може бити ни поништена ни одношена, код гласања је добило половину присутних гласова, али председник генерал Сер Макдоноу дао је свој т. зв. „Кастинг вот" противу предлога г. Вошњака.

14. августа био је на дневном реду извештај одбора за кодификацију. Председавати је имао Дон Алејандро Алварез, познати чилски правник и потпредседник института за међународно право. Али г. Алварез није приспео и место њега председавао је Лорд Филимор. Основа дискусије била су: а) један врло мршави извештај о кодификацији б) један нацрт конвенције о консуларном праву Др. Вера, и в) један извештај о међупровинцијалном конфликту у међународном приватном праву од Леона Бабинског, правног саветника пољског Министарства Иностраних Дела. Поводом општег извештаја о кодификацији јавио се за реч г. Вошњак те његова излагања и погледи на кодификацију били су примљени живим одобрањем од стране Лорда Филимора и целог скупа. Г. Вошњак је изразио своје мишљење да рад Друштва Народа у погледу кодификације иде врло споро. Неминовно ће и Друштво Народа као и И.Л.А. доћи до уверења да рад око кодификације неће бити плодан док не буду рашчишћени неки основни појмови међународног права као они државног суверенитета, резервираног делокруга државног права у које међународни правни ред несме да дира, признање држава и т. д.. Такође и г. Тома Живановић прецизирао је своје гледиште на кодификације те споменуо да би морао у смислу његове правне класификације један општи део обухватити општа правила.

Што се тиче извештаја г. Леона Бабинског треба споменути да је у том извештају било предложено скупштини да прими на знање лепо израђен пољски захтев о интерпровинцијалном праву.

Нацрт конвенције о консуларном праву није био расправљан ради кратког времена. Споменуо бих само да су многе одредбе ове Конвенције узете од речи до речи из наше италијанско-српско-хрватско-словеначке консуларне конвенције тако, да изгледа да је ова служила у многоме као пример. Тиме је и извештај о раду опште скупштине (Централ Есембли) исцрпљен.

Огроман рад је био извршен у поморској и трговинској секцији. Тај рад обухватао је у првом реду практичне међународне проблеме, али који имају огромно значење за међународно правне и економске односе. На нацрту конвенције о С.И.Ф. уговорима сарађивао је г. Бартош. Врло важно питање међународног приватног права у погледу сукоба закона било је предмет дискусије на основи извештаја Одбора за сукобе закона. Расправљало се је о једној конвенцији противу непоштене конкуренције у међународној трговини. Генерални секретар пољског Удружења Др. Роман Куратовски извештавао је о арбитражи у међународном трговачком праву. Рад око ове конвенције извршило је И.Л.А. заједно са међународном Трговачком Комором. Тенденција је да се шири идеја потребе међународне трговинске арбитраже што енергичније. Рад око уређивања међународног стечајног права руководио је професор гроф Растворовски. Врло је важна била такође дискусија о светској заштити индустриске својине. Треба да се створи један светски савет за заштиту индустријских знакова. Одлука да ли вреди један светски индустријски знак треба да буде у руци једног светског суда и најуспешније би било да за то буде надлежан арбитражни суд у Хагу. Расправљало се је и о радио праву, и предложен је био нацрт једне конвенције за уређење радио права. Др. Алфред Сивекинг у име немачке делегације предложио је један нацрт Конвенције о утицају рата на приватне уговоре. Коначно треба да споменем и дискусију о трговинским трестовима у међународном праву. Предложени су били извештаји Др. Коха о међународним картелима и Др. Киралија о проблемима једног међународног закона о трестовима као и предлог Шандора Келемена о стварању међународног економског суда. Ови су предлози били у већини враћени у Одборе који треба да се њима још баве.

Одмах после прве дискусије о ратном праву умро је напрасно генерални секретар Удружења Др. Белот. Њему у част била је названа Конвенција о ратном праву — Белотова Конвенција,

Д-р Богумил Вошњак.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

ANALI PFB | anali.rs

Проблем новчане инфлације.

У прошлој свесци „Архива“ ми смо нагласили да је потребно да се извесна схватања која данас владају у области новчане теорије и новчане политике подвргну ревизији, с обзиром на опасности и штете које услед таквих схватања могу произићи по на-

родну привреду. Ово у првом реду важи за појаву новчане инфлације о којој још нису пречишћени појмови ни у економској доктрини а још мање у круговима практичара у чијим рукама данас лежи решавање новчаних питања.

Према схватањима која данас најчешће сусрећемо у круговима привредних политичара инфлација је свако оно апсолутно повећање новчаног оптицаја које нема одговарајућу металну или боље рећи златну подлогу. Повећање оптицаја за који би постојало извесно метално покриће не би, према оваквим схватањима, имало карактер инфлације.

Ово мишљење које данас деле и многи теоретичари металистичке школе, је сасвим погрешно. Искуство је у довољној мери показало да вредност новца, и металног и папирног, зависи у првом реду од промена које се дешавају у његовој количини. Али поред свег тога што је ово мишљење засновано на једном погрешном тумачењу узрока промена у новчаној вредности не може му се порећи извесна практична вредност.

На првом месту постављањем услова да се за издавање новчаница, које у данашње време представљају главно платежно средство, мора располагати са извесном металном подлогом омогућује се образовање једне извесне резерве, која у потребном тренутку може послужити као маса за маневрирање и интервенцију на берзи у циљу подржавања стабилности валутног курса. С друге стране квалитативна ограниченост племенитих метала чини да је свако претерано повећање оптицаја у највећој мери отежано. Пример Америке која је у току рата дошла до огромне количине злата, које је изазвало инфлацију, представља један случај за себе чије је генералисање сасвим искључено. Треба се чувати од тога да се овим добрим странама изложеног схватања новчане инфлације придаје сувише велика важност. Пре свега не треба преувеличавати важност интервенције на берзи. Она је корисна и довољна када је потребно само изравнати мања салда, моментане дефиците у билансу плаћања. Када се међутим унутрашња вредност једнога новца смањи, када се цене повећају онда никакве интервенције не могу спречити да ова промена нађе свог изражаја у одговарајућој промени курсне вредности новца.

Што се пак тиче квалитативне ограничености злата она је нож са две оштрице. Она истина представља брану за разна неоправдана повећања новчаног оптицаја али у исто време она у прилици може бити несавладива сметња једном преко потребном повећању оптицаја. Ово нарочито важи за послератне новчане системе који су само по форми металистички а у ствари се дубоко разликују од златног важења које је постојало пре рата. Данас се свака држава труди да по сваку цену сачува свој сток злата и да га по могућству и повећа. Али овакво повећање је готово немогуће јер се њему противе све остале државе. Пре рата, међутим довољно је било да једна емисиона банка повиси своју есконтну стопу па да велике масе злата придођу у земљу. Ова околност се никако не сме изгубити из вида када се говори о нов-

чаним питањима. Новчани системи држава данас немају ону еластичност коју су имали пре рата и не могу се протезати и сужавати према потребама привредног живота.

Анализом привредног процеса долазимо до закључка да се он непрестано, како у структуралном тако и у динамичком погледу мења. О овоме се мора водити рачуна приликом формулисања економских правила. Мора се стално имати на уму да у ствари нема самосталних привредних појава него да је свака привредна појава у ствари један комплекс појава чије је развијање зависно од свих многобројних компонената. Према томе се проблем инфлације не може објаснити једноставним констатацијама квантитативног стања оптицаја. Према томе не може бити тачна ни политика која жели да сузбије инфлацију једино спречавањем апсолутног повећања оптицаја.

Да би било могуће наставити анализу овога компликованога проблема потребно је дати једну дефиницију инфлације која би нам послужила као основа за даље излагње. Инфлација је, по нашем мишљењу, једна таква појава која се састоји у повећању оптицаја који не одговара каквим стварним потребама привреде. Као неизбежна последица оваквог повећања, па према томе и као симптом постојања инфлације, долази мање или веће опадање вредности новца, које се изражава дизањем општег нивоа цена. Када у једној народној привреди у једном датом тренутку нема повећања цена нити се осећа тежња цена да се повећају и када су у исто време и валутарни курсеви стабилни онда ништа не даје повода да се тврди да у тој привреди постоји новчана инфлација и ако се можда у тој привреди десило какво апсолутно повећање новчаног оптицаја. Када нема повећања цена не може се говорити о инфлацији. Према томе све што утиче на цене да се дижу делује инфлаторно и доводи до инфлације т. ј. до стања када је новчани оптицај, као што сама реч каже надувен и већи него што потребе изискују. Морамо ипак напоменути да сезонске промене у ценама, због њиховог пролазног карактера не треба сматрати као инфлацију и ако су оне изазване идентичним узроцима као и свака инфлација тј. поремећајима равнотеже између масе новца и масе добара.

Дизање цена т. ј. инфлацију могу изазвати ови узроци:

1.) Апсолутно повећање новчаног оптицаја код непромењене масе добара и брзине њихове циркулације т. ј. интензивности њихове понуде.

2) Фактично повећање новчаног оптицаја које је дошло као последица промена у техници плаћања на пр. развијањем чековног промета.

3) Убрзање оптицаја новца, које је дошло услед каквих промена у начину живота становништва, и које је једнако једном повећању оптицаја.

4) Промене у количини добара изнетих на тржиште, које се десиле на пр. услед добре жетве, техничког усавршавања производње и т. д.

ANALI PFB | anali.rs

Да би се ово могло разумети потребно је да се објасни како у опште долази до појава инфлације. Потребно је имати на уму да у привреди постоји једна стална тежња за установљењем извесне релативне равнотеже. Маса купаца располаже у свако доба са извесном количином куповне снаге, која је представљена масом новца која се налази код публике. Ова куповна снага представља суму права која становништво има у подели друштвеног дохотка. Величина куповне снаге једне новчане јединице зависиће од квантитативног односа који у датом тренутку постоји између масе куповне снаге, односно новчаног оптицаја и масе добара зрелих за потрошњу. Докле год се овај квантитативни однос не мења постоји извесна равнотежа која је изражена стабилношћу општег нивоа цена. Ако би, међутим, наступило једна нагла промена на једној или другој страни, изазвана узроцима које смо малочас навели, онда би се то одмах морало осетити и код цена. Ако би се новчани оптицај повећао повећала би се и тражња производа што би неизбежно довело до дизања цена. До истоветног резултата би се дошло ако би се код непромењеног оптицаја појавио у производњи какав дефицит. Маси куповне снаге која се налази у рукама становништва одговарала би једна мања количина добара. Из овакве би ситуације морало произићи дизање цена, и ту бисмо имали један случај инфлације и без повећања новчаног оптицаја.

Не може се , према томе, говорити о каквом механичком дејству новећања новчаног оптицаја него ту имамо читаву серију фактора који ово повећање могу да неутрализују и који и самостално могу да делују у смислу дефлације. Када је тако онда се не може свако повећање новчаног оптицаја и унапред осудити као инфлација. Инфлација постоји само онда када то несумњиви симптоми покажу т. ј. када се општи ниво цена у мањој или већој мери повиси.

Када се овако посматра на појаву инфлације онда се мора доћи до закључка да не само да се повећавање новчаног оптицаја несме по сваку цену спречавати него је на против потребно да се према приликама новчани оптицај повећава и смањује како би се избегле инфлаторне и дефлаторне последице. Исто онако као што је у извесним временима потребно да се оптицај прошири исто тако се он мора у датом тренутку и сузити. Али с обзиром на тенденцију привредног живота једно постепено повећавање новчаног оптицаја може се сматрати као неопходно потребно. Пре свега мора се оптицај стално у извесној мери повећавати с обзиром на рашћење броја становништва. Са повећањем становништва долалази и повећање потреба па према томе и повећање производње. У извесној мери ово повећање производње изазива и дизање културног нивоа код становништва услед чега се увећава и круг његових потреба. Имамо дакле независно од свега осталог једну сталну потребу повећања новчаног оптицаја, као последицу повећане производње и промета који долази само од повећаног броја становника. Али има и једна друга, много важнија околност,

која захтева да се оптицај не оставља на истом нивоу него да се подешава према привредним приликама а то је потреба да се утиче на привредну конјунктуру. Познато је да ток привредног процеса иде таласастом линијом, он се састоји из наизменичних периода напредовања и застоја. Интерес је, међутим, једне народне привреде да се у привредном животу не дешавају нагле променнего да привредни процес тече једним равномерним и снажним темпом. Како на развој привредних конјунктура највећег утицаја има обимкредита који се у једном тренутку стављају и могу ставити на расположење привреди и како овај обим директно зависи од величине новчаног оптицаја то је јасно да се променама у овој количини могу развоју економских прилика дати извесне опште тенденције које се желе. На овај начин и ако се промене у привредном процесу не могу потпуно избећи ипак се оне могу ублажити и целом се привредном развитку дати један уједначени ритам. Значи да ће ако се ништа не ради и ако се новчани оптицај на силу одржава на једној сталној висини, да ће конјунктурне варијације бити оштрије и њихове последице по целу привреду много теже. Целокупни развитак народне привреде оставља се на вољу случајностима и многе здраве тенденције у привредном процесу биће парализоване у своме зачетку. Када се једна привреда налази у повољној конјунктурној ситуацији, када се запажа живља делатност, када постоје услови за јачи замах у производњи онда ће, ако се брана кредита не отклони, ако се инфузијом новога кредита не омогући привреди да повољне услове у потпуности искористи, онда се не само неће постићи извесно привредно напредовање него ће се погоршати услови за један нов повољан конјунктурни период.

Може се међутим са сигурношћу потврдити да финансирање једног оваквог привредног замаха не значи инфлацију. Има небројено примера који овакво гледиште потврђују. Ако посматрамо привредну ситуацију Аустрије видећемо да се она последњих година веома повољно развија. У свима гранама њене производње констатује се знатно повећање. Ово није тешко довести у везу са удвостручавањем новчаног оптицаја које се у Аустрији десило од 1924. г. до данас. Али не само што је ово огромно повећање оптицаја најповољније деловало на привреду, него оно није било праћено никаквим инфлаторним симптомима; аустриски индекс цена на велико знатно изостаје иза нивоа скупоће у најважнијим земљама.

Имамо један други пример из кога се може видети у каква се тежак положај једна народна привреда може довести када се њени управљачи слепо придржавају извесних застарелих новчаних принципа. Угледни енглески економисти проф. Кинс и Мак Кена изложили су у последње време у више прилика колико је била штетна по енглеску привреду новчана политика која је у Енглеској вођена после рата. Као што је познато Енглеска је једном енергичном контракцијом новчаног оптицаја успела да вредност свога новца повећа и подигне га на предратни паритет

према америчком долару. Тешка економска криза у коју је после рата запала енглеска привреда несумњиво да се има у првом реду приписати овоме сужавању новчаног оптицаја. Према тврђењу г. Кинса може се последњих година у Енглеској констатовати да су у више махова послови оживели, производња се повећала, њихова тражња исто тако, али је увек овај повољан почетак после извесног времена ослабио јер производња није могла доћи до кредита који би јој омогућили да очува добивени терен и да се даље развија. Он сматра да је рестрикциона политика Енглеске Банке учинила да се богатство Велике Британије после рата смањи за око 500 милиона фунти стерлинга. Г. Кинс је данас најјачи поборник повећања оптицаја. И он сматра да повећање новчаног оптицаја не мора увек значити инфлацију. Такво повећање ће у првом реду изазвати живљу привредну делатност и већа средства до којих ће тим путем индустрија доћи омогућиће њену рационализацију па према томе и смањење производних трошкова. На тај начин повећање оптицаја не мора имати за последицу повећање цена него на против њихово смањивање што би омогућило јачи извоз и повећање домаће потрошње. На овај начин би се земља отргла из кризе, огромне масе незапослених радника добиле би посла; онда би у исто време били поново искоришћени за продуктиван рад и њихов би се потрошачки капацитет повећао. И ми смо већ одавно, посматрајући енглеске привредне прилике, дошли до гледишта које данас заступа г. Кинс. Тачност овога мишљења најбоље потврђује амерички пример. Америка је после рата практивовала врло либералну новчану и кредитну политику. Њена привреда је стално располагала са обилним и јефтиним кредитима. Због тога је она за неколико година успела да заузме доминирајући положај у светској трговини; да туче енглеску производњу на свима тржиштима. На бази резултата који је дала новчана политика у Енглеској и у Сј. Америчким Државама може се формулисати најтачнији суд о томе каква је политика целисходнија, каква су дејства повећавања и смањења новчанога оптицаја и који је тачно смисао и домашај данас тако извиканог појма инфлације.

Ми смо уверени да ће се и код нас кроз не тако дуго време поставити питање повећања нашег новчаног оптицаја. Данашње стање у нашој привреди не може дуго трајати. Наша земља располаже са свима условима за привредно напредовање и то ће напредовање доћи ако се само мало уложи више рада и ако се привредним интересима поклони већа пажња. И данас би се могло већ дискутовати да ли наш новчани оптицај, који се већ неколико година готово не мења, одговара привредним потребама. Али онога тренутка кад се буде почело да ради на повећању наше пољопривредне и индустриске производње мораће се поставити и питање повећања новчаног оптицаја. Од тога како ово питање буде решено зависиће цела наша привредна будућност. Да ли ће у том тренутку превагнути гледиште дефлациониста чији је број код нас још заиста велики, или ће доста победити мишљење оних који

сматрају да се инфлација састоји у повећању националног новчаног оптицаја а да уношење страног новца путем зајмова не може имати инфлаторног дејства. Да ли ћемо, дакле, ићи ка постепеној дефлацији односно стагнацији или ћемо, као што је био случај са Немачком, извршити своје привредно ограничавање помоћу туђих средстава, или ћемо ипак потражити један други пут и повећаввајући новчани оптицај створити сами средства која суза рационалнó развијање наше привреде потребна, показаће најближа будућност.

У сваком случају ово ће питање заузимати прво место међу проблемима од чијег ће решења зависити правац и интензитет привредног развијања наше земље.

Др. Александар Јовановић.

АДМНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Једна пресуда Државног Савета по спору због неправилне лицитације.

На расписаној лицитацији за израду ситуационог, регулационог и нивелационог плана вароши Битоља, учествовали су, поред осталих, инжињери Д. Трпковић и М. Стојановић.

Лицитација је обављена, на основу Општих Услова, прописаних у смислу чл. 81 Зак. о Држ. Рачуноводству, по чијој тач. 3., на лицитацију су могла бити пуштена *само* она лица, која су надлежне власти огласиле за подобна. Кад је у питању *инжињер* за обављање инжињерских послова подобан је инжињер, који је добио дозволу од Министра Грађевина, за вршење приватне праксе; ово на основу чл. 10. Уредбе о оснивању инжињерских Комора у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Кад је у питању *посао геометарски* подобан је онај инжињер, који претходно положи испит из геометарске струке; ово на основу чл. 5. Уредбе о овлашћеним инжињерима и архитектама у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и чл. 1. Правилника о полагању стручног геометарског испита за инжињере, геодете, геометре, који хоће да се баве приватном геометарском праксом.

Од горе поменуте двојице учесника на лицитацији, први, — у тренутку лицитирања, — није имао нити дозволу од Министра Грађевина за приватну инжињерску праксу, нити пак положени испит за геометарску праксу. Ни о једној ни о другој околности нису били од његове стране поднети потребни докази; други пом. учесник ове је услове испуњавао и доказе поднео.

Д. Трпковић, међутим, био је пуштен на лицитацију и пошто је понудио најповољнију цену, лицитација је остала на њему.

Противу решења Министра Грађевина, којим је ова лицитација била одобрена, поднео је тужбу М. Сто јановић, заснивајући се на горњим аргументима неподобности Д. Трпковића, али је Државни Савет, пресудом од 30. маја 1928. Бр. 39163. тужбу *одбацио*, следећим разлозима:

„Подносилац ове тужбе, г. Стојановић се жали, што је ожалбеним решењем уступљен посао око израде регулационог плана града Битоља Драгутину Трпковићу, инжињеру, наводећи да је именовани био неподобан да учествује на лицитацији по овоме послу, па је уступањем овога посла Трпковићу повређен његов непосредни лични интерес заснован на закону као другом најповољнијем понуђачу; те да се и ожалбено решење, као засновано на оваквом неправилном поступку, треба поништити.

Из аката овога спора, види се, да је Драг. Трпковић, инжињер на дан лицитације имао законско овлашћење за приватну праксу, да је као сви остали предратни инжињери, полагао државни технички испит, на коме је поред осталог положио испит и из целокупне геодезије, а да у протоколу лицитације нема никакве примедбе, да није поднео доказе о плаћеној порези.

Према томе, именовани Трипковић има се сматрати подобним за учествовање на тој лицитацији.

Па како г. Стојановићу, као конкуренту на наведеној лицитацији, не би могао бити уступљен овај посао, пошто је његова понуда била условна те се са свих предњих разлога има сматрати, да очевидно његова тужба није заснована ни на каквом непосредном личном интересу, заснованом на закону; то се иста тужба, у смислу чл. 24. тач. 4. Зак. о Држ. Савету и упр. судовима има одбацити."

Овако је пресудило V. одељење Државног Савета, у своме саставу за 1928 годину, као надлежно.

*

Пре свега, у разлозима пресуде, Стојановић се третира као тужилац, док се правно средство једном назива жалба, а другом тужба. Између тужбе и жалбе, и по њиховој природи и по поступку *велика је разлика*. Ствар, у овоме случају није значајна, али је крајње време, да се у пресудама Државног Савета обрати пажња на *технички термин*.

А затим тужба је одбачена *пресудом*, на основу једног прописа, по коме се тужба има одбацити *одлуком* и одбачена је пресудом и ако због једнога у ствари процесуалног разлога, на предходном питању лицитације за тужбу, које се има расправити одлуком, одн. решењем, док се пресудом мериторно спор решава.

*

Пресуда Државног Савета не може се правно одбранити ни са гледишта поступка, по коме је донесена, нити са гледишта мериторне расправе самога спора.

а) *Са гледишта поступка.*

Тужба је одбачена, *без позива странака*, на основу тач. 4. чл. 24. закона, по коме се тако одбацују тужбе *„за које је очевидно да нису основане ни на каквом непосредном личном интересу заснованом на закону"*.

За правника је јасно да ова тачка чл. 24., као год и остале тачке истог члана, третира питање *чисте легитимације* за вођење спора. На име, по нашем систему управног правосуђа не постоји популарна тужба. Тужити може само појединац, који може *претендовати* да је извесно његово право или бар непосредни *лични* интерес заснован на закону, повређен управним актом. Да ли је та његова претензија основана или неоснована, да ли повреде заиста има или је нема, то је предмет *расправе* у спору. Али од момента, када он у тужби укаже, да *постоји могућност*, да је такве повреде било, односно, да дотичним управним актом

може бити ангажован и какав његов непосредни лични интерес, заснован на закону, примена тач. 4. чл. 24. зак., на његов случај је *немогућна*.

Државни Савет, одн. управни суд, нису овлашћени да поводом расправљања претходних и процесуалних питања, *оцењују правилност* управног акта, одн. умесност тужбе. То је објект самога суђења. Иначе, до суђења никад не би ни дошло, нити би Савет икад дошао у ситуацију, да тужбу одбацује после одржаног рочишта, по чл. 34. зак., пошто би сваку тужбу, за коју претходно нађе да је неумесна, могао одбацити по тач. 4. чл. 24. Таквим тумачењем закона, гаранције које закон пружа појединцу у организацији усменог и контрадикторног поступка у суђењу, биле би изигране.

Тужилац не мора већ у самој тужби исцрпети сва доказна средства, јер се по последњем ставу чл. 23. зак., доказна средства могу подносити и *на првом рочишту*. Отуда се већ лако може закључити, да Државни Савет не може судити о томе постоји ли или не постоји повреда *пре него се доказни поступак по закону обави*. Иначе Државни Савет може доћи у ситуацију, у коју је — поводом једног другог спора — себе ставило исто ово V одељење да пресуди, како појединац, коме је управна власт *експроприсала имање*, — нема легитимације за тужбу Државном Савету!!*)

Кроз пуних пет година Државни Савет судио је управне спорове, без рочишта, у писменом поступку, и ако је законодавац *завео* самим законом усмен поступак. Могућност за ово Државни Савет је нашао у чл. 50. Уредбе о Посл. Реду у Државном Савету и упр. судовима, која је одредба *била противна закону* и као таква *без правне важности*. Државни Савет јој је, одлуком своје Опште Седнице, правну важност признао и признавао све до 1. априла 1928 године, када ју је Финансијски Закон, у чл. 380 *укинуо*, и васпоставио законски систем.

Међутим, оваквим тумачењем тач. 4. чл. 24., како је у овој пресуди Државног Савета спроведено, иде се, можда и несвесно, на то, да се законски поступак за суђење управних судова *корегира*, мал'те не као излишан, и поново усвоји онај ранији тајан и писмен, можда и комотнији, бар за оне случајеве кад Савет већ по почетним актима судског поступка дође до уверења, да ће тужба *бити* неумесна.

Нормално је, да судија, који носи ма само и моралну одговорност за пресуду, тежи да се — пре него пресуди — потпуно обавести о ономе, о чему своју одлуку има да донесе. Нормално би према томе било, да Државни Савет даје одредби тач. 4. чл. 24. зак. тумачење *што уже*, спроводећи нормални доказни поступак до краја, а не *што шире*, ограничавајући тај поступак. А ово, чак и кад би било јасно, као што је, значење тач. 4. чл. 24.

Тумачење, пак, које је тој одредби Државни Савет дао у овој пресуди, погрешно је и *нестручно*.

*) Одлука Држ. Савета Бр. 17861-928.

*

б) *Са мериторне стране.*

Посматрајући пресуду са мериторног гледишта, констатује се, да је у пресуду унет *одговор* тужене власти на тужбу, без даљег проверавања. У пресуди се, на име, тврди, да је Трипковић на дан лицитације *имао законско овлашћење* за приватну праксу. У ствари, лицитација је одржана *20. јуна 1927. г.*, а дозвола Мин. Грађевина, којом му је било дато право приватне праксе, издата је *9. јула* исте године и објављена у Сл. Новинама 30. јула.

Државни Савет је исто тако био под сугестијама одговора на тужбу и у погледу *стручне подобности*, јер је схватио, како му је одговор приказао, да је доказ о овој подобности дипломатски испит на техничком факултету и државни технички испит, док — у ствари — како је већ напред наведено за обављање геодетске и геометарске праксе, *постоје нарочити испити*, који са редовним школовањем никакве везе немају.

Под сугестијом одговора на тужбу Државни Савет је био и кад је понуду другог надметача огласио *за условну*, што она у ствари није била.

Све је ово Државни Савет могао констатовати и израдити једну пресуду са нетачно представљеним чињеницама, зато што је прераном својом одлуком донетом на осн. тач. 4. чл. 24 *спречио*, да се обави *доказни поступак* у коме би тврђења одговора на тужбу била оборена и Државни Савет спречен да падне у заблуду, бар што се фактичког стања тиче. И ми ово и износимо само из тога разлога, да докажемо колика је опасност за суд, кад хоће да суди *по исказима само једне стране.*

*

У пом. пресуди Државни Савет, по нашем схватању, нетачно тумачи услове за спор против неправилно обављене лицитације. По њему тужиоцу ни је повређен *никакав интерес* том лицитацијом, пошто је његова понуда била условна, *те му посао не би ни-могао бити уступљен.* По томе би изгледало, да право на тужбу против неправилно обављене лицитације има *само онај лицитант*, коме би евентуално посао имао бити уступљен, да је лицитација била правилна. Ово није тачно.

У случају да извесна лицитација као неправилно обављена буде поништена, ефекат је пресуде, *да се обави нова лицитација.* Тужилац, који је у таквом спору успео, *не добија посао*, на место онога, који га је неправилно добио, он добија само могућност да буде нова лицитација, на којој може учествовати. Државни Савет *не уступа послове у рад*, он суди *о правилности управног поступка.* Отуда легитимацију за тужбу има сваки учесник на лицитацији, без обзира у коме је реду, по величини своје понуде, класиран, јер сваки од њих има непосредан личан интерес, заснован на одредбама закона о држ. рачуноводству, да лицитација буде по закону обављена.

Лицитант, који је други најповољнији понуђач, јавља се у спору као тужилац, легитимисан *повредом права*, које као нај-

повољнији понуђач има (јер је претпоставка у спору, да је *он најповољнији понуђач*), да посао буде њему уступљен — чл. 96. зак. о држ. рачуноводству. А то је, како се, види, сасвим друга ствар и различит основ тужбе, — о чему Државни Савет, дајући разлоге својој пресуди — није водио рачуна.

Љ. Радовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Једно спорно питање из чл. 29. уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти.

У споровима у којима тужилац тражи, на основу чл. 29. Уредбе о Убрзању Рада, да првостепени суд реши, да ли постоји надлежност избраног суда због предмета за који је по § 434. грађ. суд. пост. искључиво надлежан избрани суд, појављује се врло често у судској пракси једно спорно питање: да ли је првостепени суд дужан да у парници, у којој тужилац тражи да се реши постоји ли надлежност избраног суда, расправи сва спорна питања, која би се појавила између парничара, или је, пак, по закону потребно да суд тужиоца упути на особену редовну парницу, у којој би се пречистила сва спорна питања, па да први спор расправи тек онда, када се оконча парница на коју је тужилац био упућен?

Поводом овога спорнога питања Касациони Суд је у својим разним одељењима доносио потпуно контрадикторне одлуке, а III. одељење је ишло дотле, да је у истоветним случајевима доносило сасвим противуречна решења. Поједина одељења су налазила да је првостепени суд дужан да у истој парници, којом се тражи решење о постојању надлежности избраног суда, расправи сва спорна питања између парничара и да, по оцени поднетих доказа и истакнутих спорних питања, донесе одлуку о томе да ли постоји за дотични предмет надлежност избраног суда или не. Друга, пак, одељења била су мишљења да је првостепени суд дужан, у случају да тужени тужиоцу у опште оспори право из кога би се изводила надлежност избраног суда, да тужиоца упути на редовну парницу, у којој би имао да пречисти сва спорна питања од којих зависи решење по првој парници, да застане са извиђањем првога спора, док се ова редовна парница не оконча, па да о надлежности избранога суда по првоме спору реши тек онда, када се извршном одлуком по редовној парници спорна питања пречисте.

Ово спорно питање јавља се најчешће у овом облику: тужилац тражи да суд реши да постоји надлежност избраног суда за деобу заједничког одређеног имања. Он у тужби помене сво оно имање које има да се дели између њега и туженога. Тужени, било у одговору на тужбу, било на рочишту, оспори тужиоцу право на деобу именованих ствари и истакне да тужилац на тим стварима нема никакво право, по коме би могао да тражи деобу истих.

Сада се појављује напред постављено питање: да ли суд треба да према принетим доказима одлучи: има ли тужилац и у којој мери право деобе изложеног имања, па да по свестраној оцени доказа реши у истом спору да постоји или не постоји надлежност избраног суда за деобу? Или је, пак, суд дужан да тужиоца упути да у одређеном року поведе засебан спор, у коме ће имати да докаже све оно што му тужени оспорава, да застане са првим спором, док се ова редовна парница не оконча и да о надлежности избраног суда реши, пошто се редовна парница заврши.

Да је ово питање спорно код наших судова, видеће се из неколико примера, које смо извадили из књиге: „Судска Пракса у 1925. години" од Србислава Ковачевића, касац. судије.

У једном спору првостепени суд нађе својим решењем да треба застати са извиђањем спора о надлежности избраног суда и тужиоца упути на редовну парницу да тамо докаже да има право наслеђа на стварима, чију је деобу тражио, пошто му је тужени оспорио право деобе по основу наслеђа. Касациони Суд у своме III. одељењу, примедбама својим бр. 3422 од 1. маја 1925. године, поништи то решење првостепеног суда са ових разлога.:

„По чл. 29. уредбе о убрзању рада суд има да расправи само питање о томе, да ли према поднетим доказима постоји надлежност избраног суда за суђење по овом предмету. И када суд нађе, да тражење није основано на законским доказима који дају право на деобу путем избр. суда, онда суд има с обзиром на то да донесе одлуку односно умесности тражења састава избор. суда.

Према овоме, кад суд налази, да тужиља није доказала право наслеђа на имовини чију деобу тражи, онда је суд погрешио, што није донео одлуку о томе, да ли је доказано и умесно тужбено тражење или није, већ је са расправом тога питања застао и упутио тужиљу на парницу за утврђивање права наслеђа, које је требало да послужи као основ за тужбено тражење."

У другом једном спору Битољски Првостепени Суд нал азн:

„Да би за деобу био надлежан изабрани суд потребно је, да је имовина задружна својина парничара —§§ 433. и 434. гр.с. п.,како тужени не признаје да је пом. имање задр. својина, већ подноси изводе из башт. књига, да је то његова лична својина, те тиме оспорава тужиоцу свако право на спорно имање, а тужилац не признаје да се поднети изводи из турских тапијских књига односе на спорна имања и како по чл.29.ур. о убрз. рада суд има да реши само, да ли постоји или не надлежност избраног суда, то се предходно има расправити питање о праву тужиочевом на деобу спор. имања, од исхода тога питања зависи и решење спора. Па како је тужилац слабији у праву, јер је тужени за доказ поднео изводе из турских тапијских књига, то на основу чл. 2. т. 7. несп. прав. решењем од 4. IX-24. бр. 15980 упути тужиоца на парницу противу туженог да тим путем докаже да има право на деобу спор. имања."

То решење Касациони Суд у истом свом III. одељењу поништи примедбама својим бр. 874 од 15. II-1925. године са ових разлога:

„По чл. 29. ур. о убрз. рада суд решава питање о надл. избор. суда, пошто предходно извиди и оцени доказе парничара о томе, да ли је утврђено постојање кога споменутог случаја из § 434. гр. с. п., за чију би расправу био надлежан избр. суд.

Према томе, суд је погрешио, *што није улазио у овом спору у оцену поднетих доказа од стране парничара*,*) на основу којих би имало да се реши питање о основаности тужиочевог тражења, већ је и без такве предходне

*) Курзив је наш.

оцене, упућујући тужиоца на особену парницу, одложио решење овог спора само из тог разлога, што тужена страна оспорава тужиоцу свако право на спор. имање. Међутим, умесност таквог приговора туженога требало је оценити."

У трећем случају првостепени суд упути тужиоца на особену парницу, јер му је тужени оспорио право на деобу, истичући да је деоба раније била. И ово решење III. одељење поништи примедбама својим бр. 11313 од 21. децембра 1925. године са ових разлога:

Према томе, кад је тужилац Благоје својом тужбом тражио решење о надлежности избраног суда и за то поднео доказе, а тужени Јанко и остали навели да овде не постоји надлежност избраног суда и за то поднели своје доказе, онда је суд по пом. пропису био дужан да поднете доказе и једне и друге стране оцени и донесе решење о главној ствари.

За то је суд погрешио, када је у разлозима решења не ценећи доказе странака нашао, да је спорно питање о томе, да ли је раније било деобе или не, и да се то питање има да расправи особеним спором, па на основу тако погрешних разлога донео погрешну одлуку, којом је оставио тужиоцу право да у особеној парници докаже право да није било деобе, а дотле да не постоји надлежност избраног суда, — већ је требао у овоме спору заснованом на чл. 29. уредбе, да оцени доказе и једне и друге стране и на основу те оцене донесе решење: да ли постоји надлежност избраног суда или не, *јер се баш у овом спору имају да извиде и оцене сви докази од којих зависи решење истакнутих питања.*"*)

У четвртом случају то исто III. одељење оснажило је својим решењем бр. 1252 од 21.-II. 1925. г. једно решење Штипског Првостепеног Суда бр. 10528 од 11-IX-1924. године по једном спору у коме је тужиља тражила надлежност избраног суда за деобу имања од наследника њеногa мужа и где је тужени тужиљи у опште оспорио право на деобу по основу удовичког ужитка. Дакле, исто одељење нашло је да је прв. суд правилно поступио, што је у самом спору за утврђивање надлежности избраног суда оценио и решио спорно питање: да ли постоји у корист тужиље право удовичког ужитка, од чега је зависило и питање да ли ће постојати надлежност избраног суда.

У петом случају III. одељење примедбама својим бр. 16360 од 23. новембра 1925. године поништило је једно решење Крушевачког Првостепеног Суда бр. 7944 од 4. марта 1925. године са разлога:

„Погрешно је суд нашао да нема места тражењу тужилачке стране за састав избраног суда и заснивајући своје решење на томе, да тужилац није поднео доказ о ортаклуку на почесне спекулације, упутио тужилачку страну на засебну грађ. парницу, да у њој предходно утврди, да је између њега и тужених постојао уговор о ортаклуку за почасне спекулације. По чл. 29. уредбе о убрзању рада у спору који се води о томе да ли има места саставу избраног суда, кад се овај тражи по основу уговора о ортаклуку на поч. спекулације, и ма да се цене сви наводи и докази, који се за то подносе, а не, да се они цене *у новој засебној парници*,*) која би се требала предходно да води. Према томе и суд је био дужан, да све те доказе, које је тужилачка страна поднела по поступку извиди и оцени....."

Али, потребно је цитирати још два случаја из којих ће се видети, да је баш то исто III. одељење. Касац. Суда у истоверним случајевима доносило одлуке, које су права супротност одлукама у напред побројаним случајевима.

*) Курзив је наш.

Тако, у једном спору Ваљевски Првостепени Суд донесе ово решење:

„Кад се деобачари нису могли сагласити на деобу и тужани на исту не пристаје наводећи, да су се они у своје време поделили и да од тада одвојено живе, и да је имовина која би имала бити предмет деобе искључива својина туженог М. и пок. Д., онда се појављује спор о праву на деобу, за који није надлежан изабрани суд, већ редовни суд и за то налази, да не постоји надлежност изабраног суда."

Касац. Суд у своме III. одељењу решењем бр. 8526 од 3. октобра 1925. оснажи ово решење првостепеног суда.

У другом једном случају то исто одељење примедбама бр. 9873 од 6. новембра 1925. године поништи једно решење Шабачког Првостепеног Суда бр. 25188 од 24.-5-1925. године, којим је суд нашао да постоји надлежност изабраног суда, пошто је тужилац доказао задружни однос.

Разлози III. одељења су следећи:

„Јер када се је тужени у одговору и на рочишту противио деоби, оспоравајући постојање задружног односа између њега и тужиоца, онда је суд погрешио кад је нашао да овде постоји сагласност странака о главном и предходном питању о постојању задруж. односа између њих, па према томе узео да је надлежан избрани суд за деобу њине имовине. Лична је ствар парничара хоће ли или не водити спор о питању постојања задружног односа и да ли има места деоби, али док се ово питање као предходно не расправи не може се донети одлука о надлежности изабраног суда за суђење у смислу чл. 29. ур. о убрз. рада."

Из цитираних одлука види се, дакле, да је једно исто одељење по истоветним случајевима доносило сасвим противуречне одлуке.

Међутим, II. одељење Касационог Суда у неколико случајева које ћемо навести, стајало је непрестано на гледишту да првостепени суд не може решавати о томе, да ли постоји надлежност изабраног суда, док се у редовној парници не пречисте сва спорна питања од којих би зависило питање надлежности изабраног суда.

Да наведемо неколико примера из судске праксе овога одељења.

У једном спору првостепени суд одбије тужиоца од тражења зато, што није доказао своје право, али II. одељење примедбама бр. 3831 од 11.-V-1925. године поништи то решење са разлога:

„Када тужени тужиљама не признају право на деобу с тога, што је имање раније подељено и тужиље добиле своје делове, то се према томе питање о постојању или непостојању раније деобе појавило као спорно, онда је суд погрешио, што се упуштао у оцену тога питања, да ли је деоба тога имања постојала или не, па исто решио по кратком поступку, већ је интересовану страну требао према чл. 2. т. 7. несп. правила правила да упути на редовну парницу, те да путем спора докаже своје право, а док питање о праву на деобу не буде расправљено да тужитељице одбије од тражења састава изабраног суда.

У другом једном случају ово исто одељење својим решењем бр. 8213 од 28. септембра 1925. године оснажи једно решење првостепеног суда, којим је тужилац био упућен на парницу да докаже право деобе, пошто је тужени истицао да је то право застарело.

У трећем случају II. одељење решењем бр. 1017-25. г. оснажи једно решење првостепеног суда, којим је тужилац био упућен на парницу да докаже право деобе на оспореним парцелама.

У четвртом случају то одељење поништи једно решење пр-

востепеног суда примедбама бр. 5803 од. 5. јуна 1925. године са разлога:

Што се пак тиче питања да ли ортаклук између парничара постоји, у расправу тога суд се није могао упуштати и расправљати га по кратком поступку, већ би се оно као спорно имало пречистити у редовној парници ако би то питање било од утицаја за расправу питања о надлежности избраног суда т. ј. ако би се утврдило да је између парничара постојао ортаклук за почесне спекулације за расправу кога је једино надлежан избрани суд."

Исто ово спорно питање појављивало се и пред I. одељењем Касационог Суда, које је стало на исто гледиште са II. одељењем. У једном спору I. одељење поништи примедбама бр. 7429 од 30. септембра 1925. године једно решење првостепеног суда са ових разлога:

„Кад тужена страна не признаје никакво право тужитељици на ово имање за све време докле га она по закону као удова има да ужива, наводећи да тужитељица као наследница тек после њене смрти или преудаје може се наслеђем користити и уживати поменуто имање, онда је то питање спорно и као такво има се парницом расправити, а не кратким путем и решењем. — чл. 2. т. 7. несп. прав."

Цитирањем ових одлука разних одељења желели смо да изнесемо све разлоге, који говоре и за једно и за друго гледиште. Јер, ако би само укратко регистровали ове случајеве, не би пред собом имали у потпуности све разлоге појединих одељења и, према томе, постављено питање остало би и даље нејасно.

Намерно смо навели више одлука, и ако би се могло приговорити да је било довољно навести две из којих би се разлика у гледиштима могла видети, јер у свакој од цитираних одлука има нових разлога, који ово питање боље осветљавају.

Ценећи разлоге и за једно и за друго гледиште, налазимо да је основаније оно, по коме се у парници за утврђивање надлежности избраног суда тужилац упућује на особену редовну парницу, да тамо своје право докаже, ако тужени не пристане на састав изборног суда, оспоравајући тужиоцу само постојање права из кога би се изводила надлежност избраног суда. Налазимо, дакле, да се са спором има заостати, да се тужиоцу има одредити рок у коме има парницу да поведе и да се спор за утврђивање надлежности избраног суда има окончати само онда, када се оконча и заврши редовна парница. Разуме се, да ће успех тужиоца зависити од тога, како ће се развити редовна парница. Ако у парници редовној докаже своје право, онда ће суд решити да постоји надлежност избраног суда, иначе ће га одбити од тражења.

Да своје гледиште образложимо.

чл. 29. Уредбе о Убрзању Рада законодавац је наредио да ће првостепени суд имати да решава у споровима за утврђивање надлежности избраног суда само оно што је раније било предмет оцене полициске власти. Познато је, да је раније, пре Уредбе о Убрзању Рада, полициска власт решавала, на захтев странака, о саставу избраног суда. Ствар није задавала тешкоће, ако би се парничари сложили да им суди избрани суд по предметима, које предвиђа § 434. грађ. суд. пост. Ако би се парничари сагласили да им спор пресуди избрани суд и ако између њих не би било ништа

спорно, онда су они под руководством полициске власти бирали судије и ствар је излазила на суђење избраном суду. Али, ако би један парничар оспорио у опште право ономе који је тражио састав избраног суда, онда је ствар постојала заплетенија и полициска власт упућивала је тужиоца на редовну парницу да тамо докаже да има право, које му тужени оспорава. Код полициске власти, у већини случајева била је у питању деоба, развило се право парничење и решења полициских вл астиишла су преко окружног начелника и министра унутрашњих дела чак и до државног савета. Наравно, да се овим путем тешко долазило до састава избраног суда. Да би се ово прекратило, законодавац је у чл. 29. наредио да ће сва ова питања имати у будуће да расправља првостепени суд по кратком поступку, јер по природи својој овакви спорови и принадлеже редовном суду, а не полицијској власти. Законодавац је наредио да ће ова питања суд расправљати решењем, а не пресудом, дакле, да ће их расправљати кратким путем. Кратким путем зато, што по жалби одлука првостепеног суда иде директно на разматрање Касационом Суду, обилазећи апелациони суд. Да је тужилац, и пре ступања на снагу Уредбе о Убрзању Рада, био дужан да води редовну парницу, ако би му тужени пред полицијском влашћу у опште оспорио право, може се видети и из следеће одлуке Касац Суда, која је донета у општој седници од 19. маја 1920. године бр. 5013, која делимично гласи:

„Нема сумње да је § 434. прописана апсолутна надлежност избраног суда за спорове побројане ту у пет тачака и још за спорове из последњег става после пете тачке, о деоби загругара, и да, према томе, избани суд има да пресуди шта ће задругару који се дели припасти од задружног имања, кад се о томе исти задругар не може да сагласи са онима од којих се одељује, али да се тога ради може приступити саставу избраног суда и овај по томе предузети своје функције, потребно је да није спорно имање што се, као задружно, има да дели, као и колики је део у том задружном имању онога који се одељује. Ако је пак ово спорно, онда се то има предходно расправити. А за расправу овога стоји редовна законска надлежност.....

Састав избраног суда за деобу и његове даље функције настају тек пошто се о наведеноме предходно сагласе они, који се имају поделити, или пошто се то расправи у редовном спору..... Зато полициска власт, као и помоћни органи судске власти у овој ствари имаће да приступе саставу изабраног суда тек пошто се отклоне сва напред поменута претходна питања као спојна т. ј. да задругаре, који се имају да поделе, позову да изаберу судије, па, ако ко од њих то не би хтео ни тада учинити, да место њега сама изабере судију. Али остаје то, да је овај спор потребан кад је спорно питање о имању које се, као задружно, има да дели, и о делу што га у томе има задругар.“*)

Исто резоновање има се применити и у погледу чл. 29. Уредбе о Убрзању Рада. По нашем мишљењу првостепени суд може решити да постоји надлежност избраног суда само онда, ако се парничари сагласе на избрани суд, али се не могу да сложе, у случају деобе, — ми у овој расправи имамо у виду само т. 5. § 434. грађ. суд. пост. — колики ће и какав део коме припасти. Он ће решити да постоји надлежност избраног суда и онда, када се поднесе пресуда, односно одлука, редовнога суда из које се види да су сва спорна питања, од којих зависи утврђивање надлежности избранога суда, расправљена, без обзира на то, што неко од пар-

ничара не би пристајао на састав изабраног суда. У свима другим случајевима првостепени суд је дужан тужиоца упућивати на парницу, па по завршетку ове решавати о надлежности изабраног суда.

Да је ово гледиште тачно види се из тога, што је законодавац у чл. 29. Уредбе о Убрзању Рада наредио да ће се питање надлежности изабраног суда расправљати кратким путем, решењем а не пресудом. Правило је да се сви спорови расправљају у редовној парници, а изузетно се они расправљају кратким путем. Сви приватно правни спорови извиђају се и суде пред нарочитим инстанцијама, судовима, у кругу одређене надлежности.

Спор за утврђивање надлежности изабраног суда по својој природи непроценим је, јер се решењем тужиоцу не досуђује неко проценимо право, већ се њиме констатује да ли постоји надлежност изабраног суда. Да је овај спор непроцениме природе види се из закона о таксама. Т.Бр. 157. поменутог закона предвиђа за непроцениме парнице, као службености, усиновљења, оглашења за распикућу, поништај тестамента и т. д., таксу од 300 динара. Уз тај тарифни број додата је напомена 1. која гласи: „Ова се такса плаћа и за преставке, које се подносе првостепеним судовима ради решења питања о суђењу изабраног суда".

По чл. 18. Уредбе о Убрзању Рада првостепени суд, као колегијални, надлежан је и за све спорове непроцениме природе. У редовном спору непроцениме природе, изузев случаја из § 335. грађ. зак., први надлежни суд је првостепени суд. Он спор о главној ствари окончава пресудом. Затим ствар иде по жалби апелационом суду и најзад противу пресуде апелационог суда изјављује се жалба Касационом Суду. Дакле, редован спор непроцениме природе иде пред три инстанције на суђење: пред првостепени, апелациони и Касациони Суд. Јасно је, да се сва спорна питања, по правилу, морају расправљати у редовној парници и да та парница, ако је спор непроцениме природе, иде по жалби парничара пред три суда.

Ако се узме да је спор за утврђивање надлежности изабраног суда непроценим, а ми налазимо да јесте, онда се по смислу чл. 29. Уредбе о Убрзању Рада он не може сматрати редовни спором, пошто овај пропис предвиђа да ће се такав спор расправљати само решењем, а не пресудом. Тим прописом предвиђена је скраћена процедура јер по жалби предмет са решењем иде директно Касационом Суду на расматрање у смислу § 322. грађ. суд. пост., обилазећи апелациони суд, и ако је и он надлежан да по § 309. т. 1. грађ. суд. пост. расматра пресуду првостепеног суда, која је изречена о непроценимом предмету.

Када у спору за утврђивање надлежности изабраног суда тужени оспори тужиоцу право на деобу извесних ствари, онда се ту појављује једно спорно питање о стварима, које се могу проценити, које се може само у редовној парници расправити, а ми смо видели да се редовна парница води пред надлежним судовима према вредности спора. Тако, ако је вредност спора преко 3000

динара, онда ће спор бити изваћан пред првостепеним судом, као колегијалним, затим ће ствар ићи апелационом и најзад Касац. Суду. Ако је вредност спора од 500 до 3000 динара, спор ће извићати појединачни судија и апелациони суд. Дакле, било да је оспорено право процениме, било да је непроцениме природе, оно се мора у редовној парници расправљати, а из изложеног се види да су путеви, којима редовна парница иде, различити од пута, којим иде спор из чл. 29. Уредбе о Убрзању Рада.

Ако се стане на гледиште да се у истом спору за утврћивање надлежности избраног суда могу распрчвљати сва спорна питања као да тужилац у опште нема право на деобу, да је деобе било, да му се право застарило, да се он тога права одрекао и т. д., онда би значило, да се ова питања могу расправљати и кратким путем, без изречног законског наређења. То би значило да се једно исто спорно питање може расправљати и у редовној парници и кратким путем, а то би био апсурд. Да ово докажемо једним примером.

Без сваке сумње тужилац може и не тражити одмах састав избраног суда. Пошто му тужени оспорава право деобе, он може и има право поднети тужбу редовном суду и тражити да суд пресуди да он има право деобе на извесним стварима — имању —, па кад суд пресуди да то право њему припада, он може тражити састав избраног суда и уз преставку приложити извршну пресуду, да има право деобе на означеним стварима. Ако је вредност спора преко 3000 динара спор ће ићи првостепеном, апелационом и Касационом Суду, а ако је спор од 500 до 3000 динара он ће ићи појединчаном судији и апелационом суду. Ако би спорно питање било непроценимо спор ће ићи пред три суда, као што је и раније наведено.

Сада, ако би се усвојило погрешно гледиште да се спорна питања имају у истом спору за утврћивање надлежности избраног суда расправљати кратким путем, онда би тужилац могао да не води за оспорено право ону редовну парницу, већ би могао да изабере онај кратки пут. Било би довољно да се обрати преставком првостепеном суду да суд реши да постоји надлежност избраног суда за деобу извесних ствари — имања — , па да једним краћим и јевтинијим путем дође до одлуке, која ће му признати право деобе на стварима, које жели да дели. Ако би му тужени оспорио право, првостепени суд би имао да у истом спору рашчисти сва спорна питања и да решењем оконча и питање права на деобу и питање надлежности избраног суда. Из овога примера се види да би се једно исто спорно питање могло расправљати на два начина и да би за расправу тога питања у једном случају били надлежни једни органи, а у другом случају други, а то се противи свима принципима надлежности.

АНАЛИ ПФБ | anali.rs

Да је оно друго гледиште погрешно види се из овога.

Чл. 29. Уредбе о Убразању Рада не говори о тужби, коју ће заинтересовани предати суду, када жели да суд реши постоји ли надлежност избраног суда. Овај пропис говори о обичној пре-

ставци, коју спомиње и т. бр. 157. зак. о таксама. Да се по обичној преставци не могу расправљати деликатна спорна питања о томе не може бити сумње, те се има узети да законодавац није ни желео да се у истом спору расправљају спорна питања. Има се узети да је он наредио да ће суд о надлежности решавати, ако има сагласности парничара или постоји извршна одлука редовнога суда, који је сва спорна питања пречистио. Да ову молбу законодавац не сматра тужбом, види се из тога, што он баш у истом чл. 29. помиње и тужбу, што значи да је он чинио разлику између тужбе и обичне преставке, којом се има тражити решење о надлежности избраног суда.

Пошто је ово питање спорно и пошто се оно на разне начине решава у појединим одељењима Касац. Суда, то би Министар Правде требао да у смислу чл. 63. Уредбе о Убрзању Рада изиште начелну одлуку Опште Седнице Касационог Суда, која би за све судове била обавезна. То захтева ауторитет правосуђа.

Раденко С. Лазовић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Bibliothèque de l' Institut de Droit comparé de Lyon (Француска.)

Ми смо већ имали прилике да упознамо читаоце „Архива" са важном научном установом „L'Institut de Droit comparé" (Институт за Упоредно Право) у Лиону који је основао Г. проф. Edouard Lambert (Лионски Универзитет), један од ауторитета европских у области Упоредног Права. Институт издаје, с времена на време, у збирци која носи горњи наслов (Библиотека Института за Упоредно Право у Лиону), дела на пољу Странога Законодавства, дела од неоспорне вредности за Науку Упоредно Право, а, осим тога, у једној таквој техничкој опреми да и она чини, заиста, част Институту и његовом управнику, Г. проф. Ламберу. Аутори тих дела, која Г. Ламбер редовно приказује својим ученим и умним предговорима, јесу по правилу доктори права Лионскога Универзитета који су, под руковођењем Г. Ламбера, радили и у Институту за Упоредно Право. Ми смо, у једном од ранијих бројева „Архива", прибележили издања Института из Руског Совјетског Законодавства а поименце из Законодавства које се тиче Грађанског Права. Сада ћемо овде скренути пажњу читалаца „Архива" на најновије књиге истога Института објављене у току ове, 1928., године. То је, најпре: „Le Droit corporatif international de la vente de soies", les contrats-types américains et la codification lyonnaise dans leurs rapports avec les usages des autres places", Paris, 1928., Marcel Giard, издавач (Међународно Друштвено Право код продаје свиле, амерички типски уговори и лионска кодификација у њиховим односима са оби-

чајима других тржишта). Дело је изишло у три, доста обимне, свеске (једна, прва, има преко 340 страна а друге две преко 360), као 18., 19. и 20. књига Библиотеке Института. Аутор јој је Г. Masaichiro Ishizaki („hogakushi" Царског Универзитета у Токију (Јапан), доктор права Лионског Универзитета, дипломирани студенат Института Виших Међународних Студија, Institut des Hautes Etudes Internationales, Париског Универзитета). Предговор који се налази у 1-ој свесци написао је Г. проф. Е. Ламбер.

Овај рад Г. Исхизаки бави се једним од најнапреднијих случајева тако званога „Друштвенога Права" (Droit corporatif), Права које се је почел о, има већ две три деценије, да развија како у односима самих послодаваца (patrons) тако и у њиховим односима са радницима. У кратким потезима, оно се састоји у томе да се, код спорова који могу наступити између индустриских одн. трговачких друштава, као и код спорова између тих друштава и радника запослених од стране друштава, избегне апел на државну судску власт и да се ти спорови расправљају и расправе међу самим парничарима, посредством *избраних судова*. У том погледу, учињен је последњих година знатан напредак, и оно што је још од 1903. до 1911. год. писао о томе Emmanuel Lévy и што се тада, од стране правника, сматрало као шимера, у многоме се доцније остварило. (В. о овоме раду Е. Lévy-a у збирци проф. Е. Lambert-a, по чијем предговору ми дајемо ове податке, „La vision socialiste du Droit"). Ово специално вреди за друштва (les corporations): она, врло често, када, разуме се, припадају истој категорији индустриској или трговачкој, закључују између себе *уговоре о избраним судовима* (Contrats d'arbitrage, Schiedsgerichtsverträge), тако да, ако се међу њима појаве неспоразуми и парнице, ове изнесу пред те судове на расправу. Овакви уговори се склапају не само међу друштвима, индустриским или трговачким, исте државе него и онда када таква друштва припадају разним земљама. Тим институтом постиже се ово двоје: прво, друштва избегавају да, подвргавајући се државним судовима, њихови односи потпадну под законске текстове често застареле или недовољне да се њима, правично, ти односи нормирају; друго, пресуда избранога суда има карактер једног посреднога *поравнања*, а познато је да је, за међусобне односе и интересе појединаца и друштвени мир, боље кад се спорови свршавају поравнањем или избраним судом него парницом пред државним судом, када се оно противничко, тачније непријатељско, расположење парничара за време трајања спора продужи и после свршетка овога и када, код парничара који је изгубио спор, овлада анимозност и против самих судија, јер су парничари који не успеју код суда готови да судским одлукама траже побуде свуда пре него у закону и правди: разуме се да овакви осећаји према суду нису ни најмање повољни по ауторитет судске власти. Колико и сам Законодавац полаже на мирно решење правних сукоба међу појединцима види се, код нас, из §-а 157. Грађ. Суд. Поступка који вели, у свом првом одељку: „Кад парничари предстану суду, председник ће их понудити да

се равнају, или да се сагласе на избрани суд, представивши им последице парничења" (в. у смислу исте тежње Законодавчеве и §§. 98. и 102. Срп. Грађ. Зак.).

Иста тежња постоји и у међународним односима, тежња за решавањем међународних сукоба помоћу *избраних судова*. Нарочито су, после Великога Рата (1914.—1918.), многе државе закључиле уговоре о арбитражи у којима су се, за све спорове техничке природе, обавезале на избрани суд. Истом идејом о надмоћности поравнања према парници, којом се *све добија* или *све губи*, руководили су се, јамачно, за време Великога Рата, они који су, а такви су се налазили у оба непријатељска табора, били за један споразумни мир (paix d'entente, de compromis, Verständigungsfriede) и којима су њихови противници, привrженици једне борбе *до краја* (названи, због тога, у Француској „les jusqu'auboutistes"), дали име „défaitistes" (т. ј. људи који желе да се дође до мира па ма њихова земља, мање више, и изгубила). Разуме се да, у колико се тиче Међународнога Права, не треба се сувише ослањати, у жељи за одржањем мира, на уговоре о арбитражи, и ако, несумњиво, и они доприносе, бар донекле, идеји мира. И, заиста, највећа опасност за мир лежи у суверености и независности држава: то начело, које, у самој ствари, значи узајамну тежњу појединих међународних индивидуалитета (држава) не само за одржањем него и за ојачањем и проширењем (државни и национални империализам), није, дакле, ништа друго до *начело рата*. Само напуштање данашњега система суверених држава и његова замена системом савезних држава у стању је, као што смо више пута имали прилике то рећи, да осигура општи мир.

Врло добро је Е. Ламбер формулисао правни и друштвени значај ове тенденције индустриских и трговачких корпорација у једном свом предавању на Универзитету у Брислу (Белгија), објављеном, укратко, у la „Revue de l'Université libre de Bruxelles" Мај—Јули 1927. (студија: „La jurisprudence internationale et le droit comparé"). „У своме односу према германско-латинском *грађанском праву* и англо-америчанском c o m m u n l a w (општем праву), Право о раду (le droit du travail) тежи да задобије улогу која се може сравнити са улогом коју је, у римској историји, играло преторско право према i u s c i v i l e: улогу једног права основанога на правичности (droit d'équité) које се развијало задирући поступно у стриктно право (droit strict), стављајући насупрот законским установама једног економског режима у опадању (en décadence) правне тежње нових времена. Ово ново Право, колективистичкога духа и међународнога расположења (d'humeur internationale), стално проширује своје поље акције, захватајући нове категорије правних односа. Његов дух је одређен, тим самим, да се улије све више у целину опште судске праксе" (наведени предговор E. Lambert-a).

Овај утицај еволуције друштвенога права (le droit corporatif) на позитивно (законско) право више се запажа, када се тиче од-

носа послодаваца (био послодавац друштво или појединац) и радника него када су у питању односи међу самим друштвима, а то стога што „јурисдикције, као наши les conseils de prud'hommes" (в. овде чл. 80. à 82. нашега, Српскога, Закона о Радњама од 29. Јуна, 1910. год. по ст.к, о суду добрих људи, Уредбу о Судовима Добрих Људи од 16. Априла, 1912. год., по ст. к., као и §§. 159. à 177. Југословенскога Закона о Осигурању Радника, од 14. Маја, 1922. год., о судовима радничкога осигурања), „раде под контролом државних судова (tribunaux de droit commun), док установе избраних судова које примењују и развијају друго право (т. ј. право корпорација, le droit corporatif), тако су одређене да могу да избегну судски надзор" (E. Lambert, у предговору). Ово нам објашњава и разједињење енглеске јуриспруденције у два антагонистичка тела, commun law и јуриспруденција судова који суде на бази правичности (cours d'équité). Тачно је, продужује Е. Ламбер, казао Емануел Леви још 1903. год. да постоји „Тенденција социалних група да саме себи деле правду не тражећи њено тумачење од стране државних судија" (предговор).

Та тенденција могла би се проширити и на саме појединце те да и они своје односе увек нормирају без призива државне власти, увек то јесте и онда када, поводом њих, наступи спор међу њима. Ово би значило да појединци буду сами себи судије и да тако учине, бар у колико је реч о Приватном Праву, излишном државну власт. Али, такви људи који би сами себи били жандарми, и то правични жандарми, припадају будућности. Истина је да употреба установе поравнања и избраних судова много утиче на појединце у смислу пријатељства, слоге и мира, али, као год што не треба очекивати, у Међународном Праву, од тих установа дефинитивне резултате у погледу општега мира, исто тако не треба се одавати уображењу и илузијама, када је реч о значају и дејству тих институција у погледу односа међу појединцима. Јер, оно што је у међународним односима суверености држава то је, у односима појединаца (а ту подразумевамо и корпорације), субјективно право: и оно је једна врста суверености т. ј. сила, власт. И догод постоје субјективна права појединаца, то јест догод постоје међу појединцима независне силе које теже, као и физичке силе, да се прошире у времену и простору, дотле ће бити и сукоба и борбе међу појединцима односно дотле ће бити потребна држава и њена власт да расправља те сукобе и борбе: неће бити, за то, довољне, ни издалека, установе поравнања и избраних судова. И тек онда када и друштву нестане сасвим појма о субјективном праву (схватило се ово у класичном или Duguit-евом смислу), то јест догод не ишчезне приватно право и егоизам и на место њих не дође само *дужност* и алтруизам, неће се Човечанство ослободити установе *државе* која установа, у колико одржава мир унутра, у толико овај загрожава споља и доводи до ратова.

Чињеница, пак, да је Г. Ishizaki могао написати само о друштвеном праву (le droit corporatif) у области индустрије свиле

тако обимно дело показује колико је развијена та индустриска грана (Лион, Цирих, Турин, Милано, Њу-Јорк, Енглеска, Јапан). Међутим, свила је, изузимајући њену евентуалну употребу у медицини и хирургији, један од најзнатнијих и најраспрострањенијих раскоши, а факат да је индустрија свиле тако развијена показује у исти мах и развијеност чулних потреба и уживања код људи, јер луксуз у оделу и уопште у животу није, свакако, знак спиритуализирања човека. Развој луксуза, као развој материалне стране човековога бића и његових прохтева, то је, наравно, развој егоизма који опет води борби а борба трпљењу. Могу корпорације индустриске и трговачке, у својим узајамним односима, захваљујући друштвеном праву (le droit corporatif), одржати мир и споразумевање; али, материалистичке творевине, дакле, по својим тежњама, творевине империалистичке, индустриска и трговачка друштва су утицала и непрестано — и све свише — утичу на државну политику у истом смислу то јест смислу империалистичком. И Велики Рат, у многоме, дугујемо овом индустриском и капиталистичком империализму, па, дакле, и самоме свиленоме капитализму. Разуме се да ова наша дигресија, у приказу дела Г. Ishizaki, далеко је од тога да аутора и његовога учитеља, Г. Ламбера, представи као научнике који су расположени симпатично према капитализму и његовом империализму: Г.Г. Ламбер и Ishizaki и њихово дело долазе, напротив, међу оне научне факторе који мире а не завађају, њихова наука не производи загушљиве гасове него, као што се види из наведених ставова предговора Г. Ламбера, жели да идеја друштвене колективности све више и више замењује идеју појединачнога индивидуализма, тога узрока борбе и ратова, дакле узрока највећега дела људских невоља и патњи. **Ж. М. Перић.**

Неки нови прилози за историју словенских права.

XI. Нове студије из историје Југословенског судства.

Две нове студије из историје југословенског судства долазе из пера г. Владислава Намисловског, и то: 1) „Die Teilnahme der Bevölkerung an der Rechtssprechung in den mittelalterlichen kroatischen und serbischen Ländern (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven N.F. Band III, Helft III, 1927, S. 345—364) и 2) „Proces chorwacki XIII wieku" (Rozprawy Polskiej Akademii Um., wydz. hist.-filoz., serja III, tom XLI, № 5, r. 1927, s. 1—46).

Замисао је прве студије нешто шира, на име има у виду да питање о учешћу народног елемента у суду код Словена постави у везу са утицајем на словенске народе било римске, било византијске цивилизације, и то тако да је први утицај стварао или барем одржавао вршење суда уз учешће народног елемента, а други је тај народни елеменат укидао. Према томе су, као што тврди г. Намисловски, Русија и Србија биле лишене народног елемента у своме судству. Наведено генералисање није тачно. Г. Намисловски превиђа редовно учешће т. з. „добрих људи" у провинцијалним судовима Московске државе XV—XVI в., судије би-

ране од становништва у истој држави на основу судске и управне реформе спроведене средином XVI века, најзад земаљске судије у северно-руском Приморју у XVII веку; превиђа такође и т. зв. „копне судове“[1]) у Литванској Русији и Украјини, који су били једна врста прастарог народног суда.[2]) Сем тога, кад г. Намисловски говори о народним елементима у судству, он не прави разлике између општенародних и сталешких представника на суду, због чега његове генерализације нису нимало прецизне. Из наведених разлога заслужује пажњу само оно конкретно, што нам писац пружа односно судског уређења у средњевековној Србији. У том ужем оквиру писац претреса три следеће установе: 1) „станак“, као једну установу међународног правног поретка, 2) специалне судове за парнице између Срба и странаца унутра у земљи и 3) институт саклетвеника (Eideshelfer) у српском судству (350). Г. Намисловски је већ више пута писао о српском судству и судском поступку на пољском, па чак и на српском језику[3]) и ми смо већ његове дотичне публикације приказивали и оцењивали.[4]) Најновија студија г. Намисловског на немачком језику већином само генералише претходне пишчеве расправе и износи дотичне закључке пред један шири круг читалаца, него онај, који чита пољски и српски. С тога нема потребе да понављамо оно, што смо већ један пут приказали српским читаоцима. Али има у последњој студији г. Намисловског нечега новог, што је изазвано променом у научним погледима писца. То се баш тиче једне важне и на свакојаки начин прослављене установе средњевековног српског судства, и то — пороте. У почетној својој расправи г. Намисловски сматра старосрпску пороту као пресудну пороту и убраја поротнике у састав суда поред државног судије у жупи (Ustroj, 13—26) и чак изрично тврди, да се у пороти „одржало старо народно судство, које је конкурисало са јурисдикцијом владаочевом“ (ib., 20). При томе писац спомиње спор, који постоји у књижевности односно правне природе старосрпске пороте, али у погледу признавања доказне пороте зна само мишљење Вл. Мажуранића (ib., 17). У потоњем нацрту судског поступка у средњевековној Србији ствар се мења. Већ у књижевности, коју писац наводи на челу свога нацрта, налазимо познату монографију Бож. Марковића „О доказима у кривичном поступку“ (2-го изд. 1921. г.). Тај је нови књижевни извор извршио на г. На-

1) „Копа“ значи скуп; копни суд је дакле суд на народном скупу.

2) О тим копним судовима постоји обилна књижевност, почињући од 1850 г. Наших дана дира у питање о копним судовима *Jan Adamus* (Z zagadnien prawa litavskiego, Lwow, 1926, s. 47-56) и пружа о њима специалну монографију *Иринарх Черкаски* (Громадскиј копниј суд на Украјини- Руси XVI-XVIII в. в., *Праци комисији дља виучавања историји захидњо-руского та вкрајинского права*, изд. Украјинске Академије Наука, свеска IV, Кијев, 1928.

3) Ustroj sadowy sredniowiecznej Serbji Lwow, 1922; Нацрт развоја судства у средњевековној Србији, *Архив за пр. и др. науке*, 1922, књ. XXII, s. 23-34: Zarys postepku sadowego w sredniowiecznej Serbji. Warszawa, 1925; Serbskie prawo sadowe w wiekach srednich, Lwow, 1926.

4) *Архив за пр. и др. науке*, књ. XXI, 1922, с. 458-465; *Teodor Taranowski*, Historija prawa poludnieowo-slowianskiego, Lwow, 1927, s. 33-37.

ANALI PFB | anali.rs

мисловског одлучни утицај, те је он пошао за тезом г. Бож. Марковића, да је старосрпска порота била доказна порота (Zarys, 23). У свом „судском праву" г. Намисловски прави разлику између првог постанка пороте под кр. Милутином (Serbskie prawo sadowe, 41) и дефинитивног формирања пороте у законодавству цара Душана (ib., 64—65). У дефинитивном облику карактерише пороту као „доказну судску клупу", дакле у ствари опет спроводи поглед Бож. Марковића, само се на њега више не позива, нити га наводи у општем списку књижевности (ib., 84—85). У својој најновијој немачкој студији г. Намисловски већ скида поротнике са судске клупе и сматра пороту као једно доказно средство и то као једну врсту саклетвеника (Eideshelfer), који нису улазили у састав суда, тако да суд са поротом није ништа изменио општи правац српског судства, који је принципиелно искључивао из суда ма који народни елеменат (354 — 362). Опет ни једном речи не спомиње г. Намисловски монографију Марковићеву. То је незгодно, јер је без сумње г. Намисловски одустао од свога првобитног тврђења о пресудној пороти баш под утицајем образложеног учења Бож. Марковића, коме сад стоји ближе, него у своме „Српском судском праву". За немачке читаоце биће само од штете, што их писац није упутио на правог аутора оних погледа, које пред њих износи.

Још треба да се зауставимо на питању, да ли је суд у средњевековној Србији био инокосан или колегијалан. Раније је г. Намисловски тврдио, да је увек био један судија; томе не противречи ни чл. 181 Душановог Законика, који говори о судијама у плуралу, јер тај плурал обухвата не само судију, него и поротнике који су сачињавали битан део сваког српског суда (Ustroj, 15). Сада, пошто је г. Намисловски избацио поротнике из састава суда, чл. 181. Законика остаје за њега једна недоумица, која не може да се отклони (363). Тим поводом можемо само поновити наше старо тумачење (в. *Архив*, XXI, 460), да је обично у обласном суду радио један судија (чл. 182. Законика), а дела од нарочите важности („аште се обрете велико дело") могла је претресати и једна судска колегија (чл. 181), коју је увек лако било саставити, јер је у жупи без сумње било неколико судија (чл. 157. Душ. Зак.). По себи се разуме, да је наше тумачење само једна конјектура, али пошто нема никаквих судских аката дотичног доба, ништа се осим конјектуре не може ни дати.

На расправу је В. Намисловског скренуо повољну пажњу Никола Радојчић (*Летопис Матице Српске*, *књ.* 313, св. 2., 1928, Прилози, с. 42—43). Поводом недоумице, коју изазива код Намисловског чл. 181. Душ. Зак., Н. Радојчић цитира Basilicorum lib. II, tit, VI, cap. XXIII in fine, који пасус за шири круг читалаца у приступачнијем латинском тексту гласи: Si tamen dubitatis quaedam iudici de lege quadam emerserit, referat is hoc ad potentiam nostram et a nobis expecte rei scriptam explanationem aut interpretationem et secundum eam litem dirimat. „У њему",

вели Н. Радојчић, „није тешко препознати грчки узор српског закона, у ком се огледа, наравно, примитивнија српска процедура; у Византији су биле судије расположене да што више парница скину себи с врата и упуте цару; цареви су се бранили од тог кукавичлука и никад не би могли допустити да се због сваке недоумице иде на двор; у Србији је то било могуће, и због мање писмености сасвим је и разумљиво. Али и у византијском закону је говор о судији, не о једном од њих. Дакле, с те стране Василике не отклањају сумњу Намисловског, ма да стварају друкчију ситуацију, кад се види да је чл. 180., први део, према њима састављен" (43). Имали смо прилику, да у радном кабинету проф. Радојчића видимо његов примерак Душановог Законика, у коме су на белинама књиге означена места Василика, која су послужила састављачима Законика као извор. Из те ризнице изворских, бележака надамо се да ће изаћи још много вредних и лепих студија и примедаба, а све у стилу познате и цењене Радојчићеве расправе о „Снази закона по Душанову Законику" (*Глас*, СХ 1923.). Ипак у датом случају сумњамо, да ли за чл. 181. Душ. Зак. треба тражити извор или узор у Василикама. Наведена се одредба Василика односи на ius interpretandi, које су византијски цареви резервисали за врховну власт. Чл. 181. Душ. Зак. предвиђа много шири круг релација до цара и то поводом како празнина у законодавству, тако и предметних тешкоћа приликом решавању компликованог („великог") дела. Та широка релација стоји у вези са примитивним личним судом владаочевим, који се је у знатној мери одржао у Законику (чл. 72, 78, 105), а кога је византијска рецепција, као што је показао Н. Радојчић, у одлучним случајевима укидала (чл. 171. Душ. Зак.).

Што се тиче друге расправе В. Намисловског, — о хрватском судском поступку XIII века, то писац њу почиње са овим речима: „овај рад... није прва обрада дотичне теме, јер му претходи рад проф. Костренчића о Винодолском закону... Задатак је овој монографији дакле у анализи најдетаљнијих подробности дотичних одредаба, које се садрже у Винодолском закону, као и у исцрпном претресању дотичног судског устројства и поступка" (3). Тај задатак писац остварује са успехом и његова расправа може да буде корисно упуство за упознавање судског устројства и поступка по Винодолском закону. У пољској књижевности она ће раширити знање историје југословенског права, на чему писац ради већ више година са толико оданости и марљивости. Има случајева, у којима се поводом интерпретације Винодолског закона писац разилази са његовим одличним познаваоцем — М. Костренчићем. У тим случајевима писац своје мишљење образлаже, тако да даје повода озбиљним контраверзама, које ће сваки потоњи истраживалац морати да узме у обзир и да се поводом њих изјасни.

Д-р Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Одговор г. проф. Кушеја на критику г. проф. Троицког. [1])

Господине уредниче!

Дозволите ми следеће напомене оцени другог издања мога Црквенога права, коју је објавио у „Архиву" 1927-II бр. 1—2 г. Сергије Троицки:

1.) Моја изваћања о односу између цркве и државе садрже све оно што би по мишљењу г. рецензента морала садржавати. Паритетна држава, правна држава и државна суверености над црквама, све су то код западних јуриста синонимни појмови. С овим је системом у нужној вези ал. 6. чл. XII Устава што је казано на стр. 62. — О канцелпараграфу говори се на стр. 363 и 364 а рецензент тврди да тај параграф није ни спомињан!

2.) Наслов „Псеудоапостолске збирке" у опште се употребљава у западној канонистици и његово је значење у књизи такође објашњено на стр. 644!

3.) Дидаскалија спомиње се на стр. 645, где пре спада, јер за западну цркву све те збирке имају једино још историску важност. Рецензент тврди, да се ова збирка у књизи уопште не наводи!

4.) Рецензент тврди да збирка Ансегиса уопште није наведена, док се о њој говори на стр. 105 и 107.

5.) Што се тиче уплива Псеудоизидора на развој западнога црквенога права позива се по рецензенту и од њега цитираном Фридбергу, на Стуца, K. R2. 301, Richtera, K. R.8, 66, Seckela v. Herzog, Realenzykl. XVIe, 305, који су сви, као и Фридберг, протестанти а заступају мнење изражено у мојој књизи.

6.) Што се тиче текста на стр. 378 упозоравам г. рецензента на чл. 3. цитираног царског патента из г. 1852.

7.) Остајем при својој тврдњи да је аутономија православне цркве немогућа, ако није призната од државе (643). Реченицу „ако ни и т. д." господин је рецензент прећутао само зато да би могао оспоравати ону ранију реченицу!

8.) У одељку о односу православне цркве и државе (стр. 676 и сл.) изнесено је становиште цркве у том питању а не становиште пишчево.

9.) Постриг нун-калуђерица стр. 663 — „му" је штампарска грешка — сме у истини обавити само бискуп.

10.) Правила источне цркве по којима је забрањен брак старим особама цитира н. пр. *Милаш* — *Песић* стр. 585 оп. 5.

11.) Што се тиче тороднога средства говоре за правилност текста у књизи *Милаш* — *Песић* стр. 614 и *Чижман*, стр. 350 и сл. У осталом у спорним питањима и тумачењу закона рецензент не може тражити, да свако заступа искључиво његово мишљење.

[1]) Овај одговор послат је Уредништву одмах после приказа Г. проф. С. *Троицког* (бр. 1-2 књ.) а сада се објављује на поновни захтев Г. проф. Р. *Кушеја*. *Примедба Уредништва*.

12.) Последњој реченици одељка о браку на стр. 676 даје г. рецензент смисао који она нема.

За објаву ових констатација које су биле за правилно пресуђивање оцене г. Троицкога апсолутно потребне, захваљујем Вам, господине уредниче, најлепше.

Љубљана, 12. октобра 1927.

Радо Кушеј.

БЕЛЕШКЕ

† **Милорад Д. Микић**, дипломирани правник, преминуо је 14 октобра т. г. По свршеној средњој школи у Првој Београдској Гимназији, ступио је на правни факултет, и радећи неуморно, завршио је студије и положио све испите на време. Познат као неуморан радник, не само као студент, већ и као јавни радник, за све време школовања радио је послове који су му доносили средства за животни опстанак — и поред тога полагао све испите. Пун многих лепих особина, вредан и дружељубив, истакао се међу својим друговима, од којих је био омиљен. Умро је млад, али је оставио вечан спомен међу својим друговима.

Бор. Д. Петровић.

Prof. Mario Ricca-Barberis, **Sul diritto della guerra e dopo guerra.** Torino, 1926. — Г. Mario Ricca Barberis, проф. Универзитета у Турину (Италија), чију активност на пољу правне књижевности имали смо, у два три маха, прилике прибележити у „Архиву", објавио је, претпрошле године, једно веома сугестивно дело: „Sul diritto della guerra e dopo guerra", Torino, 1926. (Fratelli Bocca). Г. проф. Mario Ricca Barberis долази међу пацифистички расположене италијанске правне научнике. У овоме своме делу он, са успехом доказује да је рат, свагда и за све, само једно зло и да никаква тековина, ни политичка ни територијална, не може да оправда пролевање људске крви. Једно хумано јер хришћанско, хришћанско јер хумано гледиште.

Ж. М. Перић

Michele Cianciulli, **Il pensiero pedagogico di Guido Della Valle.**— Guido della Valle, професор Философског Факултета у Неапољу (Италија), глани секретар V. Међународнога Конгреса за Философију одржанога 1924.год. у Неапољу („Архив" је у своје време донео белешку о томе Конгресу, у коме је била и једна секција и за Философију Права), јесте један од најпризнатијих италијанских педагога: он, у тој Науци, има своје погледе и свој систем о којима се претреса у стручној књижевности са пуно пажње и уважења. Тако, у часопису „L'idealismo Realistico" (Реалистички Идеализам), rivista mensile di filosifia Mazziniana, Roma, Anno V, број 1o Marzo 1928 (Direttore: Prof. Vittore Marchi, libero docente di Filosofia nella R. Università di Roma), доноси једну студију од Michela Cianciulli о педагогији Prof. Della Valle, под насловом: „Il pensiero pedagogico di Guido Della Valle". Ми ћемо гледати да, у једном наредном броју „Архива", изнесемо главне идеје педагогије проф. Della Valle, онако како их је приказао аутор студије, Cianciulli.

Ж. М. Перић

Sava M. Šapčanin, **Die passive Wechselfähigkeit des Bauern nach geltendem Recht des Königreiches der Serben, Kroaten und Slovenen, insbesonedere nach den in Serbien geltenden Vorschriften und de lege ferenda.** У овој расправи од 16 страна, која је изашла у познатом берлинском часопису „Zeitschrift für Ostrecht", а потом и засебно одштампана, Г. Шапчанин приказује немачкој публици за нас важно питање о пасивној меничној способности сељака. Излажући законске текстове, који се на ово питање односе, он је исцрпно приказао становиште наших писаца и јудикатуру наших судова. Нарочито се задржао на расправи Др. Д. Суботића, која је под

насловом „Сељак и његова пасивна менична способност с обзиром на грађанско-правну и кривично-правну одговорност" изазвала разумљиву пажњу у правним и привредним круговима, и на критици коју је у погледу ове расправе дао писац ове белешке. Г. Шапчанин тачно излаже туђа гледишта и по том заузима своје становиште према њима. Слажући се са изнесеним гледиштем кога писца, Г. Шапчанин оштроумно допуњава писца својим разлозима. У питању пасивне меничне способности сељака у новом меничном законику, Г. Шапчанин се слаже са оним правницима и привредницима који желе да се сељаку допусти менично задуживање. По нашем мишљењу ово је гледиште умесно и надамо се да ће исто заузети и Народна Скупштина. Ми се слажемо са разлозима Г. Шапчанина. Говорити о „сувереном народу" и о „народу као извору и уточу власти" а не дати му право меничног задуживања, које имају други друштвени редови, значи отежавати кредит највећем и најважнијем друштвеном сталежу. О томе би се још могло говорити да је пољопривредни кредит у потребном обиму омогућен у нашој држави, јер би тада потреба сељачког меничног задуживања била много мања. Али кад то није случај, и кадзасело неће то ускоро бити, онда не треба сељаку отежавати менично задуживање и поскупљивати кредит. У осталом, недозвољавање меничног задуживања у новом законику погоршало би положај сељака у пречанским крајевима, који се и сада могу менично задуживати, и који од тога имају само користи. Нека, дакле, те користи буду приступачне свима сељацима...

Д-р Д. А.

Упутство за српску дипломатику. Још 1912 г. почео је г. Ст. Станојевић штампати своје „Студије о српској дипломатици" у Гласу С. Кр. Ак. Пре рата је успео да изда шест дотичних студија, и то о инвокацији, интитулацији, инскрипцији, салутацији, аренги (проениум), промулгацији- нотификацији. После изазваног ратом шестогодишњег прекида опет је издавање својих студија наставио и ове је године наштампао у Гласу (132) последњу студију, којом је анализа дипломатског формулара исцрпљена. Осим горе наведених делова сад су обрађени ови делови формулара: интервенција, експозиција — нарација, диспозиција, санкција, кораборација, апрекација, потпис, врсте канцеларијских чиновика, сведоци, печат и датирање. Све наведене студије писац је укоричио у једној књизи (од 32 штамп. табака) коју је посветио своме професору К. Јиричеку. — Пишчеве студије, које се тако лако и пријатно читају, могле су да дођу и у самој су ствари дошле као резултат дугогодишњег и изванредног марљивог обрађивања историјских извора. У оном завршеном, исцрпном и одличном стању, у коме се налазе, могле су изаћи само из руку таквог дубоког и скрупулозног испитивача извора, као што је Ст. Станојевић. За историке права су Станојевићеве студије од највећег значаја. Прво, у њима историци српског права добијају готову, а од одличног стручњака извршену обраду једне толико за њих важне помоћне гране, као што је дипломатика. Друго, поједини су делови формулара од писца тако анализирани и тако обилато илустровани документалним изводима, да пружају за историка права цењене податке, који се могу искористити делом непосредно, делом посредно као упутства за даља испитивања у прецизном правном правцу; то се нарочито односи на делове о интитулацији и инскрипцији, у којима се изражава правна суштина врховне и законодавне власти, о интервенцији или петицији, које бацају светлост на различите политичке чиниоце у дотичном државном уређењу, о експозицији или нарацији, у којој се толико често испољава директна ratio legis, најзад у делу о аренги; што се тиче аренге, то сам писац је мишљења, иначе проширеног у науци, да редовно аренга нема вредности за историју (Глас, XCIV, 192); ипак сам писац наводи, да се у аренги обично набрајају дужности и права краљевске власти (ibid. 193), да се у њој владаочева власт изводи из Божјег постављања (ib., 213), да се у њој тврди да бог поставља над људима разнолике владаоце (ib., 214), да најзад неке аренге наводе прилике до доласка на власт и тај долазак легитимишу (227—228). Позивајући се баш на наведене податке пишчеве и наслањајући се на лично изучавање дотичног документалног материјала, слободни смо бити другојачијег него писац мишљења и тврдити, да аренге садрже политичку

идеологију, дакле су од вредности и за историју уопште и за историју права у појединостима; за старо пак српско право, чији непосредни споменици нити помоћни извори нису, као што се зна, обилати, аренге хрисовуље су скоро једини извор, у коме се може наћи политичка идеологија; а да је та идеологија један важан и самосталан факат и чинилац друштвеног развитка не треба ни говорити нарочито у данашње време, кад је доктрина економског материализма теориски банкротирала, а у својој практичкој примени сведочи директно против своје школске теорије. — Својим „Студијама о српској дипломатици" Ст. Станојевић је много и јако задужио науку, и то и општу историју, и историју права

Т. Тарановски

Građanski parnički postupak u Hrvatskoj i Slavoniji. Predavanja Dr *Srećka Zuglie*, sveuč. profesora. Tisak Jugoslovenske Štampe D. D. Zagrdb. — Књига је изашла из штампе прошлог месеца; има 258 страна; снабдевена је садржајем и азбучним регистром. Састоји се из шест делова. *општи део, организација судова, странке, процена дела* (*у опште и посебно*), *извршни поступак, сумарни и посебни поступци*. Као допуну предавања изложених у овој књизи, Г. Dr. Зуглиа издао је, пре две године за потребу својих слушалаца и најнужнију оријентацију праксе Pregled srpskog, bosanskog i crnogorskog parničkog postupka.

Тако се обема овим књигама осетно попуњава празнина у прегледу грађанских поступака на територији наше државе, што ће бити од велике користи и студентима и практичарима.

При крају своје књиге (Građanski parnički postupak, страна 248), у примедби, аутор је признао сумњу, да ће до првог априла 1929. год., када треба да ступе на снагу нови Закони о уређењу редовних судова и Закон о судијама редовних судова, бити изгласани нови процесни закони и да ће бити материалне могућности за његову примену. Ако би се та сумња остварила, остаје нам да и даље болно осећамо сву тежину Портелисових речи:

„Људи који су под једном суверенношћу и немају исте законе нужно су странци једни другима".

Д-р Чед. Марковић

Петко Стаинов, х. професор права Софиског универзитета. **Административни Акт**, Софија, 1928 г., штампарија „Художник".

Г. Стаинов, познат је већ бугарској јавности са својим досадањим многобројним радовима из области јавног права. Овај најновији рад Г. Стаинова, представља једну врло озбиљну стручну студију из области административног права, специјално студију о админ. акту, као што се већ види из наслова саме књиге. Материја је подељена овако. У уговору се говори о администативном судству и у вези са тим о админ. акту. После тога писац одмах прелази на главну ствар, а то је на излагање теорије о самом административном акту. То је излагање подељено на пет делова. У првом делу се говори о јавној власти (l'autorité publique, Öeffentliches Gewalt). У другом делу се говори о административној акцији. У трећем делу се говори о разлици између управног акта и осталих државних аката, законодавног и судског. У четвртом делу говори се о акту администрације за разлику од административног акта у правом смислу речи (l'acte administratif proprement dit), о *економском* акту као што га писац назива, и у који убраја све уговоре које држава закључује појединцима у циљу задовољења државне потребе и одржања функционисања јавне службе (service public). Овај се акт администрације разликује како од самог адм акта, тако и од неких техничких операција управне власти. Са админ. актом има заједничко само то, што су и један и други правни акт (les actes juridiques d'administration), али док је онај први једностран акт управне државне власти, која га издаје силом свога ауторитета, дотле је овај други двостран акт, пошто је за његово постајање потребна сагласност воља, с једне стране управне власти, с друге стране појединца. Овај последњи дакле, то је такав правни акт администрације који је приватно-правне природе. Интересантно је напоменути, да Г. Стаинов у овоме делу своје студије нарочито наглашује, да ове двостране акте, уговоре (склопљен акт) не треба никако помешати са l'acte union (Vereinbarung, Gesamtakt), т. ј. такав управни државни акт, који је резултат заједнице воља, али ипак зато није уговор. Као пример за ову врсту аката, Г. Стаинов наводи ступање по-

ANALI PRAVNOG FAKULTETA

јединаца у државну службу, наименовање чиновника. Напослетку у петом делу се говори о условима који су потребни да би један административни акт био правно важан. Г. Стаинов спомиње ове услове (1) да је сâм акт издан од надлежне власти, и то је један субјективни елеменат у појму управног акта; (2) форма у којој је тај акт издан. Овај је услов само онда од важности, ако је законом изречно предвиђено да акт мора бити издан у нарочитој форми; (3) законитост акта по садржини, и то је објективни елеменат у појму управног акта и (4) напослетку акт мора бити перфектан у смислу да се може извршити, т. ј. акт мора бити такав да већ сâм у себи носи такво својство да одмах произведе правне последице (décision éxécutoire). Не би били акти у овоме смислу на пр. министарски циркулари, или уредбе (правила) које се тичу унтрашњег рада администрације и т. д..

Књизи је додат и један резиме на француском језику, који јако олакшава разумевање бугарског текста, и ако је текст и без овог доста разумљив. И ако се овај рад у главном односи на расправу питања о управном акту с погледом на управно судство у Бугарској, он ипак претежно има теориски карактер и као такав по нашем мишљењу има такође врло висок значај. Не можемо да пропустимо, а да не напоменемо да је се писац у току излагања, упустио доста исцрпно у критичку анализу најпознатијих страних правних писаца из области јавног и специјално административног права, као што су: Jellinek, Laband, O. Mayer, Stein Huppner, Kelsen, Sander, Herrnritt Duguit, Jèze, C. de Malberg, Berthélemy и многи други. Рад Г. Стаинова, представља једну велику и озбиљну студију о управном акту и ми смо је прочитали са великим задовољством. **Д-р Дан. Данић.**

А. В. Соловјев, **Значај византијског права на Балкану**, 1928, 95—141. — У XXXVII књизи *Годишњице Николе Чупића* изишла је горња расправа г. Соловјева, у којој се говори о утицају византиског права на Балкану, управо, у Бугарској, Србији и Румунији. На почетку расправе је кратак историски преглед византиског законодавства. — У Бугарској се, вероватно, владало по одредбама обичајног права, али ипак, бугарски извори дају довољно доказа да је утицај византиског права на бугарско био јак; тако н. пр. Закон Судњи Људем „једини самостални споменик световног бугарског права... је само један врло кратак извор из Еклоге". Крајем XIV в., због пропасти бугарског царства, тај утицај слаби, али се ипак још осећа и одржава преко цркве, све до стварања кнежевине Бугарске (1878), када се сасвим прекинуло са прошлошћу, и када се у Бугарској уводе устав и закони по угледу на модерно западно законодавство. — У Србији се византиски утицај осећа још од доба Стефана Немање, и у многоме су га проширили Стефан Првовенчани и Св. Сава. У доба Милутиново тај утицај слаби што се нарочито види по систему казни из његовог времена. Тај систем приближава се више словенском, него римско-византиском. Највећи је утицај византиско право имало у Србији за владе цара Душана, што се огледа у његовој целокупној законодавној радњи. Тај је утицај био врло јак, тако да се у области јавног права, одржао чак за владе деспота Стефана. Доцније, он се, као и у Бугарској, одржава само преко цркве. Последњи покушај у том правцу чини прота Матија, када за свој законик узима одредбе које потсећају на византиско право. Даљи законодавни рад у Србији (као и у Бугарској) тражи угледа на Западу, а не више у српском обичајном и „избледелим траговима" византиског права. — У Румунији је византиски утицај почео доцније, и он се вршио у главном преко Словена и њихове књижевности. У Бесарабији је све до 1918 г. одржано „византиско право у његовом чистом облику". У Влашкој и Молдавији донети су 1817 и 1818 законици „засновани на византиском праву". Али ускоро, већ од 1822 г., и тамо се закони доносе на исти начин као у Бугарској и Србији.

Радмила С. Петровић

Архив СРБ | anali.rs

НОВЕ КЊИГЕ

D-r Relja Z. Popović, **Tribonijan.** *Justinijanov ministar pravde* (Beograd, 1928, str. 25. Preštampano iz „Braniča" za 1928).

Univ. prof. dr. Gjorgje Tasić, **Jesu li ministri činovnici?** (*Les ministres sont ils les fonctionnaires dans le droit yougoslave*) [Ljubljana, 1928, str. 11 Posebni odtisek iz „Zbornika znanstvenih razprav" L. VI. (1928)].

Prof. Alexander Maklecov, **Zmanjšana vračunljivost** *v načrtu za edinstveni kaznen zakonik Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Ljubljana, 1928, str. 21. Posebni odtisek iz „Zbornika znanstvenih razprav" L.VI. [1927-28]).

Prof. D-r Srećko Zuglia, **Građanski Parnični Postupak u Hrvatskoj i Slavoniji** (predavanje) [Zagreb, 1928, str. 258]

Д-р Јанко Шуман, **Бернска конвенција за заштиту књижевничких и уметничких дела и њене ревизије.** [Београд, 1928, стр. 168, цена 70 дин.].

Alexandre Soloviejf, **Le droit byzantin dans la codification d' Etienne Douchan.** (Paris, 1928, p. 30. Extrait de la „Revue historique de Droit", 4e série, T. VII — 1928.).

Središnji Ured za osiguranje radnika u Zagrebu 1922-26. Uredili: *Marko Bauer* i *Milan Glaser*. (Zagreb, 1928. Naklada Središnjeg Ureda za osiguranje radnika).

Сергије Троицки, **У заштиту брачног идеализма** (Нови Сад, 1928, стр. 28).

D-r Valdemar Lunaček, **Osnovna načela naše i čehoslovačke reforme izravnih poreza** (Zagreb, str. 36. Preštampano iz „Mjesečnika" Pravničkog Društva u Zagrebu br. 8-10 ex 1928).

Судска пракса у 1927. години, уредио *Србислав М. Ковачевић*, судија Касац. Суда (Београд, 1928, стр. XV+718, цена 120.— дин.).

Petar Pekić, **Rasprava o smrtnoj kazni** (Subotica, 1928, str. 27, cena?)

D-r Josip Vesel, advokat, **Zakon o državljanstvu** *Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 21 Septembra 1928.*— Tekst zakona sa tumačenjima i primjedbama. (Sarajevo, 1928, str. 55, cena 10.— din. Izdanje „Večernje Pošte".)

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68 — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТ
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Универзитета

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVIII ДРУГО КОЛО 25. Децембра 1928. КЊИГА XVII (XXXIV) Бр. 6

О НАШЕМ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ.

I.

Наш устав одређује да је наша држава парламентарна, тј. да она треба да је парламентарна. Та одредба има сигурно практичне вредности (има обавезне правне снаге). Јер она не спада у групу оних одредаба које садрже само извесне политичке лозинке као н. пр. члан који одређује да посланик преставља цео народ или извесна морална начела да су грађани дужни да раде за опште добро; с друге стране то није појам који има чисто теоретску вредност (а не практичну). Она има један свој одређени смисао, који добија уз помоћ упоредног уставног права, на основу чињенице да се данас може говорити о парламентаризму као једном засебном типу државе.

Да је био уведен парламентарни систем, то је било јасно још и по српском уставу од 1905. Јер, и ако тај устав није садржавао изричну одредбу да је држава парламентарна, он је садржавао друге одредбе које су могле имати свој смисао само под претпоставком да је уведен парламентарни режим. Такве су одредбе на првом месту оне, у којима се изражава сарадња законодавног и извршног органа (као што је одредба да и влада има право законодавне иницијативе). Јер, ако влада не би имала већину у парламенту, било би сталних трења између ова два фактора и рад би био немогућ, докле не би победила влада или парламенат. Такве су одредбе о контроли парламента над владом; одредба да краљ може распустити скупштину (јер иначе то би била страшна моћ владаочева која би значила директно његов апсолутизам) и одредба да влада не може продужити стари буџет дуже од 4 месеца, у којој се види ефикасна санкција да влада не може опстати ако нема поверења скупштине. У толико пре то је јасно за данашњи устав, пошто је у њему изречно речено да је наша држава парламентарна (чл. 1.).

Али то питање које изгледа на први поглед врло просто, у истини је тешко и захтева једну велику критичност. У кратко наше резоновање о томе даје се овако резимирати.

ANALI PFB Banatus

Ми не можемо узети да је за нас обавезан енглески парламентаризам, јер се парламентаризми показују квалитативно различити, што у првом реду зависи од партиске структуре једне земље, и упоредно право не може наћи друге заједничке особине него те да влада има поверење скупштинске већине. Парламентарни режим је показао велику еластичност у прилагођавању, тако да се мора водити рачуна о конкретним приликама једне земље и не сме се полазити ни од какве идеје једног „савршеног класичног парламентаризма", не сме се разликовати „прави" од „неправог" парламентаризма. Пре две године писао сам: „Кад се у науци говори о правом и неправом парламентаризму, онда се поступа обично овако. Или се парламентарни режим обележава као један режим екилибра међу органима, па се из тога појма извлачи закључак да има парламентаризма (правог), ако постоји и распуштање као неопходан услов ове равнотеже. Или се полази од тога да је то режим различит од представничког: ту народ игра једну улогу, која је већа него у једном представничком систему, улогу једног судије који решава спорове између скупштине и владе. Али такав начин резоновања је недозвољен у науци, јер се тако конструише један појам о парламентаризму према облику у ком се он појављује само у једној конкретној земљи, у Енглеској, па се примењује онда на све друге земље. У пракси пак се добија то, да се стварно препоручује један конкретан облик парламентаризма, онакав, такав је у Енглеској. Но тиме се стаје на једно друго становиште, на име, на гледиште вредности типова парламентарног режима." Мало даље пак: „Међутим изгледа као да би ваљало узети да се у уставима кад се каже да је једна држава парламентарна мисли на његову идеалну и класичну форму енглески парламентаризам, на његову колевку; у истини... то би био један чист платонизам, ако се конструише само један једини парламентаризам, узвишен и неприкосновен на висини идеја."[1])

Парламентарни систем спада у групу оних установа које се не изједначују и унифицирају у целом свету, које се не „интернационалишу" у овом дакле специалном смислу, као што је то случај са другим правним установама, н. пр. меничним и трговачким правом највећим делом. Горња особина, пак, осигурава сасвим довољно функционалну вредност парламентаризма. Та особина је довољна да разликује парламентаризам од непарламентаризма

[1]) В. мој чланак: О парламентаризму у Летопису Матице Српске, 1926, ст. 270 и 274.

и да представља собом једну нарочиту констелацију политичких фактора, практично веома важну, а на име да осигурава у довољној мери, и чак у претежности, учешће народа у управљању државом.

Остаје само да се види да ли нас тенденција најновијег развоја не везује како. Може се на име констатовати да поред комбинације парламентаризма са непосредном демократијом и председничким системом (као што је случај са Немачком) и поред тежње да се уставом регулише парламентаризам још за степен више (на пр. да се одређује како ће се изгласавати неповерење влади као у чехословачком уставу), среће се још и то, да је уставом пренето право постављања владе на сам парламент. У Пруској (чл. 43.) председник републике именује само министра председника, али овај сам себи бира своје сараднике. У Баварској (чл. 58) парламент именује првог министра, а на предлог овога именује остале министре. Али у Аустрији (чл. 70) министарство се образује од самог парламента. Да ли, дакле, не би се имало закључити из тога да би у нашем парламентаризму морао парламенат имати у сваком случају предоминантну улогу према шефу извршне власти. Мислим да се то не може закључити, ма колико морали признати да су устави с таквим тежњама напредни. Ови устави, којима се мора признати напредност у смислу демократске и социалне идеје, у погледу парламентаризма, несумњиво, као углед могу доћи тек у другом реду, после енглеског и француског, јер ту се ради о земљама у којима парламентаризам има тек да се опроба. У тим земљама су упоредно с том реформом изведене и друге, које нису код нас (на првом месту оне су све постале од монархија републике), докле се наш задовољио само одредбом да је наша држава парламентарна (монархија) које није било у српском уставу од 1903. год. Г. С. Јовановић је савршено исправно утврдио да у ствари овом одредбом Видовданског устава није се учинио ни корак даље од српског устава.[2]) По мом мишљењу сигурно зато, што је и раније било чланова устава који су претпостављали да влада мора бити из већине, нарочито они, на основу којих је парламент могао да наметне краљу министре који су имали његово (парламентово) поверење. Али најважније у целој ствари јесте и остаје да овде доминира основна чињеница да је парламент показао у својој релативно дугој историји да је то институција која се прилагођава конкретним

ANALI PFB | anali.rs

2) Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, ст. 58.

приликама, која се индивидуализира. Могу извесне земље тежити савршенијем типу парламентаризма, друге то неће и не могу.

Кад смо утврдили ову чињеницу, т. ј. да се парламентаризам образује слободно из односа политичких фактора, да одговоримо шта је то што обухвата правно правило, какав смисао и какву садржину има чл. 1. нашег устава.

Ми смо рекли да он значи да влада мора бити из скупштинске већине али ствар је баш у томе, што није то тако одређена количина како изгледа на први поглед. Увек остаје отворено питање на пр. да ли у влади може бити стручњака поред парламентараца, да ли краљ може давати условни мандат, да ли ће он сам бирати министре појединачно или је то начелно остављено председнику владе и т. д.. Колико је горње начело релативно, види се из тога нарочито, што се већина може овако или онако схватити. Тако на пр. не само у Немачкој, за коју се може рећи да је добила парламентаризам тек после рата, него у Канади, која има парламентаризам по узору на енглески, дискутује се правило, које би одређивало кога има председник да позове. У Канади је консервативна партија која је однела победу на изборима 1925. год. заступала гледиште да би њој имао да се повери састав нове владе. Али либерални премиер Макензе изјавио је да ће он и даље остати на влади, пошто либерали и прогресисти чине још увек већину. По њему парламентарни систем почива на већинском систему, али тако схваћеном да се не подразумева ту највећа политичка група, него већина „determined by the truly elected reprezentatives of the people in Parliament“, и стварно он је остао на влади. У Немачкој објашњавају са социолошког гледишта да се у једној земљи где има малих партија не може тражити да се позове највећа партија, јер ту без коалиције ни она не може да састави владу, а могуће је да се образује један картел партија и без ње.

Ту има двоје: или ћемо пустити да се наш парламентаризам образује савршено слободно у сваком погледу т. ј. пустити да се из савршено слободног односа политичких фактора устали један наш парламентаризам, под условом само да влада буде из већине, односно да има њено поверење, или ћемо пак ставити извесне захтеве, извесне границе и искључити извесне могућности. У једном и другом случају има нечег заједничког, има једна граница која се и у случају да се прими прво

ANALI PFB | anali.rs

гледиште мора одржати, јер је садржана у факту да влада мора бити из већине. Тај факт је оно што гарантира да ће воља народна доћи до изражаја и потврђује историски смисао парламентаризма.

Као несумњиву ствар ваља истаћи да влада не може бити састављена од људи изван парламента: „неутрална влада". Поверење скупштинске већине, коју би она имала — под том претпоставком се и једино може примити „неутрална влада" — није никако довољно само по себи. Није довољно ни то да таква влада буде искључиво изборна. Јер, ако је тачно да парламентаризам проистиче из партијског живљења, свако отступање и удаљење од њега, значи да се дира у саме темеље и сâм извор парламентаризма. Негација партија у једном једином „изванредном" моменту значи да оне нису способне за вођење државних послова, и према томе да ни парламентаризам нема никаквог свог оправдања. Изгледа одиста врло важна ствар да избори буду слободни; али, ако слободне изборе не могу изводити саме партије, оне су саме себи изрекле једну тешку осуду. Никакве теорије, по којима се средство има да жртвује циљу, не помажу, јер овде је и услов, и главни циљ управљање партијама.

Мислим такође да је неопходно да свака новостворена влада мора да се што пре, т. ј. одмах, представи скупштини да се ту види да ли она има поверење већине или не. Не може се, на име, рачунати само са вероватноћом, ма колико она била велика, на основу познавања партијских прилика да ће влада имати већину, тако да би влада могла одложити своје представљање. Влада која има сигурну већину неће се бојати да изађе одмах пред скупштину. Одлагањем она би могла чекати да се расположење скупштине измени у току времена у њену корист. Без обзира чак на то да би она могла са своје стране утицати на ово расположење, овакав начин поступања могао би се сматрати као изигравање већинског принципа. Јер ту имамо да је једна влада узела власт у своје руке и држала је, и ако можда стварно и није имала већине. Ова опасност изигравања већинског принципа довољна је сама по себи да се такав начин поступања од стране једне владе обележи као апсолутно недопуштени. (Са свим је друга ствар оно што се види у Енглеској. Тамо одступа влада и само на основу чињенице да је на изборима изгубила већину, не чекајући да се представи скупштини и да ту изгуби неповерење. У времену од 1867 до 1906 од девет министарских криза седам је изазвано поразима на изборима. То је, напротив, друга крајност, врхунац осетљивости и савршенства парламентаризма).

ANALIPEB | anali.rs

Као што морамо узети да се влада има што пре да представи скупштини, тако исто морамо узети да краљ не може распуштати Скупштину два пута једно за другим, односно да не може распустити новоизабрану скупштину због истог питања. У првом случају разлог је био, што иначе не бисмо имали никакве сигурности да је влада из већине; али и у другом случају је разлог сличан томе, а на име да нема никакве сигурности да ће скупштина одговарати народном расположењу и да ће, дакле, бити остварена битна претпоставка за демократију и парламентаризам. Ми не можемо себи замислити да би народ, који је јуче изабрао једну скупштину, сутра изабрао другу која би се по свом саставу радикално разликовала од претходно изабране. Народ, који би тако лако и брзо мењао своје назоре, не би био зрео за парламентаризам. Или је тај народ зрео, и онда друго распуштање нема смисла, или није зрео, и онда има смисла друго распуштање, али онда нема демократије и парламентаризма. Процес је у истини компликованији. Ваља само узети на ум да резултат избора зависи и од активности партија, од већег или мањег учешћа грађана при изборима. Али користи, које би се добиле, далеко стоје испод штета, које се могу очекивати. При поновним изборима може се са великом вероватноћом очекивати да се употребе у пуној мери насиља и врши корупција; или би пак наступио један општар сукоб између краља и народа који би обуставио сваки рад државни, оно што се никако не може претпоставити као мисао и жељаставотворчева. (Што се тиче ове последње незгоде, ствар је ублажена у колико влада може буџетирати са старим буџетом највише четири месеца, тако да би сукоб после одређеног времена, краћег или дужег, према томе је ли буџет за нову годину већ изгласан, морао бити ликвидиран).

Истина, у немачки устав од 1919 је унета одредба да се скупштина не може распустити „из истог разлога" (чл. 25), т. ј. да се по други пут распусти, пре но што је дошла у конфликт са владом по каквом другом питању. Али то се учинило за *сваки случај*, из страха да се не понове тешки скукоби између краљевске владе и пруске скупштине (Landtag) од 1862 до 1866. Скупштина је била више пута распуштана, и то је било оставило врло јак утисак у Немачкој (да је то време и добило своје нарочито име: Konfliktszeit). Ти догађаји из непарламентарног доба нашли су одјека и у Вајмарском уставу, који је увео парламентарни режим.

Није нужно у опште да то буде у ствари једно средство да се краљева воља наметне народу. Али, ако би баш и било

ANALI PFB | anali.rs

нужно — ако би то била нужна последица можда код нас, то би био само доказ да се то не може допустити у једном парламентаризму, пошто би то значило да народ сâм нема у истини права да бира законодавца по својој вољи.

Разлог за супротно тумачење устава у овом питању налази се у томе да је у Уставотворном одбору одбачен предлог да се то изрично забрани краљу. Ми не можемо уважити такав разлог већ и по томе, што одбацивање изричног давања таквог права краљу не значи још, само по себи, да то није забрањено (на страну питање о овом методу тумачења закона). У недостатку изричног регулисања овога питања, ми ћемо морати да тумачимо закон у сагласности са општим начелима парламентаризма, садржаним у норми која одређује да је наша држава парламентарна, у чл. 1. Устава.

II.

Узевши овај минимум као неопходан у парламентарном систему остаје пуно још могућности, веома важних, о којима се може да дискутује јесу ли у сагласности с парламентарним системом или нису, и где добијају важности два противположна гледишта. Мени се чини да, ма колико остављали широко поље слободној борби политичких сила, морамо наћи једну границу.

Решавајући ово питање, ми се не можемо задовољити да констатујемо да парламенат има буџетско право, на име право да одбаци буџет у целини и да влада може остати још на власти само за 4 месеца, пошто има право да продужи стари буџет највише за оволико времена и да с тога ваља пустити савршену слободу у развијању парламентаризма. У науци се даје врло велика важност праву скупштине да одбаци буџет у целини. Оно одиста има велику важност. Али из њега не треба извући закључак да је тиме утврђен код нас и режим какав је у Енглеској или Француској, наводећи да је тиме осигурана победа парламента над извршном власти, и да је према томе све друго без икаквог значаја. Истина је да би парламент могао помоћу тог права утврдити на сигуран начин своју премоћ; али хоће ли успети, то је друга ствар, и његов успех је условљен целокупном политичком констелацијом која је први и прави извор уставног права. Треба сем тога имати у виду да у том периоду, у коме је изгласан буџет, не може бити моћ парламента иста као у периоду пре изгласавања буџета. Парламентаризам није изграђен само на борби већ и на споразумевању политичких фактора. Нарочито би било нетачно, ако би се сва правила парламентарног режима, поред основног

ANALI PFB | anali.rs

да влада мора бити из већине, хтела објаснити буџетским правом. Како ће се изгласавати неповерење, у ком ће моменту да се повуче влада и т. д., та питања нису и не морају бити тангирана буџетским правом. Ако се може рећи да се парламентарни режим не може замислити без овога права, које претставља једну ефикасну санкцију, с друге стране може се рећи с правом да се ово правило не може замислити без других правила парламентарног режима.[3]

Ту границу треба дакле да тражимо, и по мом мишљењу ми ћемо је наћи с једне стране у образовању обичаја, т. ј. у утврђивању правила праксом и с друге, у *идеји* парламентарног режима.

Нас, разуме се, интересира обичај *правни*. Да би један обичај био и право, потребно је да је он ушао дубоко у правну свест народа, односно у јавно мњење, тако да је немогуће прекршити је, а да се не изазове једна жива реакција, један живи протест против повреде самог парламентарног режима као једне уставно-правне институције. Нема сумње да ће овакав један критериум носити карактер неодређености. Али зато ми ћемо се наслањати на идеју парламентарног режима и у овом погледу т. ј. кад испитујемо је ли образовано обичајно право или не. Сама идеја парламентарног режима пак има један шири значај; из ње могу да следују такође и извесни захтеви који ће премашати оквир обичајног права, па чак и самог обичаја који не би успео да постане право. Идеја може имати толико важности, да би се чак обичај, који би у свести народа био право, одбацио као право. Јер, као

---

3) Одбацивање буџета се с правом сматра као правна санкција (в. С. Јовановић, Основи правне теорије о држави, ст. 400—402). „У место да се принуђава непосредним начином на оставку, влада се принуђава посредним, — другим речима, ако не би хтела дати сама оставку, она се доводи у такав положај, да не може а да не чини незаконитости. Чим једном упадне у незаконитост, она навлачи на себе кривичну одговорност. Путем кривичне оптужбе парламент, пак, има могућности да посредним начином принуди владу на оставку (обично законом се предвиђа да се оптужени министар мора разрешити дужности). (С. Ј., op. cit, ст. 402). Ипак она међу правима заузима нарочито место, да би се могла издвојити међу овима као политичка. Њена карактеристика је у томе, да парламент ту није везан ни за каква предходна правила, већ је савршено слободан да према својим нахођењима оцењује рад министра и даде им своје поверење. То је акт, који се разликује такође од акта дискреционе власти, јер су при овоме органи везани за општи интерес. Тиме акт није изашао изван граница права, пошто има правних последица. Она је гранична минимална санкција у скали могућих санкција — ако се узме као исправно да је она правна санкција, и ако има само индиректних правних последица. Право претставља разне степене, веће или мање, слободе, и по томе увек спада у социалну сферу. Специално пак из политичких разлога, где су одлучујући политички моменти, јавља се и потпуна слобода.

што је познато, теорија је покушавала да постави још и неке изузетне објективне услове.)

У сваком случају обичајно право и идеја парламентарног режима, удружени како треба, даће нам један сигуран ослонац (1) да се утврди позитивно шта се обухвата чл. 1. устава нужно и (2) да се повуче граница између правне и неправне сфере да би се оценила по том критериуму наша пракса парламентарног режима.

*

Треба сада одговорити која је та идеја парламентарног режима којој смо овде дали толико вредности. Ми нећемо овде да испитамо шта ћемо узети од парламентарних устава, шта је то што у нашој средини, под нашим приликама постиже исти правни ефекат до кога нам је изнад свега стало. Тако на пр. неко би покушао да докаже да распуштање скупштине, које врши једну корисну улогу у Енглеској не врши такву код нас, јер докле тамо значи потврђивање још веће власти народа, код нас би могло значити потврђивање краљевске власти. Нећемо то чинити, јер нема само једне једноставне идеје парламентарног режима, јер нема само једног једноставног и само једног режима. Идеја парламентарног режима у Енглеској данас значи да се власт преноси од парламента на бирачко тело, и у Француској да се задржава у самом парламенту. У колико има једне саме идеје, то је у ствари минимум, који ми овде хоћемо да одредимо.

Одбацивши тезу да је за нас обавезан западни европски (енглески или француски) из разлога напред наведених, ми ћемо признати активну улогу и шефу извршне власти. Али ни у ком случају је не можемо признати у мери да се одржи само привидна власт парламента. То ће бити нарочито, ако се краљу допусти интервенција на партијски живот, да он буде тај, који стварно ведри и облачи. У крајњој линији то би водило подривању оног темеља, на коме је изграђен и може се држати парламентарни режим. На тај начин ми нећемо, како се то обично чини, повући једну одсечну линију у једном или другом правцу: да се сме што се хоће у оној минималној граници, коју смо повукли или да се не сме безусловно ово или оно, оно што се не сме на западу. Краљева интервенција могла би бити баш од користи и послужити идеји да народ држи власт. Краљева интервенција би могла бити таква, да би она водила извесном чишћењу партијских односа, да би и превећ растављене и непријатељске, владу и опозицију, приближила и умирила, да би

ANALI PFB | anali.rs

у превеликом неслагању и разилажењу партија уносила један дух јединства, да би у превеликом настојавању партија за личним и партијским интересима уносила момент државног интереса. Овакво решење би могло да се усвоји не само, кад је реч о монархији него баш и о председнику републике. Ако се призна да код партија није све у реду, онда се може признати и ово. Могли бисмо најзад чак признати да и у нас има да буде правило оно што се и како се ради на западу; али морали бисмо бити готови да признамо такође изузетке.

Наравно да је правник тиме присиљен да испитује политичке прилике једне земље и да то собом повлачи опасност извесне субјективности. То је ипак боље него супротно, и правници данас све више увиђају да морају тражити ослонца у живој реалности и обазирати се у уставном праву на политичке прилике. На овој основи ће се добијати нема сумње релативни појмови, релативне границе шта је дозвољено и шта није и шта спада у право и шта не спада. Но зато баш ћемо бити ближе истини и животу.

Тако се на првом месту поставља питање дали могу бити оборене владе изван скупштине, ма колику већину имале у њој — оно што је постало правило у нас. Очевидно да владе могу падати изван скупштине за то што не могу да раде. Коалициони чланови њихови могу долазити у току рада у конфликте. И ту не би морало да се иде баш пред саму скупштину. Многи послови свршавају се предходно у клубовима, па се може свршити и овај, — и осигуравши се тиме да се нова влада мора представити скупштини, можемо учинити концесију да се стара повлачи, и да и није оборена у скупштини. Знамо на пр. да у Немачкој влада пада, чим је утврдила да је њен положај неодржив. Тамо изричним одузимањем поверења (изгласавањем поверења) до г. 1925. није пало ни једно министарство. Два министарства су пала (Стреземан, 23 новембра 1923, Лутер 12 маја 1926 год.) јер је парламент одбио да изгласа поверење. Немогућ утицај шефа извршне власти у Енглеској, где је обарање владе скопчано са распуштањем скупштина, и у Француској, где владе падају када су отворено тучене у парламенту, немогућ и у једној Немачкој републици, и ако владе падају тамо и изван парламента,—тај утицај је могућ у монархији.— Ако оставимо на страну неостварљиву хипотезу да краљ обара владу по својој ћуди и расположењу, констатоваћемо да се његов утицај исцрпљује, што он неће морати да призна сваку скупштинску већину, већ само извесне по њи-

ANALI PFB | anali.rs

ховом програму и политичком и државном значењу. Тако се питање показује тесно везано с питањем условног мандата. Могући да мења владе, краљ може да боље остварује то своје право, ако даје условни мандат.

Условни мандат нема сумње значи дати краљу једну велику моћ. Па ипак се не може одбацити категорички као искључиво и безусловно штетан, и супротан парламентаризму. Условни мандат би могао имати добре политичке ефекте, и бити чак нужан у нашој средини великих партијских супротности и крупних националних задатака који захтевају сарадњу сва три племена у управи.

Али не бисмо могли примити да краљ бира са̂м министре. Тек у овом случају његов утицај на партију би био и сувише велики: он би такође имао утицаја на образовање вођства партија, и вршио коруптиван утицај на партије привилегишући извесне људе као своје. Шеф извршне власти не може имати у опште „своје" људе, и још мање „своју" партију. Ако условни мандат може одиста бити у нашим приликама користан, нарочито у циљу племенског приближавања (што је у осталом и дужност краљева по уставу), то се не може рећи за ово друго.

За нека питања ћемо лако добити решења, тако на пр. да може бити стручњака у влади. Јер стручњаци су улазили у владе и у земљама савршенијег типа парламентаризма, и зато се може рећи да то има оправдања. Главна је ствар да влада има поверење скупштине.

III.

Једна ствар, о којој морамо водити строго рачуна, јесте то да не ваља бити у заблуди да право регулише све детаље, сва могућа питања, све могуће установе које падају у оквир парламентаризма, да не ваља дакле мислити да чл. 1. регулише све. Ту има, нема сумње, ствари које се тичу чисто политичких одношаја и политичког морала, као што су на пр. неодређеност у држању опозиције према влади, превртљивост партија, и т. д. Те ствари сигурно нису обухваћене уставном нормом да је наша држава парламентарна. Али нису обухваћене ни друге ствари.

На први поглед може се посумњати да има краљ обавезе да позива политичаре на саветовање о образовању нове владе по извесном реду, да позива само шефове странака, да мора конзултовати претходно председника скупштине и т. д.. Правила о томе може бити, али питање је да ли су она правна или ће остати

ANALI PFB | anali.rs

просто конвенционална. У принципу показаће се неразумевање суштине парламентарног режима не само кад се испусти из вида да се он образује увек једним делом путем обичајног права него такође ако се мисли да је он регулисан искључиво правним правилима. Послератни устави су показали тежњу да упореде извесна важна питања политичког морала и конвенција.[4]) Али може се у начелу показати оправданим питање у колико ће и кад ће ово рационализирање успети практично, нарочито онде где увођење правних правила не значи потврђивање већ утврђеног обичајног права.

Са нашега гледишта паши је изван оквира права све што нема битног утицаја на однос краља и парламента и не утиче на партијски живот довољно интензивно. И тако ће одиста и падати, изван оквира све оно што је мало час обележено таквим по изгледу. Те ствари могу бити у пракси оваквe и онакве, зависне су од конвенција или, ако ове нису створене, у њиховом погледу политички фактори имају пуну слободу, — докле правила која спадају у оквир права морају бити односно не смеју бити оваква или онаква.[5])

---

4) Г. Миркин Гецевич (Mirkine Guetzevitch, Les nouvelles tendences du droit constitutionel, Revue du droit public, Jan.—Fév.—Mars, 1928) у томе види рационализирање парламентаризма. По њему, устави су признали оно што се већ развило у животу. „Устави Пруске или Баварске ништа друго не чине него уписују у специјалне чланове што се фактички догађа у Енглеској и Француској." А то што се тамо догађа састоји се у чињеници да сам парламент поставља министре. Ова чињеница, ако добро разумемо писца, јавља се сасвим природно у модерној демократији, где парламент произилази из општег права гласа. Рационализирање би за писца значило *нужност развијања* према извесним полазним тачкама. Остављајући на страну филозофску и социолошку страну питања, морамо констатовати да нам писац дугује објашњење у чему се састоји разлика између ситуације кад је процес развијања признат уставом и кад није признат тако него је остао политички. Наша примедба добија пуно смисла кад још узмемо у виду да на пр. уношење у устав само тога да је држава парламентарна не даје ничег новог (в. главни текст). — Под рационализирањем г. М. Г., међутим, разуме и само ограничење слободне (политичке) акције, регулисање. Рационализирање парламентаризма (његове процедуре) је, када Чехословачки устав регулише гласање поверења, старајући се да влади дâ гаранције против несмишљеног и брзог изгласавања неповерења, или када грчки устав од 1927 уводи „законско" трајање владе.

5) Hatschek, познати немачки публициста, има заслуге не само да разликује конвенционална правила од правних него и да је поставио питање када конвенционална правила постају правна. Али он га покушава да реши помоћу компаративног права, и то у смислу да једно конвенционално правило постаје правно, ако добије значај за институцију, са компаративно-правног гледишта. Ми, међутим, водећи рачуна о индивидулисању парламентаризма, нисмо могли да у томе смислу употребимо компаративно право. Konventionalregeln oder über die Grenzen der naturwissenschaftlicherBegriffsbildung im öff. Recht, Jahrbuch des öff. Rechts, B. III, 1909).

IV.

У оквиру тога основног начела да је наша држава парламентарна дају се разумети друге специалне одредбе. То ће рећи да се специалне одредбе имају тумачити у сагласности са општим начелом и да изузеци имају бити јасни и одређени, одн. да се морају тумачити рестриктивно. Тиме ја потврђујем само једно традицијом освештано правило, правило од увек заступано, које се оправдава како се мени чини тиме, што је општа логика кад се изводи организирање једног посла, ма какав он био, да се постави најпре једно опште правило које ће имати важности једног основног правила, једне директиве. У супротности између њега и конкретног меродавно ће бити конкретно правило, јер од општег правила могући су увек изузеци (опште правило се у осталом може разумети овако или онако). Али услов зато је, да је јасно да је конкретно правило одиста у супротности са општим. Тако се правило да краљ поставља министре има да разуме несумњиво у смислу да их краљ може поставити само из скупштинске већине. Питање је само у томе да ли ће он фактички имати суделовање и при самом избору појединих министара или ће се његово право ограничити само на наименовање председника министарства. То зависи од тога како се појми парламентарни режим у смислу чл. 1. устава. И ми смо чули напред да је то могуће изузев, као што ћемо видети, министра војног. Појавила се такође дискусија да ли краљ може закључити скупштину, пошто је буџет већ изгласан, и пре него што се влада представила парламенту. Десило се, на име, да је 26. маја 1924. прочитан указ о саставу нове владе Пашићеве а већ сутрадан је редовни сазив за 1923. био закључен. Опозиција је у овом акту видела тешку повреду чл. 1. устава. Влада и њени посланици су се позивали на чл. 75. устава. Они су тврдили да је тим чланом начињен изузетак од чл. 1. устава, као што је учињен чл. 52. по коме краљ може распустити скупштину т. ј. по коме једна влада, која је изгубила поверење парламента може послати парламенат кући.

Г. С. Јовановић је с пуним правом одбацио једно такво гледиште као скроз неосновано.[6]) Чл. 75. никако не предвиђа на изричан начин да влада може закључити сазив и без обзира на чл. 1. устава: он о томе ћути и има се закључити да је остао у важности чл. 1. устава. По мом схватању како ваља тумачити законе, није потребно позивати вероватноћу да је уста-

ANALI PFB Lanali.rs

6) В. Архив за правне и друштвене науке, 1924.

вотворац хтео обезбедити примену чл. 1. устава само до изгласавања буџета, а да после тога момента даје могућности да путем закључења сазива може остати на управи земље влада која нема поверења скупштинске већине. У осталом, како то утврђује г. Јовановић, то је мало вероватно. Г. Јовановић додаје још и тај аргумент да би се на тај начин изиграо чл. 52. устава. Овај члан допушта да остане на влади једно непарламентарно министарство под условом да одмах распусти скупштину и да нову сазове у току четири месеца. Међутим, ако се прими да влада може по изгласавању буџета закључити скупштину, изашло би да би влада, распуштајући скупштину у очи дана кад истиче закључење сазива, могла остати и читавих десет месеци, и ако не би имала већину у скупштини. Ја не бих рекао да би члан 52. Устава био изигран, јер то претпоставља претходно да је доказано да се не може супштински сазив закључити, пре него што се влада, по чл. 1. устава представила парламенту. Али резоновање г. Јовановића указује каква би страховита била последица супротног стајалишта: питање би било у којој мери би наша држава у опште била парламентарна.

Устав није нигде изрично рекао да министри морају бити народни посланици. Из тога, јер у Уставотворној скупштини није био примљен предлог да се у устав унесе одредба да морају бити, не излази никако супротно као тачно, т. ј. да не морају. То је зависно искључиво од тога да ли је то у сагласности са начелима парламентаризма, т. ј. члан 1. устава. У њему, као што смо напред чули, ми видимо могућност за стручне министре.

Код нас се чак може говорити о томе да је обично право да је министар војни официр. Питање је да ли војник може заузети још које друго министарство. Не ради се о томе да ли ће министар остати и даље официр по чл. 109. зак. о устројству војске и морнарице од 1903. т. ј. искључено, бар што се тиче других министара изузевши министра војске и морнарице. На првом месту ради се о том да се може поред министра војног увести још које стручно, неполитичко лице у владу. На другом месту ради се о томе дали то стручно лице може бити узето из војске. И на трећем месту ради се о томе да ли је избор тога лица стављен у дискреционарну власт краљеву. Оно што нам и код нас изгледа немогуће, то је ово последње, пошто је пракса била супротна, и то из разлога, јер узимање стручног лица из војске никако не мора значити давати могућности утицају војске, која се у једном демократском систему у опште има да држи неутрално. Од тога дакле да ли то

ANALI PFB | anali.rs

значи или не утицај војске према конкретној политичкој констелацији зависи одговор.

Члан 59. устава предвиђа кратко отсуство краљево. У том случају га може заменити у дужности министарски савет који ће имати да ради по упутствима краљевим са ограничењем да то траје највише шест месеци и да министарски савет не може за то време распустити скупштину. Питање је шта ће бити ако би министарски савет изгубио у току овога времена своје поверење. Самим тим, што скупштина не може бити распуштена, парламентаризам не може за то време правилно функционисати. То показује како има момената који нису правно регулисани исцрпно и до краја него су остављени политичком такту уставних фактора. Али има још и та тешкоћа да би стари председник имао да састави нову владу и стари министарски савет именује нов. Пошто устав није ограничио министарски савет у овом погледу, он ће задржати то право. Само, он би се морао држати стриктно парламентарних начела, и њему не може бити дат никакав уплив на образовање нове владе какав има краљ. Ако бисмо према случајевима дали већи или мањи утицај краљу, овде га морамо елиминисати колико је то само могуће.[7])

V.

Као што се види из целокупног излагања, ми смо се задовољили минималним захтевима парламентаризма. И, ако смо то чинили, нисмо ни најмање потценили наш политички живот и наше политичке прилике. Јер, тако како се у нас практикује парламентарни систем са коалиционим владама, које се тешко састављају и одржавају са изванредно озбиљним партијским сукобима, он не стоји високо, напротив негде на последњој лествици скале могућности. У једном моменту чак наш парламентаризам је прешао неоспорно минималну дозвољену границу. То је случај напред наведени, закључивања сазива, а да се влада претходно није представила скупштини. Ово је неуставно како са гледишта начела да влада мора на сигуран начин имати поверење скупштине, тако и са гледишта односно општег и посебног правног правила.

Краљ има код нас нема сумње великог утицаја, то се нарочито види по томе да владе нормално падају изван парламента. То не значи да увек падају само по вољи Краље-

[7]) В. о томе: Д-р М. Илић, О путу шефа извршне власти (Српски Књижевни Гласник, 1921)

вој. Али то свакако значи да краљ има утицаја и да се владе мењају и по његовој вољи као и да, с друге стране, пленум парламента губи од свога значаја. (Ово последње је последица не само централизирања и бирократисања партија него потребе за специализацијом по одборима и интензивнијим радом у њима. То значи да би повлачење пленума до извесне границе било оправдано. Али поверење влада мора имати у пленуму. Краљев утицај се види и у многим другим моментима (од којих неки имају вредности политичких конвенција)[8]. Али то још не значи да је то нешто непарламентарно. Истина, шеф извршне власти ни у Енглеској ни у Француској нема таквог права: они су готово пасивни чиниоци, и у томе је једна главна, заједничка одлика ових парламентаризама. Но ми знамо такође да на пр. краљ има и у Белгији исто тако утицаја. Ако признамо да код наших партија није све у реду, да се опажа извесно растројство код неких од њих, опадање моралног и интелектуалног нивоа код многих, да су код нас понекад страховите тешкоће при образовању влада и да се оне с тешком муком одржавају на власти и признамо њихово партизанство, безобзирност у борби за власт — онда је јасно да се пуно ствари могу сматрати као допуштене, све оне у начелу које смо као такве напред обележили. Оно, што се не сме допустити ни у ком случају т. ј. да би краљева акција сама имала за последицу реорганизирање партија и њихово потискивање. Оног момента када се може то утврдити, самим тим је утврђено да је власт стварно прешла у његове руке.

Поред учвршћивања партијске дисциплине и једног бољег регрутовања вођства у ширем смислу речи, обухватајући сву партијску „елиту", поред њиховог реорганизирања и подизања моралног нивоа (ако је то све могуће), главни услов је да се уведу једном потпуно слободни избори. Јер не само да без тога нема праве демократије, пошто само слободни избори могу да дају верну слику народног расположења и бројног односа странака, него се добија један *отпорнији парламенат* који ће бити у стању, ослањајући се на народ, да сачува активну и водећу улогу у земљи; и у сваком случају народ ће имати онакав парламент, какав је хтео и сам изабрао, *добар или рђав*.

Полазећи баш од те чињенице да код нас избори нису слободни, Ј. Продановић је извукао закључак да за нас није распуштање

8) Види о томе чланке Ј. Продановића у Српском Књижевном Гласнику у току последњих година.

ARHIV SRPSKE | anali.rs

скупштине.[9]) Главни му је разлог да би страх од распуштања сломио отпорну снагу посланика. У земљи где избори нису слободни, влада може истерати већину какву хоће и посланици нису сигурни да ће се повратити у скупштину. Страх од распуштања ће повећати власт владе над посланицима, а краљеву над владом и посланицима. Ово предвиђање нема сумње да је тачно, узето *само по себи*. Претња распуштањем има утицаја на посланике и у земљама које практикују много савршенији тип парламентаризма. Али не видим шта би се добило стварно, ако би се осигурао опстанак за целу уставну периоду (баш да се ова и смањи), *када је она неслободно изабрана*. Да ли, напротив, владе не би у том случају биле *још жешће* у изборној борби, знајући да стоје пред опасношћу да *изгубе власт за један одређен период* времена који не може бити мали. Главни узрок су неслободни избори, и њега ваља пре свега лечити. А он се лечи опет, ако се партије излече реорганизацијом партија и подизањем њиховог моралног нивоа (на страну објективни моменти социални и културни који то условљавају).

Наш парламент пати од непродуктивности, али данас парламент пати од тога више или мање у опште. Томе није узрок само нестабилност влада већ и многе друге ствари које засецају у проблем саме демократије.

Без реформе самог парламента, не могу се очекивати озбиљне промене. Писац овог чланка заступа гледиште, између осталога, да се стручним елементима има да загарантује веће суделовање и при самом законодавном раду, и нарочито да се образује горњи дом у коме би се изразиле оне социалне снаге које почињу да играју у социалном животу сваким даном све већу улогу класе, сталежи, професије. Против несталности влада неки траже лек у увођењу чистог већинског представништва. Они би хтели да на тај начин добију чврсте владе и слабу опозицију. Мислим да нам то није потребно. Такав систем би повећао само (ако би и у колико би то фактички наступило с обзиром на распоред партијских снага) територијално снагу и данас највећих партија које су племенске и потиснуо партије које су груписане по социалним видицима и којима се у великом броју прикључују интелектуалци. Али хомогене владе и према томе чврсте не могу ни тако добити у бројној снази. У осталом, наш систем је компромис већинског и пропорционалног система.

[9]) С. К. Гласник, 1924, ст. 37—40.

Сигурно је нешто друго, на име, да се колико толико може сузбити партијски утицај на администрацију и обезбедити доследност, сталност у главним принципима политике ако би се увела истинска сталност чиновништва и повећала његова самосталност према министрима.[10]

Ђ. Тасић.

ПОРЕСКА ГЛАВА ПО § 471 ТАЧ. 4а ГРАЂ. СУД. ПОСТУПКА.

(Свршетак)

Ми сматрамо да је мишљење Калајџића тачно (међутим његово објашњење у случају када је удова дужник неће бити тачно о чему ће бити речи у одељку 2). А са мишљењем Аранђеловића и Перића не слажемо се из ових разлога:

(1) Када Аранђеловић вели да се благодејање од пет дана земље односи само на дужника оца и да се њему вишак преко тога може узети у попис *осим ако живи у задрузи са својим пунолетним синовима*, значи да и он као и Перић сматра да пунолетним синовима, макар да живе с оцем заједно, не припада благодејање *ако с оцем нису у задружном стању*. По Перићу, између оца и синова има задруге: а) ако је отац своје имање између себе и својих синова поделио, па је и по деоби остао са њима у заједници живота и рада; б) „ако је отац, чији су синови већ били пунолетни када је задруга којој је он са синовима припадао, стекла извесно или извесна добра — због чега су и синови у тој тековини добили, по § — у 517 Грађанског Законика, удео — из задруге са својим синовима изишао и са њима наставио заједнички живот и рад"; в) ако је отац оно што је са својим пунолетним синовима стекао, између себе и њих поделио, продуживши и после тога заједнички живот и рад са њима, узимајући овде да је отац живео и радио само са својим синовима а не и са другим сродницима; г) као и „да ће односно онога што је отац стекао са пунолетним синовима, бити између оца и његових пунолетних синова задруге и ако та тековина није међу њима подељена... само под условом, да отац са синовима заједно живи и ради бар односно те тековине."[1] По томе, према мишљењу Перића и Аранђеловића пунолетни синови у заједници с оцем уживали би благодејање наглавице само у тим изузетним, веома ретким случајима. И данас земљорадници продужавају по женидби и пунолетству синова да живе с њима и даље заједно по обичајном праву без икаквога споразума о задружном односу између себе, и данас је нормалан тип сељачке породице задружна породица између оца и једног или два ожењена пунолетна сина, а у време замене од 1873 то још већма била. Онда је наш сељак већ био изишао из задругарског живота, онда је он већином живео у именованој породици, онда је та породица била

[1]) *Задружно Право* I, 1924, стр. 95.

обична, редовна, нормална, животна породица на селу, па је то још и данас. Кад је тако, кад је то законодавцу било ван сваке сумње потпуно познато, зар је могуће и замислити да он пропису-јући право наглавице пореској глави није мислио баш на ову породицу као нормалан животни обичај? Према правилу домаћег живота у задружној породици законодавац је могао логички изразити и изразио правило о наглавици, иначе би ово био јасно изразио само за оне реће и изузетне облике породичног живота (за уже иноћосне породице и задруге).— (2) Грамагички, формални облик заштите — „За извршење пресуде не могу се „узети у попис... Земљоделцу... Поред тога на сваку пореску главу..." баш одговара саставу задружне породице, иначе би законодавац био место „земљоделцу" рекао „земљорадничкој кући" или чим било другим наговестио да наглавица не припада пунолетним синовима у иконосној породици.—(3) Пропис да се не могу „узети у попис... на сваку пореску главу... пет дана земље".. јесте генералан, апсолутан; без ограничења, императиван закон у јавном интересу, и кад стоји да су пунолетни синови у иконосној породици пореске главе и само по својој личности, онда и њима припада опште и генерално благодејање о наглавици кад ни они и ако пореске главе нису од тога изузеги. У окупном праву као сингуларном и аномалном нема места ни екстенсивном ни рестриктивном тумачењу, него се оно има примењивати без проширења и без украћења, онако и у оној мери како је и у колико јасно и тачно изречено. Кад је законодавац јасно и на апсолутан начин одредио да се свакој пореској глави има оставити пет дана земље, а пунолетни синови и у иконосној кући јесу пореске главе, онда се исти пропис према њима не сме сужавати. — (4) Редактор замене од 1873 јесте министар Правде Б. Ценић, пошто је он предлог Јовановића и проширио и мало друкчије стилизовао; он је сам прописао Правила за извршење тога закона, и он је као аутор закона могао најбоље и да зна и тачно изрази намеру законодавца и смисао закона. Он у тач. 3 Правила истина објашњава: „...ако би каква задруга била, која би 3, 4 или 5 пореских глава бројала, има се за сваку пореску главу оставити 5 дана земље"..., али то је објашњење примерично и популарно. У тач. 11 под в) он је прописао да продавац треба да докаже да је толико од имања остало колико закон за сваког „задругара" одређује, употребивши овде реч „задругар" а не „пореска глава" веће јасноће и гарантије ради да се обезбеди наглавица и породичним остацима умрлих задругара, чији представници (удова и малолетна мушка и женска деца) на први поглед не изгледају као пореске главе, али које и народ и општинари разумеју као задругара и сувласника према обичајном праву. Да аутор закона и Правила није мислио да пунолетне синове у иконосној породици искључи из права на наглавицу, то се види и по овоме. Како је таква породица најчешћа појава и редован облик кућевног живота на селу, то он ту тако важну и видљиву појаву није могао изгубити из вида и изриком не објаснити у Правилима, бар да и пунолетним синовима у реченој породици не припада благодејање, да је то била његова

и законодавчева намера. Напротив, он не само да није сужавао обим и домашај појма „земљоделац" и „пореска глава", него је њихов појам ради потпуне заштите оних који од земљоделства живе проширавао, подводећи под земљоделце и све оне мање занатлије којима је главно занимање земљорад. У тач. 4. он објашњава: „Како је дух закона тај да земљоделац не остане *без земље*", — разуме се без довољно земље, без потребнога минимума сразмерно величини земљорадничке куће у погледу броја укућана. Па како је законодавац за мерило у том погледу узео „пореску главу" као главу, стожер и представника сваке породице у склопу заједнице и за случај деобе, то је по свему јасно да он није имао ни намеру ни разлога да пунолетне синове код живога оца искључује из благодејања датога свакој заједничкој кући. — (5) Како од прилике половина земљорадника живи у задружној породици, то би закон о окућју био осакаћен, изгубио одавна свој разлог постојања да пунолетни синови у истој породици у опште нису имали право на наглавицу; онда би Србија имала још мање задружних породица, јер би се такве породице делиле пре тражења наплате и пописа да би и пунолетни синови добили наглавицу, и онда би социално-политички разлог закона о окућју да се спречи образовање сеоског пролетаријата и великог поседа био осујећен и изигран. — (6) Да би сачувао сељаку земљу и спречио да се образује сеоски пролетаријат и створи велики посед, законодавац је створио нарочито, окућно право за заштиту земљорадника од поверилаца противно начелима Грађанског Законика о испуњењу обвеза и противно начину на који је он решио питање својине у породици и задрузи. Прописом да се обезбеди наглавица свакој пореској глави као општој ознаци уже породице у опште па и породице пунолетног сина у заједници са оцем, законодавац је у исто време за циљ и примену окућног права изменио римско-индивидуалистичко схватање и решење својине у инокосној породици по Грађанском Законику, васпостављајући у оквиру реченог права патриархално колективистичко схватање својине у породичној заједници и задрузи. Створивши окућни минимум неотуђиве земље; законодавац је у оквиру окућног права заграђо обновио установу неотуђиве баштине по патриалхалном задружном праву. У оквиру окућнога права шта више не води се строго рачуна о индивидуалној, посебној и туђој својини, него се ради обезбеђења окућнога минимума заједничкој кући узима за уживну колективну својину и туђа својина, наиме узима наглавица из женинога имања или из осопка кога чељадета у заједници. — (7) Окућјем је законодавац хтео, на један особити начин, да реши аграрно питање на штету и поверилаца и сеоског кредита у колико је то захтевао спас малога сопственика. — (8) Начелном одлуком опште седнице Касационог Суда од 20-4 1909 Бр. 5445 расправљено је спорно питање да оцена судска о остатку земље има увек да се врши по стању дужника у моменту пописа а не у моменту задужења. — (9) И судска пракса стоји на гледишту да се и пунолетни синови у инокосној породици сматрају као окућне

пореске главе и имају права на наглавицу као и задружне пореске главе. Одлуком опште седнице Касационог Суда од 27-5 1838 Бр. 1801 оснажене су примедбе одељења да у радњи општинара што су *пунолетне синове у инокосној породици изоставили као пореске главе* стоји и дело прављења и употребе лажне исправе. — Кад је, према изложеноме, сада јасно да и пунолетним синовима у инокосној породици који према Грађанском Законику не стоје у задружном стању с оцем, припада наглавица, онда у случају кад је шеф породице дужник и живи у моменту пописа, таквој породици (задружној по нама) припадају ова благодејања: — један кућни минимум (кућа, стока, справе и храна у зашгићеном обиму), једна наглавица за шефа породице као пореској глави и још толико наглавица колико он има у кући пунолетних синова, који су такође пореске главе.

Ако је шеф породице умро, онда ипак однос и размер окућног права остаје исти, јер су у породици остали делови ужих породица и могућност њихове деобе. Ипак типичне правне случаје у том погледу ваља ближе и посебно расветлити.

а) *Када земљорадник остави удову и децу, мушку и женску, пунолетну и малолетну.*

Док је био жив шеф ове породице, у њој је било толико пореских глава колико и мушких пунолетних глава. После његове смрти, у породици је једна мање пунолетна мушка пореска глава, али не и мање окућних пореских глава. Удова умрлога шефа дошла је да место њега продужи његов правни живот и она представља окућну пореску главу с правом на благодејање ради издржавања малолетне деце покојникове а с обзиром на могућност и индивидуално право пунолетних синова да се оделе. Презумптивни део имања малолетне деце, односно њихова маса, представља за се пореску главу. Ако је кућа покојникова остала неподељена, ако је надживела га породица остала у заједници, онда истој кући припада: — један кућни минимум, сваком пунолетном сину по једна наглавица, и сем тога једна наглавица за удову и малолетну децу (било мушку или женску, било и једну и другу). Ако се кућа већ разделила, онда свакој посебној кући припада кућни минимум и по једна наглавица на сваку пореску главу. Удова на малолетном децом у посебној кући или у једној кући са једним сином сматра се такође за окућну пореску главу.

Да и удова поред пунолетних синова има права на наглавицу показује ова одлука Касационог Суда од 15-9 1903 Бр. 534:

„Законодавац је, дакле, хтео да спречи пролетаријат, да се *заштити цела породица земљорадникова од немаштине па било мушких или женских.* А да је ово била жеља законодавца види се кад се његове одредбе узму не само по речима но и по духу.— Појам је пом. одредбе општи, а не лични и прелази и на породицу, под којом се у смислу §§ 55 и 115 гр. зак. разумеју и деца.— Према свему напред наведеноме има се узети, да се благодејање § 471 грађ. пост. односи и на тужитељку и њене синове, Миленка и Симу; да дакле, треба за тужитељку и њена 2 сина оставити 15 дана земље." — „Пол. Гл." 1904., стр. 186.

Међутим, *Аранђеловић* има ово мишљење: „...по смрти дужниковој сва његова права и обавезе прелазе, осим чисто личних,

на његове наследнике (§ 394 грађ. зак.). Дугови, за чију се наплату не могу узети у попис ствари, означене у § 471, јесу новчани дугови, и, пошто нису чисто лични, прелазе на наследнике, те постају њихови дугови. Како су новчане обавезе дељиве, то се онда и дугови покојникови деле на онолико самосталних дугова, колико има наследника, и сваки наследник одговара за дуг у сразмери свога наследничког дела. Кад поверилац, после смрти покојникове, тражи наплату дуга, онда су наследници обавезни да тај наслеђени дуг плате *као свој*. При вршењу пописа за наплату такога дуга, дужници (наследници), ако су земљорадници, могу се позивати на благодејање из тач. 4а § 471, и тражити да се свакоме *наследнику* остави онолико, колико му је тим законским прописом заштићено у циљу одржања егзистенције. Све једно је при томе, да ли су наследници пунолетни или малолетни, мушка или женска деца, да ли су одељени или живе заједно. Имање свакога од њих подлежи плаћању порезе, па стога се сваки за пореског обвезника, за пореску главу, има сматрати." — Op. cit., стр. 26—27.

Аранђеловић није у праву што полази искључиво са гледишта општег приватног и наследног права а нема у виду једино окућно право, које има свој засебан правни систем, противан општим начелима Грађанског Законика. Уосталом, не стоји да имање свакога од наследника плаћа порез, посебно узимајући, како то Аранђеловић замишља (према идеалним деловима наследника свакако), те да би се и сваки наследник имао понаособ сматрати као пореска глава. Пошто имање покојниково није ни правно ни стварно подељено, оно и по смрти његовој представља само једну и привредну и пореску целину, један порески објект а не толико колико наследника и презумптивних делова. Пореско право не води рачуна о презумптивној подели имања а окућно право води рачуна само о заштити земљорадничке куће као једне целине и пореским главама које су ту већ на лицу места. По смрти земљорадника, у његовој заосталој породици, има толико пореских глава колико пунолетних синова, више једна за удову и малолетнике као квази пореска глава с обзиром на правно могућу деобу покојникове породице у моменту садашњости а не у будућности. Малолетна деца покојникова, свако за се узето, не могу важити као пореске главе, јер то по закону нису. Њима се образује маса, за случај деобе претпоставља маса, и она представља само једну пореску главу докле год се у њој не појави нова пореска глва са пунолетством сина. Не би имало ни смисла да се малолетна деца док им је отац жив не узимају никако у обзир за доделу благодејања, а да се по смрти очевој сматрају пореске главе свако појединo. Пре пунолетства ни једно од њих не представља пореску главу ни главу породице, како то законодавац замишља за пореску главу, те да би малолетно дете имало права на наглавицу.

б) *Положај женске деце.* — Ако су по смрти земљорадниковој остала женска и мушка деца поред удове или без ње, женска се деца не сматрају за наследнике (§§ 396 и 397 Грађ. Зак.), и како она стога у таквом случају не могу постати пореске главе ни кад су постала пунолетна, то њима онда не припада засебно благодејање. Кћери код мушке деце имају права само на уживање, издржавање, снабдевање и пристојно удомљење по постојећем обичају (§ 397 Грађ. Зак.). Док су мушка деца малолетна, била сама, била само са малолетним сестрама, било и са мајком или без ње, таквој земљорадничкој кући припада само један окућни минимум. Јер онда маса покојникова представља само једну пореску главу. Чим у таквој кући један или више синова постану пунолетни, онда сваком од њих, као пореској глави, припада по наглавица, а удови са малолетном децом само једна наглавица у обиму целога минимума.

Како стоји са окућним правом када је отац своју женску децу изједначио у деоби и наслеђу имања са својом мушком децом? Пошто су женска деца код мушке деце искључена из наслеђа и деобе имања, и то на захтев из народа, и упућена на удају; пошто је то одлика нашега наследнога права и привреднога поретка, то сестре, ни пунолетне, не могу имати право на благодејање ни онда када их је отац био изједначио са својом мушком децом, и то како за живота очева тако ни по смрти његовој кад је оставио синове. Ово изједначење нема вредности према повериоцима ни онда, ни када је деоба или пренос имања извршен.

Када су по смрти земљорадника умрла његова мушка деца, па је удова остала само са малолетном женском децом, онда њиховој маси припада само цео окућни минимум. Ако би се кћи по навршетку 18 година удала, — што она може учинити и против воље матере (§ 150 Грађ. Зак.), онда њој припада наглавица из њеног дела, ако се удала за земљорадника који сам нема наглавице. И по смрти мушке деце, пунолетна кћи док живи с мајком, према ономе што смо рекли код обичне породице, нема права на наглавицу. Међутим, како је она наследница, па према томе као власница и пореска глава, и како сем тога и она и мати има права на деобу (§§ 150, 400, 414 и 492 Грађ. Зак. у вези чл. 9 Устава), то би по томе судећи она имала права на наглавицу, ма да је то противно обичајном праву, јер није ни природно ни морално да како кћи тако и мати напуштају једна другу. Није ни мало вероватно да је законодавац такав акт мајке или кћери хтео фаворизирати. Кад мати доведе призетка у кућу, онда ће кћи имати права на наглавицу, ако јој је муж земљордник а нема свога имања. Онда мајци са малолетним кћерима припада цео окућни минимум, тако да ће оваква задружна породица имати права на две наглавице.

ANALI PFB | anali.rs

Међутим, када кћи наследница, како када је јединица, тако и када има још сестара које остају још неудате саме или са мајком у кући очевој, одлази да се уда у другу кућу, онда, према одлуци Касационог Суда од 15-9 1925 Бр. 7548, нема места при-

мени тач. 4а § 471 кад се имање продаје по оцени и решењу старатељског судије ради спреме и удомљења женског детета, са разлога што „...није овде у питању отуђење за уговорене приватноправне тражбине, да би имало места примени § 471 гр. с. п., већ је у питању једно законско право уживања, спреме и удомљења женске деце из § 397 гр. зак., које није ограничено ни § 471 гр. с. п.“[1]) Разуме се да ово може бити кад није било мушке деце. Сем тога, ми сматрамо да решење старатељског судије треба да садржи услов да ће се пренос имања извршити по *извршеној* удаји, јер може и не доћи до свадбе. Најзад у духу је закона да кад се наследница удаје за земљорадника, треба да се поднесе уверење да он има минимум, па да би она могла све своје имање отуђити.

в) *Право уживања благодејања удовице.* — По §§ 412—415 Грађ. Зак. удовица има права уживања на мужевљем имању. Према § 413, жена „по смрти мужа остаје као удовица на уживању добара мужевљих, и ужива заједно са онима, који су и за живота мужевља учествовали“... А по § 414: „Ако удовица, по смрти мужа на уживању добара мужевљих са децом мушком или женском, или са родитељима његовим или браћом и сестрама, заоставша, не би се сложити могли, па би или она или наследници ови деобу захтевли, то у таквом случају припада њој на уживање раван део са истим законом наследницама, којима ће такови после смрти њене, или у случају преудаје припасти“. Према законодавном решењу од 6-6 1853 К.В. № 539 (Збор. VII, стр. 54), „удовица у задрузи заоставша (§ 523.) у случају деобе и наследства има користити се правом удовици инокосној §-ом 414 дарованим.“ Најзад, према законодавном решењу од 17-4 1858 В. № 451 (Збор. XI, стр. 65), „смисао § 414. грађанског законика има се „разумети тако, да удовица у смотрењу свог удовичког уживања има прећутну или закону хипотеку на заоставше посмртно имање свог мужа“...

Из ових прописа види се јасно да удовица има право уживања имања мужевљег како у инокосно тако и у задружној породици, као и да јој је то право зајемченој правом на деобу како кад она то затражи у случају неслагања са наследницима тако и кад они у таквом случају деобу захтевају.[2]) Према томе што удова има права да мужевље имање ужива са задружним члановима као за живота мужевљега, следовао би закључак да она има равно право и у уживању окућног права по смрти свога мужа. Али је ипак спорно питање о томе у којој мери удова у задружној породици и задрузи има права на благодејање, наиме, ужива ли она то право као и мушка пореска глава у истој породици.

О томе мишљење *Аранђеловића* гласи:

„Кад земљорадник умре, најчешћи је случај у животу, да га наслеђују његова деца мушка, а ако ове нема женска. Видели смо... да овим наследницима закон штити по пет дана земље, који се за дугове покојникове не могу

[1]) Сроб. М. Ковачевић, Судска Пракса у 1925, стр. 488.

[2]) Према Перићу, „удовица има право на деобу у сваком случају, то јест и онда ако би она, по својој властитој и слободној вољи, дакле ни задругом ни иначе непринуђена, хтела задругу напустити“ — Задружно Право I 1924, стр. 286.

ANALI PFB | anali.rs

продати. Та количина, дакле, остаје у својини наследника. Али тим се благодејањем користи и удовица, јер она по §§ 412, 413, 414 и 415 грађ. зак. има права да ужива мужевље имање ради свога удовичког издржавања. Сваки дакле, син односно кћи као наследници морају од оних пет дана земље, што им је § 471 тач. 4а заштићено, уступити известан део на уживање удовици, пошто она на то по § 414 грађ. зак. има права... Ако је, дакле, земљорадник оставио после себе у животу три сина земљоделца као наследнике, онда им је законом од наслеђеног имања изузето од пописа 15 дана земље, под претпоставком да они немају неког другог свог имања у вредности ових 15 дана земље. Удовица има право на раван део с овим наследницима на томе имању ради уживања. Имање ће се дакле, остављено, ради уживања поделити на четири једнака дела, од којих ће један припасти удовици.[1])" „Наравно, да жена ово благодејање не ужива, ако јој је од мужа остао као удовичко уживање приход са онолико мужевљег имања колико је у тач. 4а § 471 земљор аднику од пописа заштићено. Јер и тада је тим уживањем њена егзистенци ја обезбеђена."[2])

Ми се не слажемо са Аранђеловићем, јер налазимо да удовица поред пунолетних синова такође има права на засебну наглавицу, а са ових разлога: — 1) Наследници пок. земљорадника, и пунолетни синови, поред удовице нису у пуној мери власници имања, јер они, због њеног права да с њима имање ужива у целини његовој не могу ништа од имања отуђити без њеног пристанка, па чак, због њене пређутне хипотеке на имању ради обезбеђења њеног уживања, ни своје делове пуноважно задуживати (с последицом продаје) док је она жива, те се према томе они у ствари јављају само као сауживаоци имања исто као и удовица. Кад су и наследници и удовица само уживаоци имања, они се сви подједнако, дакле и удовица, према Закону о Порезу од 1864 јављају као пореске главе према порезу „од имућности". Шта више, и женскиње је плаћало и „порез од личности" („главницу") кад је због свога имања или прихода подлежало плаћању пореза према својој имућности. Од пореза по имућности биле су ослобођене удовице рђавог имовног као и скромног стања али преоптерећене нејаком децом. Удовице су могле бити оптерећене и порезом по имућности и главницом, јер су оне могле бити сауживаоци или совласници и великог дела имања и великог прихода. То ће илустровати овакав случај. Земљорадник остави удовицу и 3 пунолетна сина на имању од 100 дана земље и једне воденице и једне ваљавице. Само у земљи удовичко ће уживање имати домашај од 25 дана земље поред прихода од воденице и ваљавице. По споразуму, овај приход могу сауживаоци, па и удовица, уживати и било на тај начин што би воденицу и ваљевицу издавали под закуп, па закупнину делили на равне делове и било што би сваки од њих „држао" воденицу и ваљавицу по годину дана. У овом последњем случају сваки би се сауживалац, па и удовица, јављао као самосталан порески обвезник (дакле пореска глава) за дотичну годину. Дакле, удовица се може замислити и као задужена пореска глава, која плаћа порез поред пунолетних синова. Практичности ради само води се као порески дужник маса пок. земљорадника, али по суштини се сауживаоци јављају

[1]) и [2]) Op. cit., стр. 28—29, 26.

понаосаоб и има у смислу закона да сматрају као пореске главе, па тако и удовица, а нарочито кад су и самостални прибираоци прихода. А ако би удовица, због рђавог или скромног стања, била ослобођена пореза, опа ипак важи као окућна пореска глава, има права на наглавицу, јер закон издваја од пописа по 5 дана земље на *сваку пореску главу, била она од банка ослобођена или не.* Према овоме и удовица се има сматрати као пореска глава и пре деобе, док имање саужива по § 413 Грађ. Зак. А кад наступи случај деобе по § 414, па удовица добије на уживање раван део са наследницима, онда се, као одељена, удовица тим пре има сматрати као окућна пореска глава, па чак и као права, плаћајућа пореска глава, јер је дужна да плаћа сама порез на имање које ужива, па ма се по пореским књигама она поименце и засебно и не задуживала порезом. Јер кад се удовици одели припадајући део на уживање, она је упућена да са њиме води засебну привреду, јер њој није зајамчено уживање дела прихода од имања које би обрађивали и којим би наследници управљали већ раван део имања у натури. По томе, онда она има у ствари да образује засебан земљораднички дом, засебну земљорадничку кућу. И пошто према општој одлуци Касационог Суда Бр. 4821-1891 г. благодејање окућја припада свакој земљорадничкој кући, то удовици следује благодејање, и то *цело*, и у овом случају. Јер поменута општа одлука гласи у генералном смислу, без икаквога ограничења, па ни са изузетком „сем у случају кад удовица остане са пунолетним синовима" или сличним ограничењем. А док удовица није одељена, док ужива имање у заједници са наследницима по § 413, њој следује и тада наглавица у целом обиму минимума, а синовима по наглавица. У овом смислу гласи и наведена одлука Касационог Суда од 15-9 1903 Бр. 584. А тој одлуци слична је и одлука истога суда од 2-4 1925 Бр. 2627: — „...§ 471 гр. с. п. штити не само земљоделца као појединца већ и његову породицу, па дакле и његову удову, која на посмртном имању мужевљевом има право уживања — § 413 гр. з...."[1])

2) Још је очевидније да се удовица има сматрати као пореска глава кад се узме у обзир да се често дешава да удовица остане са малолетном децом, мушком или женском, поред пунолетних синова, који због неслоге могу сваког часа тражити и извршити деобу. Ово ће још пре бити случај кад је земљорадник оставио и пунолетне синове из првог брака а из другог брака удову са малолетном децом, мушком и женском. Због неслоге пасторака и маћехе и због изукрштаних интереса у таквој породици наступа деоба ускоро по смрти старешине породице. И у таквом и у другим случајима удовица увек представља остатак мужевље породице, било цео кад је остала сама или са малолетном децом, било један део кад је остало и пунолетних синова, и она свагда представља како имовну основицу која подлежи плаћању пореза тако и породичну јединицу с правом деобе. Отуда колико у задружној по-

[1]) Ковачевић, „Судска пракса у 1926", стр. 665.

родици има имовинско-породичних делова толико у њој има окућних пореских глава; и пошто удовица свагда представља један имовинско-породични део с правом или неизбежношћу деобе, то се и она мора сматрати као пореска глава, и стога и њој припада засебно благодејање: увек цео окућни минимум било кад је одељена, било када није, јер она у задружној породици представља породични стожер место свога пок. мужа, а синовима припада по наглавица. Не би било по закону кад би се из пописа издвојиле наглавице па потом добивена количина земље делила са још један више ради издвајања дела удовици за уживање, јер би то смањивање наглавице била противзакона произвољност. Јер закон о окућју не зна за веће или мање наглавице, него само за тачно предвиђене количине од 5 дана орања на сваку пореску главу.

3) Закон о окућју не предвиђа и не допушта ни другоме, па ни удовици, обезбеђење минимума у виду прихода са заштићенога имања. Законодавац је хтео и прописао да земљорадник не остане без минимума *земље* као неопходног и једино сигурног услова за самосталан земљораднички живот. Заштита земљорадника, па и удовице, у виду прихода било би пре свега обезбеђење које би личило на рентијерско обезбеђење, а тако шта законодавац баш није хтео, а затим једно врло несигурно обезбеђење. По закљученом уговору за 10 година о давању прихода удовици, динар би после годину дана могао опасти у вредности и удовица не би имала од чега да живи; сем тога, уживање и издавање у закуп заштићеног имања било би један врло згодан начин за изигравање закона о окућју. По одлуци Касационог Суда од 10-11 1911 Бр. 262 не допушта се издавање остатка земљорадничког под закуп.

Кад удовица остане сама на имању свога пок. мужа, она има права на благодејање према општој одлуци Касационог Суда Бр. 4821-1891 г., како кад има права само на удовичко уживање, тако и кад је она по § 408 Грађ. Зак. имање наследила било што јој муж није имао сродника било што се они нису хтели примити наслеђа. У овом последњем случају, она се јавља као власница и права пореска глава. Али ако удовица има и у колико има свога имања, њој се првенствено наглавица има оставити из њеног имања, а имање покојног јој мужа на коме она има права уживања има, се цело продати за наплату његовог дуга.

Кад је пак земљорадник по својој смрти, било кад није био дужан, било по измирењу својих дугова за свога живота, оставио толико имања да се обезбеђују наглавице како његовим пунолетним синовима тако и удови поред малолетне деце, онда удова има права да своје сопствено имање отуђи.[1])

2) *Кад је жена и удова дужник.* — Када је жена дужник,

ANALI PFB | anali.rs

[1]) По примедбама Касационог Суда од 11-10 1922 Бр. 7989, кад удова земљорадника има обезбеђено удовичко уживање на имању свога мужа које износи онолико колико закон штити земљораднику, онда она са својим сопственим имањем може располагати и продати га. — Ковачевић „Судска Пракса за 1925", стр. 491.

њој не припада наглавица из њенога осопка, па било да јој је муж жив било да је остала удова. У првом случају, њен муж има права и ужива наглавицу, а наглавица не припада и њој; у другом случају њој припада удовичко уживање, па и право на засебно благодејање. Али, ако муж нема свога имања за наглавицу себи или удови по својој смрти, онда се потребна наглавица, па и цео окућни минимум ради издржавања жене дужника, има издвојити из њенога имања. — Да ли у том случају имају права на наглавицу из њенога имања и њени пунолетни синови, видећемо у одељку V.

3) *Кад су муж и жена дужници.* — Кад су муж и жена дужници, било сваки за се било заједно или солидарно, кућни минимум и наглавица за домаћина или кућу обезбеђује се као и иној косној породици у ужем смислу. А наглавице пунолетним синовима и унуцима обезбеђују се само из очевога имања, како кад је отац односно деда жив тако и када је умро, а не из материног, бабиног имања. Из њенога осопка припада наглавица само њој ако мужевље имање није тако велико да и њој даје наглавицу, иначе се њен особак има сав продати за наплату њених дугоза.

4) *Кад је пунолетан син или друго чељаде дужник.* — Кад је пунолетан син дужник, он нема права на благодејање из свог осопка, ако би и за њега било наглавице у очевом, кућњем имању; иначе би имао права. А ако кућа не би имала довољно имања, онда се из синовљева осопка допуњава кућни минимум. Ако је син дужник имао осопка, па умро оставивши деце поред деце свога оца, онда заостала породица синовљева, има праза и на окућни минимум и на наглавицу, јер се јавља као маса и као засебна пореска глава с обзиром на засебно имање, али то само у случају ако и за њу не би било наглавице из кућњег имања и ако кућа не би имала ни кућњег минимума (кућу, стоку, справе). А кад син дужник нема осопка, онда се малолетна деца синовља, и мушка, као и деца код живога оца—деде не рачунају у пореску главу.[2])

V. — БЛАГОДЕЈАЊЕ У ЗАДРУЗИ.

1. *Благодејање из задружног имања.* — Како између родитеља и деце не постоји задруга по Грађанском Законику, то у смислу истога законика задруге код нас обично постају када домаћин,

[2]) За случај кад по смрти очевој остане удова са сином дужником, Калајџић је дао правилан одговор: — „По § 413 грађ. зак., удова после смрти свога мужа остаје на имању његовом и ужива га заједно са онима, који су и за живота мужевљева учествовали... Кад наступи случај, да удова не може живети у заједници са оним наследницима, који су поменути у § 414 грађ. зак., она има права на деобу имања, и то на раван део према броју чланова, који су на имању остали, њено право уживања на делу, који јој припада, нити ко може отуђити, нити како ограничити. Према овоме, ако су на имању о коме је реч, остали само мати и син... па се син задужио и сада треба вршити наплату из имовине, онда би се морало прво поделити цело имање на два равна дела. Део удовичин не сме се продавати за дугове синовљеве, а његов може, ако му и после ове поделе остане више преко онога што му штити § 471."... — „Поуке и обавештења", стр. 88.

деда или отац, умре и за собом остави два или више мушких наследника, својих сродника, па се они не поделе него остану да заједнички живе и раде на наслеђеноме имању. Други, уговорни начин постајања задруге, јесте изузетан и врло редак. Најчешћи је случај задруге када се два или три брата по смрти свога оца не поделе него продуже и даље да живе и раде заједно; данас су врло ретке задруге између стричева и синоваца. — Ма колико била разграната и велика по броју душа, задруга чини једну земљорадничку кућу, те и њој припада један минимум (кућа са плацем до једног дана орања и заштићена покретност), и сем тога толико наглавица по пет дана земље колико у задрузи има пореских глава. На жалост, Правила нису ни у тач. 3 ни у тач. 11 подробно објаснила која се све лица сматрају за пореске главе по тач. 4а § 471. — Пореске главе у смислу поменутога прописа у задрузи јесу: — пре свега, сва муш. а пунолетна лица, по томе што су она по пореском закону од 1864 подлежала плаћању личнога пореза; затим остаци породица умрлих задругара, где спадају: удова, сама или са женском децом, или са малолетном мушком и женском децом, или само са малолетном мушком децом, или ова чељад без удове. Сваки овакав породични остатак има права, као једна породична целина, на једну наглавицу, по томе основу што је удео умрлога задругара у задружноме имању, по реченом закону, подлежао плаћању пореза и по томе представљао пореску главу у фиктивном лицу масе дотичнога задругара, макар да она није организована, како то обично у задрузи бива. Задруга се може поделити на захтев сваког задругара, па и удовице или рођака деце покојнога задругара, те је и његовој породици потребна наглавица за издржавање. Отуда правило: да у задрузи треба издвајати толико наглавица колико у њој има мушких пунолетних глава и сем тога на сваки остатак породице умрлога задругара по наглавицу.[1])

2. *Благодејање из осопка.* — И за задругу имало би да важи правило да се из осопка дужнога члана задруге има издвојити кућни минимум и наглавица за обезбеђење његова опстанка и саме задруге ако она не би имала свога имања. Но, то овде има само теоријски значај, јер и најсиромашнија заруга има имања бар за један окућни минимум. Где нема заједничкога имања, нема ни заједничког живота. Али се код мањих задруга, на пр. између два брата, може десити да немају задружне земље ни за једну целу наглавицу. Стога је умесно питање, да ли се из осопка једнога дужнога члана задруге има издвојити потребан број нагла-

[1]) Разлог пресуде првостепеног суда: — „Уверењем у акту утврђено је: — Да је са туженим... као пунолетним у време продаје спорне земље био у задрузи и тужилац као малолетан... јер суд сматра да је одредба § 471 грађ. суд. поступка штитила и део тужиоца... а наиме пет дана орања и ако је био малолетан, и то по томе, што се у овом случају део малолетног... имао сматрати као засебна целина на коју као такву има се применити тач. 4а § 471 грађ. суд. поступка као да је њен сопственик пореска глава. — О. Апел. Суда од 4-3 1909 бр. 1107, о. о. К. Суда од 19-10 1909 бр. 11247.

вица и за остале пореске главе у задрузи када она за то нема довољно своје земље.

У погледу тога питања има два случаја: или особак ужива власник засебно, или га задруга обрађује и ужива без накнаде власнику. Овај други случај постаје све ређи од како је од пре тридесет година новчана привреда обузела и село. — Када особак ужива сам власник, јасно је сасвим да се из осопка дужнога члана задруге не могу издвајати наглавице за остале пореске главе у њој. Када задруга засебнину свога члана није радила и уживала, када се она од тога имања није хранила, када она тим имањем није никако располагала, онда јој се то имање као туђе не може ни сачувати. — Када задруга нема довољно земље за наглавице свих својих пореских глава, онда ће се из њеног имања издвојити наглавице првенствено за остале пореске главе, па најпосле за дужника и власника осопка. Ако задруга има довољно земље и за његову наглавицу, онда му се може продати цео особак. А када нема, онда ће се из осопка дужникова издвојити оноликo земље колико је потребно за допуну његове наглавице. Ако би дужник и власник осопка имао пунолетних синова, онда ће се и њима на исти начин обезбедити и долунити наглавица из очевог осопка. Тако би се поступило и онда када се породица овога дужника толико разгранала да је добила задружни карактер и између својих ужих породица па ипак заостала у крилу опште задруге. Но таквих задруга данас без сумње и нема. Ако би дужник задругар био умро, па оставио удову са малолетном децом и пунолетне синове, онда би се из његова осопка издвојила засебна наглавица за удову и малолетну децу, и то наглавица за пунолетне синове, ако задруга не би и за њих имала наглавице. Ако би задруга била дужна, онда би и њима следовале наглавице из задружнога имања. Наглавица се задругару првенствено обезбеђује из задружнога имања, па онда из засебнине.

А када стоји други случај, када особак дужников ради и ужива задруга, да ли онда треба из његова осопка наравњати наглавице за све пореске главе у задрузи када она за то нема довољно земље, а по том разлогу што онда задруга у истини долуњује своје издржавање уживањем осопка? Мислимо да и тада то не би било по закону. Из текста закона: „за извршење пресуде не могу се узети у попис: ... 4., *а* Земљоделцу... *Но ако би се што од овога имања продало земљоделцу за наплату пореза... онда... преостатак... предати земљоделцу чије је имање продато... Имање овде побројано не може ни сам земљоделац продати или ма којим начином отуђити...*“, — види се јасно да се дужнику земљорадницу штити имање које он ужива по праву *својине*. Закон штити само *власника дужника*.[1])

[1]) Према горе изложеноме, нетачно је ово објашњење Калајџића: — „Када је жена удова, а међутим је она дужник, онда такође треба обезбедити за дом и све пореске главе у кући „наглавицу“, па ако што преко тога претекне, онда се из остатка женине—удовине имовине не може вршити наплата. — „Поуке...“, стр. 89—90. — Ова удова има права на наглавицу само за

ANALI PFB | anali.rs

VI. — БЛАГОДЕЈАЊЕ ДАЉНИМ СРОДНИЦИМА И ТЕСТАМЕНТАЛНИМ НАСЛЕДНИЦИМА.

Кад је дужник земљорадник, инокосан или задругар, умро не оставивши непосредне наследнике, да ли имају права на благодејање из његова имања, дела његова или из осопка његова, даљи његови сродници? О том питању има ова одлука Касационог Суда од 29-10 1902 бр. 8502:

„Кад се из акта ове масе види да умр. Вук није оставио деце, која би га наследила, дакле *да нема непосредних законих наследника;* даље, да је маса презадужена, због чега је и стечај отворен... и да су повериоци изјавили да се продајом масене имовине дугови исплате, на шта су пристали и масени стараоци, — то суд није имао законског разлога, што се позива на пропис § 471 гр. суд. пост., кад у овом случају нема таквог лица, кога би штитио пропис § 471 т. 4. гр. суд. пост. — „Пол Глас." 1904, стр. 195.

О истом питању има још два мишљења:

а) *Аранђеловића:* — „Дођу ли на наслеђе земљорадниково даљи сродници његови (§ 415 Грађ. Зак.) земљорадници, онда се и они, као такви, могу позивати на благодејање из тач. 4а 471..." „Јер, ако се ово право призна деци земљорадниковој кад га она наслеђују, у циљу одржања земљорадничког сталежа, онда зашто би дугачије било кад други сродници земљорадници постану наследници?" (стр. 29). Аранђеловић, дакле, мисли да право благодејања из имања пок. земљорадника имају и његови даљи сродници ван задруге и ван куће његове.

б) Противно мишљење дао је *Калајџић*: — „Посредни наследници Ђиркови немају право на благодејање из § 471 грађ. суд. поступка, кад нису његови задругари, јер они могу бити наследници само онога имања што претекне преко исплате његових дугова — § 490 Грађ. Закона." — „Пол. Гл.", 1908, Стр. 383; „Поуке...", 77. — По овом мишљењу даљи сродници кад нису задругари немају права на благодејање умрлога земљорадника.

Ми смо, међутим, мишљења да благодејање из имања пок. земљорадника припада само наследницима и сродницима *у кући и задрузи* покојниковој, и то са искључењем уговорних задругара после постанка дуга, а са ових разлога:

1) Из текста законског види се да се благодејање даје земљораднику као домаћину куће и сем тога пореским главама у истој кући. Законодавац ово благодејање даје према броју и развитку по-

себе, односно само за окућни минимум ако кућа покојникова или задруга не би имала имања. А синови њени могу имати права на наглавице из њеног имања само када је наследе, по праву својине.

Када је удова наследила имање свога мужа и била му привела своје синове из раније брака, пасторке, ови неће имати права на наглавице из тога имања за живота материна, но тек када је наследе. Дотле ово имање није њихово, а нико из туђега имања не може имати право благодејања. Друга је ствар са синовима у кући очевој. Ту је заједницу законодавац изриком узео у задружном смислу у чл. 5 самога закона о порезу од 1864, који је овде меродавнији од Грађанског Законика, па ју је у истом смислу без сумње узео и у тач. 4а § 471. У осталом и сам за себе пропис те тачке да се пет дана земље има из пописа изузети на сваку пореску главу, пошто је апсолутан и без ограничења, довољан је по себи за закључак да синови у заједници с оцем имају права на наглавицу.

реских глава у кући као представницима постојећих или могућих породица. Тиме је повериоцу јасно ставио до знања да води рачуна, с обзиром на значај и распрострањење благодејања према природно вероватном и видљивом постању, кретању и броју пореских глава, о могућности наплате своје тражбине. При томе је еластичност пораста благодејања наглавица истина опасност за повериоца, али ако он мотри на статус кућни и његову природну еластичност у стању и броју пореских глава, поверилац ће ипак бити у могућности да се заштити од нежељених и природно неочекиваних последица, односно од непредвиђених пореских глава. Није, међутим, тако кад би и сродници ван куће, са правом наслеђа добијали благодејање. Онда је повериоцу готово немогуће да прати однос и број наглавица и могућност наплате своје тражбине. Може сродник покојников живети чак у другом округу. Нема правне основице ни у закону ни у скупштинском претресу за закључак да је законодавац хтео да обезбеди у сукцесији наслеђа и сродничке домове од туђих дугова. Право благодејања и сродницима ван куће тако би била важна последица благодејања окућја, да би законодавац, да је нешто хтео и то право дати, другаче стилизовао текст закона. Кад то није учинио, онда се закон не сме проширивати и тако тумачити да благодејање следује и сродницима ван куће пок. земљорадника. То би било екстенсивно тумачење са врло важном и штетном последицом за повериоце, и као такво оно није допуштено у аномалном праву, какво је окућно право. — 2) Да је то тумачење неумесно и незаконито, доказ је и то што у томе смислу Правилописац закон не објашњава, а он би то ван сваке сумње био учинио да му је и то била намера при стилизацији закона. — 3) Да противно тумачење од нашега није у духу закона, то се да видети и по томе што оно не може остати као логично, тачно и одржљиво у свима могућим случајевима, што је битан услов за тачност исправног тумачења закона. Закон отказује благодејање при наплати кривичних осуда од осуђенога земљорадника. Како је један такав земљорадник, узмимо и као убица и разбојник, могао остати без икаквога имања, било би нелогично и неправо да њему и као даљем сроднику ван куће земљорадникове припадне са благодејањем имање пок. земљорадника, а на штету повериоца. — 4) Противно тумачење вређало би прописе „о попису заоставшег имања" а поименце пропис § 490 грађ. зак., према коме наследници могу имање умрлога добити тек по исплати дугова његових пошто „сви дугови умрлога на његовом имању леже, и отуда се исплатити морају." А наследници ван куће дужникове, као даљи сродници његови, извесно се неће примити наслеђа ако би дугови били већи од његове вредности. Међутим, лични, непосредни и кућни наследници, по правилу, из пијетета према оцу и из властитог частољубља, пристају да плаћају дугове покојникове. Повериоци обично дају малим земљорадницима зајмове рачунајући више на њихову вредноћу и честитост како домаћина тако и његових синова. Значи, да је дужник остао жив или ко од његових синова,

поверилац би се вероватно наплатио, а кад се кућа дужникова угасила и кад наслеђе приме његови даљи сродници ван куће, онда би поверилац сигурно остао неизмирен, јер би ови наследници сигурно добили благодејање да не плате дуг покојников. А то је нелогично и било би и неправо. — 5) Кад је законодавац повредио право својине и тражбено право у интересу дужника земљорадника, он је то учинио да би дужниковој породици *сачувао* неопходан *минимум* из *његовога* имања ради одржања његове породице. Међутим, ови сродници ван куће који траже да имање наследе са благодејањем, одржавали су се, живели су и без тога имања, те према њима не постоји законска претпоставка да им је минимум из туђег имања неопходно потребан. Ни у закону ни у Правилу нема ни прописа ни ослонца за тумачење да је законодавац хтео да се из имања једне дужне куће даде са благодејањем минимум земље другој кући, која не само ту земљу није притежавала него се шта више није ни надала да ће ишта од ње наследити. — 6) А задругаре који су по уговору ступили у задругу после постања дуга, треба искључити из благодејања задружнога имања ако они у задругу нису унели бар минимум наглавица, и ако задруга и ту земљу није сачувала у својини све до момента пописа. То стога, јер би иначе било изигравања поверилаца, дакле и закона, а законодавац уговоре у смеру преваре не допушта (§ 537 Грађ. Зак.). Могло би се чак рећи да законодавац у давању окућног права није ни помишљао и на уговорну задругу, као на један редак и неприродан начин постања задруге. Отуда се у Правилима и не спомиње случај уговорне задруге. — 7) А што се тиче личних, непосредних наследника пок. земљорадника, који су се били оделили или су били одељени, па створили засебне земљорадничке куће, налазимо да и њима по закону не припада благодејање из дужникова имања како са напред наведених разлога за ванкућне, посредне и даље сроднике и наследнике, тако и стога што су се они оделили било по својој вољи било по вољи очевој услед неслоге. У сваком случају, они су и недостојни да добију благодејање из имања куће коју су напустили или из које су одстрањени.—8) Према тумачењу противно нашему, кад је отац земљорадник био прешао у трговце, протоколисао фирму и стварно се и дуго бавио трговином, па умро презадужен, а одељен му син био остао земљорадник, требало би и тада овај као наследник да има права на благодејање. Шта више, онда би и неки далеки рођак земљорадник могао добити благодејање из наслеђенога имања старе трговачке куће. Законодавац није никако ограничио слободу промене занимања, те је трговац, нарочито онај који је раније важио као земљорадник могао прећи у земљораднике, па као земљорадник имати право на благодејање у моменту пописа; али, мислимо, да законодавац није имао намеру да из имања презаduженога трговца даје благодејање ванкућњем наследнику и далеком рођаку земљораднику. Ни аналогијама нема места у окућном праву. — 9) Најзад, када би сродници ван куће имали права на благодејање из имања дужне куће по наслеђу, зашто се

онда исто благодејање не би признало и налседницима по тестаменту? Међутим, и судска пракса стоји на гледишту и тумачи правилно закон да тестаментални наследници немају права на благодејање из завештанога им имања од стране дужника тестатора, као што то утврђује одлука Касационог Суда од 15-11-1907 бр.. 10374, чији решавајући закључак гласи:

„Али кад се из акта види да је продавац умро без порода, а своју имовину завештањем оставио тужиоцу, онда се овде и код овако свршених уговора не може примењивати § 471 грађ. суд. пост., јер *овај пропис штити само сопственике земљоделце као пореске главе а не и њихове тестаменталне наследнике, јер они имају права да наследе само оно што преко обвеза тестаторових преостане.*"

Истог смо мишљења и у питању благодејања из наслеђа дужника власника осопка кад он умре а не остави у кући личних наследника, на име: да задругари имају права на благодејање, а да сродници ван куће, па и дужникови лични наследници, немају права на благодејање, са истих разлога са којих немају права на благодејање из општега задружнога имања.

VII. — ПРОМЕНА ЗАНИМАЊА НАСЛЕДНИКА

Да би укућани и задругари дужнога земљорадника са наслеђем његовога имања добили и благодејање треба да су и они земљорадници, и то у моменту пописа. Може бити случаја да је старешина задруге или власник осопка био земљорадник, а који други члан задруге, неодељен још од ње, да је већ био прешао у друго занимање, и може бити обрнут случај. Ако наследници нису били земљорадници, ако то нису постали до момента пописа, и ако су по смрти дужниковој прешли у неземљорадничка занимања, онда таквим дужницима не припада благодејање.

Међутим, најинтересантнији је и најважнији за посматрање однос занимања и благодејања у случају када земљорадник остави удовицу и нејаку децу. Да земљорадникова удовица узме друго занимање, то се изванредно ретко може десити, и то само у варошима. Али и када се то деси, питање је да ли јој се то ново занимање може узети као главно. Један пример. Удовица земљорадника из Крагујевца, ради повећања прихода за издржавање куће са ситном децом, отвори малу пиљарску или воћарску радњу или постане проста кројачица. Мислимо да ова занимања земљорадникове удовице треба сматрати као нестална и узгредна према њеном главном земљорадничком занимању, ако је она продужила да се бави и земљорадом. У осталом и сам њен муж у сличним занимањима би се ипак узео као земљорадник. Али, ако се удовица толико усавршила и развила у свом кројачком занимању да се њиме стално бави, па је чак и радњу отворила, макар и не протоколисала фирму, а земљу издаје под закуп или је обрађује посредством најамника, онда је ван сваке сумње да њој главно занимање није више земљорадничко него занатско.

Кад пунолетан син земљорадникове породице узме неземљорадничко занимање, да ли удовици остаје благодејање? Пошто се такав син може још пре оделити и пошто и сама удовица, у случају неслоге, има права на деобу са равним делом из мужевља

имања, то удовици остаје право благодејања како у случају да се син оделио или да одвојено живи у своме новоме занимању, тако и у случају да је син остао да живи заједно с мајком, разуме се ако је она продужила да се у главноме бави земљорадом.[1])

Аранђеловић има друкчије мишљење:

„Ако наследници земљорадници — било деца или даљи сродници — *нису и сами земљорадници*, онда наравно не могу се позивати на благодејање тач. 4а § 471. Тада ће се цела заоставштина моћи продати за дугове покојникове. Али тада се и удовица покојникова лишава уживања удовичког које би имала са имања покојниковог, да су га наследили земљорадници, којима је признато благодејање из тач. 4а § 471." — Op. cit. стр. 30.

Сваки члан задружне породице и сваки задругар, кад је у питању промена занимања кога члана од наследника индивидуалне породице, као и самог старешине задруге, има право на благодејање ако је остао у земљорадничком занимању. Да би удова у задрузи, и остале пореске главе ван индивидуалне породице старешине задруге, кад је овај прешао у какво неземљорадничко занимање, могла у даном случају изгубити право на благодејање потребно је да је она бар дала пристанак на ту евентуалност, ако се не би узело да је потребно да је цела задруга прешла у оно друго занимање, трговачко на пример, формално, по испуњењу законских услова.

Најзад, што се тиче удовице са нејаком децом и децом која немају зараде уопште, ваља расветлити однос занимања и благодејања у случају када је удовичин муж био трговац или у другом неземљорадничком а главном занимању, али је за свога живота имао и пољопривредно имање, па њега или сам као у споредном занимању обрађивао или га онда давао под закуп. Питање је како ће се у погледу занимања сматрати удовица после смрти мужа у случају када је он као трговац оставио земљорадничко имање и мало неземљорадничког имања или прихода, тако да се она само од неземљорадничких прихода не може издржавати него њен главни извор прихода сада постаје и остаје земљорадничко имање, које сад она сама или са својом непунолетном децом обрађује. Овакви случаји дешавају се у варошима или варошицама где постоји онај неопредељени сталеж између земљорадника и других занимања. А то је готово редован случај са сеоским трговцима, механџијама, бакалима, када они посрну, па оставе дугове за собом, услед чега је онда удовица принуђена да сведе свој начин живота и поврати се готово у прави живот земљорадника. Пошто се дужна кућа умрлог неземљорадника сада у ствари јавља као земљорадничка кућа, то се има узети да је

---

[1]) Одлуком Касационог Суда бр. 6226 признато је право благодејања удовици и ако јој је син железнички десетар.— „Пол. Гласник", 1904. стр. 186

Пресуда Апелационог Суда од 8-8 1895 Бр. 2528, коју је одобрио Касациони Суд одлуком од 3-5 1896 Бр. 2630: „Према допуни § 414 Грађ. зак. удовица у смотрењу свог уживања има прећутну залогу и хипотеку на заосталом имању свога мужа, која се чак не може ни оптерећивати без знања и саизвољења удовичког. — Тужитељка као удова има права уживања само половине у попис узетог имања." — „Пол. Гласник", 1904 стр. 185.

удовица као променила занимање мужевље узевши његово споредно занимање себи за главно и готово једино, па и једино, јер није могла мужевље неземљорадничко занимање управљавати. Па како се сад таква кућа јавља стварно као земљорадничка, то и њој као и редовној земљорадничкој кући припада благодејање.

Када остане само удовица и са њеном децом, то је тако доволно јасно и неспорно; али је питање како ће се ствар узети када су деца већ одрасла и шта више још за живота очева упућена његовом главном занимању. Када су она већ стала на самосталну привредну ногу у томе правцу или узела друго неземљорадничко занимање, онда је јасно да њима неће следовати благодејање из очевог имања. То тим пре што благодејање не следује ни синовима правога земљорадника када су се они одали другим занимањима. Удовици би, међутим, остало право благодејање на њеном делу уживања пошто је она у ствари наследила, у погледу занимања, само мужевље пољопривредно занимање. Али, да удовица може добити благодејање као земљорадница, налазимо да она треба одиста да се јавља као земљорадница и да колико је могуће учествује и сама у обради имања. Ако би она продужила као пре издавати имање под закуп, онда јој не припада благодејање, јер значи да се није прихватила земљорадничког занимања, него је задржала, по начину живота, неземљорадничко занимање, које закон не штити, па ма удова остала и сиромашна и потребовала благодејање. Закон штити само земљорадничку сиротињу.

А када деца умрлог неземљорадника нису још стала на самосталну привредну ногу и нису себи нашла средство живота, питање је заиста тешко да ли њима треба признати благодејање. Реч је разуме се о деци чији су родитељи и сами у неколико били земљорадници. Повериоци имају рачунати и са том околношћу да се дужник трговац који се узгред бавио и пољопривредом, односно његови наследници повраће земљораду. У овом случају ретко ће бити изигравања закона, јер нико неће без нужде и личне неподобности за друго занимање силазити у једно теже занимање. Кад се утврди да деца нису доспела да уђу у стално и сигурно занимање, или да изуче какав прописан занат, онда таквој деци као и удови, сиома као једној земљорадничкој јединици, треба признати право на наглавицу.

Ради правилног решења питања о праву на благодејање у овако сумњивим случајима, општинске власти требало би у уверењу најпре да изложе податке о приликама и главном и споредном занимању дотичних лица, па тек потом да изведу о томе закључак. Суд би онда имао могућности да питање свестрано и правилно оцени, па евентуално и измени закључак, односно мишљење општинара о занимању дужника и наследника.

ANALI PFB | anali.rs

ДЕФИНИЦИЈА ОКУЋНЕ ПОРЕСКЕ ГЛАВЕ.

По закону од 1864 плаћању пореза подлежала су и мушка и женска лица: порезу на личност сва мушка пунолетна лица до 60 година закључно, а порезу по имућности и с тим и првом епорзу сва лица уопште (и мушка и женска и малолетници) која

су имала имања или прихода. Од пореза по имућности биле су ослобођене сиромашне удовице и сирочад слабога имовног стања. Од оба пореза била су ослобођена лица која немају особенога имања ни прихода. Сва та лица и ова ослобођена имала би се сматрати за пореске главе по тач. 4а § 471.

Појам *пореске главе* законодавац је узео за основицу и јединицу благодејања свакако краткоће ради као погодно празно обележје за лица која је хтео обезбедити: за мушка пунолетна лица и за женска и малолетна лица у опште која имају свога имања. Мушке пунолетнике законодавац је за субјекте благодејања узео неоспорно заго што је у њима гледао *главе породице*. Он је имао у виду да се сељак рано жени и да живи мајком у заједници, и стога је и прописао да се на сваку пореску главу у кући земљорадника има оставити по пет дана земље као минимум за издржавање свке уже породице. А и она друга лица узео је за субјекте благодејања да би одговорио случајима и потребама породичног живота. Кад шеф породице умре и за собом остави жену и децу, потребно је да такав породични остатак не остане незбринут. Затим се дешава да шеф породице или кућа нема никако или нема довољно земље ажена или које друго члановце има посебнога имања, па је потребно да се дужнику власнику његову заштити минимум својине и са тиме уједно задовољи потреба породичне наглавице. Тако се у сваком случају природнога гибања породице заједничава њој потребан број наглавица: шефу породице док је жив, његовом породичном остатку кад је умро, и сем тога сваком сину чим је навршио 21 годину по наглавица. А ако би се син оженио пре пунолетства он је плаћао лични порез, постајао пореска глава, па и његовој породици припада наглавица. Што се тиче породичнога остатка (где се јављају: удова сама, или са малолетном децом па и пунолетним неудатим кћерима, само малолетно дете, или више малолетне деце, или малолетна деца са пунолетним девојкама, или ове саме), ниједан члан његов није подлежао плаћању пореза по самој својој личности, те и није пореска глава, ниједан није и не може постати шеф породице (сем када се малолетник ожени), те да би сваки члан понаособ имао права на наглавицу. Ово је сасвим природно, јер и док је шеф породице био жив, породица је имала права само на једну наглавицу. И када су остале неудате пунолетне сестре, оне немају права на засебне наглавице и ако су пунолетне јер нису порезе се главе према својој личности. Ако су одељене, и ако неудате оне представљају две земљорадничке куће и према порезу по имућности важиле би као пореске па и окућне главе. Остатак породице пок. земљорадника, било у инокосној било у задружној породици било у задруги, представља увек само једну пореску главу према једној целини имања односно задругарског дела de cuius-a, а има права на целу наглавицу без обзира на прописе Грађанског Законика о праву власништва и величини имовних делова у породици и задрузи. Прописом да се земљораднику на сваку пореску главу остави по пет дана земље законодавац је у оквиру окућног права

не само повредио начела Грађанског Законика о располагању непокретном својином и испуњењу уговора него је, мислимо, уједно васпоставио у извесној мери колективистички принцип својине и неотуђивости баштине из нашега обичајног задружног права.

Према изложеноме, *под пореском главом по тач. 4а § 47 т Грађ. Суд. Поступка разуме се сваки мушки пунолетник или ожењени малолетник као шеф индивидуалне, уже породице било у инокосној или задружној кући; а ако је шеф породице умро, онда остатак његове породице у лицу удовце или женске уопште и мушке малолетне деце, ако би дужна кућа имала довољно земље за наглавице свих пореских глава и остатака, иначе дужник укућанин сопственик осопка за наглавицу њему а уживање породице одн. заједничке куће којој припада, у колико она не би имала земље за једну целу наглавицу.*

Јеленко Петровић.

СТВАРНО ПРАВО СОВЈЕТСКЕ РУСИЈЕ.[1])

Прописи Г. К.,[2]) што се Стварног Права тиче, такође су веома оскудни. Од стварних права Г. К. познаје само право својине, право грађења и заложно право. Ова оскудност објашњава се тиме, што по Совјетском Праву не постоји право својине на непокретности, те према томе и Г. К. не садржи никаквих одредаба у овоме погледу, док те одредбе у свима осталим Грађанским Законицима заузимају видно место. Не познаје Г. К. ни службености и ако, мислимо, би оне могле корисно послужити становништву и у погледу национализованих непокретности.

У сгште, што се тиче права својине на земљиштима, то се право признаје искључиво држави, а приватна лица и корпорације могу их имати само у употреби. Овако је по закону, али држава земљишта мало осећају ово врховно право државе и у ствари јављају се као и раније, фактички сопственици и ако су — услед грађанског карактера њихових поседа и накарадног нормирања правног положаја — осуђени на трпљење сваковрсних незгода.

Још једна, принципијелна, примедба: кад је реч о државним земљиштима, онда треба разликовати између појединих државних имања, која се грађанско налазе у истом положају, као и приватна имања, и грађанског права државе на целокупну територију. Сматрати сво грађанско право државе као право својине, то значи правити, као што то врло духовито вели проф. Завадски, погрешку Фридриха Барбароссе, који је сматрао императора за сопственика империје, јер сво врховно право државе нема ничега заједничког

[1]) Овај чланак је један од низа чланака о Грађанском Праву Совјетске Русије, започетих у свесци за Јули—Август 1928. г.

[2]) Совјетски Грађански Кодекс.

са правом својине. Међутим, Совјетско Право чини ову погрешку. Оно декретира државну својину целокупне државне територије, — што, по горњем, остаје мртва реч и не може да продре у реалан живот, али повлачи за собом унакажење читавог система употребе и уживања земљишних поседа, док се само право својине у приватно-правном његовом схватању, и ако у формама скученим и од стране закона не признатим, и даље одржава у животу у Совјетској Русији.

Право својине. — Г. К. не даје дефиниције права својине и ако је то сасвим непојмљиво с обзиром на то, што су Совјети увек прокламовали неко своје, нарочито, схватање тога права. Нас ово ћутање Г. К. ни мало не чуди; — ово је само један доказ више стваралачке немоћи совјетске правне мисли и тога, да се у праву, као и у животу, насиљем не долази до културних тековина.

Г. К. место *дефиниције права својине* (у своме чл. 58) каже само, да сопственику *у границама закона* припада право придржавања, искоришћавања и располагања имовином. Већ само ово набрајање овлашћења, која припадају по Г. К. титулару права својине, показује, да се обим овог права по Г.К. скоро поклапа са нормалном његовом садржином. Карактеристична је само напомена о томе, да се ова овлашћења имају вршити у границама закона. Овде видимо једну алузију на принцип подређености употребе ствари њиховој социално-привредној намени, који је Г. К. безуспешно покушавао да установи.

Даље, Г. К. покушава да уведе *разликовање између својине: државне, задружне* (кооперативне) *и приватне*. Оваково разликовање, у принципу је немогуће, нарочито кад се говори само о приватној и државној својини (што смо мало пре споменули), онда је сасвим апсурдно, ако се томе дода још и трећи облик: задружна својина Задруга (кооператива) је правно лице приватно-правне природе и њена својина ни по чему се не може противстављати приватној својини. Ствар је овде, изгледа, у томе, што по Г. К. све ствари без разлике могу бити у државној својини, док у приватној пак могу бити само оне ствари, које нису изузете из промета, а ти су изузетци по Г. К. нешто малобројнији, када је реч о задружној својини.[3])

Г. К. познаје и *сусвојину* у њеном обичном облику али само с том изменом, што се располагање својином (чл. 62.) у случају неспоразума између сувласника врши већином гласова. Тиме се неочекивано даје праву својине пре карактер ортаклука, но права својине.

Такође и *код деобе*, на коју сваки смесничар има право (чл. 65.), Г. К. тражи да се деоба у натури може извршити без веће штете по социално-привредну намену заједничке имовине. У противном онај, који би тражио деобу, има да добије накнаду у новцу, али Г.К. — на жалост — не предвиђа, шта ће бити ако остали смесничари не желе или не могу да откупе део смесничара,

[3]) О овоме вид. детаљније горе у одељку о стварима.

који треба да се исплати, као ако је заједничка ствар по својој природи недељива.

Од *начина стицања права својине* Г. К. познаје само два, и то: 1) Од *стране савесног прибављача* од несопственика без обзира на фактички начин и основ прибављања — као један *оригинаран* начин стицања права својине. Овде се право својине прибављача не везује за право преносиоца (по принципу nemo plus juris transferre potest, quam ipse habet), већ постаје самостално у лицу прибављача. У овом случају прибављач само онда неће постати сопственик, ако је ствар украдена од сопственика или ако је он њу изгубио, или (у свима случајевима) ако је сопственик држава надлештво или установа. И 2) *по споразуму са сопственником* — начин *деривативни* — у два облика: за ствари индивидуално одређене довољан је за прелаз права својине *споразум између странака*. За ствари одређене само по њиховом роду (in generis) потребна је за прелаз права својине *предаја* (традиција), у једном од њених уобичајених облика (чл. 67.). — Несумњиво, да као оригинаран начин прибављања својине постоји и *одвајање плодова* и ако се та изрично у Г. К. не помиње. — Другим оригинарним начинима прибављања (окупацијом ствари без господара и т. д.) својину стиче само држава (чл. 68.) Али то није сасвим тачно, јер хватањем дивљачи или риба, које се, док су у слободи, сматрају као ствари без господара, ловац стиче право својине, пошто су лов и риболов под извесним условима дозвољени и у Совјетској Русији.

Треба напоменути и то, да сопственик ствари има по Г. К. и друга овлашћења уобичајена код права својине: право на negatoria in remactio, на rei vindicatio, право на добит, коју је од ствари добио несавесни притежалац и т. д. Овде Г. К. прави само један изузетак, али он је веома карактеристичан за Совјетско Право. Тако, без обзира на начин прибављања ствари, забрањена је виндикација ономе, коме је ствар евинцирана на основу „Револуционарног Права" (један апсурдни термин, јер Револуција је у суштини насилна негација извесног постојећег правног поретка) или ако је иста из сопственикове државине изашла пре 22. маја 1922.,[4]) чиме Г. К. још једном изрично санкционише сва насиља почињена у првој периоди револуције, за време спровођења т. зв. Ратујућег Комунизма на супрот другој периоди НЕП-а: нове економске политике).

У вези с овим треба напоменути и то, да Г. К. зна и за *разлику савесног и несавесног држаоца* и то у погледу на њихову респективну одговорност за накнаду штете и прикупљених плодова или добити. Али Г. К. није ни овде потпун. Питање о сукобу држаоца и трећих лица, о одговорности за пропаст ствари, о последицама залагања ствари од стране држаоца, о праву држаоца на накнаду трошкова за одржавање ствари и т. д. — сва су та пи-

[4]) датум издања декрета ВЦИК-а о признању извесних приватних права.

тања нерасправљена у Г. К. — Али зато, нарочиту пажњу Г.К. поклања *реквизицији* и *конфискацији* као *начинима престанка права својине*.

Реквизиција је принудно, услед државне потребе, одузимање ствари уз накнаду. Реквизиција се може вршити само у изузетним случајевима (који су ти случајеви то Г. К. не прецизира, те ту остаје слободно поље за самовољу). Она се врши само на основу решења Савета Труда и Одбране (СТО-а). Наплата се исплаћује по комисијској процени у року од месец дана од дана фактичког одузимања ствари. — *Конфискација* је принудно, без накнаде, одузимање појединих ствари или чак и целокупне имовине неког лица, и то као казна. Веома је карактеристично, да се конфискација (по чл. 5. IV прилога уз Г.К.) може применити не само по судској пресуди, већ и *по наредби административне власти*, с том резервом да се конфискација и реквизиција имовине лица или предузећа, која су добила концесију у Совјетској Русији (страни капиталисти) може вршити искључиво по одредбама уговора о концесији.

Право грађења. Право грађења је право својине на зградама и постројењима подигнутим на туђем земљишту и то по споразуму са сопствеником земљишта. Ово право траје уз плаћање накнаде — за предвиђено време у уговору. По истеку тога времена подигнуте зграде прелазе, уз накнаду вредности, у својину сопственика земљишта. — Тако би се могло по Г. К. дефинисати ово право. Оно је, врста стварног права на туђем земљишту. Само морамо одмах приметити, да то није изум Г. К., већ је ово право позајмљено, са извесним модификацијама, из предратног Руског Грађанског Законика. — У обради Г. К. ово право изгледа овако: Сопственик земљишта је држава, коју овде као делегирани органи представљају Комунални Одсеци појединих градова. Градитељ може бити свако лице. Али градити се може само у градовима. Уговор се мора, под претњом ништавности, закључити у нотаријалној форми и мора (чл. 73. Г. К.) садржавати: а) наименовање странака — име Комуналног Одсека града и име градитеља; б) рок трајања права грађана — који (чл. 71. Г. К.) не може бити дужи од 49 год. за зграде од тврдог материјала, а 20 год.за остале зграде; в) величину земљишта, које се градитељу уступа, подразумевајући ту, према примедби уз чл. 71. Г.К., и онај део на коме се неће стварно сазидати, али који је намењен привредном искоришћавању уз зграде; г) величину закупне цене у златним рубљама и рокове њеног плаћања, — кирија се може повећавати највише један пут у пет год. и то само онолико, ,колико се уговором о грађењу унапред одреди; д) врсту и величину зграда или постројења, која је градитељ дужан да подигне; ђ) рок почетка грађења, који не сме да буде дужи од годину дана; е) рок завршења грађевина; ж) услове о одржавању зграда у исправном стању; з) услове о осигурању зграда и њиховом поновном подизању у случају пропасти, и и) конвенционалну казну за задоцњења у зидању и за неизвршење других одредаба од стране гра-

дитеља. — Градитељ има *право да своје право грађења* (зграде) *прода или заложи*. Једном речи он је за време трајања уговора прави сопственик зграда, а по истеку рока дужан је да зграде у исправном стању преда Комуналном Одсеку (држави). А за то добија накнаду вредности грађевина у времену предаје по комисиској процени. У случају незадовољства са проценом градитељ има право жалбе. — *Дужност градитеља према Комун. Одсеку*, као сопственику земљишта, поглавито су у плаћању уговорене закупне цене и испуњењу осталих уговорних одредаба односно подизања, одржавања, осигурања зграда и т. д., најзад по истеку рока ту долази обавезна продаја уз накнаду вредности подигнутих зграда. *Права градитељева* су у искоришћавању земљишта, у праву својине на подигнутим зградама за време трајања уговора, у њиховом свестраном искоришћавању, и у добијању накнаде вредности приликом предаје зграда по истеку уговора. *Комуналном Одсеку припада и једно нарочито право* у погледу дужне му закупне цене и евентуалних потраживања на име уговорне казне. Сматра се да Комунални Одсек за обезбеду ових својих потраживања од градитеља има *прећутну залогу* на самом праву грађења. Ако градитељ дуже од годину дана заостане са плаћањем или не плати конвенционалну казну, онда Комун. Одсек има право да изложи продаји градитељево право и да се наплати испред свих његових па и заложних, повериоца. Ако се право грађења не би у овом случају продало, ако на лицитацији се не појави купац, онда оно престаје и зграде прелазе у својину Комун. Одсека као и да је рок уговора истекао, а градитељ добија накнаду вредности грађевина по одбитку дуга Комун. Одсеку. Г. К. не прецизира, ко је надлежан за решавање питања о плаћању конвенционалне казне. Зато се има узети, да је за то надлежан редовни суд. Напослетку, треба напоменути, да (чл. 79. К.Г.) продаја и залога права грађења мора се такође извршити у нотаријалној форми и регистровати код Комунал. Одсека.

Заложно право (чл. 85.—105. Г.К.). Уговор о залози по Г.К. је формалан уговор.

За залогу права грађења тражи се нотаријална форма са регистрацијом у Комун. Одсеку. Тек од момента ове регистрације сматра се да је залога конституисана. Поверилац у овом случају добија нотаријалан акт о залози. Он има право да тај акт пренесе, опет нотаријалним путем са регистрацијом и на друго лице. У случају сукцесивног залагања раније се залоге означавају у заложном акту. Заложене грађевине остају у државини сопствениковој. — Код залоге осталих ствари тражи се само писмена форма уговора. Али овде треба правити разлику између ствари индивидуално одређених и одређених само по роду. У принципу залога се мора предати у државину повериочеву. Али није забрањено и оставити је код дужника: за ствари in speciis — са стављањем ознака на саму залогу, а од ствари одређених само по роду — под кључем и печатом повериочевим. Залога се конституише код ствари in speciis од момента закључења уго-

вора, овај је уговор консензуалан. Залога настаје код ствари одређених in generis у моменту предаје повериоцу или закључавања и печаћења — уговор је реалан. — Код сукцесивног залагања дужник мора повериоцу ставити до знања све претходне залоге. Али ипак Г. К. не предвиђа санкције за повреду ове дужности. Зато је остављено слободно поље тумачењама сваковрсног карактера. — Поверилац има право да потраживање (без пристанка дужника) на другога пренесе, што он чини записом на уговору и предајом уговора и залоге новом повериоцу, а дужника само о томе извештава. — Поверилац нема *право да се служи залогом*, ако није друкчије предвиђено у уговору.

Залога се мора увек осигурати и то о трошку дужниковом. То чини или поверилац или сам дужник, према томе код ког се залога налази.

Залога служи, по самом закону, не само за обезбеду главног дуга, већ и интереса, евентуалних конвенционалних казни, штете од неблаговременог извршења уговора, као и трошкова принудне наплате, ако их буде било.

Ако би поверилац изгубио залогу, ако би иста била од њега одузета, он ће имати право на rei vindicatio, као и сопственик залоге, па чак и против сопственика ако се она код њега нађе. У овом случају горе изложена правила о стицању права својине од несопственика од стране савесног прибављача остају у важности, с тим, да се прибављач индивидуално одређене ствари са ознаком залоге увек сматра као несавестан држалац, сем случаја (ма да се то у Г.К. изрично не помиње) када је он ствари прибавио под теретом залоге, али с тим да се дужник без претходног повериочевог пристанка не ослобађа од обавезе. *Дужност одржавања залоге* у исправном стању пада или на повериоца или на дужника (код кога се ствар налази). У случају пропасти ствари поверилац се намирује из осигурања, а евентуални вишак предаје се дужнику. *Повериоци код сукцесивног залагања* подмирују се по рангу по времену постанка заложног права и то како из своте добијене путем принудне наплате, тако и из осигурања, ако би залога пропала. Овде Г. К. ствара и привилегију у корист државе за јавне дажбине и потраживања радника и особља за зараду (плату). Ако се ова потраживања не могу потпуно измирити, из остале дужникови имаовине онда ће се она наплатити из његових заложених ствари и то пре заложних повериоца. Ова новина, мислимо, не може се поздравити с обзиром на интересе сигурности заложног кредита. Ако се поверилац по продаји залоге не би могао измирити потпуно из добијене суме, онда он има право да се намири, у колико то није уговором о залози друкчије одређено, и из остале дужникове имовине. Право залоге гаси се са престанком основног потраживања и јавном продајом залоге. У првом случају на повериоцу је дужност да залогу преда дужнику, односно следећем по рангу заложном повериоцу, а код залоге права грађења ставља се примедба у нотариалном регистру и у регистру Комунал. Одсека. Несумњиво залога престаје и у случају, ако се поверилац ње одрече по својој вољи, или по споразуму са дужником.

Из овог кратког излагања види се, да Совјетско Право, што се тиче Стварног Права, нема много новина, ако се са правом т. зв. буржоаских држава упореди. А где таквих новости има, то су оне или малога значаја, или, пак, потпуно неумесне, као што су на пр. све напред поменуте привилегије.

Карактерна, пак особина совјетског стварног права није у ономе, што у њему има, већ у ономе, што је све из тога права избачено, у немилосрдном његовом умањивању везаном са искључењем земљишних поседа из приватног власништва. У колико се то може сматрати као факт, а не само гола законска декларација, било је већ говора горе и ми се потпуно слажемо са проф. Завадским, који врло лепо вели, да „право земљишне својине живи contra legem и борба совјетске власти противу њега, немоћна да га уништи, била је само довољно снажна да га лиши потребне јасности."[5]).

Д-р Арс. М. Чубински.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Примедбе на законски предлог о извршењу и обезбеђењу.

I. *Опште примедбе.* — Извршење је органски наставак парничког поступка, па је сасвим природно што је за подлогу овоме пројекту узет аустриски закон о извршењу јер је и пројект грађанског парничног поступка израђен на подлози аустриског. Аустр. закон о извршењу (од 27. маја 1896. бр. 79. Л. држ. зак.) дао је за тридесет година свога примењивања врло добре резултате и његова ће рецепција значити за целу земљу несумњив добитак и напредак.

Као и пројект о грађанском поступку, тако и овај пројект садржи неке измене закона-модела. О потребности и корисности тих измена може бити дискусије. Али пада у очи јена начелна дисхармонија ова два пројекта. Док први, са својим крупним модификацијама аустр. поступка, ограничава и обара његов основни органски принцип неограничене употребе доказних средстава и слободне оцене доказних резултата, дотле други оставља неизмењену широку дискрециону власт, коју судији даје аустр. закон. Овај пројекат пун је израза: „суд може" и „према нахођењу суда". Аустриски законодавац је сам себи доследан. Али ако ми, према становишту пројекта о грађанском поступку, имамо разлога да ограничимо судијину слободу у поступу когницином, онда је морамо ради истих разлога стегнути и у поступку егзекутивном. Ту су најважнији случајеви одлагања извршења (§§ 41. 42. прој.), у којима би се пројект имао изменити и без обзира на судбину нежељених измена унесених у парнички пројект, јер је пракса показала, да се са одлагањима може да спекулише и кад

5) Вид.: Завадски, стр. 42.

је судија на свом месту. Пројект је узео из угарског закона о извршењу установу противизвршења, која је за нас непотребна. Место тога могао би из истог тог закона узети на пр. прописе, да опозиторна тужба има само онда суспензивно дејство, кад је предана за три дана после спроведења егзекуције и кад су уједно у њој исправама доказане чињенице на којима се оснива (§ 31. уг.); да жалба има само ограничену одложну снагу (§ 37.); да се ексцисорном тужбом може само условно постићи одлагање извршења (§ 93.); да постоје законске претпоставке о својини покретности мужа и жене (§ 49.).

II. *Питања која су била спорна у комисији.* — Министарство Правде позвало је рецензенте пројекта, да се нарочито изјасне о седам питања, о којима није било сагласности међу члановима комисије, која је састављала пројект. Та су:

1) *О противизвршењу* (§ 44. ст. 3. прој.). Пројект је узео из угар. закона о извршењу (§ 40. зак. чл. 60: 1881 г. новелисан §-ом 43. зак. чл. 54: 1912 г.) установу противизвршења тако да се извршенику дозвољава васпостављање пређашњег стања, ако је извршни наслов, на основу кога је извршење против њега било спроведено или по коме је он захтев добровољно испунио, доцнијом одлуком проглашен ништав, укинут или непуноважан. Пројект је проширио угарску установу, јер угарски закон, у случају добровољног испуњења дозвољава противизвршење само онда кад је испуњење дошло уз учешће суда или пред извршним органом, који је дошао да спроведе извршење (и који то испуњење има да осведочи у записнику), или напослетку, ако је испуњење посведочено јавном исправом; све то опет под претпоставком, да је испуњење учињено у циљу да се избегне вексацијама извршења. Угарски законодавац има при томе у виду правило материалног права, да добровољно испуњење, учињено без резерве, искључује тражење повраћаја; осим тога угарски закон хоће, да је испуњење несумњиво доказано. У оба та правца пројект садржи празнину, која би била извор спорова. Пошто се противизвршење тражи простом молбом, потребно је поставити правила о томе, како ће се доказати испуњење и то animo obligandi а не animo solvendi у случају добровољног испуњења.

Него, без обзира на све то, чему нам служи новост противизвршења? Угарски закон има и треба да има, да бу де у складу са својим парничким поступком, који (§ 415.) дозвољава у пет случајева извршење ради испуњења на основу првостепене пресуде без обзира на њену формалну правоснажност. На подручју његова важења може се дакле догодити, да пресуда, која је већ извршена, буде у вишем судском степену сасвим или делимично измењена. Пошто су у такову случају и престанак ранијег извршног наслова и испуњење несумњиво доказани, уведена је упрошћена condictio sine causa (causa finita) у облику противизвршења. Према пројекту нашег гр. п. п. не може се такав случај код нас никако десити, јер наш пројект не дозвољава ни у ком случају извршење ради испуњења док пресуда није постала пра-

воснажна. А ако је извршење спроведено или захтев испуњен на основу правоснажне пресуде, онда не може бити противизвршења, јер нема ни кондикције за повраћај solutum-а ex causa iudicati. Ту може евентуално — по тужби за ништавност или за поновљење поступка — да дође до интересног захтева накнаде, који свакако зависи од утврђења чињеница путем спорног поступка.

Да се противизвршење не може применити ни на она четири случаја, у којима наш пројект (§ 314.) дозвољава извршење ради обезбеђења на основу још неправоснажних пресуда и одлука, не треба нарочито наглашавати, јер у тим случајевима нема отуђења извршеникове имовине па зато нема ни потребе реинтеграције. Буде ли у тим случајевима пресуда или одлука, на основу које је дозвољено и спроведено извршење ради обезбеђења, у вишем степену измењена, укидају се предузете извршне радње према § 38. пројекта. Ако, пројект има у виду случај укидања наслова услед опозиторне тужбе (§§ 34. 35. прој.), треба применити, да се опозиторна тужба може да подигне *само у току* извршног поступка.

Пошто је установа противизвршења за наше право сасвим непотребна, предлажем, да се ст. 3. §-а 44. брише из пројекта. О § 312 прој., који би такође имао везе са противизвршењем, реч је ниже под бр. 7.

2) *Дражба непокретности без предходног заложног права.* Пројект задржава норму аустр. закона, да је заснивање заложног права на непокретностима засебно извршно средство, које може али не мора, да претходи принудној продаји непокретности. Један део комисије тражио је напротив, да се дозвола дражбе некретности услови претходним заснивањем заложног права, по угледу на угарски, хрватски и босански поступак, за које је то заснивање само степен извршења путем продаје, што, вели, боље одговара приликама и потребама већег дела народа. Ово се мишљење не може усвојити. То заснивање укњижењем или заложним уписањем, као претходни степен продаје, није у наведеним поступцима ништа друго до опстанак старе процесуалне доктрине, која је и парнички и извршни поступак делила на засебне стадијуме. То делење, које су нови поступци одбацили, нема другог значаја и последице сем тога што се тиме одуговлачује и поскупљује поступак. За тражиоца извршења повољније је становиште пројекта јер га простијим поступком води до наплате; ако дражбени поступак буде обустављен а њему је потребно обезбеђење, он може да тражи заснивање (укњижење) заложног права са рангом од дана почетка дражбеног поступка (§ 163 прој.). Тражилац извршења не губи ни кад ништа а добија на убрзању и упрошћењу поступка. Али становиште пројекта повољније је и за извршеника, јер му уштеђује трошак и таксе за укњижење (а евентуално и доцније брисање) заложног права. *Предлажем зато, да пројект у овој тачци остане неизмењен.*

3) *Начин утврђивања вредности непокретности, за које се предлаже принудна продаја* (§ 116. прој.). Ту пројект одступа од аустр. закона и поставља правило, да се вредност непокретности има утврдити на рочишту у суду а на основу исправа о порезу или о прометној вредности, и т. д., које тражилац продаје мора да приложи већ у молби, као што мора да молби приложи и нацрт дражбених услова (§ 109. бр. 3. и 4. прој.); изузетно и у случајевима велике вредности, процена се врши на лицу места; на процену у суд имају се позвати све заинтересоване странке а могу се позвати и вештаци. — Ова измена аустр. закона није добра. Она се правда без сумње (пројект није пропраћен образложењем) настојањем, да се уштеди трошак процене на лицу места. Али је најпре питање, да ли се уопште што уштеди, ако се читав апарат (са адвокатима) састане у седишту суда. А онда је далеко важније, може ли се у суду извршити тачан опис и процена и да ли су забуна и штета, које могу отуда да настану, сразмерне с малом уштедом, за којом се иде. Процена је основ дражби. Њој није само циљ да одреди што тачнију вредност непокретности (катастарски подаци су непоуздана база за процену), него и њихов идентитет (врло су чести случајеви неслагања табуларног и фактичног стања), њихов истински обим, садржину и културу, њихов узајамни однос ради састављања група, које се као економска целина имају заједно продати, садржај и вредност припадности, сервитута и других стварних терета, што се све у суду не види или се види нетачно и непотпуно. Највећа је опасност што се на тај начин може да прода савесном купцу туђа земља или да се прода без терета и ако је опетерећена, тим лакше што се и продаја врши у суду. Ради тих разлога требало би поступити обрнуто и поставити правило, да се опис и процена имају вршити *на лицу места* а изузетно допустити опис и процену у суду у случајевима мање вредности и чистог стања. Услед тога имале би отпасти и тачке 3. и 4. у §-у 109. прој., по којима тражилац продаје *мора* да молби приложи исправе, које пружају слику вероватне вредности и нацрт дражбених услова. Ови последњи не могу технички садржавати све што се од њих тражи (§ 117 прој.), ако пре њихова подношења нису извршени опис и процена. Зато предлажем:
а) да се текст §-а 115. прој. измени и да гласи:

„Извршни суд одређује рочиште за описивање и процену непокретности, којасе има продати на дражби. Описивање и процењивање могу се обавити пре него што прођу три недеље од дозволе дражбе. О томе рочишту треба обвестити тражиоца извршења и извршеника, назначивши и место и време. —Ако дражбеној молби нису приложени изводи из катастра или званичне потврде о годишњем порезу који се плаћа на непокретност, извршни ће суд ради процене прибавити те исправе по званичној дужности. — Уједно са непокретношћу имају се описати и проценити и њезине припадности."

б) да се из §-а 116 изоставе ставови 1. 2. 5. и 8. и да став 3 гласи:

„У циљу утврђивања вредности непокретности, процењивање ће се вршити на лицу места уз учешће једног или два вештака, али процена се може извршити и у суду, ако се ради о непокретности мање вредности или ако се иначе може поуздано утврдити истоветност и вредност непокретности, њезиних припадности и терета. У томе случају суд ће утврдити вредност

ANALI PFB | anali.rs

на основу исправа (пореских, уговора о куповини или закупу и других), које свако интересовано лице може у томе циљу да поднесе. Ако је потребно, суд може на то рочиште позвати и вештаке."

Сва остала детаљна наређења у вези са поступком при процени могу да уђу у правилник, који, према ст. 6. §-а 116 прој., има да изда Министар Правде.

Ако се предложена измена прими, ваљало би §-у 116. прој. додати нове ставове: *о позиву* на подношење дражбених услова (§ 145 ст. 1 аустр. зак.) и најзад §-у 191- прој. о томе да против налога за подношење дражбених услова нема места жалби (§ 239 бр. 4. аустр. зак.).

4) *О ограничењу жалбе против закључка о досуђењу или ускраћивању досуђења непокретности, дражбом продане* (§ *144. прој.*) *и о ограничењу жалбе против закључка о деоби куповине* (§ *187.*). — У корист извршеника, који је свакако највише заинтересован, није у првом случају ограничено право на жалбу ако га на рочишту није заступао правобранилац (§ 139. ст. 1. и § 144 ст. 2.). Овај последњи пропис, који аустр. закон не познаје, за наше је прилике разборита новост. Осталим лицима, која хоће да бране своје посебне интересе, дата је могућност да то учине на држабеном односно деобном рочишту. Па и жалба им је отворена у свим случајевима повреде законских прописа о начину делања куповине (§ 187. ст. 4.) а ограничена је само у толико што се жалбом не могу изнети властити приговори, који су се могли подићи на рочишту. То ограничење је и технички неминовно, јер се ради о приговорима фактичке природе, који не могу бити изнети тек у жалби, која се решава без усмене расправе и против које противна странка нема процедуралне могућности да се брани. Зато ти приговори морају бити изнети на рочишту а ако су изнети, отворена им је и жалба (односно тужба). Предлажем, да пројект, са ст. 3. и 4. §-а 187., остане неизмењен.

5) *О надметку* (§ 150. прој.). — По § 150. нацрта — каже пропратница Мин. Правде, — допушта се надметање (већа понуда) само за случај ако непокретност досуђена за куповину, не достиже $^3/_4$ њене вредности, док су неки чланови комисије мишљења, да се надметање може допустити само ако куповина не достиже процењену вредност. — Неки чланови комисије желе, по свој прилици, да се допуштеност надметања прошири а не да се сузи. Али онда је последње „само" у горњем тексту сувишна реч. — Нема ни овде разлога, да се аустр. закон мења. Већа понуда види се у пракси редовно само онда кад куповина није премашила најнижу допуштену понуду — две трећине односну половину процењене вредности — или ју је незнатно превазишла. Жељено проширење не би имало практичног ефекта. Јер допустити накнадно већу понуду и кад куповина прелази $^3/_4$ процењене вредности, онда то значи очекивати од накнадног понуђача да плати за страр више него што она вреди, пошто он има да понуду повиси најмање још за $^1/_4$ дражбене куповине и да уз то сноси трошак и таксу (§ 150 ст. 2. прој.). Тако шта може да се деси само изузетно кад процена не представља стварну вредност или кад постоји а-

фекција за ствар. Али у таквом ће случају интересенат доћи до дражбеног рочишта, где има неограничену могућност да ствар за себе излицитира. — Предлажем зато, да пројект и на томе месту остане неизмењен.

6) *Да ли се може дозволити и продаја непокретности без претходног проглашења дражбе* (§ 216 ст. 3.). — Цитирани § 216 показује, да је реч о покретностима а не о непокретностима. Неразумљиво је зашто се ово питање поставља кад § 216 у ст. 2. императивно налаже,да се и дражба покретности има објавити јавним прогласом. Ради се можда само о томе, треба ли се ограничити на проглас на судској табли, у општини, по месном обичају, или га треба објавити и у новинама. Али и то је пројект већ решио у § 60., на који се позива и ст. 2. §-а 216., тако да се начин публикације оставља нахођењу суда. Ако се хоће, може се и ту ограничити дискрециона власт суда по угледу на угарски извршни закон, по коме је за начин проглашења меродавна вредност покретнина које се имају продати. Неће ли се то, предлажем да се пројект не мења.

7) *Извршење ради предходног испуњења* (§ 312 прој.). — Тај члан пројекта је нов. Пошто је, за новчана потраживања, допуштено извршење ради обезбеђења, предлагач жели, да се нека слична мера допусти и у корист захтева којима предмет није новац, па дозвољава извршење пре правоснажности пресуде или пре истека парицион ог рока, али уз услов, да тражилац посведочи опасност осујећења и да положи примерену кауцију. Одбије ли се тражење, јер дужник докаже ненакнадиву штету од претходног испуњења, онда има дужник дати кауцију; све то после усмене расправе и по нахођењу суда. — Ова је компликована процедура сасвим непотребна. Ако се замисле односни конкретни случајеви видеће се, да се жељено обезбеђење може увек да постигне средством привремене наредбе (§ 320 и сл. прој.). У осталом и овде и на другом месту имало би да важи: ако немамо нарочитих разлога, не мењајмо принципијелне прописе аустр. закона, који је дуго и смотрено рађен. Пре правоснажности пресуде нема принудног испуњења.

III. *Даље измене аустр. закона учињене у пројекту.* — 1) §§ 19. и 20. регулишу извршење против државе и самоуправних тела. Против државе може да се тражи извршење тек кад прођу три месеца откад се је од надлежне власти без успеха затражило плаћање (— новост за наше прилике препоручива —) а против државе и самоуправних тела само на ону њихову имовину, која се може дирати *„без повреде непосредних јавних интереса“*. Пројект не тражи, да се о таквој допустивости извршења има да, обавезно за суд, изјасни управна власт, како то тражи аустр. закон (§ 15.), што би имало значити, да о томе решава сам суд. Међутим, да се уклоне сукоби, добро би било да се то изрично каже. У § 20 ретку 8 нека се иза речи *„који се“*,уметну речи: *„по решењу суда“*. — Почетак § 20 требало би стилизовати тако да гласи: *„Против државе као и против области, округа, среза и општине“*. Према

стилизацији у пројекту долази држава, иза области, у ред самоуправних тела

2) § 68. и § 200 бр. 3. проj. садрже, за крајеве изван Србије, једну епохалну новост: забрану отуђења непокретног и покретног земљорадничког минимума. Кућа са господарским зградама, окућница и онолико земље колико је потребно за издржавање земљорадника и његове породице, не може се узети ни под које извршење нити их власник сам може отуђити или заложити. Од извршења је изузета и извесна количина домаће стоке. Количину земље изузету од извршења имао би, према горњем начелу, тачније одредити Министарски Савет према приликама појединих крајева. Тако би пропис §-а 471 бр 4а срп. грађ. пост. био проширен на целу земљу. — У овом крупном и за неке крајеве судбоносном питању требало би свакако консултовати и економске стручњаке. Принципиелно може међутим и лајик изрећи две мисли: једна је она, коју је године 1873., кад се је ова установа уводила у Србију, у Н. Скупштини изрекао тадашњи министар Правде а то је, да се сељаку признаје право и способност да управља државом а у владању са властитом имовином ставља се под старатељство, а друга је, да привреда није никад цветала кад ју је држава превише туторисала. Сви крајеви изван Србије живе одавно у режиму имовинске слободе а земља не само да није побегла из руку земљорадника него је он истрајношћу отима од латифундиста и везује за себе. У неким пределима (Хрв. Загорје, словенчаке грашчине, околица Сплита и Дубровника) тај је процес фрапантно очевидан. „Што би радио — пита у Војновићевој Трилогији госпар Лукша свог незаконитог сина, сељака Вука — да ти ја дам ове дворе"? „Продо би их, купио земљу у Конавлима и садио лозу" — одговара он. Сељак је гладан земље и редовно је продаје само у случају да је замени бољом. А онога једнога од стотине, коме је суђено да пропане, неће спасити заштитни закон. У осталом нема смисла спасавати људе против њихове воље и природе. А земља остаје где је и може само да промени власника у бољега. — Ако неотуђиви посед има да обухвати меру нужну за живљење, онда би готово цела западна половина државе била састављена од неотуђивих поседа. Сељак, који у тим крајевима има толико имовине, непокретне и самокретне, колико му пројект оставља неприкосновене, важи као богат. На тај начин био би му истина посед сачуван за сва времена. Али то стављање сељачког поседа изван промета, значи и онеспособљавање његово за сваки кредит. Сељак не би добијао ни најнужнији потрошачки кредит коме мора да пребегава сваке године у међусезонама и у неродним годинама. Предлажем, да се §§ 68—73 бришу из пројекта а § 200 бр. 3. да се сведе на меру аустр. закона. Ако се пак у Србији сматра, да је за тамошње прилике ова установа још увек потребна, нека се, у прелазним наређењима, остави неизмењено постојеће стање. Економска унификација није ствар, која се може форсирати, а ограничавати економску слободу, где она корисно постоји, значи ићи натраг.

3) Пројект је изоставио §§ 164.—168. аустр. закона, у којима је спроведено тако звано *начело покрића* (Deckungsprinzip). По томе правилу не може бити одобрена продаја непокретности, ако највећа понуда, учињена на дражбеном рочишту, не достиже да потпуно подмири приговарача, чије заложно право претходи праву наплате тражиоца извршења. Да се такав приговор оствари, треба, после процене, повести посебан поступак ради „претходног утврђења стања терета." Овакви су предлози и приговори у пракси сасвим ретки. Поступак је доста компликован. Мисао, да се спрече тражења дражбе и продаје у невреме из шикана, сасвим је добра, али, ако се неко баш заинтачи, може да ју и изигра исплатом претходног хипотекарног повериоца и ступањем на његово место. Зато је његзин значај више теоријски и не треба жалити што није ушла у пројект.

4) У § 106. прој. каже се, да ће се на рочишту за деобу прихода принудне управе расправљати о тражбинама, које су биле пријављене као и о онима, које се по службеној дужности имају уважити при деоби. Које су те тражбине, не каже се, и ако је то код принудне управе потребно рећи, јер се принудна управа не своди на главну садржину него на приходе непокретности, па је и критеријум за деобу вишака различит од онога код дражбене продаје. Зато би требало у § 106 унети текст §-а 127. аустр. зак., по коме се награда управитеља, порез, камата, ренте и сл., који су терети на некретностима, плаћају из деобне масе само у колико су пријавом захтеване а тражбине тражиоца извршења по званичној дужности.

5) Пројект стилизује (доста сретно) у § 177. — § 222. аустр. — о деоби дражбене куповне цене при постојању симултантних хипотека, т. зв. параграф судске математике, који, кад се први пут прочита, разуме ваљда само један на хиљаду правника. Ради тога је потребна што већа јасноћа текста. Најпре би требало казати, да више непокретности не одговара за тражбину „нераздељиво" него „нераздељено" или још тачније „заједнички" (нем. „ungeteilt") и тако исправити и § 132. ст. 4. Онда у ст. 2. ред 8. место „сваке" казати „те", и најзад у ст. 4. ред 11. место „по предмету" — што је писарска погрешка — рећи „по предлогу", иначе је и онако тежак текст сасвим неразумљив.

6) Код спровођења деобе куповине, аустр. закон (§ 236.) каже, да се дозначене своте имају изручити појединим асигнаторима — што су радили порезни уреди као уреди судских депозита — док наш пројект ту дужност издавања новца пребацује на судове (§ 189.). У Аустрији је судија делио милионе а није видео ни паре. Добро би било, да и ми наше судове ослободимо од напасти спојених са новчаном манипулацијом, о којима нам толико прича и дневна штампа. Да закон не прејудицира пословнику и осталим прописима о судским полозима, предлажем да се текст §-а 189. измени тако да гласи: суд ће по предлогу одредити да се издаду износи и т. д.

7) § 206 ст. 2. пројекта одређује, да „ако је пленидба спроведена у корист више веровника, онда тако заснована права стоје у истом првенственом реду.“ Јасно је, да тај пропис може да важи једино онда кад је пленидба и корист разних веровника спроведена „истовремено“ (§ 256. ст. 3. аустр. зак.). Из аустр. закона треба узети и ст. 2. §-а 256., по којему заложно право, стечено пленидбом, престаје после године дана, ако за то време није тражена продаја заплењених покретности. Иначе се заложно право перпетуише на штету промета.

8) У § 209.пројект оставља министру Правде да „може“ прописати вођење регистра о пленидбама. По аустр. закону (§ 254) вођење тога регистра је обавезно. Регистар о пленидбама за покретности одговара теретном листу баштинских књига и свако интересовано лице има право да га прегледа. Ако се регистар о пленидбама не жели онда се треба побринути за пропис, да интересована лица могу прегледати општи регистар о извршењима, који није јавна књига. И повериоци извршеника и они заложног веровника имају за то оправдана интереса.

9) У пројекту нема прописа о приступању продајном поступку покретности (§ 267. аустр. зак.). Да се не би дозвољавали посебни поступци за више тражилаца, може се 1. ст. §-а 225. прој. додати: „у погледу приступања сходно ће се примењивати ст. 2. и 3. § 114“ — који важе за приступање ка продајном поступку непокретности.

IV. *Веће редакцијске и писарске грешке.* 1) § 36. ст. 2. ред. 3.: место „тужиоци“ — „туженици“. — 2) § 42. поч.: место „ако би одлагање извршења било у опасности за“ — „ако би од одлагања извршења било опасности за“. — 3) § 42. ред. 3.: место „извршеник“ — „тражилац одлагања“ (§ 43. аустр. зак. каже: „онај који тражи одлагање“. Одлагање могу да траже и друга лица а не само извршеник, на пр. ексциндент). — 4) § 77. ред 3. не достају речи: „накнадно постала извршна“. 5) § 100. претпоследњи ред: место „остави“ — „састави“. 6) § 120. ред 18.: место „§ 121“ — „§ 1121“. 7) § 122. ст. 2. ред 5: место „положеног“ — „последњег“. 8) § 131. бр. 6. ред 6.: место „избранога суда“ — „извршнога суда“. 9) § 153. ст. 2. ред 4: место „пресуде“ — „досуде“. 10) § 167 ст. 3. ред 2.: место „остао“ — „отпао“. 11) § 185. ст. 4. ред 3.: иза „приговорио“ не достаје реч „право“ и запета. 12) § 269. ст. 1. ред 7.: иза „одговорност“ нема „уступаоца“. 13) § 276. поч. гласи:

„Ако је какав захтев, на основу кога може извршенике тражити од свога дужника да му преда одређене покретне телесне ствари или покретне телесне ствари пренесе на тражиоца извршења ради остварења тога захтева када извршеников дужник мора пошто је захтев успео...“

§ 327.аустр.зак. и §§ 279. 292. прој. показује, да тај текст има да се исправи овако:

„Ако је захтев, на основу кога извршник може тражити од свога дужника да му преда одређене покретне телесне ствари или покретне телесне ствари одређене врсте, пренесен на тражиоца извршења ради остварења тога захтева, извршеников дужник мора, пошто је захтев доспео,“...

ARHIV PFB | anali.rs

И у овом и у следећем §-у, пројект преводи „Ueberweisung zur Einziehung" са „пренос у циљу остваривања" односно „ради остварења", док раније (§ 260.) преводи исти израз са „пренос у циљу наплаћивања." Истина је, да тражилац остварује (реализује) извршеников захтев према трећему лицу, али га остварује за себе, ради свога наплаћивања, па овај израз, као тачнији и потпунији, може да се конзеквентно употреби. У 3, ст. 7. и 8 реду треба исправити текст а у 9. реду место „предати" треба да буде „продати". —14) § 277. у ст. 2. треба стилски исправити и у 6. реду додати реч: „извршеник" у 7. реду место „мора" — „може" (§ 328. ст. 2. аустр.) — 15) § 294. ред 1.: место „продати" — „предати". 16) § 314 ред 3. и 4.: место „§ 312" — „§ 313,".

Д-р Иво Милић.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Спор поводом „Лотуса":

У низу спорова који су поднесени Сталном Међународном Суду у Хагу, свакако је један од најзанимљивијих, са правног гледишта, спор који се водио између Француске и Турске, познат као спор поводом „Лотуса". Суд се није могао да сагласи у неким спорним чисто правним питањима тако да је приликом доношења пресуде шест судија гласало за а шест против, те је председников глас пресудио. Независно од тога, многи правници, који су после донесене пресуде писали поводом спора, наводе да су „разлози пресуде слабији од противразлога оних који су одвојили мишљење", тако да се и после пресуде развила једна мала литература о овом питању, што ће, по свој прилици, бити од интереса и за наше читаоце. Јер у спору су, између осталога, додирнута нека начелна питања међународнога права, као што су: извори међународнога права, садржај појма суверености, начело слободе мора, докле се простире судско право једне државе, начело тумачења уговора. Но да изложимо на јпре догађаје.[1])

2 августа 1926, око поноћи француски пароброд *Лотус* ударио се са турским паробродом *Боз-Курт*, натовареним угљем, на шест миља далеко од рта Сигри (острво Митилена), то јесна пучини. *Боз-Курт*, пресечен на пола, тоне, и поред свих нат пора официра и посаде са *Лотуса*, осам турских морнара, од-

[1]) За израду овог чланка служили смо се најпре званичним збиркама Сталног Међународног Суда у Хагу (Серија А. № 10, и Серија С. № 13 св. II), затим чланцима: *Д-р Милета Новаковић:* Француско-турски спор пред Сталним Међународним Судом (Бранич, април 1928, стр. 61); Noel Henry, Le „Lotus" a la Cour de la Haye (Revue de Droit International, 2 Année, № 1 p. 65); H. Donnedieu de Vabres, L'affaire du „Lotus" et le droit pénal international (ibid p. 135); Fischer Williams, L'affaire du „Lotus" (Revue générale de Droit International Public, 1928 № 3—4, p. 361).

осамнаесторице, утопили су се. У тренутку судара француским бродом управљао је поручник Демонс.

Наставивши пут, *Лотус* је приспео 3 августа у Цариград. Турске власти дошле су на брод и саслушале посаду, нарочито поручника Демонса и преживеле морнаре са *Боз-Курта*. 5 августа *Лотус* се спрема да отплови, но на један час пре поласка један чиновник Министарства Правде позива поручника Демонса на копно, ради неког исказа. Настаје дуго саслушавање, и на крају се доноси одлука о стављању у притвор поручника Демонса, и Хасан-беја, капетана *Боз-Курта*, оптужене за убиство из несмотрености. Француски конзул, притивно обичајима у сличним случајевима, није обавештен о овоме.

28 августа, пошто је провео 23 дана у притвору, поручник Демонс изведен је пред суд. На саслушању он је истакао приговор о ненадлежности суда, но суд је тај приговор одбацио, оснивајући своју одлуку на члану 6. ал. 1 и 2 турског кривичног законика, који допушта у Турској ислеђење злочина који један странац учини у иностранству, ако је жртва турске народности.

Поручник Демонс изведен је поново пред суд 11 и 13 септембра; тада је затражио пуштање на слободу с тим да положи кацију. Најпре је одбијен, па му је после дозвољено да изађе из затвора с тим да положи кауцију од 6000 турских лира. У притвору је био 39 дана.

15 септембра суд, пошто је поново донео одлуку о својој надлежности, донео је пресуду, којом је поручник Демонс осуђен на осамдесет дана затвора и новчану казну од 22 лире, а Хасан-беј на четири месеца затвора и казну од 33 лире за непажњу у примени међународне уредбе о судару бродова. Но како је државни тужилац уложио жалбу на ову пресуду, што по турским законима задржава пресуду од извршења, поручник Демонс остао је у слободи и вратио се у Француску.

За то време француска влада предузела је била кораке да се поручник Демонс ослободи. Француски отправник послова истакао је одмах по хапшењу Демонса, приговор да се судар десио ван прибрежних вода и да турски судови нису надлежни. Како тај корак код месних власти није имао успеха, он се обратио Министарству Иностраних Дела у Ангори, најпре усмено, затим писмено. Како ни по овоме није добио одговор, француска влада обратила се непосредно турском амбасадору у Паризу, тражећи да се поручник Демонс пусти у слободу. Тек 2 септембра, турска влада одговорила је да како са гледишта унутарњег законодавства, тако и са гледишта начела међународног права, сматра да су турски судови надлежни у овом спору. У своме одговору, додала је да „убеђена у праведност своје тезе", нема ништа против да се спор око сукоба надлежности поднесе Сталном Међународном Суду у Хагу, ако француска влада то жели. Француска влада пристала је на овај предлог и опуномоћила правног референта при Министарству Спољних Послова Г. Фромажо-а, да поведе преговоре за компромис. 12 октобра 1926 Г. Фромажо

и Махмуд Есад Бej, турски Министар Правде, после дужих преговора, потписали су у Женеви компромис, по коме Француска и Турска износе спор поводом *Лотуса* пред Хашки Суд.

Члан први компромиса овако је дефинисао предмет спора:

„Моли се Стални Суд Међународне Правде да реши по овим питањима:

„1) Је ли Турска, супротно члану 15 Лозанске Конвенције од 24 јула 1923 о установљењу и надлежности судској, радила противно начелима међународнога права — и, ако јесте, којим начелима — вршећи, поводом судара 2 августа 1926, на пучини, између француског пароброда *Лотус* и турског пароброда *Боз-Курт* и по доласку француског брода у Стамбул, у исто време кад и против капетана турског пароброда, кривичну истрагу према турском законодавству, против Г. Демонса, дежурног официра на броду *Лотус* у тренутку судара, поводом губитка *Боз-Курта*, што је повукло смрт осам турских морнара и путника?

„2) У случају потврдног одговора, каква новчана оштета, ако таква постоји према начелима међународнога права у сличним случајевима, треба да се дâ Г. Демонсу?"

На основу овог компромиса спор поводом *Лотуса* изнесен је пред Стални Суд Међународне Правде. Били су присутни: председник Суда Хубер, бивши председник Лодер, подпредседник Вајс; судије Lord Finlay, Nyholme, Moore, de Bustamante, Altamira, Oda, Anzilotti, Pessoa, и према члану 31 Статута Суда један судија ad hoc, турски држављанин, Феиз-Даим-бej, први председник грађанског суда у Стамболу. Француски представник био је Г. Ж. Бадван, професор међународног права у Паризу, а турски Махмуд Есад Бej, министар Правде. Сем тога, Турска је имала као правне саветнике Г.Г. Мерсијеа, Диену и Федоциа, професоре у Лозани, Павији и Ђенови. Мемоари обе владе поднети су Суду 1 марта 1927, а одговори на мемоаре 24 маја. Суђење је трајало од 2 до 10 августа, а пресуда је изречена 7. септембра 1927 године.

Суд није имао да испитује питање је ли турски суд правично или неправично осудио поручника Демонса. Француска се није жалила на неправичну пресуду, већ што је сматрала да су турски судови били ненадлежни. Хашки суд имао је да расправи само питање о међународној надлежности: је ли цариградски суд, по начелима међународнога права, могао да суди случај за који је оптужен поручник Демонс?

У току писменог и усменог поступка странке су истакле извесне аргументе, које можемо да сведемо на следеће. Први параграф члана 1 компромиса тражи од Суда одлуку по питању јесу ли турски судови могли да суде овај спор према начелима међународнога права која су на снази у француско турским односима. Поводом тога водила се расправа о извесним питањима обичајног права и уговорног права.

Француски пуномоћник доказивао је да према обичајном праву једна држава не може да води кривичну истрагу против странца за кривицу који овај учини ван те земље, чак и кад би жртва била држављанин те земље; да је исти случај, кад се догађај десио на страном броду на пучини; а кад се тиче случаја судара бродова,

ANALI PFB | anali.rs

нарочити обзири и преседани потврђују ово правило. Турски пуномоћник побијао је ову аргументацију, наводећи да се међународно право не противи што нека држава ставља у надлежност својих судова да расправљају кривице које странац учини ван те земље; да надлежност државе чију заставу носи брод није искључива; и да је то случај баш код судара бродова. Он је даље истицао две ствари, од којих свака, ако би се усвојила, била би довољна да обори аргументе француског пуномоћника: а) како је место извршења злочина турски брод ,турски судови су надлежни, ratione loci; б) у сваком случају надлежност турских судова произлази услед везе која постоји између одговорности поручника Демонса и Хасан-беја, у погледу кога су без икакве сумње надлежни турски судови.

Француски пуномоћник истицао је, с обзиром на уговорно право, да у случају ако Суд допусти законитост истраге према начелима међународнога права, створиће се сасвим друга ситуација у француско-турским односима, у погледу члана 15 Лозанске Конвенције од 23 јула 1923 год. Он је доказивао дипломатском дискусијом, која је вођена пред закључење ове конвенције, да тај члан значи како је Турска надлежна у погледу странаца само за кривице почињене у Турској, јер је у току преговора био одбачен турски амандман по коме су турски судови имали бити надлежни и за кривице које странац учини ван Турске. Турски пуномоћник одговорио је да се члан 15 Лозанске Конвенције ограничио да упути на општа начела међународног обичајног права.

О другом параграфу члана 1 компромиса, поднео је само француски пуномоћник свој захтев.

Својом пресудом, пошто је дао врло озбиљне разлоге, Суд није усвојио француско гледиште, и по тачци првој компромиса донео је одлуку да Турска није радила противно начелима међународнога права. Услед таквог одговора, Суд није имао шта да одговара на тачку другу компромиса, јер кад Турска није погазила неки принцип међународнога права, природно није дужна да даје какву накнаду. Шест судија: Loder, Finlay, Weiss, Moore, Altamira, Nyholm, поднели су своја одвојена мишљења.

Ово су у главном разлози које је Суд навео у својој пресуди. Начело територијалности у погледу судске кривичне надлежности у модерном праву не примењује се са апсолутном строгости. Опште је усвојено да државе могу судити и извесне кривице почињене у иностранству, али у сваком случају, док се неким општим међународним уговорима не утврде границе надлежности, свака држава може да шири своју надлежност док не дође у сукоб са неким међународним правним начелом. Овај је случај са чл. 6. Турског кривичног законика, као и са законицима неких других земаља (иста одредба постоји и у италијанском крив. зак.)

Но и кад би се начело територијалности применило строго, Турска је у овом случају била надлежна, пошто су се последице злочина десиле на турском броду, где су без сумње надлежни турски судови. Стални Суд Међународне Правде стао је на гледи-

ште, у овој својој пресуди, да се као место извршења злочина има сматрати место где се налази жртва. Отуда, ако се извршилац налазио с једне стране границе, а жртва с друге, надлежни би били судови државе на чијем је земљишту била жртва. По овом питању у свом одвојеном мишљењу Loder је заступао гледиште да се као место извршења злочина има сматрати место на коме се налази извршилац. Он стоји на гледишту да се може водити рачуна о месту где се производе последице злочина, само онда кад извршилац жели да на томе месту својом радњом изазове последице. Већина Суда усвојила је супротно гледиште, да „баш код нехотичног убиства добија важност оно место где се произвело дејство деликта".

У својим разлозима Суд даље наводи да је доиста свака држава надлежна за све што се деси на броду који носи њену заставу, али само док је брод на пучини. Но чим брод дође у пристаниште друге државе, тако да оптужени уђе у територију државе тужиоца, не важи више ово начело. Одмах настаје надлежност власти државе у чијем се пристаништу брод налази.

Суд није усвојио француско гледиште, да баш у случају судара бродова треба да буде надлежан суд државе којој припада оптужени брод, пошто он најбоље познаје законодавство, по коме је брод вршио своју пловидбу, и према томе може да цени је ли се брод огрешио о прописе пловидбе. Суд ово гледиште није усвојио, пошто је констатовао да је било до сада неколико случајева кад су овакав спор расправљали судови других држава, против чега се није протествовало. Према томе Суд је стао на гледиште да не постоји неко међународно правно правило, у смислу који је истицала Француска.

У ствари цео спор сведен је на једно основно питање, које су Француска и Турска потпуно различито схватиле. По француском гледишту питање се састојало у томе да ли постоји неко правило усвојено у Међународном Праву које би *дозвољавало* Турској да прошири своју судску надлежност и на овај случај, по турском пак гледишту питање се постављало да ли постоји неко правило које би Турској *забрањивало* да прошири своју надлежност.[2]) Суд је, с обзиром на редакцију првог параграфа члана 1 компромиса, стао на гледиште да је Турска надлежна, у свему, што јој неки изрични пропис не забрањује, а како таквог прописа овде нема, долазимо до закључка да Турска не може бити међународно-правно одговорна. У том смислу Суд је и донео своју одлуку. Како је компромис постављао питање да ли Турска није повредила какво опште усвојено начело, то је сама стилизација овог питања наводила на одговор да једно такво

ANALI PFB | anali.rs

2) *Новаковић*, op. cit. стр. 62; Donnedieu de Vabres, op. cit. p. 137 поставља питање је ли Турска, да би доказала надлежност својих судова, имала да докаже да је радила *у сагласности* са једним начелом међународнога права, или је, на против, француска влада имала да докаже да је та надлежност *противна* томе начелу.

начело није повређено. И у доношењу овакве одлуке Суду се има мало шта замерити.

Суд је стао на гледиште да је Турска у проширењу своје надлежности могла бити ограничена само каквим изрично усвојеним начелом. Ово гледиште побијали су многи писци, који су претресали овај спор, на првом месту Nyholm, у своме одвојеном мишљењу, наводећи да и ако поред два начела, територијалности и суверености, по којима свака држава има пуну власт на своме земљишту, и нема права да се меша у питања других држава, постоји у односима између држава једна празнина, која још није уређена међусобним уговорима, нити каквом међународном кодификацијом, то још не значи да у овој области нема никаквих норама; постоје те норме, но оне су обичајне, и државе се по њима управљају, — усвојиле су их обично прећутним споразумом. Отуда Суд је имао да се задвољи обичајним правом, а не да тражи изрично уговорене одредбе, којима се Турској забрањује проширење надлежности. „Изрично уговорено право би било потребно да се прошири надлежност једне државе, зато што је то проширење изузетак: а није потребно за забрану проширења."[3])

У својим одвојеним мишљењима шесторица судија истакли су многа занимљива правна питања, у претрес којих не можемо да улазимо овде. Главна контраверса је у томе да ли Турска може, на основу начела свога казненог законика, које начело за сада усваја само мали број држава, да узима за своје судове једну надлежност, која по појмовима већине држава, не припада њеним судовима? То је питање којим ће се, и поред одлуке Сталног Суда Међународне Правде, још увек бавити нарочито они теоретичари Међународног Права, који се баве Међународним Кривичним Правом, јер оно дубоко задире у даљашње уређење држава које се оснивају на начелу суверености и територијалности. Ми видимо коначно решење овог важног питања, само у једној међународној конвенцији, којом би оно било ауторитативно скинуто с дневнога реда.

Илија А. Пржић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Механизам дефлације новца.

Дефлација, или како је неки називају, рестрикција или контракција новца је појава која је, као што се из самога назива види, у потпуној супротности са инфлацијом. Она се састоји у смањењу новчаног оптицаја, односно у промени квалитативног односа који у једном тренутку постоји између количине добара и количине

3) Opinion dissidente de M. Nyholm, Recueil des arrêts de la Cour Permanente de Justice Internationale, Serie A. № 10. Affaire du „Lotus" p. 59—63; *Новаковић*, op. cit. стр. 63.

новца и то у смислу једног релативног смањења новчаног оптицаја. Дефлација, исто онако као и инфлација, није једна једноставна појава, она се не састоји у једном апсолутном смањењу бројног стања новчаног оптицаја или кредита. Она је једна сложена појава чији је симптом повећање новчане вредности односно падање општег нивоа цена.

И дефлација може бити намерно, вештачки изазвана и исто тако може бити последица спонтаног развоја привредних прилика. И ако је она по својој природи једна појава која је у потпуној супротности са инфлацијом и ако је она да се тако изразимо њена негација, ипак њено проучавање није тако просто, тако, да када знамо добре и рђаве стране инфлације још ни из близа не добијамо јасну слику о добрим и рђавим странама дефлације. Проучавање дефлације се знатно компликује услед тога што она није само једна новчано-привредна појава него што она може бити и једна новчано-политичка мера. Док се инфлација дешава услед злоупотреба или грешака у стварању новчаних средстава и док њу једнодушно и теоретичари и практичари осуђују као велико зло, дотле се у дефлацији врло често види оно средство помоћу кога се може зло које је починила инфлација да поправи. Дефлација у овоме смислу значи процес помоћу кога се ствари враћају на раније стање, помоћу кога се и новчани оптицај и цене враћају на онај ниво на коме су били пре него што је инфлација наступила. Као и свака политичко-привредна мера и дефлација садржава две опасности. Она, прво, може бити погрешно схваћена, њене последице недовољно познате и у исто време њена примена може бити погрешно дозирана и спровођена. Због тога, као што смо напоменули, питање дефлације заслужује већу пажњу него питање инфлације.

Дефлација се може десити на два начина. Она се може појавити аутоматски, сама од себе а исто тако она може бити и вештачки изазвана. Аутоматски, незибежно дефлација постаје када се у количини новчаних средстава деси какво релативно смањење. То се може десити у случају када становништво повлачи из оптицаја извесне количине новца и циљу тезаурисације. На овај начин, без икакве интервенције, и под претпоставком да се ништа није променило у самоме облику производње, мења се однос између масе новца и количине добара. Тражња добара се смањује и услед тога неизбежно наступа дефлација односно пад цена. Поред тезаурисације могу у смислу дефлације деловати сви они други чиниоци који смањују тражњу добара. Тако на пр. промена у навикама потрошача или у моди може изазвати пад цена. Повећање пореских терета смањујући куповну способност потрошача може исто тако довести до дефлације и ако то није у намери државе. Извесна дефлација може настати и услед пропадања папирног новца, услед пожара, хабања и т. д..

На другој страни могу дефлаторно деловати све оне околности које повећавају понуду добара. Тако у аграрним држа-

вама може дефлацију проузроковати добра жетва. У истом смислу делује и какво усавршавање у производној техници.

Намерна дефлација,која се дешава као резултат извесних привредно-политичких мера може у главном узети ова четири облика.[1])

Најрационалније се дефлација спроводи на тај начин што се онај део новчаних оптицаја који је довео до инфлације, повуче из оптицаја. Када се, као што је готово редовно случај, оптицај смањује повлачењем новчаница емисионе банке онда се процес дефлације завршава њиховим уништавањем. Али се данас платежна средства не састоје из металног и папирног него из т. зв. скриптуралног новца, т. ј. текућих рачуна код банака. Банке могу и без икаквог повећања оптицаја повећати своје кредите приватнима и на овај начин повећати њихову куповну снагу, односно изазвати инфлацију. Ова се инфлација по своме дејству ни у колико не разликује од новчане инфлације. Али када се поставља питање лечења инфлације т. ј. спровођења дефлације онда ситуација није иста. Док се повлачењем новчаница и њиховим уништавањем оптицај ослобађа једног непотребног вишка, код текућих рачуна јер се они не могу материјално уништити. У колико су у питању текући рачуни које емисионе банке они се могу по њеној вољи смањити и тиме постићи исти резултати као и повлачењем , уништавањем новчаница. Али приватне банке су слободне да отварају нове кредите и да на тај начин у већој или мањој мери парализују спровођење дефлације. Ова њихова слобода, до душе, није потпуна јер она у извесним земљама више а у неким мање зависи од обима реесконтног кредита код емисионе банке. Може се готово увек очекивати да ће се са смањењем оптицаја новчаница смањити и кредитни потенцијал приватних банака али се може десити да њима средства дођу и са друге стране на пр. од повећања улога или од зајмова из иностранства. У таквом случају не би било могуће намеравану дефлацију у потпуности спровести.

Један други начин дефлације састоји се у враћању дуга који је држава учинила код емисионе банке и код других банака. Овде немамо материјално уништавање новчаница. Држава путем зајма, пореза или буџетских вишкова, повлачи известан део новца из оптицаја и враћа га банкама. Дефлација оптицаја која се на овакав начин врши само је привремена пошто новчана средства нису уништена и банке их могу по својој вољи пустити у оптицај. Овде на први поглед изгледа да нема дефлације, пошто нема дефинитивног повлачења и уништавања новчаница. У ствари и овде има дефлације пошто мора проћи извесно време док се повучене новчанице не врате поново путем кредита приватним предузећима у оптицај. Треба имати на уму да ће већ у првој фази дефлационог процеса, у повлачењу новчаница путем зајма или пореза, цене морати да падну, па ће услед тога пасти и потребе привреде

[1]) В. опширније: Charles Rist,la Déflation en pratique, Paris 1927;

за новцем, јер се сада са номинално мањом количином новца могу обављати послови у ранијем обиму. Исто тако не може се десити да, услед оживљавања послова, све количине новца које се на напред описани начин враћају привреди не делују инфлаторно, тако да се цене не попну и да се, дакле, првобитни дефлациони резултати одрже. На овакав начин може целокупна количина новца да се врати у циркулацију и да се у исто време дефлација спроведе. Ту бисмо имали пример дефлације без материјалног смањења оптицаја. Све зависи од тога колико времена траје процес скраћења повученог новца у поновно оптицање и каква је општа привредна ситуација. Ако би баш истовремено са повлачењем новчаница порасла опорезивања или зајмови, отварали кредити приватнима баш у циљу плаћања оваквих пореза или уписа зајмова, онда се, разуме се, не би ништа променило и дефлација не би уопште наступила.

Трећи начин извођења дефлације састоји се у продаји обавезница и бонова државних зајмова коју врше емисиона и друге банке. Реализујући на овај начин свој портфељ оваквих папира банке повлаче из оптицаја извесне количине новчаних средстава. У којој ће мери на овакав начин доћи до новчане дефлације зависи од околности које смо малочас изложили. Оваквим начином служе се нарочито америчке федералне банке када желе да неутрализују дејство каквог великог обиља новца, да спрече дизање цена или да одврате расположива новчана средства од спекулације.

Осим ова три начина на које се може извести новчана дефлација и који се сви базирају на смањењу државног дуга, постоји још један начин вредности. Он се састоји у повећању интересне стопе чија ће последица бити пад цена. Када се на овај начин снизи цене и доведе до дефлације онда ће се врло брзо констатовати и смањење оптицаја. Смањење оптицаја доћи ће само од себе зато што се потребе привреде за новчаним средствима смањују. Једноме произвођачу коме је потребан данас један милион кредита биће довољно 800.000-— у случају да се цене смање за 20%. Овавим смањивањем глобалне суме кредита потребних привреди извршиће се аутоматски и смањење новчаног оптицаја пошто ће се непотребна новчана средства вратити у свој првобитни извор —новчаничну банку. Да ли ће пак ово смањење оптицаја, па дакле и сама дефлација дефинитивно остати, зависи од даље политике емисионе банке. У највећем броју случајева ова политика емисионе банке определиће се према тежини последица које је делфација имала по привреду, последица које ћемо ма на овом месту једном другом приликом проучити .

Д-р Александар Јовановић.

ANALI PFB | anali.rs

СУДСКА ХРОНИКА

О одговорности јавно-правних тела за штету нанету радњама њихових органа.

Ч. Ђ. из В. К., својом тужбом преставио је Смедерев. Првост. Суду: Да се у селу В. К... на раскршћу путева, налази његов плац на коме је зграда од тврдог материјала. Како је земљиште, којим иде пут, на јаком нагибу, то је сва метеорска вода, ишла у свој природни ток од вајкада и отицала. Општина (са председником) без икакве потребе, одвратила је воду од природног тока, покваривши и затворивши све раније водене путеве и нагнала је поред његовог плаца и куће. Због тога вода је однела један део плаца и наплавила шанац дубок два метра. Зато је, попуцала и сама зграда и једног дана ће се срушити. Тужио је председника општине и општину и тражио солидарну накнаду штете. — Тужени на тужбу нису одговорили. — Суд је нашао:

Да је вештачким увиђајем на лицу места, од стране техничких лица, у присуству суда и парничара, утврђено да је зграда тужиоца, за коју тражи накнаду штете, сва попрскала; да је ово прскање наступило услед ископаног јарка уз саму зграду, ради спровођења метеорске воде, и да ова вода пролазећи кроз јарак поткопава зграду. Исто тако на увиђају је утврђено да је раније сва вода пролазила једним другим пропустом а сад је природан ток воде спречен и сагнан у ново-ископани јарак — §§ 187. и 188. г. с. п. Признањем туженог утврђено је да је овај јарак уз саму зграду ископан према наређењу које је тужени издао у својству председника општине — § 180. г.с.п.

Пресудом од 4. октобра 1927. бр. 31.346 осудио је туженог председника на плаћање накнаде а према општини одбио тужиоца од тражења.

Један се судија одваја и налази:

1. да предмет није довољно извиђен — § 166 .г.с.п.; 2. Да је требало поступити у смислу Високијег решења од 7. марта 1858. В. Н. 254 и предмет послати држ. правобраниоцу, те да он одговори на тужбу и тражење тужилачке стране; 3. Да је тужена општина одговорна за штету, коју је њен орган — председник општине — навалично — тужиоцу учинио.

Београд. Апелац. Суд у своме II. одељењу је нашао:

По §§ 800. и 801. г. з. штету је дужан накнадити онај чијом је кривицом штета причињена. По томе да би могло бити речи о накнади штете од стране извесног лица, потребно је утврдити, да је дотично лице непосредни проузроковач штете; да је непосредно из његове радње или нерадње штета за кога наступила. — Међутим из аката спора; нарочито из протокола вештачења, види се, да је штета на згради тужиоца Чедомира директно проузроковала вода, због тога што је темељ зграде плитак 0,70 до 0,80 м. а услед прокопаног и у своје време неосигураног јарка за спровод воде, који се налази у непосредној близини оштећене зграде. Тужилац је у овоме доказао само то, да му је причињена штета на згради. А чијом је кривицом штета проузрокована то није доказао. Тако по § 178. г.с.п. тужилац није доказао, да је пут ради кога је јарак прокопан општински, те се не зна чији је пут, да ли сеоски самоуправни или државни, јер би општина могла одговарати за штету, која је тужиоцу учињена, услед неодржавања канала у исправном стању, само у том случају, када би било утврђено, да је она по закону била дужна да се стара о одржавању тога канала, а то тужилац није ничим доказао. Кад то тужилац није доказао, онда, следствено, не може одговарати за ову штету ни тужени, као председник општине, тим пре што није утврђено, да је његовом кривицом штета проузрокована и што по чл. 18. Устава од 1921. за штете које учине грађанима државни или самоуправни органи неправилним вршењем службе, одговарају држава или самоуправна тела. А дотични орган одговоран је њима.

Зато Апел. Суд пресудом од 2. априла 1928. бр. 2480 одбио је тужиоца од тражења. Али Касац. Суд примедбама II. одељења од 20. јуна 1928. бр. 7234 ништи са разлога:

Преиначавајући пресуду Смедер. Првостеп. Суда бр. 31.346-27. год. Апелац. Суд је погрешно нашао да нема кривице до туженог председника општине, кад је увиђајем утврђено, да је јарак копан по његовој личној наредби, те је на тај начин штета проузрокована његовом радњом пошто је без утицаја за расправу овог питања чињеница чије је земљиште било т. ј. да ли је пут општински или државни, јер је он био дужан, у оваквом случају, да обезбеди зграду тужиочеву од могуће штете, што он није учинио. Према томе, он би одговарао, да по чл. 18. Устава није одређена одговорност за саму општину као самоуправно тело, то је суд и погрешио што је тужиоца одбио са напред наведених разлога, већ је требао да се упусти у оцену тога, да ли за овај поступак председников није одговорна општина у смислу напред наведеног уставног прописа, ако према њој већ није раније пресуда извршном постала.

Апелац. Суд није усвојио ове примедбе већ је 16. августа 1928. под. бр. 5248 дао ове против разлоге:

Апелац. Суд, у првом реду, истиче да не може опстати разлог Касац. Суда по коме је увиђајем утврђено да је спорни јарак — чијим је постављањем нанета штета кући тужиочевој — копан по наредби туженог. — Судским увиђајем ... није утврђено, да је јарак копан по наредби туженог. На увиђају дали су вештаци само свој налаз и мишљење о штети насталој на кући тужиочевој а парничари своје изјаве о томе вештачењу. Сведоци нису питани, нити је каквим другим доказима утврђивано то по чијој је наредби копан јарак. Тужени на томе увиђају дајући своју реч о вештачењу наводио је, да је он као председник наређивао да се затрпа јаруга за коју су вештаци нашли да штети кући тужиочевој, но тужени то није хтео учинити. Па ипак да је и наведени јарак ископан по његовој наредби тужени ни на том увиђају, нити у које друго време није признао. Тужени на белешци само је признао, да је на овоме путу рађено како је то наредила среска власт и окружни инжињер и том његовом признању не може се придавати друго значење, већ се има узети онако како је учињено у целом свом пространству — § 185 г. с. п.. Околност да је јарак, услед кога је причињена штета кући тужиочевој, копан по наредби туженог Светозара, као председника општинског, тужилац није ничим другим доказао. Тако исто тужилац није доказао ни то да је спорни пут општински а не ког другог самоуправног тела или државни, те да је оптина била дужна да канале поред тога пута одржава у исправном стању — а то је био дужан учинити по § 178. г. с. п. С тога Апелац. Суд налази да овде, према извиђеним околностима, тужилац ни према туженој општини није доказао своје истакнуто потраживање, услед чега се и он и у погледу општине има одбити од свога тражења као недоказ.

Општа Седница Касац. Суда од 29. септембра 1928. (бр. 10239) усваја примедбе свога II. одељења а одбацује противразлоге.

Приказујући дани случај, мислимо, да је Општа Седница Касац. Суда правилно поступила када је усвојила разлоге свога одељења, одбацивши противразлоге, као што је то правилно нашао и Првостеп. Суд само што је овај последњи пропустио да се позове на прописе чл. 18. Устава о преласку одговорности на општину.

Драган Н. Димитријевић.

ANALI PFB | anali.rs

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Bibliothèque de l' Institut de Droit comparé de Lyon (Француска)

Eugene W. Burgess, **La „Nonpartisan Leage".** Une expérience américaine de socialisme d'Etat agraire, avec une préface d'Edouard Lambert Paris, Marcel Giard, libraire-éditeur, 1928.

Ово дело Г. Е. W. Burgess-a, доктора Права Лионскога Универзитета, професора (управо chargé de cours) Политичке Економије на Универзитету у Држави Илиноа (Сев. Америка), објављено је као 21. свеска (tome) Библиотеке Института за Упоредно Право у Лиону који је, као што смо већ видели у прошлом броју „Архива", издао и дело Г. М. Ishizaki-a: Droit corporatif international de la vente de soies.

У овоме своме раду аутор, Г. Burgess, бави се једним врло значајним земљорадничким покретом који је, у току Великог Рата (1914.—1918.), добио свој израз у држави North Dacota (Сев. Америка), а одатле се, мање више, проширио и на друге суседне државе. Међутим, како каже Г. Lambert, у своме предговору, сам покрет се налази данас „à l'épuisement final" (у последњем исцрпљењу, т. ј. достигао је своју највишу тачку) и, због великога отпора на који је наишао код група (корпорација) са противним тежњама, није у знаку пораста.

Питање није ни ново ни специално американско. Оно се јавља, нарочито после Великог Рата, и у другим Континентима па, разуме се, и на нашем, Европском, Континенту а, поглавито, у земљама сељачкога газдинства. У Северној Америци тај покрет изазван је економским противностима између западних и средњих држава Северо-Америчке Савезне Републике са претежним земљорадничким становништвом и држава источних, држава индустриско-трговачко-банкарских, исте Републике Док су фармери (farmers) неорганизовани и зато, у општој привредној утакмици, без довољно снаге, дотле индустрија, трговина и финансије представљају, са својим корпорацијама (акционарским и командитним друштвима, trust-овима и cartell-има, и т. д.), једну огромну силу која има могућности да експлоатише земљораднички ред. Позната је ствар да снагу даје организација, и зато је на пр. једна чета војника јача од много већега броја растурених и неорганизованих људи. На том начелу и почива војна сила државе: читав један народ може, јер он представља само растурену, т. ј. неорганизовану, људску силу, да држи у покорности и миру један сталан кадар војника чији број је несравњиво испод броја целокупнога становништва земље, може да, физички, господари над овим последњим.

North Dacota (јер има и Јужна Dacota) јесте држава у којој фармери износе 80% становника, и год. 1916. њихова Лига, названа: „Nonpartisan League" (изванстраначки Савез) успела је, добивши, наравно, огромну већину у Парламенту, да Држави да карактер једне заједнице у којој су, на првом месту, налазили за-

штите аграрни интереси т. ј. интереси велике већине становништва North Dacota. Створене су јавне (опште) фабрике брашна (млинови), сместишта за земљорадничке производе (антрпо-и), елеватори (elevators), благајнице за обезбеду против града и т. д., затим, једна државна банка као помоћна установа за та предузећа, банка одржавана обавезним пореским улозима (за шта се брину државни порески чиновници) и државним зајмовима.

На тај начин, земљорадници North Dacota, из стања потпуне неорганизованости у којој су били дотле, што их је излагало експлоатисању градских капиталиста, међу којима су, као што смо већ казали, били најмоћнији они из градова источних Држава Уније, прешли су у стање најјаче организованости, створили су своју, тако рећи, аграрну државу и на тај начин се ослободили потребе апеловања на помоћ градских капиталиста, и оне, не мале, користи које су ови последњи извлачили из те помоћи сада су остајале код земљорадника North Dacota.

Разуме се да је овај покушај, управо остварење, државнога аграрнога социализма у North Dacota био јако узнемирио индустријалце, финансиере и трговце, те представнике варошке буржоазије, који су се специално били забринули да тај успех фармера у North Dacota не дâ подстрека за слична подузећа и реформе и у осталим земљорадничким Државама Уније, што би, наравно, довело, у знатној мери, у питање њихов положај надмоћнога друштвенога сталежа (класе) а, стим, ослабило и њихов претежни утицај на политику, и унутрашњу и спољашњу, Сједињених Држава.

Опозиција и стварање сметњи, од стране градске буржоазије, отпочели су са више страна. Тако, прво N o n-p a r t i s a n F a r m e r s били су, вели E. Ламбер у своме предговору књизи Г. Burgess-a, осумњичени, у највећем делу јавнога мишљења америкаиског, „de „d i s l o y a l i s m"" (нелојалности, неверства), поименце због непријатељских говора односно учешћа Уније у Европском Рату (1917. год.) одржаних од стране вођâ Лиге („Non-partisan League") а специално вођа Arthur-a Townley (оснивача Лиге) и посланика Charles-a A. Lindberg-a (оца чувеног авиатичара Линдберга који је „први остварио ваздушну везу између Сједињених Држава и Француске": E. Lambert, P r é f a c e, p. X. и XI.) приликом његове кандидације, 1918., за гувернера Државе Minnesota. Јер, као што је познато, источне Државе Уније, Државе индустрије, трговине и банкарства, биле су на челу струје за улазак Уније у Велики Рат, што се може објаснити, поред других разлога нематеријалнога реда, и пословним разлозима: градска буржоазија америкаиска имала је специално да, финансирајући рат, овај искористи у обиму и мери која се показала тек доцније, после свршене људске кланице: Америка је, поводом Великога Рата, не само задужила Европу, изгледа са circa 50 милиарди долара (250 милиарди швајцарских фра-

нака него је још, како се каже, „дренирала“*) европско злато у трезоре америкаиских банака. Чињенице које нам објашњавају данашњу економску инфериорност Европе према Америци, а та инфериорност није, наравно, повољна по њену, европску, политичку независност. Разуме се да фармери Западних и Средњих Држава, и сами искоришћавани градском буржоазијом, нису били, и поред могућних својих симпатија за ствар Европске Антанте и њених Савезника, много одушевљени идејом удела у рату на једном другом континенту (Европа), удео који је, као што смо горе рекли, требао да још више ојача ту исту градску буржоазију. И, заиста, ако се, међу многобројне узроке који су довели до катастрофе од 1914.—1918. год., уврсти и капиталистички империализам, а он, несумњиво, носи, такође, велики део одговорности за ту општу људску несрећу, тај морални minus пада, бесумње, пре на градове него на села.

Ново економско уређење Државе North Dacota бацило је даље, у бригу, варошки капитализам и зато што је оно представљало не само покушај него реализовање једне социалистичке теорије, теорије државнога социализма. Најизразитији тип буржоаске организације друштва, градски капитализам, код кога се, у исти мах, и најјаче испољавају све фаталне рђаве стране индивидуалистичкога схватања социалних односа, морао се је, доследно, узбунити при појави једног покрета (North Dacota) који је, претећи тој концепцији о друштву, доводио на првом месту њега у опасност. И онда је разумљиво што се класа (индустриско-трговачко-финансиска) која се овде осећала погођеном латила свих средстава да стане на пут ширењу тога покрета. Она је призвала у помоћ и Supreme Court of the United States у Њу-Јорку да би, ту, оборила уставне и обичне законе Државе North Dacota (познато је да Врховни Суд у Њу-Јорку може да огласи ништавним чак и један уставни закон које Државе Уније, ако би се он противио Уставу Савеза од 17. Септембра, 1787., н. к., Гл. III., од. 2.). Тако, тражена је, специално, injunction (забрана) код тога Суда противу Grain Grading Acts (закона о уређењу житарске трговине) Државе North Dacota и у томе се успело: Врховни Суд у Њу-Јорку нашао је да се тим Законима регулише трговина житом међу Државама Уније, што, вели Суд, спада једино у надлежност Савезне Власти а на основу „Commerce Clause“ Савезнога Устава и од које надлежности Савезна Власт је већ била учинила употребу у United States Grain Standards Act од 1916. год. (в. U. S. Compiled Statutes 8747½ — 8747½ K: навод по делу E. Burgess-a стр. 144.). Међутим, три судије у Врховном Суду биле су противне овој одлуци: по њима мало час наведени Федерални Закон није био повређен Законима Државе North Dacota о житној трговини, и њихово мишљење је форму-

*) Француски израз: „drainer“: осушити земљиште помоћу подземних канала: в. Настас Петровић, *Француско-Српски Речник*, 2-го изд., приредио Богдан Поповић, Београд, 1898., стр. 369.

лисао судија Brandeis, који је казао да је North Dacota била у праву да тражи од сваког купца жита (житарског трговца) да има државну дозволу (patent) за трговину, пошто се тиме хтело да се продавци жита узму у заштиту против несавесних трговаца (експлоататора). Захтев да се купац задовољи једном разумном (правичном) зарадом има, вели се у том одвојеном судиском мишљењу, само ту сврху да нагна купца да плаћи *праву* цену. „Што се тиче клаузуле о нормирању цена (price-fixing clause) критикованога закона, она није довољна, мада је та мера јако за критику, да оправда одбачај целога закона. „Осудити и уништити овај закон надзора (loi d'inspection), у место да се само ограничи поље његове примене, то значи, изгледа ми (ово говори судија Brandeis, редактор одвојенога мишљења), знатно смањити прерогативе Државе и оставити фармере North Dacota без одбране према ономе што се квалификује као стална и очигледна превара"" (E. Burgess, op. cit., стр. 145.).

Међутим, тужбе (две на броју) против закона North Dacota Industrial Program нису успеле код Врховнога Њу-Јоршкога Суда. У својим одлукама од 1. Јуна, 1920. год., Суд „изјављује да дотични закони нису у сукобу ни са Уставом North Dacota ни са Уставом Савезним. Односно законодавство не садржи, заиста, злоупотребу, од стране Државе, власти таксирања (un exercice abusif du pouvoir de taxation de l'Etat); оно нема за резултат да што отима (spolier) од појединаца изван легалних путова одређених 14-им Амандманом Савезнога Устава. (Тај Амандман, претпоследњи до сада*), јесте од 28. Јула, 1868. год., по н. к., и има пет одељака који сада сачињавају tit. XXIV Civil Rights — Ревидираних Статута: F. R. Dareste et P. Dareste, Les Constitutions Modernes 3. éd., Paris, 1910., t. II., p. 418. à 419.: наша примедба). Порези предвиђени овим Законодавством не иду за тим да одржавају предузећа приватнога карактера; јер сама чињеница, од стране Државе, да се бави пословима које су пре тога вршили појединци није довољна да утврди да се Држава меша у послове чисто приватне" (E. Burgess, op. cit., стр. 146.). (Основан на индивидуалистичкој концепцији друштва, што олет долази од утицаја Школе Природнога Права на редакторе американских Bills of Rights, из доба Револуције Северо-Америчких Колонија Енглеске против Метрополе, Устав Сједињених Сев. Амер. Република од 17. Септембра, 1787. год., н. к., прогизан је интервенцији Државе у приватно-правне односе. Међутим, како се то схвата у горњој одлуци Врховнога Суда у Њу-Јорку, не сматра се као противност томе начелу фаcат монополисања, од стране Државе, послова и предузећа. Што Држава не сме, по Уставу Уније, то је да се *меша у приватно-правне послове и предузећа*, али може ове да узме у своје руке, да те послове и предузећа *социализира*. По том Уставу, има да буде или *индивидуална* или *државна* привреда односно државни социализам али

*) Последњи, XV., амандман јесте од 30. Марта, 1870. год., н. к.

не може бити нешто средње, хермафродитно, индивудуална привреда са Државним интервенцијом: ти мешовити системи су и најгори, јер нејасни, неодређени, и зато штетни).

Да јурисдиденција Њу-Јоршкога Врховнога Суда код питања уставности North Dacota Industrial Program исгадне у мало час изложеном смислу у многоме је заслуга федералнога судије (дистрикт) Amidon-a чије мишљење је Г. Е. Burgess донео in extenso у својој књизи (стр.209., Appendice I.).

Државно-аграрне реформе у North Dacota задобиле су, разуме се, симпатије радничке класе у опште а посебице сеоских радника. (В., у вези са овим писмо Г. F. W. Cathro, инспектор de la Depositors Garanty Fund Commission of the State North Dacota, Г-ну Е. Burgess-у од 17. Септембра, 1926. год., у овом делу Е. Burgess-a, стр 227. à 229.). Чињеница сасвим појмљива, када се има у виду тврђење радника да су и они, као и сељаци, експлоатисани од стране градских капиталиста. Варошки радници виде у сељацима на једном месту *раднике* а тек на другом месту *сопственике*. За градске раднике постоје свега две друштвене класе, *они који раде*, т. ј. *радници*, и они *који не раде* или бар чији рад је далеко лакши и социално мање користан а то су *посредници* између *произвођача* (радника) и *потрошача*, другим речима, овде долазе трговци, финансиери и индустриалци (рентиери, већ, представљају другу крајност, антипод, према радницима). Дају ће ручном раду (le travail manuel, Handarbeit), то јест ручном раду у граду (поглавито раду фабриком) и раду сељачком, не само већу него скоро једину друштвену вредност према оној другој врсти рада, раду умноме (где долази и рад индустриски и банкарски), радничка класа тражи, логично, да, као прва и најважнија социална класа, игра претежну улогу у друштву, што би водило тој последици да држава добије карактер *радничке државе*, то јест да законе доноси класа градских радника са сељацима. Држава - то смо ми, веле радници, или, управо, тако треба да буде, а како то још није остварено (изузимајући Совјетску Русију), то значи, према радничкој идеологији, да имамо један застој у људском напретку: држава којој не даје обележје раднички сталеж то је један нижи (инфериорни) тип друштва. Према овоме схватању, North Dacota би била најнапреднији друштвени облик у Државама Уније.

Г. Е. Ламбер у своме предговору одаје хвалу раду Г. Burgess-a. За разлику од других дела о аграрном социализму у North Dacota која су, вели Г. Ламбер, сва — осим дела A. S. Tostlebe, The Bank of North Dacota: An Experiment in Agrarian Banking, једна непристрасна и методска студија (Издање University Columbia, 1924.) — или апологија аграрне организације у North Dacota, као што су дела CharlesE. Russell-a (The Story of the Nonpartisan League, Harpers, New-York, 1920.) и Herbert-a E. Gaston-a (The Nonpartisan League, Harcourt, Brace and Howe, New-York, 1920.), или једна страсна оптужба, као што је дело Andrew-a E. Bruce, рад Г. Burgess-a пред-

ставља, напротив, објективно и документовано излагање од стране једног аутора који се није устручавао да се ангажује чак и као обичан фабрични радник само да би ствар којој се био посветио проучио темељно и на основу сигурних чињеница (стр. IX. предговора Г. Ламбер-а). Г. Е. Burgess описао је и представио економско уређење аграрних односа у North Dacota тако савесно и са таквом ерудицијом да ће његова књига бити један сигуран материал, каже Г. Е. Ламбер, за оне који се баве економским проблемима, било да су они за једну или другу солуцију тих проблема, проблеми које је Велики Рат специално поставио у свој њиховој оштрини, т.ј. за солуцију досадашњу, индивидуалистичку, или солуцију социалистичко-комунистичку. Борба између тих двеју концепција ушла је данас у акутну фазу, што не значи да та фаза неће трајати дуго и, свакако, врло дуго.

Ж. М. Перић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Henri Lévy-Ullmann, **Eléments d'introduction générale à l'étude des sciences juridiques.** *I. La définition du droit*, 1917. p. 176. *II. Le système juridique de l'Angleterre, Tome premier, Le système traditionnel.* 1928, p. 574.

Француске правне теорије мање су познате од немачких. Ко је, на пример, читао књиге као што су „Принципи права" од Босира (Beaussire) или „Курс правне филозофије" од Буастела? Међутим, у извесном погледу француска правна филозофија надмашује немачку. Почевши од половине XIX столећа немачка правна теорија скоро потпуно је заборавила да је главни посао правника култура правде: justitiam colimus, према Улпијановој изреци. Она је схватила правни реализам као право без правде. Отуда Јерингова дефиниција права као интерес или као политика државне власти. Отуда и доктрина т. зв. формалне школе, која нема, не може и неће имати други појам о праву осим тога, да је право све оно, што заповеди државна власт без обзира ко су њени носиоци и шта они заповедају. Међутим у француској теорији права са изузетком појединаца, који су, као например Салеј,[1]) прихватили тезе немачке правне филозофије, никад се није напуштало уверење да нема права без правде (то су нарочито подвлачили Алфред Фује и Бонказ[2])). Само, могло би се замерити француској филозофији права сувише једнострано схватање правде. У већини случајева француски теоретичари су полазили од декларације права човека и грађанина од године 1789, као вечите и дефинитивне плоче правде, и од Наполеонова грађанског законика од године 1804, као савршеног остварења њених прописа.

ANALI PF | anali.rs

1) Thaller, L'œuvre juridique de Raymond Saleilles, Paris, 1914.

2) Alfred Fouillée, L'idée moderne du droit, deuxième édition, Paris, 1883. Julien Bonnecase, La notion de droit en France au dix-neuvième siècle, Paris, 1919.

Према томе они су проповедали доследан индивидуализам и сматрали за свој скоро једини задатак да штите личност, од упада државе: l'individu contre l'Etat. Али почевши од краја XIX столећа такво једнострано схватање правне филозофије проширило се у двоструком правцу. Пре свега француски правници покренули су питање о правним изворима и прилично су уздрмали теорију законодавчеве свемоћи. Нарочито је значајан у томе смислу Жени. Сем тога они су обратили нарочиту пажњу социалној подлози права и оној улози у стварању правних норми коју има друштвена свест. У томе смислу највећи значај има Дигуи. Услед таквог преокрета императивна теорија објективног права показала се као недовољна, онако исто као и индивидуалистичка теорија субјективног права. Истакла се потреба такве правне теорије која би поставила објективно право изнад државе и довела субјективна права у везу са друштвеним односима. Према томе препородило се схватање старе француске правде (justice), којој је Дигуи дао ново име „правног правила" („la règle de droit). И француски су правници прихватили енглеску правну теорију, према којој објективно право (law за разлику од континенталне lex и loi) није заповест суверене власти, него норма, која важи, пошто је правична и примењује се у судовима.

Као један пример склоности овом правцу модерне правне филозофије у Француској може да послужи дело са горе наведеним насловом. Писац, професор грађанског права на правном факултету у Лилу, поставља у првој свесци питање да ли у француској књижевности постоји таква дефиниција права, која би једном формулом обухватила сав његов смисао и све његове стране (5). Писац почиње од римског права и подвлачи да се оно само ограничило на дефиницију правде (justitia) и јуриспруденције, али није предложило дефиницију права (13), јер Целзова формула (ars boni et aequi) расправља само о његовој примени (24). Све француске покушаје да се определи право, писац дели на три врсте у првој, право је „прилепљено" за закон (26); у другој, дају се „многоструке" дефиниције, које набрајају разнолике стране права; најзад у трећу спадају ретки покушаји „једноликих" дефиниција. Првој врсти припадају коментатори грађанског законика, који, као Маркаде, кажу да је право „последица законских прописа" (29). Пишчево је мишљење да такво схватање ништи сваку дефиницију права (31). У другу врсту спадају Бедан, Планиол, Капитан и други правници, који засебно карактеришу објективно и субјективно право, позитивно и природно, право као науку и као објекат науке. Поводом ових покушаја писац наводи неповољну Цицеронову изјаву: jureconsulti saepe, quod positum est in una cognitione, id in infinita dispertiuntur (51). Најзад трећа врста има неколико праваца. Први чини формална дефиниција Обри-а и Ро-а (Aubry et Rau), која гласи: „право је збир прописа за понашање, чије се поштовање може натерати човеку спољашном или физичком принудом" (56). Овој дефиницији писац приговара да она личи на дефиницију човечије мисли као збира речи у

речнику (67). Поред тога она не води рачуна о социалној страни права (69). Други покушај једнолике дефиниције је Бифноаров (Bufnoir), који поклања пажњу циљу права: „право је збир прописа, којима је под санкцијом социалне моћи потчињена слобода човека у сукобу са туђом слободом" (71). Жениева је дефиниција сувише дугачка (77). Социолошке дефиниције, које предлаже Гастон Ришар (89), Шанон (98) и Дигуи (107), не одређују правни смисао права, него само његову социалну улогу (84). Све оваке дефиниције потчињавају смисао објективног права субјективном надахнућу посебних писаца (117). Зато и ови покушаји нису успели.

Добивши такав негативан закључак, писац се не слаже са предлогом, који је године 1907 учинио Дигуи, наиме,да се само реч „право" истера из правног језика, чиме би се тобож остварио велики напредак (122). Он предлаже своју сопствену дефиницију до које он долази напуштајући социолошку дефиницију ради формалне (1927). Његова дефиниција гласи, да је право „издвајање оног, што су људи и њихове групе слободни да чине или не чине не излажући се осуди, забрани, нарочитој примени силе" (165). Као што и писац признаје, ова се дефиниција приближава оној, коју предлаже руски правник Н. М. Коркунов (143).

Друга је свеска посвећена поступку оног правног система у Енглеској, који се дели на опште право (Common Law), законско право (Statute Law) и правичност (Equity). Џенкс уверава да модеран свет има само два самоникла правна система, наиме римско и енглеско право. Coprus juris енглеског система израдио је крајем XVIII столећа Блекстон. Али Бентам и Остин у место да га проуче као оригиналну појаву, применили су на своје домаће право низ туђих појмова континенталног порекла. Тиме су они довели у заблуду не само континенталне правнике, на пример Делољма, који је прецењивао законодавну сгемоћ енглеског парламента, него и енглеске. Тек после низа марљивих историјских истраживања омогућила се права слика енглеског правног система. У својој карактеристици овог система писац се ослања на ова истраживања нарочито на монументално дело у девет свезака од Холдсворта (History of English Law).

У предговору наводе се шест тачака, којима се енглеско право одликује од континенталног: за разлику од француског оно се не оснива на теорији једног права за један народ (one people, one law, 35); оно није кодифицирано (36); оно није одвојено од прошлости одређеном демаркационом линијом у облику револуције, декларације или кодификације (37); оно је створено судијама (judge made law, 41); и ако је Енглеска имала своју рецепцију римског права, ипак њено право није било романизовано (43) најзад енглеско је право остало донекле феудално (43); према томе док континентална традиција изводи позитивне норме из уговора или воље, енглеско право полази од односа (relation), чији је узор однос између лендлорда и закупника и који се огледа у свима

правним гранама (master and servant, principal and agent, husband and wife, parent and child, vendor and purchaser, 44).

Први и највећи одељак књиге, посвећен је општем праву (common law), појму, за који писац не налази одговарајућу француску реч (54). Смисао је овог права двострук. Или је то за разлику од писаних парламентских аката написано (у званичном смислу ове речи) право (Блекстонова lex non scripta, the unwritten law, 58). Или је то за разлику од месних обичаја (particular customs) опште обичајно право краљевине (general customs, 60). Његов је главни праизвор оно право, које је важило у Енглеској пре доба памћења (time of memory, 63), дакле пре године 1189 и доба Ричарда Лавовог Срца (то се право зове immemorial custom). У даљем развитку ово се право попуњавало судским декларацијама, које су личиле на изјаве римских претора, и дигестима од угледних правних мудраца (the venerable sages of law, према Блекстонову изразу, 64).

За полазну тачку обичаја од памтивека (general immemorial custom) или „археономије", као што се изразио у XVI столећу Виљем Ламбард (76), узима се доба „Енглеског Јустинијана" Едуарда I (71). Али због свога троструког порекла, саксонског, енглеског и данског постојали би само, према Холдсвортову изразу, племенски обичаји (tribal customs, 88), да нису дошле одлуке судских палата, у којима се неговала стручна јуриспруденција и доктрина. Сем тога на основу изреке boni judicis est ampliare jurisdictionem судови су знатно изједначили опште право. Много је допринела његовом развитку порота, у којој су стручњаци судије објашњавали и формулисали право просечном паметном човеку (reasonable man, 125). Према томе године 1649 судија Јермен назвао је енглеско право „чист примитиван разум" (133) и Блекстон је учио о разуму општег права (the reason of the Common Law, 128).

Опште право развијало се, ослањајући се на две теорије: на теорију судијске декларације налик на преторску изјаву и на теорију прецедената (оног, што се у Америци зове stare decisis, 126). Разумљиво је да су обадзе теорије давале судијама и адвокатима велику улогу у стварању објективног права. Континенталним правницима се чини да енглеске судије оличавају троструку традицију независности, компетенције и поштења. Али писац наводи низ занимљивих података у сасвим другом смислу, и ако се он не слаже са Франквиљевим мишљењем да су у току читавих столећа енглеске судије биле ниски и подмитљиви (158). Енглески адвокати нису били изједначени, као што то захтева модерна континентална традиција, него су сачињавали хијерархију по узору духовног реда Темплиера (164).

За разлику од континенталне судске праксе и доктрине енглеско је опште право издржало „битку ренесанса". Његовим је стручњацима (Common Lawyers) пошло за руком да зауставе навалу римског права, да оборе суд адмиралства, да прогутају трговачко право, да направе споразум са парламентарцима о снази

и области законског права и да мимо победе, коју је одржала правичност (Equity), сачувају општем праву његову угледну традицију све до судских реформа XIX столећа (174).

У току читавих столећа језик општег права био је француски, јер према Јувеналовој изреци Gallia causidicos docuit facunda Britannos. Национализацију правног језика наредио је Кромвел (226). Али, као што се види из habeas corpus, није само енглески језик био онда меродаван.

Стварању енглеског општег права много су допринеле књиге угледних правника (books of authority), који су се трудили да израде правне дигесте (to digest for general use). У том односу било је пет класичара: у XII столећу Гленвил (23), у XIII Брактон (238), чије дело подсећа на истодоони француски зборник (Coutumier), у XV Литлетон (246), у XVI Кок (251) и у XVIII Блекстон (259).

Трократна рецепција римског права (Civil Law) није уздрмала опште право. Прва је била рецепција у XII и XIII столећу (295). Ондашње енглеско право подсећало је на француско droit coutumier (309), јер све до стогодишњег рата цивилизација западне Европе била је англо-француска. Утицај Болонске школе огледао се само у „флерту младости са романизмом" према изразу Полока и Мајтленда (299). Друга рецепција вршила се у XVI столећу. Али она није продрла у опште право, него је створила поред њега нове правне сфере, као, например, суд адмиралства, универзитетске судове и низ судова јавног права (315). Трећа рецепција огледала се у продирању трговачког права. Његова се јуриспруденција развијала у установи, која је ишчезла тек године 1873, наиме у вишем суду адмиралства. Али још много раније општем праву пошло је за руком да инкорпорише трговачко право (Law Merchant). Баш у исто доба, када је у Француској Колберово законодавство одлучно раставило трговачко од општег права, у Енглеској сасвим противно, трговачко право уврстило се у опште (328). И то је било сасвим природно, јер за разлику од француза енглески трговци нису сачињавали нарочити сталеж, него са изузетком спахија скоро сваки се енглез бавио трговином. Тек крајем XIX и почетком XX столећа већи део трговачког права прешао је у законско право (334).

У другом одељку расправља се о законском праву (Statute Law). Овај се правни извор истакао поглавито под утицајем Бентамове агитације у корист писаног закона (338). Није статутно право истоветно са парламентским актима. Такви су акти постали тек крајем XIII века (349). Али нису ни они личили на модерне парламентске акте. Тек у XV столећу закон постаје на основу парламентског ауторитета (350). О супрематији парламента нема говора све до Блекстонове и Дајсијеве доктрине. Ову је супрематију парламент стекао у борби, са краљевским апсолутизмом као установа, у чију надлежност више спада судство, него законодавство и за коју важи lex et consuetudo parliamenti. Такво судско (375) схватање парламента (које је, узгред речено, важило у Француској све до краја постојања њених „парламената" пре ре-

волуције) потпуно се слаже са постанком и значајем свих државних установа у Енглеској, и ако је оно антипод (3 76) Монтескијеве теорије поделе власти, која је потпуно погрешна, у колико се она односи на ову земљу.[1]) На тај начин и опште и законско право имају у Енглеској исту природу (377). И ова земља није никад била оно, што се у Француској звало „земља писаног права", pays de droit écrit (386). Пре друге трећине XIX века енглеско је Право преживело три пута доба релативно јаког законодавства. прво је било доба норманских и анжујских краљева до Едуарда I (396). Овамо спадају акти као што је, на пример, Magna Carta. Друго је доба Тидорово, нарочито краљевање Анриа VIII и Елизабете. Али ово законодавство најмање се бавило оним, што се на континенту зове „грађанско право". Оно је остварило верску реформацију (404), учинило покушај привредног „интервенционизма" (406) и неуспеле реформе кривичног права (409) Најзад треће је доба бурни XVII век (409). Присталице статутног права хвалишу се његовом извесношћу и приступачношћу (411). Али у ствари баш у овом погледу оно је врло несавршено. Никад није било званичних издања „писаног права". И статутни правници морали су се само позивати на дотичну примљену „општу традицију (427).

У трећем одељку расправља се о правичности (Equity). То је збир правних правила, која потичу од императивних заповести савести и која су се на изузетан начин развијала у нарочитим судовима, поглавито у канцеларијском суду (court of Chancery, 431), друкчије у суду савести (court of Consciense, 435). Први канцелари били су духовна лица, чија се савест напајала начелима вере и канонског права. „Правда у умовима правичних људи" (justitia in mentibus justorum, 438) у току времена била је толико технички разрађена, да је постала један нарочити извор позитивног права. Канцелар, у чију надлежност у почетку нису улазиле никакве судске функције, тек крајем XV столећа добио је краљев налог да суди (464). То је било изазвано манама општег права и молбама, које се pro defectu justitiae (468) упућивале краљу као извору правде (fons justitiae, fountain of justice, 471). Канцелар се сматрао као најпозванији за овај деликатан посао, јер као чувар државног печата, кључа државе (clavis regni), он је имало велику моћ и подсећао на оне кардинале, који су управљали Француском (515). Па поред тога као духовно лице он се сматрао и као чувар краљевске савести (the keeper of the king's conscience, 472). Тако је постао канцеларијски суд краљев суд у рукама црквеног човека (515). Правила ове правичности (rules of Equity) ушла су у један систем или corpus (a body of rules, 517). Али правичност имала је и своје кризе. У XVI веку она је била скоро потпуно поништена „писаним законом" (518). Она се сукобљавала са судовима општег права (519). Нарочито те-

[1]) У допуну пишчевог расправљања могло би се још навести истраживање руског правника Кузнецова, у коме се нарочито подвлачи судски постанак и судска улога енглеског парламента.

жак је био њен положај у XVII столећу (527). Онда је, например, Селден изјавио да је Equity лупештво (528), имајући на уму такве подмитљиве канцеларе као чувени философ Бекон. „Секира, која је одсекла главу Карла I, дигла се и над судом правичности" (530). И само васпостављење Стуарта спасло је њу (531). Почевши од краја XVII столећа она је цветала (534) и сачињавала нарочиту правну „провинцију" (535) поред општег права. Али приликом судске реформе од година 1873-5 канцеларијски се суд стопио са судовима општег права. Суд правичности, који је за разлику од римске aequitas постао толико технички развијен, изазивао је понекад жалбе да је она ригорозна (rigor aequitatis, 563) потчинио се суд општег права, као што је то прорицао један правник у XVIII столећу (Jekyll): Equity follows the law (562).

На томе се завршава први том занимљивог пишчевог истраживања. У идућем тому писац обећава карактеристику модерне теорије енглеског права. Свугде се наводи обилата књижевност. И књига се може препоручити онима, који би хтели да се бар до некле упознају са загонеткама енглеског права.

Евгеније Спекторски.

Dr. Friedrich Darmstaedter, **Das Wirtschaftsrecht in seiner soziogischen Struktur** 1928 (издање часописа Arhiv für die Rechts-und Wirtschaftsphilosophie, Berlin Dr. Walther Rothschild).

Немачка наука је показивала нарочити интерес за проблем о односу права и привреде. Последњих година развило се и еманциповало се као засебна наука привредно право. Горе исписана књига, заслужује пажњу како по својим резултатима тако и по методу испитивања. Ту пажњу она залсужује такође и по богатству литературе које садржи (има ту напомена, где је дата, целокупна литература о једном питању изабрана на најбољи могући начин) и најзад по лаком и течном, иначе једноставном, стилу којим је писана. Ми живимо у доба када привредни проблеми и правни прописи који их регулишу добијају особиту важност и у пракси.

Писац полази од дефиниције привредних потреба. Оне се карактеришу тиме, што задовољење једног човека искључује задовољење другог човека. Као такве супротстављају се другим потребама, где је задовољење једног човека везано задвољењем другог. Из тога изилази да у сферу привредног права не спадају т. зв. лични односи (Personenbeziehungen), о којима је писац на другом месту изложио своју теорију. У својој привредној делатности човеку је право неопходно. Јер докле природа човеку олакшава и отежава његове напоре да задовољи своје привредне потребе, човек човеку напротив *или* олакшава *или* отежава. Задатак права је према томе не само да га сачува од штета других људи (Abwehrfunktion) него и да му осигура помоћ других људи дајући му могућности за удруживањем (Vermittlungsfunktion). И у овом другом погледу оно му пружа небројене могућности. Али — писац то наглашава — ни у једном ни у другом случају

право не може заменити оно, што је битно при привређивању, на име иницијативу људи.

Удруживање се врши на више начина. На првом месту људи ступају у извесне односе зависности, као што је то путем уговора и облигационоправних облика. То је однос „узајамности" (Wechselseitigkeit). Али они чине и извесне „заједнице" (Gemeinschaft). И на томе се писац нарочито задржава.

У његовом излагању важно место заузима разликовање потрошачке и произвођачке заједнице (Konsumtions - und Produktionsgemeinschaft). Код прве заједнице главни је циљ задовољење потреба чланова, и продукција има само томе да служи. Ту принос у привредној делатности и добрима није критериум за задовољавање потреба; ту се могу подносити и жртве у корист других чланова. У произвођачкој заједници пак напротив критериум је принос. О потрошњи се води рачуна на посредан начин, у колико производња има свој смисао, ако је прилагођена потрошњи. Ту се „узајамност" појављује као нужна допуна. Пошто је у привреди главни мотив егоизам, то је у друштву редовна појава произвођачка заједница. Тип такве заједнице су трговачка друштва; тип потрошачке заједнице је породица. Живот, међутим, пружа и прелазне облике. У привредном праву, установљеном од Вајмарског Устава, (Reichswirtschaftsrecht), као битна форма појављује се произвођачка заједница, а „узајамност" као допуњујућа форма. У томе се ово право и разликује од приватног имовинског права, јер у овоме последњем главна форма је „узајамност", а произвођачка узгредна. Поред ове две гране привредног права јавља се и радничко право (или, тачније, право о раду Arbeitsrecht). У том праву је основна форма „узајамност", као и у приватном праву; али ту се истиче такође идеја заједнице и то не само ради „повећања и поправке" производње (G o l d s c h m i d t) него и ради осигурања егзистенције једног дела привредника (K a s k e l). Као такво радничко право се обележава као средњи облик. Ипак и у њему остаје примарна основа задовољење сопствених потреба, т. ј. идеја произвођачког друштва.

Главна форма, у којој се јавља одбранбена функција права је право својине (и стварна права у опште). Својина и стварна права се појављују као *негативна* у односу према позитивној посредничкој функцији. Произвођачка и потрошачка заједница разликује се и у овом погледу, у колико производња нужно претпоставља ограничење стварноправном, негативном узајамношћу, докле је при потрошачкој заједници све неограничено, потрошња као и производња.

Проблем, који писца интензивно занима, то је проблем дали ће право допустити да људи својом радном снагом служе, без икаквих ограничења у њихову корист, задовољењу потреба других људи. То је основни проблем привредног права. Јер ми знамо да људи у привредном саобраћају, у колико се јављају

привредним субјектима т. ј. „носиоцима воље управљене на задовољење привредних потреба", једни располажу капиталом а други радном снагом. У тој тачки се разликују два екстремна гледишта: једно либералистичко, по коме, у пишчевој формули, важи у неограниченој мери, економско начело и *технички* момент предоминантан, и друго (где писац има у виду нарочито Антона Менгера), по коме је човек „најважнији од свију циљева" и према томе „die menschenwürdige, ökonomische Lebenshaltung der Volksmassen". Критички став пишчев према једном и другом екстремном гледишту своди се на то да из самог спајања и јединства одбранбене и посредничке функције (које су нераздвојне) следује нужност да се обезбеди један минимум егзистенције радника. Писац се труди да докаже да оваква заштита произилази из саме *функције* привредног права, из самог његовог бивства а не из какве етичке идеје (као ни из начела „најмање употребе снаге", „најрационалнијег средства", „најкраћег пута"). Па ипак он потврђује с друге стране да је претпоставка привредних односа вредност личности човека, као културна идеја која чини битност социалног живота. Помирење писац налази у „социолошкој функцији јединства (Einheitsfunktion) међу више привредних воља", а на име да у *узајамној зависности* људи лежи објективна граница њихове делатности, објективни постулат њиховог правилног („richtig") понашања. (Јединство међу људима утврђује и извесност коју право пружа људима бранећи их од штета и осигуравајући им добити). Јединство дакле ће се постићи међу људима, ако је свакоме загарантовано минимално задовољење потреба. („das Recht auf die Existenz). У модерном праву, које нема сумње хоће да уведе што веће јединство, ипак не изражава се супротност између индивидуалистичког и универзалистичког назирања. У њему је остварено универзалистичко у једном „квалификованом, потенцираном ступњу". Ту се чини ограничење и обуздавање индивидуе не само у интересу других појединаца (der einzelnen Anderen) него у интересу *целине* других (des Gesamtheit der Anderen, „der Gesamtwirtschaft").

Ту се наиме јављају и облици јавне привреде. Али, и ако је *јавна* привреда нарасла, ипак она чини само мали део целокупне привреде. То значи да у буржуаском друштву, које почива на саобраћајној привреди (Verkehrswirtschaft) нема места за потпуно јединство. Апсолутно јединство ваља тражити у идеји социалности, т. ј. у признању личности у човеку (стр. 137).

Писац не верује у остварење чисте потрошачке заједнице, т. ј. комунистичког друштва. С једне стране принудом својом право може само да дâ замену (Ersatz) за само давање (Gebung, економску услугу), а без добре воље нема привреде у опште; с друге човек се не може за дан и ноћ изменити у алтруисту и радити само *за друштво*, а не за себе, а то је оно што комунизам, чисто потрошачко друштво, претпоставља. У осталом, по писцу ако би се човек успео преобразити да привређује из несебичних мотива, не би било потребно право.

Ми смо овде прелазили преко аналитичко-методолошких изводјења пишчевих, интересантних и врло поучних, његових дискусија, које он води нарочито са Штамлером (са његовим идејама, изложеним у чувеном његовом делу Wirtschaft und Recht) и које погађају језгро ствари и у принципу тачне су. Сама садржина, диктована колико научником толико и човеком, инспирисаним друштвеном солидарношћу, довољно је и интересантна и поучна. Његово разликовање функција привредног права и облика његових иде упоредо у многоме са идејама E. Durkheima, у његовом чувеном делу De la division du travail social. Као и за Durkheim-a, такође и за Darmstaedter-a у праву се изражава и њиме се мери друштвена солидарност. Нема сумње да су идеје пишчеве прожете духом немачког идеализма и немачке културне филозофије и да садрже нових елемената; али основна тенденција је иста. То не значи да ју је писац позајмио од Durkheim-a — јер писац у опште не наводи француске писце и начин резоновања је сав заснован у традицијама немачке науке.

Писац је однос права према привреди посматрао статички, и зато је могао тврдити да право није способно да даје иницијативе за привређивање. Јер, динамички посматрајући ствар, право би се могло појавити као један од активних фактора, који утичу на формирање културне садржине друштва (у колико је сила, одн. принуда, у колико садржи идеје о правичности и у колико пружа средства организирања друштва), и један од узрока који стварају и изазивају нове културне и привредне потребе или их ограничавају и спречавају. Пишчево гледиште то не искључује, јер су за њега економске потребе један претпостављени факт који он даље не испитује.

Писац није нигде непосредно изразио да привредна делатност претпоставља слободу (као на пр. Опенхајмер) и да у појам привредног односа улази *слобода*. Али његове идеје садрже је, у колико он сматра као постулат привредног права признање права на егзистенцију сваком појединцу. Сам овај постулат, пак, писац је засновао сасвим правилно. Узајамна зависност (или солидарност) се појављује као услов у свима социалним односима, у свима делатностима. Ми морамо признати да ће привредно право вршити своје функције најбоље, ако признаје социалност као елементарни услов. Што више социалности, у толико више јединства, сигурности, моћи човека над природом, богатстава. Узајамну зависност, социалност не би ваљало разумети као морал у ужем смислу већ пре као извор и општи услов свију социалних и културних вредности, па и самог морала — који она са своје стране, свака на свој начин, богате и хране (јер је она свакој од њих, неопходна и корисна). Тако ће се разумети да се и у праву садржи солидарност, т. ј. лична вредност сваког човека као човека, право на егзистенцију, као иманентан постулат и да с друге стране оно одржава везе са другим вредностима и да се узајамно помаже са њима у већој или мањој мери, и нарочито са моралом у ужем смислу.

У вези са овом основном мисли је његово разликовање универзалистичког назирања које важи за сваки друштвени систем и свако правно уређење, и универзалистичког назирања т. ј. „квалификованог и потенцираног" универзализма, другим речима солидаристичког привредног права какво је на пр. уведено Вајмарским уставом и по угледу на њега код нас[1]).

Ђ. Тасић.

НЕКРОЛОЗИ

КАРЕЛ КАДЛЕЦ (1865—1928)

4. Децембра преминуо је у Прагу д-р Карел Кадлец професор Карлова Универзитета, члан и секретар Чешке Академије Наука, у својој 64-ој години (рођен 11. I 1865).

Покојник је од 1899 г. заузимао катедру историје словенских права и у овом столећу био је најугледнији представник те науке и у својој струци научник од светског гласа. Његови многобројни штампани радови обухватају: упоредно-историјске монографије о општесловенским правним установама (нарочито о задрузи), специална истраживања из историје права појединих словенских народа у вези са критичким издавањем дотичних правних споменика (и то југо-словенских), читаве историјске прегледе неких локалних и националних словенских права (државног права у Моравској и целокупне историје руског права), систематску обраду првобитног словенског права пре X века с нарочитим обзиром на Западне Словене, уопштавајући синтезу историје јавног права у Средњој Европи, а у коју је синтезу уведено и словенско право, и то чешко, пољско и хрватско, испитивање историје једног туђег, и то влашког, права у словенским земљама, и поред свега тога читав низ студија из историографије, методологије и дидактике словенског права. Универзитетска су предавања Кадлецова пратила историјски развитак права у целокупном Словенству, а који се развитак пружао слушаоцима односно грађанског, кривичног и судског права у једној заједничкој слици, а односно државног права у засебном излагању према појединим словенским народима У предавања у таквом опсегу улагао је велики труд, којим је прикупио толико знања, да је сам постао једна жива енциклопедија за историју словенских права. Одлично је знао дотичну научну књижевност, као и изворе, које је самостално испитивао. Рад на изворима довео га је до мисли о неопходној потреби да се састави стручни речник или глосар за споменике словенских права. Материјал за тај речник одавно је прикупљао, тако да је од његових изворских бележака постала читав картотека. У последњим је годинама почео већ, да њу класифицира и спрема за састављање речника. Баш га је на томе раду нашла смрт.

О значају Кадлеца у историји науке, на име о томе, чим и у колико је науку задужио, реферисаћемо у идућем броју *Архива*. За сада да кажемо само, да је своја велика познавања сјединио са великом љубављу према своме предмету. Кадлец је управо створио култ историје словенских права, а сам је био одани жрец тога култа. Слава му! и нека се не угаси огањ на олтару, пред којим је он чинодејствовао! **Т. Тарановски.**

АЛФОНС ОЛАР (1849—1928)

Француска Револуција изгубила је, 23. Октобра о. г., једног од својих најбољих историчара у личности г. Алфонса Олара, професора Сорбоне Смрт А. Олара не само што је лишила Историју једнога од својих највећих, савремених испитивача, него је и цело друштво претрпело велики губитак тиме што је нестао један одличан бранилац личних слобода и свих моралних тековина Француске Револуције. Заиста, пок. Олар се старао и практично да примени узвишена начела Револуције, као дугогодишњи члан и подпредседник Лиге Права Човека и Грађанина.

[1]) Сличне идеје изражавао сам ја сам више ута. Писан горње књиге је сам изволео констатовати у свом другом делу сличност „на највишем ступњу" између његових и мојих идеја.

Алфонс Олар рођен је 19. јула 1849 год. у варошици Монброну, близу Ангулема. Пошто је свршио у Паризу Ecole Normale Superieure посветио се професорској каријери. Неко време провео је Олар по разним местима у унутрашњости Француске, које као професор гимназије, које као професор Универзитета, а 1886 год. добио је катедру Историје Француске Револуције на Сорбони, коју је задржао до пре неколико година, када је био пензионисан. Све до своје смрти Олар је неуморно радио на историји иоставио је за собом врло много дела, од којих ћемо навести: Политичку Историју Француске Револуције, за коју се може рећи да је најодличније дело међу свим студијама из те области; затим, Француска Револуција и феудални режим; Тен, историчар Револуције; Француски Патроитизам од Ренесанса до Револуције и т. д.

Дела Алфонса Олара нису само обични историски радови, који описују догађаје и разне друштвене промене које су се дешавале, него су то праве научне анализе, које, поред тога што се оснивају на одличној историјској методи, дају тумачење правних и економских проблема који су се поставили у периоду историје који је био изучаван. Тако на пример за Француско Уставно Право, које води порекло од Француске Револуције, са потпуним правом се може тврдити да је до сада имало једнога од најбољих историчара првих Устава у пок. професору Олару. Затим, економске науке много дугују Олару, зато што је он био један од првих историчара, који је у својим радовима истакао важност утицаја економскога фкатора који свуда и непрестано делује. Осим тога многим економичарима и то поглавито онима који се баве привредном историјом, иницијатива и активност Оларова прокрчила је многе нове путеве. Тако је пок. Олар био један од најглавнијих сарадника Ж. Жореса, под чијим је председништвом била образована, 1903. год. комисија истраживања и објављивања докумената о економском животу за време Француске Револуције. На том послу пок. Олар провео је десет година и тиме је огромно допринео, заједно са Жоресом и осталим члановима комисије, открићу нових извора економске историје Француске Револуције, која је до тада била врло слабо позната и разрађена.

Професор Алфонс Олар, — поред заслуге које је имао за науку и то као писац многих дела, као председник друштва за Историју Револуције и члан других учених друштава, — оставиће трајан спомен међу својим савременицима као јавни радник који је умео да буде у исто време велики патриота и велики интернационалиста. Од нарочитога је значаја Оларова активност у Међународној Унији Удружења за Лигу Народа, где је ових последњих година врло предано радио, шта више на једном је од конгреса Уније и председавао. Пре неколико месеци — јула о г. — пок. Олар узео је видно учешћа на конгресу Уније, који је одржан у Хагу, тежећи увек истоме циљу, а то је да се уништи мржња међу народима и да се сви интернационални спорови на миран начин реше. Колико је значајно место пок. Олар заузимао у данашњем друштву најбоље се види из ових речи, које је француски Министар Просвете изговорио приликом његове сахране: „Алфонс Олар, био је за нас, за наше стално васпитање, не само пажљиви сведок него и веран наследник традиција Француске Револуције и то је једна снага која ће нам много недостајати."

Треба још напоменути да пок. Олар, ко је због својих напредних идеја које због својих политичких гледишта, није наишао на опште одобравање у своме раду ни у науци нити на друштвеном пољу. У Француској Оларово дело поглавито су одбацивали привржени ци римо-католичке цркве, који су ишли толико далеко у својој пристрасности да за његово име нису могли ни чути. Тако је например интересантно да је један велики католик, иначе врло обарзован, приметио писцу једне мале расправе из револуционарног периода то, што је тај писац црпео поједине историске закључке из књига професора Олара и да би много боље учинио да се послужио Историјом од Лариса и Рамбо. Но, када се има у виду да је у књизи Лависа и Рамбо Политичку Историју Француске Револуције писао сам Олар, онда се тек може запазити са коликом се пристрасношћу ценило све оно што је било директно и очигледно везано уз име пок. Олара. — Можемо се надати да ће једног дана и та сенка са Оларовог дела исчезнути, а то ће бити онда када ће сваки човек тежити за „интелектуалном светлошћу пуном љубави", што је био Дантеов идеал који је и сам Олар присвојио.

Д-р Милан Ј. Жујовић

БЕЛЕШКЕ

† **Огист Арноне** (1855—1927) Економска Наука изгубила је недавно једнога од својих најбољих представника у личности г. Огиста Арноне, професора Ecole Libre des Sciences Politiques у Паризу и члана академије Моралних и Политичких Наука. Многи наши правници — који су учили Политичку Школу — зажалили су за овим оличним професором, а тако исто и сви економичари који су у његовим делима црпли изврсна економска начела. У истини закључци у делима поч. Арноне били су резултат научног резоновања и увек су били сагрђивани на врло солидној основи. Арноне је поред професуре и рада на науци активно радио и у државној администрацији, у којој је заузимао врло важне положаје. У неколико речи изложићемо каква је била његова делатност на тим разним пољима.

Арноне је почео каријеру као мали чиновник у Дирекцији Царина. Својим радом и стручном спремом у економским и финансиским питањима у брзо се истакао и крајем прошлога века постао је шеф кабинета министара финансија Тирара после, г. Рибо-а. Неко време провео је Арноне као директор управе Новаца и Медаља (Monnaies et Médailles). Затим је био члан и председник одељења у Главној Контроли. За време рата видимо га у Министарству Финансија и у Председништву Владе на положају Директора Кабинета. — Све му то није сметало да напоредо обрађује и науку. Још 1885 год. Арноне добија катедру Monnaie, Crédit et Change на Политичкој Школи, коју је до тада заузимао чувени економичар де Фовил. Мало доцније та му школа поверава још и катедру спољне трговине и царинског законодавства. Његова предавања објављена су у делима, данас класичним: Monnaie Crédit et Change и le Commerce Exterieur et les Tarifs de Douanes. Са потпуним се правом може рећи да је Арноне био један од првих у Француској који је сакупио тај велики материјал и синтетички представио важне проблеме монетарне и царинске, и на основу тих изучавања извео научне закључке, који су допринели напретку Економске Науке. Научном раду пок. Арноне одано је и велико признање, када је године 1912 изабран за члана Академије Моралних и Политичких Наука на место Фредерика Паси. Многобројни извештаји, које је поднео Академији, као и чланци које је публиковао у разним часописима показују нам нове путеве и потврђују научну вредност Арнонеових истраживања. Нарочито је важно истаћи да су у времену великих неприлика и економских криза, које је проузроковао светски рат, његова учења остала некомпромитована, што иде у прилог вери коју имамо у солидност битних економских начела. Арноне је увек препоручивао познавање и разумевање економских теорија и жалио је поједине самовољне интерпретације политичких правака, што се најбоље види из овог његовог тврђења: „Вештина поред науке игра једну важну улогу, али она од ње није независна."

Д-р Мил. Ј. Ж.

40-годишњица научног рада проф. Мих. Јасинског. — 18 новембра о г. била је у Љубљани прослављена четрдесетогодишњица научног рада Михаила Никитича Јасинског, редовног професора правног факултета Љубљанског Универзитета. Слављеник, један од ретких стручњака за историју словенских права, рођен је у Кијеву г. 1862. На Кијевском Универзитету постао је ученик чувеног М. Ф. Владимирског-Буданова, највећег ауторитета у историји руског права (в. Ф. Тарановски Увод у историју слов. права 159). Пок. Владимирски Буданов створио је читаву кијевску историско-правну школу (којој припадају осим г. М. Јасинског, и проф. Г. В. Данченко у Суботици, акад. Ј. А. Малиновски у Кијеву и проф. Н. А. Максименко у Харкову). Основне су црте ове школе што се она не ограничава на проучавање историје права Руске (Московске) државе него што је дубоко ушла у проучавање историје Литванско-Руске државе, овог сложеног организма где су елементи исконског руског обичајног права осетили утицаје литванске државности и пољске културе. Осим тога ова школа се увек држи упоредног словенског правца. У томе правцу почео је г. М. Јасински и своја предавања

на Кијевском Унив. као доцент, а од г. 1901 као ванредни и редовни професор, као сарадник свог великог учитеља, а од г. 1916 као његов наследник на кијевској катедри. Од многобројних научних радова г. Јасинског из тог доба споменућемо „Обласне уставе земаља Лит.-Руске државе" 1889, „Из историје сељачких покрета у Русији"1890 „Акта сељачких (копних) и властеоских судова Лит.-Руске државе" 1897, врло важна „Предавања из спољашње историје руског права" 1898, дисертацију „Врховни Литвански трибунал, његов постанак, устројство и делокруг" 1901 „Закупи Руске Правде и западно-руског права" 1904. г.

Од год. 1920 проф. М. Н. Јасински предаје историју права Јужних Словена на Љубљанском Универзитету и врло много ради на томе још мало собраћеном пољу. У Zborniku znanstvenih rasprav jurid. fak. наштампао је приступно предавање „Kaj je najpotrebnejše za slovensko primerialno pravno zgodovino? (ZZR I, 1921) и значајне расправе „Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut? (ib. III, 1924), „Prehod od ustnega običajnega prava k pisanemu zakonu (IV, 1925), „Zakoni grada Veprinca" (V, 1926), „Iz istorije Kastavskog statuta" (VI, 1928). Велика је заслуга слављеника што проучава ове готово непознате у науци историске статуте, писане хрватским језиком, ове важне споменике старог словеског права у Истри. Вреди споменути да он у том наставља традицију свог великог учитеља Влад.-Буданова, који је пре пола века за време свог боравка у Загребу обратио пажњу на ове значајне статуте и први њихов текст објавио у Журналу Мин. Нар. Просв. (у Петрограду г. 1881).

Г. Проф. Јасински ради и на историји српског права: на Византолошком конгресу у Београду г. 1927 читао је реферат „На који су начин биле попуњаване празнине Душанова Законика", а на конгресу Руских Научника у Београду ове год. о „Уговорима Српских владара с Дубровником" и о „Новосадском препису Душ. Законика".

Желимо уваженом слављенику многе године плодног рада у области историје права Јужних Словена, коју је својим знаменитим монографијама већ много задужио.

А. В. С.

Информација о стању историске науке у Источној Европи. Конференција историка источно-европских и словенских држава у Варшави, одржана 27—30 јуна 1927. г., а о којој смо у своје време објавили подробан извештај у *Архиву* (књ. XXXII, бр. 3, 1927), основала је Федерацију историских друштава Источне Европе. Тој је Федерацији између осталог постављен и тај задатак, да издаје специални билтен са информацијом о стању историјских наука у Источној Европи. Тај се задатак почео остваривати и ето пред нама лежи први број означеног Билетена (Bulletin d'information des sciences historiques en Europe Orientale, tome I, fascicules 1—2, 1928). Тај је број посвећен извештајима о историјској књижевности 1921—1927. г. обухвата шест Дотичних извештаја, и то. о грчкој истор. књижевности од М. Ласкариса (с. 9—18), о мађарској од Е. Lukinicha (19—33), о пољској од Јана домбровског (34—69), румунској од Николе Јорге (70—82), о руској у емиграцији од Антона Флоровског (83—121) и о чехословачкој од Јарослава Бидла (122—208). У сваком се извештају прегледа и реферише рад дотичне књижевности не само на народној, него и на свеопштој историји. Најпуније и најбоље су обрађени реферати о пољској, руској и чехословачкој историјској књижевности. Читалац ће наћи у њима не голо набрајање изашлих публикација, него и њихов кратак информациони приказ и, што је важно, и карактеристику општег научног правца, у коме се дотични рад на историји водио. Свака од узетих у обзир словенских историских књижевности има своје нарочите особине, изазване спољашњим приликама, у којима се 1921—1927. г. развијала. За пољску и чехословачку књижевност меродаван је постанак самосталних држава — Пољске и Чехословачке, који је нарочито оживио рад на истраживању народне прошлости. Пољски су историци отерали на други план проблем о узроцима пропасти старе народне државе, који је раније стајао у центру истраживалачке пажње, и истакли су на предње место рад на општој синтези своје прошлости. У исто време се у пољској историографији ради интензивније на историји Литве и руских земаља под пољском влашћу. У чехословачкој књижевности прави се по-

кушај за стварање заједничке историје Чехословака, као једне етничке целине, која је у осталоме доживела само кратку епизоду заједничког живота у Велико-Моравској држави, а иначе је у току од 1000 година живела поцепана на две самосталне гране (133—134). Проф. Бидло поздравља тај покрет и подвлачи, да „и без етничког јединства би синтеза историје Чеха и Словака била могућа, јер свака историска синтеза је резултат оног циља, кога прати историчар, кад бира факта и групише их у генетичкој серији. Све зависи од тога, што се жели да зна, као што је рекао Бернхајм" (134). Руска историографија у емиграцији пати од тога, што је удаљена од домаћих архива и извора, али ипак интенсивно ради како на својој народној прошлости, тако и на истраживању прошлости других народа нарочито словенских, међу којима живе и раде руски научници у емиграцији. — Означени реферати пружају информацију обилату и прецизну која ће за стручњаке, евентуално и за историке права, бити од највеће користи. На томе мора се захвалити како ауторима појединих реферата, тако и уреднику Билегена проф. Марцелију Ханделсману, чији је организаторски рад омогућио појаву једне толико вредне публикације. Појава те публикације је добар знак за Федерацију историских друштава Источне Европе. На жалост није досада ушло у Федерацију Југословенско историјско друштво и то с тога разлога, што се није досада ни конституисало.

Т. Тарановски.

Правне студије у Италији — Од интереса ће бити за наше читаоце, ако их упознамо са уређењем правних факултета у Италији под режимом Мусолиниjевим.

Правне студије су уређене указом од 30 септембра 1923.: Принцип је аутономија административна, дидактична (наставна) и дисциплинска у границама закона, и под надзором мин. просвете. Како изгледа та аутономија у пракси, то нам није познато (опажа се да има међу професорима пуно браниоца новог режима), факт је међутим да сваки правни факултет има право издавања своје сопствене уредбе (статута) са одобрењем министра. По декрету студенти морају после доктората (laurее), испита на универзитету, полагати државни испит (esame di Stato), ако хоће у државну службу. То је новина за Италију. Остало је по старом да студенти полажу посебне испите по једном утврђеном реду; остао је исти начин полагања докторског испита: он се састоји из писмене дисертације из једног од предмета и усмене дискусије о писменој дисертацији и о два правна питања из друге две материје истог предмета. Италијански универзитети не познају семестре него две периоде од по две године.

Правни факултети су добили нарочитог значаја, и то се види нарочито по томе, што су негде уз факултете основане нарочите школе социалних, економских и политичко-правних наука, а негде су се факултети поделили на одсеке (судски, политичко-административни и економско-финансијски). Што се тиче програма, опажа се, према статутима правних факултета (примљеним од министарства и објављеним у службеним новинама) Падове, Болоње, Фиренце, Рима да се с једне стране обраћа пажња историји права (нарочито националног), с друге правним гранама које су блиске економском животу и с треће филозофији права (евентуално и с компаративним правом). Очевидно, такав један програм колико одговара националистичком духу Мусолиниjевог режима (јер се обраћа нарочито пажња историји националног права), толико с друге мора се признати да он одговара модерним потребама и да је прилагођен савременом социалном животу и ступњу развоја правне науке, дајући места привредном праву и филозофији права. У том прилагођавању отишло се тако далеко, да се извела, напоменутом поделом на одсеке, једна специализација при самом општем курсу. Напред поменуте школе из флкултете представљају благотворне центре за ширење социалних знања и д пуно неопходне у знању правника.

Зобг оскудице у простору немогуће нам је да изнесемо у целини програме горњих факултета. *Болоња* ће бити за нас најинтересантнија због изведене специализације. После прве две године, где се уче основи свих главних грана права и економије (ту је добила сем тога места и методолошка и демографска статистика), врши се подела на судску, политичку, управну и привредно финансијску групу. У првој групи учи се: ци-

вилно, адм., међ. јавно и приватно, финансијско, кривично право, кривични поступак, римско право, цивилни поступак, општа правна теорија, правна медицина, аграрно право егзегеза римског права. У другој групи поред познатих јавноправних и економских и финансијских наука уче се и неки предмети цивилног права, дипломатска историја, аграрно право, општа правна теорија, социално законодавство, статистика. У трећој групи, поред чисто економских и финансијских наука, уче се и неки предмети цивилног права, јавног права, аграрног права, социално законодавство, државно рачуноводство. Међу неким од предмета студенти бирају и комбинирају, али број предмета мора бити најмање 19.

У Риму је установљен први факултет политичких наука који траје 4 године (правници се могу уписати одмах у 3. сем.) и који има за циљ да „подигне културу и пружи научну припрему за административну, дипломатску и конзуларну каријеру. Ту се уче с једне стране правне науке (нарочито јавно право, и сем тога, увод у правне науке и филозофија права, општа теорија о држави, законодавство које се односи на привредни живот, привредне науке са разним својим специалним практичним и техничким гранама, и разне помоћне науке социалне, природне и математичке). У програм спада и социологија.

(Подаци узети из чланка Dr Франа Тончића, Трст: Правни штудиј у Италији, у Правном Вестнику, март, април 1927).

Ђ. Т.

Италијанска парламентарна реформа. — У првом броју саопштили смо у најкраћим цртама, како је од стране фашистичке диктатуре решено питање синдикализма. То је питање, као што смо видели, решено на бази корпоративног уређења, у циљу учествовања свих националних снага на привредном и социјалном пољу.

На истом начелу решено је питање парламентарне реформе, пошто фашистичка диктатура сматра да досадање парламентарне организације и изборни системи у опште нису биле способне да поведу државу бољим путевима и да осигурају благостање и задовољство не само свих грађана већ и свих друштвених редова. По досадањим изборним системима који су се мање-више сви наслањали на политичке партије, учињено је то, да се цела држава претвара у диктатуру највеће политичке странке, а кроз њу и у партијску олигархију. Код таког стања ствари, те су се странке првенствено бориле да осигурају себи владу, то је била само борба борба за власт и зато највише водиле рачуна „о својим људима"; држава као таква долазила је тек у други ред. Отуда је и дошло, да у демократијама које се оснивају на чисто партијским режимима, није могло бити већег и ширег напретка за целу државу као једну заједницу, односно за све друштвене редове и групе које у држави живе. Из тих разлога, мора се извршити парламентарна реформа, и партијски систем који карактерише данашњу парламентарну владу, мора бити замењен једним другим, новим системом, који ће тако бити подешен, да у парламенту истински буду заступљене све националне снаге и све друштвене групе. Једном речи, корпоративна држава, какву замишља диктатор Италије, мора да има и свој особени парламентарни систем. Једном приликом у Сенату, Господин Мусолини овако је образложио потребу парламентарне реформе: „Изборни систем који је сад на снази не може више да се одржи, и то зато, било што је заснован на начелима која су противна суштини фашистичког режима, било што је тај систем застарео и прегажен новом социјалном и политичком реалношћу, која је наступила услед увођења синдиката у државни живот, који су правна лица јавнога права у пуном смислу речи". Објашњавајући ову потребу ближе, Господин Мусолини је рекао: „Фашизам хоће да створи један режим у коме ће влада бити снабдевена широком влашћу, али заснована на масама, и да се налази близу маса у циљу да остане, помоћу једне множине социјалних организама, у додиру са народом и да схвати и протумачи његове потребе, да му формира грађанску и моралну савест, да га поведе његовом моралном развитку и економском побољшању." То су речи италијанског диктатора, које су пале у Сенату, и којима је диктатор оцртао главне разлоге због којих тражи парламентарну и изборну реформу.

Сад да видимо у главноме и у најкраћим цртама у чему се та реформа

састоји. Прво што се овом реформом жели да изведе, јесте напуштање система изборних округа. Изборни окрузи више не постоје; постоји само један велики изборни округ, а то је цела Краљевина Италија, која као таква бира четири стотине посланика. Члан 1. новог изборног закона каже: „Цела краљевина бира четири стотине посланика. Она сачињава један једини изборни округ." Друго, кандидате за народне посланике не предлажу појединци, нити политичке партије као такве, већ их предлажу разне сталешке организације. Избор народних посланика заснива се дакле, не на политичком моменту него на привредно-социјалном. Избор се врши преко синдикалних националних организација. Њих има 13 на броју и то су следеће групе: индустријска, пољопривредна, трговачка, транспорт, банке, организације интелектуалаца и т. д.. Осим њих кандидате могу предлагати још и удружења која су законом призната, а која имају културни, васпитни или доброчини циљ.

Што се тиче саме технике избора, предвиђене су новим законом три фазе. (1) предлагање посланичких кандидата од стране синдикалних националних конфедерација као и од стране извесних повлашћених удружења. (2) ревизија овога предлога и назначавање кандидата од стране Великог фашистичког савета и (3) одобрење од стране изборног тела. Цела та процедура од прилике изгледа овако У *првој фази* Свака од корпорација, према једној шеми која се налази као додатак уз изборни закон, има право да предлаже један известан број кандидата. Тако, национална организација пољопривредника предлаже 12% од укупног броја предвиђених посланика; пољопривредни радници такође 12%; представници индустрије 10%, трговине 6% и т. д. Број овако предложених кандидата износи дупли број од онога који има да се изабере (400) а то је 800. Кад се овај посао сврши, цео досије се шаље секретаријату великог фашистичког савета, који саставља једну велику листу по азбучном реду, стављајући крај сваког имена кандидата примедбу са стране од стране које је групе предложен (индустријске, трговачке, пољопривредне и т. д.). У *другој фази*. У овој фази карактеристично је то, што Велики фашистички савет игра једну од најважнијих улога у дефинитивном састављању кандидатске листе, сводећи ову на 400 кандидата од 800 више 100 дакле 900 колико их је предложено. А што је најкарактеристичније тај савет постоји само de facto али не и de jure. Истина Г. Роко, Министар Правде изјавио је, да ће се овом савету у најкраћем времену једним законом дати карактер најважнијег органа у држави. Иначе за сада, велики фашистички Савет је једна природна снага фашизма, који је створен једне јануарске ноћи 1923 год. у приватном стану Г. Мусолинија. Као што се једном приликом изразио, Г. Мусолини сматра, да је овај орган (Велики Савет), између свих институција створених после октобарске револуције, најоригиналнија, најкорисниja и најефекасниja.

Од ових 900 кандидата на листи, која је устројена по азбучном реду од стране секретаријата Великог Савета, Велики Савет приступа одабирању к ндидата и то оних који се сматрају најспособнијим у сваком погледу. Његова је моћ толико велика, да он може да уметне и лица која су ван листе, за која сматра да представљају високу вредност (из реда научника, књижевника, уметника, политичара, војника и т. д.). Овако пречишћена листа од стране Савета са 400 кандидата, публикује се у званичним новинама и излаже се јавности у свима општинама у краљевини. У *трећој фази* Сви бирачи гласају према овако једној јединој листи, на којој је постављено питање. „Усвајате ли ову листу посланика предложену од стране Великог фашистичког савета?" Гласање се састоји у томе, што бирачи има да одговоре *да* или *не*. Све ове гласове скупља Апелациони Суд у Риму, сређује их и изналази изборни резултат. Тај комитет је састављен од Председника Апелационог Суда и четворице председника одељења. Сматра се да је листа продрла, ако је за њу гласало половина више један од свих бирача који су учествовали у гласању.

Право гласа имају сви они који су напунили 21 годину, као и они који имају м ње од 21 године а више од 18 година, ако су ожењени и имају бар једно дете, под условом да испуњавају једну од следећих погодаба (1) да плаћају извесну синдикалну коги-зацију по закону од 30. априла 1926 год. (Carta del Lavoro); (2) да плаћају најмање 100.— лира непосредне

порезе држави, областима или општинама; (3, да имају ма какав приход било од самосталног рада било у виду помоћи и (4, да су припадници католичког клера или клера ма које друге вере признате у краљевини, разуме се, као што је напоменуто, да се сви ови услови не узимају кумулативно већ алтернативно.

Тешко је рећи какав ће овај систем изгледати у пракси, а нарочито је сада тешко оценити његову надмоћност над досадањим изборним системима и парламентарном режиму у опште. Мораће да прође једно извесно време да би се то могло правилно оценити. Али не да се спорити, да је један овакав систем врло оригиналан и да је он у логици фашистичког режима. Формално узев то би била једна нова варијанта плебисцитарног попуњавања парламента. У суштини, то би и имао да буде један привредни парламенат, који произилази из синдикалних организација, али у последњем степену формиран одозго. Ако одговори циљу ради кога је заведен, несумњиво је да би га по томе требало и ценити.

Д-р Данило Ј. Данић

André Maurois: **La, vie de Disraeli** (Librairie Gallimard, Paris, 3 rue de Grenelle, 1927). — Расправљајући једном са Taine-ом једно историјско питање, Saint-Beuve му је рекао: „Ћутите Taine. Ако познајете књиге, ви не познајете људе". (**Revue de Paris**, од 1. августа 1927, стр. 653). А **Jacques Bainville**, опет, у предговору на „Неколике историјске фигуре" од **Sainte-Beuve-a**, карактерише историчара познаваоцем људске душе: „Шта Sainte Beuve-a чини историчарем, то је да је он психолог. Као психолог он се обраћа право осећањима и идејама.. Он открива њихову игру. Он ставља у покрет интимне опруге политике коју воде људи и која се само онда разуме кад се познају њени људски елементи." Из истих разлога и ми сматрамо г. Maurois историчаром. Проучавајући људе, улазећи у њихову психологију, пратећи са тог становишта њихову активност, он нам открива једно историјско доба које је било онакво какви су били и људи. Писац је у толико боље прозрео Дизраелија што је и сам Јеврејин. Ова књига упознаје читаоца са Дизраелијевом фамилијом, његовим образовањем у младости, са Дизраелијем романсијером (у кратким потезима) и нарочито државником. У осталом осврт на романсијера био је потребан јер често објашњује разне ставове политичара и државника. Као беседник, Дизраели одваја од сувопарних, крупних и досадних предходника и савременика у Парламенту, као скоројевић, гибак је и опортуниста и то га служи, како у односима са краљицом Викторијом тако и са противницима и са партизанима. У спољној политици, опортуниста је као и у унутрашњој, као и у приватном животу у осталом. Пацифиста је али уме да запрети ратом кад год је у претњи енглески престиж и — кад год је сигуран да ће се све на претњи свршити. Сав је супротан Гледстону, крутом протестанту, великом идеалисти и моћном шефу либералне партије. Уз одличну слику унутрашњих и спољашњих прилика Енглеске Дизреаелијева века, српски ће читалац још и са нарочитим интересовањем прочитати део о Берлинском конгресу и можда зажалити што Гледстон није тада био на власти. Зажалиће можда и што је Дизраелијев пацифизам и сувише личио на егоизам. **Д-р Мл. Ј. Ж.**

Сидни Ло **Енглески парламентаризам.** Превео с енглеског *др. Драгомир Иконић*. Предговор *Слободана Јовановића*. Библиотека Јавног Права, уредник др. Михаило Илић, Београд 1929. Издавачка књижарница Геце Кона, стр. XLIV — 338.

Као прва књига новопокренуте библиотеке за Јавно Право, чији је уредник г. др. Михаило Илић, професор Универзитета, изашло је познато дело Сидни Лоа о енглеском парламентаризму. Сидни Ло није написао своју књигу излажући позитивноправне прописе. У Енглеској, где се скоро читаво уставно право оснива на обичајима а не на писаним правилима, било би непотпуно писати такве књиге. Као већина писаца, који покушавају излагање енглеске уставности каква је у ствари, а не каква изгледа на хартији и Ло је дао потпуни преглед енглеског парламентаризма онаквог какав се створио у новије време. Дошле његова књига писана је пред рат, а за време и после рата енглески парламентаризам претрпео је неке извесних измена, али, као што г. Слободан Јовановић истиче у предговору, ипак, главне црте остале су непромењене.

У данашње време, кад се много говори и пише о кризи парламентаризма, од великог је интереса проучити парламентаризам, нарочито у Енглеској која је служила као пример. Данас преовлађују гледиште, основано на стварности, да не постоји један тип парламентаризма. У свакој држави, под специалним условима, парламентаризам се развијао на други начин, тако да се слободно може рећи да има толико различитих врста, колико земаља у којима постоји парламентарни режим. Ипак, енглески парламентаризам представља нарочити интерес. Енглеска је земља у којој је парламентаризам постао, и где се развијао у нарочитим околностима. Скоро свима другим земљама служио је као пример, а многима и данас још служи. И код нас су га радикална странка, нарочито Стојан Протић, вазда истицали.

Књига Сидни Лоа у брижљивом преводу г. др. Иконића биће и код нас много читана, јер интересовање за питања која су у њој изложена, још увек је живо и актуелно.

И. П.

Из управно-судског поступка. Написали *Љуб. Радовановић* и *Божидар Протић*. Предговор *Слободана Јовановића*. Београд 1928 стр. 132. Издање Књижарнице Геце Кона. Библиотека за правне и друштвене науке бр. 24.

У овој књизи г. Радовановић и г. Протић одштампали су своја два чланка објављена у нашем часопису у свескама за септембар, октобар, новембар и децембар прошле године. У чланцима су обухваћена сва важнија питања нашег управно судског поступка, тако да „недостаје само део који се бави процесним поступком у току суђења." Приликом објављивања у овој књизи чланци су у неколико допуњени. Поред претходних разматрања о нашем управно-судском поступку, обрађен је управни поступак у циљу заснивања управног спора, само заснивање управног спора, пресуда, као и управни акт Државног Савета. Материја је обрађена свестрано: поред излагања нашег законодавства и праксе наших управних судова дата је и добра теоријска оцена те праксе. У своме предговору г. Слободан Јовановић нагласио је важност члана 18 закона о Државном Савету, коме је посвећена знатна пажња у овој књизи.

У својим чланцима г. Радовановић и г. Протић истакли су врло велики број занимљивих правних питања, често још увек спорних. Сама материја коју су обрађивали тек се развија, те је природно да се јавља много празнина, лутања и грешења. И један и други писац служили су у Државном Савету, и имали прилике да добро упознају нашу праксу. Отуда њихова књига дотиче многобројна питања која су се у пракси јавила. Како она обрађује ствари потребне свима практичарима, послужиће веома корисно, и добро је што су чланци посебно одштампани. С друге стране многа интересантна правна питања побудиће интересовање за управноправне проблеме, и допринеће њиховом решавању. Верујемо да су писци то и желели.

И. П.

Juridički Kalendar Srba Hrvata i Slovenaca za 1929. god. (I god.) Izdaje Konzorcij „Themis", Zagreb, Str 203 i beležnik.

Несумњиво занимљива била је мисао да се, поред много сличних стручних издања ове врсте, изда и један правнички календар. Ово издање, поред календарског дела доноси преглед редовних судова у нашој држави са пописом судија, браниоца,ј авних бележника (нотара) и адвоката, затим преглед државних одветника, преглед Државног Савета и управних судова, државног Правобранилоштва, војних судова и заклетих тумача. У другом делу садржи адвокатске тарифе у појединим покрајинама наше дежаве, нове законе о организацији судова и о судијама, попис правних часописа и још неколика обавештења, која ће правницима корисно да послуже (таксе за менице и за најобичније предмете, поштанске таксе и т.д.).

Овај календар заслужује пуну пажњу наших правничких кругова И баш с тога, у интересу потпуности и усавршавања желели би да се неке грешке, нарочито погрешна имена у попису судија, у будућим издањима поправе. Тако, на пример, председник београдског Касационог Суда не зове се др. *Никола* већ Душан Суботић, г. Сава Шапчанин не зове се Шапчевић, и т. сл.. А са мало пажње ове се грешке дају избећи. Уз попис правника судске струке могу се додати и правници са универзитета и из управних струка. Издање би тада било обимније али потпуније. Можда у ту сврху издавачи могу доћи

у додир са Удружењем Правника. Како је ово тек прво издање, надамо се да ће наћи повољан одзив у редовима наших правника, те ће свако наредно издање бити потпуније и савршеније. **И. П.**

Д-р *Јанко Шуман:* **Бернска конвенција за заштиту књижевничких и уметничких дела и њене ревизије.** Београд 1928 Стр. 168. Цена 70 дин.

Приликом међународног конгреса за ауторска права, познати наш стручњак г. д-р Шуман објавио је ову књигу у којој је обрадио целокупну материју међународних прописа из ове области, и то како прописе који сада важе, тако и прописе који ће ступити на снагу 1. јула 1931 год., по ратификацији текста измена конвенције, утврђених на Римској Конференцији у мају ове године. Г. Шуман зналачки обрађује коментар Бернске Конвенције и износи рад дипломатске Римске Конференције, приказујући становишта појединих држава у погледу спорних актуелних питања. Нарочито су подробно изнете резерве, учињене од стране држава потписница Бернске Конвенције, за које важе неки прописи Бернске Конвенције из год. 1886 или 1896, а не и прописи Бернске Конвенције из год. 1908. Врло је корисно што писац наводи упоредне текстове (поред нашег превода и француски оригинални текст). На више места, где је било згодно, писац је наводио текст нашег законског пројекта о ауторском праву. Како ће ускоро пројект закона о ауторском праву бити претресан у Народној Скупштини, а како код нас сем неколико чланака нема ничег по овом питању, књига г. Шумана биће од користи. Добро би било да се наша стручна јавност више заинтересује овим питањем, што би се могло постићи објављивањем студија у вези са пројектом закона. Јер пројект, који је потпуно на висини савремене науке и у који су унесене и идеје изражене на Римској Конференцији, код нас није објављен. Г. др. Стражницки објавио га је, додуше, у загребачком *Мјесечнику*, али пре но што је допуњен најновијим идејама после Римске Конференције (на пр. морално право аутора, и т. д.). То се могло видети поређени текст из *Мјесечника*, са текстом на француском језику, који је дељен учесницима међународног конгреса за ауторска права. У очекивању нових студија из ове области, поводом законског пројекта, књига г. Шумана попуњује празнину у нашој стручној књижевности, и добро ће доћи како правницима, тако и свима књижевницима, уметницима и осталим лицима заинтересованим овим питањем. **И. П.**

Напомена уз чланак Г. проф. Тасића. — При преламању чланка Г. проф. Тасића „О нашем парламентаризму" изостављена је омашком примедба 10 (стр. 442). која гласи:

„Ко хоће да је у току развоја парламентаризма у опште, препоручује се ова литература: (1) Одлична извађања проф. С. Јовановића, (Основи правне теорије, § 60; мој чланак: О парламентаризму у Летопису Матице Српске, 1926; позната књига *Редслоба* у француском издању: Le régime parlementaire, Paris 1924, trois ème partie (régimes encore indécis), quatrième partie (régimes qui n'ont de parlementarisme que les formules); супстанциелан чланак: Ueber die verschiedenen Gestaltungen des parlamentarischen Regierungen von Ulbrich Scheuner (Archiv des öff. Rechts, 1927); о енглеском послератном парламентаризму в.: Dr Karl Loewenstein, Minderheitsregierung in Grossbritanien, 1925".

Конкурс за наставника на Загребачком Правничком Факултету. — На Правничком Факултету у Загребу расписан је конкурс за катедру „Криминалних знаности и социологије". Кандидати се имају јавити у року од шест месеци од дана објављивања конкурса у „Службеним Новинама" (20.—XI—1928). Уз пријаву приложити радове, документа и опис живота са напоменом, за који се положај конкурише (за редовног или ванредног професора или доцента).

Исправка — У неким примерцима прошлог, петог, броја књ. XXXIV „Архива", на стр. 415, из потписа Г. проф. Ж. М. Перића испало је у машини, при штампању, слово **Ж**, те је потпис нетачан. Уредништво „Архива" моли читаоце да исправе горњу штампарску грешку.

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68 — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Универзитета